

CSÍKSZEREDÁTÓL TORONTÓIG

VAGY

HOGY KERÜLT A DIÓSADY NÉV AZ AMERIKAI KONTINENSRE

ÖSSZEÁLLÍTOTTA
DIÓSADY PÁL

TORONTO, 2002

© COPYRIGHT 2013

Pál Diósady

TORONTO, ONT., CANADA

ALL RIGHTS RESERVED - MINDEN JOG FENNTARTVA

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the Author. Any contravention is an infringement of the copyright law. Contact the Author directly or in the care of Kaleidoscope Publishing.

NATIONAL LIBRARY OF CANADA

Library and Archives Canada Cataloguing in Publication

Diósady, Pál, 1913-, author

Csíkszeredától Torontóig: hogy került a Diósady név az amerikai kontinensre / Diósady Pál

Text in Hungarian and English

ISBN 978-1-896991-36-8 (bound)

1. Diósady, Pál, 1913-. 2. Diósady, Pál- - Family.
 3. Chemical engineers - Ontario - Toronto - Biography.
 4. Hungarian Canadians - Ontario - Toronto - Biography.
- I. Title

FC3097.9.H95D56 2013 971.3'5400494511 C2013-907996-3

Nyomdai előkészítés: Dancs Rózsa

Printed in Canada, 2013

Diósady Pál

**CSÍKSZEREDÁTÓL
TORONTÓIG**

VAGY

**HOGY KERÜLT A DIÓSADY NÉV
AZ AMERIKAI KONTINENSRE**

Kaleidoscope - 2013

*Az adatok részben Édesanyám régi leveleiből valók,
nagy részüket bátyám, Dr. Diósady Gábor gyűjtötte össze.
A magam és családom élményeiből azokat vettem be, amelyek alkalma-
sak az akkori körülmények illusztrálására. Megpróbálom érzékeltetni,
hogy mit jelentett magyarnak születni saját
házamban idegenként, ráadásul mint hadiárva felnőni s
felküzdeni magam szakmám élvonalába, s végül a magam és
családom érdekében elhagyni múltam, rokonaimat, barátaimat,
nemzetem s hazám.*

Mottó:

Semmi ürügyem többé halogatni a munkát, - azt a munkát, amelyet esztendő előtt, egyféle hűdött megrendüléssel abbahagytam... (nem érdemes, nincs kinek," stb.), s melyet most már halálíg folytatni kell, mert nem érdekes, és nincs kinek.

Márai *(Ami a naplóból kimaradt...)*

ELŐSZÓ

Ez a kis visszatekintés azoknak a leszármazottainknak a részére íródott, akik valamikor, amint éveik fogynak, esetleg elgondolkoznak azon, hogy múltjukról nem sokat, vagy egyáltalán semmit sem tudnak. Egy csomó kérdés merül fel bennük, de akik azokra felelni tudnának, már régen a földben nyugszanak. Az iratok vándorutaikon szétszóródtak, s a családi Biblia, aminek belső oldalára őseink felírták az érkezőket s távozókat, már nem divat, a társadalom kirekesztette házi könyvtáraiból. A kérdések, melyekre valószínűleg választ szeretnének kapni a ködbeveszett múltból, hogy vajon ...

- ki volt az első a családból, aki először Amerika földjére lépett és mikor;
- egyedül volt-e, vagy családja is vele jött; (felesége, gyereke[i]);
- kiket hagyott el a közvetlen családjából;
- milyen fajhoz, nemzethez tartozott, hol volt a hazája;
- nemzetének mik voltak a jellegzetességei;
- erényei, hibái, s vajon ez a nép honnan eredt;
- mi volt az oka, hogy eljött, s otthagya rokonait, barátait, nemzetét, hazáját ?

... s még sok más kérdés, amiket én is csak azután kezdtem magamnak feltenni, miután már több évtizedet töltöttem Kanadában. A nevem Diósady (Landt) Pál volt, mikor 1957. július 27-én kanadai földre léptem s nem sokára valószínűleg ezzel a névvel is fogják kanadai földre elásni hamvaimat. A nálam egy évvel fiatalabb feleségem, Szabó Irén, Anna, akit mindenki Incinek hívott, a családon belül pedig Pitinek szólítottunk, (ahogy kisfiunk, Levente-László első gügyögéseiben elnevezte) egyetlen gyermekünkkel együtt velem jött, s halálunkig megosztottunk örömet s bánatot.

Közvetlen hozzátartozóim közül, szűkebb hazámban - ami nekünk az első világháború után megmaradt Csonka Magyarországot s szülőföldünket, Erdélyt jelenti - Budapesten maradt édesanyám Gábor bátyám gondjaira bízva, valamint bátyám elvált felesége, lánya és veje. Erdélyben, Nagyváradon éltek Inci nevelőszülei, Krasznai Sándor és felesége, Mária (Patyi) kislányukkal, Klárikával együtt, míg fiuk Gyurka, feleségével, Gabival Budán lakott. Nekem még egy bátyám, Landt György, nős, egy leánygyermekkel, élt Bukarestben. És velük együtt otthon maradt még sok közeli és távolabbi rokon, kedves barát és ismerős. A legtöbbjükkel közelebről meg fogtok ismerkedni a történetünk folyamán. (A Családfa diagramok eligazítanak).

Talán legnehezebb volt otthagyni - még ha eredetileg rövid időre terveztük is kivándorlásunkat - a hazát, mely nemzetünknek több mint ezer éve otthona, s amelynek sok vérrrel és könnyel áztatott földjében nyugszanak őseink.

Hogy milyen fajtához tartozik nemzetem, a magyar nép, azt évszázadok óta próbálják kideríteni. Annyi biztos, hogy messze Keletről jöttünk s talán rokonai voltunk az előttünk járó hunoknak és avaroknak. Európában a finnek és észtek tartoznak ugyanabba a nyelvcsaládba. A XX. század folyamán olyan nyomokra találtak, amelyek arra utalnak, hogy egy Ázsiában keletkezett törzs több részre szakadozott, s az újabb településeiken megtartották őseik sok szokását s nyelvük egyes elemeit. Nemzetünk nyomait kutatva világhírű ázsiai felfedező lett Kőrösi Csoma Sándor és Stein Aurél. Utánuk még sok magyar eredetű felfedező írta be nevét a Föld népeinek történetébe.

Az ázsiai hordák közül, amelyek az utolsó két évezredben lerohanták Európát, a gótokon kívül csak a magyar népnek sikerült megvetnie a lábát ott úgy, hogy I. István királyunk népével együtt áttért a Róma püspöke, a pápa irányítása alatt fejlődő keresztény hitre, s ezzel az akkor még hatalmas katolikus egyház védelme alá helyezte a hét harcos törzsből Árpád vezetése alatt összekovácsolódott nemzetet. *(A keresztény világ másik része a görögkeleti egyház kebelében próbált egy egységes, szellemében a rómaihoz hasonló, de külsőségeiben eltérő egyházban élni. A kettő közé ékelődött a hatalmas oszmán birodalom s belülről rágta mindkettőt. A sok kisebb-nagyobb szórvány próbálkozásai a hitnek és politikai hatalomnak a növelése érdekében történtek, s általában csak rövid ideig éreztették hatásukat.)* Egyedül a magyar az egyetlen keletről jött nép, amely túlélte Európa zürzavaros történelmének legutóbbi évezredét.

Lehet azonban, hogy mire ezt a történetet valaki majd olvasni fogja,

az egykor hatalmas Magyarországot, elhagyott hazánkat, nem fogja már ott találni Európa térképén; de az is lehet, hogy választott új hazánk, Kanada is eltűnik a világ térképéről. Pedig Magyarország évszázadokon át védőbástyája volt a Nyugatnak a keleti vándor népekkel szemben és a dél felől terjeszkedő oszmán birodalom is e viszonylag kis országon akadt el. Ezerszáz éves történelme folyamán Magyarország fennmaradásáért sok harcot vívott és sok csatát nyert, de háborúit nem mindig koronázta siker. Volt, hogy férfi lakosságának csaknem 90%-a elveszett, de az ország mindig újra talpra állt. Uralkodói észszerűen választották meg bevándorlóit: elsősorban a szakszerű munkájukról ismert germánokat, svájciakat s a művészi érzékükről nevezetes olasz mestereket és a velük dolgozó munkásokat hívták be, akik hamar beleilleszkedtek új hazájuk rendjébe, szokásaiba és annak kiváló polgárai lettek. Több más, kisebb népcsoport is betelepedett az országba, átvette a magyarok nyelvét, szokásait, kultúráját s hozzáadta sajátját. Mindez e kis közép-európai nemzet államalkotó képességét bizonyítja.

Az osztrákok ellen vívott 1848-as szabadságharcát az osztrák monarchia orosz segítséggel leverte, de kevesebb, mint 20 évvel azután már kiegyezett a magyar nemzettel s megalakult az akkori Közép-Európa legnagyobb perszonáluniója: a Ferenc József császár és király uralma alatt álló Osztrák-Magyar Monarchia. *(Deák Ferencet, mint a haza bölcsét tiszteli a magyar nép a kiegyezés létrehozásáért, pedig abban átadta a császárnak a magyar hadsereg feletti rendelkezési jogot, s ezáltal hazánk védelmét adta ki a kezünkől. Ezért lehetett Magyarországot az elkövetkező háborúk során, mint elővédet kivéreztetni, majd az I. és II. világháborúkért elsősorban felelőssé tenni, s területének nagy részét a győzteseknek koncként odadobni).*

A területileg nagyobb, de gazdaságilag fejletlenebb magyar fél magában foglalta szűk hazánkat, Erdélyt (Transylvániát) is. Az első világháború a Monarchia felbomlását hozta magával s ugyanakkor Magyarország területének kétharmada elveszett. Erdély, sok évszázadon át őseim hazája, román megszállás alá került. A Monarchiát a győztesek szét-darabolták s a levágott részeken - az egyesült román tartományokon kívül - a sok apró népcsoportból meggondolatlanul kreált, s eleve felbomlásra ítélt Jugoszlávia és Csehszlovákia osztozott. A nyugati és keleti hatalmak közötti ütköző hatalom felszámolása a későbbi években még sok gondot okozott a politikusoknak.

A Keletről betörő népek közül az Európa szélére szorult finneken és észteken kívül a magyar az egyetlen, amelyet a Nyugat nem tudott meg-

emészteni, kizavarni, vagy elpusztítani. Idegen volt a világnak ebben a sarkában, s nem örvendett nagy közkedveltségnek Európa nagyobb nemzetei körében, erőszakos, célratörő, szókimondó, vitázó, harcra kész, egyenes természete miatt. A körülötte élő kis nemzetek a magyarokat munkaszeretetük, szorgalmuk, viszonylagos eredményességük, szervezetségük miatt részben irigyelték, részben félték tőlük. Vesztés háborúk alkalmával területükből lecsipkedtek (még az osztrákok is!). Másrészt idővel sokan beszivárogtak a környező népekből az ország határain túlról s csatlakoztak a már kezdetben is Magyarország területén élő rokon csoportokhoz, s egyben a magyar nemzethez. Közülük sokan kerültek a legfelsőbb vezető rétegekbe s váltak a magyar haza szabadságának kiváló harcosaiává. A magyar nemzet egy erős ötvözzé kovácsolódott, amely többet ért, mint összetevőinek összege. Sajnos, a békediktátumok nem józan megfontolásokra alapultak, hanem a bosszúra, annak reményében, hogy ez előbb-utóbb a magyar nemzet kipusztulásához vezet.

A XX. században, különösen a két világháború alatt s az azokat követő rémuralmak idején veszítette el a magyar nép fiainak legjavát. A nemzet belső egysége is megbomlott, s ez alkalmat adott kisebb-nagyobb európai ellenségeinek, hogy maradék életerejét is megtörjék. Az első világháború s az azt követő forradalom és ellenforradalom veszteségeit az összezsugorított ország kiheverte. A második világháború s az azt követő kommunista diktatúra azonban nemcsak az ország vezető rétegét s középosztályát irtotta ki, de pusztította a parasztság és munkásság munkakedvét is. A legnagyobb kárt azonban a nemzet karakterében okozta: elveszett a hazafiasság, a vallásosság, egymás tisztelete, a segítőkészség, munkaszeretet, tisztesség s helyükbe jött a pénzimádat, szolgálalelkűség, demagógia, bűnözés, valamint elveszett a magyar nép hite s akarata a fennmaradásra.

Az elmúlt század alatt a magyarság ellen minden irányból erősödő leplezett és nyílt támadások létében fenyegetik ezt a környező nemzetekhez viszonyítva magasabb kultúrával és alkotókészséggel rendelkező kis nemzetet, amely csak külpolitikai leleményességben maradt el tőlük. Ma már az egyetemes magyar nemzet eredményeit is letagadják, vagy kisajátítani próbálják, még kultúrájának magyar mivoltát is próbálják tagadni. De legyen itt számotokra pár példa (a teljesség igénye nélkül) a magyarság hozzájárulásáról kulturális és egyéb téren a Világ kimagasló értékeihez.

Országunk Mátyás király idejében Európa kulturális központja volt (*Corvinák*) s az újabb magyar irodalom, amelynek sok terméke akkor született, amikor a környező népek még a nyomtatott írást nem is ismerték s

amelyek közül sok a világ legtöbb kultúrnyelvére le van fordítva. (*Petőfi, Arany, Ady, Madách, stb.*). A magyar színpadi műveket sok nyugati színpadon ma is játsszák, nemzetközi versenyeken a magyar filmek több díjat nyertek, köztük Oszkárt is. Az amerikai filmipar fejlődését is magyar nevek fémjelzik (*Korda, Zukor*). Sok híres filmnek kint élő magyar szerezte a zenéjét. Nyugat-Európa s különösen Németország és Ausztria, a klasszikus zene bölcsői, szívesen állítottak zenekaraik élére magyar karmestereket és több nagy amerikai filharmonikus zenekart is olyan maradandó nevű karmesterek irányítottak, mint Ormándy, Reiner, Széll, Solty. Sok kiváló magyar zeneszerző gazdagította a világ zeneirodalmát, mint pl. Erkel Ferenc (a magyar történelmi opera megalapítója, a magyar himnusz szerzője). Liszt Ferenc, korának leghíresebb zongoraművésze, maga is kiváló zeneszerző, aki rapszodiáival új zeneműfajt teremtett, mint karmester is keresett volt: így pl. az akkori világ zeneközpontja, Weimar meghívta zeneközössége vezetőjének. Támogatásával lépett a világhír útjára Chopin és Wagner. Aztán hazatért s a budapesti Zeneakadémia vezetését vette át). A nagy zeneszerzők és nemzetközi hírű zongoraművészek sorába tartozik Dohnányi, Cifra és Kodály, (aki a népzene klasszikus formába öntésével, s új zeneoktatási módszerével lett világszerte ismert), Bartók, a modern klasszikus zene világhírű képviselője. Lehár, Kálmán sok társukkal együtt az operett zene nemzetközileg elismert büszkeségeink. Olyan nagynevű hegedűművészek, mint Hubai, Szigeti vitték szerte a világba a magyar zeneművészet kincseit. (Híres külföldi zeneszerzők, mint Beethoven, Mozart, és mások is sokszor dolgoztak Magyarországon, Haydn 30 évig!).

Kiváló festőink, szobrászaink, építészeink közül soknak ismert a neve a világban. (A legismertebbek a Személyek c. mellékletben megtalálhatók). Többen Nyugaton tanultak és voltak, akik külföldön dolgoztak, általában az uralkodó művészeti irányzatokat követve. Sok maradandót alkottak, de - egy pár remekművet leszámítva - ezek nem versenyezhetnek a görög-római és a gazdagabb Nyugat alkotásaival. Így is, a Magyarországra látogatók sok szép műben gyönyörködhetnek, különösen Budapesten, ahol a múzeumokban, képtárakban a festészet minden stílusa képviselve van, s az utcák, terek is tele vannak szebbnél szebb szobrokkal.

A Kossuth téren látható a világ egyik legszebb parlamentje, körülvéve pár nagyszerű épülettel, s majdnem szemben vele, a Duna másik oldalán, ott a volt királyi vár (ma múzeum), és közel hozzá a koronázási templom, amely kisebb ugyan nyugati társainál, de szépségben nem sokkal marad el tőlük. Ugyanez a helyzet a Bazilikával, operaházzal és több más épülettel. Ezek nagyrészt a múlt század végén, a magyarok ebbe a térségbe

való bevonulásának 1000 éves évfordulója alkalmával épültek. (Ha lesz még Magyarország, ezeket a turista könyvek sokkal jobban ismertetik majd).

A Duna két oldalán elterülő Budapest a világ egyik legszebb fővárosa. A két oldalt a II. világháború végéig hét, különböző stílusban épült, nagy forgalmú híd kötötte össze. A háború alatt ezek megsérültek s a szűk anyagi keretek miatt nem mindegyik volt visszaállítható eredeti formájában. Magyarország még ma is, az 1990-es években, és sok más téren is, a két háború, a békediktátumok és a kommunista megszállás következményeit nyögi.

Ugyanakkor fontos magyar találmányokat használ mind a nyugati, mind a keleti világ. Lassan feledésbe megy, hogy az első dinamót (Jedlik), az első transzformátort (Bláthi, Déry, Zipernovszki), az első használható gyufát (Irinyi) Magyarországon gyártották. A magyar Schwartz Dániel kormányozható léghajójának terveit vette meg a német Zeppelin gróf. Kármán a modern repülőgépek, Asboth a helikopterek fejlesztésében végzett úttörő munkát. A Nobel-díjasok s az elmúlt két évszázadban született modern tudományok élvonalában ott szerepelnek a magyar származású úttörő tudósok, s a technikai fejlődés országútján sűrűn találkozunk a mi kis országunkból elindult feltalálók nevét megörökítő mérföldkövekkel. Így az autómobilok benzin porlasztója (karburátor) is magyar találmány (Csonka), akárcsak az olajkutatásban ma is nélkülözhetetlen torziós inga (Eötvös). Aki még kézzel ír, a magyar Bíró találmányát, a golyóstollat használja.

A magyar oktatási rendszer, ezen belül is a hivatásuknak élő kiváló tanárok, a tanulókkal való egyéni foglalkozás tette lehetővé, hogy a világ 14+ magyar-származású Nobel-díjossal gazdagabb. Ilyen tanár volt pl. Bolyai Farkas, a matematika fejedelmének, Gaussnak barátja s akinek a fia, János megoldotta az Euklides-i geometria kétezer éves-, a párhuzamosokkal kapcsolatos problémáját (az orosz Lobacseszkiel egyidőben) s ezzel megteremtette a matematikai eszközt a görbült tér vizsgálatához, amelyen Einstein relativitás elmélete is nyugszik.

A másik értékes eredménye a magyar szellemnek s finom technikának a holdról visszaverődő radar sugarak felfogása, ami az űreszközökkel való érintkezésnek adta meg az alapját (Bay). A mai modern computer rendszerek nem születhettek volna meg Neumann János matematikai zsenije nélkül s nélküle és két másik Magyarországról indult tudós: Wiegner és Szilárd nélkül nem lett volna kész 1945-re az atombomba, majd Teller Ede nélkül a hidrogén bomba, melyek a II. Világháború befejezését sietteték. (Sajnos egyben a nagyméretű fegyverkezési verseny elindítóivá is váltak).

Matematikai versenyeken a magyar diákok általában az elsők között vannak (Köztük. egyik nemzetközi matematikai versenyen végzett első helyen tizedmagával unokám, László.)

Jellemző, hogy a magyarok között sok tehetséges sakkozó van. Most is például a legfiatalabb nemzetközi nagymester egy 14-ik évét alig betöltött magyar ifjú (Lékó), és a nők között az egyik legjobb, Polgár Judit is fiatalabban lett nemzetközi nagymester, mint az amerikai világbajnok, Bobby Fisher. Magyar mester, Kempelen Farkas készítette az akkor világszerte ismert sakkozó automatát, amely végigverte korának híres sakkozóit s amellet császárokat, királyokat győzött le, de a titkát nem tudták megfejteni. A magyar Rubik logikai játéka is elterjedtek az egész világon. Persze pár évtizeden belül már csak komputer játékok fogják érdekelni az óvodás gyerekeket is. (A magyaroknak máris kiváló programozói vannak s biztosan nem maradnak le majd ezen a téren sem). Most, hogy mindenféle szerszám és alkatrész rendelkezésre áll s a tanítás és versengés is ösztönzi a gyerekeket, ők is beálltak az újítók közé.

Még nem volt komputer, de Bodor híres Marosvásárhelyi ezermester megtalálta a módját, hogy csodálatosan szép, ártézi vízzel hajtott zenélő kútját automata vezérléssel működtesse. Sajnos egy bankó nyomó masinát is szerkesztett és ezért kivégezték. De előbb a kútjából valamit kiszedett s a nem működő masinát Európa legkiválóbb mérnökei sem tudták újra beindítani. Helyén ma román templom áll. A felépítmény mása a budapesti Margitsziget egyik látványossága.

A magyar orvostudomány szerény eszközei ellenére is előkelő helyet foglal el elméleti kutatási eredményei és azok gyakorlati alkalmazása terén. A magyar orvostudományt olyan nevek fémjelzik, mint Semmelweis, a gyermekági láz megelőzésével kapcsolatos munkájával, az orvosi Nobel-díjas Bárány, az ugyancsak Nobel-díjas Békéssy és Szentgyörgyi, akik ugyan nem az orvosi felfedezéseikért kapták a kitüntetést, de munkájuk közvetve szintén az orvostudomány fejlődését segítette. Ebből a szempontból Hevessy is, mert az általa javasolt módszer, (a radioaktív atomokkal jelzett vegyületek), tették lehetővé különböző anyagok útjának és változásaiknak követését a szervezetben. Magyar származású az első Nobel-díjas Zsigmondy is, aki a ultra mikroszkóp feltalálásáért kapta ezt a magas tudományos kitüntetést.

Érdekes, hogy a magyarellenes propaganda csak a sportban ismeri el a magyarok rátermettségét. Ha egy kiváló magyar-származású valaki, aki akár gazdasági, akár politikai, vagy egyéb okból más országba kerül, rögtön elfelejtik magyar származását, Magyarországon szerzett tudását, szakmai

megalapozottságát és kisajátítják maguknak, elhallgatva magyar eredetét. Az oka nyilván az, hogy a sportolók általában visszatérnek hazájukba, míg a tudósok, mérnökök kint maradnak, ahol a munkájukhoz szükséges feltételeket megtalálták.

Tehát marad a sport s ebben a kis magyar nép számához viszonyítva messze felülmúlja a nagy nemzeteket. A magyarok minden világversenyen a vezető helyek valamelyikét foglalták el. Az első olimpiától kezdve, egy kivételével, minden olimpián ott voltak s eddig már 142 aranyérmert nyertek. A kétszázötven-millió Egyesült Államoknak a 10 millió magyarral viszonyítva (nem számítva az elcsatolt 5 milliónyi magyar közül kikerülő számtalan versenyzőt, akik nem versenyezhetnek saját népük színeiben) több mint 3500 olimpiai arany érmet kellett volna hazavinnie. Időnként a magyarok egy-egy sportágat uraltak az olimpiákon: (vívás, öttusa, vízipóló, labdarúgás, kajak-kenu, egyes úszószámok, stb. de a legtöbb egyéni sportban is ott álltak a dobogón).

Mindazonáltal, Ti, késői leszármazottaink büszkék lehettek arra, hogy ereitekben - ha keveredett és keveredik is - elsősorban magyar vér folyik. Bár a fentiekben felsoroltak lehet, hogy mikor ezt olvassátok, már lekerülnek a lexikonok lapjairól, vagy csak meghamisított formában jutnak el a forrásmunkákba, komputer memóriákba.

A legnehezebb arra a kérdésre válaszolni, hogy miért jöttünk el és miért éppen mi szántuk rá magunkat a vándorútra. A második kérdésre könnyebben tudok válaszolni: a sors engem kiszemelt és előkészített erre. Ugyanis attól kezdve, hogy otthonunkat elvesztettük alig két és fél éves koromban, még három és fél éves se voltam mikor hadiárva lettem, és azután valamilyen formában mindég idegen voltam: idegen földön, váltakozó pótszülőknél, katolikusként református gimnáziumban és internátusban, román egyetemi diákotthonokban egyetlen magyarként, a megszálló román hadseregben mint tiszti iskolára alkalmatlannak minősített kisebbségi közkatona, munkaszolgálatosként; munkahelyeimen a vezetők között általában idegen, majd a kommunista párt-uralom alatt osztályidegen. Ehhez nem szokik hozzá az ember, de hozzáedzódik. Ez adta a merészséget s az erőt, hogy átlépjem szűk kis hazám határát, egyelőre csak Ausztriába, amit csak ideiglenes tartózkodásra terveztünk s még talán meg is szoktunk volna. De a sors tovább hajtott Kanadába, ahol gondoskodtak róla, hogy el ne felejtsem, hogy idegen vagyok. Mégis sok mindent elértem új hazámban is és ez segített át a rengeteg viszontagságon. De főleg az, hogy a sors egy rendkívüli asszonyt rendelt mellém, aki egy nagyon rendes gyermekkel ajándékozott meg, s ő mindkettőnk életét megkönnyítette már mint fiatal

gyermek s később pedig családjával együtt állt mellettünk. Ugyanakkor a magyar névnek is dicsőséget szerzett s ezzel igazolta, hogy leszármazottaink jövője érdekében helyesen döntöttünk, mikor a kivándorlást választottuk.

A "miért" az sok mindennek az eredője. Volt hazámban sok taszító és visszahúzó erő hatott ránk és ugyancsak sok volt a vonzó és riasztó kilátás a határon túl is. Még ifjú diák voltam, amikor szűkebb hazámat, Erdélyt otthagyhattam volna, de még nem volt merszem ilyen döntő lépésre, anyám is lebeszélte s ezzel kapcsolatban írt verse, talán sok mást is visszatartott (Ne menj el innen...). Mikor 1948-ban nyugati kiküldetésben jártam, az angol nyelv részemre megtanulhatatlannak tűnt s miután az ott-honi helyzet még nem látszott elviselhetetlennek, úgy határoztunk, hogy maradunk. De mégiscsak nyomasztó volt saját hazánkban idegennek lenni. Sokat és jól dolgoztam s ezt el is ismerte a rendszer, (ami több állami kitüntetésben is megnyilvánult, annak ellenére, hogy nem voltam a kommunista párt "nagybecsű" tagja) de nem akadályozta meg őket abban, hogy néha, általában éjjel, valamilyen, rendszerint feljelentésre alapozott vád címén, az AVO, vagy a gazdasági rendőrség elvigyen.

Az 56-os szabadságharc adta meg a végső lökést és a kedvező alkalmat, hogy nekiinduljunk. Bécsben már várt egy barátom egy előkészített műszaki irodával, megfelelő tőke és piac biztosításával. Ez sem lett volna elegendő, de december 6-án ismét elvitt a rendőrség egy éjjelre, s ez megadta a végső lökést. Felmérve Bécs közelségét, a kedvező pénzügyi kilátásainkat, aránylag elég jó német nyelvtudásomat s mindenek felett gyermekünk jövőjének biztosítását, még a külföldet mindég ellenző nejemnek is elfogadható volt az átmenetinek szánt kivándorlás. És anyám is, ha fájó szívvel, de a viszontlátás reményében, már korábban biztatott, hogy oda menjek, ahol jobb élet vár reám. (lásd L. Ady Mariska Széles a világ... c. versét).

Nem sokkal irodánk beindítása után, barátom és társam szívszélhűdésben meghalt. Ezután újra kézbe vettük a vándorbotot s átkeltünk az óceánon. De a Kanadába vezető út és beilleszkedés már sokkal keservesebb volt. Ezek és a következő hónapok eseményei a leírásomban külön fejezetet érdemelnek. Végül is igazolják a régi mondást: "Ember tervez, Isten végez!"

Megjegyzések:

A szövegben említett példák és felidézett nevek nem arra szolgálnak, hogy bizonyítsák, hogy a magyarok s a nemzet testébe beolvadt számtalan, ebben az országban otthonra és hazára talált idegen származású magyar, 11 század alatt mi mindent

alkotott. Inkább példákkal kívántam rámutatni népem kulturális, tudományos és gyakorlatias rátermettségére, alkotó készségére, sokoldalúságára. De a háborúk választó vizében, felszínre kerültek a bele nem illő elemek is, akik nem az ötvözet erejét kívánják növelni, hanem csak a felszíni csillogását szeretnék kisajátítani.

A nemzetnek sikerült a történelem viharait túlélnie, de kicsi a valószínűsége annak, hogy a XX. század katasztrófái után képes lesz egy új feltámadásra, mert ezek nemcsak a nemzetet pusztították, de karakterét is szétzillesztették. Sokan kényszerből, sokan - mint mi is - saját elhatározásból hagyták el Magyarországot, abban a reményben, hogy egyszer majd visszatérhetnek, de sajnos az idő elszállt felettünk s lecövekelt új hazánkban.

A szövegben említett személyekről, helységekről, eseményekről, dokumentumokról esetleg több részlet található a fenti címeknek megfelelő mellékletekben, valamint felmenőink családfa-kivonataiban. Ez utóbbiak legtöbbször már a szöveg egy-egy későbbi részében megjelenik.

BEVEZETÉS

Történetünk magját az én és feleségemből és 13 éves kis fiúmból álló családom Magyarországról Kanadába történt kivándorlása képezi. Az út négy szakasza: négy menekülés. Mint minden eseménynek, úgy ezeknek is voltak előzményei és következményei. Az előzményeket átéljük s ezekből adódtak az okok. Egyben azonban a várható következményeket is mérlegelnünk kellett s elhatározásunk e két tényező erősen szubjektív összehasonlításán alapult. A leírás magában foglalja az én és közvetlen hozzátartozóim életútját, amelynek több mint nyolcvannyolc éve alatt a huszadik század minden jelentős eseményének tanúi és sokszor szenvedő alanyai voltunk: az idők folyamán bizonyára elhalványuló kis mozaik kockák.

A későbbi történelmi távlatban és a várható fejlődés iramában biztosan elhomályosodik majd a XX. század és akárcsak nekünk a XIX-ik, az unokáim unokáinak a mi századunk fog furcsa, unalmas, elmaradott világnak tűnni s a század eleje pedig, ahol történetünk kezdődik, szinte érthetetlen lesz számukra. Ezért megpróbálom a XX. század emberének haladását, sikereit és kudarcait felvázolni, mint a mi történetünk háttérét, amelyben minket sorsunk úgy sodort, akárcsak a sivatagi vihar kergeti a porszemeket.

A huszadik század gyermekei addig el nem képzelhető tudományos és technikai fejlődésnek, gazdasági és szociális vívmányoknak lehettek tanúi és aktív résztvevői. A tudomány kiterjesztette ismereteinket a környező világ végtelen kicsiny és végtelen nagy tartományai felé. Igyekezett megismerni szerkezetét és fejlődésének törvényszerűségeit s ezeket az emberiség szolgálatába állítani. A technika megteremtette az eszközöket, amelyek e tudományos kutatásokat s azok eredményeinek gyakorlati felhasználását lehetővé tették. Azok, köztük magam is, akik az első világháború előtt születtünk és megértük az Osztrák-Magyar Monarchia majd az angol, és a szovjet birodalom szétesését, tanúi voltunk e fergeteges iramú fejlődésnek s megcsodálhattuk az ember képzelő erejét s alkotó készségét.

A XX. század eseményeit és eredményeit azonban elsősorban a két világháború (1914-18 és 1938-44) és a közbeeső kisebb-nagyobb háborús összetűzések határozták meg, amelyek képesek voltak az általuk megkívánt tömegek, anyagok és energia összpontosítására. De ehhez a hátszágok gazdasági tartalékait és termelő kapacitását a hadviselés szükségleteinek kielégítésére kellett felhasználni. Az így elért csodálatos találmányokat, felfedezéseket a világ népei, valamilyen eszme nevében, de valójában, egy-

egy kis csoport hatalmi céljainak elérése érdekében, egymás tömeges legyilkolására használták, és az emberiség összességének így az új korszakokat-teremtő találmányokból legtöbbször csak a melléktermékek jutottak, de azok is csak keveseknek. Még a győztesek is nehezen tudták valamennyire visszaállítani felforgatott gazdasági és társadalmi rendjüket. Embervesztésüket azonban hamar pótolták, és gyorsan elfelejtik.

Ugyanakkor a mindenkit egyformán szolgálандó gazdasági és szociális "fejlődés" még ma is csak a problémák megismerésénél tart és gazdasági modellekkel s politikai elméletekkel kísérletezik, azzal a szomorú eredménnyel, hogy ezen a téren viszonylag rosszabbul állunk, mint primitív őseink. Ráadásul, évszázadunkban főleg a gazdasági és szociális problémák robbantották ki a gyilkos összetűzések nagy részét.

Ezért nem jutott elég energia és kapacitás az ipari fejlődést kísérő környezeti szennyeződés kihatásainak vizsgálatára és megfelelő megelőző s korrekciós módszerek kidolgozására és alkalmazására. Ennek következtében a különböző állat- és növény fajok ezrei haltak ki mielőtt az ember megismerhette volna őket. Sokukról csak az archeológusok munkája alapján tudunk valamit s próbáljuk azokat rekonstruálni és a földi életformák fejlődéstörténetébe beilleszteni. Megpróbáljuk kipusztulásuk okait felderíteni, melyek között a természeti katasztrófák mellett, az ember maga is gyakran döntő szerepet játszott.

Csak századunk vége felé ismerte fel az ember, hogy a Föld véges életfenntartó anyagi és energia-forrásaira minden élőlénynek joga van s ezek meg gondolatlan pusztítása egyben az emberiség pusztulásához vezethet. Azt, hogy az egész földi bioszféra érzékeny egyensúlyban álló számtalan összefüggő ökológiai egység, amibe az ember beavatkozása helyrehozhatatlan következményekkel járhat, túl későn és túl kevesen akarják megérteni. Így az életszínvonal helyenkénti, a múlt században elképzelhetetlen növekedése ellenére, ez a század kevesebbet hagy utódaira, mint amennyit őseitől örökölt.

Ehhez járul az évezredek óta kialakult erkölcsi normák lerombolása és az ezzel járó morális és szellemi posvány. A gyorsuló ütemű túlszaporodással, világviszonylatban a nyomor nagyobb mértékben növekszik, mint a viszonylag kevés kiváltságos jóléte. A szabadság, egyenlőség, testvériség eszményeinek állandó hangoztatása mellett legfeljebb a szabadosság növekedett, míg a valódi szabadság mindinkább összezsugorodik. Az egyenlőség hamis maszlagja meg csak a káosz növekedéséhez vezetett. A testvériség még az egy töről szakadtak közt sincs meg, s a különböző fajok között pedig szinte elképzelhetetlen.

Igaz ugyan, hogy a háborúk közti rövid békés időszakokban a kutatás, kísérletezés tovább folyik az egyetemes társadalom jólétének növelése érdekében, és a háborús találmányokat felváltják az azokból kifejlesztett, a mindennapi munkát megkönnyítő és a termelés hatékonyságát növelő eszközök és módszerek. Ennek köszönhető, hogy legalább a Földteke egy részén az életszínvonal javulása letagadhatatlan, még a legszegényebknél is, amely osztályhoz magam is sok évig tartoztam.

Gondoljuk el, hogy a század elején a gyerekek házi feladataikat méces, vagy gyertyafény, legjobb esetben petróleumlámpa mellett írták, palatáblákra, és bokáig érő sárban, sokszor mezítláb, vagy "falábon" mentek az órányira levő iskolába, hogy valami ismeretet szerezzenek legalább közvetlen környezetükről. És mikor hazaértek, segítettek a szülőknek a mindennapi szükségletek előteremtésében. A felnőttek néha maguk húzták az ekét, kézzel arattak, csépeltek és állati erővel forgatott malomkövek között őrölték a gabonát. Maguk szőtték a vásznat, varrták, díszítették ruháikat, faragták bútoraikat, stb. Sajnos, a világ sok részén még ma is csak itt tartunk. Azok, akik a "fejlődés" jótékony hatását élvezik, szívesen felejtik el a viszonylagos jólétnek árnyoldalait, s az árat, amit az ember és környezete fizetett s fizet ezért. Így pl. sikerült az atomenergiát megszelídíteni és az emberiség szolgálatába állítani, de előbb százezreknek kellett meghalni pár atombomba tüzeiben s millióknak az oda vezető háborúkban. Óriásit fejlődtek a közlekedési eszközök, még a Holdra is feljutott az ember. A valóság túlszárnyalta még Verne Gyula utolérhetetlennek tartott fantáziáját is. S ezt a televízió képernyőjén gyermekek s öregek a világ minden részén a történetekkel úgyszólván egyidejűleg láthatták. Csupán a fény véges sebessége okozott pillanatnyi eltolódást. Az öregek számára azonban a Verne korabeli romantika hiányzik.

A háborúban egymással szemben álló nagy nemzetek fiai válllvetve dolgoztak a német Werner von Brown vezetésével, hogy a szükséges bonyolult üreszközök idejében készen legyenek a tervezett holdutazásra. Az ifjúságnak az a mind növekvő része, amelyik egy komputer mellé ülhetett, maga is beállott az újabb ötletek, célok, lehetőségek játékos tanulmányozói közé. Sok, csak a súlytalanságban elvégezhető kísérletet találtak ki s azok közül több bekerült az űrprogramokba.

De a fegyverkezés hiénái percre sem vették le szemüket a precíz, nagy teljesítményű rakétákról, rakéta meghajtású repülőkről, automata irányító berendezésekről, a millió km-es távolságokat áthidaló fényképezési és képtovábbító módszerekről, az élettani tanulmányok eredményeiről és a sok más ezeket kísérő felfedezésről. Laboratóriumaiuk a katonai alkalmaz-

hatóságukat vizsgálják s az eredmények kiértékelésére kisebb-nagyobb háborúkat robbantanak ki. S hogy a milliók pusztulása értelmet kapjon, a határokat ide-oda tologatják, nem törődve az ember, anyagveszteségekkel. Az embert képzelőereje ösztönzi és a Hold után a Marsra igyekeznek feljutni. Automata vizsgáló-berendezései már az ottani élet lehetőségeit kutatják. Most már csak a Vénuszról kellene a hő-felesleget valahogy átpumpálni a Marsra. valamelyik holdról vizet áthozni, és ha megvannak az életfeltételek, jöhetnek a háborúk az új területek elosztásának eldöntésére.

A terjeszkedési versenyt a telekommunikációs módszerek hasonló iramú fejlődése kíséri. A rakétákkal fellőtt műholdak pillanatok alatt elviszik telefonhívásunkat a világon bárhová és a televízió helyszíni közvetítésben láthatjuk a földkerekség akármelyik részén történő eseményeket, sőt a Holdról és a külső bolygókról is tudunk képeket kapni. Komputerek, lézerek s radar irányítják a bonyolult automatákat, amik mindezt lehetővé teszik. Ezen a téren a fejlődés olyan gyors, hogy mire az ember pl. a legújabb komputert megismeri, az már el is avult s kezdhet ismeretséget kötni a legeslegújabb csoda masinával. Ilyen pl. az országhatárokat leromboló Internet, ami azalatt született, míg én ezt a kis írást összehoztam és máris rengeteg politikai és erkölcsi problémát okozott. És megint tanulni kell...

A gyerekeknek, akik már a komputer korszakba születtek, ez gyakran kisebb probléma, mint a felnőtteknek. A magamfajta 86-on felülieknek már a levélírás, házi könyvelés s hasonló egyszerű dolgok is sok problémát okoznak s ilyenkor az unokáinkhoz vagyunk kénytelenek segítségért fordulni. Ezért mondogatom, hogy a komputer áldás és átok egyben, hasonlóan ahhoz, ahogy egy 60 év előtti sláger a nőt jellemezte, hogy "Ördög és angyal ő"... Mindenesetre mikor már az ember keze nem fogad szót s írni kell, jó ha van. De ezek kifejlesztését is nagy részben a háborúk tették szükségessé és továbbfejlesztésüket is bizonyára a hadügyminisztériumok irányítják. A kutatásokat ezek az eszközök nagymértékben segítik, s azok kiterjednek az anyag szub-atomos szerkezetének vizsgálatára, többek között azzal a leplezett céllal, hogy még hatásosabb robbanó anyagokat és erősebb pánélzatot lehessen készíteni s újabb energia forrásokat állítani az eljövendő háborúk szolgálatába, hogy még hatásosabban lehessen a szembenálló ellenfelek millióit kiirtani. Ami biztos, biztos: nem lehetett abba hagyni a pusztító kémiai és biológiai fegyverek gyártását sem, és újabb csodafegyverek kifejlesztésére irányuló kutatásokat sem.

Elektromos vezetékek hálózák be a világot, s mindenüvé elvihetik a részben atomenergiával termelt áramot s azt az ember munkáját

megkönnyítő sok ezer féle gép meghajtására használhatják fel. A kommunikáció és a közlekedés fejlődése összezsugorította a Földgolyót s ma bármely két pontja között percek alatt lehet kapcsolatot teremteni. Annak idején a világ eseményeiről csak hetek, hónapok után értesültünk, viszont ma már az elemisták is televízión, helyszíniközvetítésben láthatják akár a világűrben lejátszódó eseményeket is. De nézhetik kedvenc sportjukat és sajnos betörést, rablást, verekedést, gyilkolást s a szex különböző fokozatait helyszíni közvetítésben vagy filmen.

Ugyanakkor a tudományok és a technika fejlődése lehetővé tette, hogy az ember megismerje embertársait és környezetét s megértse azokat a veszélyeket, amelyek a mind szűkebbé váló közös otthonunkat, a Földet s létünket fenyegetik. De odáig már nem jutott el, hogy ki is küszöbölje azokat, mert míg az új fegyverek gyorsan elterjednek, a békés életet szolgáló eszközök annál lassabban. Politikusaink a tudósok figyelmeztetéseit könnyedén elengedik a fülük mellett, lelkükben a régi paraszt közmondással biztatva magukat, hogy semmi baj, mert "úgy még sohse volt, hogy valahogy ne lett volna." De a baj az, hogy ez a "valahogy" sose akar jobb lenni, mint az előző volt.

Sikerült a pusztító járványos betegségek nagyszét megszüntetni, másoknak a megelőzését és gyógyszeres vagy műtéti kezelését hatásosabbá tenni. Ezen a téren azonban még sok tennivaló van. Az élet keletkezése óta kifejlődött komplex, koordinált, természetes védekezési rendszereknek felismerése és a genetikai módszereknek az orvosi gyakorlatba való bevezetése, előre vetítik a fejlődés irányát. A hatásosabb egészségvédelem eredményeképpen az átlagos életkor máris hosszabb lett és a betegségek által okozott szenvedések mértéke erősen csökkent, annak ellenére, hogy az orvostudomány napjainkban már elvesztette hivatás jellegét és mindinkább a magasabb jövedelem hajszolása és a politika eszközévé vált.

Több lett az öreg emberek száma, de viszonylag kevesebb lett azoké, akik sorsukkal törődnek s munkás életükben erre az eshetőségre számítva összegyűjtött tartalékaikat a politikai célokat szolgáló paraziták szívják fel. A látszólagos jólét, de még inkább a szegénység, ahol a gyerek segítség lehet a primitív munkában, vagy növeli a részesedést a gazdagabbaktól kapott alamizsnából, de főleg a hatásos családtervezés és születés-szabályozás hiánya, elősegítette az emberiség számának robbanásszerű növekedését.

Ez szükségessé tette az élelmiszer termelés és elosztás technikájának nagy mértékű fejlesztését. Sajnos ezek általános bevezetése komoly infrastrukturális, logisztikai és politikai akadályokba ütközik. Ehelyett az évszázadok óta kialakult közösségekbe erőszakkal beültetik az ottani

rendbe és erkölcsi normákba beilleszkedni képtelen tömegeket, amikből hamar felszínre kerül a szemét, amely a bűnözés és a társadalom erkölcsi értékeinek lerombolására alapozza jólétét és hatalmát. A családnak, a társadalom alapsejtjének felszámolása, az egyenlő jogok mellett az egyenlő kötelesség vállalásának elsikkadása, a szabad véleménynyilvánítás jogának hiánya és az általános félelem a jellemzői a XX. század végi társadalmaknak.

Ezek szerint az ember politikai, társadalmi és erkölcsi magatartása nem változott előnyére s bár kísérletezésben nem volt hiány, az eredmények inkább negatívoknak mondhatók. Politikusok egyik háborúból a másikba vitték népüket, eleinte valamilyen eszme nevében, de most már nyíltan hangoztatott érdekekért, vagy hatalmi célokért. Szövetségek bomlottak fel s újak keletkeztek, a térképeket többször átrajzolták, új államokat kreáltak, másokat megszüntettek vagy megnyirbáltak. Így, volt hazánkknak is kétharmadát szétesztették újonnan kreált vegyes lakosságú kis államok között, amelyek nem 1100 évet, de még a 70-et sem érték meg.

Hatalmas gyarmat-birodalmak omlottak össze s új nagyhatalmak születtek, de a gyilkolás nem szűnt meg. Mint ahogy hatalmas tüzek után visszamaradnak a lappangó parazsak, melyek újra lángra lobbanhatnak, úgy a nagy világháborúkat követő békeszerződések is magukban hordozzák az újabb világhégek magvát. Hol itt, hol ott villan fel egy-egy szikra, s bár az "Egyesült Nemzetek" igyekeznek ezeket elfojtani, máris jól kirajzolódnak az érdekkellentétek, s ezek miatt kell a volt Jugoszláviában, az orosz birodalom utódallamaiban, a volt gyarmatokban, mint Rwandában, Szomáliában, Angolában, Közel- és Távols-Keleten százezreknek meghalni.

Állítólag a világ a demokrácia felé halad, a valóságban azonban inkább úgy néz ki, mintha egy kis létszámú ismeretlen szervezet döntene mindenről s határozná egyének és országok sorsáról. Ugyanakkor a világ vezetői nem akarják felismerni az emberiség számának ugrásszerű növekedésében felhalmozódó pusztító energiát, amely máris embermilliókat sodor el ősi földjéről, mozdít ki megszokott környezetéből és szokásaiból, száz- meg ezer éves kultúrájából. Ezek a tömegek járványként terjednek, s miután nagyrészüknél semmijük sincs, csak ismeretlen bacilusaik, vírusaik és génjeik, a befogadókra hárul eltartásuk, gyerekeik s azok futószalagon nemzett utódainak neveltetése a saját gyerekeik háttérbe szorításával.

A népszaporulat tervszerű csökkentése helyett a háborúkban elveszett milliók helyébe tíz- és százmilliók lépnek s a hatásos intézkedések elmulasztása következtében a meggazdagodott és a civilizáció előnyeit

élvezők is előbb-utóbb elvesztik sok vérrel szerzett előnyeiket az új népvándorlások özönében, A "civilizált" világból máris hiányzik a civilizált ember, s a tömegek kultúr-igényét felváltja a pénz imádata és a gazdasági konfliktusok; valamint a sok száz vallási szekta egymást ingerlő külsőségei s tanításai könnyen robbanhatnak ki újabb konfliktusokat.

Még megemlítem, hogy a fejlődéssel rengeteg új szó, kifejezés születik s ezzel párhuzamosan a mindennapi nyelvbe is sok új "slang" kerül be. Sok mindennek a jelentése megváltozik, úgyhogy akik már a század első felében 35-40 éves kort értek meg, nem értik a 90-es évek beszédét. (Erről egy humoros cikk jelent meg egy kanadai lapban a 90-es évek elején, amit nem lehet lefordítani, mert sok mindenre nincs meg még a megfelelő magyar kifejezés, mégis mellékelem).

Szép magyar nyelvünket is elrondítják a betolakodó idegen szavak s nem biztos, hogy lesz egy új Kazinczy, aki kezdeményezne egy másik nyelvújítást a magyar nyelv egyedülálló szerkezetének, változatos kifejező erejének s szép, zengzetes szójátékainak, ritmusának megőrzése érdekében. Mert igaz az, hogy "nyelvében él a nemzet", de az is igaz, hogy csak egy élő, egységes, független nemzet tudja megőrizni nyelvének jellegét, s megvédeni természetes fejlődésében a betolakodó idegen szavak, kifejezések, sőt még a torzított kiejtések ellen is. Ezzel szemben úgy tűnik, mintha a magyar nyelv nemzetközivé tévése a nemzet felszámolásának tudatos része volna. Így sajnos, a magyar népet jelenleg olyan halálraítélt foglyokhoz lehet hasonlítani, akiket kényszerítenek arra, hogy saját sírjukat maguk ássák meg. Magyarország, 1100 éves konstruktív európai családtagsága ellenére, az európai népek számára idegen maradt s pillanatnyi megmaradása érdekében most olyan törvények és szerződések elfogadására kényszerül, amelyek éppen önállóságát és fennmaradását veszélyeztetik. A ránk erőszakolt sok segítség, magában hordozza a "kamatot", amit a nemzet nem bír el.

Bár Kanada nem nemzeti állam, a belpolitikai ellentétek elhárítása érdekében az országot építő generációk leszármazottai, akik az európai élet-formát ezen a kontinensen megőrizni igyekeztek, olyan törvényeket hoztak és olyan megállapodásokba mentek bele, melyek létét, mint egységes nemzetét, fenyegetik. Felbomlása esetén pedig, önállósodó tartományait elnyeli az USA, amely Kanada még megmaradó hatalmas, gyéren lakott térségeit a számára nem kívánatos elemekkel tölti majd fel s természeti kincseit azokkal termelteti ki.

A mi régi és új hazánkat ilyenformán egyaránt a dicstelen kimúlás fenyegeti s Ti, évtizedek múlva olvasói e soroknak, talán már csak régi tör-

tételemlékonyvekben olvashattok róluk és nagyon kicsi az esély arra, hogy az igazat fogjátok olvasni. Az Előszóban a korunkban lejátszódó események más szempontokból történt elemzése ugyanerre a következtetésre vezetett.

Ez lényegében a Diósadyak "népvándorlásának" történelmi háttere, amelyből mi a legváltozatosabb időszakot fogtuk ki, ami érdekesebbé tette ugyan életünket, de könnyebbé nem. De elképzelhető, hogy mire unokáink felnőnek, a világ s két hazánk is megtalálja a kiutat a mai zűrzavarból, szellemi és erkölcsi ingoványból s késői utódaink nem fognak majd szidni, hogy "csöbörből vödörbe" hoztuk őket. (De az is valószínű, hogy ha látják ezt a két szót leírva, fogalmuk sem lesz, hogy milyen nyelvből valók és hogyan lehet ezeket kimondani).

Megjegyzések:

1.) *Az ezt követő elbeszélésben az először megjelenő, s e történet szempontjából érdekes személynevek vastag betűkkel vannak írva, Pl. Jolán néni.*

2.) *Hasonlóan vastag, de dült betűkkel írottak az először megjelenő fontosabb helységnevek, Pl. Csíkszereda.*

3.) *Az olyan szövegrészek amelyek a történet lényegét nem befolyásolják, de illusztrálják a magam és környezetem helyzetét a leírt esemény idejében, s ezzel az akkori kornak és az olvasó idejében uralkodó általános helyzetnek összehasonlítására adnak alkalmat, dült betűkkel vannak írva. Pl. játékaink, vagy a falu életének leírása, stb.*

4.) *A történetet 4 részre terveztem, de ezekből végül csak kettő készült el*

Első rész: *A tanulás és a jellem kiforrásának időszaka.*

Második rész: *A munka, az alkotás és a családalapítás éve.*

Harmadik rész: *A nyugdíjas kor még termékeny, de szabad éve.*

Negyedik rész: *Az öregség, a visszaemlékezések ideje.*

Az elbeszélés fejezetekre való felosztása a könnyebb áttekinthetőséget szolgálja. Általában egy-egy, nagyjából összefüggő időszakot írnak le. Ez, a fejezet elején egy kisebb betűkkel írt bekezdésben van összefoglalva a könnyebb visszakeresés céljából.

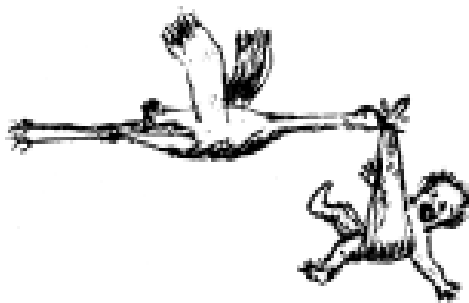
ELSŐ RÉSZ

A TANULÁS ÉS A JELLEM KIFORRÁSÁNAK IDŐSZAKA

*Ti különös lények, furcsa arcok,
Kik most gőgicsélve felém hajoltok
S csecsemő nyelven ismételtetitek*

*Milyen bájos vagyok, s mennyire szerettek.
Akkor hát fogjátok a kezem s vezessetek
Az élet göröngyös útján, míg ember leszek.*

*Igaz Ember!... Aki, mikor az idő eljön,
Tiszta szívvel s lélekkel állhassak meg
Isten és Ember színe előtt.*

I. FEJEZET

MEGÉRKEZÉSEM A FÖLDRE

Megjöttem!... Várt rám a Család, az Otthon Csíkszágban, s annak is a fővárosában, Csíkszeredán. Apám megismeri anyámat, de még egy idő eltelik, mire összeházasodnak, és végül Csíkszeredában kötnek ki. Kereszt-szüleim. A román betörés. Kiűritési parancs. Készülődés a menekülésre.

Az első világháborút megelőző utolsó békeév utolsó hónapjának csaknem a legvégén születtem Csíkszeredán 1913. december 28-án*, mint a harmadik s egyben utolsó fiúgyerek és mindjárt produkáltam a családi pótlékot. Tulajdonképpen negyedik, mert a menetrendszerűen érkezett első gyerek: Gyurka (1908. november 2.) után még született egy fiúcska, akit szintén Palikának kereszteltek. De ő mindössze egy évet élt (1910-11). Anyám szomorú versben emlékszik meg róla. Tőle örököltem a nevemet, szüleim őt szerették bennem.

És kb. egy és háromnegyed évvel az ő születése után jött Gábor (1912. március 25-én), majd ismét egy és háromnegyed évvel később – a családtervezés kívánalmainak megfelelően (bár még akkor ennek nem volt statisztikai jelentősége) – engem is „ledobott a golyó” 1913. december 28-án.

* A 3 nap egy korosztályt jelentett az osztályommal szemben, s a román katonaság ezért két egyetemi évemet vágta ketté.

A lírikusok úgy érzik, hogy örömiüket és bánatukat meg kell osztaniuk olvasóikkal, miáltal az első nagyobb lesz, a második csökken. Anyám első gyerekének születése után érzett boldogságát és a második korai halálakor érzett bánatát írja le az alábbi két, pársoros versében ...

Ő (Anyuka dala)

*Fényes, bámuló, sötétkék szemek.
Édes, parányi, lágyujjú kezek.
Arcocska, üde, mint rózsaszírom,
Szájacska, piros, remeg, finom.*

*Rózsás kicsi nyak, puha fehér váll.
Gödrös. kacagó, lágyan hajló áll.
Pici angyal test... Nekünk egy világ:
Szerelmünk nyarán nyílott szép virág,*

*Ó, rajtad minden, minden bájos, szép!
Derűs kedvében teremtett az Ég!
Derűs kedvében küldött el nekem,
Édes kis fiam, drága gyermekem!*

CSAK EGY ÉVES VOLT...

*“Csak egy éves volt”mondják sírod előtt
arra sétáló közönyös emberek.
“Csak egy éves volt.” Ah, bizony még jól járt
a földi gondot, hogy nem ismerte meg.*

*Csak egy éves volt... Fejletlen kis bimbó,
letörése tán nem is fáj az ágnak:
Amott nagy ember sírköve fehérlik,
Annál hosszasabban s elmerengve állnak.*

*Egy éves volt csupán, de puha kis karja
- Jó emberek! - forrón ölelte nyakam...
És ajka, a csöppnyi édes, piros ajka
Gügyögve, hízelegve kereste ajkam.*

*Ha sírtam, sírt ő is... S kék szeme csillogott.
Gyarló kicsi nyelvén mikor mondta: mamám...
Csupán egy éves volt, csak törékeny bimbó
De üdébb, bájosabb nem nőtt a rózsafán.*

*Csak egy éves volt... S ha leszállt az este
kis teste rám borult ... úgy aludt velem
összefont kézzel, mosolyogva, boldogan...
Angyalnak tán ekkor szántad őt Istenem!?*

Székelyújtság, Sepsiszentgyörgy, 1911

Gábornak s nekem már csak később jutott hely anyám versei között (Ady Mariska: Én az Őszben járok).

Csíksereda a **Keleti Kárpátok** és a **Hargita** hegyvonulata közötti völgyben, melyet az Olt folyó évezredek vagy milliók alatt vágott ki, terül el több kisebb-nagyobb székely falu és városka között. Maga is kis város, születésemkor lakóinak száma talán még ötezer sem volt. Kiváló központi fekvésének köszönhető, hogy **Csík** megye székhelye lett, u. i. a **Székelyföld** észak-déli kereskedelmi forgalma nagyrészt rajta keresztül bonyolódott le. Katonai szempontból is jól védhető lett volna, ha nem esik a hűtlen "szövetséges" áldozatául. Az első világháborút számunkra lezáró békeszerződés (Trianon, 1920. június 4.) Erdélyt Romániának ajándékozta s így lett szülővárosom Mercurea Ciucului. De székely lakói, minden elnyomási kísérlet ellenére, a magyar közösség értékes tagjai maradtak.

Édesapám, **Landt Lajos-Miklós** 1883. szeptember 13-án **Kántán, Háromszék megyében** született. Ez a pár száz lakosú, minorita gimnáziumáról híres kis helyiség ragaszkodott önálló városi mivoltához, pedig mindössze egy patakocska választotta el a kb. háromezer lelket számláló élénk kereskedelmi központtól, **Kézdivásárhely**-től. Végül is, a háború után a nagy szomszédhoz csatolták.

Apám **Hídalmáson** ismerte meg anyámat. Ő az ottani telekkönyvi hivatalban dolgozott, s a közeli páncélcsehi jegyző, **Faik Antal** gyakran járt be hozzá hivatalos ügyeit intézni. Ő a páncélcsehi postás kisasszonynak, **Erzsike néni**nek, anyám nővérének udvarolt és egyhamar el is vette. (Így lett később Faik Antalból **Tóni bácsi**). Anyám, miután elvégezte a tanítónőképzőt, Hídalmásra ment nagyanyámhoz, akinél már ott lakott **Jolán néni**, néha **Zoli bácsi**, aki akkor még joghallgató volt s **Irén néni**, aki nemsokára férjhez ment. Itt mutatta be a páncélcsehi jegyző hivatalnok ismerősét leendő anyámnak. Az Erdély két ellenkező sarkából származó fiatal: a hadadi törzsgyökeres magyar nemesi családból származó kislány, **Ady Mariska** (szül. 1888. feb. 26.) s a német származású, de már magyar nemes kántai fiatalember, hamar egymásba szerettek, s 1908. február 2-án már meg is esküdtek **Csíkсомlyón**. (3) Anyám, akinek már megjelentek tárcái és sok szép verse is maradt ránk ebből az időből, így hivatalosan is

felnőtt lett. (4) Ő még húsz éves sem volt, mikor férjhez ment, s még 26 sem, mikor megszülte a negyedik gyermekét. *(Az akkori mondás szerint: két gyerek a szülőké, egy az Istené (azaz korán meghal), s egy a hazáé (azaz katonaként veszíti el életét. Nálunk a Sors az apát választotta ki a Haza oltárára).*

Családunk viszonylag jó anyagi körülmények között élt, először **Kézdivásárhelyen**, majd azután hogy apámat a csíkszeredai telekkönyvi hivatalhoz nevezték ki, oda költöztek. És nem sokára a Zsögöd patak parti házukba költözhettek **anyai nagyanyám s Jolán néni** is, aki egyik keresztanyám is volt. Születésemkor már nálunk laktak. Legtöbbször velünk töltötte a nyarat **Zoli bácsi**, aki egyik keresztapám is lett. A másik keresztapám **Ady Endre**, már akkor neves író, később a világirodalom egyik nagy költője volt. A keresztapaságot elfogadó levelében annak a reményének ad kifejezést, hogy jó "mokány magyar" lesz belőlem. (5) Igyekeztem... Érdekes, hogy mi nem ismerhettük egymást, és sosem találkoztunk, mert én még kis kölyök voltam mikor ő meghalt, s még csak az **Érig** jutottam el. Másik keresztanyám, Anyám húga, Irén néni lett (rossz választás volt!). Otthonunkban, a sok állandó és átmeneti családtag ellenére, jól megvoltak. Azt hiszem békéjüket csak az én csecsemő ornyibálásom zavarta. A csíkszeredai családi ház anyám emlékraktárában mindég az egyik díszhelyet foglalta el. (6)

A szép napoknak apám katonai behívása vetett véget, de anyám tanítónőként dolgozhatott, s talán apám után is kapott valami járulékot s a gyerekekért családi pótlékot. A gyerekeket és a háztartást az otthon maradt két nő látta el. Kosztunk jelentős része kikerült a kertből s a ruházat nagy része is a családi varrógépen készült. Akkor még az igények kisebbek és az árak is sokkal alacsonyabbak voltak. A család csaknem egy önfenntartó egység volt, ahol mindenkinek megvolt a szerepe. Még a pöttöm kis kölyköknek is, mint mi.

Sajnos, ez a viszonylagos nyugalom is hamar véget ért a **román szövetséges 1916. augusztus 27-i betörésével**. Elrendelték Csíkszereda 3 óra alatt való

A vasútállomás a menekültekkel s az otmaradt hozzátartozókkal

kiürítését. *(A kihirdetés akkor még a falusi dobos és a minden házba bekopogó csendőr által történt).* Ugyanis, a vélt szövetségessel szemben védtelen kelet-kárpáti szorosokon özönlöttek be a románok s a gyimesi és ojtózi szorosokon bejövők órák alatt lezárhatták a Csíki Havasok és a Hargita közti Olt-völgy szakaszt s Csíkszereda is hamar harapófogóba kerülhetett. *(Sajnos, így is történt, s a mi otthonunk is elpusztult).* A magyar hadvezetőség a román hadsereg összevonásáról biztosan tudhatott s ellensúlyként hazarendelt pár ezredet, köztük a Csíki Gyalogezredet. A katonák közül azokat, akik családjukat ki akarták menekíteni ebből a zónából, haza engedték, segíteni. Így apámat is, aki segített összepakolni a legfontosabbakat, aztán fuvarost szerzett, mialatt a nők amit lehetett még összeszedtek. A csaknem 7 éves Gyurka bátyám elsősorban a maga holmijaival törődött, (mint nehéz életünk későbbi szakaszaiban is) míg a kisebbik bátyám, a 4 éves Gábor reám vigyázott, akit egyáltalán nem vigasztalt a nagy felfordulás s ezt vég nélküli bögéssel igyekezett kifejezni.

Gábor vigasztalt: - *Ne bőgj Palika! ... látod,... menekülünk!...* és lelkesen igyekezett meggyőzni, hogy mindez milyen érdekes élmény. Közben apám jött a fuvarossal s vitte a családot az állomásra, ahol már bent állt a menekült vonat. Berakta a három nőt és három fiút, elbúcsúzott s ment is vissza az egységéhez. Így szabadultunk a katlanból, mielőtt az teljesen bezárult volna. A várost és a környező falvakat a románok kifosztották, felégették s az ott maradt lakosság nagy részét megkínózták, kifosztották, az ellenállókat legyilkolták.

*(Én csak akkor voltam még egyszer Csíkszeredán, mikor a románok behívtak **Foçsani**-ba a katonasághoz, s akkor megálltam szülővárosomban. De részemre a város teljesen ismeretlen volt s fogalmam se volt arról, hol kereshetném szülőházam nyomait. S nem is maradt idő a kérdezősködésre, menni kellett tovább. Nem készültem fel erre az útra, amiről majd részletesen beszámolok.)*

A menekült vonatok szaporodtak. A Kárpát koszorú minden átjárójánál várni lehetett a románok betörési kísérleteit, amiket a már korábban Erdélyben letelepedett testvéreik segítettek. Itt mutatkozott meg az ország engedékeny kisebbségi politikájának negatív eredménye. Az erdélyi románok nem nagyon rajongtak a Kárpátokon kívül élő primitív rokonaiért, de pópáik buzdítására mégiscsak felszabadítókként fogadták őket. Ez alkalmat adott nekik arra, hogy kisebb-nagyobb sérelmeiket megbosszulják. Az atrocitások növekedtek és ezeket elkerülendő, sokan hagyták ott megszokott otthonukat. A nagyobb tömegek elszállításáról a Magyar Állam Vasutak gondoskodtak. És ez szervezettebbé vált, ahogy Erdély jelentős

része hadszíntérré változott.

A lassú vonatok, kényelmetlen vagonok, egy-egy állomás mel-
lékvágányára tolatva álltak órákig, sőt néha napokig, s a hosszan tartó
várakozás mindenki idegeit megviselte, de különösen a gyerekek szen-
vedtek nagyon. A menekülteket a vasút menti lakosság segítette, de ez
csöpp volt a tengerben. A hatóságok szervezettebben igyekeztek segítséget
nyújtani: koszttal, vízzel, egészségügyi problémák megoldásával, majd
pedig a családok elhelyezésével.

A menekülésnek sok formájával találkoztunk életünk folyamán: az
üres kézzel és hassal, rongyokban, egyedül, vagy tömegben bandukolóktól
kezdve a luxusrepülőn meglógó politikusokig. Ezt a két szélsőséget
szerencsére nem kellett végig csináljuk, de ami közöttük még lehetséges,
azok közül sajnos jó párat magunk is átéltünk.

Én persze semmire sem emlékszem, de jól el tudom képzelni a sok
ezer menekült vergődését, hogy valahogy megőrizték emberi maga-
tartásukat, s a darabka kenyérnek, amihez hozzájutottak nem estek neki,
mint kiéhezett állatok s a gyerekektől senki el nem vett volna semmit,
inkább a maga keveséből ő adott.

Szomorú, hogy a háború végére a nevelés vékony rétege lekopott és
az erkölcsök máris erősen meglazultak, s azóta is csak lefele megyünk. De
ebben most már a nevelés és a "nagylelkű" gazdasági segítséggel járó
amerikai stílusú demokrácia is szisztematikusan segít, ahelyett, hogy
támogatná a román/orosz stílusú Marx-Engels-Sztálin, Beria, Ceausescu
változatú béklyóktól az évtizedek óta szenvedő közép-európai népek sza-
badság-törekvését. Szerencsére, végül ezek a népek maguk vállalkoztak
arra, hogy cselekedjenek.

II. FEJEZET

MENEKÜLÉSÜNK

Végállomás Nádudvar. Átmegyünk Pancélcsehbe, ahol nagyanyám meghal. Kiverik a románokat. Apám a galíciai frontra kerül. Megsebesül a Przemysl körüli harcokban. Tüdőgyulladással súlyosbított sebesülésével haza hozzák meghalni. Anyám állást kap Kóboron. Élmények, tapasztalatok.

Ez volt részemre az **első menekülés, s ezzel kezdődött az igazi nyomor és a vándorlások korszaka** életünkben, s annak minden súlya a mindössze 28 éves anyám nyakába szakadt. A menekült vonat az Ecsedi lápok melletti *Nádudvarra* vitt, ahol sikerült átmenetileg szállást találnunk, de ahonnan nemsokára átköltöztünk *Pancélcseh*-be. Erzsike néném férje, **Fajk Antal (Tóni bácsi)** volt itt közjegyző. Sajnos (anyai) nagyanyám ugyancsak itt nemsokára meghalt.

Az átcsoportosított központi erők Erdélyt a románoktól 3 hónap alatt megtisztították s azok vesztesége több ezer civil és katona volt. *(A magyar katonák jelszava az volt, hogy Én Istenem, most ne segíts, csak csodálkozzál!)*. A történelem azonban a románokat igazolta: cserébe megkapták az egész Erdélyt s ráadásul a **Pártiumot** is). Ezután apám egységét áttették a galíciai frontra, ahol a **Przemysl** körüli harcokban megsebesült. Csak napok múlva találták meg a mocsarakban. Először a prágai kórházba vitték, de mikor nyilvánvalóvá vált, hogy sebesülését s a mocsarakban szerzett tüdőgyulladását nem tudja átvészelni, hazahozták meghalni. 1917. június 2-án halt meg. Én még a sírját sem láthattam; egy a sok kereszt között. Nyugodjék békében!

A síró családdal én is együtt bögtem s odahúzódtam Tóni bácsi mellé, belekapaszkodtam, felnéztem rá s reménykedve kérdeztem:

- *Nekem most már nincs apukám, Tóni bácsi leszel te az én apukám?*

Ahogy anyám később elmesélte, erre újabb könnyözön következett. Tóni bácsi és Erzsike néni Gábor keresztszülei voltak s ők már átvették a szülők szerepének nagy részét. A gyerek nélküli házaspár akkor, és életünk folyamán mindig készen állt segíteni minket. Mint Gábor bátyám keresztszülei végig gondoskodtak taníttatásáról, amikor arra sor került. Én, bár akkor biztosan nem egészen értettem mi is történik körülöttem, hamar rájöttem, hogy ekkor, **három és fél évesen kezdtem a hadiárvány keserű kenyerét enni.**

Az életnek azonban menni kellett. Anyám állás után nézett és sikerült segéd-tanítónői állást kapnia az óvónő **Ilonka néném** mellett a Fogaras megyei **Kóboron** s a maradék család odaköltözött.

A Kóboron eltöltött hónapok sok kis élménnyel töltötték meg a fejemet, s jó és rossz emlékeket véstek az agyamba, amiket csak később kezdtem boncolgatni, s a tanulságokat elraktározni. Így pl. rávezettek arra, hogy a legfontosabb kapcsolatok, amik az embert végigkísérik az életen, a testvérek között s azok közül is leginkább a nők között alakulnak ki. A szülők meghalnak, a gyerekek kirepülnek s egy újabb korosztály új felfogásába ritkán illik bele a szülők világa. Így a mi családunk fennmaradását is elsősorban az anyám és nővérei közötti szeretet tette lehetővé. (Későbbi feleségemet is, akinek az apja már a háború első évében elesett és édesanyja is korán meghalt, édesanyja egyik, - még csak menyasszony - lánytestvére vette gondozásba s nevelte saját gyermekeként).

Én és két bátyám elég ritkán találkoztunk s természetben is nagyon különböztünk. Gyurka nagyon komolyan vette elsőszülött jogait s igyekezett a két öccsének ezt karhatalommal is bizonyítani. Én türtem és sírdogáltam, Gábor lázadozott s egyszer, mikor Gyurka megint valamiért megfenyített, Gábor körülment az asztal másik oldalára s egy jó nagy pofont behúzott Gyurkának - *Nem engedem a testvéreimet bántani!* - kiáltással. Mindenki megijedt, mert Gyurka több mint három évvel volt idősebb nála, ami a mi korunkban jelentős különbségnek számított, s ráadásul nagyon erős fiú (*később kiváló atléta, tornász bajnok és első osztályú futballista lett belőle*), de most ő is megrökönyödött s nem ütött vissza.

Gábor egy másik alkalommal is flegmentette"kis öccsét. Valami rossz fát tettem a tűzre, mire nagynéném egy kis tarisznyát akasztott a nyakamba f'ossz gyerek, mehetsz világgá!.. Én, mint később sokszor az életben, engedelmeskedtem a felső hatalomnak s nekivágtam az ismeretlen világnak. Nem jutottam messze, mert már rohant utánam Gábor,

Nem engedem a testvéreimet!" - s vitt vissza a megbocsátó hatalomhoz. Én bölgve tiltakoztam a varható verés ellen, merthogy *hem vagyok én se kutya, se cseléd"*, amit mint szociális realitást már 4 éves koromban tudomásul vettem! Kis vézna kölyök voltam, amolyan kaparéék-féle, amihez az is hozzájárult, hogy táplálkozásom nem volt valami jó, s ez a későbbiekben is megmutatkozott. Ösztönösen megtaláltam a magam orvosságát: a kalcium hiány ellen szorgalmasan fogyasztottam az óvodában a krétát s az árokszéli papsajttal meg a sokféle, csak a hegyek közt termő bogyóval, tudat alatt, ösztönösen a természetes vitaminokat igyekeztem pótolni. Érdekes, hogy életem vége felé, sok betegségben, mikor kiderült az or-

vosok hiányos képzettsége, ismét magam kerestem meg a megfelelő megoldásokat, hogy életem meghosszabbítsam. De azért, ha fizikumom nem is engedte, sokszor adódott alkalmam nekem is viszonzni a testvéri segítséget.

Kóbor tiszta magyar falu volt. A hegyek között felváltva telepedtek meg a különböző nemzetiségűek, egy román, egy magyar, egy szász település, majd megint magyar vagy német falu következett. Mindegyik tartotta a magukkal hozott szokásokat, s nem nagyon keveredtek, bizonyítva a latin közmondás igazát, hogy "similis simili gaudet". A mi falunkban a bivaly volt a fő háziállat, amely az erőt, a tejet s termékeit, majd a húst és bőrt szolgáltatta. A vad kinézésű bivalyoktól a gyerekek egyáltalán nem féltek, még a csordába is bekeveredtek. (Én csak a kapuból szerettem nézni őket). A románok fő állata a birka volt. Egy-egy nyájjal a juhász hónapokig fennmaradt a hegyekben s csak a subáját, meg a tilinkóját vitte magával. Minden egyebet megkapott a birkáktól.

A szászok háziállata a tehén volt, s a baromfiudvar is népesebb, és valahogy minden rendezettebb volt náluk. A házakat nem festették vad színekre s még az ablakokba is virágokat ültettek. A magyarok s a szászok rendszerint fehérre meszelték sok-virágos házukat. Az állatoknak külön istállót építettek. Kút volt az udvaron, s kerítés a házak körül. A románok élénk kékre festették házaikat. Az istállót legtöbbször egybeépítették a lakóházzal. Több háznak volt egy közös kútja. (Egyébként ezeket a jellegbeli különbségeket csak több mint húsz évvel később fogtam fel, mikor falumunkára voltam berendelve a Bánátba, ahol a svábok ugyanúgy kiténtek rendszerességükkel, mint a Fogaras környéki szászok).

A harmadik dolog, (amit rajtunk is tapasztalhattak rokonok és idegenek): az apa nélkül felnövő gyerekek fegyelmezetlensége, a felnőttekkel szembeni modortalanságuk, indolenciájuk volt. Bár az iskolai nevelés sok gyerekeknek segített megtanulni a társadalomba való beilleszkedés szabályait, idővel a szabadosság mindinkább növekedett s az hamarosan a bűnözés útjára sodorta a fiatalokat.

A század vége felé már, különösen a városokban, a gyerekek nagy része született apa nélküli, "*állami segélyen*" (legtöbbször parazitaként) élő dologkerülő családokba, ahol hamar kitanulták, hogy hogyan lehet a dolgozók nyakán élösködni. Az én apám halála idején a hadiözvegyek, bár keserves munkával, de vállalták a kettős terhet, s ha erejükből nem tellett mindenre, segített a család. Mégis mély nyomot hagyott ez a gyerekekben. Mi sem voltunk nagyon jó magaviseletűek. Gyurka előszeretettel fogta meg a csirkéket s tekerte ki nyakukat. Gábor is sok szomorúságot okozott

anyámnak s nagynénéimnek, és én sem lehettem nagyon jó fiú, ha egyszer világgá menésre ítélték. Bár sok-sok év után ezt is megfogadtam...

Bár a szomszédaink nem örültek csínytevéseinknek, azért jók voltak hozzánk, játékokat faragtak nekünk (most is emlékszem a kis kardra, amit egyik "nagyfiú" faragott nekem, s amit sokáig sirattam, amikor elvesztettem), megtanítottak fűzfasípot csinálni, cérnakarikából magánjárót készíteni, stb. Azon kívül, tanítottak magamfajta csöppségeknek való játékokra. Óvodás társaimra nem emlékszem, általában főleg a nagyobb gyerekekről s a felnőttekről maradt meg valami ködös emlékem, nyilván, mert azoktól tanultam valami maradandót.

Véznaságom elősegítette, hogy megkapjam az akkor gyakori falusi betegséget: valamilyen bélférget szereztem, s azok szaporodtak s végül a nadrágban kötöttek ki, ahonnét én kézzel szórtam ki őket, míg rá nem jöttek, hogy mit csinálók. A falusiaknak megvolt a gyógykezelési módszerük ilyesmikre, s hamar rendbe raktak.

Ilonka néni a legidősebb volt az öt leánytestvér között s minden hozzátartozójától távol, idegen környezetben keményen kellett dolgoznia, hogy a helyiek bizalmát, tiszteletét, szeretetét megnyerje. Ugyanakkor neki volt a legjobb természete: nyugodt, megfontolt volt, szerette a gyerekeket s azok is őt. Azonban, ismeretség híján csak később tudott férjhez menni, mint húgai.

Az elszegényedett kisbirtokos középosztály a biztonságot kereste a kifizetésű állami, vagy felekezeti hivatalokban. Ezért az én felmenőim között is sok a tanító, pap, kántor, hivatalnok. A sok gyerek között szétforgácsolódott a vagyon, amit a mulatozások, pereskedések amúgy is folytonosan zsugorítottak. Így nagyapám testvérei közül is csak Ady Lőrinc, Endre édesapja, tudta megtartani a kb. 40 holdas örökségét, amiért azonban igen sokat kellett saját magának dolgozni. (Tulajdonképpen ezt se mind nagyapámtól örökölte, hanem feleségével, Pásztor Máriával együtt kapta annak nevelő apjától, Kabai Gábor földbirtokostól). Anyám és Ilonka néni is így kerültek a tanítónői, illetve óvónői pályára, Erzsike néni pedig a postához. Anyám legszívesebben színésznő lett volna, de ilyesmit még megemlíteni sem volt szabad. Hiszen már volt a családban egy megtévedt bárány, Ady Endre, aki otthagya a jogi pályát az ősi nemesi család szempontjából lealázó újságírói (firkász) mesterségért.

Ilonka néni mindig segítőkész volt, állást szerzett anyámnak s Kóboron is megosztotta otthonát velünk, az árva népséggel, míg lakást tudtunk bérelni. Én többször voltam az ő gondozottja, s későbbi csomagjainak is talán én örültem legjobban. Ilyen csomagokat a szüleim rokonságának

többi tagjától is kaptunk néha. Ezek felbontása szertartásszerűen ment végbe: az éppen otthon levők körül állták az asztalt, mint a mai gyerekek most az óriási karácsonyfájukat, (azzal a különbséggel, hogy mi nem téptük szét a papírt és a spárgát, miután előbb-utóbb azokra is szükség lehetett) és mindent: lisztet, cukrot, kis üveg ízet, kávépótlót, használt ruhadarabot, stb. sorban kézbe vettünk s mindennek külön-külön örültünk. A használt ruhadarabok előbb-utóbb a gyerekek ruhatárát egészítették ki, bár anyáméknak is nagy segítség volt, ha valami kevésbé használt ruhával, fehérművel bővíthették ki kopottas holmijaikat.

Varratásra ritkán került sor, mert anyám is, Jolán néni is jól értettek a varráshoz. Nagyobb gondot jelentett a cérna, tű, gyűszű beszerzése, ezért ezek féltett kincsekként lapultak dobozokban, fiókok mélyén. (A gombok, cérnakarikák játékainknak is fontos alap anyagát képezték). Emlékszem, ahogy anyám apró ujjával keresgélt a dobozokban, hogy a leszakadt gomb helyébe valami hasonlót találjon. A férfiruhákat szét tudták szedni, de már az átalakításhoz szükséges kifordításra, kiszabásra, megvarrásra elő kellett kotorni a féltett filléreket. (A szabósegédek sokszor nem fogadtak el semmit volt tanítónőjüktől).

III. FEJEZET

KÓBORLÁS

KÓBOR ÉS MOSON KÖZÖTT

Anyámat kinevezik. A család fele Mosonban, én Kóboron. A háború véget ér. A románok megszállják Erdélyt. Brutalitások Mosonban. Az iskolát elveszik, anyámékat kiteszik. Felekezeti iskola a Szentkirályi kastélyban. Ilonka néni férjhez megy. A család átrendeződik. Megint anyámmal. Mosoni emlékek.

Egy év múlva anyámat - Ady Endre közbenjárására - kinevezték a *székelymosoni* állami elemi iskolához. Ilonka néném a legfontosabb dolgokkal ellátta anyámat, aki magával vitte Jolán nénit s Gábor bátyámat, én Ilonka néninél maradtam, Gyurka már középiskolába került.

Miután semmi bútoruk sem volt, anyámék a padokat tolták össze ágynak, az iskolai szekrényekbe rakodtak, s asztalt-széket is ott találtak. De egyhamar segítettek a falu lakói, s így tűrhetően berendezkedhettek. Ekkor bomlott fel a család és én ekkor lettem **először idegen**. S ez az állapot, valamilyen formában végig kísért az egész életemen.

Közben a háború befejeződött s a románok megszállták Erdélyt s eljutottak anyám falujáig. Végig botozták az előkeríthető férfilakosságot, a fiatalokat elvitték. A brutalitások az iskola melletti tisztáson folytak le. Aztán az iskolát elvették s anyámékat is kiebudalták. Ekkor a falu három földbirtokosa összeállt, s a **Szentkirályi** család által bérelt kastély földszintjén egy nagyobb szobát berendeztek tanteremnek s mellette anyáméknak egy egyszoba-konyhás lakást. A kb. 25 tanuló a konyhán keresztül ment a tanterembe.

Nem sokkal azután Ilonka néném férjhez ment egy **érszentkirályi** református kántortanítóhoz, **Jakab Sándor**-hoz, s a család ismét átrendeződött: én jöttem Mosonba, Gábor mehetett a keresztszüleihez, Gyurka pedig apám nővéréhez, Szerena nénihez, vagy **Csík-szentmárton**-ba a keresztpajához. *(Érdekeséggéppen megemlítem, hogy őt is Ady Endrének hívták, s a két Ady egy ideig a Wesselényi kollégiumba járt, (amit 1945 után a költő Adyról Ady gimnáziumra kereszteltek át), majd Debrecenben jogra iratkoztak be. Itt nagybátyám le is doktorált, de az unokabátyám nem bírta a megkötöttséget s az írói pályát választotta, szülei nagy szomorúságára).*

Így anyámmal lehettem megint, de ez is idegen volt mindannyiunk

számára. Itt, anyám mellett még öt éves alig voltam, mikor első elemista lettem, de olvasni már előbb megtanultam. Anyám este, az ágyban mindig olvasott. Az én helyem az ő ágyában volt a fal felőli oldalon. Megkérdeztem:

- *Anya, olvashatok én is?*

- *Igen kisleányom, de csak egy oldalt!*

A szemem amúgy is egy-kettőre leragadt, amint az akkori képesmesés könyvbe beleolvastam. Ezek a háborús képes könyvek apám már ködbevesző emlékét idézték fel. Amikor mi még mindég győztünk. Így pl. az egyik oldal egy kis torpedó naszádot s egy süllyedő nagy csatahajót ábrázolt s alatta az állt, hogy "Kis naszádunk egy lövege - nagy Amalfit tette tönkre". Ilyenkor, ha kérdezni próbáltam, a válasz rendszerint az volt, hogy most már késő van, a gyerekek aludni kell (közben anyám a könnyeit törölgette). Jolán néni a másik ágyban aludt, holtfáradtan a napi munka után.

Mosonban volt Gábor is, és Gyurka is odajött vakációra s kedvenc időtöltése volt a csinos és intelligens Szentkirályinéval beszélgetni. Nehezen fértünk a kis, szűkösen berendezett lakásban. Annál nagyobb volt a park, ahol szeretett mindegyikünk bolyongani a sok-száz éves fák között.

Ebből az időből is sok emlékem maradt. Anyám és Jolán néném is nehezen viselték a nyomorúságos helyzetet, gyakran volt közöttük szóváltás, ahogy akkor mondták: perpatvar. Pedig igazán egymásra voltak utalva s jól kiegészítették egymást. Egy ilyen alkalommal anyám a hajsütő-vasát földhöz vágta, s az belement a lábába (akkor még csak városokban voltak fodrászok, s ha lettek volna is, egy tanítónői fizetésből ilyesmire úgy sem telt volna). Vérmérgezést kapott, s az láthatóan haladt felfele a láb ereiben. Volt nagy ijedelem, de hamar jött az orvos, elkötötte, s pár nap alatt kikezelte.

Én is egy hasonló ijedelemnek lettem az okozója. A kastélyt és a hozzátartozó birtokot bérlő Szentkirályi család nálam is fiatalabb, de rátermettebb, csínytevésre mindig kész kisleány, Bubi volt az akkori legjobb barátom. Együtt jártuk az óriási parkot. Ott a hegyoldalban egy kis játékházunk is volt, elbújva a fák s bokrok között. Ugyanott volt valahol közelünkben egy nagy hombár, s mi egyszer az ajtaja alatt bemásztunk, s nagy izgalommal szívtuk az ott elrejtett cigarettát, amit Bubi az apjától csent el. — Jó, hogy nem gyújtottuk fel a hombárt...

De én vacsora után rosszul lettem, szédültem, hánytam és mindjárt a vadas húst okoltam, amit valamelyik vadász hozott ajándékba, és amiből

anyámék finom vacsorát készítettek. Persze rögtön hívták az orvost, hogy csináljon valamit a "húsmérgezésemmel". Ő egy-kettőre kimondta a szentenciát: nincs ennek semmi mérgezése, legfeljebb nikotin mérgezése, mert cigarettázott a bűdös kölyök. Ebből hamar kiláboltam, de a cigarettázásról egész életemre lemondtam.

Anyámnak nagyon szép hangja volt, s Szentkirályiné jól zongorázott, s már ebben egymásra találtak, de egyébként is bőven volt közös témájuk. Tulajdonképpen ez az asszony is egyedül volt, mert a férje durva, iszákos ember volt, aki feleségével s gyerekével nem sokat törődött. Így nem csoda, hogy vigasztalást a szomszéd földbirtokos család egyik fiatal férfi tagjánál talált. Ebből veszélyes helyzetek keletkeztek, amiket anyám igyekezett elsimítani.

(Pl. egy alkalomkor a férj tökrészen váratlanul került haza s az asszony anyámhoz menekült. A férje fejszével akarta az ajtót beverni, mire az asszony kiugrott az ablakon szerelmese karjai közé. A férj mikor látta, hogy a felesége nincs otthon, felment a gyerekéhez s rá akarta borítani a lámpát. Alig sikerült anyámnak lebeszélni róla s ágyba parancsolni a megdühödött férjet. Tekintve anyám csöpp termetét, a merész apró "lidérczel" nem mert az alkoholos félálomban imbolygó nagy darab ember szembeszállni, inkább elaludt).

Egy másik alkalomkor, mikor a katolikus püspök ellátogatott falunkba, a templomban a református anyám énekelt Gounod-Bach Ave Máriáját s Szentkirályiné kísérte az orgonán. A falu népe s a püspök is megcsodálták anyám gyönyörű énekét, a püspök meg is áldotta őt, de ez rajtunk nem sokat segített.

Anyám, - a sok nyomorúság ellenére - később is szeretettel emlékezett vissza ezekre az időkre, az óriási, 40 holdas parkra, a kb. 12 holdas gyümölcsösre, virágokkal szegélyezett ösvényekre, utakra, amiknek levegőjét akkor még nem szennyezte az autók kipufogó gáza, sem a századunk végére jellemző állandó zaj, s ahol a holdvilágos estéken félelem nélkül lehetett sétálni, magunkba szívni az illatos levegőt és bámulni a csillagokat, amik közül mindenki választhatott magának egyet, s egyet a párjának, mint azt a "Páros csillag az ég alján..." kezdetű szép magyar nótában ma is elénekeljük egy-egy füstös szobában... (Anyámnak már idős korában írt egyik versében ezek az emlékek kelnek életre: *Mosoni Park* (Ady M.: *Én az őszben járok.*)

Mi, gyerekek nem csak a holdat és a csillagokat néztük a felhőtlen égen, hanem egy napfogyatkozás alkalmával, az akkor a szem védelmére tanácsolt kormozott üveglapocská mellett, egy-egy pillanatra az üveg mel-

lett is kikandikáltunk, hogy lássuk a fogyó napot s ennek nyoma megmaradt a szemünkben életünk végéig. A szemorvosok (már azok, akik nem osztják fel az irodájukat 3-4 részre s számolnak fel egy vizit helyett négyet) mindig találtak a jobb szemünkben valami rendellenességet s én is tapasztaltam, hogy olvasás közben a betűk között ugrál pár pontocska. Mikor megemlítettük az orvosoknak gyerekkori csillagászati módszerünket, megnyugtattak, hogy ez nem fog elmúlni, viszont öregkori rossz látásunkat egyre jobban fogja zavarni. De hát ki gondol ilyen “kicsiségekre” 80 évre előre?!

IV. FEJEZET

SÜKET-DEMETERFALVA

Anyám új állást kap. Együtt a család. Anyám beleveti magát a munkába. Új tanítási, népnevelési és szervezési próbálkozások. Előadások. Anyám újra írni kezd. Jolán néni kertje. Élmények: torna, rákászás, árvíz. Falusi gazdálkodás. Galați, anyám betegsége. Elkésett kedves. Amor Jolán nénit is meglátogatja.

Anyám két év után elfogadta a nyárádmenti **Süket-Demeterfalva-i** iskolához szóló meghívást. A két egymásba épült falucskának mindössze pár száz lakosa volt, de egy rendes iskolája épült nem sokkal azelőtt, tanítói lakással együtt. Végre megint volt egy otthonunk, de a hazánk, Erdély idegen kézre került s így mégis itt is csak hazátlan idegenek maradtunk. Nagymértékben ellensúlyozta ezt a falu tiszta székely, barátságos, tisztelettudó népe.

Anyám itt teljes erővel belevetette magát a munkába, a gyerekeken kívül a 15-16 éveseknek indított egy ismétlő esti iskolát. Közben versekre, énekekre, színjátszásra tanította a falusiakat, akik segítettek színpadot ácsolni, díszleteket építeni és sok felnőtt is beállt a fiatalok közé. (Néha iskolás társaim és én is szerepeltünk). A székely fiúkba már gyermekkorukban beleitatódott a nyelvünk szeretete, s anyám legalább részben megvalósíthatta diákálmait. Bár nem játszhatott, de rendezhetett. A falu tevékenységének híre ment, s többfelé meghívták az előadócsoportot, köztük Nyárádszeredára és Marosvásárhelyre is. Ahogy ismertek lettek, anyám kilincselése a falu érdekében sok mindenben egyre könnyebbé és sikeresebbé vált: megjavították az utat, gátépítési tervek és ígéretek születtek az árvizek kivédésére, stb. de mi már nem sokat értünk meg ezekből.

Jolán néném meg kertészkedésre tanította a népet. Az iskola melletti kertben kis mintakertészetet létesített sok veteménnyel s virággal. De különösen kitűnő dinnyéinek titkait vették át szívesen a falu gazdasszonyai.

A nyári vakációban **ismét együtt lehetett a három testvér**. Gyurka mindenképpen erős legényt akart faragni belőlem, ami eléggé kilátástalan dolog volt. Ha anyámhoz menekültem s kérdezte mi a baj, én csak azt ismételtam, hogy "tő, tő, tő" (azaz torna). A szóbeli fenytetés nem sokat segített, de a kényszertornászás nekem talán igen.

A következő nyáron anyámat berendelték román nyelvtanfolyamra

Galați-ra. Az idejük viszonylag jól telt, együtt a különböző korú "nebulókkal", akik, állásukat féltve, kínozták a számukra nyaktörő nyelvet. Egymást bátorítva sok új ismeretség, barátság keletkezett. Anyám erről az időszakról is hagyott hátra egy hangulatos beszámolót. Sajnos itt szerzett egy komoly tifuszt. Ebből nagyjából kigyógyították, bár szövődményei vissza-visszatértek. De az akkor még nem ismert pánik betegséggel és stresszel, ezekkel az apám halála után rámaradt óriási feladatok tudatalatti realizálásával, állandóan fokozódó, testét-lelkét átítató kórokkal gyenge szervezete nem tudott megbirkózni. Ő szegény, mindég azt hitte, hogy apám hozott valami betegséget a katonaságtól. Az orvosok s negatív vizsgálati eredményeik sem tudták meggyőzni az ellenkezőjéről. De azért munkáját még egy ideig teljes energiával folytatta.

Időközben Gyurka és Gábor már gimnáziumba kerültek. Én a falusi gyerekektől tanultam az egyszerű, pálcikákon, kavicsokon kívül mást nemigen igénylő játékokat, amikkel éppen olyan jól elszórakoztunk, mint unokáim ma a sok komplikált kirakós, szerelős, elektromos, vagy elektronikus játéksodákkal, vagy a televízió mindent megmutató műsoraival, a klasszikus és modern zene különböző, napról-napra tökéletesedő készületekből kiáradó melódiáival, vagy komputerekkel kreálható fantasztikus mesékkel.

S míg most minden sportszer megkapható, akkor legfeljebb egy botot faragtunk, vagy egy nyilat eszkábáltunk össze. A labda rongyból készült s csak a nagyoknak jutott néha egy marhahólyagbelsővel ellátott, bőrből készült, a gömbhöz alig hasonlítható, meghatározhatatlan formájú, kiszámíthatatlanul pattogó sportszer. Az előbbiekből fejlődött ki valószínűleg a méta, s annak tovább komplikált formája, a baseball, s esetleg elegendő rongy esetén a labdarúgás. Az utóbbi hasonló volt az amerikai football-hoz, s annak származékaihoz.

A határban levő vizes árokban, ha volt benne víz, lubickáltunk, próbáltunk kézzel halat fogni, amit egyik-másik gyerek nagyon ügyesen csinált, s esetleg egy vacsorára való pisztrángot is összegyűjtött egy délután. Engem a fénytörés annyira megzavart, hogy még véletlenül sem találtam el egy halat. Egy békát inkább, ennek viszont otthon nem örültek. A gyerekek ügyesen szedték ki a partfalban levő lyukaikból a rákokat. Én eleinte féltem egy ilyen lyukba benyúlni, pláne hogy a rák csípett is. Aztán mégis megpróbáltam, de ha fogtam is valamit, hazavinni nem mertem. Ezekhez a játékokhoz, sportoláshoz nem kellett cipő.

(Összehasonlítva a mai gyerekek 10-12 pár cipőjével, ami egy-két kivétellel a különböző sportokhoz szükséges, szinte nehéz elképzelni hogy a

falusi gyerekeknek mindössze egy pár cipőre, vagy bakancsra, kis csizmára, esetleg csak bocskorra tellett, s azt is csak a hideg beálltával viselte és legtöbbször még azt is megtoldotta egy "falábbal", hogy kimélje a sártól, víztől).

A kis árok gyakran kiszáradt nagy szomorúságunkra. Ezzel szemben néha hirtelen, hóolvadáskor, vagy nagy esők után, a hegyekből leáradó víztömeg folyammá duzzasztotta. Az utat már a sok árvíz kimélyítette s ilyenkor ott szaladt le a sok szennyes víz. De ha az út nem tudta levezetni az áradatot, kiöntött s elárasztotta az egész falut, két épület kivételével, az egyik az iskola, a másik a bíró háza. Mindkettő dombra épült s ide menekültek a falusiak s jajveszékelve nézték, amint az áradat nagy fákat, házi állatokat s egész ólakat ragadott magával.

Egy ilyen nagy, pusztító árvíznek mi is tanúi voltunk. A szennyes áradat percről-percre nőtt s a környező házak lakóinak alig maradt idejük hogy a legfontosabb holmijaikat összeszedjék s átszaladjanak a mi udvarunkra. Anyám elhelyezte őket az iskolai tantermekben, de sok egyebet nyújtani nem tudott, legfeljebb megosztotta a keveset, ami volt. Árvíz után maradt a rengeteg javítani és takarítani való. Ebben anyám inkább tanácsaival tudott segíteni, főleg egészségügyi dolgokban: romlott élelem kiválasztása, kutak kitisztítása, stb. Annál többet tudott tenni kijárásaival a járás és a megyeszékhelyen, ahol őt s kis ikerfaluját már jól ismerték s könnyebben adtak valami kis, de ilyenkor nagyon fontos segílyt.

Még meg kell emlékezni a falunk népének jellegzetes munkájáról. A székely szorgalmas, találékony, fűrész-faragáshoz jó érzékkel bíró nép, szereti a szépet s nők, férfiak egyaránt sok egyéni díszítő elemet használnak. Szerszámuk a fejsze, kis balta, néha egy fűrész, a zsebkés, a nőknél a konyhához szükséges dolgok, (persze a porcelán helyett cserép, az ezüst helyett fa, stb.) a tűk és a maguk készítette fonal. A földet saját gyártású eszközökkel művelték, néha emberi erővel kiegészítve a szűkös állati energiát, s egymást kölcsönösen segítve. A cséplésre gyakran csak a kézi hadaró állt rendelkezésre, az őrlést egy fix és egy forgó malomkővel végezték, amit egy körben járó ló, vagy számár forgatott. Pénz nem jutott jobbra. Nagy esemény volt a disznóölés. Ilyenkor pörkölésnél frissen sült fül s fark a gyerekek csemegéje volt. A közös erővel készült kolbászból, hurkákából a rokonok, szomszédok s anyámék kóstolót kaptak.

A legközelebbi nyáron megint együtt volt mind a három fiú. Jolán néni kertészkedhetett s taníthatta a falusiakat különböző fogásokra, miközben ő is sokat tanult a falusiaktól. Anyámmal együtt sokat énekeltünk s korán megtanultam, hogyan kell a magyar nótát s egy pár klasszikus dalt

“szívből” énekelni. Én örültem, hogy ott lehettem anyám mellett, s igyekeztem a már előbb elsajátított ismereteimet gyarapítani, míg Gyurka már gimnáziumba járt s hamarosan Gábor is bekerült a marosvásárhelyi római katolikus gimnáziumba Gyurka mellé. De Gyurka nemsokára átment az udvarhelyi gimnáziumba, amiben valami súlyosabb szabálysértés is közrejátszott. (Aztán megtudtam, hogy Gyurka összeverekedett a tanárával, Ezért tanácsolták el az iskolájából.)

Ezután következett az utolsó nyár, amikor a három testvér még együtt lehetett. Azután csak anyám temetésén voltunk együtt ismét és utoljára.

A sok munka és betegség mellett, anyám e kis eldugott helyen újra írni kezdett. Fiatalkori élményeit tükröző írásai apám halála után abbamaradtak, s ezekben a kis falukban alakultak át az özvegyek, árvák s általában az Erdély népe védelmére, buzdítására írt versekké, novellákká, tárcákká és a falu életét bemutató színdarabokká. Különösen Reményik Erdély-hűsége inspirálta. Az akkori erdélyi írók javát személyesen ismerte és sok bátorítást kapott tőlük. Szükség is volt rá, mert 1919-ben meghalt Ady Endre, akinek biztató soraira többé nem számíthatott, s akinek első, még csitri korában kapott, irodalmi vonatkozású levelében adott tanácsait végig megtartotta. (8)

Ezekben az időkben anyám gyakran ment be Marosvásárhelyre, részben hivatalos ügyeket intézni, részben irodalmi összejöveteleken vett részt. Itt találkozott egy **Torró Miklós** nevű, pár évvel idősebb református pap-pal. Ez az intelligens, nagy tudású férfi és anyám erős hatással voltak egymásra s kölcsönös vonzalom fejlődött ki közöttük. A férfi válófélben volt, de gyereke is volt s éppen akkor meghívták valamelyik bukaresti református egyházhoz esperesnek. Megkérte anyám kezét, aki nehéz válaszüton állt, hiszen ez részére új életet jelentett volna s a házassággal tömérdek gondtól szabadult volna meg. De ugyanakkor elvesztette volna szűk hazáját s nem látta, hogy hogyan oldható meg a gyerekeknek ezer problémája. Az sem volt részére közömbös, hogy elveszi azt, ami már más asszonyé. Végül is a gyerekei mellett döntött, s erről az időszakról sok szép verse került az *Én az Őszben járok* c. verses kötetébe. (9)

Ámor keresztanyámat is meglátogatta. Egy hozzá illő, jól nevelt, kitűnő asztalosmester próbált udvarolni neki s meg is kérte. Ő, aki szép fiatal leány korában túl hiú volt, hogy valakit is udvarlóik közül megfelelőnek tartson, most hajlott volna erre a házasságra. De közbelépett a család! A leszegényedett erdélyi nemesi családoknak a gögje a szegénységükkel együtt növekedett s bármennyire égett bennük a szociális érzés, nem tudták

elképzelné, hogy az intellektuel családba egy iparos is bekerüljön. Anyám is aggódott, hogy elveszíti nővérét. Így ez a frigy sem jöhetett létre.

Mindazonáltal, itt Demeterfalván, ha szegényesen is, de most már jól meglettünk volna, de anyámat a tifusz maradványai leverték a lábáról. A tanítást kénytelen volt abbahagyni, s elkezdte szomorú vándorlását kórházak, klinikák és rokonok között. Külön utakon vándorolt Jolán néni s én is. Gyurka és Gábor útjai jobban voltak kikövezeve, ami anyámnak részleges megnyugvást jelentett. De a család véglegesen felbomlott!

(Sok év után mikor anyám ismét annyira talpra állt, hogy Jolán néniel együtt saját otthont teremthettek, újra összekerültünk, de Gyurka nélkül. Addig azonban még sok víz folyt le a Dunán, amint arról a következő fejezetekben számolok majd be.)

Gyurka hamar és váratlanul megnősült. Felesége, Muntean Böske, csinos fiatal nő volt, akkor végezte az egyetemen a tanárít, bátyám meg elég keserves munkával jutott el a diplomáig: ösztöndíja mellett, magánórákat adott s külön munkát vállalt a Geodéziai Felügyelőségen. Úgy látták, hogy ideje összeházasodni.

Gyurka mellékmunkái mellett sokat sportolt, Mint említettem tornában eljutott a legfelső szintig. atlétikában igen kiváló eredményeket ért el s futballban feljutott az I.A osztályba. 1935-ben megszerezte a gépészmérnöki diplomát és még az évben a Lugosi Malom és Szövödében kapott állást. Ezekről mi csak utólag értesültünk. (Egyszer én is ott végeztem kötelező üzemi gyakorlatomat. Akkor az egyetemi hallgatók a nyári szabadság alatt végzett munkájukért nem kaptak fizetést. Örülhettek, ha bejutottak egy vállalatához, ahol a kötelező üzemi gyakorlatot és a jelentésükhöz szükséges adatokat megszerezhették, lehetőleg ingyenes üzemi munkájukkal. A vállalat a maga véleményét külön elküldte az egyetemnek).

Muntean Böskével 1936-ban kötött házasságot, de az 1941-ben felbomlott. Ugyanabban az évben ment férjhez Lung Viktória (szül. 1911. okt. 6.) egy Theitler nevű úrhoz, akitől egy lányuk, Elvira született. 1942-ben Theitler meghalt, s Gyurka nem sokkal azután örökbe fogadta a gyermeket, magához vette Viktóriát, de összeházasodni még nem tudtak, mert Gyurka válása elhúzódott. Így csak 1950. január 16-án köthettek véglegesen házasságot.

1952-ben Gyurkát egy resitai vállalatához nevezték ki műszaki igazgatónak s ott született 1952. március 11-én lányuk Landt Edith Ildikó (Csöpi). 1966-ban Bukarestbe költöztek, Edith elvégezte a gimnáziumnak megfelelő elméleti líceumot s 74-ben férjhez ment Sperlea Constantinhoz (sz. 1951. feb. 21.). Két gyerekük született: Klára (1975. dec. 31.) és Cristi-

na, Joana (1980. máj. 25). Nagyanyja már nem láthatta őt, mert egy rosszul kezelt és operált vakbélgyulladásban, még azév május elején meghalt. Így lett Edith jóvoltából a magyar-német eredetű családnak egy félig román hajtása is.

Gyurka egyik esküvőjén sem voltunk ott, csak utólag hallottunk ró-
luk. Ő a családtól távol tartotta magát, mindössze anyámnak írt néha sok
levélre egy-egy általában kedves, hangulatos választ. Anyám betegségeiről
azonban mintha tudomása se lett volna. Lehet, hogy félt, hogy az anyám
betegsége miatti terhekben neki is részt kellene vállalnia, de az is lehet,
hogy az ő külön világát már nem tudta összeegyeztetni a miénkkel. A
meglazult kapcsolat mindannyiunk számára veszteség volt, hiszen ezzel a
kis család egy része véglegesen leszakadt.

(Jellemző kis történet, ami mutatja, hogy anyám mennyire ragasz-
kodott elsőszülött fiához, sajnos így volt: Egy alkalomkor, amikor Gyurka
egyik barátja Pesten járt, üzenetet hozott tőle, de semmi egyebet. Én vettem
egy doboz csokoládét s Gyurka nevében mellékeltem az üzenethez. Anyám
jobban örült ennek mintha mi egy luxuslakást vettünk volna neki az öreg
otthoni szoba helyébe. Mindenkit sorra kínált s minden alkalomkor
hozzátette, hogy a legnagyobbik fia küldte). Később anyám s én is
meglátogattuk őket, de ez nem változtatott a fokozatosan elhidegült
kapcsolaton.

Na, de most inkább térjek vissza a saját utunkra, abban is van bőven
szomorúság.

V. FEJEZET

HOSSZÚRA NYÚLT ELEMI

Kórházak, diagnózis helyett csoda módszerek. Érszentkirály, új családi kör. Érmindszenti látogatások. Próbálkozások a billentyűkkel. Zoltárok. A református templom karzatán. Átépitik az orgonát. Megismerkedem a falusi kalákákkal. Rémtörténetek. Pap-tanító viszony. A tanító és a nép viszonya. Feladataim a vakációk alatt. Meggyűlik a bajom a libákkal. Nyeső olló egy ostorért. A faragás falusi gyerek-művésze. Téli, nyári játékok. Részt veszek a tanításban.

Anyám bekerült a marosvásárhelyi kórházba, ahol tüneti kezelést kapott. Valamelyest feljavították, de a betegség igazi okát nem tudták megállapítani. A diagnózis szerint általános kimerültségből adódó fáradtság, levertség, depresszió. Innen a kolozsvári klinikára került, ahol szintén nem sokkal tudtak többet mondani, de megállapították, hogy minden szerve rendben van.

Közben egy ideig valamelyik nővérénél folytatta az előírt kúrát, eredmény nélkül. Ilyenkor egy ideig a legjobb orvosok különböző "modern" módszerekkel próbálkoztak. Ilyen volt a napkúra, amivel teljesen összeégették, úgy hogy kórházi kezelésre szorult. Felhízlalták, lefogyasztották. Utána egy másik nővérénél egy másik orvos az akkor divatos Kneip kúrával kísérletezett. Hideg prizniceket kapott és sok vizet kellett innia. Ebből majdnem tüdőgyulladás lett s újabb kórházi kezelés. Az igazi bajt, a stresszt, pánik-betegséget akkoriban még nem ismerték. (Sellye akkor még csak kisgyerek volt...) Én pedig mentem Ilonka nénéméhez Érszent-királyra, ahol közben született egy kis unokahúgom, Magdus. (Innen gyakran mentem át a négy km-re levő Érmindszentre, Ady Endre szüleihez. Lenci bácsi zárkózott ember volt s állandóan dolgozott. Mari néni, az "Ides", sokat mesélt Endréről, a másik fiáról, Lajosról viszont úgyszólván soha. Legtöbbször ott is aludtam s Mari néni örült a kis rokonnak, akinek mesélhetett megtévedt, de híressé vált fiáról (gyakori könnyezések között), aki onnan indult el s befutott a "szent nagy óceánba". (10) Szegények voltak és maradtak, mert Csinszká-nak, Endre feleségének és új férjének sikerült őket teljesen kisémmizni az Endre hagyatékából).

A szegénység elkísért engem is: rajtam csak többszörösen örökölt, levetett holmik voltak, amik nagybácsikról bátyáim után, kifordításokkal, átalakításokkal váltak az én új ruháimmá. Cipővel még rosszabb volt a

helyzet: amíg lehetett mezítláb jártam s megtanultam a többi gyerektől falábon járni s így kímélni a cipőt a sárban. Hamar megtanultam, hogy mindenmel megelégedjem úgy, ahogy volt, csak az iskolában legyek egyik legjobb s azt éreztessek is velem. Négy elemi osztály után már gimnáziumba kellett volna mennem, de nem volt, aki intézze s pénz sem volt hozzá. Így még Szentkirályon elvégeztem az 5. és 6. elemi is.

Ezek az évek változatosan teltek el, hiszen ez alatt én is sokat fejlődtem testileg és szellemileg egyaránt. Kezdték kialakulni érdeklődési köreim. Ezek közt különösen a zene, ahogy azt Sándor bácsitól láttam, keltette fel az érdeklődésemet. Ő, mint kántor-tanító minden vasárnap orgonált a református templomban, hét közben gyakorolt lábajtású harmóniumán s az iskolásokat is harmónium kísérettel tanította énekelni. Én, akárcsak anyámmal, itt is lelkesen énekeltem. Megtanultam egy csomó zsoltárt, amikre ma is emlékszem s egyszer-egyszer belekeverem a magamnak játszott egyvelegekbe. Ezek a szép, egyszerű énekek, amiket együtt énekelt a falu népe a templomban, jobban megmaradtak, mint amiket később a katolikus templomokban hallottam, vagy énekeltem. Ez alól csak olyanok kivételek, mint a Schubert és Gounod-Bach Ave Máriája, vagy a Nagyasszonyom..., amik az embert a templomon kívül is földi léte és gondjai fölé emelik.

Sándor bácsi már a hatvan körül járt s a faluban nagy tiszteletnek örvendett, hiszen majd mindenki átment a kezei alatt s tőle tanulta nemcsak az írás hasznosságát, a hit és erkölcs fontosságát, de az ásó, kapa, kasza s a többi szerszám használatát, a fák metszését és oltását is s még sok mindent, amire a falusi életben szükség van. Az is igaz, hogy nem sokuk került el iskolás korában pálcáját vagy nadrágszíját, köztük a kis cseléd lányok se. Ennek ellenére nem volt haragosa, inkább ezért is hálásak voltak neki.

Ebben az időben történt, hogy az orgona felújítására kapott a református templom engedélyt és pénzt az Egyházközségtől. Ezzel kapcsolatban is kitűnt, hogy a "nemzet" igazi szolgálóinak zömét a néptanítók adják, viszont szolgálataikért a legkevesebbet ők kapják, még elismerést se igen. Sándor bácsi is maga vállalta az orgona felújításával kapcsolatos rengeteg munkát, bele értve a templom rendbehozatalát is. Az orgonán egyetlen ember dolgozott, egyszerű eszközökkel, (vonalzó, bádoggvágó olló, asztalos mérce), de igen jó szakember lehetett. Amit elkészített s kipróbált, azon csak ritkán kellett igazítani. Úgy emlékszem, a paplakban volt elszállásolva s ott is reggelizett, de legszívesebben nálunk ebédelt, ami nem csoda, mert Ilonka néni nagyszerűen főzött. Sietett a munkájával, mert már másutt vártak rá. A végén még a levegő fűjtatót is megcsinálta. Azt is

lábbal kellett hajtani, mint a harmóniumot. Erre mindig bőven volt vállalkozó a fiatalok között.

Akkor még nem volt villanyáram a faluban, így nemcsak az orgonának nem jutott, de a világításhoz is csak petróleumlámpa, gyertya, vagy méceses állt rendelkezésre. A nebulók is ezek mellett írták leckéjüket a palatáblájukra. A hosszú téli estéken is ezek mellett olvasgattak a felnőttek, iszogattak a férfiak s kézimunkáztak a nők. A gyerekeket korán ágyba dugták, mert korán kellett kelniük, besegíteni a házkörűli munkába, s aztán sietni az iskolába.

Sok munka volt a templom renoválásával. Sándor bácsi kérésére ingyen, vagy fillérekért dolgoztak a környező falu legügyesebb mesteremberei. Így az is hamar elkészült s boldogan énekelhették, hogy "Ím bejöttünk nagy örömmel, Felséges Isten a Te templomodba..." Az én vékony hangom is ott csengett a karzaton, míg Sándor bácsi ujjai ki tudja hány századszor szaladtak végig a kopott billentyűkön. (A felső, - de nem a legfelső! - elismerés persze a lelkészt illette).

Akkor még nem ismerték ezt a szót, hogy kolhoz, s akkor talán még szövetkezetekbe se "tömörültek" a falusiak, de egymásnak segítettek. Ha valahol összegyűlt a munka, összegyűltek a fiatalok s kalákában egy-egy este végeztek olyan dolgokkal, mint kukorica hántás, morzsolás, tollfosztás, fonás, stb. általában olyan feladatokkal amikhez sok kéz kellett. Sokszor az iskola valamelyik termében folytak le ezek a dolgos, vidám estek. Ilyenkor én is besompolyogtam s hallgattam a különös népdalokat s a rémmeséket, amiknek az eseményeiben mindig szerepeltek a szellemek, kísértetek, a temető, vagy hősök, királyfik és királylányok és a titkos, tilos szerelem.

Nekem is kialakultak a családon belül a feladataim. Magdussal együtt segédkeztünk a majorság etetésében. A tojások összeszedése, kiválogatása, költő-fészkek készítése s a költő mamák gondozása, a kikelt csibék pár napi gondozása a felnőttek feladata volt. Ők tömték a libákat, hogy majd nagy májuk legyen. A felcseperedő liba családok viszont az én kizárólagos "hatáskörömbé" tartoztak, különösen nyáron. Reggel a libákat kiengedtem az óluktól az udvarra. Ezt óriási ricsaj s a nagy madarak keces fejbölgatása követte, ami után egy csendesebb moraj következett, mintegy egymásnak szóló reggeli üdvözlés. Majd egy pár korty a vályúból frissítőül, míg a gazdáik ugyanezt tették, de saját készítésű szilvápálinkával.

Aztán én kitereltem a libákat az udvar hátsó részén levő kerítés kisajtáján, egyenesen az Érkertbe. A liba csapat tagjai rendszerint jól ismerik

egymást s együtt legelésznek. A mama irányítja őket, s ha úgy találja, beviszi a csibéket a patakba kicsit lubickolni. Ha nagyon meleg van, leülnek nagy komótosan egy nagy fa árnyékába, ha esik az eső, összebújnak csökkenteni az ázó felületet. Mikor vége a sziesztának, rövideket futnak nagy szárnycsapkodások közepette.

(Biztosan van valahol egy eldugott kis iskolájuk, ahol az öreg libamamák tanítják erre a kicsinyeket. A csöppségek egyenes sorban követik a mamát, és bátran gurulnak le a domboldalon, egyenesen be a vízbe. Ha az úzásban elfáradnak, felkapaszzkodnak a mamák széles hátára, ha fáznak, felmásznak, a partra bebújnak a szárnyai alá. Ilyenkor nagy a tolakodás, de a mama elhelyezi mindet. Csőrével igazgatja, rakosgatja őket, míg mindegyiknek megvan a helye).

Az Ér, ez az "...álmos, furcsa árok", (11) mikor megduzzad, egy nagy területet önt el, s ez elég gyakran fordul elő ahhoz, hogy megművelésükre senki se vállalkozzék. Ilyen árterület volt a szentkirályi Érkert is. Egyik oldalán az út s egy híd, a másikon a kis dombra épült iskola s annak kertje határolja ezt a százféle gyommal, kákával borított rétet, ami kacsák, de főleg libák legeltetésére ideális. Nyáron ez könnyű, gyerekeknek való feladat volt. Reggel kitereltük s este hazahajtottuk a mamát és az öt szép "libasorban" követő csibéket. Ha összekeveredtek hébe-hóba, könnyű volt a csapatokat szétválasztani, csak a vezetőket kellett elkülöníteni, a többi magától szétvált. A csapatok egyébként is külön-külön legelésztek. A hídról az Érkert úgy nézett ki, mint egy óriási zöldes-barna szőnyeg egy csomó fehér folttal tarkítva. A sűrűben a mozgás alig látszik.

Mi, a libapásztor gyerekek pedig egy-egy pokrócon kavicsokkal játszottunk, rongylabdát dobáltunk, kergetőztünk. Ez így ment addig, amíg a kis libák nagyok lettek. Ekkor a vezetést átvették a gúnárok. Ezekkel már nehezebb volt kordában tartani a csapatot. Emiatt kerültem kapcsolatba Sándor bácsi nadrágszíjával.

Történt egyszer, hogy libáim, ősi ösztönüknek engedve, elkezdték a repülést gyakorolni, felkészülendő az őszi vándorútjukra. Hol van ez apró agyukba bevésve, senki se tudja. De ahogy a vadlibák hangját meghallották fenn az égben, ők is nekilendültek és repültek pár métert, aztán csalódva pottyantak vissza a bozótba, ahonnan ki kellett hozni őket, ami ezt az összefonódott hínárt tekintve, magam fajta kis kölyöknek nem is volt kis feladat. Ilyenkor a vezető liba jól kikapott. Ha a libáknak nem tört el szárnyuk, vagy lábuk, a libapásztor is megúsza. Eddig én is.

Egy alkalomkor a libákat a hídon tereltem át. A híd viszonylag magas volt, hogy az esetleg megáradó Ér el ne sodorja. A híd tetején jutott

eszébe a dög gúnárnak, hogy innen kellene nekilódulni a repülésnek. (Honnan tudták, mikor sohse jártak a budai sikló repülők iskolájába!?) Ám most nagy gágogás után átrepültek a korlátan, az Érben levő kis zátonyok egyikére. Ezek sással s egyéb vad növényvel, sűrű bozóttal benőtt szigeteckék voltak, az ugyancsak megközelíthetetlen, bozótos parttól szerencsére csak pár méterre. Nekem óráknak tűnt, amíg odajutottam a szigetre. Közben mellig érő vizen is át kellett gázolni.

Egy kis fiú ilyen hőstetre csak félelmében képes. A libák a gazban mozdulni sem tudtak.

Rátaláltam a gúnárra. Nagy, nehéz, sziszegős madár volt, de most addig vertem, míg kiment belőle a szusz. Újabb ijedtség, s még ott volt a többi is, akiket egyenként mindet ki kellett szabadítani. Kitoltam őket a partra s visszamentem az agyonvertnek hitt vezérükért. Ahogy rátettem a vízre, rögtön magához tért, el akart szabadulni s gágogásával nyilván "alattvalóit" igyekezett hadba szólítani. Társaim segítségével sikerült összegyűjteni mindet. Én viszont rájöttem, hogy egy rendes libapásztor nem lehet meg ostor nélkül. Az ostort kinéztem magamnak egy pásztor társnál, az üzletet elvben megkötöttük és én "megszereztem" Sándor bácsi nyeső ollóját a csereüzlethez. Ezért minimum nadrágszija járt, s azt meg is kaptam. Nem lett semmi bajom, s az ollót is visszahozták. A következő szezonban már libapásztorhoz illő ostort is kaptam. S a nagy gazt is levágták a libapásztor szülők kalákában.

Ekkor végeztem el a negyedik elemet s be kellett volna iratkozni valamelyik gimnáziumba. Anyám akkor nagyon beteg volt, nem tudott utána járni, s pénzünk sem volt. Így maradtam, mint ötödik elemista nagynénéméknél. Sándor bácsi most már befogott az iskolai munkába is. Letöröltem a táblát, felírtam a leckét, az új gyerekeket tanítottam, hogy kell a palatáblára írni, meg hasonló apróságokkal igyekeztem hasznosítani magam. Időnként felügyeltem, ha Sándor bácsi nem volt ott. Hatodikban már én taníthattam a matematikát. Ezt nagyon szerettem.

De volt egy kis gyerek, akit irigyeltem. Ő faragni tudott és még sok mindent, amihez nagy kezűgyesség kellett, s amit a mesteremberek sem tudtak jobban. Pl. egy falusi szekeret egész kicsiben, minden részletében kifaragott. A kerekeket aggyal és küllőkkel s még ráfot is húzott rájuk. A leereszthető saroglya, az oldalak, löcsök, minden darab tökéletes, vagy még tökéletesebbre sikerült mása volt a valódinak. Végül felfigyeltek rá az iskolalátogatók s elvitték Pestre egy szobrász iskolába. Sajnos nem sokáig élvezhette, ha egyáltalán élvezte, a zajos nagyvárost: korán elvitte az akkori idők népbetegsége, a tüdőbaj. A kis szekér valamelyik pesti múzeumba

került.

Sándor bácsitól megtanultam alsózni kettesben és hármásban is és az akkor divatos tarokkot is megtanultam. Most már majdnem felnőttként kezeltek. Kedvenc olvasmányom a Tom-Tit volt, amely sok kis játékról, sok hasznos dologról, eszközről adott egyszerű leírást, ábrákkal. Nem hiszem, hogy ebből a könyvből fennmaradt valahol legalább egy példány. (A századunk második felében nagyon sok értékes, népszerű tudományos folyóiratot forgathat kis gyerektől felnőttig mindenki s mi is büszkélkedhetünk Öveges Józseffel, Vermes tanár úrral és másokkal, akik a legnehezebb tudományos eredményeket is be tudják egyszerű eszközökkel mutatni). De így is sok hasznos dolgot tanultam már, s koromhoz képest, tudással és tapasztalattal jól ellátva jutottam el végül is a középiskolába.

(Az én életem valahogy úgy alakult, hogy Ilonka néniéssel s a kis Magdussal többé nem találkoztam. Csak néha váltottunk egy-egy levelet, de főleg anyám és Gábor bátyám leveleiből tudtam róluk. Ilonka néniék nem éltek sokáig, Magdusnak pedig szomorú, szegénységgel, epilepsziával súlyosbított élete volt. Talált ugyan magának egy jóra való férjet, de mivel ez nála jóval idősebb volt, korán meghalt. Ismét egyedül maradt, de ennek ellenére hőiesen megküzdött a szegénységgel és a betegséggel. Anyám küldött neki néha kis pénzéből pótolni a varrással keresett kevés jövedelmét. Én Kanadából küldtem neki pénzt, egyszer egy nagyobb összeget, hogy vegyen egy modern varrógépet, minden kapható felszereléssel. Gépet hiába küldtem volna, mert még valószínűtlen volt, hogy van-e már a faluban villanyáram s ő így maga dönthetett, hogy mi a legjobb számára.

Anyám halála után Gábor bátyámmal még sokáig levelezett Magdus, s így tudtunk róla. Aztán megszűntek a levelek, biztosan ő is elment a szülei után).

VI. FEJEZET

GIMNÁZIUMI ÉVEK (1.)

I-IV. OSZTÁLY - FIKA IDŐSZAK

Bejutok a zilahi kollégiumba. Iskola szervezet. Internátusi és iskolai rend. Katolikus gyerekek külön rendje. Karszám. Az internátusi koszt. Kokvia. Mariska néni állandó ebéd kosztosa leszek. Margit néni. Pojlák bácsi kártyapartnere. Megismerkedem a zongorával, gyűjtöm a dallamokat s titokban játszani is megpróbálok. Érdekelni kezd a szüleim származása. Az első vakációk. Középlak. Nagykalota. Margit néni elmegy, Jolán néni jön helyébe. Új otthon Bánffyhunyadon Ravasz László szüleinél. Erzsike néniék a család támaszai. Gábor a főszállító. Együtt ismerkedünk, udvarolunk, írjuk a szerelmes leveleket s énekelünk a templomban. Kiköltözöm Mariska nénihez. Friki néni. Ismerkedés felnőttekkel, lányokkal. Új társalkodó nő: Géczy Icu. Élmények, csínytevések. Kerekes András, Matta.

Anyám, ahogy elvégeztem a négy elemi, egyre írta a kérvényeket a kórházi ágyon, hogy valahova egy internátusba vegyék fel hadiárva, kitűnően tanuló kislányát. Elég nagy akadálnak bizonyult hogy anyám és minden erdélyi rokonságom református volt, én viszont apám után katolikus. Sajnos, a kulisszák mögött még akkor is folyt a vallásháború. Pedig Erdély volt az első állam, ahol bevezették a teljes vallásszabadságot. Végül egy zilahi tanárhoz, Nagy Sándorhoz fordult anyám, aki Ady Endrének iskolatársa és legjobb barátja volt. Ő elintézte, hogy felvegyenek a Zilahi Református Wesselényi Kollégiumba úgy, hogy az internátusért sem kellett fizetni. De itt is többszörösen idegen lettem: egyetlen katolikus gyerek egy kisebbségi, nyilvánossági jog nélküli, híres, több mint 300 éves református kollégiumban s annak internátusában, mikor még annyi szegény református gyereknek kellett volna az az egy hely is. De ezt velem senki nem érezte, csak én magam éreztem. De boldog voltam, hogy előléptem DIÁK-ká. Ezt az ősi magyar iskolát, miután évszázadokon keresztül nevelte a szilágysági magyar ifjakat, most már nyilvánossági jog nélkül, (ami szerint végbizonyítványt csak azok kaphattak, akik román felügyelet mellett tették le a 4-ikes évük utáni kis érettségit s azok, akik idegenben és román tanárokból álló bizottság előtt érettségiztek), a második világháború után a románok minden jogalap nélkül elvették.

Az akkori oktatási rendszer a század folyamán sokszor és sokat vál-

tozott s állandó kísérletezés folyik minden szinten, mert az ismeretzsükséglet változik, s ahhoz igyekeznek idomulni a tananyag. Az akkori magasabb igényű oktatás 4 elemiből, 8 év középiskolából és 4 egyetemi évből állt, amihez azután még doktorátust is hozzá lehetett venni. Én erre a vonalra szerettem volna bekerülni.

(Az oktatásban egyébként sokféle lehetőség volt. A nem rendszeres 1-2 óvodás év után, az elemi iskolában hat éves korban kezdődött a kötelező iskoláztatás és négy évig tartott. Ha valaki nem akart vagy nem tudott felsőbb iskolába menni, még két évig folytathatta tanulmányait az elemiben. Ezután mehetett valamilyen mesterhez inasnak, ahol később felszabadult, mint segéd. De mehetett ipariskolába is, ahonnan 4 év után iparoshoz, vagy üzembe került dolgozni, fizetéssel s általános tudása folytán gyorsabban jutott fel a létrán. Négy év elemivel be lehetett iratkozni a négy éves polgári iskolába, ahonnan a kis tisztviselők kerültek ki, vagy a gimnáziumba. Lehetett még 4 év gimnázium vagy polgári után tanítóképzőbe, vagy kereskedelmibe menni, és az oktatásban, vagy iparban - kereskedelembe elhelyezkedni. Ezeket az iskolákat vagy az állam, vagy valamelyik egyház működtette).

A gimnáziumok tanterve igen széleskörű volt. Az első osztálytól az érettségiig növekvő szinten magába foglalt holt és modern nyelveket, (az iskola és az állam nyelvét kiemelt nívón), a tudományokat, történelmet, földrajzot is beleértve, hit és erkölcs tan minden olyan vallásra, amelynek legalább egy képviselője az iskola rendes tanulója volt. Volt rendszeres egészségügyi oktatás, torna és sportok. Torna alól a diák orvosi bizonyítvánnyal felmenthető volt. A tantárgyakat szaktanárok tanították, bár előfordult, hogy ha ilyen nem állt rendelkezésére, akkor egy más szakos tanár helyettesítette. A művészetek közül rendszeresen volt rajz- és énekóra s a tehetségesebbeknek zenei alap-tanítás. (Zenéből a diákok vehettek az iskolán kívül különórákat. A városban többen adtak hegedű- vagy zongoraórákat, minimális fizetés ellenében. Felső koromban én is tanultam hegedülni a zenetanáromtól — ingyen). Minden osztálynak volt egy osztályfőnök tanára, aki gondoskodott a gyerekek neveléséről, fegyelemre szoktatta s helyes társadalmi viselkedésre tanította az ifjakat. Ugyanaz a tanár vitte az osztályt a gimnáziumi elsőtől a nyolcadikig.

Ma már az iskolákban tilos a hit és erkölcs tan oktatása és a nevelésre sincs lehetősége a tanárnak. A szülő, ha van, neveli a gyereket: a becsületes becsületeset, a csaló csalót, a tolvaj tolvajt, a rabló rablót, betörőt nevel a gyerekeiből, vagy ha nincs szülő, a gyerek az utcán nő fel a társadalom nyakán. Hogy ebből a mocsárból ki tud-e vergődni az emberiség, azt csak

Ti tudjátok majd meg.

Én még a régi iskolai rendben nőttem fel s osztályfőnökömnek, Rák Károly zenetanárnak örök hálaival tartozom, hogy az apát helyettesíteni próbálta s tanártársaival együtt felkészített az élet göröngyös útjára.

Az iskola rendjébe hamar beleszoktam s az internátusi szabályokat is egy-kettőre megtanultam. Az I-IV. osztályosok alsósok voltak, "fikák", akik a felsősöknek, azaz az V-VIII-osoknak sok mindenben alá voltak rendelve. Az internátusban minden felsősnek volt egy fikája, aki tartozott a cipőjét kipucolni, a ruháját kikefélteni, az ágycát meg- és bevetni, s általában mindenben segíteni. Ő a fika leckéjét átnézhetette, kikérdezhetette s szükség szerint meg is büntethette, ami állhatott tenyeresből vagy fenekesből. De rendszerint segített is neki.

Az internátus élete hat napon át ugyanaz volt: 7-kor kelés, mosakodás, ágyak rendbetevése, 7:30-tól reggeli, 8-tól 12-ig tanítás, közben óránként 10 perces szünetekkel. 12 és 2 között ebédszünet, amire majd visszatérek. 2-től 4-ig ismét tanítás, 4-től 6-ig szabad foglalkozás, játék, sport. 6 és 7 között szilencium, azaz csendben tanulás, a hálósobákban levő hosszú asztalok mellett. 7-től 8-ig vacsora, 8-tól fél 9-ig szilencium, utána mosdás, fogmosás, stb., majd lefekvés. Szombat délután szabad foglalkozás, előadások, versenyek, önképzőkör. Vasárnap 8-kor kelés, zuhanyozó, öltözés. 9-kor reggeli, 10-kor templom, 12-től ebéd, a délután szabad. Az internátus rendjére mindig egy bentlakó tanár ügyelt fel.

A diákok viselkedése állandó ellenőrzés alatt állott. Erre szolgált a karszám. Minden diák amikor beiratkozott, kapott egy számot s az gimnazista évei során nem változott. Ezt a számot rá kellett varrni szép arany betűkkel, minden zakóra, kabátra s az egyensapkára. Ezzel a számmal akárkit, aki valami "rossz fát tett a tűzre", mindenki bejelenthetett az igazgatónak. De ilyesmi akkoriban nagyon ritkán történt, bár néha előfordult. Este 9 óra után nem volt szabad az utcán lenni. Ez volt a leggyakoribb kihágás, s ez is főleg a kintlakókkal fordult elő. Persze, az iskolán belül vagy kívül mi sem voltunk angyalok. (Az én karszámom 64 volt, s az is jónéhányszor megjelent az igazgató asztalán.)

Az én vasárnapi programom, sajnos, nem egészen így alakult. Korábban kellett kelnem, mert a katolikus diákoknak a félnyolcas misére kellett menni. Így csak azután zuhanyozhattam s reggelizhettem, esetleg egyiket vagy mindkettőt elszalasztottam.

Az internátusi koszt elég gyenge volt, reggelire tej, kenyér vagy valamilyen kása, vacsorára főzelék, főleg bab, borsó, nagy ritkán hús, tészta. A szegény diákoknak a jobb módú családok adtak ebédet, rendsze-

rint egy-egy gyereknek, ki hogy bírta: egy nap, kétszer egy héten, sokan minden nap. A szegény gyerekek általában minden nap más családnál ebédeltek. Reggelit, vacsorát az intézetben ingyen kaptak. Ez volt a nevezetes zilahi kókvia.

Engem első nap egy idősebb katolikus özvegyasszonyhoz: Bikfalvy Ferncnéhez, Mariska nénihez küldtek. Úgy látszik rendes kis gyerekek néztem ki, mert Mariska néni beszólt az igazgatónak, hogy ezután minden nap Palikát küldjék hozzá. Ez az elhatározása kihatott diák életemre és megváltoztatta a néni és környezetének napi életét. Délben már vártak, hogy “hol van már az a gyerek?”. Sokszor a tanítási órák végén is oda mentem, s ilyenkor már várt a nagy csésze tejes kávé.

Mariska néni jó anyagi körülmények között élt. Szép, nagy emeletes sarokháza a város főterére nézett. Nem volt egy építészeti remekmű, de kitűnő fekvésű volt. Földszinti és udvari épületszárnya ki volt adva üzleteknek, műhelyeknek, s volt még emellett egy szép tanyája is Mariska néninek, amit szintén bérbe adott. Míg férje élt ő vezette a viszonylag nagy földszinti fűszerüzletet, s ő intézte az anyagi ügyeket. Halála után unokaöccse, akinek ügyvédi irodája volt, intézte Mariska néni ügyeit, s mint örökös, különös gonddal ügyelt a vagyonra.

Kis diákként kezdett először érdekelni a családom és származásom. Akkor tudtam meg, hogy apai ági őseimet II. Géza idejében telepítették Bajorországból a Barcaságba, Erdély déli határsávjába, — mint a székelyeket a keleti határsávba —, a várható nagyobb tatár (besenyő) támadás kivédésére. A szászok főleg műszakiak és kézművesek voltak. A székelyek a kevés földet művelték és sokoldalú famunkások voltak.

Dédapám, Landt András felesége székely nemes, Debreczy Katalin volt, aki nagyapám születésekor meghalt. Második felsége Br. Apor Borbála, akinek unokaöccse az a Br. Apor Vilmos püspök, aki életét adta a győri templomba menekülők védelmében az orosz katonákkal szemben. Részemre a rokonság tehetetlennek számított, akikkel szemben külön normák szerint kellett viselkedni.

(Gábor bátyám marosvásárhelyi diák korában majdnem minden hétvégén az Apor családnál ebédelt s szennyes holmiját is odavitte kimosni. Jó rokoni viszony volt köztük; én viszont nem ismertem őket. Ő egy “ társadalmi lénynek” született, én viszont nehezen ismerkedtem még a korombeliekkel is).

Nagyapám, Landt József ugyancsak építész (akinek nevéhez több erdélyi fürdő építése fűződik) az első erdélyi (Gelence-i) papírgyár tulajdonosának, Schulter Dávidnak a lányát, Eleonorát vette feleségül.

Édesanyja, Quabesz Mária révén egy kis görög vér is került a székely mellé a német eredetű családba.

A család neve az évszázadok alatt többször változott, Landtról Landra, majd Lantra s vissza Landtra. Végül Gábor bátyám felvette az Anyám "Diósady" előnevét, s én követtem őt ebben az oroszok bejövetele után. (Akkor még nem tudtuk, hogy apáméknak is megvolt valamelyik testvérnél a "kutyabőr", amely a Kántai előnévvel járt, (nekem nem volt szerencsém látni sem). A "Landt" az oroszok bejövetele után újra Lant lett, majd csak Diósady, s a Landt kimaradt (csak az útlevelünkben szerepel). Ugyanis akkor a német nevéket összeszedték s elvitték oroszországi munkatáborokba. Nagy részük sose tért vissza.

A Landt-oknak a Diósady ága csak unokáimban folytatódhat, a két bátyámnak u.i. csak egy-egy lánygyereke van. S ki tudja, késői leszármazottaink a világnak melyik részében fognak gyökeret verni s vajon milyen névvel?! Így lettem én egy új törzsnek a "boldog őse" (lásd az Ady Endre szelleméhez írt "Egy renegát Ady verse" c. kis paródiát, (13) és a családfa diagramokat). Ezen az ágon örököltem a technika és tudományok iránti érdeklődésemet. Apám mind a három gyerekéből mérnököt akart nevelni, s mi magunk is mérnökök szerettünk volna lenni. De a kolozsvári egyetemen nem volt mérnöki kar, s bátyámat a keresztapja, a saját szakmájának megfelelően, jogra íratta be, engem meg tanárirra.

(A végén én mégis csak megszereztem a mérnöki diplomát, mert ugyan engem senki sem segített, de a szegénység függetlenséggel is jár, így oda mentem, ahova akartam, s ebbe nem szólt bele senki. Gábor ezt nem tehette, pedig szívesebben ment volna mérnökre, vagy orvosira).

Anyai ágon az irodalom-történészek szerint a XII. századig, sőt egyik kutató szerint Ond vezér koráig visszavezethető Ady család leszármazottja vagyok. Ez a név is változott az idők folyamán Odi-ról Adira majd a nemességgel Ady-ra. Anyám, aki tanítóképzőt végzett, Ady Endre első unokatestvére volt és ő maga is elismert erdélyi író (L. Ady Mariska) A két háború közti időszak neves íróival vállvetve harcolt az erdélyi magyarság és kultúra megmaradásáért az erdélyi lapokban, folyóiratokban közölt versekkel, tárcákkal, novellákkal, népszínművekkel, mesékkel. Munkája elismeréseként a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság tagjává választotta. (Ki nem adott verseit összegyűjtöttük, főleg Gábor segítségével, majd Kanadában én rendeztem sajtó alá, s pár kötetet készíttettem belőlük a fiam segítségével. Prózaírási még rendezésre, s feldolgozásra várnak).

Mariska néni iskolai füzetei megmaradtak s gyönyörű betűi

nyomdába kíváncsoztak, de ő sohasem volt alkotó tehetség.

Anyai ágon örököltem a művészetek s különösen a magyar irodalom és zene szeretetét s az igyekezetet, hogy nemzetem kulturális értékeinek megőrzése és azoknak a külföldre szakadt magyarsággal s a befogadó nemzetekkel való megismertetése érdekében, szerény lehetőségeim korlátain belül, közreműködjek. Egész életemben, sokszor tudat alatt, arra törekedtem, hogy mindkét család hagyományaihoz méltó maradjak, bár a Sors már kölyök korom óta többször is igyekezett közbeszólni s amint el volt rendelve, minden milliméter haladásért meg kellett küzdenem. (Egyébként szerteágazó családom s visszamenő őseim csak később, Kanadában kezdtek igazán érdekelni, amikor az adatokat már nehéz volt összeszedni).

A gimnáziumi énekkarban anyámtól örökölt szép szoprán hangommal már a második évben én énekeltem a szólokat. Ezt kamaszkori hangváltozás után is, mint tenor, folytattam. Mindég megtanultam az énekkar mind a négy szólamát s a zenetanár, aki az osztályfőnököm is volt, rengeteget szerepeltetett. Sok előadáson kellett énekelnem vagy szavalnom, amit csak úgy vállaltam, ha kezemben volt a szöveg. Jó tanuló voltam, az egész gimnáziumban általában az első három egyike, de magolni nem szerettem.

A szertornát se kedveltem, de atlétikában az átlagnál jobb voltam, s viszonylag igen jól futballoztam, így testnevelésből is mindig megkaptam a legjobb jegyet (később, mint ötödikes-hatodikos a gimnáziumi válogatásban, hetedikes koromban pedig néha már a város válogatottjában is játszottam. De akkor még senki se gondolta volna, hogy 45-46 évesen a Torontói Magyar Mérnök Egyesület piknikein fogom rúgni a gólokat). Legtöbb bajom a hittan órákkal volt. A kispapnak egyszerre csak 2-3 tanuló jutott, ezeknek magyarázott, de én állandóan vitatkoztam vele, főleg a dogmatikával kapcsolatban, meg a katolikus gyerekek kedvezőtlen templomi rendje miatt. A kispapnak, aki a katolikus vallást tanította, felhoztam Bólyait, aki Lobacseszki-jel egy időben megoldotta a már több, mint kétezer éves geometriai problémát, a párhuzamosok tételének tartathatatlanságát. Pedig ez komoly matematikai felkészültséget igényelt szemben a dogmák meghatározásával, amit pár tudós pap írt elő. A kispap nem vitatkozott, de alacsonyabb jegyet adott hit- és erkölcstanból. (Az osztályfőnököm veszekedett is vele ezért, de nem is kaptam papi ajánlást később az egyetemi katolikus diákothonba. (Ez az idegenkedés köztem s a katolikus egyház között mindvégig megmaradt, nem a vallás miatt, hanem főleg a papok és az Egyház szervezete miatt. Csak évek tapasztalata veze-

tett rá, hogy az egyházak gyenge szervezete tette könnyebbé családok, nemzetek, kultúrák szétrombolását s a szabadság eltiprását). Ezzel szemben a román diák otthonban teljes ösztöndíjat kaptam részben mint hadjárva, részben az egyetemi felvételi vizsgálaim eredményei alapján. Én voltam az egyetlen magyar egyetemista, aki román diák otthonban lakott. Erre a tanulságos szakaszára az életemnek még visszatérek.

Eleinte vakációimat Gáborral együtt az ő keresztszüleinél töltöttem. Tóni bácsit akkoriban helyezték át Középlakra. A szép nagy lakás mellett nagy udvar és kert volt. Tóni bácsi, mint nagy állatbarát, gyönyörű, de vad lovakat tartott, s ezek mellé volt állandó kocsisa is. Volt két szép kutyája: egy hatalmas újfundlandi, a Néró, ez kettőnk is elbírt a hátán s egy-egy adag kosztja egy vödör moslék volt. A másik kutya egy nagyon okos, fekete-fehér kis spanyol vizsla volt, Ali, Tóni bácsi kedvence. Sok mindenre megtanította. Többek között, ő volt a házi postás, vitte szét Tóni bácsi üzeneteit.

Ali külön kosztot kapott, de minden étkezésnél megjelent s két hátsó lábán ülve: "szolgálva", olyan könyörgő, búbanatos szemmel nézett a kiszemelt áldozatra, hogy muszáj volt neki is adni egy-egy jó falatot. Aztán ment a következő székhez, míg ott is kapott valamit. Egyébként mindég Tóni bácsi körül lábatlankodott, például ha valahova el akart menni a bricskájával (két-ülékes kocsi), mire felült a kocsira, a bakon már ott várta Ali. A lovak, vadlovakhoz illően, nekiiramodtak, s olyankor az utcán mindenki igyekezett félreállni az útból. Természetesen Néró és Ali halálos el-lenségekként viszonyultak egymáshoz. Ezért Néró ki volt kötve egy karrákhhoz, ami egy hosszú vashuzalon csúszott, ami az istálló és a szín között volt kifeszítve s elég mozgásszabadságot biztosított a mi kedvencünknek. Ha Tóni bácsi elment Alival, akkor Nérót szabadon engedték s hármában óriási hancúrozásokat vittünk végbe a kertben. Mielőtt Tóni bácsiék visszaérkeztek, Nérót újra ki kellett kötni.

Egy alkalommal, mikor Tóni bácsi már Alival együtt a kocsin ült s a lovak is két lábra álltak a szokásos indulásukhoz, Nérót elengedtük s az mint a villám átugrott a kerítésen, fel a bakra, lerántotta a nyomorult kis kutyát s elkezdte marcangolni. Egy botot szétverték rajta, míg sikerült Tóni bácsinak kiszabadítani a félholt Alit. Eltört egy lába s jól össze volt harapdálva. Tóni bácsi rögtön átment egy ottani földbirtokos barátjához, Bányayhoz s neki ajándékozta Nérót, mivel az is nagy kutya-barát volt s volt is már pár, majdnem Néró nagyságú kutyája.

Mi szomorkodtunk, de megengedték, hogy időként meglátogassuk négy lábú barátunkat. Ilyenkor összegyűjtöttünk kenyérhéjat, csontot s

egyéb ételmaradékot s mentünk át Bányayékhoz. Szólítottuk Nérót, mire rohant az összes nagy kutya, de ahogy Néró odajött, a többi kutya nem mert közel jönni, amire mi rém büszkéek voltunk. Miután Nérót elvitték, mi is elhagytuk a gyakori alvó helyünket, a szénapadlást.

Persze azért akadt más szórakozásunk is. Kedvenc feladataink közé tartozott elmenni este tejért egy közeli családhoz, ahol egy nagyon szép kislány is volt, egy rangos román papnak az unokahúga. Gábor már "nagyfiú" volt, tetszett neki a 8-9 éves kislány. Annak is volt már komoly feladata: a bivalyokat kihajtotta legelészni a patak partjára. Mi ott ólálkodtunk, s ha a bivalyok bementek a vízbe, hajlandók voltunk egy pusziért kihajtani őket. — Pedig ezt akkor még nem tanították az iskolában...

A falusi gyerekekkel folytak a szokásos játékok: a méta (a baseball őse), a bige (egy kb. 5 cm hosszú két végén kihegyezett kerek fácskát egy fa lapocskával meg kellett ütni s a felugró bigét a lapos fával felütögetni, míg az le nem esett. Akinek ez legtöbbször sikerült, az nyert. Persze a lapos ütőt szépen kifaragtuk, a fogó részét kerekre, a lapos részt simára). Rúgtuk a rongyabdát is, ahogy ezt a sportot szerte a világon űzték a gyerekek. Fára mászásban is gyakoroltuk magunkat s ettük az éretlen, vagy a korán érő gyümölcsöket, jártuk a mezőt epret, szedret, áfonyát szedni s néha az erdő szélén gombát gyűjteni.

Innen Tóni bácsit áthelyezték Nagykalotára, ahol minden ugyanolyan szép és jó volt mint Középlakon. Legfeljebb Néró hiányzott. Nyaralásaink központja azonban eltolódott Hunyadra.

Ugyanis, közben Margit néni visszament Budapestre s Jolán néném jött helyébe, de ő nem szerette a viszonylagos gazdagságot, s magát alárendeltnek érezte. Így részére is jól jött, hogy anyám annyira lábra állott, hogy a Kalotától alig pár km-nyire levő Bánffyhunyard-on újra saját otthonba költözhetek. Ravasz László szüleinél vettek ki egy egyszoba-konyhás lakrészt, ami ugyan nem volt "összkomfortos", (ki kellett menni a ház háta mögött levő "budi"-ba, a vizet kútból kellett merni, stb.), de kettőjüknek megfelelt. Annál is inkább, mert a Ravasz szülők nagyon kedves, tanult emberek voltak s a püspök fiuk is, ha néha hazajött, egyszerű emberként viselkedett. Érdekelte anyám irodalmi munkássága, ami anyámat további írásra ösztönözte. A két öregot is megörökítette egy kis versben (15). Jutott Jolán néninek is egy kis kert-rész, úgyhogy újra élvezhettük finom sárga dinnyéit és a zöldségek nagy része is a veteményes kertből került ki. Erzsike néniéktől megindult a segítség. Gábor, míg a vakáció tartott, minden nap hozta a keresztapjától kapott biciklijén a frissen sült kenyeret.

Néha, mikor már mi visszamentünk az iskolába, a kocsis szállította az élelmiszer segítséget. (Tóni bácsi is gyakran járt be a városba, de ő hivatalos dolgai elvégeztével beült egy vendéglőbe kosztolni s kártyázás közben a torkát öblögetni. Megállapítottuk, hogy a sörtől búbanatos lesz, a bortól vidám, a pálinkától kötekedő. Elnézte, de nem örült a szegény rokonságnak. A női nemet nem vetette meg. Fiatal cselédlányukra is szemet vetett. Kati egyébként is szerette, ha "foglalkoznak vele". Nekünk kamaszodó ifjaknak is tetszett a kötekedés, de Erzsike néni hamar kirakta a szűrét.)

Most már anyáméknál töltöttem a vakációk nagyrészét. Gábor mikor bejött, rendszerint ott is maradt s csak este ment vissza Kalotára. Itt bőven volt mit csinálni. A szomszéd családból a két korban hozzánk illő kislány közül a 14 év körüli Baba pont Gáborhoz illett, míg Katóka a 12 évével rám volt szabva. A kerítésen keresztül hamar megismerkedtünk. A kerítés a kerti részen kitűnő találkozóhely volt. Baba szépen cimbalmozott, s ha beszűremlett a hang a nyitott ablakon, felmáztunk a kapura, s onnan hallgattuk. Közben érzelmeink kifejezésére gyártottuk a szerelmes verseket, amelyeknek sorai Gábornál B A B A betűkkel kezdődtek, nálam viszont K A T Ó K A -val. (Már akkor is rám jutott a nehezebb munka). Néha az utcán is találkoztunk, de olyankor mindég ott lábatlankodott az unokaöccsük, Keresztes Sanyi, aki a kommunizmus vége felé vatikáni követ lett, majd az egyik magyar keresztény pártnak az elnökévé, vagy valami vezetőjévé választották. (Ebből az időből való egyik kellemetlen emléket hiúságomnak köszönhettem. Volt egy kis u.n. "muszájhajtós" biciklim, nem 18+ váltós, mint az unokáimé, hanem olyan, aminek a pedálja együtt forog mindég a hátsó kerékkel. Be akartam mutatni a lányoknak kerékpár művészetemet, de a lábam lecsúszott a pedálról, a bicikli megakadt s én repültem a porba. Persze volt nagy nevetés a pár gyerekből álló nézőközönségben. Ezek után nem tehettem mást, hazasomfordáltam lemosni a port, meg a kisebb-nagyobb horzsolásokat. A szégyen maradt.)

Persze megismerkedtünk még sok magunkhoz illő fiúval, lánnyal, így az ismeretségi körünk növekedett évről-évre. (A Kabdebó családnál voltak fiúk is, lányok is, akikkel jó barátságba kerültünk. A legifjabb fiúval együtt udvaroltam a patikus szép kislányának, Balkányi Verának. Itt, Kanadában kiderült, hogy egy nálam jó pár évvel fiatalabb mérnök kollégám, Bethlendy Gyurka tősgyökeres bánffyhungyadi, s ő egy csomó nevet idézett fel és sok mindenről mesélt, amiket az idő már régen kimosott az én emlékeimből. A sok udvarlás következményeitől való félelmünkben költöttük és énekelgettük, vagy fütyörésztük, hogy "csak a fogaimat féltem, hogy

ott hagyom az útfélen", amit a végén már Ravasz bácsi is megunt, s ezt nem túl barátságos szavakkal tudomásunkra is hozta).

Rendes gyerek mivoltunkat bizonyítandó, jártunk szorgalmasan a katolikus templomba és sokszor énekeltünk kettesben az orgona mellett, amíg nekem még megvolt a szép szoprán hangom, s Gábor már baritonra mutálódó hangján kísért. Egyelőre a szép akkordokra nem telt zene tudásunkból.

Ősszel mindegyikünk ment vissza az iskolájába élményeivel és az Erzsike néni s anyámék által készített különböző finomságokba gyúrt kalóriákkal kitömött kofferével. Szép barna színt szedtünk magunkra, nőttünk is pár centit s valami kis többletsúly is rakódott ránk. Negyedikes koromban, (ez már Apó halála után volt), kiköltöztem az internátusból Mariska nénihez. Ez sokat jelentett számomra és biztosan neki is. Növelte ismerőseim körét és megtanított viselkedni a nálam idősebbek között, míg a hozzám illőkkel eleinte elég nehezen találtam meg a kapcsolatot.

Mariska néninek volt egy vele kb. egykorú özvegyasszony barátnője, Friki néni. Azt hiszem, francia származású, aki ifjabb korában a svéd királyi udvarban volt nevelőnő. Beleszeretett egy ott járó magyar előkelőségbe, hozzáment feleségül s eljött vele az exotikus Magyarországra. Zilahon laktak amikor a férje meghalt, s ő ott is maradt. Kevés akcentussal beszélt magyarul s még egy pár nyelvet, s ezeknek a tanításával pótolta a kis örökségből kapott jövedelmét. Velem szeretett foglalkozni, mert gyorsan felfogtam amit magyarázott. Jó modort, etikettet s franciát tanított nekem csupa szivességből, vagy szeretetből, mint barátnője pártfogoltjának. Megtanított, hogy hogyan kell rendesen étkezni. A kézbe nem engedett semmit fogni, még a csirkecombot sem. Legfeljebb egy pár gyümölcsöt lehetett kézben tartani, míg hámozta az ember. (Ezt a szabályt - mindenki csodálkozására - még ma is tartom. Viszont én is bámultam később, különösen Kanadában, a sokfajta nép néha igen barbárnak tűnő étkezési szokásait. Még azt a gyakorlatias szokást sem vettem át, hogy az ember először mindent felvág, a kést leteszi, s csak villával eszik.)

Mariska néninél ismerkedtem meg a női nem ifjabb tagjaival. Egy igen csinos unokahúga, Szilveszter Sári jött hozzá gyakran Szilágycsehből. Gyakran jött fel hozzá bérmakeresztlánya barátnőivel s Szilágysomlyóról egy fiatal újságíró nő rokona, Babucai Cica, akikbe kamasz koromhoz híven, mindjárt együtt és külön-külön beleszerettem. Ott ismertem meg Inci egyik osztálytársát és annak nővérét, akik szintén Szabó lányok voltak, de nem rokonai Incinek. Márta és Ibi ugyan mindég akartak bemutatni Incinek, de én sikeresen kitértem az új, veszélyes ismeretség elől.

A két Szabó lánnyal jártam reggelenként teniszezni a Népkertbe. Tenisz után rendszerint bementem hozzájuk egy pohár tejre, s onnan az iskolába. Szabad időmben is főleg a két Szabó lánnyal voltam elfoglalva. Mártának egy osztálytársam udvarolt, így én Ibinek csaptam a szelet. Ő zongorát tanított, de inkább engem hallgatott. Szerette, ha magyar nótákat játszom s énekelek is hozzá. Ez alkalom volt részére, hogy egy csókkal megjutalmazzon, amit illet visszaadni, s ezt én szívesen meg is tettem.

De ezek a dolgok már átnyúlnak felsős koromba. Ekkortájt költözött Mariska nénihez társalkodónőnek a tanyáját bérlő magános úrnak a húga, Garamszegi Géczy Icu. A leszegényedett nemesi család gyerekei kitűnő nevelést kaptak. Icu már közel járt a 24. évhez, igen vallásos, zárkózott nő volt, menyasszonya egy repülő századosnak, akivel kaució híján csak később házasodhatott össze. Szép, elegáns és okos is volt s nagyon szépen hegedült. Gyakran játszottak együtt Mariska néniel, vagy felolvasott neki, mikor ráért. A házvezetést önállóan intézte, igyekezett a nénit minden gondtól óvni, ugyanakkor szórakoztatni is. Ideális társalkodónő volt. Az én kamasz szívembe is hamar beköltözött és ő ezt ügyesen felhasználta, hogy engem sarkaljon, hogy mindenben többet igyekezzek elérni. Jó eredményekért simogatást, pusztit kaptam, és mellé ülhettem a díványra, s olyankor mesélt a nagyvilágról, gyerekkoráról és sok mindenről abból az időből, amikor még szülei külföldön taníttatták. Néha hegedült valamit s bízott, hogy próbáljam kísérni a zongorán. Minden héten gyónt, áldozott. Csak a Mariska néni társaságába járt, s előadásokon hegedült. Velem a jó pajtás szerepét töltötte be. 13 éves nagyfiú voltam, mikor közöltem vele, hogy elveszem feleségül. Nevetve mondta, hogy pilóta vőlegénye várja a leszerelését s már annak a menyasszonya. Mire én bögni kezdtem, de megvígasz-talódtam egy habos kávéval s egy hegedű-zongora duóval.

A külön iskolába járó fiúkat és lányokat állandóan szem előtt tartották, csak felsős korban nőtt kicsit a szabadság. Általában a végzős diákoktól öröklődtek a lányok a következő osztálybeliekre.

A gimnáziumi szabályok az internátuson kívül is érvényesek voltak. A mértékletes testi fenytés az alsó osztályokban hatásos nevelési eszköz volt. Ennek ellenére hiszem, hogy a mi diák életünk szebb volt, mint a mostani ifjúságé. A tanárok nem csak tanítottak, hanem neveltek is. A faluról feljött szegény paraszt gyerek érettségis korára éppen olyan úri ember volt, mint az előkelő gazdag családból származó társai. Az osztályfőnök igyekezett pótolni az árva gyerekek apját, hogy az ne érezze magát kevesebbnek a többinél.

De azért mi is rengeteg csínyet elkövettünk, bár azok a mostaniakhoz

képezt ártatlan játékoknak tűnnek. (Nagy ritkán adódott egy-egy verekedés az udvaron, ami egy mai box meccshez hasonlítható: a két pártra szakadt gyerekek körben álltak és ordítottak. Körben állva alkották a szorítót, s egy nagyobb diák ügyelt, hogy valami sérülés ne legyen. Pálca, bot, kés használata tilos volt. Ha lett volna is valakinél egy zsebkés, vagy valami szűrő szerszám, annak a használatát a sportszerűség tiltotta. Ha arra jött egy tanár, a verekedés egy pillanat alatt megszakadt, s a társaság "eloszlott mint a buborék" (15).

Egyik csíny, amiben én is, az alsósok között, vezető szerepet játszottam, az a református pap-tanárral kapcsolatos, már hagyományossá vált karikatúrák és satirikus versek szerkesztése volt. Karakterisztikus arcát én kitűnően tudtam felrajzolni a táblára, s mások is hozzájárultak a felírásokhoz. Ez a szokás már szakirodalommá fejlődött, amihez a legkitűnőbb diákok sora számos jobbnál-jobb "alkotással" járult hozzá évtizedeken át. Maguknak az igazgatóknak s egyik-másik tanárnak is egész gyűjteménye volt belőlük, kezdve a bemutatkozó verssel: "Én vagyok nem más, Kerekes András"...(17). Elterjedtek ezek az iskola falain túlra, s messze földön is ismeretessé váltak. Ő maga sztoikusán viselte ezt a folyamatos inzultust, és csak néha zúdult fel, hogy "már megint ezek a pickos katolikusok"! Ilyenkor jobb volt a katolikus gyerekeknek eltűnni a pálcája elől. Rejtekhelynek számított egy nagy szekrény, amiben a nagyobb hangszerek álltak. Voltak merészebbek, akik belefűjtak egyik-másikba, mire az egész osztályra rájött a röhögés, s kórusban kiabálták, hogy a folyósón a piszkos katolikusok csinálják a zajt, hogy ők ne tudjanak tanulni.

Ezen kívül a szerencsétlen tanárnak még sok mindennel kellett szembenéznie. Pl. az osztálykönyvben a sorra kerülő lapot krétával bekenték a diákok, úgyhogy mikor valamit be akart írni, a tinta szétfolyt. (U.i. akkor még nem volt golyóstoll, hanem a tollhegyet mártották tintába s azzal írtak, sőt egy ideig tollhegy sem volt, s akkor egy lúdtollat a tövénél ferdén elvág-tak, a hosszabbik részen behasították, s azt mártották a tintába). Néha a fogásra akasztott sapkákba összegyűjtött, s kiszabadult cserebogarak vadászásával telt el az óra; máskor az ablakokat pokrócokkal befedték, s mikor bejött, a gyerekek kórusban mondták, hogy napfogyatkozás van. Rohant az igazgatóhoz, de a pokrócok pillanatok alatt eltűntek... és ehhez hasonlók. Egyszer leszerelték a kapuját, s a csínytevők jelentkeztek nemsokára, hogy látják, hogy a kaput valaki leszerelte, de ők hajlandók felszerelni, pláne ha valami kis süteményt is kapnának.

A tanár úr komolyan hitte, hogy a sok disznóságot tényleg a más valóságuk követik el. Időnként történelmet is tanított, s ilyenkor azok is részt

vettek az óráin. Nehéz volt nem nevetni, ha valamelyik diák helytelenkedett, s ha rajtakapott egy katolikus gyereket, hogy az nem bírja visszatartani a nevetést, az húzhatta be a nyakát a pálcája elől. De rossz jeggyel sose büntetett.

A Kerekes Andrással foglalkozó diákirodalom kötetekre megy, s a legkiválóbb diákok sokszor tehetséges írásait a megye határain túl is idézték. A vezető szerepet azonban a felsősök játszották. Ma biztosan egy hetenként folytatódó "comic strip" lenne belőle.

Egyébként a diákok rendesek voltak, s általában igyekeztek tanulni. Állt ez különösen a falusi gyerekekre, akiket azért választottak ki falujukban, mert az elemiben már tehetségeseknek bizonyultak. Legtöbbjük ingyenes volt. Gazdag szülők meg igyekeztek csemetéjükből tanult embert nevelni. Ebben az évben Mariska nénitől kaptam egy szép biciklit, a Viktóriát. Kontrafékes, gyönyörű kék masina volt, amivel boldogan karikáztam Zilah nem túl forgalmas utcáin s dimbes-dombos, színes környékén. Zilah szép kis város volt, körbe véve a Deákdomb, Terbete, Meszes koszorújával, ahogy Ady elsorolja a Balázs Árpád által megzenésített versében (Zilahi ember nótája [17]). Ezeken körbe, s le-fel biciklizni nagy élvezet volt, általában csak egyedül, mert az egész városban nem sok bicikli akadt.

A középosztály nagyobb része ebben az ősi iskolában cseperedett fel, s a kapcsolat a lakosság és a gimnázium között mindég szoros volt. A város lakói résztvettek a gyerekek nevelésében, segítették az ifjúságot és az iskolát. A mai nagyvárosokban, ahol egy-egy iskolában sokszáz diák tanul párhuzamos osztályokban más-más tankönyvekből, különböző tantervek szerint, még az egykorú diákok közt sincs ilyen kapcsolat (ha csak valamilyen "gang"-be nem tartoznak).

Az alsós évek hamar elszálltak, s elkezdhattünk készülni a kisérettségire. Bár ez magyarul folyt, saját tanárainkkal, de egy román professzor ellenőrzése mellett, mert mint előbb említettem, az iskolának nem volt nyilvánossági joga, s nem adhatott ki végbizonyítványt. Ilyenre lényegében azoknak volt szüksége, akik negyedik után kimaradtak, vagy máshol folytatták a tanulmányaikat. Az egész inkább formáság volt. Sokan a gyakorlatban próbáltak rájönni, hogy mi haszna volt tanulni azt a sok zöltséget. A többiek vegyes érzelmekkel vitték haza az első diplomát. De mindnyájunknak élmény volt. Ezzel lezárult életünknek egy újabb kis szakasza.

VII. FEJEZET

GIMNÁZIUMI ÉVEK (2.)

FELSŐSNEK LENNI MÁS

Új státus. A felsősök kiváltságai. Barátságok felújítása, új ismerősök. Új tanárok, nehezebb tananyag. Továbbra is Mariska néninél lakom. Szerettem a nehezebb tantárgyakat, de a futballt és az új biciklimet is. Nyaralás Hunyadon, megszakítva egy Budapesti úttal. Megismerkedem apám magyarországi rokonaival. Unokanővéremmel járom a várost s a Fradi edzéseket. Icu meglátogat. Ijedtség a családban. Unokanővérem története. Lánya egy bűnügyi regény szereplője. Rengeteg élménnyel vissza Hunyadra. Gábor és a lovak. Megint Zilahon. Érdeklődésem mindinkább az egzakt tudományok felé fordul. Hasznosítom a Fradi edzéseken tanultakat. Diák bálók. Táncolni is befognak. Társaságunkhoz több fiatalember s érettebb leány is csatlakozik, a kapcsolatok változnak. Bőven van tanulni való iskolán kívül is. Ismét az internátusban szobafőnökként. Egy év nyereség. Az új román nyelvtanár felborítja az osztályzatokat, s ez bűnre csábítja a diákokat. Bűnhődés, majd jóvátétel. Készülődés az érettségire, idegenben, más nyelven. Mindent meg lehet venni. Búcsú az iskolától. Ballag már a vén diák... Üzenet a régi iskolához.

A felsős már más státusba tartozik. Tizennégy évével a legtöbb kamasz diák a nyári vakáció alatt egészen megváltozott. A hangja mélyebb lett, s felnőtt jellegét már az ajka felett megjelenő pár szőrszál is igazolta. Ruházata is más lett: az eddigi rövidnadrág helyett most már hosszút hordhatott. Viselkedése is ehhez idomult. A sok osztályfőnöki oktatás részletei, amik az alsós korban leperegni látszottak, most kezdtek hasznossá válni. Az ifjak a felnőttekkel szemben udvariassá, segítőkészekké, a lányokkal szemben gavallérokká váltak. Persze az előttük járók példája segített, s a tanárok is már másként kezelték őket.

A felsősöket a tanárok magázták, ez alól csak a rokonok, vagy egyik-másik kedvenc gyerek volt kivétel. Testi fenytés itt már nem volt; a büntetés megrovásban, a szülők értesítésében s a magaviseleti jegy levonásában jutott kifejezésre, s ez elég elriasztó hatással járt. Komolyabb esetben a diákok eltanácsolták az iskolából, súlyos kihágás esetén az ország összes iskolájából kizárták.

Különböző jogaink az alsósokkal szemben hamar kialakultak, ahogy

azt annak idején fika korunkban magunk is tapasztaltuk. Az internátusban lakó felsősök választhattak maguknak egy kiségitő kisfiút, akiért egyben bizonyos felelősséget is vállaltak. A gyerek segített az apró fizikai munkákban s ezzel sokmindent megtanult, amit esetleg nem volt módja otthon látni. A felsős a tanulásban és leckéjének elkészítésében segített, ami mindkettőjüknek hasznos volt. A felsős kikérdezhetette a kis "szolgáját", s alkalmazta azokat a fenyítési módszereket, amiket fika korában vele szemben alkalmaztak. A jobb tanulók vállalhatták a gyengébbek korrepetálását, amit a gazdagabb szülők szívesen megfizettek csemetéjük haladása érdekében. Nekem is voltak tanítványaim, ami mellékesként jól jött, bár Mariska néni mindenre adott pénzt.

A régi barátok közül sokan kimaradtak, pár iparos gyerek az apja műhelyében dolgozott, vagy valamelyik üzletben helyezkedett el, néhányan hazamentek falujukba. Hozzánk is jöttek más iskolákból, (köztük Papp Laci, aki a gimnáziumnak minta-tanulója lett. Tornából szülei felmentették, helyette angolt tanult a már a tantervünkben szereplő hat másik ókori és modern nyelv mellé. Társas foglalkozásokban nem vett részt, s ezért nem örvendett közszeretnek. Református lelkész lett belőle, s később mint jó békepapot a nyugat-erdélyi református egyház püspökévé léptették elő. A rezsimet jól szolgálta, az ellenálló papokat, köztük két volt osztálytársunkat, eldugott kis falukba helyezte el.

Beszélgettem vele egy nagyváradai találkozásunk alkalmával. Helyzetével nagyon elégedett volt. Az államtól kapta fizetését s így - mint mondta - nem tartozik a híveinek felelősséggel. Tévedett: mikor a temesvári lelkészt ugyancsak el akarta tenni az útból a román hatóságok kívánságára, a hívei ellenálltak, csatlakozott hozzájuk a város nagyrésze s ezzel kezdődött a forradalom, amely a romániai kommunista rezsime bukásához vezetett. Ceausescu román kommunista diktátor meggyilkolása után a hívek haragja elől Papp Laci nem Moszkvába, hanem Párizsba igyekezett és sikerült is kimenekülnie. Helyébe Tökés László temesvári református lelkészt választották, aki életét, tehetségét az erdélyi magyarság védelmének szolgálatába állította).

Az ötödikes osztályunk kisebb lett, de jóval erősebb, még fizikailag is, mert a gimnázium legjobb tornásza, Lugosi Miki előző évben megbukott, s nálunk folytatta. Két jó tanárunk is elment, s a következő évig a többi tanár helyettesítette őket. Nehezebb lett a tananyag, ami nekem kedvezett. A tanulás változatlanul könnyen ment, s a diákélet is kellemesebbé vált. Az előző évi ismeretségeket is felújítottuk. Lányos szülők szívesen láttak barátaimmal együtt, s én szívesen zongoráztattam a táncolni

akaró ifjaknak, bár ez akkor még elég nehezen ment. Folytattam a teniszezést a Szabó lányokkal. Ibivel kapcsolatunk szorosabbá vált. Ennek egyik következménye lett, hogy Ibi egy bálon a hölgyválasz alkalmával a táncolásba is befogott. Miután elég jól ment, már magam is beálltam a partnerre váró gyűrűbe (akkor még senki sem táncolt egyedül, és a táncnak szabályai is voltak, amiket tánciskolában tanult az ifjúság nagy része. Nekem erre nem volt szükségem, elég jó érzésem volt hozzá). Az úgynevezett "véndiák bálon" is tovább maradhattunk. Ez jó alkalom volt újabb ismerkedésekre.

Sajnos, ez a kellemes kapcsolat is véget ért, mint általában minden diákszerelem, mert Ibit egy hozzá illő, már állással rendelkező fiatal úr megkérte, s egyhamar el is jegyezte. Ibi behívott egy délután s kért hogy játsszak el két dalt: "Volt egyszer egy zongorista..." és "Ígérje meg, hogy nem sirat, ha elmegyek..." s énekeljem is. S aztán sírások közt elmondta, hogy mi történt, s egy búcsúcsókkal formálisan elváltunk. Később néha még teniszeztünk, bár a partnerek gyakran változtak.

Etájban kezdett a Népkert a tenisz pályáján kívül a park gondozójának öt csinos lánya miatt a diákoknak vonzóbb lenni. Egyik kislánynak én is csaptam a szelet, de elég erős konkurenciának számított a történelem tanárom, bár hozzá túl fiatal volt. De ez egyikünket sem izgatott. Végül valószínűleg egy nevető harmadik javára dőlt el a csendes vetélkedés. (Ez már egy felsőbb évnék a történetéhez tartozna, akkor viszont már más komolyabb (?) dolgokkal voltunk elfoglalva).

Ötödikes évem utáni vakációban meglátogathattam a budapesti apai ági rokonokat, s Zoli bácsiékat. Nagynéném, Gizi néni nyugalmazott férjével, Dr. György Dénessel a Logodi utcában lakott. Az állomásról a taxi odavitt, de amikor becsengettem, nem volt válasz. Átmentem a szemközti lakásba érdeklődni, ahol közölték, hogy vidékre mentek nyaralni. - Na, ez a vakáció is jól kezdődik...- gondoltam magamban. Megkérdeztem, hogy a Hunyady János út merre van, mert ott lakik a nagybácsim. Mondták, hogy a vár másik oldalán, egész közel. Megkértem, hogy a csomagjaim ott hagyassam. Én meg nekiindultam a hegynek.

A Dísztéren el is értem a Hunyadi János utat. Nem akarván elveszíteni, végig gyalogoltam a szerpentint. Zoli bácsiék a 2 sz. alatt laktak, így jó hosszút sétáltam. Feleslegesen, mert az alagúton keresztül percek alatt átmehettem volna. Vali néni vese-levelessel fogadott, ami nem tartozott éppen a kedvenc ételeim közé, de éhes voltam. Zoli bácsi a MÁV-nál volt valami főtisztviselő. Mikor hazajött, megebédelt s közben elbeszélgettünk. (Nagy kommunista volt, de ezt jól titkolta). Felhívta nagynénémék lakását,

akik nem sokkal előbb értek haza. Zoli bácsi megmagyarázta, hol kell menni s az alagúton át egykettőre ott voltam. Fogadott Gizi néni, a férje, György Dénes nyugalmazott tanácsos, Ili, csinos 19-20 éves lányuk, s egy elragadó, helyes kis kutyájuk. Jót vacsoráztunk, én sokat meséltem, s igen fáradtan jó nyagot aludtam.

Másnap már együtt jártuk a várost unokanővéremmel s a kutyussal. Mászkálásaink közben egy teljes rajzblokkot tele rajzoltam a sok szépséggel. Az unokanővéremnek egy fradista udvarolt s többször kivitt a tréningekre, ahol rengeteg új dolgot tanultam, amit aztán Zilahon hasznosíthattam. U.i. az iskolában legfeljebb a torna tanár magyarázgatott, de a futballról nem sokat tudott, inkább szertornát s az atlétikát igyekezett belénk sulykolni.

Egy alkalomkor, mikor Icu békéscsabai orvos sógorát s családját és pesti rokonait meglátogatta, Gizi néniékhez is eljött, hogy velem is találkozzon. Aztán ment is vissza Békéscsabára. Onnan írt egy kedves levelet, amiben a családot s az unokanővéremet dicsérte, s megírta, hogy nagyon hiányzom Zilahon, csendes a ház nélkülem. Gizi néni felbontotta, s megindult a pletyka a családi levelezésben. Még Mariska néninek is írtak, hogy ez a csinos, de hozzám képest idős nő elcsavarja a fejem. Elküldtem a levelet anyámnak, aki egyáltalán nem talált benne semmit. Én viszont dühös voltam, s meg is írtam unokanővéremnek, hogy nevelő szülei milyen kalamajkát csináltak.

Ezzel elárultam, hogy fogadott gyerek, mire a nagynénik haragja rám zúdult, de a helyzeten ez egyáltalán nem változtatott, mert addig se segítettek rajtunk semmiben sem. Unokanővérem igazi édesanyja, nagynéném sógornője, azt hiszem, a szülésbe belehalt, s akkor fogadták Gizi néniék örökbe a kis árva gyereket. Pár év múlva férjhez ment. A lánya belekeveredett valami szerelmi kalandba s a kalandor meggyilkolta. Erről írta Fejes Ernő "Jó estét nyár, jó estét szerelem" c. izgalmas bűnügyi regényét. Meg is filmesítették.

A másik nagynéném, Elvira néni Gyöngyösön óvónőként oktatta az ifjúságot. Egy nagyon szép ifjú barátnője volt (Stefi), akit legtöbbször lóháton láttam s akire mindég áhítatos szemmel néztem fel azalatt a kevés idő alatt, amit ott töltöttem. Néha átengedte a lovát. Bár nem volt olyan, mint a Tóni bácsi vad lovai, ennek ellenére nagyon hálás voltam érte. Ebben a vegyes sváb/magyar, nyaralónak is beillő nagy faluban nagyon jól éreztem magam. Meleg nyár volt, jól esett a vízben lubickálni s nagynéném ehhez is szerzett társat.

Közben Gábor Kalota s Hunyad közt töltötte a nyarat, míg én

visszajöttem, s gyakorolta a lovaglást a vad lovakon, most már azt hiszem Tóni bácsi hozzájárulásával. Én hoztam a sok budapesti élményt a kellemetlen epizóddal. Sajnos ennek a vakációnak is hamar vége lett, de igazában már kíváncsi voltunk is vissza a gimnáziumba. Ott ért a meglepő hír, hogy a románok a gimnázium eddigi 8 évét 7-re csökkentették. Ez abból a szempontból, hogy az elemi iskolában elvesztett második évemet is visszanyertem, kedvező volt, de az, hogy három év anyagát két év alatt kellett elvégezni, minden diáknak komoly erőfeszítésébe került, s a tanárokat is megviselte.

Hatodikos koromban én is visszakerültem az internátusba, ahol rám bízta a legnagyobbik szoba főnökségét. Ez imponáló feladat volt, tekintve, hogy ebbe a szobába kerültek a nem éppen jóknak minősülő apróbb-nagyobb diákok, kb. 11-en s tölem és az új felügyelő tanártól, Szász Arpádtól várták, hogy kedvező hatással leszünk rájuk. Ő volt az első a Wesselényi Kollégiumban, aki az egyetemen a román nyelv és irodalom szakon szerzett diplomát. Jó megjelenésű, magas férfi volt, aki mindjárt tekintélyt szerzett diákok és tanárok között egyaránt. Még két új tanárral gazdagodott az iskola ebben az évben.

Bodó Ferenc, aki a fizikát s a kémiát tanította szintén az első szakképzett tanár volt ezekből a tárgyakból. Új rajztanáruunktól, az ifjú Moldován Jánostól meg sok új rajz- és festési technikát tanultunk, amiknek elsősorban én vettem hasznát, miután nekem egyik kedvenc tantárgyam volt a rajz. Moldován elődjétől, az öreg Becseitől általában mindig valami külön nehezebb feladatot kaptam. Most is emlékszem, hogy utolsó óráján a két ablak közé szorult egy kis madár. - Na, Pali fiam ezt rajzolja le nekem! Mindjárt neki is láttam a kis mozgó, vergődő modell felvázolásának, s aztán szabad óráimban folytattam. Persze a kis madarat a nap végén elengedtük, miután mindenkitől kapott egy simogatást. Sajnos a kész rajzot már nem mutathattam meg az öreg Becseinek, mert ez után a különös óra utáni napon meghalt. Abból az időből két jól sikerült rajzot visszakaptam, az egyik, "Az anyai ösztön" (egy három részes kép), a másik egy Krisztus-fej tövis koronával és egy bambusz bottal. A fény és játék különös hatású ábrázolását Dürertől vehettem át. Moldovántól már modernebb témákat kaptam. Ezek közül egy Greta Garbo fejet megtartottam. Mindhárom elmaradt valamelyik menekülésnél. Fontosabb dolgokra kellett a hely.

Bodó kitűnő tanárnak bizonyult, jól magyarázott, s mondanivalóit kitűnően illusztrálta a táblán. A kémiát kezdettől fogva szerettem, de Bodó volt az első tanár, aki értette is, amit tanított. A hosszú levezetéseknel néha belezavarodott, s ha én kijavítottam, nem haragudott, csak elismételte, hogy

- "Pali fiam, te - engem szeretett s tegezett -, a kémia-fizika szakra vétesd majd fel magadat!" (De hol volt az még!?) Egyelőre magam is vacilláltam, hogy mi volna a jobb: talán a művészetek, beleértve a zenét, vagy a kémia, fizika és matematika valamelyike, esetleg mindhárom együtt. S ha lehetne, elsősorban vegyész- vagy gépész mérnökre kellene bejutni. A döntés ideje közeledett, de először át kellett ugrani a román bizottság előtti érettségi vizsga előttünk tátongó mély árkat.

Szász Árpád szimpatikus ember volt, csak ne vette volna olyan komolyan a román oktatását, hiszen öt évig hol egyik, hol másik tanár tanította, s azok is legfeljebb egy-két órával voltak előttünk. Így nem csoda, hogy abból, amit magyarázott, egy kukkot sem értettünk, s nem is volt kitől kérdezni. Mariska néni lakója segített nekem, s így valamivel könnyebben ment. Mikor megírtuk az első dolgozatot, hármunkon kívül mindenki 5-ösnél rosszabb jegyet kapott rá. Az 1,2,3,4 elégtelen volt s mennél kisebb, annál nehezebb volt kijavítani. (10-es volt a legjobb jegy, az 5, 6 még elégséges). Akkor történt, hogy Szász Árpád influenzával lebetegedett. Az ő szobája az én háló termem mellett volt s engem kért meg, hogy segítsek az ápolásában, ami inkább a jelenlétemet igényelte, s egy-egy pohár vizet vagy hideg vizes ruhát.

Ugyanakkor az osztálytársaim kitalálták, hogy az én dolgozatom alapján ki lehetne javítani az övéket, s noszogattak, hogy valahogy segítsek rajtuk. Én hajlandó voltam megmondani, hogy hol mi a hiba (ha tudtam) s abból párat kijavíthatnak, s hátha felemelik a jegyüket 4-esre. Az egyik osztálytársunk (az iskola-szolga fia) kihozta a füzeteket. Az írka lapok inkább pirosnak látszottak, mint kéknek. Én ceruzával megjelöltem egy pár hibát. S itt jött a baj. Ugyanis az okos kölykök egyszerűen kitepték a lapokat és újra írták az egészet, a kijavított szavakat most már helyesen. Akkor hozták nekem, hogy írjam be a piros javításokat, mert azok sajnos rond tollal vannak írva s csak én tudok úgy írni. (Mariska nénitől tanultam). Ez viszont azzal járt, hogy jegyet is kellett írjak, s alá is kellett írni. Mivel rajzolni jól tudtam, Szász aláírását nekem könnyű volt utánozni. Mindenkinek a jegye egy-két számmal emelkedett legfeljebb négyre, u.i. a tanár biztosan tudta, hogy csak három nem volt szekunda.

Mégis kiderült a dolog, mert az egyik gyerek, aki több más tárgyból is elbukott, elárulta, hogy még egy páran szintén elbuktak volna, ha én nem segítsek kijavítani a dolgozatukat. Mentő körülmény volt, hogy a saját dolgozatomhoz nem nyúltam, s csak segíteni akartam a többin, hiszen azok sem érdemeltek ilyen rossz osztályzatot, ui. a korábbi román tanító tanárok maguk sem tudtak annyit, hogy sokkal jobban meg tudták volna írni azt a

dolgozatot. De arról szó sem volt, hogy kitépik a lapokat s átírják az egészet. Így viszont én is beleestem a nagyobb problémába; vagy (el) beárurom az osztályt, vagy segíték, ahogy tudok.

Választhattam két büntetés között: vagy megírják anyámnak, vagy a magaviselet jegyem leszállítják s ezt kiírják a folyosón levő hirdető táblára. Én az utóbbit választottam, bár ezzel az azévi általános osztályzatom is visszaesett.

Érdekes, de Szász Árpád megértette a helyzetet, aprólékosan kikérdezett, s egy csomó külön munkát bízott rám az érettségi vizsgákkal kapcsolatban, amik csak később váltak érthetővé.

Volt pár más változás is. Az előző év végén leérettségizett diák-ideálom, Matta János, aki mindenben jeles volt, tornában épp úgy, mint a tanulásban, az önképzőkörben épp úgy, mint társaságban. A legkitűnőbb Kerekes András történetek, viccek, versek, karikatúrák is tőle eredtek. Mindig tip-top volt, s a záróünnepeken a jutalom kiosztásnál a névsor a legtöbb tantárgyból az ő nevével kezdődött; ő fehér kesztyűvel a kezén ment ki átvenni a jutalmat. (Ezekon a listákon az én nevem is sűrűn szerepelt). Matta a Magyar Irodalmi Lexikonba is bekerült. Alig múlt 40 éves, amikor meghalt. Halála okát nem közlik. Nyilván az uralkodó román rezsimnek nem tetszett. (A Szilágyság-ban találtam rá egy 15 éves korában románból gyönyörűen fordított szerelmes versére.) A jutalmak értéke nem volt nagy: egy-egy könyv, amit a város valamelyik polgára ajándékozott, de kedvelt volt Votiszky tanárnak norvégból fordított "A Rejtélyes Hajó" c. könyve, amit később is olvastam. (Ez a tanárunk közben átment a Debreceni kollégiumhoz). Verne Gyula könyveit kedveltük fantáziadús, jövőbe látó történeteier, amiket azóta a tudomány és technika valósága messze túlszárnyalt. Azon kívül tanulást elősegítő dolgokat: rajztáblát, szerszámokat, játékokat, házilag készített ruhadarabokat, táskát, sapkát, stb. kaptunk.

Ne gondoljuk azonban, hogy minden diákcsíny András bácsira irányult. A többieknek is kijárt, de mert nem vették szívükre, sőt sokszor maguk is nevettek rajtuk, így kár lett volna a kevés időt, írói vagy rajz-tehetséget rájuk pazarolni. Ilyen kis tréfa volt, amit a szükségből helyettesítő tanárokkal követtek el néha. Az egyik tanár latint tanított egy olyan könyvből, amelyiknek egyik oldala latinul volt írva, a szemközti oldalon volt a fordítás. E nélkül a tanár nem mert volna bemenni az órára. Mi is ilyen könyvekből tanultunk. Valamelyik "okos" gyerek kiszedett a tanár könyvéből két egymást követő lapot, s ezzel a első oldalakon levő szöveg és fordítása, valamint a másik oldalon levő, egymáshoz nem illő szöveg és fordítás is kijött. A könyvben maradt szemben álló szöveg és

fordítás természetesen nem illett össze.

Mikor odaértünk, a felelésre kihívott diák helyesen felelt, amit a tanár az ő könyvében próbált követni s végül kifakadt, hogy - "Micsoda badarságokat beszélsz? - "De tanár úr, így van a könyvben" - s már szaladt is a padjához, s hozta a bizonyítékot. Hitetlenül nézte, s megállapította, hogy valamelyik csirkefogó belepiszkált az ő könyvébe. Nem baj, mondta ő, fordított két lapot, s kérte, hogy akkor most a 42-ik oldalon folytatjuk, amiből a diák persze semmit se tudott. - Most nem adok szekundát, de máskor jobban készülj! " s magában dörmögte: ez nekem is szól...

A diákélet sokrétű, tele sok vidámsággal, itt-ott szomorúsággal, sőt tragédiákkal. Minden perce új, a fej telik új ismeretek tömegével, az egyéniség kikristályosodik, a jellem tövisei letörnek, s a bimbók kivirítanak. A tanárok mindent megtesznek, hogy munkájuk folytán nemes gyümölcs teremjen az elvetett magból s nem az ő hibájuk, ha néha bogáncs, számkóró, vagy más haszontalan növény bújik ki a földből, akármennyire is igyekeznek egyformán ápolni a fiatal hajtásokat.

Bár a diákok este 9 óra után nem mehettek az utcára, egyik-másik bátrabb diák, főleg a legfelsőbb két osztályból, megkockáztatta, hogy valamilyen trükkel kijusson. Útjuk nem annyira az ismerősökhöz, mint az ismeretlen mellékutcák felé vezetett. Ilyenkor kellemetlen volt egy tanárral találkozni. Mindketten igyekeztek nem meglátni a másikat...

Egyik osztálytársam, aki a tanulásban nem nagyon tüntette ki magát, viszont lógások kitervelésében nagyon találékony volt, az én szobámban lakott, de sokszor engem is átejtett. Egy alkalomkor jóval lámpa-oltás után, elhatározta, hogy az ablak-rácson át kibújik, s a hátsó udvarból már könnyen kijut a városba. Tavasz volt s az ablakok nyitva voltak. Ő szépen átbújt félig a rácson, de akkor történt a baj. A rács közötti nyílások nem voltak valami nagyok, de neki sikerült már félig átbújni a rácson, de a nadrágja nem engedte tovább. Többszöri próbálkozás után feladta, s megpróbált visszacsúszni. Ezt viszont mellénye nem engedte. Mindezt csendes, visszafojtott vihogás kísérte.

Egyszerre világos lett. Az internátus felügyelő tanár lépett be. Csapó, mit csinál maga ott?! Szász Árpád kérdéseire az órákon Csapónak sohasem sikerült azonnal, vagy egyáltalán válaszolni. Most viszont egyből kivágta, hogy - "A holnapi szertorna órára gyakorolok..."- erre szüksége is lett volna, mert ebből a tantárgyból sem állt sokkal jobban. A paplan alá bújó fejek nem bírták tovább tartani a nevetést, kitért a röhögés... - Reggel fél nyolckor jelentkezik a szobámban! - Mondta Szász. - De Tanár úr, akkor van a reggeli. - Nem baj, látom szüksége van egy kis fogyásra.

A Kerekes tanárral kapcsolatos történetek is tovább gyarapodtak. Egy ilyent a város egyik polgárával kapcsolatos össze: Az illető megy haza este, s az árokban lát valakit. - Megkérdezi - Ki maga? - Hát én vagyok a tudós Kerekes András. - És mit tud maga, - kérdi a polgár? - Mindent, - feleli a tanár úr. - Hát akkor az árokból is ki tud mászni... - döntötte el a polgár, s ezzel tovább ballagott.

Kerekes András azonban tényleg sokat tudott, s az iskolai szertartások emelkedett hangulatához maga is hozzájárult. Ünnepeink, különösen az évnyitó és évzáró nagyon szépek voltak. Gyerekek, szülők szépen kiöltözve hallgatták Kerekes András imáját (akiről köztudott volt, hogy a Miatyánkot senki sem tudja szebben imádkozni, mint ő). Csak névrokona volt Kerekes Ernő, aki magyar és német szakos tanár volt. Ünnepi alkalmakkor mondott beszédei nyomdába kíváncsoztak, és általában meg is jelentek a "Szilágyság"-ban, a megye legnagyobb lapjában. Itt jelentek meg Ady Endre első versei és édesanyám első írásai is, sok évvel azelőtt, mint ahogy én odakerültem. (Mint különböző rendezvények szereplője, az én nevem is gyakran előfordult).

Aztán a diák évek is elmúltak s csak a szép emlékek jöttek velünk, mint ahogy az évzáró utáni felvonulásunkkor énekeltük szülők sírásával kísérve, s itt-ott saját könnyeinket törölgetve, hogy "Ballag már a vén diák, tovább, tovább..." S az ünnepek utáni mulatozásnál nem felejtettük el a "Gaudeamus igitur"-t sem, s azt a fontos dolgot is le kellett ismételtlen szegezni, hogy "Tanaré az asszony, diáké kisasszony..." .

Azután megmosdottunk az ártézi kút vizében s körülsétáltuk még egyszer a Főteret, ki tudja hány századszor. Hiszen élményeink jelentős része ekörül zajlott le, ide s az ezt körülvevő épületekhez, s az innen nyíló utcákhoz kötődött. Az ártézi kút is itt volt. A tér közepén állt Fadrusz János gyönyörű Wesselényi szobra, ércbe öntve annak emléke, hogy ő volt az első erdélyi nagyúr, aki a jobbágyait felszabadította. Róla kapta nevét kollégiumunk is. A kollégiumtól balra volt a Kelemen patika s a megye háza, (mellette kis park, amit egy ideig egy Turul madár szobor díszített). Ott kezdődött a hosszú Kraszna utca, majd a Nagy utca (Inci utcája), az elején tanári lakások, szembe egy nagy porcelán üzlet, utána a cukrászda, arrébb még két kis üzlet s egy vendéglő, felette Zilah egyetlen mozija, még egy kis utca, majd a Király utca (ahol valamikor XII. Károly svéd király megszállt, s ahol a futball pályára kijártunk). A tér másik oldalán ment fel a Templom utca, egy sarokkal odébb a Bayer patika, aztán a Seres könyves bolt a Szilágyság szerkesztőségével. Közöttük vezetett az út az állomásra, a két magyar templom felé s onnan nézett a Főtérré Mariska néni erkélye. Gyakran

kiült a néni s mindenkori társalkodónője, s onnan nézték a színes sétáló tömeget. Vasárnap a két templomból kiáradó nép is ide igyekezett, mamák és kisgyerekek, párokba kapcsolódott fiatalok és az idősebb generáció is itt sétálgatott és mondta el egymásnak az utóbbi napokban összegyűlt mondanivalóit. Közben a kút és a szobor mellett egy dobogón játszott a katonazenekar. (Karmestere jó barátságban volt Mariska nénivel s egymás közt cserélgették a kottákat. Mariska néni román nyelvtudása nem sokat ért, de miután mindent le tudott játszani, jól megértették egymást. A karmester is főleg a zongorán mondta el mondanivalóját).

Természetesen mindannyiunkat rengeteg emlék kötött ehhez a környékhez. Hajnali körsétánk az olimpiai atlétáknak a lelátók előtti utolsó elvonulásához hasonlítható. Mindannyiunk eszében kavarogtak az emlékek. Nehéz lett volna megállapítani, hogy az ott töltött évekből mi is volt a legjobb, a legszebb, de valójában csak egy nem jöhet vissza: s az az IFJÚSÁG. És most már tudjuk, hogy az tett mindent széppé.

De még le kellett érettségizni más városban, román bizottság előtt. S itt került sor a Szász Árpáddal (a dolgozatok kijavítása után) az osztály érettségire való előkészítésére elkezdett program komoly formában való kifejtésére. Szász jól ismerte a román professzorokat, s megállapodott velük egy leszűkített érettségi anyagban. Persze, mint Romániában mindenért, ezért is fizetni kellett. A pénzt Szász Árpádnak adták a szülők, azon a címen, hogy gyerekeiket előkészíti a vizsgákra. Ő román nyelv és irodalomból, földrajzból és történelemből készítette fel a diákokat a megállapodott anyagra, míg az én feladatom volt előkészíteni őket matematikából, fizikából, kémiából s biológiából. Ennek ellenében nekem nem kellett fizetni az egyéni hozzájárulást. Amit magyarul tanultunk, azt újra kellett tanulni románul. De végül is az érettségin mind átmentünk, az osztályunkból 12-en s még néhány pótérettségis, ami a román megszállás alatt először s talán utoljára sikerült. 1932 nyarán volt... immár több, mint 70 éve.

Negyven évvel később, mikor ott voltam, nem mint érettségi találkozóra gyülekező vén diák jártam ott. Jöttem felidézni a diákkori emlékeket, s látni, hogy mivé torzult hajdan szépnek látott kis városunk. A Főtér most is szép volt, tele virággal, de körben az épületek megkoptak. Most is tele volt néppel, de magyar szót alig lehetett hallani. Bementem a kollégiumba, ami akkor (most is?) Ady nevét viselte, s a barátságos kapus engedelmével végigjártam az udvarokat, épületeket, tantermeket, néztem a tablókat a csupa idegen névvel és arccal. Közben beborult, s a csepegő esőben felmentünk a temetőbe, hogy Mariska néni elhagyatott, gazzal

benőtt kriptájához pár virágot szórjunk.

Nehéz volna életemnek ezt a fontos szakaszát találójában lezárni, mint együtt visszaemlékezni Ady Endrével az "Ősi iskolára", aminek ő még üzenhetett, én már nem, mert azóta, sok éve már, a 350 éves kollégium a román koedukáció otthona lett, ahol a több mint ezer éves magyar történelem helyett a dákö-román elméletet töltik az ifjak fejébe.

De íme, Ady örökéletű sorai:

Üzenet egykori iskolámba

*Június volt s ujjongtunk, nincs tovább,
Most gyertek szabad mellű örömök
S pusztuljatok bilincses iskolák*

*De elcsitult a jókedv-förgeteg
S helyére ült a döbbsent némaság:
Körülöttünk már az élet csörtetett.*

*Óh, ifjúi, szent megjózanodás,
Komoly, nagy fény, hős férfiú-szerep,
Emléketek ma is milyen csodás.*

*Hős harc az élet és megélni szép,
Ha hozzáedzik tüzes szív-kohók
Ifjú vitézlők lengeteg szívét.*

*Ha élet zengi be az iskolát,
Az élet is derűs iskola lesz.
S szent frigyüket így folytatják tovább.*

*Én iskolám, köszönöm most neked,
Hogy az eljött élet-csaták között
Volt mindég hozzám víg üzeneted.*

*Tápláltad tovább bennem az erőt,
Szeretni az embert és küzdeni
S hűn állni meg Isten s ember előtt.*

*Június van s nagyon magam vagyok
S kísértének élt éltém árnyai
S az elbocsátó iskola padok.*

*S én, vén diák, szívem fölemelem
S így üdvözlöm a mindig újakat:
Föl, föl, fiúk, csak semmi félelem.*

*Bár zord a harc, megéri a világ,
Ha az ember az marad, ami volt:
Nemes, küzdő, szabadlelkű diák.*

Ady Endre: KI LÁTOTT ENGEM ? - 1914

VIII. FEJEZET

AZ EGYETEMI ÉVEK

A KOLOZSVÁRI EGYETEM (1.)

Beilleszkedés az új környezetbe

Beiratkozás Gábor segítségével. Megismerkedünk Incivel. Probléma a lakás. A Szt. Jóskának nem kellek, zuglakó leszek. A Szt. Jóskához minden közel van. Szomorúan idézem magamban Erdélyt és a magyarnyelvű Románia útleírásból próbálom felidézni az utcák neveit s a fontosabb épületeket. Egy gazdag tanítványt kapok anyám közbejárásával. Félév után teljes ösztöndíj a román hadiárva otthonában. Megismerkedem Tilivel, s révén a zene alapokkal és sok új fiúval és lánnyal. Bekapcsolódom a diákzenekarba, mint thas." Kialakul a szűk kis társaság. A semmittevés csábító lehetőségei.

1932 őszén jöttek az egyetemi beiratkozással járó gondok. Szerencsére két bátyám már átesett ezen, de Gyurka akkor már valószínűleg végzett a temesvári egyetem gépészeti karán, ahol más nem is volt csak gépész és bányamérnöki fakultás s így nem sokat tudott volna segíteni, meg nem is igen tartottuk a kapcsolatot. Annál inkább Gábor, aki az előző évben már Kolozsváron jogászokodott, ösztöndíjas volt (némi kiegészítő munka ellenében) a Szt. József Fiú Nevelő Intézetben (diák nevén Szent Jóska, vagy egyszerűen csak Jóska), s ismert már mindenkit, akinél jelentkezni kellett. Itt leraktuk a csomagjainkat s mentünk is át az egyetemre elintézni a beiratkozást. Gábor tudta milyen papírokat kell kitölteni, hova kell beadni, mit kell mellékelni, s főleg ő már megtanult románul. Amint az egyetem lépcsőin ballagtunk felfele, utolért a nemezsis. Szembe jött lefele Szabó Márta barátnőjével, Incivel s annak nevelőapjával, Kaiser Sándor-ral. Itt már nem lehetett kibújni, s be kellett mutatkozni, aminek különösen bátyám örült, mert szerette a csinos lányokat. (Inci Mártánál alacsonyabb, de súlyban legalább egyenértékű volt. Állandóan mosolygós arcát, csillogó barna szemét nem lehetett nem észrevenni. Nekem is tetszett, de az én pipaszár lényemhez nem nagyon talált.) A két barátnő együtt járt az Oltea Doamna nevű nagyváradi leány gimnáziumba, s bár természetben nagyon különbözőek voltak, barátságuk végig megmaradt. Rajta keresztül Inci és én eleget hallottunk egymásról már Zilahon is. (Ki gondolta volna, hogy a Sors annyiszor sodor minket egymás mellé, hogy a végén mindketten bead-

juk derekunkat a felsőbb hatalomnak).

Az egyetemre minden további nélkül beiratkozhattam. A baj a Szt. Jóskánál kezdődött. Ezt az intézetet arra a célra hozták létre, hogy szegény, jól tanuló, katolikus ifjakkal otthont adjon s ezzel lehetővé tegye, hogy egyetemi végzettséget szerezzenek. Bár ez úgy nézett ki, mintha rám szabták volna, sajnos voltak kizáró okok is. Így az én esetemben biztosan felvetődött, hogy mit keres itt egy református gimnáziumból jött gyerek, plébánosi ajánlás nélkül. A katolikus apa nem számított, mert az már régen elesett a harctéren, s a gyereket a református anya, s azután, hogy beteg lett, főleg annak rokonai nevelték, akik nem azt tartották elsőrendű feladatuknak, hogy az "Anyaszentegyház" tiszteletét jól beleverjék a gyerek tudatába.

Sebaj, mondta Gábor, este bemegyünk, s csinálunk neked ágyat az asztalon. Úgy is történt: Gábor szobatársai odaadták a takaróikat, s a hat takaróból jutott alám is, felém is, és párnának is. Így lettem zuglakó. Este kapuzárás előtt be kellett surranni, s kapunyitás után mielőbb kijönni, s ahogy lehetett, bemenni az egyetemre. Itt ért az első nagy csapás. Pár héttel azután, hogy beleéltem magam ebbe a körülményes életbe, ellopták a nagyapámról rám maradt hegedűm, amin zenetanárom jóvoltából már túrhetően cincogtam, s az egyetemi ifjú magyar muzsikus társaság is mindjárt befogadott. De ezután sokáig csak a Szt. Jóska ócska zongoráján kalimpálgathattam néha. Egyébként, azt hiszem, ez a hegedű volt az egyetlen komoly érték szűk családomban.

Az Intézet közel volt Kolozsvár központjához, a Főtérhez, ahonnan minden irányba indultak a főbb utcák. Az egyetem egy utcányira volt innen, a Szt. Jóska pedig pár lépésre volt az egyetemhez. Szembe vele épült a piarista gimnázium, feljebb a Petőfi Sándor utcában a románná változott egyetemi diákotthon. A háta mögött kanyargott a város egyik nevezetes vörös lámpás utcája, ezzel is növelve mindkét diák otthon vonzerejét. Beleolvastam Erdély történetébe (amit az itteni egyetemi kutató csoporttal karöltve a Magyar Kutató Intézet most készül angol nyelven kiadni, s ebben a fiamnak is fontos szerepe van). Aztán belenéztem a magyar nyelvű romániai útikalauz leírásába és térképébe, hogy felidézsem a 60 év előtti Kolozsvárt. Elszomorító, hogy ami szép van abban a városban, majdnem mind a magyarok építették, majd mások odaajándékozták a románoknak. Szerencsére én már nem tudok hazalátogatni, s csak a megszépítő messzeségből idézem fel ottani diákéveimet.

A zuglakó állapot eltartott pár hónapig, amikor is kaptam egy gazdag tanítványt. Szülei a gyerek mellett tartottak már egy történelem-földrajz

szakos diákot s egy egyetemi hallgató lányt, aki illemre, viselkedésre, táncra tanította az ifjút s nekem a tudományokban kellett segítenem, hogy átjusson a vizsgákon. A családnak egy nagy péksége volt, a Katona sütöde, ahol naponta sok tízezer kifli jött ki az automatikus elektromos kemencékből. Mindhárman ott laktunk, reggeliztünk s vacsoráztunk. Ez részükről inkább egy diáksegélyező akció volt, mert a hatodikos gyerek nem is tanult olyan rosszul, ha muszáj volt. Azt hiszem engem is azért vettek magukhoz, mert Anyám ismerte az akkor már halott, de azelőtt jónevű erdélyi írónőt, Gyarmathynét, s rá hivatkozva kérte meg a szintén írogató fiát, (aki a még mindig Katonáné néven ismert temperamentumos asszony harmadik férje volt), hogy próbáljon rajtam segíteni, mire engem is odavettek. Mi, a két ifjú, a földszinten egy udvarra nyíló szobában aludtunk, ahol gyakran, akárhogy befűtöttünk este, reggelre befagyott a mosdótálban a víz. Ilyenkor a hátsó ajtó előtti hóban mosakodtunk. Reggeli után a kifli szállítmánnyal mentünk be az egyetemre. A sofőr megtanított vezetni minket is.

Néha vacsora és munka után a Katona lány (férjezett) zongorázott, a többiek énekeltek. Katonánénak, aki az üzemet irányította (s már a harmadik férjet fogyasztotta s akkor már második alkalomkor lett Gyarmathyné), kitűnő hangja volt, a fia pedig a berlini operaházban énekelt. Ő mondta nekem, hogy nagyon szép hangom van a szobában, de ne gondoljak színpadra, mert a hangomat az első sorban sem hallanák. Igaza volt, mert ami jó volt a zilahi kis termekben, az Kolozsváron egy nagy teremben legfeljebb énekkarban felelt meg. (Mikrofonunk még nem volt.) - Szerencsére nem voltak ilyen ambícióim, annál többet énekelgettünk társaságban.

Félévkor az egyetemen felülvizsgálták tanulmányi eredményünket, s annak alapján különböző kedvezményekért lehetett folyamodni. Az én jegyeimre adhattak teljes ösztöndíjat s ezt a hadiárvának felállított internátusban meg is kaptam. Ezzel koszt, lakás és tandíjmentesség járt. Az otthonban én voltam az egyetlen magyar. Csak egyszer morgott valamelyik szobatársam, hogy "az ellenség gyerekeit tartjuk". Mire egy másik idősebb kolléga rászólt, hogy az "ő apja is, akár a mieink, nem jószántából esett el a harctéren."

Nemsokára be is mentem a Szt. Jóskába az igazgatóhoz (Dr. Bíró Vencel nyugalmazott történelem tanár) s elmondtam a véleményemet neki is és a felügyelő tanárnak is, akik azt hiszem szégyellték a dolgot, bár biztosan tudták, hogy egy ideig ott laktam, de elnézték.

(A felügyelő tanárra én mindig úgy emlékeztem, hogy Márton Áron volt, aki később Erdély híres püspöke lett. Gábor szerint tévedek, mert Márton Áron sohasem volt ott felügyelő tanár. Igaza lehet, mert ő ezt biztosan

jobban tudja. Inci csak arra emlékszik, hogy abban az időben Kolozsváron volt, mert ő és Márta minden vasárnap együtt mentek először az egyetemi templomba misére s meghallgatni Márton Áront, s onnan átmentek a Teológián levő református templomba, merthogy Inci református volt, s az ő hitén is el kellett mondani a Miatyánkot).

A Katona gyerek korrepetálását tovább folytattam, s azért még fizettek is, meg ha arra az időre esett, vacsorát is kaptam, ami lényegesen jobb és több volt, mint amit az internátusban adtak. Az évvégi vizsgáim is jól sikerültek, s így a következő évre már nem volt gondom az egyetemi kiadásokkal. Az Avram Iancuról elnevezett intézetben a koszt gyenge volt, a hosszú Petru Groza úton jó messze esett az egyetemtől, s kétszer olyan távolságra a laboratóriumaink, a klinikákon is túl, a Mikó utca végén. Reggelente a zsebembe kellett tennem egy darab kenyeret, mert az út felénél kezdtem szédelegni, s ilyenkor egy kevés kenyér, vagy egy kockacukor rendbeszedett. (Nyilván a cukor szintem esett le). Útba esett egy kis cukrászda, s ha volt pénzem (ez elég ritkán történt meg), ott megittam egy habos kávét kaláccsal, ami egyébként hallatlan olcsó volt. Néha, mikor időnk és pénzünk is akadt, többen is beültünk egy kávéra.

Azt hiszem én voltam az egyetlen magyar egyetemi hallgató, aki román intézetben lakott. A szegényebb református diákok a református kollégiumban kaptak helyet, míg az unitáriusok az unitárius gimnázium internátusának a felső emeletén, diák nevén a Pajtában laktak.

Már elég jól tudtam románul, s több, magamhoz hasonló, ágrólszakadt barátom is akadt. Egyik-másiknak jó hangja volt, s esténként néha énekelgettük a szomorkás román doinákat s olyan dalokat, táncdarabokat, amelyeknek volt román és magyar szövege is. Az egyik fiúnak komoly, erős hangja volt, ő néha kiment az erdőbe, ott énekelt, s remélte, hogy egyszer majd az operában énekelhet. Nem tudom, sikerült-e az álma.

Már ebben az évben megismerkedtem egy zenetanárit végző kollégával, Ilyés Sándorral, akit diák társai egyszerűen Tili-nek hívtak, s aki eredetileg hegedű szakos volt a zeneakadémián, de egy balesetben elvesztette a bal mutató ujjának az első izületét s így hegedűművész karrierje fuccsba ment. A zenetanári szakon folytatta s megtanult játszani minden elérhető hangszereken. A diák zenekarban zongorázott, de ha akadt valaki, aki zongorázzon, azt játszott amire éppen szükség volt. Nekem sok mindent mutatott, megmagyarázta az összefüggéseket, s én ezeket a zeneelméleti ismereteket később is hasznosítottam, mint amatőr muzsikusként. Megtanított egy pár táncdarab kíséretére, s csak azt kellett tudnom, mi miért van, s miként lehet azon belül variálni úgy, hogy a taktust egy pillanatra se

veszítjük el.

Akkor még a magyar diákok gyakran rendeztek szombat esti bálokat és vasárnap délutáni táncos összejöveteleket. Ezekre én eleinte nem jártam, mert nem volt rá pénzem, de később Tili bevitt magával s rábeszélte, hogy üljek oda a zongora mellé, s fő hogy a taktust tartsam, a többi meg majd magától. Ilyenkor ő vette a tangóharmonikát, vagy egy szaxofont, s bement a táncolók közé. Alacsony és vékony legény volt, alig lehetett látni a tömegben, csak a hang után követte az ember. Ezek az esték nagyon kellemesen teltek, pláne hogy kaptunk enni és inni is. Tili nagyon népszerű volt, s általa sok lányt is megismertem, s hol egyik, hol a másik tetszett jobban. A fő dolog volt, hogy jól tudjon táncolni s ne kerüljön pénzbe. A zenekar rendes tagjait fizették, de Tili mindent megosztott lakótársaival, s a hét közepén már neki is gyakran kopogott a szeme.

Itt ismerkedtem meg egy Barbara nevű nagyon szép és főleg nagyon jól táncoló kislánnyal, de ez a kapcsolat nem nagyon terjedt a tánc délutánokon túlra. Még egy pár ilyen rövid, és korlátozott ismeretség segített változatosságot hozni az egyébként főleg tanulással töltött időmbe.

Kivételt képezett egy Vicsay Ibi nevű kislány, aki hosszú copfokat viselt, s így szép vidéki lánynak nézett ki. A barátnőjének Lini Pista barátom udvarolt, és négyesben sokat jártunk és hancúroztunk együtt. Vicsay Ibit Gábor egyik szobatársa lecsapta a kezemről, ami könnyen ment neki, mert azon kívül, hogy jóvágású legény volt, több ideje és pénze is volt (ami a csitri lányoknál akkor is számított) s ráadásul felettem is járt.

Tili rendkívüli tehetségével kinőtte magát. Harmad-negyed évesen a legnagyobb kolozsvári bárban zongorázott, s "óriási" pénzt keresett, bár az mind elment a bohém társaságban. Azután hogy Kolozsvárról elkerültem, nem sokat hallottam róla. Csak mikor már Kanadába jöttem, kezdtünk levelezni, s fényképekkel illusztrált leveleiből tudtam meg, hogy élénken tevékenykedik a zenei és film világban. Jól élt, de a keresetét családja sikeresen felélte. Az öregkor betegségei őt sem kímélték; köztük agyérelmeszesedés, nagyot hallás, stb. Miután már nem használhatta, állítólag eladta zongoráját s csak a villanyzongorát tartotta meg. A nyugdíj mellé jól jött az extra bevétel. Jótét mivoltára vall, hogy még ezután is minden vasárnap kivillamosozott a kelenföldi templomban ingyen orgonálni. Gábor bátyámmal gyakran találkoztak.

többi tagjáról keveset hallottam, ők folytatták tanári pályájukat, s a nyolcvan évet nem sokan érték meg. Fülöp Jóska egy ideig igazgató volt Inci iskolájában; Solymossyról, a magyarnóta hegedűművészéről, s Póka Bandiról a nagybögő kezelőjéről s az akkordok kitűnő ismerőjéről, csak

haláluk után hallottam. A többieknek már a nevére sem emlékszem. A nagy egyetemi dzsessz-zenekarban ezek közül csak Tili játszott. Hórihorgas hegedűs karmestere, Sumi Béla, az asztalra állt néha a hatás fokozása érdekében. Néha egy Benedek nevű zongoraművész is beült, s nagyszerű variációkat játszott. A hosszú és sikeres televíziós karriert befutott amerikai Lawrence Welk zenekarának hetenként felújított előadásai ezeket az idöket juttatják az eszembe. A háború sajnos jól szétszórt minket, s a szép emlékek helyett általában a rosszak tolakodtak agysejtjeinkbe. S ha néha álmainkban próbáljuk a múltat visszaidézni, nagyon nehéz csak a szépre emlékezni, bár ilyenek is voltak.

Szép emlékeim közé tartozik többek között a Colibita-i (Beszterce megyei) nyaralásom, amit jutalomképpen kaptam. Fiúk, lányok külön épületben voltak elhelyezve, de ez nem akadályozta meg átmeneti kapcsolatok létrejöttét. Nekem is gyorsan akadt egy csinosnak mondott társam, de már csak a keresztnevére (Nusi) emlékszem. S ezen kívül arra, hogy a felügyelő nő nem kedvelt mint egyetlen magyart, s ezt gyakran kifejezésre is juttatta. Például, nem tetszett neki, hogy a házi ping-pong versenyre én is jelentkeztem, s ráadásul a második lettem, s nekem kellett átadja az ezért járó díjat. Ezért kihangsúlyozta, hogy ezt tulajdonképpen nem érdemeltem meg. Egyébként tanárain s kollégáim részéről ritkán tapasztaltam magyar mivoltom miatt ellenszenvet. Mi is igyekeztünk beilleszkedni a ránk kényszerített tanulmányi és társadalmi rendbe, bár ebben, főleg az első évben, a román nyelvtudásunk igen gyatra színvonala akadályozott. Viszont az erdélyi román fiatalok jelentős része jól beszélt magyarul. Voltak köztük barátaink, akikkel olykor együtt szórakoztunk, de nem politizáltunk.

Magyar kollégáim között több vezér egyéniség akadt, akik viszont bátran harcoltak a rendszer túlkapásai ellen. Sokszor hallgattam vagy olvasgattam s élveztem az ifjú író társak vitáit s változatos, világos, szép magyar nyelvezetüket. (Helyettem Anyám állította írói tehetségét betegen is az erdélyi magyarság védelmének szolgálatába. Én már elköteleztem magam a tudományok speciális nyelvével).

Inci is, mint hadiárva, megkapta a tandíjmentességet az állami középiskolában és az egyetemen is. Édesapja már a háború első évében el-esett, s édesanyját is korán elvitte a tüdőbaj. A kis árvát anyja húga, Papp Mária vette magához s vitte magával a Kaiser Sándorral kötött házasságba, amelyből még két gyerek született: Gyurka és Klárika. Incit úgy nevelték, mint saját gyereket, s a három gyerek között is mindvégig megmaradt a testvéri szeretet. Inci nevét nem változtatták meg, maradt Szabó Irén.

Nevelő apja, akit a család Sanyikának becézett, akárcsak az én apám, német származású volt, s mint az én apám őseit, az övéit is valamilyen műszaki munkára hívták be Magyarországra annak idején. Jó magyar lett belőle is, törzsgyökeres zilahi. Ameddig követni tudtuk, Inci ősei mind régi krasznai magyar családok voltak.

Inciéknek is egyszerűen ment a beiratkozás. Sanyi az egyetemhez közel igyekezett egy megfelelő szobát találni, de ismerős kollégák még idejében figyelmeztették őket, hogy ott rossz hírnek örvendő utcák vannak, s így végül is egy magyar családnál, Joóéknál kötöttek ki, ahol két hasonló korú gyerek is volt: egy velük kb. egyidős lány, Baba, s bátyja, Laci, akikkel Inciék hamar összebarátkoztak, és akiket nem sokára mi is megismertünk. Egy jó kis társaság jött gyakran össze náluk, amibe valahogy mi is bekapcsolódtunk. Inci és Gábor gyakrabban találkoztak, néha együtt mentek a könyvtárba. Gábor sokszor emlegette nekem Incit, akinek mindég jó kedve van, s ugyanakkor egy másik, Csuminak becézett kislányt is, akinek akkor komolyan udvarolt. (Egyébként ő minden csinos nőnek komolyan udvarolt).

Azt hiszem Márta s Csumi révén kerültünk be a Joó Babáéknál gyakran összegyűlő kis társaságba. Néha ott volt Márta udvarlója, Ember Laci, egy zilahi román fiú, aki akkor éppen Kolozsváron katonáskodott, de elég gyakran kapott kimenőt. Mint általában a zilahi középosztályhoz tartozó románok, ő is tökéletesen beszélt magyarul, s Laci egy helyes fiú volt. Inci ismerte őket még otthonról. (Szegény fiú az oroszok bejövetele után román börtönben öngyilkos lett). Egy másik egyetemi hallgató, Major Pali fordult meg még ott gyakran. Erős fiú volt s egy Ducinak becézett leánynak udvarolt. Incit úgy dobta fel, mint egy labdát. Duci nem örült volna, ha látja. Én sem örültem nagyon, nem felelt meg a gimnáziumból magammal hozott viselkedési normáknak, amihez némi tudatalatti féltékenység is nyilván hozzájárult. (Ma már az elemiben tanítják, hogy amit nem szabad, azt hogyan kell csinálni).

Egy rossz viccet mi is elkövettünk vele. Inci nagyban magyarázott valamit az asztal mellett felállva, s mikor le akart ülni, a széket Gábor kihúzta s ő meg lepottyant a földre. Szerencsére akkor még jól ki volt bélelve az ülőkéje, s így nem nagyon ütötte meg magát. De joggal megsértődött, s volt alkalom öt békítgetni.

Járt még oda több idősebb fiú is. Én még túl fiatal voltam, s nem nagyon illetem bele a társaságba. De Gáborral szívesen mentem, kedveltem Mártát, s mind jobban Incit is. Így gyorsan telt kevés szabad időm, pedig tanulni való is bőven volt. Gábor a tanulást nem vette annyira szívére,

amit azzal indokolt, hogy ő csak kényszerből lett jogász. Ahogy a Jóskában mondták: első évben megtanult mindenféle egyensúlyozási trükköt székkal-asztallal, míg a másodikban megtanult jól biliárdozni (ott nem az itt szokásos 22 golyós snookert játszották, hanem a 3 golyós karambolt). Gábor ebben kitűnő volt, s néha órákat eltöltött az asztal mellett, viszont a római jogra nem pazarolt ennyi időt. De miután könnyen és jól tanult, mikor kellett rákapcsolt, s így rendben meglettek a kötelező vizsgák. Ha szükség volt rá, vállalt irodai munkát. Mint mezei jogásznak nem is kellett tulajdonképpen órákra járnia, persze ez nehezítette a dolgot. (Így keletkeztek az örök diákok).

Csumi nagy szerelem volt, de egy sokgyermekes szegény családba Gábor nem nagyon kíváncszott. Pedig lehet, hogy részére az lett volna a jobb. Bár Csumi házassága sem sikerült, nem hiszem, hogy Gáborral sokkal jobban járt volna. A dolgok valahogy elrendeződnek, a mérleget nem tudhatjuk előre. Aztán megjelent a színen a csinos, de zárkózott Asztalos Éva, aki nem tartozott a Mártáék társaságába, s így én is csak később ismerem meg. Végül is, ez az ismeretség pár év múlva Gábor golyós csapágyon forgó legényéletének vetett véget, ahogy ez már a diák szerelmeknél elég gyakori.

Kolozsvár szép, erdélyi mértékkel mérve nagyváros volt már akkor is. Fél évszázad alatt lakóinak száma megduplázódott, de szépsége a román megszállás alatt nem nagyon gyarapodott. Legfeljebb több román iskola keletkezett. Amit lehetett a magyaroktól vettek el. Örökölték az egyetemet, amit első királyukról Universitatea Regale Ferdinand I-re keresztelték. Voltak könyvtáraik, köztük az egyetemi nagy könyvtár, ahova a tanulni vágyó, vagy társat kereső ifjak jártak. Voltak színházai, kis kabaréi, bárjai, szép szállodái, vendéglői, cukrászdái. Szép operaházunkból lett a Román Nemzeti Opera. A régi magyar színházat (az első magyarországi állandó színház) 15-20 éve bontották le. A magyaroknak már előbb épült egy színházzal összekapcsolt operájuk a Szamos partján. Akinek pénze volt, válogathatott a szórakozási lehetőségekben, vagy ingyen is élvezhette a Szamos partot, parkokat, vagy a parkosított temetőbe mehetett sétálni, tanulni, vagy találgára.

A gimnáziummal összehasonlítva, itt nehezebben lehetett sportoláshoz jutni. Be kellett jutni valamilyen egyesületbe, amihez már kellett is valamit tudni, vagy fizetni a tagsági díjat. Az egyetemnek volt ugyan sport egyesülete, ahol pl. a futball csapat a profi nemzeti ligában játszott. Engem és egy kollégámat egy kis üzemi csapat foglalkoztatott néha, ha valaki hiányzott, vagy szükség volt egy kis friss erőre. Ilyenkor meghívtak egy

edzésre, vagy mérkőzésre s ezért fizettek is 20 leit, s minden gólért ugyanannyit, s kaptunk jó kiadós vacsorát ráadásul. De egyéb sporthoz, mint atlétika, vagy tenisz nem jutottunk hozzá.

A vérmesebb diákok egyik szórakozása volt, hogy kimentek este valamelyik Hochstadt-i (külvárosi) vendéglőbe, aminek az ottani legények nem nagyon örültek. Ebből előbb-utóbb verekedés lett. Hol az egyik, hol a másik csoportból repült ki valaki az ajtón, vagy ablakon. Én sose vettem részt ilyen kirándulásokon. De egyszer Tilit elcsalták, aki magamfajta vézna gyerek volt s legfeljebb a zongorát verte szívesen. Mint utólag mesélte, ahogy elkezdődött a balhé, ő bebújt egy asztal alá s megvárta, míg a vihar elmúlik, s csak azután szökött ki s jutott megviselt idegekkel haza. Gábor erős fiú volt, s inkább ment verekedni, mint jogot tanulni. Pedig már nem volt más választása: a keresztapja nem egyezett bele, hogy új szakot kezdjen, mert mint Jankó bácsi mondta, a fiúknak egy-kettőre végezni kell, mert az édesanyjuk támogatása az ő feladatuk. Egy szegény hadiözvegy három éhes kölyökkel nem ideális rokonság, s az ilyen labdát szívesen és gyorsan passzolják tovább.

(Mikor végeztem, volt alkalmam a segített helyett a segítő szerepét vállalni; az utóbbi kellemesebb, ha az embernek módja van rá. Most, hogy megöregedtünk, a segítségre szorulóok száma szaporodik családon belül és kívül egyaránt. A nagy gyűjtő hadseregekhez nem csatlakozom, szeretem tudni, hogy a nehezen jött pénz hová megy, de adni mindenképpen jobb érzés, mint kapni. Sajnos az igények máris meghaladták kapacitásunkat).

Nekem az egyetemen sok szórakozásra nem volt időm, mert ügyelnem kellett a nehezen szerzett ösztöndíjaimra. S ehhez komolyan kellett tanulni. Volt úgy, hogy a laboratóriumi munkákkal néha heti 50 óránk is volt. De már jól megtaláltam a helyemet az új városban és társaságban s az egyetemi hallgató kollégák közt, s így az idő gyorsan repült.

Most már illik is vázolnom a könnyebb időtöltések után a nehezebbiket: a magyar egyetemi hallgató harcát, hogy felülmaradjon a román tengerben. A politikai vitáktól mi, a tudomány-szakos diákok távol tartottuk magunkat. Dupla harc nem fért se tehetségünkbe, se időnkbe. Az a pár vegyes fizika, kémia szakos diák, akiből a mi évfolyamunk összeállt, azt hiszem példa-mutatóan jól kijött egymással. Ha volt is nézeteltérés, az csak triviális dolog lehetett, ami nem csúszott át a politikai arénába. A bizonyítványaink igazolják, hogy a tanárok sem tettek nagy különbséget köztünk, s legfeljebb eleinte éreztünk egy-egy szűrást, vagy más hangnemet. Az igazság az, hogy a román diákok is részesültek ilyenekben, különösen az elején, amikor mindenféle szedett-vetett társaság ült a padokban.

A lényeg az, hogy mindannyiunknak kialakult a saját kis társasága, ami az évek folyamán bővült s az ember ügyelt, hogy kit nevezzen barátjának, mert a régi közmondás, hogy "aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók" itt is fennállhatott.

Mikor elkezdtem kolozsvári élményeimet megírni, rájöttem hogy a történeteknek még kis hányadát se tudom felidézni. Ezért vettem külön a kolozsvári társasági életünket, amibe belesodródtam, s amit igyekeztem magam is formálni. Igaz, külső hatalmak is belekontárkodtak abba, többnyire az én javamra, hogy mi hogyan alakult. Ezeket a dolgokat könnyebb volt felidézni, mint a négy év megfeszített munkáját, amiért tulajdonképpen ide jöttem. Erről pedig valahogy be kell számolni.

Csak álltam gondolatban az egyetem dupla ajtaja előtt s hallgattam a belülről kiszűrődő zajt. Ismerős volt, sőt még hangokat, arcokat is sikerült azonosítani, s közös élményeket felidézni. Igyekeztem a különös képből valamit összetákolni, hogy valahogy illusztráljam, hogy kiktől, kikkel hogyan tudtam összegyűjteni annyi tudást, ami az élet nehezebb szakaszain átsegített. Nem voltam megelégedve az egyhangú szürke képpel. Gondolatban magam mellett éreztem Nagy Bandit, aki mindig tudta a részleteket. Írtam neki, s a válasza kinyitotta az ajtót. Lassan elkezdtem emlékezni.

IX. FEJEZET

KOLOZSVÁRI EGYETEM (2.)

SZAKOT MÁR VÁLASZTOTTAM, DE MÉG NEM TUDTAM, MIT VÁLLALTAM MAGAMRA

A fizika, kémia és matematika szak logikus folytatása volt a gimnáziumi kedvenc tantárgyaimnak. Felvételi. Az első év. Tananyag, tanárok. Az anyag könnyű, a nyelv nehéz. Sok minden idegen. Összeütközésem Dimával. Nagy Bandi. Minden jóslás ellenére átmegyek a vizsgákon. Tavaszi/őszi vizsgarendszer. Az összevont tárgyak előnyei és hátrányai. Sok tanulás után, ha az ember jól fel van készülve, a vizsga még élvezetes is lehet. Utolsó év elején már elfogytak a vizsgák, s megkaptuk a doktorátusi témát, amin már elkezdhattünk gondolkozni. Behívnak a katonasághoz.

Általában mindenki tudja, mi akar lenni ha majd végez, s aszerint választja meg a fakultást és a szakot. De vannak, akik két szakra is beiratkoznak, aztán kiderül, hogy az órákat nem lehet egyeztetni, vagy hogy még az egyiket sem bírják, s kénytelenek átiratkozni valami másra. Ez esetleg egy év veszteséggel jár.

Én vegyészmérnök szerettem volna lenni, de Kolozsváron nem volt mérnöki fakultás. Így a tudomány fakultáson a kémiát, fizikát és matematikát választottam, amit a felvételi után különböző variációkban lehetett folytatni. Választhatta a hallgató az egyiket mint főszakot, s a másikat mint mellékszakot. Ebben az esetben a főszakon több volt az anyag, míg a mellékszako(ko)n lényegesen kevesebb. Matematikát mellékszakok nélkül is lehetett venni, de akkor sokkal magasabb szintet kívántak meg. Én már első évesen elhatároztam, hogy a fizikát és a kémiát is mint főszakot fogom folytatni. A matematika pedig így kötelező mellékszak lett. A negyedik év után a fizika-kémiát folytatni lehetett még egy évvel, mint "tisza kémiát." Ez egyelőre messze volt.

Először a felvételin kellett átmenni. A középiskolai eredmények alapján, szurkolva ugyan, de bizakodva vágtunk neki az első ugratónak, ami végül is nem bizonyult nehéznek. Tanasescu elegánsan raccsoló hangján figyelmeztetett ugyan, hogy ne legyenek túlzott illúzióink, mert az évvégi vizsgákon nem lesznek ilyen elnézőek. Nálam ez nem kelthetett különösebb izgalmat, mert biztos még a felét sem értettem annak, amit mondott.

Lassan ismerkedtünk egymással. Ha szünetekben hallott az ember egy magyar szót, igyekezett odahúzódni s belekeveredni a beszédbe, s

közben jött a bemutatkozás, hogy ki kicsoda. Ezeken az órákon nagyon sokan voltunk. Mint kiderült, az orvosit végzősöknek ezek a tárgyak kötelezőek voltak, de más szakosak is megpróbálkoztak velük. Aztán lassan leolvadt a társaság, legtöbbjük igyekezett valamilyen könnyebb szakra átmenni.

Mi, magyarok az első évet 49-en kezdtük, nagy nekibuzdulással, aztán fokozatosan mi is lepadtunk. Egymást kolléga úrnak szólítottuk, a tegezés a baráti kapcsolatnak már egy magasabb fokát jelezte. (Ez áll fenn nyilván köztem s az unokáim között, a feleségem viszont még most is magáz).

A kolozsvári tudományegyetem egyébként rendkívül nehéz volt. Nem próbálom itt a négy év tananyagát felvázolni, hiszen azóta sokat változott, a hasznos tudnivalók összehasonlítására nincs mód. Inkább csak a tantárgyakat s tanáraikat igyekszem felidézni, s egy pár jellemző dolgot írok le, ami a magyar nyelvű diákoknak a haladását egy ellenséges környezetben kicsit nehezebbé tette, bár az akarat, valami humorral keverve átsegített életünknek ezen a - visszatekintve - nem is olyan nehéz szakaszán. De mindenképp kellett szokni, hogy ez nem középiskola, s itt mindent másképp kellett csinálni, még beszélni is újra kellett tanulni.

Mindhárom szaktárgyban több rész ment párhuzamosan, rendszerint az alap tantárgynak különböző részei, szemináriumok s többféle laboratórium. Az első éves elemi matematika (Gh. Bratu) nem okozott problémát.

Hasonlóképpen az általános szerves (Ostrogovits), a szeretlen (Spacu tanársegédei) és szerves (Tanasescu) kémiai előadások, szemináriumok és laboratóriumok sem kívántak sokkal többet, mint amit a gimnáziumban már tanultunk. A két éves kísérleti fizikának már ezévi előadásain megismertük Dima professzort is hadseregével együtt. (Az anyag nehézségének egyik tényezője az előadók személyiségétől is függött. Ostrogovits volt a legkedveltebb, s Dima - legalább is részemre - a sor aljára került). Bár az alaptantárgyak egyes részeit gyakran más-más személy adta le, az egészből egy összefoglaló vizsgát kellett letenni. Ha valamilyen nem állott rendelkezésre román könyv, vagy kiadott jegyzet, a tanár megmondta, hogy melyik német vagy francia könyvet használjuk kötelező kiegészítésként az általuk leadott anyag mellé, s tudott volt, hogy azok alapos ismerete nélkül nem lehetett átmenni a vizsgán. Ezek az átfogó tudást, koordináló képességet megkívánó vizsgák tették igazán próbára a tanulókat. A vizsga írásbeli, szóbeli és gyakorlati részből állt. Az írásbeli vizsga valami összefoglaló téma volt, amit hiába keresett volna az ember a leadott anyagban. A szóbeli vizsgán a professzor kérdéseivel átment az

egész anyagon. Az anyagot nem lehetett csak megtanulni, érteni is kellett. A gyakorlati vizsga valamilyen kísérlet volt, amit az évközbeni kísérletek elemeinek felhasználásával viszonylag könnyen el lehetett végezni.

Egy évközbeni incidens miatt úgy nézett ki, hogy nincs esélyem az első fizika vizsgán átmenni. A baj az volt, hogy fizikából többet, románból viszont kevesebbet tudtam, mint kellett volna. Egy órán a közismerten "magyarfaló" Dima egy példát adott fel, amit az órán kellett megoldani. Lévén nagyon egyszerű, én egy negyedórán belül kész voltam s csak firkáltam az előttem levő papírra. Odajön Dima s kérdi, miért nem dolgozom? Előhúszom a papírt a példával és megoldással, s mutatom, kerülve a beszédet. Akkor menjek ki a táblához s írjam le a levezetést. Kimegyek, kézbeveszem a krétát, zsebrevegöm a balkezem s már írom is. Rám szól Dima, - "scoate mâna din buzunar" - (vegye ki a kezét a zsebéből!) Ilyen személyes dolgokig még nem terjedt ki nyelvismeretem s azt hittem, hogy valamit nem jól írtam, megnéztem mi van a táblán s azt rendben találva mondtam, hogy rendben van s folytattam. A jelenet megisméltődött, csak sokkal hangosabban. Harmadszorra már súgták: húzd ki a kezéd a zsebedből. Végre megértettem, befejeztem az írni valóm s kullogtam a helyemre.

Világosan megmagyarázták a kollégák, hogy jobb ha el se megyek a vizsgára. De közben én már eléggé jól megtanultam románul, amiben az internátusi kollégák is segítettek. Az anyagot jól tudtam, de a szóbelin Dima így is alaposan megkínzott. A végén mégis átengedett egy "suficient la limite"-vel. Sokan idáig sem jutottak, egyrésztük már évközben rájött, hogy ez a sok tudomány nem nekik való, mások a vizsgáknál akadtak el. Mindenesetre a második évre már csak fele maradt meg az amúgy sem nagy kezdő csapatnak. S a harmadik évről már csak 12-14 vállalkozó szellem ment neki. De még ennek is csak a fele jutott fel az ötödik évig, a doktorátusig.

Egyébként a többi főtárgynál is lényegében ugyanaz volt a helyzet, mint a kísérleti fizikánál: mindegyik fokozatosan épült fel az évek folyamán az alapismeretektől a mind több kiegészítő tudást, különösen magasabb szintű matematikát igénylő nívóig, mint a fizikai kémia, elméleti fizika, szerves kémiai szintézis, komplexek kémiája, katalízis, enzimek, stb. Miután egy tárgyon belül is több különböző anyagot kellett venni (pl. a szerves kémia I-gyel a minőségi analízist és annak nagyjában megfelelő laboratóriumi gyakorlatokat, a szerves kémia II-vel mennyiségi analízist s a megfelelő laboratóriumot). A diáknak memóriáját alaposan igénybe kellett vennie, hogy egy ilyen vizsgának nekivághasson.

A rengeteg ismeret befogadásához és elraktározásához nem csak jó fej és szorgalom kellett, hanem ki kellett alakítani egy tanulási rendszert, amelynek különböznie kellett a gimnáziumi másnapra való készüléstől. Sokan azért maradtak ki, mert nem tudtak átfogóan, hosszú távra tanulni. Bár az évi 3-4 vizsgába tömörített anyagból nehéz volt elkészülni, ennek a rendszernek előnye volt az alaposabb és maradandóbb tudás megszerzése s a különböző ágak közötti összefüggések megértése. A vizsgákat megoszthatta az ember a tavaszi és az őszi vizsgaszezon között. Én szerencsés voltam, mert találtam egy társat, akivel közösen megoldottuk a tanulással, s vizsgákra való felkészüléssel járó problémákat.

U.i. mindjárt az első évben egy laboratóriumi asztal mellé kerültünk Nagy Bandi-val, s hamar összebarátkoztunk s azután végig együtt tanultunk. Ez mindkettőnk részére előnyös volt. Ő igen alaposan készült mindennap mindenből, de talán nehezebben kapta el a lényegét, ami nem volt csoda, mert román nyelvű könyveink nem voltak, s német és francia nyelvű nehéz szakkönyveket jelöltek ki mint vizsga anyagot (szervetlen kémiából Hoffman-t, minőségi analízisből Treadwell I-et, mennyiségi analízisből Treadwell II-öt, szerves kémiából Karrer-t, stb.). Azon felül tudni kellett azt is, amit a tanárok leadtak.

Én nagyon gyorsan tudtam jegyezni s az ábrákat is berajzoltam. Bandi lelkiismeretesen átrágta magát minden kis részleten, beleértve az apró betűs talpjegyzeteket is, amire én magamban lusta lettem volna. Ennek fontossága a vizsgákon derült ki, u.i. a kérdések között gyakran volt olyan, amihez éppen ezeket kellett ismerni. Így nagyszerűen kiegészítettük egymást.

(Ez nekünk olyan jól bevált, hogy sok évvel később Leventét is rábeszéltem, hogy egy ilyen tanuló társat szerezzen az egyetemen. Talált is, és ennek eredményeképpen mindketten kitűnővel végeztek).

A második év nem hozott különösebb változást. Az általános matematikát más tanár folytatta (Gh. Juga), a többiek folytatták első éves anyagukat. A harmadik évben már magasabb szintű tárgyak kezdődtek, a Termodinamika (Athanasiu), Ásványtan (Stanciu), Elméleti Mechanika (Jonescu). Itt talákoztunk Maior Elméleti Fizikájával, amit negyedik évben is folytatott, míg Spacu magasabb fokú szervetlen kémiát és analitikát adott le (ezt inkább segédei) két évben keresztül.

Spacu nemzetközileg is elismert nagytudású kémikus volt. Korábban Wernernek, a komplex kémia megteremtőjének volt az asszisztense, s ő is ezen a területen folytatta eredményes kutató munkáját. Valószínűleg ott szívta magába a germán rendszerességet és fegyelmet. Nála nem lehetett

hiányozni, vagy kérdezni előadás közben. Ha mégis valaki rászánta magát s valami után érdeklődött, azt küldte az asszisztenseihez. Így történhetett meg, hogy valamelyik fiziko-kémiai képlet (Eötvös tétel) levezetésében egy hibát csinált, s ez talán évekig ment anélkül, hogy valaki szólni mert volna. Úgy emlékszem, velem történt meg, hogy pont ezt a levezetést kellett megcsinálnom s azt a hajmeresztő dolgot követtem el, hogy a helyes levezetést írtam le. Azt hiszem, hogy valamelyik tanársegédje adta a feladatot. Nem omlott össze a világ, nem szólt senki sem. Lehet, csak a végeredményt nézték.(?)

Az előadásai érdekesek voltak s elegánsak. A legegyszerűbb kísérletből is tudott színvonalú előadást csinálni. Pl. egy alkalomkor a diffúziót mutatta be egy permanganát kristály feloldásával. Egy fehér, tiszta szalvétát terített az asztalra s ráállított egy talpas poharat, amibe 3/4-ed részig vizet öntött s beledobott egy permanganát kristályt. Nekünk figyelni kellett, ahogy a kis lila-piros csíkok terjedtek felfele miközben ő magyarázott. Tanulni lehetett tőle, hogyan lehet a legegyszerűbb dolgot is érdekessé tenni.

Egy alkalomkor egyik tanársegédje megmutatta a laboratóriumát, ahol egy lila kobalt komplex előállításán dolgozott, ami csak minusz 80°C alatt volt stabilis. Az asztalán minden rendben állott s ragyogott. Később mikor már alkalmam adódott, én is kínoztam beosztottjaimat, vagy tanítványaimat hasonló igényességekkel. (Aztán Kanadában tapasztaltam a világ változását: Pl. mikor egy beosztott színes kémikusomat figyelmeztettem, hogy olyan koszos szárító szekrényel mint az övé nem lehet dolgozni, közölte, hogy ő éppen olyan diplomás mint én, s tudja mit s hogy kell csinálni. Tőlem egyhamar repült. Visszament az egyetemre).

A szerves kémiai előadások nem voltak ilyen látványosak, de én szívesen vándoroltam a messzeségbe, a Miko utca végére, mert már középiskolás koromban élveztem a legtöbb osztálytársamnak érthetetlen képleteket és levezetéseket. A rendszer és szigorúság itt kissé lazább volt. A szerves kémia tanárok és asszisztenseik sokkal közvetlenebben viselkedtek. Egy alkalommal, mikor pár napig valamiért tüntettek a diákok s elállták a laboratóriumi épületek bejáratát, Spacu kijelentette, hogy aki nem jelenik meg az órákon, az nem is vizsgázhat. Tudtuk, hogy ez nem frázis, s megkerülve a klinikákat hátul jutottunk be a laboratóriumba.

Úgy emlékszem, hogy a szerves kémia laboratóriumok és előadások voltak ott, de hogy mi egyéb arra nem emlékszem. A szerves kémia egyik professzora, Radulescu, megszállott kémikus lehetett, mert egyik fiát Chlor-nak, a másikat Fluornak (!) hívták s azt hiszem azokból is kémikusokat

nevelt. (Egyébként Spacu is kémikust nevelt a fiából, aki akkor már a Bucuresti-i műegyetemen tanított).

A szerves kémia vizsgám emlékezetes marad két okból is. A gyakorlati vizsgán egy szintézist kellett végigcsinálni, és már valahol a kikristályosításnál tartottam, mikor meggyulladt az oldószer. Sikeredt gyorsan eloltani s előlről kezdhettem az egészet, s most már sikerült be is fejezni. A gyors munkát végül is javamra írták. Hozzájárult ehhez a szóbeli vizsgám, amire nehézsége ellenére szívesen emlékezem vissza. Az elszaladt évtizedek alatt mind ködösebbek lettek az emlékek és álmok. Én mindég szerettem volna egy közvetlen beszélgetés formájú vizsgázást, ahol engem már úgyszólván egyenlő partnerként kezelnek. Úgy emlékszem, mikor ezeket a sorokat írom sok évtized után, hogy egy ilyen álmom volt: a szerves kémia vizsga Tanasescu lakásán folyt le reggel 8-tól 12.15-ig.

A vizsga elsősorban a Karrer alapján ment, amiből én jól fel voltam készülve, nem csak azért mert kellett, de mert engem a szerves kémia nagyon érdekelt. (Még a könyvtárba is bevetődtem néha, megnézni hátha van valami újabb folyóirat.) Elöttem egy íróblokkal, amelyre mindketten rajzoltuk a képleteket vagy vázoltuk fel a reakciókat, jól alkalmazhattam a már kialakult vizsgatechnikámat, aminek a lényege az volt, hogy a feleletnél mindig hagytam kilógni valamit, pl. hogy más hasonló anyagok is vannak a csoportban, vagy másképpen is elő lehet valamit állítani, amit ő rögtön felkapott, s rákérdezett. Így 'elbeszélgetve' s egy kávéval megszakítva gyorsan telt az idő. S én 'foarte bine'-t kaptam.

Bár mindennek a valósághoz nincs semmi köze (amiről Bandi, ahogy könyvemből egy próba példányt megküldtem neki rögtön felvilágosított) a katonaságnál viszont, mikor az új belövési szabályzatot bevezették, sok ideig én voltam az ezrednél az egyetlen, aki a szükséges matematikát értette, és sokáig, a délelőtti lövítés után, délután már én voltam a tanár s az alezredes a "diák". Egyébként sok évvel később, mikor a műegyetem esti műszaki főiskoláján mint kisegítő tanár tanítottam, az én vizsgáztatási rendszerem hasonlított ahhoz, amit magamnak megálmodtam. Én három diákot vizsgáztattam egyszerre. A kérdések egy papírlapra voltak felírva: Az anyagból 10 kérdés plusz egy kapcsolt számítás és a tárgyra vonatkozó egy rajz, mindegyik diák vett magának egy lapot s miután úgy érezte, hogy tud egy néhányra válaszolni, egy-két kérdést megvitattunk. Aztán jött egy másik diák s a harmadik. Közben a "pihenők" készíthették a számítást vagy a rajzot, vagy a kérdéseiket tanulmányozhatták. Volt, hogy csak egy vagy két diákot vettem, ahogy az idő engedte. A jegyzésem is szokatlan volt: kitűnő: egy függőleges vonal, a nulla egy vízszintes, a vonal dőlése jelezte

az én értékelésemet. A tanulók nyújtották a nyakukat, aminek nem sok értelme volt, mert a végén úgyszólván csak egy számot kaptak. Mindenesetre a vizsgát mindez érdekesebbé tette.

Az elméleti fizika egyes részei nem nagyon függték össze. Miután együtt folytattuk a szeszélyes anyag tanulását, ahogy a valóságban is egyik elméletet még meg sem emésztette a tudományos világ s máris jött valami új, általában jól fel voltunk készülve. A tanárunk valamikor a magyar posta főigazgatóságán volt igazgató, s jól tudott magyarul. Szívesen ugratta a magyar diákokat, ha látta, hogy valamit nem értenek. Akkor tájban hódított a relativitás-elmélet, s ahogy ő magyarázta, nem is volt könnyű megérteni. A sok számítással teleírta a táblát, volt mit hazavinni, s kibogozni. Volt, aki inkább átment Iaşi-ba. Mi simán vettük ezt az akadályt is.

Harmad éven volt egy nehéz matematika vizsga. A probléma nem a szükséges matematikai számítások elég bonyolult mivoltából adódott, hanem abból, hogy a feladat számok nélkül, meseszerűen volt megadva, s ebből kellett a megoldáshoz szükséges matematikai keretet felállítani, ami végül is néhány geometriai, trigonometriai, algebrai vagy integrál-differenciál számítási formulához vezetett, amiket természetesen kellett tudni, s általuk a megadott alapadatokból a kívánt eredményt ki lehetett számítani. (A fizika és kémia szakosoknak ez volt az utolsó matematika vizsgájuk, együtt a matematika szakosokkal. A dolgozatát senki sem fejezte be, pedig utólag kiderült, hogy nem is volt olyan nehéz, s hasonlókkal későbbi gyakorlatunk folyamán gyakran találkoztunk. Inkább logikai, mint matematikai feladat volt. A rengeteg elégtelen és elégséges mellett én egy "bine"-t kaptam, s azzal dicsekedhettem. Főleg Incinek, mert az évfolyam két legjobb matematikusa neki diáktársai voltak Váradon, de most sikerült megelőzni őket.

Visszatérve az elméleti fizikára, a vizsgám elég jól ment: lehetett jelest is, jót is adni a három rész értékelése alapján. Nekem Maior csak jót adott, de én most először alkudoztam, mondván, hogy én még a matematika vizsgán is "jó"-t kaptam. - Akkor mi baj van?- kérdezte, - hiszen ő is azt adott.- Igen de ott ez volt az egyetlen jó!- Dehát a maga kedvéért nem adhatok mindenkinek jelest, hogy maga legyen az egyetlen 'jó'- mondta ő viccesen. Inkább megadom a jelest. De a többi vizsga eredményén nem alkusunk, - tette hozzá magyarul. Erre szerencsére nem is lett szükség.

Melléktantárgyaink közül az ásványtan a kristallográfiával még nehezebb volt, mint az alaptárgyak. A sok rajz, mikroszkópos meghatározások és a rengeteg, logikátlanak látszó formula, ami sokszor ellentétesnek látszott az ismert vegyértékekkel leírható képletekkel, csak ne-

hezítették az anyag megértését, s pláne megtanulását. Jobban kellett volna ismerni a komplexeket, meg a másodlagos kötéseket. Ezek ismerete nélkül ennek a tantárgynak a tanulása nagymértékben magolássá fajult. Még a kristály-szerkezeteket meg lehetett érteni, de ha kezünkbe adtak egy lető-redezett követ, nehéz volt benne felismerni a kristály formát.

Bandival együtt úgy határoztunk, hogy rendesen tanulunk, s azzal, ami megmarad, majd csak levizsgálunk. Stanciu szimpatikus, jóindulatú úr volt, aki jól tudta, hogy mi nem is érthetjük meg ezt a sok zagyvaságot, pláne ha még a közet történetéről is kell valamit tudni. Nem kívánt túl sokat. Sisak Pista, aki ebből is jelest akart, sokat tanult és sokat is tudott. A legtöbben az írásbeli tételre vonatkozó ismereteinket 2-3 oldalon kimerítettük, de Pista az óra végéig írt. Az eredmény az lett, hogy szóbelin annyi időt töltött vele a tanár, mint a többivel együtt, de úgy gondolta, Pista nem értett meg sok mindent s ajánlotta, hogy a következő vizsga szesszióra jöjjön el megint. Csak Pista ismételte a vizsgát, de akkor már azt hiszem ő is ki tudta volna forgatni a tanárt.

A legtöbb járulékos anyagot összekapcsolták valamelyik fő tárggyal. Ezen kívűl, a tanári pályára készülőknek vizsgázniuk kellett a pedagógia, metódika és didaktika valamelyikéből is. Ezekből az anyagokból nem lehetett rendesen elkészülni, mert az évek során a diákok nem tudták megállapítani, hogy miért kaptak jelest vagy buktak el? A jó jegyű dolgozatokat lemásolták egy későbbi vizsgán, s csodálkoztak, hogy most semmi sem volt jó, ismételhettek. Tanáraink, Ghibu és Ghidionescu óráira nem volt érdemes elmenni. Bandi is és én így is foarte bine-t kaptunk. De én kétszer, mert mikor a katonaságnál voltam, azon a címen kaptam szabadságot, hogy vizsgáznom kell. Miután az egy kötelező vizsgám megvolt, nem kockáztattam semmit, ha nekimegyek egy Ghibu vizsgának. Ez volt utolsó kolozsvári vizsgám. Arról volt szó, hogy hogyan tanítanám a szak-tárgyaimat. A lényegét úgy foglaltam össze, hogy sok munkával lehet jó eredményt elérni, s odabiggyesztettem a latin közmondást: Per aspera ad astra. Jelest kaptam. Az élet aztán bőven ellátott asperával, de az astrá-t szűkösen mérte.

Ezzel a rendszertelen áttekintéssel jellemezni próbáltam kötelező kolozsvári egyetemi éveim nehezebbik oldalát, amely mellett azért csak találtunk időt szórakozásra, sőt még szerelemre is. Érdekes, hogy bár Bandival napunk felét együtt töltöttük, egymás személyi dolgairól nem sokat tudtunk. Sokáig magáztuk és kolléga uraztuk egymást, míg az 1933-as karácsonyi vakáció előtt, a dékánátus folyosóján kezünkben a félárú jegyre jogosító igazolvánnyal, vettem a bátorságot s kimondtam amire mindketten

gondoltunk, hogy már itt az ideje, hogy mi is tegeződjünk, (de Bandi megelőzőtt) “Szervusz!”... Így már könnyebb volt.

A kolozsvári évek gyorsan teltek, sok munkával és kevés szórakozással. Közben Incivel is sokszor találkoztunk, s a kitérők ellenére mindjobban összelekedtünk. Magunkon, s az Inci nevelő szülein kívül, mindenki egymásnak szánt bennünket.

Az együttlétet s általában a szórakozást az idő és pénz hiánya korlátozta. Néha sétáltunk egy nagyot s beültünk egy habos kávéra kiflivel, ki-ki alapon. Mozira, színházra nem nagyon futotta. Gábornak keresztszülei küldtek pénzt, meg alkalmi mellékmunkákkal keresett hozzá. Inci is kapott nevelő szüleitől. Az én pénzforrásom korrepetálásból, kevés a zenélésből, futballból adódott, amiket már az előbbieken leírtam.

Inci, miután egyik latin tanárával nem boldogult, ebben az évben átment a Iași-i egyetemre kiegészíteni Kolozsvárt szerzett szakmai ismereteit, s ahol még egy külön pedagógusi diplomát is szerzett. Doktorálni is akart, de én lebeszéltem.

Hogy tanulmányainkat s tudományos munkánkat nem folytathattuk végig Bandival együtt, nem mirajtunk múltott. Pedig Prof. Maior megadta a lehetőséget rá. Ugyanis az őszi vizsgákkal lényegében befejeztük a fizika-kémia-matematika programot. Bandival együtt már az év elején jelentkeztünk, s el is fogadtak a doktorátusi programba. Témánkat mindketten elméleti fizikából kértük és hasonló, a relativitás-elmélet gyakorlati alkalmazásával kapcsolatos feladatot kaptunk Maior professzortól. (Úgy látszik, már a tanáraink is ikreknek néztek bennünket, ezért kaptuk az iker témát).

De az 5-ik évet én már nem végezhettem el ott. Kolozsvári diákságomat megszakította egy váratlan katonai behívó. Életemnek erről a sok kihatással járó szakaszáról külön kell beszámolnom. Sajnos, engem a bonyodalmak már nem sokkal születésem után üldöztek, s emiatt csak nehezen tudom a részleteket a ködös múltból felidézni. Főleg a tér/idő koordinátáimmal van bajom. Ha vissza is emlékszem egy eseményre, vagy azt nem tudom hol, vagy azt, hogy mikor történt. Leírásomban ilyenkor a valószínűbbet választom.

FÜGGELÉK

Annyi mindenről és mindenkiről írtam, de annál kevesebbet a verejtékező kollégákról. Persze, ennek az oka az is, hogy azokra sem emlékszem, akikkel eljutottam az ötödik év elejéig. A megmaradt hétből nem tudom hányan élnek, de úgy néz ki, elég szívós társaság volt.

Nagy Bandival csak Kanadába jövetelem után kezdtem levelezni. Örömmel láttam, hogy nem csak mint egyetemista, majd mint szakember, de mint ember is megállta a helyét. Kár, hogy nem veszi körül utódok hada ezt a régi szokásnak megfelelően sok gyermekkel megáldott székely családból származó, kitűnő kollégát.

Sisak Pista fekete papnövendék ruháját civilre váltotta át. De megmaradt szorgalmas, lelkiismeretesen készülő, jóeszerű, segítőkész diáknak és barátoknak. Mint a brassói egyetem tanára osztogatta a Kolozsváron és később összegyűjtött tudását. Megnősült, két sikeres gyereke áll mellette, miután felsége pár éve meghalt. Vele is levelezek.

Az évfolyamunkon volt két helyes román leány is, azoknak ugyancsak évfolyambeliek udvaroltak. Sîrbu Xéniának, a csinos, magas szőke lánynak, Drimus József kémia szakos, kitűnő évfolyamtársunk udvarolt, s az egyetemi évek után össze is házasodtak. (A háború után Drimus a bukaresti Műegyetemen a Szerves Kémiai Technológia tanára lett. Házassága nem sikerült: Xéniától elvált és aránylag fiatalon a 80-as években halt meg). A másik lány, Puscariu sorsáról nem tudok. A tanárit azt hiszem, elvégezte. Ugyanígy végzett Ferencz Vilmos (a 40-es évek elején a Kolozsvári Mezőgazdasági Akadémián volt tanársegéd), Nagy Laci és Lenkei Jóska, aki Nagyváradon élt nehezen, s betegesen. Nagy Bandival levelezgetett, aki megpróbált anyagilag is segíteni rajta. Mikor Bandi ezt később megírta, én is csatlakoztam Bandi kiegészítő akciójához.

A 7-es válogatottba feljutott még Martin Béla, aki a 40-es évek végén a Debrecen melletti Pallagpusztai Mezőgazdasági Akadémián volt tanársegéd, de további sorsáról nem tudok. Grosz Andor a Kolozsvári Zsidó Gimnáziumban tanított. Nem tudom, hogy él-e még. Drimuson kívül még két román fiú jutott el az 5-ik évig: Lungu Marius, aki egy olajvállalatnál volt vegyész, és egy, az előző évfolyamból hozzánk került fiatalember.

A magyarok kitűnően megállták a helyüket, bár egyik-másiknak kalandos sors jutott. Ezek közé tartozott Osztrówszki György, akit Dima kétszer is "elvágot", főleg baloldali politikai felfogása miatt. Ő átment a bukaresti műegyetemre, majd Németországban volt ösztöndíjas, és a II. Bécsi Döntés után Budapesten kapta meg a diplomáját. Szép karriert futott be, egy ideig a Magyar Tudományos Akadémia titkára is volt.

Ugyancsak elhagyta Kolozsvárt Szabó Árpád az előző évfolyamból, mert nem tudott megbirkózni a Maior által "kézbesített" relativitás-elmélettel, hiába biztatta Maior még magyarul is: "No Szabó úr, nem értjük, egyszerű dolog" s aztán elvágtá. Erre átment Iași-ba. Ott egy tanár sem fog-

lalkozott még a relativitás-elmélettel. De ő nem volt buta gyerek, s a hátra levő fizika-kémia vizsgáit egy év alatt letette. A Sors fintora, hogy később a II. Bécsi Döntés után a kolozsvári Bolyai Egyetemen a szervesetlen és analitikai kémia professzora lett. Hiába, Isten útjai kiszámíthatatlanok.

Zárójel. A behívó után szívesebben átszöktem volna Magyarországra, de az erdélyiek nehezen hagyják el szülőföldjüket! Mint kis, ágról szakadt, mezítlábas gyerek őriztem Ilonka néném libáit az Érkertben, míg anyám valamelyik testvérénél betegeskedett, vagy kórházban nyomta az ágyat. Ady Lajos felajánlotta, hogy magához veszi a kis hadi árvát, miután anyám nem tudhat gondoskodni három gyerekéről. Erről én nem tudtam, de ez felvetődött érettségi után is.

Anyám kétségbeesett versében üzent ekkor, hogy:

Ne menj el innen!

Palkó fiamnak

*Túl a hegyeken tág a horizont,
vidám mezőkre tűz a napsugár;
itt felhők fődik mindig az Eget
s utadba bozót, komor szikla áll.
Mégis... ne menj el, maradj itt fiam!*

*Ott minden álmod valóra válnék,
álommal szépítjük itt a valót:
mosolyt álmodunk a gyerek arcra,
a búzaföldre nótás aratót.
Mégis...ne menj el, maradj itt fiam!*

*A bús ég alatt véreid élnek:
magyar könny, sóhaj - magyar gond, bánat
S ha sziklát nem is mozdíthat karod, a
bozóton át ösvényt, azt vághat.
Ne menj el, maradj itt fiam!*

*Kis faluk mellett kicsi temetők,
bennük apáid és anyáid pora!...
Visszahúzzák a holt szívek szíved*

*bárhova mennél - hidd el - bárhova.
Ne menj el innen, maradj itt fiam!*

*Ne menj el, s ne menjen senki,
ki erős, dolgos, fiatal !
A könnyek nyomán - Erdély bérci közt
hadd csendüljön meg egyszer a kacaj.
Ne menj el, maradj itt fiam !*

L. Ady Mariska Kiadatlan verseiből

X. FEJEZET

MAGYARNAK LENNI A ROMÁN HADSEREGBEN

A karácsonyi szabadság kevés örömeinek is véget vet a váratlan január harmadikára szóló katonai behívó, mint kiderült, az Erdélyi Magyar Párt jóvoltából. Az előkészületek, összeszedni ami kell, stb. Utazás Csíkszeredán keresztül Focsaniba. Tüzér ezredünk szervezete. Ezt a munkaszolgálat jellegű katonáskodást és mindent meg lehet szokni: a poloskákat, tetveket, sőt még az örvezetőket is. A lovaim, Juribița. Az én fura munkabeosztásom. Rövid szabadság vizsga címén. Költözik az ezred. Berendezkedés az új helyen. Ketten kiköltözünk a kaszárnyából. Meglátogat Inci. Felvesznek a Jasi-i egyetemre teljes ösztöndíjjal. Vége a katonai "aranyélet"-nek.

1937. január 3-ra kaptam a magyar "Sas" behívónak megfelelő, azonnali jelentkezésre felszólító papírt, ami egyetemi tanulmányaimat a legrosszabbkor szakította meg. Megfordult a fejemben, hogy most kellene átszökni, de Erdélyt nem könnyű elhagyni, ahogy ezt anyám írta (lásd előző old.). Ez a katonáskodás tulajdonképpen munkaszolgálat volt. Törvény szerint az egyetemet végzetteket tiszti iskolába kellett volna küldeniük, de a magyarokat, a többi kisebbséggel együtt, valamilyen egészségügyi indokollással tiszti kiképzésre alkalmatlannak minősítették. Ez politikailag sértő volt a magyarokra. Aztán a Magyar Párt nyomására mégis behívtak csapat-szolgálatra jónéhányunkat. Ilyenkor bizony nagy a kapkodás. Katona ládát szerezni, összeszedni amire szükség lehet, az egyetemre írni. Persze minden papírom a kolozsvári egyetemen maradt. Reméltük, ez csak rövid ideig tartó, gyorstalpaló kiképzés lesz.

Engem, egy állatorvost, egy jogászt s egy bukaresti zsidó mérnököt Focsani-ba (Moldova) egy tüzér ezredhez osztottak be. Az odautazás Csíkszeredán keresztül majdnem egy napig tartott. Szülővárosomban hosszan kellett várakozni, de hiába néztem volna körül, úgysem ismertem volna meg senkit és semmit.

Az ezred négy századból állt, századonként két négy-ló vontatású üteggel (ez több mint 50 lovat igényelt). Miután négyen voltunk ebben a fura helyzetben, minden századhoz beosztottak egyikünket. Én a 3. század 50 lovát itattam, de ezen kívül délutánonként a nehéz műszaki, meg belövési terveket is én készítettem az alezredesnek. (Az akkori új német szabályzatot próbálták átvenni, de a századnál senki sem értette az ahhoz

szükséges matematikát). Esténként az őrmesternek kellett segítenem a bankból álló zsoldlistát összeállítani, s aláíratni a katonákkal (ami a legtöbbször egy ujjlenyomat volt egy kereszttel, mert a bakák nagy része még a nevét sem tudta aláírni. Ennek a néhány lei-nek egyrészét is az őrmester vágta zsebre, mindössze pár bani volt az egy heti zsold!... de sok kicsi sokra megy.)

Mi négyen csak a gyakorlatozáskor kerültünk össze, ami csak négyünknek szólt, hogy legalább szalutálni tanuljunk meg és vezényszóra masírozni. Ez rendszerint hajnalban történt, mínusz 25-30 fokok hidegben, valamelyik istálló előtt s az őrzető a meleg ajtóból dirigálta a "feküdj!"-eket. (Egy Rejtő regénybe is beillettünk volna, de mi nem önként jelentkeztünk ebbe az idegen légióba s főleg a dög hidegbe. A hidegtől eltekintve, eléggé afrikai állapotok uralkodtak). Utána már szinte jól esett a lóitatás, bár erről nem volt egyforma véleményünk. Ugyanis négy-fős hadseregünk egyik tagja egy székelyföldi jogász volt, aki jól lovagolt, a másik egy állatorvos, aki úgy tanulta, hogy a lovat jól meg kell fogni, vagy kikötni mielőtt ő közelébe megy. Ezt itt ugyan nem csinálták, ezzel szemben a lóápolás egyéb rejtelmeibe is be kellett gyakorolnia magát, amit ő rendkívül utált. Itt őt senki sem tekintette állatorvosnak, s lehet, hogy ez a hivatása gyakorlásában később hasznára vált.

A harmadik társunk egy bukaresti zsidó mérnök volt, aki lovakat addig inkább csak képeskönyvekben látott s jómagam, a negyedik, Gábor bátyám keresztapjánál sokkal vadabb lovakhoz voltam hozzá szokva. Egy nagyon harapós, rugós ló a mi századunknál is volt, Juribița volt a neve (rossz munkaszolgálatos lett volna belőlem akárhol, mert ezen a néven kívül egyetlen névre sem emlékszem az egész ezredből. Milyen más lenne a világ, ha mindenki elfelejtené a bosszúállásra készítő és nem megszépítő, hanem mind undorítóbbá fajuló emlékeit!...). Kárörvendően nézték, hogyan fogja kirúgni a kezemből a vedret, vagy engem vedrestől együtt megtanítani a repülésre, de figyelmeztetni mégsem akart egy sem. Én nem tudtam, hogy ez a ló ilyen veszélyes, s nyugodtan bementem mellette a jászolhoz. Megérezte, hogy nem félek!... még kis horkantással üdvözölt is, s bevágott egy vödör vizet. Ez volt az első ló a sorban, s nem tűnt fel, hogy hátul is van egy kerek, láncon lógó gerenda, amit én egyszerűen átléptem. Akkor bemutatták, hogy milyen ló a Juribița. Valaki egy villával közeledett hozzá, mire ez akkorát rúgott a hátsó gerendába, hogy a lánc elszakadt. Azért tartották, mert olyan erős volt, hogy egy ágyút, amibe normálisan 6 lovat fogtak, egymaga kihúzott a sárból. (Nem mindig gyenge a gyenge nem!)

A kiképzésünk ezzel az istállón kívül és belül véget is ért, azt amit tőlünk elvártak, túl is teljesítettük. A téli kolozsvári vizsga szessziót igyekeztem egy rövid vakációra kihasználni, s szóltam az alezredesnek, hogy van egy vizsgám, amit most letehetek, és kértem 10 nap szabadságot, amit meg is kaptam. Szabadjeggyel elutaztam Kolozsvárra s jelentkeztem a metodika vizsgára. Azután elmentem meglátogatni anyámékat Bánffyhun-yadon. Innen vissza Kolozsvárra s bementem az Avram Iancuba. ahol kap-tam átmeneti szállást, míg levizsgálom. Megkaptam jól sikerült vizsgámról az igazolást (lásd 102 old.), s mentem vissza Focsaniba a lovaimhoz. Ret-tentő hideg volt. Hárman érkeztünk az ezredhez s egy lovas szán vitt be. Mínusz 28°C volt, s a sötétségben a hófúvástól 10 méterre se lehetett látni. Szerencsére az út nem volt hosszú, így is félig megfagyva bújunk be a po-louskák mellé a takaró alá. Reggel jelentkeztem a századosnál, s az alezre-desnek megköszöntem a sikeres vizsgát.

A laktanya nagyon gyatra állapotban volt. A hálók és az istállók nem nagyon különböztek egymástól. Egyformán nyüzsgött bennük a tetű s a poloska. Így aztán örültünk, mikor tavasszal az ezred átköltözött Bacau-ba, az olajvárosba. Nagy feladat volt a rengeteg holmi, ágyúk és hozzájáró fel-szerelések, lovak, élelem, lőszer, stb. Be- és kirakódása. A kapitány rám bízta a kényesebb dolgok jórészét, ami a fizikai munkát csökkentette, viszont nagy felelőséggel járt mindennek egy időben való nyilvántartása, plusz az emberek lógtak, loptak s egy-egy napra meg is szöktek. De végül is bent voltunk a laktanyában, ahol ugyanannyi poloska és tetű várt ránk, amennyit Focsani-ban hagytunk. Persze magunkkal is hoztunk bőven.

Pár hét után megengedték az "önkéntesek"-nek, hogy kintlakók legy-enek. Egy öregasszony vityillójában vettünk ki szobát a bukaresti mérnök kollégával együtt. Ide áthoztunk a katona ládánkkal együtt jó néhány po-louskát is, amiknek irtása hozzátartozott minden esti programunkhoz. Ez úgy történt, hogy egyikünk bebújt a paplan alá, s a lámpát eloltottuk. Amikor szólt, hogy csípnek!, a másik lekapta a takarót s meggyújtotta a lámpát. A poloskák szerte-szét szaladtak, de besepertük őket egy mosdótál vízbe. A műveletet egyszer-kétszer megismételtük, s azután már valahogy lehetett aludni. Másnap ugyanezt végigcsináltuk, de mindég maradt bőven a követ-kező napra is.

Incel leveleztünk nagy ritkán, s most már közelebb is kerültünk egymáshoz, u.i. Bacau a Iași-bukaresti vasút mellett az első város Iași után. Iașival ellentétben, amely megkopott, a régi kultúrát őrző város, Bacau modern, új város volt, az olajra épült iparral, élénk üzleti élettel, sok szórakozási lehetőséggel, parkokkal, stb. Itt meglátogatott Inci, amint

mondta átutazóban hazafele menet. Nekem sikerült arra a napra kimenőt kapnom. Együtt ebédeltünk, s utána kimentünk a nagy parkba. Rengeteg megbeszélni valónk volt. Ő beszámolt az egyetemről, amiből engem főleg a mérnöki kar érdekelt, s annak a lehetősége, hogy felvennének-e engem a kolozsvári eredményeim alapján ösztöndíjasnak a vegyész-mérnökre, s amellet befeljezethetném-e a kolozsvári doktorátusi munkámat. Ez egészen szokatlan dolog lett volna, mert már egy teljes ösztöndíjat kimerítettem Kolozsváron, Pedig, mint kezdő mérnök hallgatót, a katonaság alól is felmentettek volna. Inci nem vállalkozhatott egy ilyen bonyolult ügy elintézésére, már azért sem, mert semmi iratom nem volt, ami alapján eljárhatott volna.

Mindenesetre egy kellemes délutánt eltöltöttünk, aztán megvacsoráztunk egy jó kis vendéglőben, s Inci már ment is tovább az esti gyorssal, én meg mentem vissza Sharp kollégámhoz tovább harcolni a parazita támadókkal szemben.

Inci információi alapján úgy nézett ki, hogy a mérnöki kar nem volt egy külön egyetem, vagy polytechnika, hanem a tudomány szakokkal párhuzamosan létezett egy vegyész-mérnöki kar, több közös tantárggyal és tanárral, de külön vezetővel (rektor vagy dékán). A különválás szándéka megvolt, de épület és megfelelő oktató gárda hiányában erre még 2-3 évet várni kellett. Addig a tudományegyetemi és a mérnöki oktatás egyaránt az "Universitatea Mihaileanu" keretében történt.

Mikor mindezeket alaposan átgondoltam, kértem egy pár napos szabadságot, hazamentem s összeszedtem amire szükségem lehetett, s visszautaztam Iaşiba. Ott egy nap alatt sikerült mindent elintézni: felvettek tandíjmentesként, teljes ösztöndíjjal, amiben benne volt koszt, lakás az egyetemi diákokthozban, plusz a szükséges könyvek. A kolozsvári eredményeim alapján egy évet ab ovo elengedtek, és az olyan tantárgyakból, amik a fizika-kémia szakon és a mérnökin egyeztek, nem kellett vizsgáznom. Ezeket, s a többi tantárgyat a jelentkezésemkor fogják rögzíteni. Megelégedtek az egy Spacu-vizsgával.

A felvételemre vonatkozó igazolással a zsebemben tértem vissza az ezredemhez remélve, hogy ott is hasonlóan könnyű dolgom lesz. Másnap jelentkeztem az ezredesnél s kértem, hogy az egyetemi felvételem alapján a további szolgálat alól mentsenek fel. Ő megígérte, hogy utána néz, hogy mit lehet itt csinálni. Mint kezdő mérnök hallgatót nem tarthattak vissza, de egy rakás papírmunkába került, míg végre megkaptam az engedélyt a távozásra. (Tulajdon-képpen a behívások a kétéves szolgálatra, és a főiskolát végzettek számára az egy éves kiképzésre, nyáron kezdődnek, tehát ha engem rendes időben hívtak volna be, már mindenképpen haza kellett

volna engedjenek. Így is kaptam már elég kiképzést, szóval nem volt indok arra, hogy visszatartsanak.) Amíg ez intéződött, tovább itattam a lovaimat.

Bár mindenütt mindenki nagyon segítőkész volt, minden tovább tartott, mint számítottam. Különösen a katonaságnál, ahol ezt nem lehetett helyileg elintézni, miután az én és három sorstársam katonáskodása nem a szokásos módon történt, de a szokatlan politikai háttere miatt se. Az én esetemet némileg nehezítette az is, hogy fontos munkákat bíztak rám s miután minden fokozaton (beleértve Juribitát akinek én voltam az egyetlen barátja) számítottak rám, nem örültek annak, hogy elmegyek. Az ezredes fel kellett terjessze az ügyemet a felettes tábornoki irodához, ahol jó ideig rágódtak rajta. A hetek, napok gyorsan teltek, s már az egyetemen elkezdődött az őszi vizsgaszezon s azzal egyidőben a beiratkozások.

Már komolyan izgultam, mikor végre kezemben volt az "Ordin de lasare la vatra" (rendelet a hazaengedésre). Feletteseimnek megköszöntem jóindulatukat, s társaimtól is elköszöntem. A katona holmimat leadtam az ezrednél. A kinti lakásban a ládától kezdve az utolsó kis darab holmiig mindent poloskátlanítottam az udvaron. Ez a ruhacsere, mosakodás elég komplikált dolog volt, de reméltem, hogy nem viszek haza egy poloskát sem.

A szabadjeggyel haza mentem anyámékhöz, hogy felcseréljem katona holmimat az egyetemi élethez szükséges dolgokkal, ruhaneművel, fehérneművel, pár könyvvel, stb., s elindultam anyámék könnyező szemeitől kísérve Iași-ba. Az egyetemtől pontos utasítást kaptam, mikor, hol kell jelentkeznem. A rendelkezésemre álló idő hamar lejárt, s egyetemi éveimnek második szakasza következett egy ismeretlen új világban. Bár ez nem volt ugyanaz, én úgy vettem, mintha a berlini egyetemre, vagy Párizsba küldték volna csemetéjüket a gazdag szülők...

(A még meglévő dokumentumok egy része a két katonaság és a faluszolgálat alatt Iaşiban maradt, mikor ezeket Kanadából kértem, már nem tudták megtalálni, mert közben az egyetem és a mérnöki tagozat szétválásával a papírok nagyrésze elkalódott. Oda kellett volna menni, de miután nekem tulajdonképpen csak a kolozsvári évek igazolására kellettek a magyarországi nyugdíjjal kapcsolatban, ehhez Nagy Bandi és Sisak Pista igazolása több mint elég volt. Az egyetem is igazolta, hogy az 1936/37 évre regisztrálva voltam. A menekülések során is elveszett mindkettőnknek sok írott emléke. De amit munkás éveimben összedolgoztam, az a lényeg, ha még élek, a második részben majd már erről számolok be még meg se született dédunokáimnak.)

XI. FEJEZET

A IAȘI-i EGYETEMI ÉVEK

Hosszú, kerülő úton jutok el Iașiba. Most is keletiesnek tűnik Románia egyik legrégebb, s egyben egyik legrégebb kultúrájú városa, melynek patinás egyeteme ennek a kultúrának egyik fellelője. Konfliktus a városban belüli közlekedés fő eszköze. Jelentkezem a titkárságon, ahol mindent szívélyesen és gyorsan elintéznek. Fogadtatás a Diákotthonban. Meglátogatom Incit, Tamarát. Ismerkedés a magyar kolóniával. Piri. Hadnagy Árpád. Igazi barátság alakul ki két ukrán és egy orosz kollégával. Bekapcsolódás a szerény magyar és viszonylag élénk ukrán/országi társadalmi életbe. Kialakul az otthonban is a baráti köröm. Jól esik a terhes nappalok után az esti énekelgetés. Kis dalos csoportunk szívesen látott vendég Karácsony estéjén. A magyar társadalmi kapcsolatok lecsökkennek, mert Inci ebben az évben a Pedagógiai Főiskolai diplomáját is megszerzi, s a következő évben már nem jön vissza. Sikeres bemutatkozásom az egyetemi vizsgákon. A kolozsvári laboratóriumi gyakorlatok hasznosítása. Cernatescu megbízása. Vizsga C. Otinnál. Probléma a doktorátusi témával. Végül minden megvan, csak éppen nem kapható kézhez, míg a kötelező feladatok is elvégzem.

Iași Erdélyből gyorsvonattal csak átszállással, vagy a gyönyörű Békás-szoroson át személyvonattal volt elérhető. (Persze az elmúlt csaknem 70 év alatt ott is javult a közlekedés, most már repülővel is mehetnék). De akkor még a gyorsvonattal is csaknem egy napot tartott az út. Reggel érkeztem, ami nagyon megkönnyítette a kezdeti ügyintézkedést. A városban vagy csak lovas kocsival (konfliktus) lehetett közlekedni, vagy gyalogolni kellett. Először az egyetem titkárságára mentem. Az egyetem egy domboldalon épült, úgyhogy a négyemeletes frontja a főbejáratnál a domb alján futó Calea 23 August főútra nézett. Az épület mellett felmenő utcáról minden emeletre volt bejárata. A legfelső (leghosszabb) emelet széles folyósójáról nyílt a vegyész-mérnöki kar legtöbb előadó terme. Akkor még a Tudományegyetem és a Műszaki Főiskola Universitatea Mihailleanu név alatt egy intézmény volt, s csak a háború után váltak szét formailag: az előbbi Universitatea Alexandru Ion Cuza, a másik Politehnic Gh. Asachi néven folytatta ugyanott.

A titkárságon mindent megerősítettek amit felvételemkor ígértek: tandíjmentességet, kosztot s lakást az otthonban, plusz a szükséges könyve-

ket, vagy azok árát. Egyeztettük a lehallgatandó előadásokat és a laboratóriumi és üzemi gyakorlatokat. Miután nem volt külön műegyetem, a vegyész-mérnöki mint az egyetem egyik fakultása működött. Így a tudomány-szakok és a vegyész-mérnöki tárgyak között sok volt közös, amit ugyanaz a tanár adott le s vizsgáztatott. Az alaptantárgyak nekem mind megvoltak, s a többi előadást úgy hallgathattam, ahogy időm s az órabeosztás engedte. Hátrányos volt, hogy Kolozsváron több összevont tárgyból volt egy vizsga, mert a laboratóriumok nem szerepeltek külön a vizsgáim között, s így ezeket meg Iaşiban kellett ismételni. Akkor ez kicsit bosszantónak tűnt, de végül is nagy előnyt jelentett számomra.

Beszélgetés közben kiderült, hogy a titkárság vezetője egy Beliuş nevű erdélyi fiatalember volt, s mindjárt kialakult köztünk az Erdély sok fajta lakói között szokásos összetartás, rokonszenv, amit aztán a háborúknak és politikusoknak sikerült megszüntetni. Beliuş ezután is mindig segítségemre volt ha valami problémám akadt, ami eleinte gyakran előfordult, hiszen senkit sem ismertem s a helyzetem egyedülálló volt.

Az egyetemről átmentem a diákokotthonba, ahol nem várt szívélyes fogadásban volt részem. Egyik kolléga megmutatta a helyemet s azt, hogy mit hova rakhatok. Bemutatott a többieknek. Minden, akár csak Kolozsváron elég zsúfolt volt, de sok jó ember megfér kis helyen is, vigasztaltak. Onnan levittek az ebédlőbe, ami éppen rámfért, mert reggel óta nem ettem semmit. Én késtem egy vagy két napot s mikor ideértem, itt már minden javában üzemelt, bár az egyetemen még csak az őszi vizsgák s a beiratkozások folytak.

Bár már voltam itt rövid ideig a felvételemet s a beiratkozásomat intézni, akkor még nem jutott idő körülnézni a városban. Annyit azonban tudtam, hogy ez Románia egyik legrégebb jellegzetes kultúrájú központja. A várost több évszázados és modern épületek rendezetlen keveréke jellemezte. Mint általában minden régi nagyváros, ez is egy központi térből indult, s amint nőtt, e körül épültek a hivatalok üzletek és a szórakozási helyek: mozik, színházak, stb. Aztán más központok is kialakultak. Az egyetem az állomástól nem volt messze, ami fontos volt az ottani közlekedési lehetőségek miatt. Akkor még nem volt villamos, de konfliktusokkal mindenhová el lehetett jutni. Ezekből bőven volt, és nem is kerültek sokba, már annak, akinek pénze volt. Először nekem is igénybe kellett vennem, részben, mert sok cókómókom volt, s az utakat sem ismertem. De később már csak az apostolok lovain közlekedtem, és így megismertem a város főbb templomait, középületeit.

Miután minden fontos dolgot elintéztem s letelepedtem, társaságot

kellett szereznem. Másnap elindultam megkeresni Incit. Aránylag közel lakott. Egy őszi, esős, csatagos napon állítottam be hozzá, télkabátban. Egy Tamara nevű egyetemi hallgatónővel bérelt egy szobát, és igencsak meglepte, hogy ilyen ronda időben kerültem oda. Gondolom szégyellt is egy kicsit, amire ez évben, míg a Pedagógiai Főiskolán végzett, még gyakran volt alkalma. Ezalatt ugyanis igyekeztem nehezen megszerzett kapcsolatomat vele megerősíteni, mert ha egyszer elment a leányzó, levelekkel, s még virágokkal is nehéz visszacsalogatni. Ez persze fordítva is áll...

Inci már egy évvel azelőtt került Iaşiba, és elég széles ismeretségi köre volt. Inci társaságában, mint azelőtt Kolozsváron is, kevés volt az én korosztályomba tartozó és több a nálam idősebb fiatalember. Tamara is egy évvel idősebb volt Incinél, bár egy évfolyamba jártak. Ő nemsokára el is költözött. Ezután Inci Pirinél bérelt szobát. Piri volt a magyar ifjú társadalom szervezője és otthona a központ. Ő volt az, akit mindenki ismert. Mindenben igyekezett segíteni az odakerült magyar diákoknak. Sokszor gyűltek össze nála az ifjú magyarok enni, inni, beszélgetni, míg foghatták egymás kezét, esetleg táncoltak is és talán még egy ölelésre, csókra is adódott alkalom. Sajnos igazán beilleszkedni soha nem tudtam.

A magyar fiataloknál nem találtam semmi nyomát a kolozsvárihoz hasonló kulturális életnek. Igaz, itt nem volt magyar színház, magyar templomok, klubok, Házsongárdi temető, Szamos part... Pirin kívül legfeljebb mozik, cukrászdák, vendéglők voltak. Ebből a társaságból egy arcot sem tudok visszaidézni. A mérnöki karon is csak egy nehezen haladó magyar kollégát ismertem meg, Hadnagy Árpádot, aki felettem járt ugyan, de a kolozsvári alapok nélkül csak később végzett. Ő nem is tartozott az Inciék társaságához. Jó pár évvel később Pesten találkoztam vele ismét. Sikerült valahogy beilleszkednie az új világ párthivatalainak dzsungelébe, s kifogni valami olyan beosztást, ahol viszonylag könnyen el lehetett kerülni a pártfelettesekkel való ellentétet.

A diákokthont hamar megszoktam, ebben is a kolozsvári tapasztalatok segítettek. Az ott szerzett tudás itt nagy előnynek számított s én minden alkalmat megragadtam, hogy ezzel segítségére legyek azoknak, akik küszködtek az alaptárgyakkal s főleg a matematikával. Hamar befogadtak, s csak egy alkalommal tett egy berúgott diák olyan megjegyzést, hogy nekem, mint az ellenség képviselőjének nincs ott mit keresni és elveszem a helyet egy másik román elől. A többiek rögtön lehurrogták s másnap ő is bocsanatot kért. Ez az eset majdnem pontos másolata volt a kolozsvári otthonban átélt kellemetlen élményemnek.

Engem általában valamelyik tanuló asztalnál lehetett találni, mert igyekeztem kellett, hogy ne hagyjak ki egy vizsgázási lehetőséget se. Szórakozásnak (s lógásnak) felelt meg már egy sakk-parti is, amiben én egyébként sem tartoztam az élvonalba, vagy egy nagyobb séta a városban általában egyedül. Miután Moldova sohasem tartozott Magyarországhoz, objektív szemmel néztem mindent, különösen az embereket, ruházatukat, viselkedésüket, a baktató lovas kocsikat, szekereket. Az otthonban lévő társakkal politikáról általában nem beszéltünk. Érdekes volt, hogy a sok román kolléga mennyire ügyelt arra, hogy részemre sértő dolgot ne mondjon. Ez a diáktársaság sok falusi elemet tartalmazott, akik részemre egész új szintet jelentettek, mert a magyar és román falusi élet között óriás volt a különbség. Ami összekapcsolt minket, az elsősorban a szegénység volt.

Örültem annak, hogy egy pár társam szeretett énekelgetni és szívesen vették, hogy én is betársultam. Nekem jó hangom, jó hallásom és jó érzésem volt a többszólamú énekléshez. Mindenhez tudtam azonnal tercelni, vagy akár komplikáltabb szólamot is énekelni. Ezt diákkori zenetanáromnak és Tili barátomnak köszönhettem. A beszélgetések során kiderült, hogy Karácsonykor sokan nem mennek haza, mert vagy nem volt pénzük, vagy nem volt hova, vagy sokszor egyik sem. Ezek közé tartoztam én is. (Vigasztalásul hosszú levelekben számoltam be anyámnak, hogy itt minden milyen szép és jó).

Mi, akik sokat énekelgettünk együtt, ilyen alkalmakra begyakoroltunk néhány éneket, amihez én egy párnak második szólamot tanítottam. A legközelebbi karácsony este két csoportban elmentünk 'kolindálni' a város főbb embereihez. A mi első utunk Cuza miniszter palotájához vezetett, ami egészen közel volt az otthonhoz. Ott úgy elláttak bennünket, hogy abból, amit ráncsóztak, bőven maradt pár napig pótolni a szegényes kosztot. Ezeket mindjárt bevittük az otthonba. A következő útunkon a polgármesterhez mentünk, aztán Otin professzorhoz, s nem is tudom hol folytattuk, tekintettel a sok borra amit megittattak velünk, de késő is volt már. Úgy emlékszem, volt ahol még pénzt is kaptunk. Kissé kótyagosan még folytattuk az énekelgetést az otthonban, miközben a többiek is hazaszivárogtak. Másnap ébredtünk rá, hogy mily nyomorúságos, számkivetett társaság vagyunk. Ekkor kezdett a két hét nagyon hosszúnak tűnni, de legalább leróhatuk levelezési kötelezettségeinket s még tanulásra is rávetemedtünk.

Míg a magyar ifjúság körében nem alakult ki egy állandó nekem való társaság, a kollégáim között találtam három igazán komoly és értékes barátot: két ukrán s egy orosz fiút (Beszarábiából, Bukovinából). Az egyik

ukránt Ogorodnik-nak hívták, a másikat Oneskij-nek, az oroszot Scodigor-nak. (Az Ogorodnik névvel Torontóban is találkoztam, egy jó pár évvel ezelőtt - az egyik NHL csapatnak játszott. Sokszor gondoltam rá, hogy felvegyem vele a kapcsolatot, de ez csak gondolat maradt). Az orosz fiú, egy kisenyevi görögkatolikus papnak a fia, állt anyagilag a legjobban és nős is volt. Ez a három fiú testórként ügyelt reám, hogy kivel hova megyek, nehogy bajba kerüljek. Nagyon jó barátok voltak minden áldozatra képesek egymásért, s mint egy másik kisebbségire, ezt rám is kiterjesztették. Ugyancsak bevitték társaságukba, amelyben igen komoly kultúrélet folyt: orosz, ukrán irodalom, előadások, szavalás, zene, balalajkával kísért dalok és nemzeti táncok. Kisebb összejövetelek majdnem minden vasárnap voltak Scodigoréknál, ahova engem is elvittek s amiket igen élveztem, bár sem oroszul, sem ukránul nem tudtam egy szót sem. Egymás közt oroszul beszéltek, velem románul. Irigyeltem őket. Kértem tanítsanak meg kicsit oroszul beszélni, azt mondták: te tudsz eléggé németül s franciául, sose lesz az oroszra szükséged. Ebben tévedtek, sokszor jól jött volna, ha tudok a megszállókkal beszélni.

Érdekesség volt az, hogy a két ukrán fiú igen nagy ukrán hazafi volt; ők nem fogadták el azt a tételt, hogy Ukrajna már 300 éve Oroszország része, és állították, hogy oroszok annak idején az Ukrán városokat, mint pl. Kievet Kharkovot, kifosztották, és az orosz kincsek nagy része valójában ukrán. Kötelességüknek tartották, hogy mindent megtegyenek Ukrajna leválásának érdekében. Ez a két fiú több alkalommal átszökött a megszállt ukrán területre és ott különböző szabotázs cselekményeket hajtottak végre. (Ezeket elmondták, és pár nap múlva, mikor közölték az orosz lapok, elhozták, hogy megmutatassák, hogy pl. [itt] felrobbant egy híd, vagy [ott] kisiklott egy vonat stb.) Ezeknek a fiúknak a bátorsága és hazafias elszántsága félelmetes volt, az akkori körülmények között. Scodigor sem szerette a kommunizmust, de ezeken a kirándulásokon nem vett részt.

Ogorodnik egy nagy, erős, muzsik-típus férfi, Onesky pedig egy nagyon jóképű, táncterembe illő fiatalember volt. Oneskinak volt egy szép szőke húga, aki szerelmi okokból öngyilkos lett.

Szűkös társadalmi életem e pár ember közt oszlott meg: míg Inci ott volt, az ő társasága, amiből Piri maradt, az orosz/ukrán fiúk s néhány ének-és tanuló társ az otthonban. De lényegében az egyetemi munka kötötte le az időm legnagyobb részét. Miután mindent megkaptam, csak tőlem függött, hogy mennyi időt nyerek vagy vesztek.

A Iași-i egyetem a kolozsvárinál lényegesen könnyebbnek bizonyult. A kolozsvári nagy összevont vizsgákkal szemben, az alap tárgyakon kívül

(amelyek nekem már mind megvoltak, kivéve a szerves és a szervetlen kémiai technológiát) csak szűk területre koncentrált, általában féléves tárgyakból kellett vizsgáznom. Ezekre, ha az ember meghallgatta az előadásokat, pár este el lehetett készülni.

Otin Professzor vizsgája volt a fő buktató. A vizsgára feliratkoztak a padokban szorongtak, hogy sorra kerüljenek a szóbelin. Mikor szólítottak valakit, az kiment a táblához, illedelmesen meghajtotta magát, kézbe vette a krétát s várta a kérdést. Sok esetben a kérdés az volt, hogy hány éves ön. Az illető megmondta. Mire Otin válasza: ön még túl fiatal ahhoz, hogy ezt a komplex anyagot megértse. Kérem, hogy a legközelebbi vizsga szezonban ismét jelentkezzen. A szegény diák letette a krétát, vitatkozni nem volt érdemes, mert csak rontotta volna a következő vizsga esélyeit. Másoktól megkérdezte, hányadszor vizsgáznak most nála. Ha másodszor, a válasza az volt, hogy ha akkor nem feleltek meg, azóta nem lehetett idejük, hogy rendesen újra átvegyék az egész anyagot. Ezek is visszaballagtak a padba. Másoknál az volt a kérdés, hogy hányad éves (az előadás a harmadik év anyagához tartozott). Ha a válasz az volt, hogy harmadik, Otin szerint szerencséjére még van egy éve, hogy majd idővesztés nélkül rendesen felkészülve jöjjön ismételni. Kréta vissza a táblára, diák a padba. Ezt a szeszélyesnek látszó vizsgáztatást senki se értette. Én azon kevesek közé tartoztam, akiket vizsgáztatott és igen alaposan kikérdezett, mindig újabb kérdésekkel tágitva az eredetit. Végén örvendtem, hogy valahogy átcsúsztam, míg végül az eredményhirdető táblán azt is megtudtam, hogy *foarte bine*-t kaptam.

Ez azért volt fontos, mert a három tanár közül, akik előtt a diploma tézist meg kellett védeni, Otin szava volt a döntő. Én nem láttam az Otin vizsgáztatását tiszta szeszélynek. Szerintem ő nagyon is felkészült a vizsgákra, ismerte a diákok évközi és évvégi dolgozatait, szemináriumi teljesítményeiket s a laboratóriumi és nyári üzemi gyakorlataikról beadott jelentéseiket és azok alapján már eldöntötte kit enged át, s kit vág el. A többi már csak pózolás vagy színház volt. Nekem mindezek jók voltak, s nyilván a többi átengedett kollégánál is ez volt a helyzet és a vizsgán csak a jegy dőlt el.

Otin sokban hasonlított Spacuhoz, a különbség csak az volt, hogy míg Spacu főleg tudományos vonalon dolgozott, Otin olajipari szakemberként tevékenykedett, több hazai vállalatnak volt igazgatósági tagja és külföldi cégnek technikai tanácsadója. A fegyelemre mindketten sokat adtak. A mérnökin fontos volt a műszaki rajz s a komplikált szerkezeti rajzoknak s az azokkal járó számításoknak később sok hasznát

vettem. A kisebb tárgyak egy-egy üzem vázlatos leírását, vagy a folyamat kémiaiáját ismertették. Ilyen természetszerűen sok volt.

Nyári gyakorlatomat a Lugosi textil gyárban végeztem, ahol bátyám a karbantartás vezetőjeként dolgozott. Rendes, szép jelentést írtam, s mint kiderült ezzel egy új tárgyat indítottam el, mert textil ipart addig Iaşiban nem tanítottak. Egyik tanársegéd elkezdett rajta dolgozni s ehhez én később további adatokkal hozzájárultam. Ugyanis, mikor kértem a mérnöki diplomához feladatot, hármat javasolhattam.

Én az olajok kéntelenítését (ez egy világszerte használt román szabadalom), a kénsav katalitikus előállítását, vagy a textil anyagok nemesítését kértem, s az utóbbit kaptam (Inobilarea Producelor Textile). Ehhez minden anyagot megkaptam Lugosról és a bukaresti egyetemtől, s egy 280 oldalas tézist írtam. Valamivel komplikáltabbnak látszott a doktorátusi munkám folytatása, u.i. ott még senki sem foglalkozott a relativitással. Helyette a szilárd testek fajhőjét kaptam tézisnek, ami nem igényelt sokkal több munkát, mint egy összevont Spacu vizsga. Összesen hét évet töltöttem a fizika-kémián, végig egész jó eredménnyel, s emiatt minősült ez a viszonylag kis tézis doktorátusnak Kanadában is.

Problémának látszott az ipari anyagok vizsgálatával foglalkozó laboratórium. De mint kiderült, csak a kiinduló anyagok voltak különbözőek, az eljárások megfeleltek a kolozsvári metódusoknak. Miután ilyen vizsgát ott nem tettem, kénytelen voltam erre is időt vesztegetni. De szerencsémre az első éves labor vezetője Otin igen csinos lánya volt. Én a reakciókat csak a résztvevő ionokkal írtam le, amit ő kételkedően nézett, de végül is megértette, s a továbbiakban is mindég el kellett magyaráznom, hogy mit írok. A vizsgán a jodométriát kaptuk, ami nagyon kedvező volt nekem. Írtam is 19 oldalt csupa ion reakciókkal illusztrálva. A hátam mögött két tanársegéd is csóválta a fejét a sok értelmetlen + és - láttán. A dolgozatom bevitték Cernatescu professzorhoz, hogy ezzel mit csináljanak. A professzor nagytudású ember volt, a Treadwellt meghaladó anyagot adott le, kiegészítve a legújabb organikus reagenseken alapuló (mint pl. az aszkorb sav) módszerekkel. De megmondta, hogy miket nem kíván a vizsgákon. Ő elmagyarázta a reakcióknak ionokkal való leírását is, de az sem tartozott a kötelező anyag közé, így senki nem vette figyelembe, még saját asszisztensei sem. Cernatescunak tetszett a dolgozatom, s mindjárt rám bízta a másodéves laboratóriumot. Ez nem jelentett idővesztést, mert mindenképpen ott kellett volna lennem. Ha valami más előadás is volt közben arra elmehettem s addig az előzőleg is ott dolgozó tanársegéd vette át az elnöközést. Nagyon jól összedolgoztunk ezzel a fiatalemberrel, aki szívesen

tanult, s én nem éreztem vele, hogy Kolozsváron ennél lényegesen többet kellett tudni. A vizsgán a professzor valami olyat kérdezett, amit nem kellett tudni, de mert jól feleltem, tovább nem is feleltetett *s foarte bine*-t adott.

A többi tanárra s segédjeikre nem nagyon emlékszem. Atanasiu szerves kémia szakos volt, de akkor ő volt a dékán, anyagát a tanársegédei adták le. Ő csak a záróvizsgán vett részt.

Ugyanez volt a helyzet Tanasescuval, a rektorral. Miután anyagaikból már Kolozsváron vizsgáztam, velük csak a fizikából kapott új doktorátusi, illetve a mérnöki diploma tézisem megvédésénél találkoztam. Ismertek, s nem elleneztek a Cernatescu és az Otin által ajánlott "foarte bine"-t.

Vizsgázni évenként 3-szor lehetett: év végén, ősszel és februárban. Nekem sikerült lehallgatni a hiányzó előadásokat másfél év alatt, s a vizsgákat is letettem 5 vizsgaszesszión, úgyhogy tavaszra csak a két diploma tézisemet kellett megvédeni. A könnyebb doktorátusi tézisnek szánt fizika dolgozattal már áprilisra kész voltam. Zilahra mentem megírni és legépeltetni a mérnöki diploma tézist. Az amúgy is szokatlanul hosszú leírásba még egy pár rajzot, táblázatot és diagramot is beiktattam és egy merész újítást is megkockáztattam: szakítottam azzal a szinte törvényszerű szokással, hogy a bibliográfiát Otinnal kell kezdeni. Nálam is szerepelt, de csak ahogy a szövegben sorra került. A gépírónő nagyon ügyesen gépelte a betétek mellé a szöveget. Ami most gyerekjáték a komputeren, az akkor sok időt igényelt. A javításokkal, s az összeállításnál Inci nagy segítségemre volt Sanyival együtt, aki a nyomdát is intézte. Júniusra kész lett minden, s mentem is vissza Iaşiba. Ott pár nap alatt átnézték a tézist, formalitások nélkül kikérdezték s gratuláltak, mint újdonsült mérnöknek.

Másnap mindhármuktól kaptam ajánlólevelet a Nagybányai Kohóművekhez, s mehettem volna oda állásba, de a törvény megint közbeszólt, amely szerint senki nem vehette át a diplomáját mielőtt elvégezte a rendeletben előírt falumunkát. Az volt a szerencsém, hogy a titkárral jó viszonyban voltam, s miután két diplomám volt, Beliuş felajánlotta, hogy egyiket ideadja. Én a mérnököt választottam, s egy igazolást is kaptam mindkettőről.

A közbejött események miatt már nem is jutottam el többé Iaşiba. Az egyetem későbbi átszervezése miatt az ottmaradt irataimat sem kaptam meg. Talán személyesen el tudtam volna intézni, de erre nehezen találtam volna időt és szükségem sem volt rájuk. Később Kanadából is próbáltam levélben az általam a felvételi alkalmával beadott kolozsvári leckekönyvet visszakérni, de azóta minden felesleges dolgot kidobtak.

XII. FEJEZET

FALU MUNKA, AZTÁN ISMÉT

KATONÁSKODÁS

Új törvény. Karánsebes ideális központ. A kiképzés. A sok végzett fiatalember vonzereje a környékre is kiterjed. Szigorú fegyelem, kijárási tilalom. Csoportos kijárási a falukba és a folyóhoz. A falvak jellemzői. Egy hónap kiképzés után munkacsoportokat állítanak össze, a magyarokat hazaküldik. Lugosra megyek, s próbálok levelezéssel álláshoz jutni, de az interjúkra nem tudok elmenni. Skodigor és Gábor segítségével. Próbálkozásaimnak véget vet a katonai behívó. Vissza Bacauba. Különleges megbízásom Botoşaniban. Főnök cím nélkül, hegedűtanítás tudás nélkül. A második Bécsi Döntés. Az erdélyi magyaroknak kifizetődik a hegedűtanítás. Egy rendes őrmester szóltan búcsúja. Haza utazom. Be-fejeződik az életem első szakasza. Mivé és kivé lettem? S mi történt közben Incivel?

A már lényegében elkezdődött háború fénycsóvjában a román kormány realizálta népének elmaradottságát, különösen mikor szembeállította az országban lakó nemzetiségekkel: székelyekkel, szászokkal, svábokkal. A románok írástudatlansága messzemenően meghaladta a velük élő idegenekét. Különösen feltűnő a vegyes falukban a románok által lakott utcák, házak, kertek primitívsége s a földművelés elmaradottsága. Amit fogarasi élményeim leírásánál említettem, akkor még nem tudtam felfogni. Először a lugosi textilgyárban eltöltött kötelező üzemgyakorlat alatt volt alkalmam megfigyelni a román s más nemzetiségű dolgozók hozzáállása és teljesítménye közti különbséget. A csoportvezetők, minőségellenőrök általában svábok, magyarok voltak. Mindenki beszélte mind a három nyelvet és sok éneküknek volt kevert nyelvű szövege. A közvetlen kapcsolatok következtében a munkásság sokkal előrehaladottabb volt, mint a parasztság, ahol a különböző nemzetiségek elkülönülve éltek. (A sváb és a magyar házak kerítéssel elkerítve, külön istállóval, disznóóllal, majorság ketreccel, külön udvarral az állatoknak, míg a trágyadomb leghátul volt, s amögött a veteményes és gyümölcsös kert. Az első udvaron virágok, bokrok az ablakokban muskátli, tornác a paddal s kút minden háznál. Ez alól volt bőven kivétel, de ha valamelyik porta le volt romolva, ott legtöbbször öregek, betegek laktak.

Ezzel szemben a románok házat, az ólat egybeépítették, s azokat különböző árnyalatú kékre festették. Belső kerítések nem voltak, a trágyadomb közvetlenül a ház mellé került. Rendszerint a kút az utcán volt s azt több ház használta. A különbségek főleg a szegénység miatt keletkeztek, s fokozódtak az idők folyamán. De hozzájárult a családok munkaszeretete, vagy a gazdák lustasága is. A sváb és magyar házak esetében is, a több pénz és nagyobb szorgalom következtében a svábok általában rendezettebb, jobban megépített házakban éltek).

A román kormány felismerve a parasztság elmaradottságát hozta a falvak gyors kiségitését szolgáló törvényt, ami szerint minden végzett diplomásnak 3 hónapot a parasztság helyzetének feljavítását szolgáló munkával kell eltöltenie mielőtt a diplomáját megkapja. Hasonló próbálkozások már a szomszédos államokban is folytak, de a probléma itt volt a legégetőbb. A különböző szakos diplomásokat - férfiakat, nőket külön - központi táborokban helyezték el, általában iskolákban, szigorúan elzárva a külvilágtól. Itt egy hónapi kiképzésben részesültek, ami alatt megismerkedtek a falu problémáival s megpróbálták megmagyarázni nekik, hogy a különböző szakosak hogyan segíthetnek a problémák legalább részbeni megoldásában. Ezalatt a tábort nem hagyhatták el csak külön engedéllyel, vagy csoportosan, mikor helyszíni szemlére mentek, vagy a folyóhoz fürödni. Kihágás esetén az illető elvesztette diplomáját.

Karánsebesre (Caransebeş) csak férfiakat küldtek. A sok potenciális férj odavonzotta a környék eladó lányait, akik délutánonként s az esti órákban körüldongták az iskola vaskerítését, s ha fürödni mentünk a folyóra, egy órán belül már ők is ott voltak. Ezért a fürdőhelyeket állandóan változtatni kellett, lehetőleg messze a várostól.

Az egy hónap kemény munkával telt el. Vizsgálni nem kellett, miután az egész oktatás egy folyamatos szeminárium volt. A végén a hallgatókat kis csoportokba osztották, úgyhogy mindegyikbe került egy mérnök, egy orvos, egy tanár vagy tanító, mezőgazdasági, erdészeti szakember, jogász, könyvelő, stb. A csoportok működési helyét kijelölték s a magyarokat hazaküldték. Most szerencsére a Magyar Párt nem tiltakozott.

Én Lugosra mentem Gyurka bátyámhoz azzal a céllal, hogy ott megírok néhány Curriculum Vitae-t s azokat mellékelem szolgálataimat felajánló leveleimhez. Ez lassúnak és gyakorlatilag eredménytelennek bizonyult. Voltak akik válaszoltak s közölték, hogy jelenleg nincs üresedés, mások szerettek volna beszélni velem, és voltak akik egyáltalán nem reagáltak. Írtam is barátaimnak s családomnak problémámról, aminek fő oka az volt, hogy nem volt pénzem, hogy elmenjek egy néhány helyre, ahol

érdeklődést mutattak. Írtam a három barátomnak. Skodigor rögtön pénzt küldött válaszként és írta, hogy ez nem kölcsön, hanem amikor elhelyezkedtem, adjam majd tovább akkor majd egy rászoruló fiatalnak. Gábortól is jött a gyors segély. Ezekkel jó pár hét eltelt, de gondjaimtól "megszabadított" a katonai behívó, amelyben utasítottak, hogy azonnal jelentkezzem gyakorlatra. Ez kb. akkorra szólt, amikor a karánsebesi külső falumunka-szolgálat is véget ért. Ezt tehát annak folytatásaképpen könyvelhettem el.

(Közben Gyurkánál a hetek gyorsan rohantak. Ő el volt foglalva napal az üzemben s aránylag későn került haza. A lakásra sem emlékszem, s arra sem, hogy az étkezésünk hogyan volt megoldva. Miután Gyurka szerette a hasát, nem valószínű, hogy kosztban hiány lett volna. A Muntean Böskével kötött házasságnak már vége volt, én nem kérdeztem, s ő nem beszélt róla. Csak a Csöpi leveleiből tudtam meg, hogy nőügyei neki is komplikáltak voltak, bár más formában mint a Gáboréi. (Úgy látszik nekem, mint "kaparék gyereknek" kevesebb férfi hormon jutott, s a tanulás és egyéb problémák mellett ez nem volt elegendő arra, hogy komplikáltabb nőügyekbe bonyolódjam).

Mikor üzemi gyakorlaton voltam a Gyurka üzemében, neki már felelősségteljes beosztása volt, mert hatáskörébe tartozott az erőmű; egy hatalmas 12 ütemű Diesel-hajtotta generátor, s több mint 800 szövőszék s a kikészítő gépek üzemeltetése. Ezzel azonban nem járt semmi különösebb cím, s fizetését ő is, mint én, külön munkákkal pótolta. Az üzemi konyhán kosztolt, s akkor én is ott ebédeltem. Beosztása nem változott azóta, s én néha bemehettem az üzembe megnézni pár dolgot, amiket nem teljesen értettem. Bár már a mérnöki diploma a zsebemben volt, azért érdekelték a gépészeti megoldások, tudtam, vagy inkább éreztem, hogy komoly vegyész-mérnöki munka nem képzelhető el az azzal járó gépészeti feladatok ismerete nélkül. Ilyenkor Gyurka sok mindent mutatott, aminek később hasznát vettem. Igyekeztem úgy menni, hogy se az ebédidő, se a váltás idején ne legyenek ott.

Visszaemlékeztem Gyurka intő szavaira, hogy a gyári alkalmazottakkal nem szabad kikezdeni, és mint később kiderült, ő éppen ebbe a hibába esett bele (bár ez nem egészen biztos, mert erről sose beszéltünk, s Csöpi leveleiből sem derült ki).

Néha elmentem fürödni, de úgyszólván naponta írtam egy folyamodványt, általában kézzel - akkor még tudtam szépen és rendezesen írni. Gyurkának volt egy írógépe, de az nekem nagyon lassan ment.

Valahogy Gyurkával megmaradt a gyerekkorunkban kialakult hűvös

viszony, ami őt valahogy mindég szembe állította a család többi részével. Terveiről, ha kérdeztem, nem szívesen beszélt, de kiéződött, hogy jobb állásra törekszik, ami őt végül is Resicára majd Bukarestbe vitte).

Lugoson összeszedtem holmijaimat s azon az úton, ahogy jöttem néhány hónappal korábban, mentem vissza Bacauba. Itt bizalmasan tudtomra adták, hogy az ezred téli-tavaszi nagy-gyakorlatra készül. Már naponta kiment valamelyik század teljes felszereléssel, s egy hétig is távol voltak. Én legtöbb időmet a kapitánnyal töltöttem, s munkám sok tekintetben hasonlított az átköltözésnél rám bízott feladatokra. De itt a fő szempont a gyorsaság és pontosság volt. Gyakran fölhívtam magához az alezredest is, akinek térkép részleteket készítettem, amin különböző lapokkal játszadozott, melyek kilátókat, figyelő- és ágyú-állásokat, ellenséges álló vagy mozgó célpontokat ábrázoltak. Az én rajztudásom azért volt hasznos, mert egy-egy helyzetet gyorsan tudtam perspektívikusan ábrázolni a színtezett térképek alapján, úgy ahogy a kilátóból lett volna látható.

Ha az én századom ment ki, az én feladatomból az egyes részlegek elszállásolásának előkészítése pontos helyszíni rajzokkal, a beszállásos parancsok kiírása, amit az őrmesterek a szakaszvezetőknek, a tulajdonképeni végrehajtóknak továbbítottak. Amit az alezredest előkészített, az a kapitányhoz került végrehajtásra. Az ellátásról, a telefonhálózat kiépítéséről, a tervek végrehajtásáról és az ágyúegységek parancsnoki teendőiről a tisztikar gondoskodott. Ezekkel is jó viszonyban voltam, de az időm nagyrészt a százados mellett töltöttem, aki úgy szalasztott mindenfelé, mint egy jól betanított kutyát szoktak. De ez még mindég jobb volt, mint a lovakat itatni. Az idő gyorsan múlt, amit csak levélváltásokkor észlelt az ember. Én Incivel és anyámékkal leveleztem. Egyik sem hozott sok biztató hírt. Egyhamar benne voltunk, rengeteg előkészítő munka után, az igazi terhet jelentő összevont nagy-gyakorlatban és a tavaszban. Egyébként nagyon érdekes volt, ugyanakkor mai szemmel nézve nagyon primitív. Aztán mindent vissza csináltunk, s újra kezdődött a kaszárnyai élet.

Nemsokára a század állományának egy részét elengedték, én sajnos nem tartoztam ezek közé. Egy másik csoporttal, amibe én is kerültem, közölték, hogy az ezred ellátását biztosítandó, boiaroknak (nagybirtokosoknak) katona osztagokat bocsátanak rendelkezésre széna s gabona begyűjtésre, amiért azok természetben fizetnek, vagyis az ezred bizonyos hányadát kapja a begyűjtött termékből a végzett munka ellenértékéért. Az én csoportomat Botoşani-ba vezényelték. Az ezrednek ottani központját egy őrmester irányította, s annál kellett jelentkezni. Ő már gondoskodott az elszállásolásunkról. Erre a célra a mellette levő iskolát fog-

lalták le, de privát házakat is igénybe vettek.

A program egyszerűnek tűnt. Hajnalban kivittek a mezőre, kijelölték a területet, amit le kellett kaszálni s a csoportok munkáját egy-egy szakaszvezető határozta meg és ellenőrizte. A levágott fűvet hagyták megszáradni, majd bálákba rakták, s mikor ezek teljesen kiszáradtak, bevittek a csűrökbe. Délben tábori konyhákba hozták a kosztot s annak a szétosztását kellett ellenőrizni s ugyanakkor szekerekről s lovakról is gondoskodni kellett. Rádásul mindez sok kimutatással, elszámolással járt, ami meghaladta a rendelkezésre álló vezetők kapacitását. Az őrmester mind gyakrabban vette igénybe a segítségemet, s végül a szakaszvezetők eligazítását, munkájuk beosztását teljesen rám ruházta. Ezek nem tiltakoztak, mert levettem a vállukról a szervezés és adminisztráció nagy részét. Így lett belőlem a terepen dolgozó "parancsnok", rang nélkül. Az őrmester gyakran behívott a lakására beszámolni. Ilyenkor a méregerős "čuica"-ból (cujka, erős pálinka) is meg kellett inni egy pohárral, amiről szívesen lemondtam volna.

Nemsokára megismertem a feleségét, s egyetlen 10-11 éves helyes kislányukat. Tanácsot kértek tőlem, hogy miután a kislány kívánságára vettek neki egy hegedűt, most mit csináljanak. Mondtam, hogy a kislányt taníttatni kell, de amíg itt leszek, mikor bejövünk a mezőről, mindig fogok vele egy félórát foglalkozni, s majd napközben gyakorolhat. Mindenki hálás volt, s a kislány a nyakamba ugrott örömeiben. Hétvégén vonalaztam papírt kottának, s mondtam, hogy ha lehet, vegyenek ilyen pár ívet. A városban biztosan van valamelyik könyvüzletben. A következő héten már el is kezdtük a cincogást, s én megismertettem a hangokat s kottát is írtunk minden leckéhez. Én szívesen tanítottam, s a kis hegedűn magam is próbáltam felidézni azt a keveset, amit tanultam. Ezért nagy megbecsülésben volt részem, de azért is, mert a mezei munkával kapcsolatban rám bízott feladatokat is mind jobban csináltam. Két magyar fiúval aludtam egy szobában, s az őrmester rájuk is kiterjesztette jóindulatát. Az egyiket a konyhához, a másikat a tábori konyhához osztotta be. Közben gyűltek a bálák, s nem sokára azok bevagyonizálására is gondolni kellett.

A még hátra levő munkákban mi, magyarok már nem vettünk részt, mert közbejött az 1940. augusztus 30-i Második Bécsi Döntés. Tudtunk róla, de a részleteket nem ismertük, pedig szerettük volna tudni, hogy velünk, akik a visszacsatolt részből valók voltunk, vajon most mi lesz. Egy este bejött az őrmester hozzánk. Kérdezett egy-két dolgot a munkánkkal kapcsolatban s letett pár darab papírt az asztalra, azután szomorúan, fátyolos hangon csak annyit mondott, hogy "noapte bune" (jó éjszakát) s el-

ballagott. Megnéztük a papírokat. A nevünkre kitöltött, aláírt, lepecsételt három "ordin de lasare la vatra" volt. Örülni is csak csendben mertünk. Nagyon sajnáltuk, hogy nem búcsúztunk el ettől a mindig mindenkivel, de különösen velünk, emberien viselkedő katonától. Ezt ő nyilván nem akarta, s ezért választotta ezt a módját a búcsúzkodásnak. Sietnünk is kellett, mert hajnalban ment a vonat. Összecsomagoltunk egy-kettőre, s rohantunk az állomásra. Nemsokára indult a vonat, de úgy éreztük, hogy sose érünk a Békás szorosi (határ) állomásra. Jelenetet nem rendeztünk, de ahogy a vonat átgördült a gyönyörű hegyek között, úgy hogy senki észre ne vegye, egy-egy könnyecseppet kitöröltünk a szemünkből.

A két magyar fiúból egyik nemsokára leszállt s a másik is nemsokára otthagyt. Őket otthon szüleik várták, mert biztosan hiányoztak a dolgozó karok a gazdaságban. S várta őket "falujuk legszebb lánya".

Ahogy magam maradtam, gondolatban átszaladtam az elmúlt 27 éven, ami alatt izzó öntőformában alakult ki az énem, tudásom, karakterem, viszonyom az emberekhez, céljaim, vágyaim. Hálás kell lennem a Sorsnak, hogy mindég akadtak olyanok, akik példaként szolgáltak, vagy ha megbotlottam, felsegítettek s tovább indítottak a nekem kiszabott úton. Becsületességre, kitartásra segítőkészségre tanítottak s én az őseimtől örökölt tehetséget felhasználtam arra, hogy az elém tárt ismereteket magamba gyűjtsem, választott területeimen az élvonalba kerüljek, s tudásommal hasznára lehessen magamnak és másoknak is.

Ugyanakkor megmaradt bennem a gyerekkoromtól belém nevelődött bizonyos fokú kisebbségi érzés, önbizalom hiánya, zárkózottság, hidegség, ami miatt mások baráti közeledését óvatosan fogadtam, s csak nagyon kevés emberhez kötött igazi barátság, de az mindég tartós volt, ámbár a kapcsolatok a távol levőkkel hamar megszakadtak. A hála, sőt a szeretet kifejezésében is szekundát érdemeltem. Hittem abban, hogy amit elértem, azt elsősorban magamnak köszönhettem, de abban is, hogy a Sors kiválasztotta s mindég odavarázsolta mellém azokat, akik segítettek végigjárni a 27 év göröngyös útját, amelynek minden szakasza nehézségek tömegével indult, majd mindig minden kisimult és szerencsésen jutottam el a következő mérföldközig.

Közben az enyémmel párhuzamosan alakult Inci élete, akit a Sors mellém rendelt, bár a 7 év alatt mindketten - először én, majd ő - harcoltunk ellene. De ez már nagy részben a történet további részeihez tartozik.

Egyelőre felvázolom az ő útját attól kezdve, hogy Kolozsvárt otthagytuk. Egyben párhuzamba állítom a kettőnkét. Ő Naum professzor elől menekült Iaşiba, miután nem volt várható, hogy ellenséges viszonyuk mel-

lett a vizsgája sikerüljön. Én viszont Kolozsváron, mikor behívtak katonának, az élvonalban voltam, évfolyamtársaim és tanárim megbecsülését élveztem s tanulmányaim sikeres befejezésétől csak a Spacu II vizsga, s egy jól kidolgozott doktorátusi tézis választott el. Ő Iaşiban nevelő szüleiére támaszkodhatott. Én viszont senki anyagi, vagy erkölcsi támogatására nem számíthattam, mikor a kolozsvári munkám Iaşiban próbáltam befejezni s mellé még egy mérnöki diplomát is szerezni. (Végül is ez könnyebbnek bizonyult, mint ahogy számítottam).

Inci köré, mint csinos ifjú nő mellé, hamar gyűltek a társak, míg én csak a pálya széléről nézhettem a vidám diákéletet. A nagy fiúk s a kollégái előtt bizonyára szégyellte is a nyápic, gyámoltalan fiatalembert, aki néha odatolakodott.

Most az idő távolából megjegyzi, hogy nem is tudja, mikor ragadtam hozzá, amit én is elmondhatok. Ugyanis Zilahon, ha leány ismerősökkel sétáltam, s szembe jött velünk, én udvariatlanul kitértem, s otthagytam a társaságot. Kolozsvári megismerkedésünket leírtam, s a társaságba is csak Gábor kapacitálására mentem el és sokszor nem is éreztem jól magamat. Kolozsváron viszont nekem sem volt probléma társat találni. De a Sors egymásnak rendelt, s aszerint alakított mindent.

Iaşi-ban a helyzet más volt. Incinek már megvolt a baráti köre mire én odakerültem, én viszont csak őt ismertem, s természetes volt, hogy mint régi kolozsvári barátot felkeressem. Ő nem mondta, s én nem tudtam, hogy nálam komolyabb, korban jobban hozzáillő fiatalemberek udvarolnak neki, és hogy merre járt szabadságokon (barátnőjénél Besszarábiában, a Iorga egyetemen a Regátban egy kurzuson, stb.). Végül is nem tartozott beszámolni nekem. Így ezekről csak 55 év után Torontóban hallottam. S ez valószínűleg így volt jó. Mikor én Iaşi-ba mentem, Inci már egy sikeres év után, jó esélyekkel indult az utolsó évének. Én viszont még abban sem voltam egészen biztos, hogy mit is kell csinálnom, miután a tennivalóimat erősen befolyásolta Kolozsvárt szerzett ismereteim Iaşi-i értékelése. Végül is már hozzá szokhattam, hogy nekem mindég sok nehézséggel kell megbirkóznom minden új vállalkozás elején, de utána egyhamar kisimul a göröngyös út, csak ki kell várni és megdolgozni érte.

Inci ma sem érti, hogyan kerültünk végül is össze. Elfelejtette, hogy először ő látogatott meg Bacauban, s én csak azután toppantam be hozzá, s míg én elmeséltem katonakori élményeimet s poloskáimat, ő nem mondott semmit az övéiről.

Inci latin-görög nyelv és irodalom szakos és pedagógiai főiskolai diplomái megszerzése után nem tudott mindjárt tanári állást kapni, de ka-

pott irodai és óraadói munkát Zilahon, ahol nevelő szülei laktak, s a következő évben Szilágycsehen az ottani Járásbíróságon dolgozott, s mikor bejöttek a magyarok, a református lelkésszel már együtt szervezték a felekezeti iskolát, ahová őt gimnáziumi tanárként osztották be. (Udvarlója is akadt bőven, köztük egy zászlós meg is kérte a kezét, még kaucióra sem lett volna szükség, miután Inci már diplomás tanárnő volt. A szülők azonban hallani sem akartak róla).

Nekem most sem ment ilyen egyszerűen; közbeszólt a kötelező falumunka, s a második katonai behívó. De ezen is, ha nem is egyszerűen, túlestem Észak Erdély visszacsatolásával. Ezzel sikeresen le is zárult életemnek első szakasza, s leírásom első részét a diplomáimban kitűnővel, egyébként legfeljebb "elégesséssel" zárhatom.

MÁSODIK RÉSZ

A MUNKA, AZ ALKOTÁS ÉS A CSALÁDALAPÍTÁS ÉVEI

FONTOS: Miután ez a rész üzemek szervezésével, fejlesztésével, új berendezések, részlegek és gyárak tervezésével és megépítésével, új termékek kidolgozásával, a meglévők minőségének és választékának növelésével, a költség-tényezőknek az elérhető maximális rentabilitás érdekében történő koordinálásával, a munkaerő, termelő eszközök, tőke és a piac egyensúlyára való törekvéssel, vagyis: állandó versenyben a hazai és külföldi vállalatokkal, a maximális gazdaságosság elérése érdekében végzett munkával foglalkozik, a szakértők számára lehet érdekes, a kívülállók számára valószínűleg többnyire unalmas olvasmány. Ezért javaslom, hogy az olvasó először fusson át a fejezetek bevezetőjén és ugorja át a számára érdektelennek ígérkező részeket.

Ami engem illet: ez most már egy új élet. Az ösztöndíjak megszűntek és magamnak kell gondoskodjak magamról s azokról, akikért felelősséget vállalok. Az iskola padokban, a laboratóriumi asztalok mellett és az üzemi gyakorlatok alatt összegyűjtött ismeretek elegendők az induláshoz, de a tanulást nem lehet abbahagyni, ha a fejlődés rohamában nem akarunk lemaradni. Az élet iskolájában a verseny sokszor késhegyre megy, de Bár zord a harc, megéri a világ"(Ady). Előttem a lehetőség, s én szívesen vállalom a harcot. Hiszen most már dolgozhatok, amit talán meg is fizetnek munkám értéke szerint. Élvezhetem a munkámat, és annak eredményeit a magam és mások javára hasznosíthatom. Családot alapíthatok és újtára indíthatom a következő nemzedéket.

Most még örülök, bár a felelősség csak ezután válik igazán nyomasztóvá és a valódi küzdelem csak most kezdődik a százfejű sárkánnyal: a bonyodalmakkal teli élettel. Úgy néz ki, hogy ez a célja az életnek, vagy még tömörebben, ahogy Madách megfogalmazta:

AZ ÉLET CÉLJA A KÜZDÉS MAGA! !

Madách Imre: Az Ember Tragédiája.)

XIII. FEJEZET

ÚJ SZEREP: MUNKÁT KELL KERESNI, S DOLGOZNI KELL (FIZETÉSÉRT!)

Az első munkahely: A Nagybányai Állami Kohó Művek - 1940-41

Lugoson összeszedem az ott maradt holmimat, s hazaviszem. Rendezni kell a személyi problémáimat is. Zilah, Szilágycseh. A cigány banda, s a magyar nóta segít. Nagybányán jelentkezem. Felvesznek. Nem nézik az ajánlásaimat. Én is csak később realizálom, hogy máshova mentem. A Kohó művek főnöke, egy jó kedélyű idősebb úr. A munkahelyem: a laboratórium. Meglepő fogadtatás. Egyszerű munka, kitűnő munkatársak. Felidézem az itt alkalmazható tanultakat. Végigjáróm az óriási üzemet. Mindenhol tudták, hogy jöttem s együttműködésükről biztosítva, kívánnak sok szerencsét. Kapok megfelelő lakást, először egyedül. Kosztot ugyanott. Megismerem az előző rezsim korrupciós rendszerét, amit az új vezetés nem vett át. Az első komoly probléma, ami alkalmat ad a mérnöki gyakorlatra. Megismerem a budapesti bürokráciát. A főmérnök segít, hogy valódi mérnöki munkát találjak. Pár hét után már megvan a megfelelő munkahely.

A katonaságnál kapott papírral egyenesen Lugosra mentem összeszedni az ott hagyott holmimat s onnan Bánffyhunyadra, anyámékhöz. Barátomtól és Gábortól kapott segélyek s a kevés összekapargatott pénzem elégnék látszott, hogy mielőtt munka után néznék, rendezzem Incivel is a kapcsolatomat. Iaşiba irt leveleiből kitűnik, hogy már hajlik arra, hogy az "ostromlók" közül a bevonuló magyar hadsereg Szilágycsehbe vezényelt egyik zászlósának házassági ajánlatát elfogadja. Ehhez még kaució sem kellett volna, miután Incinek tanári oklevele volt. Naiv lánynak mutatkozott, pedig nem volt az. Zilahon keresztül Szilágycsehbe mentem s meglátogattam Incit és a postamester Medgyessyékét, akiknél szobát bérelt, s ahol még egy fiatalon özvegygé vált ügyvéd is lakott, s a fiatal tisztiek is gyakori vendégek voltak. Nem lett volna csoda, hogy a csinos ifjú diplomás leányzó szívesen veszi a bókokat s az ajánlatokat felhasználja arra is, hogy engem kiugrasson a hallgatásból. Minden esetre felkészültem a szükséges ellenlépésekre.

Megszálltam egy kis szállodában, s délután átmentem Medgyessyékhez. Beszélgettünk mindenről, köztük az én szabadulásomról,

Nagybányára szóló ajánlásaimról, s ezzel kapcsolatos terveimről. A zászlós nem került szóba. Este későn visszakerültem a szállóba, összeszedtem a cigánybandát s adtam Incinek egy éjjeli zenét, s az akkor még jó hangommal elénekeltam a "Nem én lettem hűtlen hozzád" című régi szép magyar nótát, ami minden ifjú leányzót meghatott volna. Inci, ahogy szokás, gyertyagyújtással fogadta. Reggel visszamentem Zilahra elköszönni Patyiéktól és Mariska nénitől, s aztán mentem is Nagybányára jelentkezni.

Nagybánya az erdélyi nemesfémbányászat központja. Gyönyörű környezetben épült Európa egyik leggazdagabb nemes- és színesfém koncentrációjának a közepén, ahol a vízben s az utca porában is felcsillan az arany, aminek nagy részét már a kohók füstje hordta szét. Nem volt sok időm báméskodni. Lerakodtam egy kis szállodában és érdeklődtem, hogy merre van a bányaigazgatóság. Eligazítottak, s miután itt minden közel van, átsétáltam odáig. Hosszú kettős sor várt a felvételi iroda előtt. Beküldtem a magam csinálta névjegyét, s percekben belül behívtak, s pár kérdés után felvettek anélkül, hogy az ajánló leveleimbe belenéztek volna. Nagy hiány volt műszakiakban, mert a románok kivonták műszaki gárdájukat. Az én ajánlásaim az ottani óriási magánvállalathoz, a Phoenix-hez szóltak s én azt hittem, hogy ahhoz is mentem.

A Bányaigazgatóság már kiküldte kirendeltségét Nagybányára s én véletlenül kerültem oda. Rögtön ki is küldtek az Alsófernezeji Állami Kohóművekhez, ahol a laboratórium vezetését kellett átvennem. Fogadott Farkas főmérnök, a telep újonnan kinevezett vezetője, egy szimpatikus középkorú úr. Behívta a még gyér mérnöki kart, s bemutatott mint új erőt. Aztán átmentünk a laboratóriumi irodába, ahol a személyzet virágcsokorral s kis üdvözlő beszéddel fogadott. Meghatódva kezdtem neki első komoly munkámnak. A vezető technikus elmondta, hogy mit csináltak, s átadta a kassza kulcsot s a könyveket. Az ott végzett analitikai munkát a kolozsvári egyetemen a Treadwell-ből tanultuk Spacu-nál, ami azt jelentette, hogy alaposan be volt vésve az agysejtjeimbe. Iași-ban a vizsgálatok nagybani végzésének technikáját tanultam hozzá. A gyártási eljárásokkal kapcsolatos szakirodalom egy részét vittem magammal a bányaigazgatóság által kijelölt lakásomra, ahol már cók-mókjaimat korábban leraktam. Együtt vacsoráztam a főmérnökkel s pár műszakival akik szintén Fernezejen laktak. A műszaki és adminisztrációs gárda nagy része a sétányira levő Nagybányán lakott. Nagybányán minden volt, iskolák, vendéglők, szórakozó helyek, szállodák, parkok s a szép környezetbe beillő híres festőiskola. A városba én is gyakran bementem később, egyelőre azonban szabad időmet arra fordítottam, hogy a három műszakban dolgozó hatalmas üzemet alaposan

megismerjem s az eljárásokat megértsem.

Másnap behívtam a laboratóriumi részlegek vezetőit, s átbeszéltem velük a múltat s a jövődöt. Megismertem a nagyméretű család és lopás módszereit, amit a korábbi román vezetők rendszeresítettek s amiben a laboratórium is komoly szerepet játszott. A több kisebb-nagyobb bányából beérkező közetből a laboratórium nagy mennyiségű mintát vett, s a szokásos módon átlagolta, s abból vette ki a párhuzamos analízishez szükséges pár grammot. A valóságban azonban nem két, hanem 5-6 párhuzamos vizsgálatot csináltak, amiknek a lényege az volt, hogy az arany tisztán maradt a tégelyben, amit lemértek, s a legkisebb két eredményt vezették be a könyvbe. Azt hivatalosan beadták az igazgatóságnak, s azon az alapon számoltak el a bányákkal. A többi arany ment a kasszába, s azon a vezetők osztottak. A gyártás közbeni fokozatosan dúsuló mintákkal hasonlóképpen jártak el.

Az utolsó kohászati fázisban már csak az ólom, s a benne oldott ezüst és arany maradt, s ezeket nagy méretű, csontlisztből készült béléssel és félgömb formájú fedővel ellátott üzőkben – 4-6 m átmérőjű tégelyekben – választották szét magas hőmérsékleten. Ahogy az ólmot a csontliszt felszívta, fokozatosan kivált az ezüst, s a tompa fényű ólom tetején kis szigetekben felcsillant. (Blick.) Ekkor az üzőköt lezárták, s csak az igazgató, vagy a főmérnök jelenlétében lehetett mintát venni. A volt román főnök egy hosszú nyelű vaskanállal kivétetett 200-300 ml-t, s felvitette a lakására, ott beleöntötték egy veder vízbe s – őszerinte – abból ő tudta, hogy hol tart a művelet. A pár kilónyi arany/ezüst nála maradt. Hogy osztozott-e valakivel, a laboratóriumiak nem tudták. A magyar vezetés alatt ez a gyakorlat megszűnt. Annak ellenére, hogy a füstöt s gázokat hosszú alagúton vezették a magas kéményhez, még mindég maradtak fémek, az alagút pora meg egyik legdúsabb nyersanyag volt. Az utcán lerakódott port a falusiak összekotorták s eladták valahol a városban, ahol kis házi laboratóriumokban választották le az aranyat és ezüstöt.

Pár hét után elfogyott a pakura, s a románok nem küldték a megrendelt szállítmányt. A fafűtés nem adott elég hőt az üzőknek, viszont alkalmat adott nekem, hogy Farkassal együtt egy kis mérnöki munkában is részt vegyek. Az volt az elgondolás, hogy fagázt csináljunk, amihez volt bőven ócska kazán s tartály; az üzőkök elé építsünk egy előrészt, aminek az elején hasábfákat lehet égetni s a lángba be lehet nyomni oxigén és fagáz keveréket, ami felemeli a hőmérsékletet. A pakura porlasztáshoz használt berendezés erre aránylag könnyen átállítható. A valóságban azonban elég bonyolult és veszélyes is volt, de a karbantartóknak megvolt a gyakorlatuk

az oxigén/gáz keverék használatára, s egy-kettőre megcsináltak egy próba berendezést. Én elkészítettem a rajzot, a főmérnök a beadványt a pesti igazgatóságnak s már használatba is vettünk egy ilyen pót-berendezést.

Kb. 10 nap múlva visszakaptuk a rajzot azzal, hogy az a szabályzatnak nem felel meg. A főmérnök szidta a központot, de a rajzot meg kellett csinálni. Ez a bürokrácia nem volt ínyemre való, s beszéltem Farkassal, aki a következő napokban tartandó kormánybiztosok gyűlésére készült, hogy érdeklődjön egy igazi mérnöki munka után.

Ott találkozott a visszacsatolt területek bőriparának kormánybiztosával, egy Inceffy nevű mérnökkel, aki éppen egy mérnököt keresett a marosvásárhelyi börgyárnak. Farkas ajánlotta, hogy beszéljek vele s ha megfelel nekem, ő nem gördít akadályt a távozásom elé, miután az első három hónap próbaidőnek számít. Így hamar befejeződött az "arany életem" s mehettem a székely fővárosba. A felmondásomat egy-kettőre megírtam s még a rengeteg levelet is, amikkel tartoztam. Csomagoltam s elbúcsúztam a kollégáktól, megköszöntem a laboratóriumi munkatársak segítőkészségét és az első vonattal mentem Bánffyhunyadra.

Anyámék aggódással fogadták, hogy otthagytam a "biztos állami munkát" és itt ki tudja mi vár rám. Megnyugtattam őket, hogy minden rendben lesz. Már volt valami gyakorlatom, úgyhogy a második munkahelyre kevesebb izgalommal készültem. Az egyetemi évek alatt szerzett üzemi gyakorlatok is bátorításul szolgáltak. A katonaságnál eltöltött interim évek pedig hozzászoktattak a nagy méretekhez.

Rövid karrierem alatt mindenütt, beleértve a két katonai szolgálatot, hamar beilleszkedtem s megszoktam az új környezetet s megtanultam az új feladatokat. De különben is ehhez már kölyök korom óta, kanyargós vándorlásaim alatt beleszokhattam. Ez alatt a rövid idő alatt is rendkívül sokat tanultam s csak azt sajnáltam, hogy a kohászati eljárások mellett nem volt időm a vegyészeti résszel foglalkozni s megismerni a színes fémek leválasztási módszereit s a különböző színes fém tartalmú vegyi anyagok nagybani előállításának technológiáját, beleértve a szükséges hatalmas gépeket. Később, mikor magamnak kellett nagy berendezéseket terveznem, eleinte nehezen írtam le a nagy méreteket. Aztán már üzemszempontok, sőt egész üzemek tervezése sem okozott sok gondot.

Egyébként eddig a dolgok valahogy mindig úgy alakultak, hogy haladásom segítsék, s remélni mertem, hogy most sem lesz másképp. Már majdnem babonásan hittem benne, hogy ennek most is így kell történnie. De most fordított sorban zajlottak az események. Egyelőre menjünk végig a sima útra, mielőtt rátérünk a gidres-gördös, göröngyös útra.

XIV. FEJEZET

A MAROSVÁSÁRHELYI BŐRIPARTELEP R.T.

1. Viszonylag normális viszonyok - 941-42

Előzetes megbeszélésem Inceffyvel. Bemutatkozás a gyárban. Szerződés, lakás, laboratórium, laboránsnő, iroda. Mellette lakik a főkönyvelő családjá, akikkel hamar megbarátkozom. A gyár tulajdonosai, igazgatósága, szervezete. Ismerkedés a helyzettel, feladatokkal, emberekkel, bőrökkel. A kesztyű bőr üzem, a cipő felső bőr és kabát bőr gyártó részleg, a lakk bőr gyártó üzem. Sorba kell őket megismerni részben a laboratórium segítségével s fokozatosan bevezetni a rendszeres minőség ellenőrzést. Nagy hasznát veszem a szakirodalomnak, amit Inceffy küldött. Probléma mindenütt van. Ismeretségi kör kialakulása. Grauzerék, Simonék. Inci látogatása. Eljegyzés. Incit áthelyezik Vásárhelyre. Könnyen beilleszkedik az új munkakörébe. Tanár társai és diákjai hamar megszeretik. Baráti körünk gyorsan bővül. A lakás problémánk megoldódik kis késéssel, de annál kedvezőbbben. Gábor esküvője Kolozsvárott. A mi esküvőnk Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Budapesten. Ez utóbbi hivatalos úttal összekötvé. Inci hozzám költözik, majd egy ideiglenes lakást bérelünk Grauzerék segítségével. De nem sokára beköltözhetünk az új lakásunkba. Inci felhossa Zsuzsit Szilágycsehből. Problémáink a bőrellátással. Hadiüzemmé nyilvánításunkat kérjük. A megoldás Mandel és az én nyakamba szakad, s egyúttal sok újabb feladatot jelent. Az eljárásokat most már ismerem, bár a lakkbőr gyártást csak hézagosan, de hamar beletanulok. Végül is mindegyiken tudok javítani.

Marosvásárhelyen találok Inceffyvel a szállodájában. Elmagyarázta, hogy a gyárnak nincs mérnöke, s az üzem minden fontos pozíciója két család, (szerinte egy klikk) kezében van s ezért fontos állami rendelkezéseket nem lehet rájuk bízni. A zsidó kézben levő vállalat is örülne, hogy egy keresztény mérnök jelenléte növelné a velük szembeni bizalmat és segítene a gyár modernizálásában. Megmondtam, hogy egyelőre a bőrgyártáshoz semmit sem értek, de ezen hamar túljutok, s aztán ténylegesen mint mérnök kívánok dolgozni. Ígérte, hogy miután ő a kolozsvári Dermata bőrgyárban dolgozik, rövidesen küld szakkönyveket. A húga itt dolgozik az irodán, s ha valamire szükségem van, szóljak neki. A nagybányai 6 hetes kitérő után december elején jöttem Vásárhelyre, de a szolgálatom november 25-ikével kezdődött és évi 13 hónapi fizetéssel valamint egy hónapi

fizetési szabadsággal járt.

Bementünk a gyárba, s miután átestünk a bemutatkozásokon, mindjárt megírták a szerződést, ami Nagybányához képest nagy előrelépést jelentett anyagiakban és pozícióban is. A laboratóriumi irodát foglaltam el, miután első feladatomban a minőség ellenőrzés megszervezése volt. Kaptam egy ügyes, gyakorlott laboránsnőt. A laboratórium mellett volt a főkönyvelőnek, Rosenblatt Tódornak a lakása. Szimpatikus úr volt, egy kedves, csinos feleséggel, Julikával, s két elkényeztetett kis gyerekkel, akikkel hamar összebarátkoztam. Üres perceimet igyekeztek maguknak lefoglalni.

Tenni és tanulni való bőven volt, s ahogy megkaptam Inceffy-től Stather Gerbereichemie című hatalmas könyvét, minden szabad időmet azzal töltöttem, hogy azt böngésztem, s próbáltam a mi eljárásaink megfelelőjét megtalálni. A könyv nem ad recepteket, de megírja minden lépés értelmét, elméleti alapját és gyakorlati kivitelezési módját. Most már csak az kellett, hogy a pontos számadatait megtudjam a különböző itt gyártott bőrféleségek (marha, borjú box, sevró, bélés, kesztyű, lakk stb.) készítéséhez használt anyagoknak és anyag-keverékeknek. Ezek egy részét laboratóriumi analízissel meg lehetett határozni, s ez a gyártásvezető részére is fontos volt. A krómcserezéshez szükséges leveket Rosenberg a cserzőhordók feletti helyiségben állította össze, s onnan csöveken adagolta tengelyen keresztül a hordókba. Én néha felmentem hozzá, s beszélgetés közben egy-egy számot beírtam a tenyerembe. Aztán megnéztem, hogy beleillik-e a Statherben megadott általános leírásba. Így lassan összeálltak az eljárások, s azt is megtanultam, hogy sokféle változattal lehet előállítani ugyanazt a készbőrt. Ehhez azonban a mechanikai műveleteket is ismerni kellett. Nem rendeltem odaállni a gépek mellé s addig csinálni egy-egy műveletet, míg jól értettem. Hamarosan megtanultam azt is, hogy a bőrt barkája alapján hogyan lehet azonosítani.

Így az első pár hónap gyorsan eltelt, sok munkával, kevés szórakozással. A Gerbereichemiet már szinte kívülről tudtam.

Közben Inceffy Mancsi érdeklődött lakás után, és délután be is költöztem egy bútorozott szobába özvegy Tolokánnéhoz, ahol reggelit is kaptam. Csinos nagy lányának, Micsukónak egy hadnagy udvarolt, aki jól zongorázott s így már volt is egy kis induló társaság. Volt egy nagy fia is, Márton, aki nem lakott ott, őt csak később ismertem meg.

A gyár két család tulajdonában volt, akik a vállalatot Dél-Amerikába kivándorolt rokonaiktól örökölték. De csak az egyik tulajdonos, Rosenberg dolgozott a gyárban, ő szakember volt a felső- és kabátbőrök gyártásában s

keményen dolgozott úgy is mint művezető s az egész üzem igazgatója és műszaki vezetője egy személyben. Volt ugyan egy másik igazgató is, Haberman, tipikus "strohmann" de ő legfeljebb a személyzeti ügyekkel foglalkozott. Annál többet dolgozott a felesége, aki a pénzügyeket intézte és a személyi titkárnői szerepet is betöltötte. Mindketten keresztények voltak s Habermanné minden szempontból értékes tagja volt vállalatnak. Ezzel a társasággal azonban sohasem kerültem közelebbi viszonyba, nyilván nem szívesen láttak, miután a kormánybiztos hozott be.

Volt a gyárnak egy kesztyűbőr részlege is, amit egy viszonylag fiatal, szintén zsidó származású technikus vezetett. Ez a részleg a legprimitívebb módszerekkel kitűnő minőségű kesztyű bőrt gyártott. Nyersanyagaik közé tartozott az ammónia tartalmú pH szabályozásra alkalmas közegként használt vizelet, s a kutya- és majorság-ürülék, amelyek ismeretlen enzim tartalmuk folytán hatottak. Ez kitűnő terület volt annak bizonyítására, hogy egy képzett műszaki milyen radikális változtatásokra képes, ha hagyják.

A részlegvezető László Palival hamar jó viszonyba kerültem, ami lehetővé tette, hogy az eljárását alaposan megismerjem, s a szakkönyveim alapján Palival pontról pontra átbeszéljük, s az üzemből terjengő bűz fő forrásait szabad piacon kapható, ellenőrizhető kemikáliákkal helyettesíthessem anélkül, hogy a bőr minősége romlott volna.

Itt alkalmaztam először a problémák megoldásánál az én esetemben szabálynak számító módszert, ami a szokásosnak a fordítottja volt. U.i. én, ha beléptem egy helyiségbe, ahol sokan és rendszerint sok gépen dolgoztak, nem azzal kezdtem, hogy csodálatomnak adjak kifejezést, hanem azzal, hogy mérnöki szempontból megállapítsam, mi nem látszik megfelelőnek. Ezt természetesen főleg csak az én hatáskörömbé tartozó részeknél alkalmaztam, s ez lehetővé tette a problémák gyorsabb megoldását.

A gyár fő részlegében is volt bőven javítani való. Itt főleg a mechanikai berendezés szorult javításra, amiket az üzem gépésze, Péterman könnyen meg tudott volna csinálni. De itt már minden olyan ócska volt, hogy ha hozzányúltak egy részhez, az egész szétesett. A kikészítő műhelyt csak a festék tartotta össze.

A felső és kabátbőr részlegben sokféle vegyi anyagot használtak, amiknek különböző fedőneveket adtak (az üzemi titkok megőrzése céljából). Ezek nagy részét Rosenberg személyesen mérte ki, és adagolta. A laboratórium nem ellenőrizte. Ezért sok mindent kellett utáncserezni, vagy még egyszer lefesteni. Miután a háború miatt a civil lakosság nehezen jutott jó minőségű bőrhöz, minden árat megfizetett egy jó cipőért, vagy egy szép táskáért. Az árba a dupla munka is belefért.

A gyár egyik legjobb üzlete a lakkbőr volt. A lakk-üzem az utca másik oldalán volt, elkerített, fás, füves területen. Egy német mester vezette. Ennél a lenolaj alapú lakknál a legkisebb porszem is ártalmas, ezért a falakon belül körben állandóan folyt a víz. Ez a rész tetszett legjobban. Német alaposággal volt megtervezve, s látszólag úgy is dolgozott.

A nyersbőr beszerzés azonban mind nagyobb nehézségbe ütközött, mert a jó minőségű bőroket a hadiüzemek kapták. De volt egy kitűnő anyagbeszerzőjük, aki megszerezte azt, amivel a gyár folyamatosan tudott működni. Ez egy örmény férfi volt, Kádár Dezső (Laci), akivel, s szimpatikus feleségével hamar összebarátkoztunk. A közvetlen munkatársak közül mindvégig nagy segítséget kaptunk gyáron belül is és kívül is Grauzer Gyulától, akinek feleségével s két szép kislányával hamar megbarátkoztunk. Marosvásárhelyen volt még rokonságom is: Vincze Babáék. Anyai ágon, azt hiszem, harmadik unokatestvérem. Gábor jól ismerte őket mikor Marosvásárhelyen diákoskodott. Bátyám tartotta a rokonságot Br. Aporékkal is, akik apai ágon voltak rokonaink. Én nem kerestem a kapcsolatot a rokonsággal, ez a bátyám reszortja volt s ő azt ki is használta.

Ismeretségi köröm ezalatt bővült a tűzoltó parancsnokkal Dr. Simonnal, s a leánygimnázium igazgatóját, Szijjgyártót is megismertem. A gyár biztosításához szükséges felméréseket két építészmérnök végezte (Lomnitzer és Tsa.) az én közreműködésemmel, akikkel kölcsönös respektus alakult ki. Viszont Rosenberggel s Habermanékkal megmaradt az urazás, míg a többi vezetővel áttértünk a keresztnévre. Rosenbergénél nagy kártya csaták folytak, de engem szerencsére soha nem hívtak meg. Ez engem nem zavart, miután se nem kártyáztam, se nem ittam, s a társalgás témái sem tartoztak az engem különösebben érdekelték közé. A szabad időmet szívesebben töltöttem tanulással, új ismerősökkel s a város megismerésével. Marosvásárhely vezetői tudatosan építették ki a székely nép fővárosává. Házak, utcák, utak templomok, iskolák, mind a nép szabadságát tükrözte.

Közben szorgalmasan leveleztünk Incivel, aki az iskola év befejezése után "helyszíni szemlét" tartott Vásárhelyen, s ezalatt Vince Babáéknál lakott. Tetszett neki a város, s a három nap alatt míg ott volt, az eljegyzésünket is megtartottuk 1941 június 1-én. Ahogy visszament, kérte az áthelyezését a Vásárhelyi Református Leánygimnáziumba. Szeptemberben, pár nap késéssel, már ott boldogította a sok kislányt a latinnal. Bár a latint kevés diák szereti, őt hamar megszerették diákjai.

Mielőtt eljött, volt egy csomó elintézendője és Vásárhelyen is be kellett rendezkednie. Egyelőre Grauzerék segítségével bérelt lakásban lakott.

Tanár társaival hamar összebarátkoztak, s azok is segítettek. A Rosenblatt családdal ő is jó viszonyba került, de különösen jó barátság alakult ki Simonékkal és Grauzerékkal. Szerencsére az asszonyok is hamar megbarátkoztak, mert mint Gyuszi mondta: neki nem az a barátja akit szeretne, hanem a felesége barátnőjének a férje.

De előbb még a Gábor és Asztalos Éva októberben tartott esküvőjére mentünk "tapasztalatcserére!" Az esküvőt később Gábor többször is megismételte, de azokon mi már nem vehettünk részt. Október huszadikán Inci katedrása tele volt virággal, amit a lányaitól kapott névnapjára. Én persze szokásom szerint elfeledkeztem az Irén napról, de gyorsan sikerült egy csinos vázát vennem és egy szép virágcsokrot belé.

Az én első évem lejáró félben volt, s akkor járt egy extra hónap fizetés, s attól kezdve a gyár köteles volt rendelkezésemre bocsátani egy szolgálati lakást fűtés-világítással, vagy annak ellenértékét. Találtunk is egy megfelelő lakást, amit nem akartak gyerekes családnak kiadni. Mi mindenképpen megfizettünk, mégis csak hosszú huza-vona után utalták ki nekünk. Borzasztó állapotban volt. A gyár végeztette a szükséges renoválásokat, takarítást. A falon levő tapétákat le kellett szedni, koszosak is voltak, s alattuk laktak elődeink poloskái. Óriási lakás volt, amihez bútort kellett csináltatni. Egyik szoba berendezését Inci szüleitől kaptuk, ezt ott vettük meg, a többi a híres vásárhelyi mesterekkel csináltattuk. A vállalatól kaptunk egy szép modern rádiót. Később soha, sehol sem tudtunk egy olyan szép lakást berendezni.

1942 elejére számítottuk, hogy végre megtarthatjuk az esküvőt, miután most már elvégeztem amit akartam, s volt biztos keresetem, amiből egy kis család jól megélhetett. Ráadásul Incinek is megvolt a végzettségének megfelelő biztos állása.

A sok előkészület ellenére majdnem lekéstük a polgári esküvőt, mert már rég záróra volt a városházán mikor végre befutottunk. Dr. Simon Gyula volt az egyik tanú s Tolokán Márton, a háziasszonyom fia a másik. Megebédeltünk négyesben az Elekes vendéglőben, s mi ketten indultunk is Váradra. Ott volt Patyiéknál az esküvői vacsora, református és katolikus pap barátaik részvételével, akik szintén összeadtak. Most már annyi kötelék volt rajtunk, hogy még mindég kitartanak.

Az esti gyorssal indultunk tovább Budapestre nászútra. Nekem hivatalos megbízásom is volt, s az utamat a gyár fizette. A Royal szállodában volt lefoglalt szobánk. Ott is vacsoráztunk. Nem az ölemben vittem be Incit a szobánkba, bár az biztos nagy feltűnést keltett volna. Reggeli után mászkáltunk mindenfelé a városban, mint jó vidékiek, de egyáltalán nem

gondoltuk, vagy kívántuk, hogy ide kerüljünk. Tíz napot töltöttünk Pesten. En közben valamilyen értekezleten képviseltem a gyárat. Aztán már alig vártuk, hogy visszatérjünk a mi kis városunkba, bár ott rengeteg dolog várt ránk a gyárban, a gimnáziumban s főleg a még elkészületlen lakásunkban.

De most már elég gyorsan haladtak a dolgok s reméltük, hogy nem sokára beköltözhetünk végleges otthonunkba. Addig, egy hétig még az én bérelt szobámat laktuk, majd béreltünk egy lakást a Grauzerék segítségével a mellettük levő házban, ahova a közben beszerzett holmikkal, bútorokkal ideiglenesen beköltözhattünk. Ahogy kész volt az új lakás, Inci elhívta Szilágycsehből Zsuzsit, aki nagyon megszerette őt mikor még Medgyessyéknél szolgált, (akik közben szintén elköltöztek Szilágycsehből), s így Zsuzsi boldogan jött hozzánk.

Az én hatásköröm és feladataim a börgyártás titkainak megismerésével párhuzamosan növekedtek. A kesztyűgyár modernizálása és a kikészítő műhelyben keresztül vitt kisebb átalakítások után, a lakkbőr üzembe is gyakran átlátogattam. A német mesterrel jó viszonyt sikerült kialakítani, miután tudtam segíteni a kész lakkbőrök stabilizálásában, amit általában napfényen való utánszárítással értek el. Ezt nagyrészt UV lámpákkal is meg lehetett oldani. Ezt a személyzetre veszélyes sugárzást automata kapcsolókkal kordában lehetett tartani. Ezzel megnyertem az ott dolgozók és főnökük bizalmát. Most már szívesen láttak, ha átmentem. Ebben a tökéletesnek tűnő üzemben is sok mindent lehetett jobban, vagy másképpen, jobb hatásfokkal csinálni.

A lakk akkor lett komoly pénzforrása a gyárnak, amikor a vállalat hadiüzemmé vált. A vállalatnak egy budapesti ügyvéd, Dr. Mandel volt a jogtanácsosa (a bátyja Vásárhelyen volt jó nevű szívorvos). Mandel igyekezett elérni, hogy a gyár több nyersbőr kiutalást kapjon, de a nyersbőröket be kellett szolgáltatni, s azokat hadiüzemeknek utalták ki. A kis üzemeknek csak a kevés salak maradt. A gyár is felvásárolt minden féle bőrt, ami kapható volt. Egy megoldás maradt: a vállalatot hadiüzemmé kell nyilváníttatni. Rám hárult a feladat, hogy ezt keresztül vigyem, mert bár Mandel mindent előkészített, az ő kezébe nem adtak ki egy ilyen dokumentumot. Felküldtek Pestre a Hadügyminisztériumba, de engem sok pezsgő (és valószínűleg pénz) előzött meg. Mikor kihallgatásra jelentkeztem a miniszternél, úgy tűnt, hogy ott mindenki ismer, s a miniszter is azonnal fogadott. Leültetett, s a titkárnöje kávé-t hozott be, s elbeszélgettünk a bőripar fontosságáról a katonaság ellátásában. Pár perc múlva egy tiszt már hozta is a kész iratot, amely a Bőripartelep hadiüzemmé nyilvánította. Ugyanakkor meghatározta a vállalat különböző nyersbőr kvótáit és készbőr

szállítási kötelezettségét. A gyárban nagy örömmel fogadtak. De az én feladatom szaporodott azzal, hogy az előírt rendelkezések betartását nekem kellett ellenőrizni. Felvettek ugyan mellém egy fiatal mérnököt, de az nem sokára kapott egy jobb állást, s otthagyt minket. Azt hiszem, hogy a műanyag termékek készítésénél használt, vagy keletkezett anyagok között lehetett valamilyen rák keltő anyag, ami mindkettőjük halálát okozhatta.

Engem újra utolért, mint mindig, a legrosszabbkor rám erőszakolt katonai szolgálat. Most átképzésre hívtak be, szerencsére helyben. A kiképző iskola alezredes parancsnoka Inci egyik kolléganőjének a férje volt. De ez nem számított. Ettől függetlenül továbbra is kint lakhattam, csak már korán reggel bent kellett lennem. Egyszer késtem pár percet, s a hadnagy "barátom" a lovagló gyakorlaton nem engedett felülni a lóra; a ló mellett kellett futnom "elegáns" önkéntes ruhámban. Volt Incinek mit takarítani. Viszont az ezredbálon az ezredes minden jót mondott rólam Incinek, azzal hogy beszéljen rá, hogy maradjak benn a hadseregnél, ahol nagy karrier várna rám. Mire nejem azt válaszolta, hogy – "van neki tisztességes mestersége". Az ezredes nem erőltette tovább. Aztán ennek is, mint a többi katonai szolgálatnak, vége lett, s mint hadiüzemi főmérnök fel voltam mentve a további katonai szolgálat alól.

Végre alkalmam lett volna bővebben foglalkozni a többi problémával is. Az igény a gyárral szemben növekedett, a teljesítőképesség csökkent. Az energia jelentős része arra fordítódott, hogy a mindinkább összezsugorodó bőr- és segédanyag ellátás ellenére a katonai rendelések mellett civil vásárlóinknak is juttassunk valamit. Ez annál inkább fontos volt, mert az utóbbi szolgáltatta a működéshez szükséges anyagiakat.

Az amúgy is törekvő zsidó vezetők és munkások egyaránt féltek, hogy valamilyen címen rájuk húzzák a szabotázs bélyegét, s fokozott erővel igyekeztek teljesíteni a vállalatra kiszabott munkát. A termelés fokozása viszont nem volt lehetséges a géppark és az eljárások javítása nélkül. Az előbbihez sok pénz, az utóbbihoz sok munkára lett volna szükség, ami elsősorban rám várt.

XIV. FEJEZET

MAROSVÁSÁRHELY

2. Szaporodnak a problémák 1942-44

A német nyomás növekszik. Elbocsátások. Új emberek, új üzemi nyilvántartások. A lakkmestert visszarendelik. Borjúbokszt eljárásért cserébe megkapom a lakkbőr gyártás még hiányzó részleteit. Rosenbergék sikertelen kísérletei. Átveszem a lakkgyár irányítását. Újtítások. Kimerül a nyersanyag utánpótlás. Több kísérlet után, a zsákvászon a legjobb pótlék. Az új anyag folyamatosabb technológiát tesz lehetővé. Tűz a gyárban, életmentő kísérlet. A kár felmérése. Új, modern üzembrész. Anyám télire hozzánk költözik. Egy jó nevű kémikussal megpróbálkozunk a bőr pótlására alkalmas műanyag előállításával. A magával hozott kis minták alapján berendezett laboratórium. A kísérletek nem sikerültek, de sokat tanultam. Márciusban a balkáni hadműveletek ürügyén a németek megszállják Magyarországot. Átvesszik minden fontosabb hivatal és a karhatalom irányítását. Eichmann ellenőrzése alatt megkezdődik a zsidó lakosság összegyűjtése és munkatáborokba való szállítása. Mindinkább belesodródunk a háborúba, s magunk is gondolkozunk azon, hogy esetleg el kell hagynunk szép kis városunkat..

A német kormány fokozott nyomást gyakorolt a magyar hatóságokra a zsidó törvények hathatós végrehajtásával kapcsolatban. Csehszlovákiában, Lengyelországban és a többi közép-európai államban a német megszállás után az ottani zsidóság számára Magyarország tűnt az egyetlen mentsvárnak, s azok mind nagyobb számban igyekeztek átjutni Magyarországra. Ahogy a magyar kormány szemet hunyt az illegális bevándorlási hullám felett, annál inkább növekedett a németek nyomása. A vállalat kénytelen volt sok kisebb beosztású, de jól képzett munkását elbocsátani. Ezek között én is elvesztettem képzettséget s a szükséges ellenőrző vizsgálatokra betanított laboránsnőmet. Az elbocsátottak helyére kénytelenek voltunk képzetlen egyéneket felvenni, ami főleg a művezetők munkáját nehezítette, de az enyémet se tette könnyebbé. Az új helyzetben a gyártásközi minőség ellenőrzésre is fokozottabban szükség volt s az üzemvezetőket meg kellett tanítani munkájuk rendszeres nyilvántartására is. Néhol még maga az írás is nehezen ment.

A Műegyetem keretén belül szervezett Esti Műszaki Főiskolán a bőripar is kapott helyet s Dr. Fehér irányításával megindult a vállalatok által ajánlott kisebb-nagyobb vezető szerepre kiszemelt személyek oktatása. Az oktatókat a megfelelő elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkező s a szakmát is ismerő diplomások közül válogatta ki a tanszék vezetője. Az egyetemi oktatás csapdájába később én is beleestem, 1949 után fokozatosan növekvő óraszámmal. A különböző iparágakból, különböző előképzettséggel és gyakorlattal rendelkező fiatalok a vállalatok választása után kerültek Dr. Fehérhez felvételre. Nehezen felmérhető feladatát az adott körülmények mellett a legjobban végezte s az előadók is próbálták anyagaikat úgy összeállítani, hogy abban minden diáknak legyen legalább egy szakasz érthető. Az igazi nehézség akkor jött amikor az órák anyagát írásban is meg kellett adni. Minden esetre jól jött egy-egy olyan ígéretes idézet, hogy "a tudás hatalom".

A feladataikat nem ismerő új vállalatvezetők részére a Gazdasági Akadémia szervezett egy tanfolyamot, ahol az új vezetők megismerték a rájuk váró szervező és irányító feladatokat. A tanfolyam szervezésében és a nem iparspecifikus tananyag összeállításában én is részt vettem s pár órát is elvállaltam. Nekem se ártott egy pár jó nevű tanár előadását meghallgatni, bár nekem már a perceim is be voltak táblázva. A gondokat a cseppfolyós politikai és katonai helyzet is növelte.

A mi üzemünkben is minden vonalon komoly változtatásokra volt szükség, ha azt akartuk, hogy a vállalat életben maradjon.

Problémáinkhoz adódott, hogy a németek már 1942-ben erősen foglalkoztak Közép-Európa és a Balkán fokozottabb biztosításával, s visszahívták az ezen a területen dolgozó német állampolgárokat, köztük a lakkmesterünket is. Ez elég gondot okozott, mert nem volt hajlandó Rosenbergnek átadni az eljárást. Végül nekem ideadta a borjúboksz gyártási eljárásának fejében. Én már a lakkbőr-gyártásról minden elérhető szakirodalmat elolvastam, mégis sok kisebb, de igen fontos részlet még hiányzott s azokat ő leírta nekem. Megmondta, hogy sok olyan anyagot kért, amikre nem volt szükség, így különböző vegyi anyagokat amiket egyszerűen beöntött a csatornába, vagy pl. konyakot, amit megiszogatott. Ezzel igyekezett összezavarni a vezetőket. Engem is zavart, hogy sok anyag amit a lakkfőzéshez kért nem illettek bele az általam ismert szakirodalomban ismertettek közé.

Miután Rosenberg majd László Pali egy pár tételt elrontott, engem kértek meg, hogy próbáljak egy pár kísérletet. Nekem az elsőre jól sikerült: a német nem csapott be. Pár tétel után a barna lakkot is megpróbáltam, ami

szintén jól sikerült, sőt egy fehér lakkbort is készítettem, ami a ráspriccelt kevés olajtól szivárvány színekben játszott. De ez túl komplikált volt, s nem volt kifizetődő a gyártására berendezkedni. A barna nem igényelt új berendezést, s azt rendszeresítettük is. Több szint lehetett kikeverni a rendelkezésre álló anyagokból, de egyelőre sok egyéb gondunk volt, hogy az üzem lehetőségeit jobban ki tudjuk használni fokozott gépesítéssel.

A berendezésben több változtatást csináltattam. A forró főzeteket repülő benzinnel hozzáadásával hígítottuk a megfelelő sűrűségűre. Ezt a veszélyes műveletet az udvar közepén végezték. Csináltattam Pétermannal bádogból egy lombiknyakszerű fedőt és azon hátul hagytunk egy nyílást a kézi keverő lapátnak egy bőr karmantyúval, hogy csökkentsük a benzinnel történő kiáramlását s egy adagolót is szereltünk a tetejére. Nekem és Pétermannak mindig voltak újabb ötleteink, hogy jobban dolgozzon a fedő. Így sikerült a benzinnel nagy részét visszanyerni. Ez rendkívül fontos volt, mert repülő benzint csak kiutalásra lehetett kapni.

Persze sokkal egyszerűbb lett volna két rozsdamentes acélból készült megfelelő nagyságú reaktort venni a megfelelő keverőkkel, adagolókkal, kondenzerekkel s a szükséges mérőeszközökkel felszerelve s beépíteni egy kis műhelybe. Ilyesmire valószínűleg évekig várnunk kellett volna.

A lakkbőrnek mind nagyobb lett a kellete, s az ára is, miután megfelelő bőrt nem lehetett kapni. Mint más üzemek, mi is megpróbálkoztunk kutya és vadbőrökkel s textíliákkal is. Mi a zsákvásznat találtuk a legmegfelelőbbnek. Csak az alapozó anyagot kellett sűrűbbre főzni s kevesebb repülő benzint hozzáadni. A kenőcszerű, szinte darabos masszát spatulával jól bele kellett dolgozni a feketére (vagy barnára) festett vászonba s aztán szárították mint a bőrt és simára csiszolták. A következő réteg anyaga is lehetett kissé sűrűbb. A további folyamat egyelőre maradt majdnem ugyanaz mint a megszokott, bőralapú lakkbőrök kikészítésénél.

A munkásokat csak fokozatosan lehetett rávezetni az új eljárásra. Eleinte a csiszoló asztalok nagyságára vágták le a vásznat. Ezt hamar megváltoztattuk, kihasználva a textíliák hosszában egységes alakját, szemben a bőrök egyénekenként eltérő nagyságával s formájával.

Készítettem a középtől a vége felé keskenyedő, a végén lekerekített 3m hosszú másfél cm vastag, simára csiszolt deszka-lapokat s ezekből 3-3-at megfelelően kettévágva és összeillesztve egy-egy kerek acél lapra erősítettük. Az így keletkezett két hatágú csillagot egy 130 x 12 cm-es tengelyre erősítettük. A deszkákba 8 cm-ként 2 x 4 cm-es nyílásokat vágunk. Felállítva a lyukakon 135 cm hosszú egyik lapos oldalán kissé lekerekített 2 x 4 cm-es simára csiszolt léceket lehetett átdugni. A vásznat

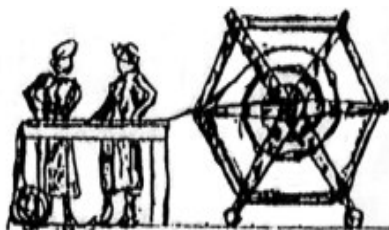
most már csak fel kellett húzni és ráfeszíteni a csiszoló asztalra. A bekent vászon elejét ráakasztottuk a tengelybe erősített horgokra. Aztán egyet fordítottunk a csillagon, a vászon alá dugva egy-egy lécet. Majd jött a többi rész felhúzva az asztalra, s bekenés után a csillagra csiga vonalban, ameddig az megtelt. Az asztal végénél elvágtuk, s a csillag ment a szárítóba másnapig.

A csiszolás ugyanúgy ment, csak most a szárított vászon a csillagról lett részletekben lehúzva, s közben az ott kihúzott rudakat a másik oldalon levő csillagnál használtuk fel. A lecsiszolt, leporszívózt, lemosott vászon most a másik irányba haladva megkapta a második réteg lakkot, s a feltöltött keret ment egy másik szárítóba. Másnap az is jött csiszolásra, aztán a végső híg lakkot vittük rá egy különleges, teljes szélességű spriccelő fejjel. Ez a csillag ment a harmadik szárítóba. Egy-egy asztalnál 4 nő dolgozott. Az asztalok számát fokozatosan növeltük, ahogy a hely s a lakkfőző kapacitás engedte: kettőről négyre.

A feltöltött keretek nagy súlyt jelentettek s ezért a végeken az utolsó rudak másak voltak s a szerkezet megerősítését szolgálták. Az egymás mellett levő lábakat is összekötötte egy keskeny lap. Primitív, de stabil szerkezet volt. Egyszer sem fordult elő, hogy valamelyik csillag összeesett vagy felborult volna, ami a karbantartó műhely szakszerű munkáját dicsérte. A szerkezetet folyton tökéletesítettük, a végén már visszahúzható kerék is került két lábra, hogy tolni lehessen a nehéz alkotmányt a szárítóba.

Át kellett alakítani a szárítókat s megnövelni kapacitásukat, hogy a munka folyamatosságát biztosítani lehessen. Miután a különböző lépésekben más hőfokot kellett tartani, ezeket egymástól is el kellett szigetelni s a belső hőmérsékletet automatikusan szabályozni. Ugyancsak át kellett alakítani a spriccelő berendezést s az egész műveletet. A napon, vagy az UV szobában való szárítás is leegyszerűsödött. Végül a lakkozott, teljesen száraz vásznat ismét feltekercselve vitték át a vasaló géphez, ahol valamilyen, rendszerint sevrő, vagy borjúboksz barkát préseltek rá, ami által az teljesen bőr-

szerűvé vált.)

A lakkbőr, vagy utánzatának gyártása nagy figyelmet, türelmet s a felhasznált anyagok ismeretében különleges elővigyázatosságot igényelt, amit a vezetőség nehezen fogadott meg a szállítás állandó sürgetése miatt. A sok szárítási művelet közben hol itt, hol ott igyekeztek perceket, sőt órákat levágni, a szükséges túlórákból lecsipni. Ez semmit sem látszott változtatni az áru minőségén. A lenolaj fokozatosan válik a szép fényes, mélytűző lakká. A stabilizálási műveletek a további oxidációt akadályozzák meg, ami a lenolaj egyéb felhasználásánál is alapvetően fontos tényező.

Ezzel az eljárással a vállalat százezreket keresett. Én elég gyámoltalan voltam, hogy nem jegyeztem be a szabadalmat a találmányi hivatalban, vagy hogy nem kértem legalább egy elfogadható jutalékot. Azt gondoltam a gyár vezetőségében lesz annyi becsület, hogy ezt maguk felajánlják. Még nem éltem bele magam a tőkés világ gondolkozási módjába. (Később sem.) Lényegében engem mindig kielégített az, ha valamit sikerült jól megoldani.

Történt egyszer, hogy Zsuzsi felköltött, hogy nagy tűz van, ég a bőrgyár. Öltöztem, s biciklivel rohantam a gyárba. A kikészítő műhely finiselő gépes szárnya égett. Simon Gyuszi s csapata már ott volt, de nehezen tudtak eligazodni a toldalékokkal növekedett üzemszobában, pedig Gyuszival már többször átjártuk a gyárat s ilyenkor ő minden apróságot kikérdezett, s tudta hogy a kikészítő műhelyben van a legkevesebb gyúlékony anyag, viszont ebben a részben volt a legtöbb értékes kikészítő gép. A tüzet gyorsan eloltották. A kikérdezéskor kiderült, hogy előző este sokáig dolgoztak, hogy reggel leszállíthassanak egy lakk-vászon rendelést. A megégett tekercesek ott feketedtek a vasaló gép asztalán s mellette a földön. Úgy nézett ki, hogy a tűz innen indult ki. A bakkok s asztalok, valamint a rajtuk levő bőrok is megégték s a gépek is károsodtak. Az egész szabotázsnak nézett ki, s a gyanú könnyen Rosenbergre terelődhetett. Mindenestre a rendőrség kiszállt, s elkezdte a kihallgatásokat. Mindenkitől, – látszólag összefüggéstelenül – kérdeztek mindent. Az én véleményem szerint azonban ez egy tipikus öngyulladás volt. A lakk nem kapott elegendő napfényt s a frissen vasalt, felmelegedett lakk feltekereselve tovább oxidálódott, s mivel a hő nem tudott távozni a tekeresből, az begyulladt. Ez nappal nem történhetett volna meg, már az oxidálódó lenolaj szaga miatt sem. Tekintettel arra, hogy a vasalást Rosenberg maga végezte egy segítséggel, a letartóztatása várható volt. Gyuszi ismerte a jelenséget, s támogatta a javaslatomat, hogy másnap csináljunk egy pár kísérletet az üzemben levő lakkvászon tekercesekkel. Még aznap mindent elrendeztünk, hogy a kísérlet

realitását biztosítsuk.

Szerencsére volt két félméteresnél is hosszabb hőmérőnk s egyet-egyed bedugtunk két friss tekercsbe. Ezek közül az egyiket feltettük a szokásos hőfokra felmelegített vasaló gép asztalára, a másikat a gép mellé raktuk. A két igazgató, egy rendőr tiszt, Simon Gyuszi és én körülültük a gépet, s elkezdődött a végtelennek tűnő várakozás, mialatt Gyuszival megmagyaráztuk a várt jelenséget, amiben lassan már magunk is kételkedtünk. Figyelmünket az asztalon levő tekercsre koncentráltuk, s arra gondoltunk, hogy elmulasztottuk az előzetes vasalással járó felmelegítést, s javasolni akartuk, hogy a másik tekercset a szokásos módon préseljük le, mikor a földön levő tekercsből vékony füst szalag kezdett szálldogálni. A hőmérő már száz fok felett állt, de azt a tekercset senki se nézte, s úgy el voltunk foglalva tűzvárással, hogy a fokozatosan erősödő szagra egyikünk se figyelt fel. Nagy volt az öröm, s az egészből ott helyben elkészült az "életmentő" jegyzőkönyv.

Érdekes, hogy a lakküzemi személyzet ki volt oktatta a lenolajjal készült termékekkel előforduló öngyulladás veszélyére, de bevallották, hogy egyikük sem hitt benne, míg nem látta.

Felhívtuk a Lomniczer és Tsa. építészeti irodát, akikkel nem rég készítettük el a biztosításhoz szükséges felmérést és értékelést. Így a kár megállapítás hónapok helyett pár nap alatt elkészült, és a biztosító is hamar fizetett, miután hadiüzemről volt szó. A helyreállítási terveket az építészeti iroda készítette el, s ebbe én is belekontárokodtam a szükséges számítások elkészítésével. Miután az anyaggazdálkodási hivatalnak mindent meg kellett indokolni, így sok statikai számítást kellett végezni, amit Iaşiban, mint nem kötelező tárgyat szórakozásból tanultam, s ezeket most a gyorsaság kedvéért én végeztem esténként otthon az iroda és a városi főmérnök megelégedésére. A vállalat vásárhelyi és budapesti kapcsolatai kitűnőek voltak s így mindent gyorsan megkaptunk s a nem javítható gépeket is pótolni tudtuk. Az építkezés gyorsan ment s a részleg modern, új helyiségben folytathatta az alig három hónappal azelőtt leégett üzem munkáját.

Részemre ez a baleset sok, részben anyagi haszonnal járt. A gyárban hálások voltak s tovább nőtt a tekintélyem is. Kiderült, hogy ilyen részletes statikai munkára van szükség az újabban elrendelt óvóhely építkezések tervezésénél, de nincs aki csinálja. Ezt az ágát a matematikának az építészek is kerülték, s ha lehetett, inkább fizettek érte. Az építési iroda kérésére, a városi főmérnök megszerezte részemre a Hadügyminisztérium engedélyét, hogy óvóhelyeket tervezhessek. A végén már a városi főmérnöknek is én csináltam a statikai munkáit. Ez a másod-munka időnként több jövedelmet

jelentett, mint az üzem-mérnöki fizetésem, ugyanakkor hetente csak pár esti órát vette igénybe.

Marosvásárhely régi település volt, s a házak építésénél nem spóroltak a téglával, s a gerendákkal. Pl. a mi házunknál az alagsor falvastagsága másfél méter volt, amikre támaszkodott a donga boltozat. Ezt úgy kellett volna megerősíteni, hogy a felette levő épület súlyának másfélszeresét bírja el. Bár a tízszeresét is elbírt volna, a számításokat mégis el kellett végezni. Ilyenkor a műszaki feladat a kijárat biztosítása volt, amire a szomszéd házakkal való összekapcsolás volt a legjobb megoldás. Ezek megtervezése és kivitelezése volt a tulajdonképpeni mérnöki munka. Nagy ipar fejlődött ki a bomba-biztos nyílás-záró szerkezetek gyártására. A háborún nem csak veszíteni lehetett, voltak akik sok pénzt kerestek rajta. Azonban az utolsó 50 év alatt kifejlődött hadi technika mellett ezek a szerkezetek ma már nem sokat érnének.

Míg a németek előretörésével a frontok látszólag távolabb kerültek, a légi támadások figyelmeztettek az ellentámadások veszélyére. Mégis egy év halogatás után beengedtük a gólyát: 43 októberében megszületett első gyermekünk, aki az ősi magyar Levente név mellé a nemzetközi László nevet is kapta. Levente mindég ragaszkodott a nevéhez akkor is amikor Kanadába jöttünk, bár az angoloknak ritkán sikerült egymásután három e betűt kiejteni.)

1944 telén Anya és Jolán néni egy ideig elváltak, elkerülendő a téli nehézségeket és kiadásokat. Jolán néni Erzsike néniékhez ment, Anya hozzánk jött. Bár ez a kikapcsolódás nem sokat javított az egészségi s főleg idegállapotán, mégis mindenben segíteni szeretett volna. Ilyenkor, ha jöttek a rosszullétek, egy telefonhívásra nem sokára már ott volt az orvosa: a kis Friedman doktor, aki hamar rendbe tudta hozni őt, nem annyira orvossággal, mint egy irodalmi vitával. A szívét is alaposan megvizsgálta Dr. Mandel szív specialista, s megnyugtatóan, hogy semmi komolyabbat nem talált, ami van, az inkább idegfeszültségből adódik.

A gyerekkel anyámnak nem volt dolga, mert nem volt síró természetű s egyszer mikor mégis túlzásba vitte, a karomra tettem s rávertem a frissen pelenkázott popsijára. Nagyra nyitott szemével meglepetten nézett rám, de elhallgatott. Anyám felvette és később mikor rosszul érezte magát, az ok mindjárt megvolt: vigyázni "kellett" a gyerekekre. Aztán jött Friedman s mindjárt jobban lett. Leventét három nő gondozta, köztük Zsuzsi, aki büszkén tologatta az elegáns kis kocsját a főtéren.

Januárban disznóölés volt, de a konyhán folyó feldolgozáshoz anyámnak nem volt szabad lemenni. Mikor én hazajöttem már töltötték a

kolbászt, hurkát s anyám kétségbeesetten panaszkodott, hogy ő miért nem segíthet, mikor ő legalább olyan jól tudja csinálni mint a fiatalok. Leengedtem. Persze megfázott, ki is fárasztotta magát, s másnap már beteg volt. Kérdezte az orvos, hogy hol fázott meg. Hát neki le "kellett" menni segíteni a konyhán. Végül mégis egy kicsit kipihentebben, jobb erőben ment vissza, s folytatta Jolán nénivel az évtizedek alatt megszokott szomorú kis életét.

A bőrgyár fokozott tempóban dolgozott, a katonai rendelkezéseket idejében szállította, s a tűz miatti kiesést is fokozatosan pótolta. Egyúttal az elavult festő részlegek felújítására is sor kerülhetett. Abban a hitben ringattuk magunkat, hogy Magyarországon nem lesznek harcok. Nyilván a magyar politikusok mindent meg is próbáltak, hogy Magyarország ne váljon hadszíntérré. A magyarok sohasem voltak jó politikusok s az oroszoktól és a kommunizmustól – az 1918-as forradalom után – jobban féltek, mint a németektől. A nyugati hatalmak nem álltak velük szóba. Így sikerült a németeknek, azon a címen, hogy a Balkán felé vezető utakat kell biztosítaniuk, 1944 március 19-én puskalövés nélkül átlépni a határt. A magyarok egyszerre azon vették észre magukat, hogy minden hatalom a megszállók kezébe került. Ellenállásról most már szó sem lehetett.

A gyár megpróbált úgy funkcionálni, mintha semmi sem történt volna. Még egy nagyvonalú újítással is megpróbálkoztunk. Egy budapesti műanyag szakember, (később a Műanyag Kutató Intézet vezetője) Németországból hozott mintákat, annak bizonyítására, hogy még egyes bőrféleségek helyettesítésére is használhatók. Megállapodott a gyárral, hogy a szükséges kísérleteket megcsinálja. Komplikált és költséges üveg berendezést építettünk a laboratóriumban. A vinyl-alkohol alapú műanyag előállításában azonban még kis méretben is meghaladta pesti kollégám tudását és maga is belátta, hogy további alapkísérletekre lenne szükség. Miután kiderült, hogy Németországból csak mintákat kapott, de eljárást nem, további kísérletezésre a vállalat nem volt hajlandó a szükséges pénzt kockáztatni.

Ezután már gyorsan peregtek az események. A németek első nagyméretű beavatkozása az ország belügyeibe a baloldali politikusok le tartóztatása volt. Az ellenzék elhallgattatása után hozzáfogtak a zsidó származású lakosság kitelepítéséhez előre elkészített tervek alapján. A lakosság hamis papirokkal, egyének s családok bújtatásával, semleges országok mentő szolgálatain keresztül próbált ellenállni. Hogy a társadalmi kapcsolatok ne zavarják a kitelepítést, a németek a városokba rendeltek vidéki csendőr különítményeket, hogy a zsidó lakosságot összeszedjék.

Eddig a környező országoknak volt egy Magyarország, ahova a veszélyeztetettek menekülhettek, de innen már nem volt hova menni csak hamis papírokkal bujkálni. Akiket sikerült összegyűjteni, azokat a téglagyárba vitték. Nem adtak időt arra sem, hogy átöltözzenek megfelelő ruhába, s a legfontosabb dolgaikat összeszedjék. A téglagyárat a csendőrség német felügyelet mellett őrizte.

A polgármester tiltakozásul lemondott, ami persze nem változtatott a helyzeten. A feleségem valahogy bejutott a táborba, s vitt valami élelmet, de azt nem engedték be. Találkozott a gyáriakkal, Julikán egy kivágott cipő s egy könnyű ruha volt. Másnap vitt be egy rendes cipőt s valami meleg ruhafélét is.

Tódor teljes búskomorságba esett, pedig még csak azon a címen gyűjtötték össze őket, hogy munkára viszik, legalább is ezzel igyekeztek ámítani a foglyokat, a lakosságot, és talán saját jobb érzésű embereiket is.

Csak Rosenberg lányáról, László Paliról és a gyári postás fiúnkról hallottuk, hogy azok közül akiket elvittek, vissza tudtak jönni. A kislány eljutott a dél-amerikai rokonaihoz, Pali megpróbálta beindítani a gyárat (erre még visszatérek), a postás fiú polgármester, vagy rendőrfőnök lett. Ezek a személyi változások később rajtunk is segítettek.

A gyár gazdaságilag Habermannénak, technikailag nekem köszönhetően folytatta a munkát, most már egy német katonai parancsnok (aki Rosenbergek házába költözött be) ellenőrzése mellett. A technikai személyzet munkája megduplázódott mert a pótlásul felvett személyek betanítása több időt vett igénybe, mint amennyit ők segíteni tudtak. Nehezebb volt a helyzet mint az első zsidó dolgozók elbocsátásánál, mert most szakembereket kellett pótolni. Tudtuk, hogy túl sok időnk nincs hátra. Ha a románok átállnak az oroszok oldalára, azok Erdélyt hetek alatt megszállják s a hadműveletek áttevődnek Csonka Magyarország területére. Kádárékkal megbeszéltük, hogy ez esetben az ő kétlovas szekérével s az én kocsimmal egyenesen Budapestre megyünk. Ez hamarabb bekövetkezett, mint gondoltuk.

A halogatás miatt nem készültünk fel kellőképpen, nem használtuk ki időnket s lehetőségeinket és nem gondoskodtunk a lakás, a berendezés és hátrahagyott papírjaink sorsáról.

XV. FEJEZET

MEGINT MENEKÜLNI KELL

MOST MAROSVÁSÁRHELYRŐL BUDAPESTRE - 1944

Megismétlődnek az 1916-os események oroszokkal súlyosbítva. Bezárjuk a gyárat, s felszedjük a sátorfánkat. Társulás Kádárékkal. Két férfi, három nő s egy egy-éven aluli gyerek. Három jó lóval, egy echós-szekérrel s egy fedeles bricskával indulunk neki a 600 km-es útnak. Nehézségek a szekér karavánokkal. Kialakul a napi rutin. Megszakítások, nagyobb pihenők. Tanulságos pihenő. Pánik a dési állomáson. Szilágycsehnél lemarad Zsuzsi. Szatmár éjjeli bombázása. Levente első születésnapja. Debreceni nagy pihenő. Bonyodalmak Tiszafüreden. A híres hortobágyi tank-csata. Kerülő utakon Fótig. Pihenés helyett gyors távozás. Inci rokonainál, Csókáéknál találunk ideiglenes lakást. Én rögtön állást kapok a Mauthner börgyárban. A kocsit, lovakat otthagynom. Nem költözünk ki a gyári lakásba. Kádár egy ismerősénél száll meg, s mindjárt folytatja szokásos üzleteit a gyárak s a vidéki beszerző források között. Csókáéktól lovas kocsival járok be a gyárba.

Augusztus végén, szeptember elején mind erősebben hangzottak az ágyúlövések délkeleti irányból. Ez azt jelentette, hogy az oroszok már az ottani szorosokat próbálják áttörni. Ez a lehetőség nekik nyilván azért jött olyan hirtelen, mert a románok – mint 1916-ban – a harcolás helyett az árulást választották és átálltak az oroszok oldalára. Az orosz hadsereg a román katonaságot beolvasztotta, s a Kárpátokat rövid idő alatt elérte. Ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy bármennyire köt is minket minden Erdélyhez, amilyen gyorsan tudunk, át kell mennünk az anyaországba, ha lehet, Budapestre.

Az iskolai évad befejezésekor családomat Marosvásárhelyről kivittem Koronkára az esetleges bombázások elől. Az ottani iskola felügyelő lakását béreltük ki a nyári szünet idejére. Nekem volt egy egylovas kocsim, amivel bejártam a gyárba (kb. 7 km távolság). A vállalat nyersbőr beszerzője, Kádár Dezső, feleségével (náluk nem volt gyermek) jó barátaink, a városban maradtak. Neki volt egy jól megépített szekere két kitűnő lóval, amivel a környező helységeket járta és a bőrbegyűjtésben és eladásban használta főleg, de ő vett-eladott, csereberélt akármit, amiben valami hasznot látott és a szekérével szállította az árut. Kádár kitűnő üzletember

volt, aki bárkivel egy-kettőre megtalálta a megfelelő hangot, aminek később jó hasznát vettük. Mikor már a bombázás zaja nagyon erőssé kezdett válni, velük együtt elhatároztuk, hogyha közelednek az oroszok, a már előzőleg megbeszélt terv szerint felmegyünk Pestre. A fővárosban volt két nagy s több kisebb börgyár, ahol mindkettőnket legalább névről ismertek s valószínűleg könnyen találunk munkát s a feleségemet pedig automatikusan áthelyezik. Erről beszélgettünk már előbb is, de csak mint távoli tervről. De a rengeteg tennivalót csak halogattuk.

Valójában az utolsó percig reménykedtünk, hogy nem kell ott hagynunk Vásárhelyt, hiszen eddigi életünkben nem sok szép volt, s az is főleg Vásárhelyen történt. Itt kaptunk először képzettségünknek megfelelő állást és tudtunk összeházasodni. Szép nagy lakást sikerült kapnunk s berendeznünk a híres marosvásárhelyi asztalos művészek méretre készített szép bútoraival. És itt született Levente, aki nem volt még egy éves sem mikor elindultunk. Így nem is dolgoztunk ki semmi részletes tervet az elvinnivalókra, sem az ott maradó holmik megfelelő elhelyezésére.

Sajnos, mint a meneküléseknél lenni szokott: sok reménnyel indulunk s a végén sok csalódással kellett megbirkóznunk. Ennek a háborúnak sikerült olyan mélyen begyökeresedett erdélyieket is kimozdítani, mint Reményik Sándor és édesanyám, aki engem is felmentett egy régebbi versében kihangsúlyozott Erdélynek tartozó hűségem alól egy bánatos versében. ("Széles a világ".) A saját-maga vigasztalására írta, mint egy elképzelt sírkőre, mikor Jolán néniével együtt nekivágtak a nagyvilágnak:

*A messzi Erdélynek poéta leányát
harcok szele űzte az idegen tájra.
Hazai föld ez is... Legyen rajta könnyű,
legyen benne csendes, zavartalan álma.*

A hét végére a helyzet gyors romlását mutatta, hogy már megérkeztek Vásárhelyre az Ukrajnából menekülő német telepések első szekerei. Erre a gyár leállt, a munkásoknak előre kiadtuk a fizetésüket, és hazamentünk, hogy megbeszéléseinknek megfelelően felkészüljünk. Kádár jól megrakta a szekerét lóeledellel, zabbal s tárolható dolgokkal, élelemmel magunknak. A két feleség és a gyerek az én kocsimmal jöttek, ő és Zsuzsi a kétlovas szekérrel. Marosvásárhelyen megálltunk és összeszedtünk egy s mást, amit a legfontosabbnak tartottunk: pár könyvnél s a legfontosabb iratoknál, meg pár ruha darabnál többre nem jutott hely. Az én kocsimnak felhúzható fedele volt, de nem volt oldala. Ezen úgy segítettünk, hogy egy

nagy szőnyeget ráterítettük a kocsi tetejére, amiből így egy nagy doboz lett. Az eleje ugyan mindig nyitva volt, de legalább oldalt nem csapott be az eső. A szekérnek is volt félhenger alakú teteje, ami rendkívül fontos volt holmijaink, az élelem s az abrak beázása ellen.

Útnak indultunk a két fogattal, s mint valami cigány karaván része kivonultunk Marosvásárhelyről. Végtelen sorban százával mentek előttünk az Ukrajnából menekülő német telepések szekerei, borzalmas volt őket még látni is. Nem tudom hány száz kilométer volt mögöttük, s hogy lovaik meddig bírhatják még, annak ellenére, hogy ezek nehéz munkához szokott állatok voltak, míg a mi lovainkat hosszú útra sohasem kellett használnunk.

Érdekes volt ahogy a három ló megérezte hogy összetartoznak, és így ha az egyikünk előre sietett, a lovak nagyon izgatottak lettek és próbálták az előbbre kerülni a kocsi utolérni. A Szászrégen felé vezető úton volt egy hosszú, elég meredeken lejtő szerpentin. Ezen a részen történt meg először, hogy a két kocsi elszakadt egymástól. Ez alkalommal Inci hátul volt és az én lovam bolondult meg. Inci előre mászott a bakra, gyerekkel ölében próbálta fogni a gyeplőt, míg én leszálltam és az orránál fogva próbáltam visszatartani a lovat. Nem volt könnyű, mert egy igen erős, kisebb metlenburgi típusú ló volt, elég súlyos és izmos állat. De lezáródott orral nem kapott levegőt, s így kénytelen volt lelassulni és annyira lecsillapodott, hogy a szekerünk elé szép lassan be tudtuk állni.

Levente lecsúszott az Inci öléből, ami növelte a riadalmat, amit végül is jól megúsztunk: az ijedtségen kívül senkinek, s a lovaknak sem lett semmi baja. Szászrégen körzetébe este felé értünk be, ez kb. 40 km-es útnak felelt meg. Az eddigiek alapján úgy látszott, hogy a napi 40 km-nyi tervezett utat be tudjuk majd tartani. Miután Budapest kb. 600 km távolságban volt, ez mindössze 15-16 napnak felelt meg. Sajnos a megszakításokkal egy hónapnál is több lett belőle.

Első letáborozásunknál már kialakítottunk egy rutint, ami abból állt, hogy legelőször szállást kerestünk, hogy a nők és a gyermek fedél alatt tudjanak aludni. Míg az asszonyok elintézték a Leventével kapcsolatos tenivalókat s gondoskodtak valami kosztról nekünk, mi a lovakat bekötöttük, ha lehetett fedett helyre, lecsutakoltuk őket, s kaptak enni, inni. Helyben szereztünk szénát, vizet; az abrakot, zabot a szekér hozta, de szénát azért mindenütt vásároltunk inkább. A lovak megitták pár veder vizüket, erre megnyugodtak, pihentek. A szekér annyi élelmet hozott, hogy nappal emiatt ne kelljen leállni sehol.

Levente jó gyerek volt, nem sokat sírt, s jól aludt. A felnőttek megbeszélték a reggeli teendőket, igyekeztek gondjaikat magukba zárni s a

fáradtság őket is hamar elaltatta. Mi végül is a lovak mellett aludtunk.

Másnap korán reggel ettünk, elláttuk a lovakat, s nehezen elindultunk a következő napi útszakaszra. Kiderült, hogy a lovak mellét a 40 km-es folyamatos út alatt a szerszámok feltörték. Ez nem látszott még, de nagyon érzékeny lehetett. Fel voltunk szerelve kenőccsel, ami a fájdalmaikat enyhítette. Mégiscsak nagyon nehezen akartak megindulni, általában meg kellett valakinek tolni a kocsit, de miután elindultunk, ismét hozzászoktak a szerszámokhoz. Egy másik napi 40 km után megint elláttuk magunkat és a lovakat, s mindenki holt-fáradtan aludt reggelig.

Szerencsére legalább az utunk elején jó időt fogtunk ki. Az első eső idő alkalmával elhatároztuk hogy a lovak kedvéért várunk. Kerestünk jobb szállást, hogy mi is pihenhessünk. Fokozatosan kiderült, hogy mi szükségeseget hagytunk el és miket cipeltünk fölöslegesen. Úgyszólván minden iratot, ami nem látszott szükségesnek, az elemi iskolai bizonyítványtól felfelé, fényképeket, stb. otthagytunk bezárva a kombinált szekrényben. Ezzel szemben én elhoztam egy néhány francia és német szakkönyvet, Inci pedig egy pár kedvenc könyvét (Homérosz, stb.). Ezek együtt több, mint egy fél mázsát tettek ki. A kocsink hátuljára felkötöttem a biciklit, ami okosnak bizonyult később, mert amikor megálltunk itt vagy ott egy faluban, a kerékpárral könnyebb volt közlekedni, ezt-azt beszerezni.

A rengeteg menekülő felcsapta az árakat s mindent tízszeres áron kellett megvenni. Annak idején 5 pengő volt egy dollár, most 40 pengőbe került egy napra a széna, úgy használták ki minket az úton, ahogy akartak – de széna nélkül nem tudtunk volna tovább menni.

A falukon, ahol átmentünk, nem tapasztaltunk nagy pánikot, de a nem odaváló, kirendelt hivatalnokok szintén elmentek nyugatra. Egyik faluban a közjegyzőket, Rápoltiékat jól ismertük. Náluk szálltunk meg. Ők is úgy határoztak, hogy tovább mennek. Behívták a faluból azokat, akik jóindulatú szomszédnak, becsületes munkásnak bizonyultak, és az este míg ott voltunk mindent szétszórtak közöttük: ez sokkal okosabb volt, mint ahogyan mi csináltuk, mivel így holmijaik olyanokhoz kerültek, akik arra érdemesebbnek bizonyultak.

Rápoltiéknak nagy méhesük volt; mondták, hogy mikor német katonák jártak arra, páran kérték, hogy egy-két lépet kivehessenek. Kaptak is és udvariasan meg is köszönték. Ezek valószínűleg kivételnek számítottak. Később sajnos csak azt láttuk, hogy hogyan viselkedtek az orosz frontkatonák: bevonultak, kijelentették, "Davaj!" s vitték amit akartak, sokszor az emberekkel együtt. Pedig az orosz, ezt Iași-i barátaimnál s később is tapasztaltam, barátságos, jóindulatú nép. – Hát ez a háború!

Egyik közeli nagyobb hely ahol átmentünk Dés volt (megye székhely, kb. 6-7000 lakossal). Mikor Désre értünk, megjelentek felettünk a repülőgépek. Az állomással szemben egy domboldalba voltak beépítve a légvédelmi óvóhelyek. Rajtam kívül közülünk mindenki bement az óvóhelyre, de a lovakkal valakinek kint kellett maradni.

Az állomásnál nagy mennyiségű tüzelő fa volt felhalmozva, minden irányban kb. 2 méteres sorokban. Én beállítottam a két szekeret a három lóval a farakások közé, és nem tehattunk egyebet, mint vártuk, hogy bombázzák az állomást. Az óvóhelyen lévők nem tudták, hogy mi történik kint; néha egyik-másik kinézett, és mikor behúzta az óvóhely vasajtáját, az odabent úgy hangzott, mint egy bombarobbanás, minden alkalommal nagy pánikot keltve. A végén a Dési állomást nem bombázták, valószínűleg mert még nem volt katonailag fontos. Az oroszoknak kevesebb bombázója volt, ők inkább tankjaik fedezetében, vagy lövontatású páncélszekerrel, ágyúkon jöttek. Nekünk nem volt "szerencsénk" hozzájuk ezen az úton.

Az utunk Szilágycsehen keresztül vezetett. Itt nagy sírások között elvált tőlünk Zsuzsi. Ő haza érkezett, de nem sok jó várt rá. Később ugyan férjhez ment régi szerelméhez, s született egy gyereke, de az csecsemő korában meghalt s a férjét is elvitte a tüdőbaj.

Mi folytattuk utunkat Nagykároly, Szatmár felé és egy éjjel egy Nagykároly melletti faluban éltük át azt az iszonyú/szép látványt, amikor összpontosított légi támadás ért egy védett várost. Szatmárnémetit bombázták és ezt mi 20-25 km-ről néztük, olyan volt, mint egy gyönyörű, de ugyanakkor borzalmas csillaghullás – alulról lötték a repülőket, fentről hullottak a bombák.

Az amerikaiak sok repülővel támadtak; 80-100 gép összegyűlt a Balaton felett, s onnan mentek csoportos támadásra. Főleg katonai célpontokat bombáztak, de jutott bőven nem katonai célpontoknak is és a civil lakosság is nagy veszteségeket szenvedett. Itt voltunk először tanúi egy ilyen félelmes repülő támadásnak. Vajon a mai nemzetközi szabályokat melyik fél tartaná be? én már remélem nem leszek tanúja egy harmadik világháborúnak.

Október 2-án megálltunk egy nyírségi falu előtt s egy nagy útszéli fa árnyékában, a fűre leterített pokrócon ünnepeltük Levente első születésnapját. A születésnap tortát egy görög dinnye helyettesítette, gyertya helyett a könnyes szemünk csillogtak. A lovak csodálkozva élvezték a váratlan pihenőt.

Megszálltunk a faluban, s reggel elindultunk Debrecen felé. Kádárnak volt Debrecen mellett egy 100 holdas birtoka tanyával együtt, kitűnő

termő földdel. Ezt egy rendes család bérelte, akik nagyon szívesen fogadtak. Itt mindennel jól elláttak s pihentünk négy napot csendben, szinte elfelejtkezve a háborúról.

Aztán a lövések zaja megint hallatszott a távolban. Az oroszok, bár elakadtak egy darabig Erdélyben, de ahogy áttörtek a Kárpátok szorosain – amiket a bécsi döntés meghagyott a románoknak azok remélt szövetségi hűsége fejében –, napok alatt elérték csonka Magyarország határát. Rossz diplomáciánk következtében az ország mégis hadszíntér lett. De az orosz hadseregnek kevesebb időre volt szüksége hogy eljusson a Dontól a Kárpátokig, mint onnan átverekedni magát a csonka kis Magyarország nyugati határáig, (októbertől április 4-ig). A Dunától keletre eső részen a német-magyar ellenállás erősebbnek bizonyult.

Az első agyúlövést hallva, mi is indultunk tovább. Hortobágy homokos északkeleti részén, egy kis faluban álltunk meg. Itt a járműveink majdnem tengelyig süllyedtek a homokba, a lovak nem bírták, s beragadtunk. A helyi parasztok hoztak egy pár kis tehenet, s azok ügyesen kihúzták a két kocsit a homokból a lovakkal együtt. Szerencsénk volt, hogy az oroszok nem értek utol, mert a központi hatalmak az ellenállás vonalát a Hortobágnál húzták meg. Itt mindkét fél erős tank egységeket állított össze a homok sivatag két oldalán, és itt zajlott le a világháború egyik legnevezetesebb összecsapása, a híres "hortobágyi tank-csata", ami két hétig tartott, s bár a központi hatalmak elvesztették, fel tudták tartóztatni az oroszokat hosszú ideig, míg veszteségeiket pótolták. Mindkét fél sok embert s több száz tankot vesztett; ezek ott hevertek a homokban még sokáig a háború befejezése után is. Viszont ezalatt az oroszok Szeged mellett átkeltek a Tiszán s ezzel az ország déli részén is nyitottak egy új frontot.

Mi közben egyenesen Tiszafüredig mentünk, ahol egy nagyon jónak látszó szállást kaptunk, de Kádár meg én megint kint aludtunk a lovakkal, hogy el ne lopjanak valamit. Falusi udvarokban gyakori volt, hogy az istállóban sok apróbb házi állat is meghúzódott, így pl. tyúkok, pulykák, házi nyulak, stb., s ezek teli-s-teli voltak bolhával. Így itt egész éjszaka mindketten a bolhákat söpörtük magunkról, és nem valami jól pihentünk, s bizony fáradtan indultunk reggel tovább. A lovak is fáradtak voltak, s nem nagy örömmel fogadták a reggeli szertartást, ami a szerszámok felrakásával és a befogással kezdődött.

Az ottani Tisza hidat lebombázták, és helyette egy hajóhidat állított össze a katonaság, amihez az egyik oldalon nagyon meredeken kellett lemenni, a másik oldalon meredeken felmenni. Azonban nem ez volt a fő akadály. A lovak Tiszafüredre már kisebesedve értek. Ápoltuk őket mint a

kórházban a sebesülteket. De a három ló elhatározta, hogy nem mennek tovább. Nem akartak elindulni. Körülálltak a helyiek, s csak nézték, hogyan kínlódnak a lovakkal. De egyikük sem ajánlotta volna fel a segítségét.

Közben odajöttek a tisztek a hídőrségtől is azzal, hogy minden épkézláb embernek harcolni kell, és hogy innét a férfiak nyugatra nem mehetnek. Itt derült ki Kádárnak a nagy diplomáciai képessége. Meggyőzte a tiszteket, hogy ő mindegyiknek szerez egy birgerli csizmát. Ez egy olyan magas, befűzős csizma volt, ami simult a lábszárhoz. Elegánsabb volt mint a többi csizma, és ezt viselték a német tisztek. Kádár elmagyarázta, hogy debreceni vagy budapesti lerakatából fogja szállítatni mindegyiküknek, és ezt a tisztek elhitték, anélkül, hogy egy darab bőr lett volna a tulajdonunkban legalább mutatónak.

Kádár meggyőzte a körben álló parasztokat is, hogy a fogatokat a hidig eltolják. Megszólalt az ő orrhangjával, hogy "Emberek, nyomják már meg ezeket a szekereket!" A parasztok a végén megtolták a szekereket, de ahogy ők megálltak, a lovak is megálltak. Újabb kérés, ismét tolás. Mondták is a jó fürediek; — "Hát meddig toljuk? Budapestig? — Igaz, így nem is volt könnyű, de végre rajta voltunk a hídon. Most a probléma az lett, hogy a másik oldalon hogy kerülünk le a hídról. Kádár megint összefogta a parton báméskodókat, katonákat stb., s rábírta őket, hogy kihúzzanak. De ez már egy kicsivel könnyebb volt, hisz' innét el kellett minket távolítani minden áron, mert bármelyik pillanatban előfordulhatott, hogy a híd katonai célokra kell — pl. egy átvonuló tank-századnak, vagy visszavonuló katonáknak.

Most már a nagy városokat kerülve, a lehető leggyorsabb tempóval haladtunk Budapest felé. Fel is jutottunk Fótig. Itt elég jó szállást találtunk és arra számítottunk, hogy innét járunk majd be Budapestre, ahol majd igyekszünk elhelyezkedni. De már az első éjszaka kidobolták, hogy mindenkinek részt kell venni a védőárkok ásásában. Erre mi is befogtuk a lovakat, és elhagytuk Fótot, még azon éjszaka felmentünk Pestre. Családomat leraktam Inci pesti rokonainál, Csóka Józseféknél, akiket szerencsére ott-hon találtunk. Kádár hasonlóan egy ismerősénél kötött ki és már délután indultunk is az újpesti nagy gyárakhoz, én egyelőre csak tájékozódni.

Kádár foglalkozása nem volt helyhez kötött. Ő mindjárt tudott magán segíteni, úgy hogy elment az egyik gyárba, engedménnyel vásárolt készbőrt, levitte vidékre s hozta helyette a nyersbőrt és élelmiszert. Másnap már folytathatta is a Marosvásárhelyen abbahagyott munkát. Nálam kicsit nehezebbnek tűnt a dolog, mert szerettem volna nem elakadni valami kisebb állásban. Így fel voltam készülve, hogy jó pár megbeszélésre lesz szükség

arra, hogy megfelelő pozícióban helyezkedjem el, s a fizetés se legyen gyengébb, mint Vásárhelyen volt. De tudtam, hogy általában a nagyüzemek és a szélesebb munkakörök több műszaki és vezető képességet s gyakorlatot igényeltek, mint amit eddig én megszerezhettem.

Mint szakembert már ismertek, így főleg több önbizalomra volt szükségem. Eddigi "szereplésem" alapján reméltem ez is csak menni fog.

Szerencsémre nem volt sok időm ilyesmivel foglalkozni. Ugyanis először a Wolfner gyár egyik igazgatójával beszéltem, aki közölte, hogy a szemben levő Mauthner Bőrgyár éppen egy műszaki vezetőt keres. Átmentem, s mindjárt tudtam beszélni a vezérigazgatóval, Lengyel Jánossal, aki a szokásos egy hónapos próbaidővel és kitűnő feltételekkel rögtön leszerződtetett. Ez azért volt lehetséges, mert a vállalat eddigi főmérnöke felmondott, s pár napja kilépett a vállalattól. Így további idegölő álláskeresés nélkül egyből az egyik legnagyobb magyarországi bőrgyárnál, a Mauthnernél kötöttem ki! Lengyel meghallgatta végzettségemre és eddigi gyakorlatomra vonatkozó beszámolómat, amikre vonatkozó irataimat, mondtam, hogy másnap behozom. Ő ezt nem tartotta szükségesnek, a próbaidő alatt erre bőven lesz időm. Körvonalazta a rám váró feladatokat, s a vállalat ennek ellenértékeként felajánlott pénzbeli és egyéb juttatásokat, amiket másnap részleteikben megbeszélünk, s szerződésben rögzítünk. Nyilvánvaló volt, hogy nagy feladatra vállalkoztam, de én mindig jobban szerettem hegyre mászni, mint kopár mezőn bandukolni.

Megkértem Lengyelt, hogy adjon helyet a kocsimnak s a lovamnak s valakit, aki eljön most velem a lakásomig és visszahozza a kocsit a gyárba, s ha lehet, felvesz engem másnap. Mindent azonnal elintéztet, így vihettem haza a jó hírt.

Ezután a legfontosabb az volt, hogy Inci is idejében megkapja az áthelyezését és hogy hírt kapjunk arról, hogy családjainkkal mi történt míg mi felvergődtünk Budapestre. Az újságok tele voltak a hozzátartozóikat keresők hirdetéseivel. Mi is beléptünk ezek sorába, bár egyelőre nem sok reményünk volt, hogy egyhamar hírt kapjunk róluk, mert a fővároson kívüli részeket már vagy megszállta vagy elvágta a szovjet hadsereg. Így csak a magyarországi hadműveletek befejeztével lehetett azzal számolni, hogy a postaszolgálat, hírközlés, közlekedés meginduljon.

Szerencsénk volt. Több felől is kaptunk hírt, hogy anyámék Őriszentpéterre mentek, de velük ennek ellenére még sokáig nem tudtunk érintkezésbe lépni.

XVI. FEJEZET

A MAUTHNER BÖRGYÁR

Első budapesti munkahelyem - 44 -1945

A Mauthner Testvérek és Társai. Kié a gyár? Lengyel vezérigazgató. Első feladat a vállalat helyzetének s a rám váró feladatoknak vele való átbeszélése volt. Megismerkedés a vezetőkkel. A csoportok hivatalos és tényleges vezetői. Zala. A szerződés és a munka, amire vállalkoztam. Gyári lakás. Egyelőre maradtunk Csókáéknál. A műszaki iroda részleg. Titkárnő: Marika. Elődöm: Jány. Ismerkedés a gyárrészlegekkel s vezetőikkel. Viszonyuk a vállalat vezetőségéhez. Általános és egyéni problémák. Berendezés, felszerelés. Ellátás. Raktárak. Anyagforgalom. Készletek. Biztonság. Éjjeli szolgálat, bentlakó személyzet. Katonai parancsnok. Az októberi politikai események hatása. Belső feszültségek. Szélsőségek. A legfontosabb tennivaló: a gyár fennmaradásának biztosítása. Az anyag és emberállomány átszervezése. Pro-forma műhely. Az orosz belövések sűrűsödnek. A gyár leáll.

A "Mauthner Testvérek R.T." börgyár nevében a "Testvérek" csak az alapítók emlékét őrzik. Ők és családjaik már rég kihaltak vagy kivándoroltak s a vállalat a Kereskedelmi Bank tulajdonába ment át, amely a vállalat ellenőrzését a Bank Ipari Osztályának kiküldöttjére, Dr. Fernbachra bízta és vezérigazgatónak Lengyel Jánost nevezte ki. Tudomásom szerint az összes részvények a bank tulajdonában voltak. Ez egy teljesen kirívó helyzet volt a magyar bőriparban, mert minden börgyár részvénytöbbsége egy vagy két család tulajdonában volt, akik egyben a vállalat minden fontos pozícióját is betöltötték. A Gyáriparosok Országos Szövetségében a Bőripari Igazgatóság egy néhány egymással konkuráló család tagja alkotta a vezetőséget, a többi vállalat is a tulajdonost vagy a vállalat gazdasági és műszaki tevékenységében jártas főtisztviselőjét delegálta. Megtárgyalásra kerültek a napi közös problémák. Az egyetértést mutató jegyzőkönyveik csak formaságnak számítottak. Ez alól a Mauthner kivétel volt, mert megbízottja a bank részvényeseinek érdekképviselője volt. A probléma csak az volt, hogy a vállalat vezetői közül a börgyártáshoz igazgatói szinten csak a mindenkor alkalmazott műszaki igazgató, vagy műszaki igazgatói munkakörrel megbízott főmérnök értett, aki viszont nem feltétlenül ismerte a vállalat pénzügyi és kereskedelmi ügyvitelét. Így a Mauthner bizonyos

fokig hátrányban volt a határozatok meghozatalánál s főleg azok végrehajtásánál, miután egyetlen vállalat volt, amelyik a jegyzőkönyvet komolyan vette s a határozatokat, amik általában jelentős anyagi terhet jelentettek a Kereskedelmi Banknak, igyekezett végre is hajtani.

A vezérigazgató közölte velem, hogy a Szövetség legközelebbi választói gyűlésén a vállalat engem jelöl, s lévén az ország második vagy harmadik legnagyobb üzeme, a Bank delegáltja automatikusan tagja marad az Igazgatóságnak és egyben ajánlotta, hogy a vállalat kereskedelmi és adminisztrációs ügyvitelét igyekezzem mielőbb megismerni. Én éppen az ellenkezőjéhez voltam hozzászokva, mert az előző vállalatomnál előttem – mint nem családtag előtt – minden ilyen jellegű dolgot titkoltak, s engem rengeteg üzemi és magánmunkám mellett a gyár pénzügyei a fizetésemnél az azzal járó felelősséggel együtt nem is érdekeltek. Így már a fizetésem nem is tűnt olyan magasnak. Ezután közölte a vezérigazgató, hogy a gyár területén levő főmérnöki lakás rendbehozatalára vonatkozóan már intézkedett, nézzem meg, s ha van valami óhajom, szóljak neki. Egyben ajánlotta, hogy mielőbb költözzünk ki oda.

A zavaros politikai és katonai helyzetre való tekintettel egyelőre maradtunk Csókáéknál, s az új munkahelyeinkkel kapcsolatos ügyekre koncentráltunk. Incit az Újpesti Kanizsai Dorottya Leánygimnáziumba helyezték át, s miután az iskolaév már megkezdődött, mielőbb meg kellett ismerkednie iskolájával, az új kollégákkal és a házi renddel, s át kellett vennie a helyettes tanároktól a latin nyelv és irodalom tanítását.

Nekem sürgős volt, hogy átvegyem az üzem vezetését s beilleszkedjem a vállalat vezetőségébe. Lengyel ismertette a vállalat kapcsolatát a Kereskedelmi Bankkal, az igazgatók munka- és hatáskörét azzal a megjegyzéssel, hogy a részleteket a vezetőkkel tárgyaljam meg. Tulajdonképpen egyelőre a kereskedelmi és pénzügyi igazgatás is az adminisztráció vezetőjének, Zala Jánosnak a feladatkörébe tartozott s ezt ő osztályvezetők alá rendelt csoportvezetőkkel oldotta meg. Lengyel bevitt Zala irodájába s megkérte, hogy legyen mindenben segítségemre s mikor Fernbach bejön, mutasson be neki. Zalával részletesen átbeszéltük a vállalat technikai szervezetét, a termelési ágak relatív nagyságát, vezetőik képzettségét, a munkások egymás közti és feletteseikkel való kapcsolatát és munka morálját, csoportok és egyének esetleges problémáit. Elég részletes képet kaptam ahhoz, hogy a műszaki vezetést átvehessem. Persze ehhez még egy néhány üzemi csoportvezetővel kellett beszélnem, hogy az üzem működését mielőbb alaposan megismerjem. Tudnom kellett, kikre mit bízhatok s a vezető hiányában megromlott fegyelem helyre állításában kikre

támaszkodhatom.

Zala jól tájékozott, segítőkész egyénnek látszott, de még az ő feladat-körét, az adminisztrációs rendszert is meg kellett mielőbb ismernem. Levitt az irodámba és sok szerencsét kívánt. A műszaki iroda az adminisztrációs irodaépület földszintjén volt. Az elegánsan berendezett helyiség mellett volt a részemre kijelölt titkárnő szobája s egy tárgyaló terem. (A Bank sokat adott a reprezentációra!) A titkárnőm, Hofferek Marika értelmes, csinos, kitűnő munkaerőnek mondott fiatal lány volt. Itt dolgozott azelőtt is, így az elődöm, Jány által felállított irodai adminisztrációt s az egyéb titkárnői feladatokat jól ismerte. Az irodában Marika mindent igyekezett megmutatni, de én inkább arra kértem, hogy a laboratórium vezetőjét hívja át.

Az értelmesnek látszó fiatal vegyész beszámolt a laboratórium vizsgálati módszereiről, a folyamatban lévő kutatási és fejlesztési munkákról s a személyzetről. Mindjárt előre bocsátottam, hogy engem most csak az érdekel, hogy ki mit tud és hogy végzi a munkáját. Felajánlotta, hogy szerez nekem bűrt meg egyéb háztartási berendezéseket a zsidók által hátra-hagyottakból. Visszautasítottam azzal, hogy én jobban szeretek a sajátomban aludni. A gyári személyzet politikai beállítottságát így nem sikerült ismertetnie. (Megismertem később anélkül is.)

A nap hátralevő részét a laboratóriumban és az irodában töltöttem. Másnapra terveztem hogy átmegek az összes részlegen s pár nap alatt megismerkedem a csoportvezetőkkel, az emberekkel, gépekkel és a munkafolyamatokkal. Közben intézkedtem olyan ügyekben is, amik az új politikai helyzet következményeképpen merültek fel.

A gyár előállított mindenféle bőrárut. Ezek nagy részének gyártási eljárásával már tisztában voltam. Azonban eddig nem volt alkalmam a talp- és műszaki bőrök gyártási módszereivel megismerkedni. Tervbe vettem az ezzel kapcsolatos szakirodalom mielőbbi áttanulmányozását és a részleteknek gyakorlatban való megismerését. Másnap elkezdtem a nyersbőr raktár és készlet átnézését s a könyvelési adatokkal való egyeztetését. Úgy nézett ki, hogy itt gyors utánpótlásra lesz szükség. Megnyugtattak, hogy ez elég folyamatosan megy, a rendelkezésére álló nyersbőrt a gyártó hadiüzemeknek kvótáik szerint osztják szét. A kis üzemek nagy részétől a bőripar el volt vágva és ugyanez a probléma a cserzőanyagoknál is fennállt. Ezért az anyagtakarékosság, a hozamok növelése, s a különböző rentabilitású áruk egyensúlya már első benyomásra létfontosságúnak látszott.

A vizes műhelyek kapacitásának nagy százaléka ki volt használva, berendezése eléggé elavultnak és leromlottnak látszott, de a helyzet radikális javításáról a pillanatnyi körülmények között szó sem lehetett. A

meszes mőhelyi hulladék anyagok közül mindössze a huslást értékesítették mint enyvgyártási nyersanyagot. A vegyi anyagok jelentős része visszanyerhető, de erre vagy nem volt eljárás, vagy kapacitás, vagy igény, mert a vevőnek kellemesebb volt tiszta anyagokkal dolgozni. Így a sok használt vegyi anyag, kioldott fehérje s a szőr nagy része mint környezet szennyező került a folyókba vagy szemét lerakodókba.

Leszámítva egy pár új vashordót, a meszes mőhelyi gépek kis kapacitásúak s meglehetősen leromlottak voltak. A német gépivar folyamatosan hozta piacra a világpiacon is első helyen álló termékeit, de ezekre nem jutott pénz. A háborús gazdálkodásban a bőripari termékeket a hadsereg és a hadi ipar olcsó áron átvette, de a meglévő berendezés felújítására, fejlesztésére már nem jutott valuta. Ennek hatása különösen a nedves mőhelyekben volt kirívó. A meszes mőhelyi munka volt a legnehezebb. Az anyagmozgatás kézi erővel történt, s a bőrök itt voltak a legnehezebbek. Ráadásul itt használták a legtöbb korrózió vegyi anyagot. Az egészség védelemre a termelési hajszában nem sokat adtak. A cserző mőhelyekben a krómcserezési eljárások és a használt berendezés nagyjából hasonló volt a marosvásárhelyihez, csak lényegesen nagyobb kapacitású. A kapacitás növelését a legtöbb bőrgyár, még a legnagyobb Wolfner is, egyaránt hozzáépítésekkel igyekezett elérni. Ezért minden bőrgyár toldott-foldott ócskaságnak tőnik. A magyar bőrgyárak, köztük a Mauthner, kitűnő minőségő bőröket gyártottak s ezt elsősorban a bőrök egyéni feldolgozásával érték el. A gyártás folyamán többször került sor a bőrök szétválogatására, hogy minden egyes bőrből a legmegfelelőbb készbőr készőljön. Az anyagmozgatás elavult módszere s a bőrök egyéni kezelése miatt futószalagszerű eljárásról szó sem lehetett, s a munkások és vezetők ezt tudomásul vették. Ott ahol új gyárak modern felfogás szerint épültek s az eljárások nagy tételek egységes feldolgozásán alapultak, a gyártási költségek lényegesen lecsökkentek. A háború után csodálkozva láttuk, hogy a magasabb direkt munkabérek ellenére ez a költség tényező az összköltségnek mindössze 5-6%-a volt a mi kb. 15-20%-unkkal szemben. Változtatásokra csak a háború után kerülhetett sor s azt is akadályozták a megszokotthoz való ragaszkodás, az üzemek beépítettsége, a koncepció és a pénz hiánya.

A növényi cserzés részemre új volt – később ez lett a kutatásaimnak és szakértői munkámnak legfontosabb része –, ezért ezt alaposan átolvastam, s mindent jól megnéztem. Vázlatot készítettem a helyszínről, a műveletekről, így hamar nyilvánvalóvá vált azok primitívsége és a képzett mérnök hiánya. Különböző célokra más-más fajta bőröket vásároltak, s a

gyárban folytatódott a válogatás. A talp és műszaki bőrök más-más műveleteken mentek át. Ezekre a célokra a nagyobb, nehezebb marhabőrök feleltek meg, s azokat is lehetett a gyorsabb vegyes cserzéssel, forgó hordókban, vagy cserzőlevelekben felfüggesztve ellenáramú rendszerben kicserezni. Persze a készbőr karakterének kialakításában sok tényező játszott közre, s ezek összehangolása a bőrvegyész feladata volt, s komoly szakképzettséget, gyakorlatot és érzéket igényelt. Ugyanez saját szűkebb területükön a művezetőkre és szakmunkásokra is vonatkozott.

Ezek részemre új dolgok voltak, annak ellenére, hogy már átnéztem az eljárásokat s a Statherbe is már régebben csupa kíváncsiságból beleolvastam. Ez is elég volt ahhoz, hogy mérnök szemmel nézve a módszereket primitívnek és elavultnak lássam, akárcsak mint Vásárhelyen, mikor beléptem a kesztyű üzembe. A termék kitűnő, de az eljárás... ijesztő.

A gyártmányok minősége különösen béke időben egyike volt a vállalat versenyképességét meghatározó tényezőknek a sok más, főleg gazdasági jellegű tényező mellett, amik erősen próbára teheték mind a műszaki, mind a gazdasági vezetést. Külön részlegek foglalkoztak a kesztyű- és ruházati bőrök készáruvá történő feldolgozásával és a speciális műszaki termékek, pl. gépszij, nagybani előállításával. Ezek gyors áttekintése is napokat vett igénybe, bár nagyrészüket szünetelt. A rendelkezésre álló időm csaknem ötven százalékát a műhelyekben töltöttem. Ezalatt megismertem a kb. 800 dolgozó személyi problémáit is a munka képességük és teljesítményük mellett. Egyúttal a vállalat sürgős problémáit különböző megvilágításban láthattam s kialakíthattam magamban egy sürgősségi sorrendet, amit Lengyellel s Zalával megvitattunk s aszerint intézkedhettünk. Előre látható volt, hogy a rend fenntartása komoly gondokat fog okozni.

Az üzem területén lakott Szűcs gondnok, akinek ez is feladata volt a gépház és karbantartás ellenőrzése mellett. Erre a feladatra ő egyedül nem volt elegendő s az éjszakai műszakban dolgozók sem segíthettek, miután azok saját munkájukkal voltak lekötve.

Ahogy a főváros körül az orosz hadsereg támadása fokozódott, a németek amit lehetett, igyekeztek elvinni. Ennek ellensúlyozására a készáru nagy részét visszavitettem a műhelyekbe mint félkész árut további kikészítésre, a talp bőrök jelentős részét pedig a cserző kádakba tettük szilárd cserzőanyaggal rétegezve (van egy ilyen eljárás-ültetés, amit csak kis tímárok használtak még, amellyel kitűnő talpbőr állítható elő, de több hónap alatt). Ezen a címen a talpbőr jelentős része menthető volt. Más módszert kellett kitalálni a növényi cserzésű bakancs bőrök megtartására, mert itt nem csak ezt a jó minőségű anyagot kellett menteni, hanem ennek a

műhelynek az erősen baloldali beállítottságú szakmunkás gárdáját is, vezetőjükkel, Bakonyival együtt. Ezeket az intézkedéseket később az "öntudatos" munkásság javára írták, pedig, kis kivétellel, azok azzal voltak elfoglalva, hogy mit lehet a gyárból ellopni. A gépeket sem a németek akarták leszerelni, hanem ugyanazok az elemek próbáltak pár alkatrészt elvinni. Az én terveimbe csak pár tényleg öntudatosnak látszó, komoly munkás volt beavatva. (Ezt a szokásos kommunista jelző nélkül értem.)

Mikor a német katonák jelentkeztek, megrakattam egy szállító kocsi nehéz, sózott nyersbőrökkel, így csak egy fordulót tudtak csinálni a kikötőig, ahol a német hajó nem várhatott tovább. Ahogy az orosz gyűrű bezárult, a gyárat fokozatosan le kellett állítani. A félkész bőroket olyan állapotba kellett hozni, hogy a leállás ideje alatt ne menjenek tönkre. Lengyelt meggyőztem, hogy a katonailag fontos félkész zsíros bőrök kikészítését, amíg lehet, folytatni kell.

Erre a célra berendeztettem a Hajós utcai központ alagsorát zsírozó asztalokkal, s az összes növényi cserzésű kikészítésre váró bőrt bakokkal, szerszámokkal és a szükséges anyagokkal együtt beszállítottam oda. Ide jöhettek dolgozni a zsírosműhelyi baloldali beállítottságúak, s ide tette át székhelyét a katonai parancsnok is. A pótüzem az ideiglenes lakásomtól, az akkori Vilmos császár útról a Hajós utcán keresztül, pár percnnyire volt. Ezt az utat naponta többször is megtettem.

Egyszer egy belövés az operaház bal felső díszítő figuráját éppen akkor találta el, amikor alatta voltam. Hullott rám egy csomó por, de az ijedségen kívül egyikünknek sem lett komoly baja.

Azév karácsony este, vacsora után a közbülső szobában beszélgettünk, mikor kivágódott az udvari szoba ajtaja s berepült rajta a karácsonyfa. Ez volt a mi szobánk s Levante ott aludt. Nagy volt a zaj, de az udvarra eső bomba csak az azon az oldalon levő ablakokat törte be. Persze Inci rohant be, s mindenki a nyomában. Összeszedtük a legfontosabb dolgainkat s vonultunk le a jól kiépített óvóhelyre és sok más lakóval együtt berendezkedtünk. Másnap kiegészítettük a felszerelést, úgyhogy főzni és mosni is lehetett lenni.

A csaknem egy hónapi ottlétünk alatt hullottak körülöttünk a bombák. Nálunk csak még egy esett az udvarra, de az nem robbant fel, s mi, a hős férfiak valahogy kicipeltük az utcára. Egy hatalmas lövedék a padláson igyekezett átsuhanni, de két, szögben álló gerenda közé szorult. A ház lakói elkerülték a padlást mindaddig, míg az orosz katonák szétszerelték a hatalmas lövedéket. Most láttuk, milyen szerencsénk volt.

XVII. FEJEZET

A MAUTHNER BŐRGYÁR

A szovjet katonai megszállás alatt -1945

Eseménydús január. Az ostrom elakad. A katonai parancsnok napon-ta küld értem egy gyári fogatot. 19-én kivisznek a gyárba. A kapitánnyal németül, mindent barátságosan megbeszélhetünk. A termelés beindul. A vállalat átszervezése. Árvíz s egyéb problémák. A kapitány csapata segít. Mi segítünk károsodott, elakadt üzemeken, köztük a Stern bőrgyáron, és a volt vásárhelyi bőrgyáron. Juci kecske gidákkal. Inci ellátogat Vásárhelyre. Megtaláljuk anyámékat. Gábor nálunk. Szerez lakást anyáméknak, amit mi rendbe szedünk és berendezünk. Anyámék Nagykovácsiban. DKW. Kecskeméti kaland, Kadet. Imre mint az oroszok bevásárlója. Jutalék rész Kovácsiba. Villanszerelő. Megveszem a pénzemet. Veszteségek: enygyár, Zala. Feljelentés. Vásárhelyi látogatók a legjobbkor. Tudok nekik segíteni. Ismerkedésem a Vigyázó Ferenc és Markó utcával. Dr. Zöld Ferenc. Mikulás napon elengednek. A gyárat visszkapja a Kereskedelmi Bank.

Miután a gyár leállt, a gépház működtetésére s általános ellenőrzésre osztottam be három műszakra pár embert Szűcs felügyelete alatt. Utoljára 10-én voltam kinn. Aznap este bejöttek az oroszok, s mindjárt el is vitték a lovamat kocsival együtt. Egyebet nem vittek el és senkit se bántottak.

A frontkatonák a gyárat átfésülték s mentek is tovább. Hátrahagytak egy kis, idősebb katonából álló csoportot egy százados és egy hadnagy parancsnoksága alatt. Ezek feladata volt a továbbiakban az üzem védelme s a gyártás biztosítása. A százados az egyik iroda épületben rendezkedett be s elegendő helyiség volt a főhadnagy és a legénység megfelelő elhelyezésére is. A kapitányt más kis vállalatok őrségének parancsnokává is kinevezték. A front a Lehel téren elakadt. A kapitány nélkül nem tudta beindíttatni a gyárat, de lényeges volt, hogy az erőmű dolgozni tudott s így az üzemben várakozó félkész árú és vegyi anyagok nem szenvedtek fagykárt. A gyár ilyen szempontból önellátó volt. A városi áramszolgáltatást s a vízműveket nem kapcsolták ki s így a rendkívül hideg télben a civil lakosság legalább ezen a téren nem szenvedett hiányt. Ez nem mondható el nyugati szövetségeseikről, akik városok ostrománál sokszor elsőnek bombázták le a közműveket.

Miután az üzem egyelőre szünetelt, a munkásság is félt bejönni, nehogy elvigyék őket valamilyen munkára, ahonnan nem engedik el azután

őket. Ezért a kapitány naponta küldte értem a gyár egyik kisebb szállító kocsiját a kocsi mellett egy katonával. Végre január 19-én odaért hozzánk a kocsi. A kapitány küldött friss kenyeret s még valami élelmiszert, s üzent, hogy másnap reggelre készüljünk el, jönnek értünk. Így aztán összepakoltunk s reggel korán már meg is jelent a kocsi, kocsi, katona s még egy segítsé. Nem kis izgalommal helyezkedtünk el: elől Inci, a kocsi és a katona között, hátul Levente köztem s a gyári ifjú között, s rövid búcsúzkodás után nekivágtunk a hosszú útnak.

Menet közben a katonánk igen jól érezte magát, (a kapitány biztosan adott neki kevés szíverősítőt mielőtt nekiindultak). Mindenképpen szerette volna, hogy jó kedvünk legyen, énekelt pár orosz dalt. A taktus biztosítására lőtt egyet-egyét a levegőbe, s nevetett, hogy mi ijedten összebújtunk. Befutottunk a gyárba a kapunyitó orosz őrség között.

Üdvözöltek az ott ácsorgó pár munkással együtt. A lakásunk pár lépésre volt a kaputól. Az ajtóban az egyik tisztviselő fogadott, átadta Incinek a kulcsokat s engem felkísért a parancsnokhoz. A százados jól megtermett középkorú ember volt, aki széles mosollyal, kézfogással s hangos orosz üdvözléssel fogadott. A köszönést még Iaşi-i barátainak köszönhetően viszonzni tudtam, de ennél tovább nem terjedt nyelvismeretem. Rögtön megkérdezte, hogy tudok-e németül, s attól kezdve simán ment minden. Behívta Harsányit, aki a szállítók fővezére volt. Mondta, hogy most ő a munkások megbízottja, s egyelőre mi hárman döntjük el, hogy mit kell csinálni. Mindkettőnket megkínált egy pohár likőrrel. Én megkóstoltam, Harsányi már hozzá volt szokva, de az oroszokkal ő sem tudott versenyt inni.

Elmondtam, hogyan állítottam le az üzemet, s én tudom hogy a bőrök milyen állapotban vannak, s hogy mi hol van, s mik a következő lépések. Azért hívtam be a művezetőket, hogy átnézzék a hozzájuk tartozó műhelyeket, s attól függően megkapják az utasítást, hogy hány embert és kit hívjanak be reggelre. Ezt részben tolmácsolni kellett Harsányinak, akitől megkérdeztem, hogy tudja-e, kik vannak bent. Megkérdeztem, hogy volt-e áram vagy fűtés szünet; szerencsére nem volt. Kértem Harsányit, ebéd utánra hozza be az irodámba a művezetőket, s megígértem a kapitánynak, hogy este beszámolok és másnap az üzem indul olyan tempóban, ami főleg a munkások számától függ. A művezetőkkel minden gépet még ma beindítatok pár percre, hogy reggel senkinek sem kell majd karba tett kézzel állnia. Vártam, hogy sok szerszám fog hiányozni, de Szűcsnek előre megmondtam, hogy a karbantartó műhelybe nélküle tilos a bemenet, amíg az is működni kezd. Minden, amire másnap szükség lehetett, megvolt.

Harsányinak elmondtam, hogy leálláskor miket csináltunk (akkor ő még bujkált) s azon az alapon csaknem folyamatosan kezdhettünk termelni, hacsak ki nem lopták a fél üzemet. De reméltem a kapitány és csapata erre ügyelt. A művezetők egyhamar megértették, mit kell csinálniuk ma s ha van benn munkásuk is, azokat is igénybe vehetik műhelyeik rendbe rakására, s a gépek próbajáratására. A rozsdás gépképeket le kell tisztítani, de vigyázni kell, nehogy valaki megsérüljön. Ajánlottam, hogy először mindenki menjen s ebédeljen, s aztán teljes gőzzel neki a munkának.

Mindenki ment a maga műhelyébe, én benéztem pár percre a családhoz, ettem valamit, s mentem megnézni az erőtelepet. Mint mindig, ragyogó tiszta volt. A gépészekben megvan az a különös tulajdonság, hogy a gépeiken egy porszemet se tűrnek meg, ugyanakkor önmaguk nyakig piszkosak, zsírosak, majd otthon az asszony rendbe szedi őket. Olaj tartalékunk fogyóban volt, s erről a kapitánnyal kell mielőbb beszélni. Minden fővezeték rendben levőnek látszott. Vigyázni kellett, mert egy komolyabb hiba megállíthat egy üzemszert, s azt könnyen szabotázsra tekinthetik. A kosztózásról nem tudtak sok jót mondani. Működő állapotban volt ugyan az étkezdé, de egyelőre nem-igen tudott mást adni mint kenyeret, s egyik délbén borsó-, a másikon bablevest, esetleg margarint. S mindenki igyekezett saját tartalékából pótolni. Mi is ezt tettük. Délbén felhozták nekünk a levest, s Inci hozott magával pár dolgot: sajtot, konzervet, ízet, főleg Levente részére szükséges ételeket. Később gyakran a kapitány is velünk ebédelt, vagy vacsorázott. Rendszerint ő hozta az italt, főleg likórt és sört. Aztán az egész üzem és a gyári dolgozók családjainak ellátására is több lehetőségünk nyílt, ahogy az ostrom áttolódott Budára, s a pesti oldalon megnyílt a lehetőség viszonylag szabadabb mozgásra és vásárlásra. Igaz, hogy sokak útját megszakította valamilyen munkára történő lekapcsolásuk. Ezek a "malenko robotnyi"-k tarthattak egy pár órát, esetleg pár évet, s volt aki sose jött vissza Szolzenyicin hírhedt Gulágjából.

A kapitány megmagyarázta: hogyha valaki egy fegyveres orosz katonával van, az annak a tulajdona, tőle nem viszik el, vagy a katonát is viszik. Nekem nem szabad a gyár területét egy idősebb – „sztári”- katona nélkül elhagyni, mert a feladatom a gyárhoz köt. Már másnap ízelítőt kaptunk abból, hogy mi is történhetik: egy nagy csoport, közel száz ember, főleg férfiak, fiatalok s idősebbek jöttek, mint egy katonai osztag, két fegyveres ór között. Köztük sokan a mi üzemünk dolgozói. A kapitány odaállította az őrséget a kapu mellé, kinyitotta a kaput, s kiáltották, hogy „mauthneresek szaladjatok be”. Azokat se kellett biztatni, a csapat fele másodpercek alatt benn volt, a kaput bezárták, s az őrség felsorakozott mel-

lé. A kinn maradt két katona ordított, rázza a puskáját, de ahogy a kapitány kijött s rájuk ordított, a maradék foglyaikkal tovább masíroztak.

Még egy pár embert sikerült behozni, soknak már kora reggel sikerült bejönni. Az utcán járni még sokáig lutri volt. Harsányi egyszer szerkérral akart bemenni Pestre; leállították, kocsit, lovat, bőrkabátot mind elszedték tőle. Hiába mutatta az igazolványát, még szerencséje volt, hogy visszaadták. Sokan megpróbálták korán bejönni, elkerülve a főutakat. Ez veszélyes dolog volt, de az üres has bátorrá tesz.

Reggel már javában ment a munka, de még sokan nem értették mit is kell csinálni. A raktárban alig volt valami bőr féle, ahhoz a most befejezendő árut kellett először felvitetni, s csak fokozatosan kellett a félre rakott bőrökből hozzáadni. Ha minden terv szerint ment volna, az átfutó árukészlet állandó maradt volna. Három nyomás állandósult: az orosz katonaság igénye, a másik: a bányász bakancsokat gyártó üzemek igénye s végül a folyamatos, sokszor hivatalos papír védelmében véghez vitt nagyarányú "lopások". A könyvelés állandó hátralékban volt, így tiszta képet nem tudtam kapni.

Ahogy kisebb zökkenőkkel eljutottam odáig, hogy az első nyersbőr is bement az üzembe, a kapitánynak is meg tudtam magyarázni és mutatni, hogy mi folyik a gyárban, s mikre van sürgősen szükségünk. Aztán Harsányival együtt megmagyaráztuk a vezetés problémáját: sok minden, ami azelőtt több ember munkája volt, most gazda nélkül van. Megtudtuk, hogy a SzU-ban egy vállalatnak csak egy direktora van, s az felelős mindenért, ő határozza meg a vezetés szerkezetét és a különböző munkakörök vezetőit is ő nevezi ki, az üzembizottsági elnök s a személyzeti osztályvezető észrevételeit figyelembe véve. Bizonyos mértékben ők felelősek a dolgozók politikai magatartásáért, míg az igazgató mindenért, ami a vállalat kapacitásának megfelelő működését biztosítja.

Lévén a munkabér a legjelentősebb költség, a termelékenység állandó fokozása volt mindhármunknak elsőrendű feladata. Ezzel kapcsolatban azonnali megoldásra várt a munkabérek megállapítása, Harsányi közölte, hogy a munkásság kívánsága, hogy mindenkinek ugyanaz legyen a fizetése, függetlenül a munkabeosztásától. Az órabér 7.00 pengő volt.

A kapitány beleegyezett, azzal, hogy a „nacsalnyik” fizetésének magasabbnak kell lennie. Ezt Harsányi is belátta, s az én fizetésemet 8.00 pengős órabér alapon állapították meg.

Ez lényegesen alatta volt a szerződésben megállapítottnál. Majd kiderül, mit szólnak a művezetők, mikor látják, hogy az udvar takarítók

ugyanannyit kapnak mint ők. Egyelőre csak a főtisztviselők vesztek, miután többjüknek fizetése meghaladta az üzemben órábérben dolgozó munkások 7 pengős órábérét.

Ezután a munka aszerint fokozódott, ahogy a munkások száma nőtt. Még lényegesen alatta voltunk a normális létszámnak, s új embereket is kellett felvenni. Hirdetés helyett szájról-szájra ment ki a hír, hogy a Mauthnernél lehet munkát kapni. Ez különösen kedvező volt a segédmunkásoknak, A szakmunkások vagy saját otthonukban próbáltak egy-egy bőrt kikészíteni s jó árért a fekete piacon eladni, vagy kisebb vállalatokhoz mentek, ahol nem volt fizetés korlátozás, s a tulajdonos a zsebéből fizetett. Ez sok feszültséget okozott és sok kitűnő emberünket veszítettük el.

A nagyvállalatok egy új tényezővel növelték vonzerejüket: készbőrt küldtek katonai kísérettel vidékre s ott élelemre cserélték be. Így sikerült krumplit, hagymát, lisztet s majorságot beszerezni, s szétosztani, illetve az üzemi kosztot javítani. Persze mindég akadtak elégedetlenek, akiknek épp az kellett volna, amit egy másik gyár hozott fel. Én ajánlottam, hogy menjenek oda, ahol többet adnak. Ezt a rovásomra is írták. Nehéz helyzetbe kerültek sokszor a bevásárlók, de ezért Harsányinak fájt a feje. Ez a fiatal ember kitűnő propagandista szónok volt, a jelszavak zuhanyával egy-kettőre elmosta az ellenzőket.

Most már itt volt az alkalom, hogy a régi vezetőiket felelősségre vonja a munkásság. Igazolói bizottságok alakultak, így nálunk is, ahol az Ü.B. elnök vezette a tárgyalást, s amelynek első ügye Jány főmérnöknek az előző rezsimben való magatartása volt.

Jány József jól képzett bírszakember volt, mérnök összejöveteleken már találkoztam vele. Különleges egyéniség volt. Kollégái, akik közelebből ismerték mint embert és bőr specialistát, jó véleménnyel voltak róla. Különös beszéde, hanghordozása, modora miatt azonban főleg beosztottjai és a munkások nagy része nem kedvelték.

Bár Jány tábornoknak közeli rokona volt, miután családjában volt valami zsidó beütés, a politikai helyzet romlásával jobbnak látta, ha egyelőre eltűnik a színről, s kilép a gyárból, komoly úrt hagyva maga után a legkritikusabb időben.

Harsányi meghívta Jányt s engem is a tárgyalásra. Nagy beszédben illusztrálta, hogy hogyan bántak a vezetők a dolgozókkal. Példaként saját maga eseteit mondta el. Egyik ilyen esetben pénz problémáiról akart beszélni Jányval, benyitott hozzá bejelentés nélkül, ahol a következő beszélgetés folyt le:

Jány: *Harsányi, mit keres maga itt?!*

Harsányi: *A fizetésemet szeretném megbeszélni.*

Jány: *Maga nagyon jól tudja, hogy a fizetések rendeletben vannak rögzítve s én akkor se tehetnék semmit se, **ha akarnék, de nem is akarok.***

Harsányi: *De, főmérnök úr, ennyi pénzből még egy vacak moziba sem tudok elmenni.*

Jány: ***Akkor ne menjen moziba...** Most pedig menjen vissza a munkahelyére!*

Ismerve a két ember temperamentumát és hanghordozását, ez a beszélgetés, csak egy idézet volt, amire Jány nem is reagált, mint ahogy a tárgyalás többi részét is unottan hallgatta, ami persze csak fokozta az ellenséges hangulatot.

Jányt a főleg gyári munkásokból álló igazoló bizottság nem akarta igazolni, de az én nyomásomra megalkudtak abban, hogy igazolják, de azal a feltétellel, hogy gyári munkásság nem kívánja őt visszavenni. Ez őt nem érdekelte, mert már a kolozsvári Dermata gyárhoz szerződött. Később volt igazgatója, Dr. Beér hívására kivándorolt Kanadába. (Pár év múlva én is követtem őket.)

A gyárban minden ment tovább a megszokott módon. De Harsányival együtt komoly bajba kerültünk, mikor néhány fegyvert találtak a padláson. A kapitány gyakorolhatta óriási hangját, mikor közölte hogy mi vagyunk a felelősek s mi vár ránk. Nagy nehezen sikerült szóhoz jutnunk s megmagyarázzuk, hogy mi nem is voltunk a gyárban, mióta az ő emberei már átkutattak minden lyukat, de úgy látszik nem elég alaposan. Nem irigyeltem az őrség vezetőjét. Végül találtak valami magyarázatot s csend lett.

De az igazi veszély egy szombaton jött. Az oroszok építettek egy ponton hidat a bomba-károsult Margit hídtól délre. A Duna által hozott jégtablák elakadtak a hídon s a jég mindkét Duna-ágon feltartóztatta a vizet, ami előntötte a környéket. A gyárnál a víz ellepte a szivattyú telepet, a gépházat s a műhelyek nagy részét. Víz alá kerültek az összes cserző gödörök. A mi lakásunknál a víz a második lépcsőfokig jött fel. Szűcsék, áthozták tartalék élelmiszereiket is, s amit még menteni tudtak és a járőrei s a bent lévő pár kazánházi munkás is mind a mi lakásunkban gyülekeztek.

Közben a szovjet repülők bombázni kezdték a jégtorlaszt, s utat nyitottak a zajló jégnek s a mocsos áradatnak. A víz amilyen gyorsan jött, olyan gyorsan vissza is húzódott. Amikor a kazán-házból is lefolyt a víz, ott mindjárt el lehetett kezdeni a nagytakarítást. Reggel elkértem a kapitánytól

az embereit s azokkal az üzemből kihozott bakkokból és szárító lapokból építettünk egy hidat a szivattyú házig.

Kikötöttük a szivattyút, hogy a csőben levő koszos víz visszafolyhasson. A kazánból engedtünk bele tiszta vizet. A szivattyút leszereltem, s helyébe beszereltünk egy tartalék új szivattyút. A szivattyúházat belepte a finom üledék, ezt is kitarították a katonák.

Szerencsénkre a városi áram és vízszolgáltatás működött, és ahogy a kazánház tiszta és száraz lett bekapcsoltuk az áramot és a vizet, feltöltöttük a kazánt, és bekapcsoltuk a Duna-parti szivattyút, ami a műhelyeket látta el vízzel. A kapitánynak jelenthettem, hogy hétfőn reggel az üzem zavartalanul folytathatja a munkáját. Addigra a kazán is bemelegszik s a szükséges gőz és melegvíz is rendelkezésre áll. A szombati és vasárnapi kazánházi személyzet is kitett magáért. Kértem a kapitányt, hogy közvetítse a katonáinak köszönetünket a segítségükért, ami nélkül nem tudtuk volna a Duna-víz ellátást helyreállítani. A hétfői munkásokra várt a feladat, hogy a műhelyeket felmossák, a bakkokat, lapokat visszahozzák, s letisztítsák. A földön fekvő bőröket a gyártási fázisuknak megfelelően kellett kezelni, erre vonatkozóan a csoport vezetők a művezetőktől megkapták az utasítást, miután azokkal én egyenként megbeszéltem a tennivalók sorrendjét.

A kapitány nagyon boldog volt. Előző nap többször lejött csodálkozni hogy milyen munka folyik, s büszke volt a katonáira, hogy olyan szorgalommal dolgoznak. Hétfőn engem felhívott, külön is megdicsért, megittatott velem egy pohár likórt, s jutalmul átadta egy egész évi fizetésemet, amit én rögtön a Vörös Keresztnek adományoztam. Nem tudtam még, hogy az oroszok a VK-t ellenségnek tekintik, őt nem érdekelte, hogy mire költöm.

De víz alatt volt még a nyersbőr raktár, s ott minden elázott. Ez nem okozhat semmi kárt, ha a bőröket hamar be tudjuk vinni a meszes műhelybe. A cserző kádak szintén víz alá kerültek, de érdekes módon a víz a kádakban levő sűrű cserlével nem keveredett. Pár kádat – amikbe kész talpbőröket rejtettünk – kiürítettünk, s azokba leszívtuk a tiszta vizet, amit a cserző anyagok kilúgozásánál fel lehet majd használni. Egyébként is üres kád volt bőven.

A többi gyár sem úszta meg kisebb-nagyobb veszteségek nélkül. Mi próbáltunk segíteni, ahogy tudtunk, főleg szerszámokat és gép-kéceket kértek kölcsön. Egyszer megjelent nálam egy kétségbeesett nő, s elmondta, hogy nem tudják az üzemet beindítani, mert az összes gépszíjat elvitték, s már a többi üzemet végigjárta és senki se tud vagy akar segíteni. Mondtam, hogy nekünk maradt elég tartalékunk és tőlünk megkapja amire szüksége

van, csak írja ki darabonként és a gépszíj üzem le is vágja a pontos méretekre. A lista megvolt s én kiadtam az utasítást a raktárnak és a gépszíj üzemnek az áru előkészítésére és csomagolására azzal, hogy a számlát a Stern Testvérek R.T. részére kell kiállítani, akik azt még aznap el is viszik.

Elmondta, hogy kis üzemük elsősorban kesztyűbőrt gyárt a férje Bálint (Blau) Imre s az öccse, Kenedi (Stern) Miklós vezetésével. Ő maga (Terka) amerikai állampolgár, mert véletlenül amerikai területen (hajón) született, lehet, hogy azért nem kapott sehol gépszíjat. Férje, egy jó megjelenésű, intelligens, kellemes ember, a felesége boldog telefonálására rögtön átjött megköszönni s elvitetni a szíjakat és kifizetni a számlát. Meghívott egyelőre a gyárba, hogy lássam milyen kis kóceráj amiből körülbelül harminc család él elviselhetően s ezek most mind hálások lesznek nekem. Őszintén szólva, a munkások hálájára nem számítottam. Nem gondoltam volna, hogy ezzel a családdal milyen szoros kapcsolatba kerülünk majd s, hogy Imre sokszorososan fogja megtéríteni majd ezt a kis szívességet.

Ahogy Inci elkezdhetett bejárni az iskolába, a házunk népe szaporodott, felvettünk egy fiatal asszonyt, Jucit, akinek fő feladata az volt, hogy Leventét ellássa s vigyázzon rá. Vettünk egy kecske mamát is 3 aranyos kis gidával. Ők a hátul levő térségen "laktak", ahol kilúgozott cser, fagerendák, építő anyag stb. volt lerakva nagy összevisszaságban. A kecske mama szolgáltatta a tejet a gyerekeknek. A gidák nagyon élvezték a terepet, s Levente is.

Vendégeink is akadtak olykor. Egy alkalomkor egy egész küldöttség látogatott meg Vásárhelyről László Palival s Pétermannel az élen. Elmesélték, hogy a nem sokkal azelőtt felújított gyárat az oroszok leszerelték, a gépeket bevagonírozták s azok most valahol egy állomáson állnak s visszaszerzésükre nincs remény. (Ők már próbálták.) Ezért határozták el magukat, hogy hozzám forduljanak. Mandel is velük van, s szeretnék mielőbb megbeszélni, hogy én mit javasolok, hogyan tudnák beindítani a gyárat. Feltérképeztük az üzemet, s bejelöltük ami maradt és működés képes, vagy azzá tehető házon belül és ami szükséges még, hogy a minimális folyamatos és rentábilis gyártást biztosíthassák. A kisebb gépek beszerzése nem látszott nagy problémának, nagyobb nehézséget a nagy gépek beszerzése jelentett, mert ezeket nem könnyen dobják ki. Az új beszerzése körülményes. Nekik a vasaló gép volt a legfontosabb.

Abban állapotunk meg, hogy én telefonon bevezetem őket a nagyobb vállalatok megfelelő emberéhez s beszélek Hajdú Pali bácsival, mert ő az, aki az iparban minden használt és kidobott, vagy kidobandó csavarról tud. Én meg átbeszéltem a mi csoportvezetőinkkel, hogy hol mi van

felesleges, illetve minek van tartaléka, vagy már kidobott, vagy arra váró pótléka. Másnap este pedig elkezdjük berajzolni, amire már konkrét ígéretet kaptunk s folytatjuk a vidéki gyáraknál. Akiknek volt felesleges kis gépe, felajánlották s talán még örültek is, hogy túladhatnak rajtuk. Akiknek semmilyen sincs, azoknak ezek is jók voltak.

Aznap este felé meglátogatott Imre, s bizalmasan közölte, hogy az ÁVO a velük majdnem szemben levő Csányi utcai irodájához, (ahol a vállalat különítmények is működnek) feljelentés érkezett az én “vásárhelyi fasiszta működésemmel” kapcsolatban. Mondtam, hogy ez a legjobb alkalom arra, hogy a leghitelesebb egyénektől kapjon információt az ÁVO és ő is jobban megismerjen. U.i. éppen itt van nálam egy marosvásárhelyi gyári küldöttség, hogy segítsék beindítani az üzemüket. Szeretném, ha találkozna velük, s talán segíteni is tudna. Az egyik, Dr. Mandel egy budapesti ügyvéd, akivel gyakran dolgoztam együtt, mint jó műszaki/jogi együttes; László Pali, a kesztyű üzem vezetője, akivel együtt modernizáltuk a kesztyű gyártást, és végül Péterman a műhely értelmes és képzett géplakatos, akivel sok merész újítást és a szakmában addig nem ismert megoldást izzadtunk ki. Ez a társaság az én segítségével most is meg tud birkózni a problémával, ha pénz lesz hozzá.

Imrét meghívtam az aznap esti megbeszélésre s biztos voltam benne, hogy – miután ő már ezeknek a problémáknak nagy részét saját tapasztalatból ismeri – fog tudni adni pár tippet s meglátja, hogy kb. hogyan dolgoztunk mi; vegyes társaság, hogy a legnehezebb időkben áthúzzuk az üzemet, majd eltűnjünk, részben az oroszok elől, de főleg a román horda elől. Mandel pesti srác volt, neki megvoltak a “földalatti” összeköttetései. László Pali szerencsés volt, hogy azon kevesek közé tartozott aki visszakerült a deportálásból, míg Pétermanra az a szerencsétlen feladat hárult, hogy amit sok éven keresztül segített felépíteni, azt kellett neki kellett s bevagonírozni.

Az én részemre a Kádárral együtt választott lovas kivándorlás egy jól indult újra kezdéshez vezetett. Ez a találkozás a vásárhelyiek részére is az újra kezdés reményét jelentette. U.i. pár nap alatt papíron megvolt ami kellett, s ismerve Mandel agilitását s a másik kettő technikai rátermettségét, most már a pénz lett az egyik fő tényező. A másik, hogy a rezsimek s a határok változásával nehéz lesz a vállalat vezetésére megfelelő embereket találni, mert az aki eljött már, vagy nem kíván egy kétséges helyzetbe vissza kerülni, estleg már beilleszkedett egy más társadalomba, s talán már nem is él.

Dr. Mandel mind nagyobb szabású üzletekbe keveredett, míg egy

bécsi útján állítólag meggyilkolták. László Palinak meg egy idő után elege lett a Ceausescu alatti felsőbb rendű társadalomból, s kivándorolt Amerikába. Milwaukee-ban telepedett le, ahol a szél összehozta egy volt zilahi barátunkkal s így tudtunk egymásról. Péterman nyilván Vásárhelyen maradt, ahova minden szál kötötte.

A sok zúrt Harsányi kihasználta, hogy megint megpróbáljon beiratni a kommunista pártba. Már nem hivatkozott a munkásságra, meg a szemináriumokra, mert erre tudta a válaszom; "Te tanulod a párt elméletet, nekem ezt a mesterséget kell megtanulni". A százados is mondta, hogy ő se párttag, a politika a hadnagy dolga. Ebben maradtunk.

Inci mindenképpen szerette volna tudni, hogy mi történt a vásárhelyi otthonunkkal. Ez az út elmaradhatott volna. Egy pár vállalkozó szellemű erdélyi szervezett egy autóbusz utazást Erdélybe, amire Incit is előjegyezték. A kapitánytól kapott egy igazolást, ami lehetővé tette, hogy többedmagával együtt rengeteg ellenőrző állomáson, ponton hidakon, hegyen-völgyön át végül is eljusson Marosvásárhelyre. Itt Grauseréknál szállt meg s hősiesen nézett szembe a tényekkel, amik egyáltalán nem voltak vigasztalóak: Grausert megölték német neve miatt. A mi lakásunkat kifosztották. Bútoraink egy részét az új polgármester, másik részét az új rendőrfőnök vitte el. Ezekkel hiába való lett volna tárgyalni. Inkább kiment Grausernével együtt Koronkára. Az ott bérelt lakásunkban most egy új felügyelő lakott, aki semmiről sem akart tudni. Incinek mégis sikerült pár ott maradt holmit összeszedni. Ahogy visszatért Vásárhelyre, már indultak is vissza nehéz búcsú után. A Grauser családot minden Vásárhelyhez kötötte. A kapcsolatot el is veszítettük velük Erdéllyel együtt.

Mint legtöbben, akik a háborús zűrzavarban elvesztették az összeköttetést hozzátartozóikkal, mi is újsághirdetésekkel kerestük anyámat s Inci Nagyváradon maradt családját. Többen is válaszoltak s így megtudtuk, hogy anyám és Jolán néni Őriszentpéterre mentek. A nagyváradi rokonság nem ment el, de majdnem elvitték Sanyit és Gyurkát német nevük miatt s csak volt zilahi barátjuk, Koós Miska segítségével tudtak megszabadulni a már indulásra kész orosz fogoly vonattól. Ahogy lehetett, letették az ősi Kaiser nevet s helyette a Kraszna nevet vette fel a család. De közvetlen kapcsolatot az Erdélyiekkel csak jóval később sikerült teremteni.

A kapitány segítségét kértem, hogy megkereshessük anyámékat Őriszentpéteren. Ő adott is egy írást s egy kocsit egy katona kísérelével. Megtáltuk anyámékat nagyon gyatra körülmények között. Egy kis szobát béreltek. Megbeszéltük, hogy szerzünk Budapesten, vagy közel hozzá egy lakást s felvisszük őket, ahogy lehet. Reméltük, hogy sikerül valamelyik

közeli községben egy megfelelő kis kertés házat találni. Elláttuk őket élelmiszerral – amit ott be lehetett szerezni – és pénzzel – a háziasszonyt is, aki ígérte, hogy segít az életüket könnyebbé tenni addig is míg sikerül felvinni őket magunkhoz, s a sok nyomorúság és betegség után egy kis kényelmet nyújtani nekik.

Az újpesti gyár már dolgozott, de erősen redukált kapacitással. Voltak akik arra vártak, hogy az oroszok visszaadják a gyárat tulajdonosainknak. Pl. Kunos is csak hozzánk jött be fürödni, meg beszélgetni, ami alapján később a minisztériumnak adott egy nem valami kedvező jelentést tőkés beállítottságomról. Érdekes, hogy annak ellenére, hogy nekem volt a legnagyobb nyomorúságosabb gyerekkorom, végig éltem a hadiárvak sorsát s a román katonai munkaszolgálatot, mindenki burzsujnak tartott – mert nem tartoztam még az álkommunisták közé sem, de más politikai mozgalomhoz sem –, bár Harsányi kiállított egy párt igazolványt, hogy bizonyítsa, hogy tag vagyok, csak az időm nem engedi, hogy részt vegyek a párt munkában.

Az élet kevés élvezetéhez is csak komoly munkával és folytonos tanulással jutottam el, de a börtönöket is megjártam párszor. Feljelentőim közül kevesen éltek át nehezebb éveket mint én, s az biztos, hogy egyikük sem dolgozott annyit, mint én.

Az orosz kapitánnyal – aki eredetileg egy moszkvai laptudósító volt, de akkor már csaknem 7 éve katona – és embereivel is kezdettől fogva jó viszonyban voltunk. A kapitány eleinte csak magában jött egy-egy vacsorára, de később egyik-másik barátját, köztük egy moszkvai repülő őrnagyot is magával hozott. Aztán már volt, aki a feleségét is elhozta s még táncoltak is az egyik nagy szobában. Az Inci főztje nagyon ízlett. Ő Iasiban megtanult egy pár orosz ételt is. De a lényeg az ital volt, amivel a kapitányunk bőven ellátott. Az őrnagy hozott néha kis töpörödött gyümölcsöt, de Leventét inkább a sör érdekelte. Hiába magyaráztuk, hogy nem jó, ő csak nyújtotta az apró kezét s hajtogatta, hogy kérek "nem jót". Egy-egy nagy vacsorához asztalokat a konyháról küldött a kapitány, de néha szükségünk volt a tányérok, poharak és evőeszközök kiegészítésére is. Abroszaink, szalvétáink már voltak, s Inci hamar beszerezte ami még kellett.

Ahogy hozzá mertünk nyúlni kis megtakarított pénzünkhöz, egy szép kombinált szekrényt is vett a nagy szobába. Sokszor gyűltek össze magyar ismerősök is. Leginkább Imréék, s ilyenkor magukkal hozták a szomszédos szőrmegyár igazgatóját, Frommer Gézáat is.

Gézát már jól ismertük, mert sok megbízást közvetítettem a kapitány és a szőrmegyár között. U.i a kapitány gyakran küldött egy-egy róka- vagy kisebb szőrme-gallért, muffokat, kesztyűket moszkvai barátainak s évekig

nem látott feleségének. Én neki sokban segítettem, de azt ő sokszorosan viszonzta. A fizetésemet mindég pótolta s hozott számunkra sok mindent, amit nem lehetett kapni. Gondoskodott róla, hogy ételben-italban ne legyen hiányunk.

Néha alvó vendégünk is volt, köztük Kádár Dezső – akit eredetileg Lacinak hívtak –, különösen mikor nagyobb beszerzési úton járt, és a szekere tele volt csere üzletekre szánt áruval, a zsebe pedig a vásárlási megbízásokra kapott pénzekkel. Ilyenkor nekünk is hozott egyet-s-mást, Pesten nem kapható dolgot.

Egy este Gábor bátyám állított be azzal, hogy a felesége a Moritz lányok nevére íratott lakásából kizárta. A zavaros történetet nem egészen értettem, majd a második rész végén mellékelem az ő beszámolóját az erre az időszakra eső eseményekről. Most csak annyit, hogy ez a válság elsimult. Gábor szerzett egy jó lakást, amit már saját nevére íratott. Azután Évával együtt többször vacsoráztak nálunk, bár arra nem emlékszem, hogy ők valaha is viszonzták volna a vendéglátást. Gábor anyámék részére is kapott egy házat, ami Nagykovácsi egyik utcájának a végén volt, nagy telken, hátul gyümölcsösrel, gazdasági udvarral, tornáccal, kis pincével, villanyal, bekerítve. Egyik nagy hibája volt, hogy nem volt víz ellátása a kút messze lejjebb volt az utcán, s a valamikor szép terület nagyon elhanyagolt állapotban volt.

A választásban, a rossz nyelvek szerint, Gábor akkori kolléganője, Márta – akinek a rokonai az anyámék előtti házban laktak –, szintén szerepet játszott. Gábor a házat az anyám nevére íratta, mi pedig mindent szépen rendbe szedettünk kívül-belül. A lakást berendeztük, s felhoztuk anyámékat, akik nagyon boldogok voltak, hogy "sajátjukban" lakhatnak ismét. Sajnos rossz egészségi állapotuk miatt nem nagyon élvezhették a "birtokot", de amikor lehetett, kertészkedtek, mint valamikor Demeterfalván. A faluban volt két orvos, s ha szükség volt rá, mi autóval félórán belül ott lehettünk és akkorra már Fekete doktor is ott volt.

Bár igaz, hogy Nagykovácsi nekünk nem hozott sok örömet, annál több izgalmat, gondot és kiadást, ezzel szemben nagy megnyugvást jelentett, hogy anyámék végre biztonságban vannak.

Mozgásunk megkönnyítése érdekében vettem egy ócska DKW-t, amit valahogy kipofoztunk. Ez az őslény rengeteg viszontagságot kibírt, de sok terhet nem. Még vidékre is elmerészkedtünk élelmiszer beszerzés céljából. Egy alkalommal meglátogattuk Simon Gyusziékat, akik Vásárhelyről Kecskemétre mentek szüleikhez. Alaposan felpakoltuk a kocsit, a csomagtartóba pár élő majorságot is betettünk. Visszafele jövet, az Oktogon sarkán

jobbra akartam fordulni, mikor a járdáról lelépett két idősebb hölgy, s ahogy elkaptam a kormányt, egyik kerekével felugrott a járda szigetre, mire az első kerék meghajtású kocsi tengelyei kiugrottak, s a kocsi elterült mint egy béka. A csomagtartóban nyugtalanzkodó csibék nagy zajt csaptak.

Kellemetlen helyzet volt, mert élelmiszer "halmozásért" az embert könnyen elvitték. A gyárba telefonáltam egy szekérért s valami segítségért. Hamar ott voltak, s bevontattak a gyárba. Ott további izgalom volt a körülálló társaság előtti kipakolás. Ezért egyelőre csak az ülésen levő dolgokat szedtük ki. a többivel megvártuk az estét, amikor már mindenki haza ment. Másnap a DKW ment vissza a roncs gyűjtőre s helyette jött a Kadet. Én az Alpha Rómeót szerettem volna megvenni, amelyik az udvaron állott, de a kapitány azt mondta, hogy azt nem adhatja el. Talán nem is az övé volt, hanem egy hadifogságból, visszatért fiatalemberé, aki onnan hozta és itt mint élvonalas propagandista használta. Szerinte a SzU-ban a legtöbb családnak saját háza van és minden háznál van zongora, tele vannak perzsa szőnyegekkel még a falak is. Úgy eltűzött mindent, hogy semmi hitele nem volt, de ő jól élt.

Bálint Imre különös nyelvtelhetség volt: folyékonyan beszélt magyarul, németül, angolul, tudott franciául s talán lengyelül is. Az orosz pár hónap alatt megtanulta s azzal már üzleti dolgokat is meg tudott – és meg mert – beszélni. Az orosz parancsnok mondta neki, hogy rengeteg bőrre és szőrmére van szüksége, amit nem tud megkapni. a gyáraktól.

Imre megmagyarázta, hogy a bőr keletje olyan nagy, hogy külföldiek s belföldiek kétszeres, sőt háromszoros áron kapkodják el egymás elől a viszonylag kevés jó minőségű bőrt, amit a katonaság elfogadna. Ha hajlandók lennének fizetni az előállítási költséget alig meghaladó összeget, ő vállalja, hogy megszerzi az igényelt sok vagonra menő mennyiséget, de azért valami jutalék jár neki. A megállapodás létre jött, de ő is hamar rájött, hogy készletek nincsenek. Hozzám s Frommer Gézához fordult, hogy mit tudunk segíteni? Nálunk megvoltak a viszonylag nagy készletek, amiket a németek elől eltüntettünk, s ezek most szabályszerűen eladhatók voltak, de csak a hivatalosan megszabott árért, a fekete piaci ár kb. egy harmadáért. Ezért a tartalékra nagyon vigyáztunk.

Mire Imre megjelent mint az oroszok felvásárolója, fokozatosan el kellett adjuk készletünk egy részét. De akkor már folyt a gyártás, s produkáta az utánpótlást, csak a kiadás/bevétel egyensúlyát volt nehéz tartani. Hasonlóan, a bányász bakancsokat gyártó üzemeknek is hivatalos áron kellett eladnunk a megfelelő első osztályú bőroket, bár azoknak jelentős része eltűnt mielőtt a bányászokhoz eljutott volna, s ez komoly veszteségeket

jelentett az államnak s a szállító vállalatoknak egyaránt, ezzel szemben a bakancsgyártók s eladók jól kerestek rajta. Viszont a szabadpiaci árukért, ami termelésünk aránylag kis részét tette ki, lényegében szabad árat számlázhattunk, s így a gyár pénzügyi helyzete egyensúlyban volt tartható.

A Pannóniában a kucs máknak való közönséges bőrök mellett pár panofix is elment s az tette lehetővé Géza üzemének fenntartását. Ezeket néha én közvetítettem, nem kért, de elfogadott 'jutalomért', az én parancsnokom társainak. A panofix Géza találmánya volt: báránybőrből készült igen szép nutria utánzat, amit háború előtt a Pannónia nagy mennyiségben exportált. Különösen egy bécsi ruha gyárossal, Prinz-cel volt igen jó viszonyban és bécsi üzleteit rajta keresztül bonyolította a többi nyugati ország felé is.

Imre a szerződésben vállalt kötelezettsége teljesítése folyamán komoly jutalékot kapott s a végén hármásban történt megbeszélésen átadta részünkre jutaléka egy részét: egy-egy csomag dollárt. Hogy ez a jutalék hányad része, nem mondta, csak mikor én hülye szokásom szerint azt mondtam, hogy normális munkámon felül nem tettem semmit, Imre megjegyezte, hogy az is megér neki legalább 10%-ot.

A pénzt a gyárban nem lehetett tartani. Incivel együtt bevágódtunk az autóba s kivittük a pénzt Nagykovácsiba. Felmentem a padlásra s találtam egy laza deszkát, ami alól kiszedtem a földet, beraktam a csomagot és mindent szépen visszaraktam, elsimítottam s rászórtam az ottani porból. Anyámnak nem szóltunk, minnek izguljon. Az ilyen izgalmakhoz még mi sem voltunk hozzászokva. Nagy pénzek kezeléséhez meg pláne nem értettünk.

Egyszer anyáméknál a villany kialudt s ki kellett hívjanak egy villany-szerelőt. Az kicserélte a biztosítékot, de a probléma maradt. Kereste a vezetékot s így akadt rá a laza deszka alatt a pénzre. Anyám felhívott telefonon, hogy sürgősen jöjjen ki. Egy óra múlva ott voltunk s a villanyszerelő elmondta, hogy mit talált. Én mondtam, hogy ennek fele őt, a másik fele anyámat illeti. Ajánlottam, hogy én a pénzt be tudom váltani s a kapott forint felét átadom neki másnap. Intettem, hogy ne beszéljen róla, mert elvehetik az egészet, bár erre nem volt jogalap, de arra sem hogy az ember idegen valutát tartson. Másnap hoztam a forintot s megvásároltam saját pénzemet!

Ő gondolta, hogy lehet ott több is s mondta, hogy azért még egyszer kutassuk át a padlást. Okos gondolat, mondtam, de természetesen nem találtunk semmit. Ő már előző nap megcsinálta a villanyt, s gondolom, hogy alaposan körül nézett.

Érdekes, hogy később sem jutott eszébe se neki, se a bátyámnak, hogy a szekereken hazatelepülő svábok nem hagyták volna ott a szekérben legkönnyebben eldugható értékeiket.

Mikor Imre megkötötte nagyszabású üzletét az oroszokkal, én is próbálkoztam valamilyen mellék keresettel. A Megyeri út másik oldalán egy pár vállalkozó szellemű ember igyekezett beindítani a volt szövetkezeti enyvgyárat. A társaság között volt a Leiner enyvgyár tulajdonosának két fia is, ami bizonyos hitelt biztosított a dolgozni akaró, de pénzzel nem rendelkező vállalkozóknak. Engem kértek meg, hogy legyek a segítségükre az üzem beindításánál felmerülő technikai problémák megoldásában. Ez egy kis változatosságot s valami szakértői díjat jelentett. És az is kellemes kilátásnak tűnt, hogy a nálunk felhalmozódó bűdös huslást, így nehézség nélkül, gyorsan el tudtuk volna adni.

Lényegében ez a kis üzem nem szenvedett nagy károsodást, de alapos tisztításra és fertőtlenítésre szorult. A vasszerkezetek elrozsdásodtak s azokat ki kellett cserélni. Mindent belepett a por és pókháló. Az én feladatom volt, hogy megmagyarázzam mit és hogyan kell csinálni s ellenőrizzem, ha elkészültek. Ez a munka részemre pár órai tanulást és megbeszéléseket igényelt. A szakértői munkámat nem tudták kifizetni, de ajánlották a vállalat egy hatodát, azaz bevettek volna társnak. Ezt én nem fogadtam el, csak abban az esetben, ha a vállalat KFT lesz, amint azt jelezték és a kb. 300 dollárnyi összeget letétbe helyeztem azzal, hogy mielőtt a KFT-re vonatkozó papírok kézben nincsenek, a pénz még részben sem használható fel. A vállalat igazgatója ezt hivatalosan igazolta, azt hiszem be is tartotta. Ezzel biztosítani akartam a kilátásba helyezett részese-désemet, ugyanakkor nem kívántam egy anyagilag kétes társaság tagja lenni. Az enyvgyár, kezdeti hibák után rendszeresen kezdett termelni, amikor beütött a villám: behozták a "jó" forintot. A gyár víz- és szennyvíz számlája több mint százszorosára emelkedett, ami egyben a csődöt jelentette. A Leiner fiúk, mint kiderült később, idejében eladták a részüket egy nincstel-en borbélysegédnek, s a többieknek sem volt semmi vagyonuk, vagy bevételük. Erre engem szólítottak fel, hogy fizessek. Mutattam a papíromat, hogy én még nem voltam tulajdonos. Ennek ellenére csak ügyes kijárók segítségével és egy csomó pénz veszteséggel sikerült egy évi utánjárással kiszabadulnom a kelepceből.

A jó pap holtig tanul... a buta ember meg hamar elfelejti amit tanult. Én mindég mindenkiben megbíztam s ráfizettem. Erre példa a következő esetem: Zaláéknak állítólag volt egy nagyobb szőlőjük, ahol nagy mennyiségű jó minőségű bort tudtak előállítani. Ez lett volna a megszállás utáni

első komoly termés. Ehhez sok pénz kellett s Zala tölem kért kölcsön pár hétre. Én sose láttam a szőlőt, s nem is hallottam róla, de a pénzt, kb. tizenötezer forintot odaadtam nyugta ellenében. Aztán szomorúan ismertem meg az igazi problémát. Zala és Harsányi rengeteg pénzt költöttek löversenyekre. Harsányinak még saját versenylova is volt. Harsányi a pénzt mindehhez helyi hivatali barátaival kötött hivatalos írások alapján legálisnak minősíthető üzletekkel szerezte.

Zala más átmeneti pénzforrást eszelt ki: munkatársai nevére, azok tudta nélkül előlegeket írt be, amiket ő vett fel. Ezek a dolgok a bank egyik vizsgálata alatt úgy derültek ki, hogy azokkal, akiknek előleg szerepelt a számlájukon közölték, hogy az előleget a következő fizetésükből levonják. Ezek tiltakoztak, hogy nekik nincs semmi előlegük. Így derült ki a turpisság. Zalát felszólították, hogy az így felvett pénzeket 10 napon belül fizesse vissza, ellenkező esetben az állásából kénytelenek lesznek elbocsátani. Ekkor fordult hozzám a szüretelési költségekre kölcsönért. S én, szokásom szerint igyekeztem segíteni. Ennek a pénznek a nagy részét is leírhattam.

A Harsányi ügy később, de kedvezőbben alakult. Vele a gyár átadása után megállapodtak, hogy a gyári feladatkörével nem összeegyeztethető magatartásáért állását felmondják s végkielégítésül megkapja az egyik társzekeret két lóval. Így folytathatta régi mesterségét; ugyanis a háború előtt fuvaros volt. A gyár mindinkább rátért a teherautók használatára és már csak a nehezebb nyersbőröket szállítottuk társzekerekkel.

Míg a gyárban dogozott, kapcsolatai bővültek s a hivatalos utakat is megismerte. Párt tagságának is biztosan hasznát vette. A gyárban feketőzésre bőven volt alkalom s Zala és Harsányi is csinált egy pár üzletet, köztük a lengyelekkel, akik hajlandók voltak magas felárat fizetni a csak hivatalos árért kiutalásra eladható talp és zsíros bőrökért. Azok az így vásárolt bőrt ki akarták csempészni, de a rendőrség elfogta őket. Zala és Harsányi mellett engem is, mint akinek kellett volna tudni ezekről az üzletekről, elvitt a gazdasági rendőrség.

Zala ezeket valószínűleg valamilyen hivatalos, vagy annak látszó írással csinálta, de nekem mégsem szólt.

Nem voltunk felkészülve házkutatásra, s így találtak Inci egyik táskájában egy öt dollárost. Egyiküknek megtetszett a vitrinben levő ezüst cigaretta tárca, s azzal gyorsan el is vonultak. Nagy kő esett le a szívünkről, mert vendégszobánkban voltak Kádárék, zsebükben a következő bevásárlási útra összeszedett 3000 dollárral, s még nekünk is volt egy pár napoleonunk ott. Egyébként én kevés dolláromat a kapitány kasszájában

tartottam, s azt mégsem merték kinyitattani.

A dollárok nagy része az övele kapcsolatos bécsi üzletekből származott, s főleg az én Mercedeszemmel bonyolódott. Egyébként ezt a kocsit is ott vették kérésemre Imréék, s ugyanakkor Géza is vett magának egy hasonlót, de az csukott volt. Gyakran jártak külföldre s akkor az én kocsimat is elkérték, s vagy fizettek, vagy hoztak valamit a használatért. Kellemetlen intermezzo volt, mikor Gézát valami gyári ügy címén pár hónapra lezárták, de ő ott is dolgozott, s új termékekre, üzemi változtatásokra adott be javaslatokat. Idejét leszolgálta, de már megvolt az új igazgató mire kiszabadult. Ekkor kezdett el dolgozni egy bécsi szaktanácsadó iroda szervezésén.

Másnap engem is bevitték a Vigyázó Ferenc utcai vizsgálati zárkába. Ennek a helyzetnek több komikuma is volt. Az átmeneti börtön eredetileg egy nagy helyiség volt, amit több részre osztottak nem egészen plafonig érő patics falakkal. Előttük húzódott egy folyosó, amitől a fülkéket egy ajtókkal ellátott vasrács választotta el. A fülkében csak két széles pad volt. Amikor bevitték, ott ült magába roskadva az idősebbik Löwinger testvér, a legnagyobb bőrnagykereskedés tulajdonosa. Ők pár héttel azelőtt megpróbálták rábeszélni, hogy a gyár összes szabadon eladható talpbőrét nekik adjam el. Fizetnek kg-ként egy dollárt. Ez több mint egy fél vagon, – 5,000 kg – lett volna naponta és a hivatalos ára \$1 volt, s erre fizettek volna még 1\$-t.

Megmagyaráztam, hogy nekem el kell számolni és csak arányosan oszthatom el a szabad piaci árut s az is csak a hivatalos árért adható el. Löwinger megemlítette, hogy Rákosival jó barátságban van s így senki se köthet bele. Én maradtam az álláspontomnál. Most itt ültünk, ő az üzlet nélkül, én a pénz nélkül. Én örültem, hogy a noteszében nem szerepelt a nevem.

A mellettünk levő helyiségekben az utcán összeszedett nők jó hangulatban kötekedtek az őrséggel. Azt hiszem már megszokták, hogy a mesterséggel velejár, hogy hol az egyik, hol a másik 'beleütközik' a törvénybe s jól ismerték az őroket.

Este a feleségemet s a bátyámat behozta az egyik tisztviselő. Az udvaron beszélhattünk. Az őr kapott cigarettát, szívjon belőle, de hagyjon bennünket beszélni. A könyvelő eligazítást kért, s röviden beszámolt. A családommal megbeszéltem, hogy egy jó nevű ügyvéddel tárgyaljanak. Bátyám másnap beszélt is eggyel, aki rögtön biztosította őt, hogy ezért fel is akaszthatnak. Inci elsírta a bánatát Gézának és Imrének akik beszéltek vállalati ügyészükkel, Dr. Zöld Ferencsel. Ő egy-kettőre megtalálta a legmegfelelőbb személyt közvetlen barátai között.

Zöld Ferenc a Magyar Vívó Szövetség elnöke és a magyar vívó válogatott kapitánya volt, ami a háború előtt az olimpiákon s világbajnokságokon általában a női és férfi számokban egyaránt az első helyeken végzett. 1956 után ő is kivándorolt, s a torontói Magyar Élet sport rovatában hetenként találkozunk az írásaival. Vele sajnos nem, mert Los Angeleszt választotta új otthonának az USA-ban. A vívók a politikai szivárvány más-más árnyalatát képviselték, de barátságukat ez nem befolyásolta. Közéjük tartozott az akkori kommunista párt ügyésze is, aki elvállalta az ügyem intézését.

Engem időközben átkísértek a Markó utcai híres börtönbe, ahol egymás mellett aludtunk 18-an és megszámlálhatatlan poloska. A fonák helyzet jellemzője, hogy Inci és Zaláné naponként hozták a gyári autóval az ebédünket egy forró téglával a kosár fenekén, s Inci mellékelt cigarettáit. A "szobatársak" a kis senkiktől a nagystílusú kalandorokig a legkülönbözőbb népségből adódtak. Köztük volt a szegedi rendőrkapitány, aki azért a pozícióért egy párizsi vendéglő pincéri állását adta fel. Szegedről meglógott és Pestre jött, ahol egy-kettőre lebukott. Addig azonban annyi barátnőt szedett össze, hogy azok nem csak őt, hanem a társait is ellátták.

Engem másnap felvittek az irodába ahol négyen voltunk, s itt-ott üveg is volt az ablakokon az újságpapír mellett és ágyban aludtunk, sajnos a kiirthatatlan poloskákkal együtt. De a romániai katonáskodás után ez sem tűnt kibírhatatlannak. Egy hét után már ki is engedtek.

Addig is viszonylag elég tűrhetően telt az időnk a felvételekre és elbocsátásokra készült nyomtatványok kitöltésével.

XVIII. FEJEZET

A MAUTHNER VISSZAKERÜL A KERESKEDELMI BANK TULAJDONÁBA - 1945-46

Rövid távollétem alatt sok változás. A szovjet őrseget visszavonják. A kapitány megvárja szabadságát. A KB a megszállás előtti vezetőségi formát állítja vissza, képviselője Dr. Fernbach, két új igazgatóval, nekem megmarad a műszaki igazgatói munkakör a szerződésesnek megfelelő feltételekkel. Visszatérésem nagy öröm a családban, s az alkalmazottak egy része s a kapitány is örül. A nála levő pénzből megveszem a Contax-ját. Változások az üzemben. Újra meg kell ismerni mindent s átszervezni az üzemet. A fizetések egyenlősége megszűnik. Pickkel és Engelsmannel jó viszony, együttműködés és társadalmi kapcsolat alakul ki. Pick ezt kitűnően csinálja befelé és kifelé egyaránt. Ismerkedési vacsora. Zala megpróbálja rendbe tenni a könyvelést. A készletek a vártnál kb. 20%-kal kisebbek. A kész áru felett Pick rendelkezik, aki a banknak ígért jövedelmet egyelőre teljesíti. Engelsman külföldi kapcsolatokat próbál kiépíteni. Kossa megkapja a Pakkardot. Az OTI rendelet. Bejelentési határidő. Elmulasztása = 3 hónapi börtön. Figyelmeztetéseimet elhárítják. Jön a határidő lejártával a vizsgálat s a börtön. Mellék-munkák. Imre és Géza kezdeményezései. Kihasználjuk a szórakozási lehetőségeket. A bőriparosok szövetségének gyűlése. Az államosítás a levegőben lóg. Ajánlatok. Elfogadom a Stern bőrgyár ajánlatát. Kik számítanak az újjá alakuló bőripar irányításában?

Az egyik új igazgató, Engelsman és Inci vettek fel engem szabadulásom után a közeli Polarics kávéházban. Itt tudtam meg, hogy az oroszok a gyárakat visszaadták tulajdonosaiknak.

Ahogy a gyárba beértünk, más világ fogadott, de a fő dolog, hogy a családban mindenki jól volt, s lévén december hatodika, én jelentettem a Mikulás napi fő ajándékot. Persze Piti, szokása szerint egyikünkéről sem feledkezett meg.

A szovjet őrseget kivonták, de a kapitány még pár hónapig megtartotta ottani főhadiszállását. Üdvözöltem, s ő őszintén örült szabadulásomnak. Közölte hogy a gyári ügyekbe már nem szól bele, de még egy pár kisebb üzem ellenőrzése továbbra is hozzá tartozik. Ezután is gyakori vendégünk volt, míg végre hazaengedték szabadságra. Onnan küldött kis mandarin

csomagot s kért, hogy adjunk egy másik gyereknek is. Készített sok felvételt főleg Leventéről, de a képeket sosem láttuk. A nála levő pénz visszakaptam s megvettem tőle a Contax II fényképezőgépét, ami még 2004-ben is működik, és érték.

Másnap beszéltem Fernbachhal, Pickkel és Engelsmannal feladatainkról, ami szerint az én feladatam a gyártás, minőségellenőrzés, a gyár és gyártmányok fejlesztése, a gyári személyzet nivójának növelése és a termelékenység emelése. Az anyagbeszerzés és az eladás, nyilvántartások, stb. általában az irodai munkák irányítása és ellenőrzése az ő feladatuk, de a pénzügyi politikát a Bank ipari osztálya határozza meg. A gyakorlatban a nyersbőr beszerzésre a vállalat alkalmazott szakembereket, ami különösen a nagy tételekben vásárolt külföldi nyersbőröknél volt igen fontos. Bár erre még várni kellett amíg béke lesz a világon, de a kapcsolatokat már egyik-másik régi szállítóval fel lehetett venni. A vállalat pénzügyi mérlege és versenyképessége már itt eldőlhett.

Mindkét igazgató értelmesnek látszott, és megfelelő személyzettel az áttérés a magángazdálkodásra nem látszott nehéznek. Egyelőre fontos volt, hogy a gyár szállítási kötelezettséget a beszerezhető nyersanyag arányában vállaljon s a gyártási kapacitást a szükségletnek megfelelően alakítsa ki. A külföldi kereskedelmi ügyek intézése Engelsman hatáskörébe tartozott volna, de ez egyelőre levelezésre s esetleges minták küldésére szorítkozott.

Hogy melyik legyen a meghatározó faktor – az anyagbeszerzés, eladás, kapacitás, gyártmány profil, minőség – a cseppfolyós állapotok miatt nehezen volt eldönthető. Sajnos sok volt az ismeretlen faktor s a túlméretezett szállítási kötelezettségek be nem tartása – sem mennyiségben, sem minőségben – sokat rontott a magyar ipar hírnevén. Nekem hiányzott Lengyel János megfontolt, nyugodt személyisége, de ő eltűnt, mivel mint később kiderült hat hónapot börtönben töltött, bár nem találták bűnösnek, csak abban, hogy vállalta a vezérigazgatói pozíciót.

Az üzem szervezetében szükséges változtatások pár ember távozása miatt nehézségekbe ütköztek. Az első komoly problémát a második vonalú vezetők kiválasztása jelentette. A karbantartásra hárult az elavult gépi be rendezések feljavítása és pótlása. Ebben Korbuly és Hajdú mérnökök segítettek ki. A korszerűsítési tervek elkészítésénél is igénybe vettem őket, de akkor én már mint külső szakértő, a minisztérium megbízásából dolgoztam. A laboratóriumi személyzet is kiegészítésre szorult. Az üzemben volt pár kitűnő szakmunkás, akikkel az egyes műhelyek vezetése nagyjából megoldható volt, de azokat megszokott munkájukból nehéz volt kimozdítani.

Fernbach irodája maradt, de Károly körúti elegáns lakásán is gyakran tartottunk megbeszéléseket. A két igazgatónak is az irodaépület első emeletén rendeztek be irodát, s a munkájukban Zala személyzete segítette ki őket. Egyébként a rám nehezedő munka a két heti távollétünk alatt még jobban összekuszálódott, s az üzemi jelentések és a könyvelés sürgős és alapos revideálását igényelte. A tényleges helyzetet és számadatokat senki sem ismerte, de amint tisztázódtak, a legrosszabb várakozásainkat is felülmúlták. (Mint később kiderült, a többi nagyüzemnél sem volt jobb a helyzet.) Az én irodarészlegem maradt Marikával együtt az irodaépület földszintjén. Néha a mi lakásunkra is szükség volt. Lényeges volt, hogy mindjárt jó viszony alakuljon ki a vezetők között, s ennek fő szorgalmazója Pick volt, aki egy nagy fogadást is rendezett a gyári és a gyáron kívüli ismerőseinek, ahol mi is igen szívélyes fogadtatásban részesültünk. Inci még egy arany karkötőt is kapott ajándékba. A sok szendvics között én egy halast is bekaptam (először és utoljára életemben), de életben maradtam.

Pick kitűnő kapcsolatot alakított ki a hivatalokkal s általában mindenkivel, aki számított. Míg mi egyelőre nem mehettünk külföldre, – legfeljebb a Szovjetunióba, s akadt olyan, aki ezt jószántából tette –, nyugatról több üzletember is meglátogatta a nagy üzemünket. Egyik holland nagykereskedő csillogó új Packardján jött ki a Mauthnerbe. Picknek megtetszett a kocsi, megvette s mindjárt oda is ajándékozta az iparügyi miniszternek, Kossa Istvánnak. A sofőrje azután is hozzánk hozta karbantartásra.

Pick sokat járt be a városba: a bankban s a minisztériumokban talált mindég valami elintézni valót és a Paulai Ede utcában is, ahol a bórkereskedések sorakoztak egymás mellett. Az Andrássy út sarkán volt a Mauthner központi irodája, ahol én az oroszok előtt az ideiglenes zsíros bűrüzemet rendeztem be. Ez egyelőre üresen állott. Az üzem holmijait visszahoztuk, persze bőrt már nem találtunk, azt az "öntudatos" munkások elfelejtették visszahozni. Az első számú probléma a munkabéreknek a végzett munkával való összhangba való hozatala lett volna, de az elszabadult infláció miatt ennek, mindaddig míg az új kormány a stabilizált "jó forint"-ot bevezette, legfeljebb elvi jelentősége volt. Egyelőre az áruforgalom főleg cserékkel történt.

Az események sűrűn követték egymást, időrendben való leírásuk szinte lehetetlen, így azokról külön-külön kell egy-egy bekezdésben beszámolnom. A vállalat szempontjából a legfontosabb esemény a bejelentési kötelezettség volt. Ezt a rendeletet az Országos Tervhivatal (Vass Zoltán) adta ki és azt a majdnem lehetetlennek látszó terhet rőtta a kis és

nagy vállalatokra egyaránt, hogy a gazdasági helyzetükről egy meghatározott időpontban részletes, dokumentált beszámolót készítsenek, s azt 1946 április 30-ig a Tervhivatalhoz nyújtsák be. A rendelet be nem tartása esetén a felelős tulajdonos, illetve vezető(k) 3 hónapi elzárását helyezte kilátásba.

Én igyekeztem Picket és Engelsmant meggyőzni a rendelet fontosságáról, ami az én szempontomból két okból is jelentős volt: egyrészt mert nem tartozott rám, másrészt én szívesen segítettem volna, abban a reményben, hogy végül én is tiszta képet kapjak a vállalat helyzetéről. Zalának ajánlottam, hogy a valóságnak megfelelő értékek rögzítése érdekében a forint mellett vezessenek egy svájci frank rovatot is.

Érdekes, hogy azok akik érintve voltak, nem sokat törődtek az egésszel. Pick szerint ő majd beszél Kossával s Vassal, ne izgassam magam. Engelsman szerint ennél fontosabb dolgok is vannak. Zala megállapította, hogy ezt nem lehet megcsinálni s a többi vállalat sem fogja elkészíteni. Én minden esetre igyekeztem – ettől függetlenül – a gyártásközi nyilvántartásokat napra kész állapotban tartatni. Ez vonatkozott több anyagra is és különösen a cserzőanyagokra és króm levelekre. Az utóbbiak ellenőrzése a laboratórium feladata volt, s ahhoz külön átszámítási kulcsokat vezettem be. A bőröknél már volt egy ilyen mértékegység; a póre kg, amely a nyers bőrtől a készáruig mindent a szőrtelenített, letisztított állapotba számított át. Egy folyamatosan dolgozó üzemben ez a szisztéma elég jó képet adott a vállalat bőrállományáról. A Mauthner póre egysége kissé különbözött a többi gyárakétól, de az összehasonlításra megfelelt.

Április 30-án megjelent az irodámban 3 személy a gazdasági rendőrségtől, szabályosan bemutatkoztak, igazolták magukat, s megkérdezték, hogy én ki vagyok, mert ők a vállalat ügyvezető igazgatójával kívánnak beszélni. Felirányítottam őket Pick Lászlóhoz. Közben valahonnan előkerült Engelsman s kérdezte mit akarnak ezek az urak? A hangjából kiértzett a lappangó féltékenység, mikor szállóigévé vált mondatával: "én nem akarok kimaradni a buliból"!válaszra se várva kirobogott az irodámból.

Miután a Tervhivatal által elrendelt jelentésből egy sor se készült el, mindkettőjüket letartóztatták és rövid kihallgatás után a rendeletben kilátásba helyezett három hónapra minden további nélkül lecsukták őket. Helyzetük rosszabb volt mint a miénk: senki sem tudta hol vannak, és senkivel sem léphettek érintkezésbe. Ügyvédet nem fogadhattak, mert ez a rendeletben világosan meghatározott kihágás volt, amire a kiszabott büntetés meg volt adva. Pick dühöngött, Engelsman békésen viselte az önként magára vállalt felelősség következményeit. Ezt maguk mesélték, mikor

végül szó nélkül kiengedték őket. Mindegyik sietett haza a családjához. A gyárban mindenki örült, mert dinamikus stílusukra szükség volt. A leckét megtanulták, akárcsak mi.

Közben Zala – nyomásomra s az üzemi könyvvitelre támaszkodva – mégis csak elkészített egy leltárt. Most már azt is megtudhatta, hogy a többi üzem ezt hogy csinálta. Összeszedték a megkapható adatokat, mint ingatlanok, géppark, nyers, félkész és kész bőr, cserzőanyag, minden stádiumban, króm sók és oldatok s egyéb vegyi anyagok mennyisége, stb. Ezeket kiárazták s egy valutában kifejezve csoportonként összegezték. Azaz, ahogy én ajánlottam Zalának. A kép nem volt vigasztaló: a várt bőrmennyiségnél kb. 20%-kal kevesebb jött ki. Az eredmények analízise egyébként nem volt a jelentés tárgya. Különbö a helyzet mindenütt hasonló volt: 20-30 %-os hiány.

Érdekesen zajlott le a Bőriparosok Szövetségének háború utáni első gyűlése a Kereskedelmi Kamarában. Minden nagy- és közép-vállalat képviselve volt. A vállalatok sírtak nagy veszteségeik miatt, számokat azonban senki sem mondott. A tulajdonképpeni tulajdonosok hiányoztak – általában nem a tulajdonosok, hanem megbízottaik képviselték a vállalatokat –, részben tudott volt, hogy többen külföldön tartózkodtak a háború kezdetén, s ott is maradtak.

Felmerült az ország sok kisebb-nagyobb politikai pártjának szervezkedése. Várható volt, hogy a választások költségeihez a vállalatok hozzájárulását fogják kérni. Javaslatok és hozzászólások után úgy nézett ki, hogy a kommunista pártot kell támogatni. Ez jegyzőkönyvbe került az egyéb fontos dolgokkal, mint az anyagok utánpótlása, beleértve a nyersbőr beszerzését, a cserzőanyag s más hiányanyagok nagybani bevásárlását és elosztását. Mindenben nagy megértés mutatkozott, de a kávézás közbeni beszélgetéseknél kiderült, hogy a jegyzőkönyv csak arra jó, hogy emlékeztessen arra, hogy mit kell másként csinálni, mint ahogy le van írva, mint ez azelőtt is mindig történt.

Beszélgetés közben sok új ismeretséget kötöttem és kaptam pár állásajánlatot, főleg a középüzemektől. Kianalizálva a bőkezű ajánlatokat, világos volt, hogy a tulajdonosok olyanokra akarták bízni az üzemeiket, akik az államosítás után is az ő érdekeiket fogják szem előtt tartani. Ez, amint kiderült, nem volt rossz taktika, mert a tulajdonosok helyét lelkes, de hozzá nem értő munkás káderek vették át, akiket a technikai személyzet sokáig befolyásolni tudott s ez végeredményben az üzemeknek is jó volt. Emellett a rendszerint kivándorolt tulajdonosnak is lehetett kijuttatni a nyereségből.

A Csillag Bőrgyár különösen vonzó volt, rendkívül keresett, széles skálájú termékeivel. Csillag Tibor, a gyár alapítója vegyész-mérnöki képzettségével és kitűnő érzékével a magyar bőripar igen hasznos tagja volt s maradhatott volna az államosítások után is, de erre nem sok remény volt. Kerestek egy átmeneti vezetőt. De én már elköteleztem magamat a Stern Testvérek Bőrgyár-hoz.

Imre már korábban megmondta, hogy ők szabályszerű útlevét – ami már a zsebükben van – kivándorolnak, s míg itt vannak, szeretnék az üzem továbbvitelét rám bízni. Leendő szerződésem lényegét megbeszéltük, beleértve a fizetési feltételeket, ami annyiban különbözött az eddigiektől, hogy a maximális mérnöki fizetésen felül, mint ügyvezető igazgatót + 15%, s a nyereség 20%-a is megilletett.

Ha minden úgy megy ahogy terveztük, a mauthneri lakásunkat fel kell majd adni és az Imréék újlipótvárosi lakását átvenni. Azzal kapcsolatban is megbeszéltünk minden részletet. Fernbachhal is közöltem, hogy az államosítás után én lelépek. A vállalat egy szép levélben fejezte ki elismerését az ott végzett munkámért.

Mindenki igyekezett a beköszöntött jólétet kihasználni. Vendéglők, bárók, színházak, kabarék, opera, stb. működésbe léptek s a kitűnő koszt, elegáns kiszolgálás minden igényét ki tudta elégíteni azoknak akik meg tudták fizetni. Géza és Imre ezek közé tartoztak s kis társaságunk gyakran élt a lehetőségekkel. Pedig a mondást, hogy "ezután jön a fekete leves" mindannyian ismertük.

Miután Imréék már fél-lábbal kint voltak az országból, őket az ilyen megfontolások nem izgatták. Mi is többet mozoghattunk miután megvettük a Mercedeszt. Néha kevésbé igényes ismerősökkel mentünk be a Vilmos Császár úti "Német" nevű vendéglőbe ahol a kitűnő koszt mellé az akkor majdnem gyereknek számító Lakatos Sándor és zenekara muzsikált. Egyszer mikor az én nótámat kérdezte s én Balázs Árpád "Rég szakadt fel a szívemből az utolsó nótá"-t kértem, Lakatos: "Nem ismerem, de tessék csak dúdolni." A papírszalvétára kottáztam a dallamot s a zenekar egyből játszotta. (Évek múltán egyszer Torontóban muzsikált a fél világot bejáró Liszt-díjas primás. Minden nótára emlékezett amit a régiak mellé írtak világszerte a szabadságra vágyó magyar nóta-szerzők. Mégsem tetszett nekem a sok, idegennek tűnő keverék, és a világhírűvé vált Lakatos sem helyettesítette az emlékeimben megmaradt kedves, udvarias, ifjú hegedű-zsonglőrt.)

A szakmabeli kollégákkal, akikkel korábban nem volt alkalmam találkozni, most a gyakori ülések, összejevetelek és kölcsönös problémák

megvitatása alkalmával megismerkedhettem. Ezek és a vidéki nagy és középüzemek műszaki gárdája Európa szerte a bőrvegyészek elitjéhez tartoztak. Szalai Rudolf, későbbi jó barátunk, Újpesten létesített egy kis üzemet, ahol különböző enzim készítményeket gyártott és exportált; határon túl is keresett bőrszakértő volt, majd a Ress Bőrgyárnak is ő lett a műszaki vezetője – amíg lehetett – miután az ő kis üzemét is államosították.

Seszták Ferenc a Simontornyai, majd a Wolfner gyár főmérnök igazgatója Ausztriában és Németországban szedte össze az ország két nagy bőrgyárának vezetéséhez szükséges ismereteit. Tóth Géza, a Pécsi Egyetem tanára, a Mauthneréhez hasonló kapacitású Pécsi Bőrgyárnak volt a műszaki igazgatója, akinek egyetemi nívón végzett kutatásai világszerte hasznosított bőripari analitikai és mérési módszereket és gyártási eljárásokat eredményeztek. Egyik ilyen eljáráshoz én terveztem és építettem az üzemet.

Ugyancsak a Pécsi bőrgyárban dolgozta fel magát kis kifutó fiúból igazgatói pozícióig Röth Pál. Családjaink hamar jó barátságba kerültek. A közeledő választások előtt őt a kisgazda párt államtitkárnak kérte fel s mint ilyen, a párt kassza feltöltésén dolgozott. Erre minden nagyobb párt egy-egy szövetkezetet hozott létre s a vezetők megegyeztek a támogatókban. Így a kisgazda párti szövetkezet a pártja jelen s várható tagjai között gyűjtött, valamint a párt irányvonalát támogató felsőbb osztályokat igyekezett megnyerni a szövetkezet támogatására. A kommunista párt és a szocialisták a gyári munkásság támogatására számítottak. Röth kért, hogy támogassam a szövetkezetét, ami nem járt párt tagsággal, hanem részvényeket vehettem. A választásig több pénz gyűlt össze mint amennyit a párt a választási törvény szerint átvehetett. A többi pénzt a nyereséggel együtt szabályosan visszafizették a részvényeseknek. Az én esetemben ez több mint 300 % plusz volt, ami komoly mértékben segített üres kasszánkon. (Ilyesmi sajnos később soha sem fordult elő velem.)

Tolnai, az Első Magyar Cserzőanyaggyár alapítója korábban bőrvegyész volt, de számos növényi cserzőanyag-kivonat és az első hazai mű-cserzőanyagok nagybani előállítását az ő nevéhez fűződik. Kellemes modorú, köztiszteletnek örvendő személy, akitől – miután Imrével kb. egyidőben Spanyolországba vándorolt ki –, az üzemét a Minisztérium kivánságára én vettem át. Lényegében ennek lett volna jogutódja az általam Csepelen megépített Cserzőanyag-gyár. Továbbra is leveleztünk. Európa-szerte ismert szakértővé nőtte ki magát, aki a Gézával együtt később Bécsben létesítendő irodánknak bizonyára nagy segítséget jelentett volna.

Fehér István volt talán a legszerencsésebb helyzetben, a Wolfner la-

boratóriumának volt a vezetője, majd az üzem fejlesztésével megbízott igazgatója, kitűnő munkaerővel, mint Vajda György, Érdi Pál, Vágó György, Vermesné, valamint pár tehetséges ifjúval volt körülvéve. Az államosítás után a Tánicsics Bőrgyár műszaki fejlesztési főosztályának igazgatójává nevezték ki. Több újítása, főleg a külföldről átvett üveglapos szárítás bevezetéséért kapta a Kossuth díjat, majd őt nevezték ki az újonnan létesített Bőripari Kutató Laboratórium vezetőjévé. A vele dolgozók legjavát az ipar új létesítményeinek létrehozásánál vették igénybe. A Ress Ferenc által alapított jól felszerelt kis üzembe költözött a Bőripari Kutató Laboratórium.

Vajdát az Iparügyi Minisztérium bőr- szőrme- és gumiipari főosztályának vezetésével bízták meg. Mint a műszaki osztály vezetője, mellette dolgozott egy ideig Röth Pál. Vajdát – mialatt külföldi kiküldetésben járt –, rövid ideig Vermesnével váltották fel (kifűrták?), aki a később megalakult Bőripari Igazgatóságon Vajda vezérigazgató alatt igazgató főmérnök volt. A Mauthner is megjárta tekervényes út után ugyanott lett a fejlesztési főosztály vezetője Érdi Pál. Jányt mauthneri igazolásával, Csillag Tibort a GYOSZ gyűléssel kapcsolatban már említettem s még jó pár nevet ide írhatnék, de úgy hiszem, hogy elsősorban a fentiek munkája emelte a magyar bőrgyártást a világ bőriparának élvonalába.

Vajdát külön is ki kell emelnem, mert nem választott párt és barát között, s nem engedte elsikkadni azokat akik a bőriparnak és az államgazdaságnak a múltban hasznos tagjai voltak, és az új rendszerben is hasznos tagjai lehettek. Így is elég nagy volt az ipar vérvesztesége. A nagymenők között úgy éreztem magam, mint kisebbik unokám, ha a Reál Madrid csapatában kellett volna játszania. Ha őt megkérdéznék, hogy "hogyan kerülsz ennyi nagy játékossl egy csapatba?" Rögtön rávágná "mert tudok játszani". Én se tiltakoztam ismereteimet meg nem haladó feladatok ellen. Úgy gondoltam, hogy az én tudásomat és gyakorlatomat is hasznosítani tudja az ipar. Hogy erre az államosítás után is sor került, én is Vajdának köszönhettem, aki egymás után merte rám bízni a kockázatos, felelősségteljes feladatokat.

Igaz, a kockázat nagy része mindenképpen reám hárult. Csak később értettem meg, hogy nem szándékosan, de törvényszerűen egy mini-hazabölcse szerepét játszottam, akivel a rendszer kiegyezett, hogy nagyobb tudást és vállalkozó szellemet igénylő, felelősségteljes munkákat enged rám bízni s ha sikerül, a felettes vezetők is nyernek, ha nem akkor engem csuknak le. A valóságban ez nem éppen így történt, mert bár én gyakran jártam meg a gazdasági rendőrséget, a párton belüli versengések követ-

keztében néha más is beleesett a hálóba.

A gyárban az államosítást megelőző időszakban az én munkám mind nehezebbé vált. A munkások úgy érezték, hogy most már ők határozzák meg, hogy mit csinálnak, ami sok belső feszültségre vezetett. A jobb- és baloldali pártok hívei többet vitatkoztak mint dolgoztak, s az agitátorok minden alkalmat megragadtak, hogy szónokoljanak. S ilyenkor persze a munka állt.

Azt ugyan mindenki belátta, hogy a gyár átszervezésre szorul ha életben akar maradni, de az általam bevezetett változtatások, amik egyének vagy csoportok áthelyezésével, munkakörük megváltoztatásával jártak, automatikusan ellenzésre találtak, még akkor is ha az érintetteknek is javára szolgáltak. Pedig a gyár termelésének kiszélesítése nélkül, s a háborús termékekhez főleg kényelemből való ragaszkodás nyilvánvalóan az üzem elsorvadásához vezet. Egész gyártási részlegek, mint a kesztyű- és kabátbőr, lakkbőr, vagy a műszaki bőrök gyártásához s az azokból előállítható késztermékekre megvolt a kapacitás jól felszerelt üzemrészekben, csak éppen a munkaerő s a vezetők hiányoztak. De mikor pl. Kunost kérdeztem miért nem veszi át ezek vezetését, pl. a kesztyűgyárat, vagy a gépszíj üzemet, bőven volt kifogása (mint később kiderült ő magasabb állásra pályázott, s ezt a munkás vezetőkkel valószínűleg meg is beszélte, s csak a választásokon a párt győzelmére várt. De még az államosításnak is jönnie kellett. Ugyanis addig a vállalatok megtarthatták meglévő vezetőiket. Igaz, nekem már mindenképpen át kellett vennem november végén a Stern Bőrgyárat. (Még Bakonyi is célzott rá, hogy a munkásság nem nézi szívesen, hogy nem veszek részt a párt megbeszélésein. Azt hamar elfelejtették, hogy éppen a baloldali munkások s a gyár bőrállományának mentése érdekében létesítettem a Hajós utcai ál-üzemet.)

Egyelőre azonban még én voltam a gyár vezetője. Aránylag rövid idő alatt három rendszerben voltam a vállalat igazgatója. Mikor beléptem, a németek irányításával működő szélső jobboldal elöl mentettem embert és anyagot Lengyel János vezérigazgató alatt, mint műszaki igazgatói munkakörrel megbízott főmérnök. Azután jött az orosz megszállás. A parancsnok rám bízta az egész vállalat vezetését. Nekem jó együttműködést sikerült kialakítanom a gyári orosz különítménnyel, ami a dolgozók helyzetének fokozatos javulását is elősegítette. Mikor az oroszok visszaadták a gyárat, a KB visszaállította a régi vezetési formát, s én mint műszaki igazgató az üzem normális működésének helyreállításával, s továbbfejlesztésével voltam megbízva. Mégis, a Magyar Bőripari Vállalatok Történetének megírásánál akadt pár 'jó magyar'. aki sok értékes és értéktel-

en adat-halmaz mellett nem tartotta szükségesnek, hogy akárkit a Mauthner vezetőjeként megemlítsen. Bezzeg a párttestvérekről a névsor nem hiányzik! Az akkori idők manőverezései azonban már nem izgattak, miután már a kezemben volt a Sternék szerződése. A felváltott nappali munka és késő esti út után tarthattunk egy megyeri csárdai kimenőt Szalaiékkal s a rajtuk keresztül megismert társasággal, vagy a sportbarát Fábriékkal s barátaikkal. Vettem egy két-pár-evezős csónakot, a Mon Amie-t és béreltünk egy kabint a Megyeri úti strandon. Inci berendezte a kis kabint s itt pihenhattünk, ha a homokot és a Dunát meguntuk. Az evezésnek nem voltam nagy barátja, a csónakot barátaink többet használták mint mi. Át is adtam nem sokára egy barátomnak, aki nálunk többre értékelte, de hogy azzal mi lett egyébként mindég elfelejtettük megkérdezni.

XIX. FEJEZET

A STERN-TESTVÉREK BŐRGYÁRA

Imréék átadják a vállalatot, aminek összes adatait napra kész állapotban Fémes Béla, a gyár főkönyvelője tartja. A vállalat igazgatósága. A gyár közgyűlése. A gyárak államosítása. A Stern Bőrgyár kimarad. A lakáscsere. Az üzem gyártási profilja. A katonaság igénye minimális a gyár termékeire, szabad piacon minden bőr eladható. Nyersbőr beszerzés. Az üzem 35-40%-ban a munkásoknak dolgozik. A megmaradt kapacitás még mindig magas profitot biztosít. Időmnek csak kis részét tölthetem a gyárban. A többi a Minisztérium külön megbízásai, a kapcsolataink kiszélesítése, anyagbeszerzés és a gyár képviselőivel, Lomniczer és Juhász-szal tartott megbeszélések töltik ki. A Minisztérium visszarendel a régi gyáramhoz szervezési és gazdasági problémáik megoldására. Miniszteri elismerés. Fémes Béla intézi az ügyek nagy részét, aki velem állandó kapcsolatban áll. Kapcsolat a munkásokkal. Az autóm kölcsönvétele" a választások idejére a kommunista sofőrrel együtt. Valahogy visszaszerezem. Tolnai is elmegy. A Cserzőanyaggyár irányítását a Minisztérium rám bizza. Weisz Laci. A Stern Bőrgyárat is államosítják. Nem sokkal azután a kocsim végérvényesen elveszik. A Minisztérium már gondoskodott részemre új munkahely(ek)ről.

Imréék, – bár üzemüket nem fenyegette azonnali államosítás –, a vállalatot az eredeti terv szerint átadták az ahhoz szükséges iratokkal, emberekkel, anyagokkal, kulcsokkal, s nehéz szívvel elhagyták az országot. Már előbb megismertem Fémes Béla irodavezetőt és főkönyvelőt, Volner László gyártás vezetőt s a későbbi munkatársak nagy részét. Mégis kis szorongással kezdtem az új típusú munkát. Előreláthatóan sok utánjárásra lesz szükség. Jó hogy már megvolt a Mercédészem. Politizálni azonban a jövőben sem kívántam. 1946-ban, a már az ország sorsát meghatározandó választások előtti feszültségben megalakult pártok, a szélsőséges jobbtól, a hatalmat visszaszerezni akaró szélsőséges balig, a politikai szivárvány minden árnyalatát képviselték, bár kisebb-nagyobb koalíciók csökkentették az indulók számát. A várható zavaros idők elől már sokan régen nyugatra mentették családjukat s a jogosan (vagy jogtalanul) összegyűjtött vagyonukat. A Stern bőrgyár tulajdonosai és alkalmazottai nehezen vésztették át a háborús éveket s komoly erőfeszítésükbe került a kb. 30 család eltartását biztosító kis üzem háború utáni üzembe állítása. Mikor végre sikerült a

hiányzó – eltűnt, ellopott, sérült – alkatrészeket pótolni s elegendő nyersbőrt, valamint a feldolgozáshoz szükséges anyagokat összeszedni, a munkások már együtt voltak s részt vettek a beszerzésekben és a helyreálítási munkákban, s maguk is hoztak különböző nyersbőröket.

A vállalat tulajdonosai: Kenedi (Stern) Miklós, Terka és férje, Bálint (Blau) Imre, a vállalat igazgatója az orosz katonai parancsnokukkal is hamar jó viszonyt alakítottak ki, ami Imre nyelvtelenségének és közvetlen modorának volt köszönhető. A vállalat könyveit Fémes vezette s a munkásokkal kapcsolatos ügyeket is ő intézte a vállalat liberális szellemének megfelelően. Az igazgatósági tagok: Frommer Géza, a Pannónia Szőrmegyár igazgatója, és Dr. Zöld Ferenc jogtanácsos megmaradtak, s ők intézték az átadással járó hivatalos ügyek nagy részét. Az 1946-os formális közgyűlésen már Fémes és én helyettesítettük az eltávozottakat. A gyár főleg kisbőrök feldolgozásával foglalkozott – mint egy-egy őz, vagy szarvas, ritkábban egy hulló vagy kígyó –, a művezető tímárnak volt gondja velük. (Néha egyik-másik nem úgy sikerült, mint kellett volna.) Amíg telt a nyersanyagból, a gyár főleg kesztyű, kabát és finom cipő felsőbőröket gyártott. Sikerült elintéznem, hogy a nyersanyaghiány beálltával a marha/borjú-bőrök hulladékaiból: a pofából és hasszélből a Minisztérium annyit engedélyezett részünkre, amennyit kapacitásunk elbirt, s ebből a gyár jó minőségű box bőrt gyártott, ami a szabad piacon magas áron volt értékesíthető. Ezek közé becsúsztathatók voltak a munkások által behozott kisbőrök. Fémes nyilvántartotta ezeket meg a bér munkába behozott különleges bőröket is.

Az üzemben eleinte sokat időztem, s a művezetővel s a munkásokkal átbeszéltük a napi problémáinkat. Néha a bér munkába hozott különleges bőrök kikészítése okozott gondot, amihez vagy valamilyen szerszám, vagy anyag hiányzott, vagy valamilyen speciális kikészítési eljárást kellett kitalálnunk, ezeket én elintéztem. Az Imrétől rám maradt orosz kliensekkel is kellett foglalkozni, amit nehezített a nyelv. Általában azonban kibogoztuk minták mutogatásával, hogy mit akar a tovaris, s azt is, hogy az mibe kerül neki. A nyelvtudás hiányát hangerővel pótoltuk, amire egyébként nem volt szükség, mert általában nagyon rendes vásárlók voltak. A üzem kapacitásának nagy százaléka a munkások "feketézésére" és bér munkákra ment el. Igaz viszont, hogy ha kellett, akárki bármeddig hajlandó volt túlórázni.

A munkások gyanakodva bár, de hamar rájöttek, hogy tőlem sem kell félniük s bármivel jöhetnek akár hozzám, akár Bélához, ha tudunk segítni. Viszont azt is tudták a Mauthnerben dolgozó barátaiktól, hogy párt munkában való részvételre rám nem számíthatnak. Ez talán néhányuknak

nem tetszett, köztük a sofőrünknek, Nácinak sem, de ettől függetlenül a kocsimat – amit nagyrészt a gyár szolgálatába állítottam – rendben tartotta, s vitt engem is és a családomat is amerre kértem, ha volt rá idő. Az üzem munkaidőmnek legfeljebb felét töltötte ki, így mind több időt tölthettem a minisztériumban, valamint anyagbeszerzéssel, s a Paulai utcában, ahol a gyár képviselőinek, Lomniczernek és Juhásznak az üzlete volt. Szerencse, hogy azokkal akik számítottak, még Mauthneres időmben barátságos kapcsolatot alakítottam ki.

Közben jelentős időt töltöttem a lakásunk rendbetételével is, míg sikerült szépen berendezkednünk a nem nagy, de modern Tátra utcai lakásunkban. Kocsim egy közeli ház alatti garázsban állt.

A Mauthnerben, ahogy államosították s én eljöttem, a munkások politizálással töltötték idejük jelentős részét s szervezett csoportok tényleges és hamis engedélyekkel, amiket személyes kapcsolataik révén szereztek, vagy anélkül, kifosztották a gyárat. Mire a vezetők észbe kaptak, a vállalat fizetésektelen lett, s nem maradt senki, aki tudta volna mit kell tenni. A minisztériumi megbízott, hogy a Stern-i főállásom mellett, mint konzultáns, szedjem rendbe a Mauthner technikai helyzetét is. Volt vállalatomnál sokan néztek rám ferde szemmel, de nagy részük örült s biztosított együttműködéséről. Első tennivaló volt felszámolni a deficitet. A régi mauthneres kapcsolataim folytán hamarabb sikerült, mint vártam. Általában a miniszteri rendelettel a hátam megett gyáron kívül és belül is könnyebb volt akármit intézni.

Közben a könyvelés elkészítette a bőrállomány pontos kimutatását üzemenként és műhelyenként, s azt régebben megbízható tisztviselőmunkás párokkal ellenőriztettem. Szembeállítva a kapott adatokat az egyes gyárrészlegek kapacitásával kiderült, hogy a különleges bőr és bőrárak esetében a kapacitás kihasználás elenyésző volt. A zárolt s csak hivatalos, előállítási költségük alatti áron eladható bőrféleségekből álló termelés is messze az illető üzemrészek kapacitása alatt maradt. Ugyanakkor a fekete piacon ezekért fizették a legmagasabb árat. Tehát ezt volt érdemes lopni, vagy kicsempészni. Sajnos ezekkel csökkent leggyorsabban a gyár bőrállományának az értéke és a vállalat bevétele.

Már a mauthneri időszakom leírásánál utaltam ezekre a lappangó problémákra, amik a bőrgyár jövőjét úgy gazdasági, mint műszaki téren fenyegették. Ezeknek a rendezése a politikai helyzet alakulása miatt nem volt lehetséges. Így pl. azok, akiknek kapcsolata volt a karhatalmi szervekhez kiírathattak rendeléseket bőrfajtákra, amikből azoknak bőrből készült felszerelési tárgyai készültek. Ilyen esetben a gyár nem tagadhatta

meg a szállítást, ugyanakkor nem tudta ellenőrizni, hogy a szállítmány ténylegesen és egészében a megjelölt célra használdott-e fel.

Hasonló volt a helyzet a bányász bakancsokra adott rendelkezésekkel. Viszont feketepiacon ezek voltak a legkeresettebbek. Így már akkor rohamosan fogyott a vállalat vagyona és nem volt megfelelő utánpótlásra mód radikális változtatások nélkül.

A minisztériumi megbízás megadta a szükséges hatáskört, hogy az általam felvázolt terv szerint cselekedjek. Kiadtam a vállalat akkori vezetőinek, hogy milyen sorrendben milyen üzemszerveket kell beindítani s azokhoz a meglévő, nagymértékben kihasználatlan munkaerőből kis csoportokkal a gyártás megindítására hogyan készüljenek fel. A megfelelő nyersbőrök s anyagok beszerzése eleinte nem lesz nehéz, s a meglévő bőrből is jelentős rész átirányítható a szabad piaci cikkekre és magas árú műszaki és egyéb késztermékre. Az eladás még hosszú ideig nem lesz probléma. A különleges termékek előállításához a szakképzett egyének áthelyezését megfelelő fizetésemeléssel kellett megkönnyíteni. A munkásság átrendezésével megszűntek a műhelyekben állandósult viták és érdekcsoportok, amikre a gyárnak bőven volt szabad helyisége, s a munkaidőn kívül azok rendelkezésre álltak. A munkások nagy részét a politikai propaganda nem érdekelte s inkább haza mentek. Így nem került nagy erőfeszítésbe az átállás.

Úgyszólván minden nap megindult egy új termék s az új csoportvezetők most már maguk igyekeztek csoportjuk növelését elősegíteni. Az üzemszerveken belüli nyilvántartások lehetővé tették a bárnikori ellenőrzést s ezzel a szervezett lopások kiküszöbölését. Az iroda folyamatosan megkapta a készáru készletekről a jelentést, most már szélesebb választékban, s az üzletkötések nem a raktárban intéződtek, de a raktárvezető bevonásával. Ezzel az érték kiáramlásnak egy másik csatornája került ellenőrzés alá.

Három hónap után az eddigi veszteséget a megnövekedett félkész és készbőr és kész gyártmányok értéke meghaladta és a vállalat a törlesztéseket is teljesíteni tudta. A mérleg kimászott a pirosból s megvolt rá minden biztosíték, hogy hasonló helyzetbe ne kerülhessen. Az iparügyi miniszter külön leiratban fejezte ki elismerését.

A nagy Mauthert azonban úgy kiürítették, hogy a bőrállomány (pőre kg-ban) alig tette ki kapacitásának 20%-át. De remélhető volt, hogy amennyiben a gyár a megjelölt úton halad, hamar visszatér a normális termelésre, amit csak a dolgozók száma s a megfelelő vezetők hiánya korlátozhat. Minden remény megvolt, hogy a szükséges vezetőket megtalálják, u.i.

az alakulóban levő Bőripari Központ hasonlóan értékelte a gyár helyzetét, bár az okokról nem mert(!) világosan nyilatkozni. Ezután még ért pár meglepetés. A Stern Testvéreknél Náci elérte, hogy a kocsimat a választások idejére a pártja kölcsön vehesse velem együtt. Visszaadni elfelejtették. Egy alkalommal a pártház felé sétáltam, s a kocsit ott állt a ház előtt. Nálam volt a kulcsom, beültem s visszavittem a gyárba. Azután sofőr nélkül jártam vele.

1948 elején a minisztérium személyzeti osztálya bekérte a személyi adataimat, hogy részemre egy útlevelet bocsássanak ki. Velem közölték, hogy egy rég esedékes útra engem kívánnak kiküldeni, valószínűleg részben (halványodó) nyelvismereteim, részben a sok oldalú(nak látszó) technikai felkészültségem és gyakorlatom alapján talán tölem várják, hogy a rám váró feladat mellett eleget megtudok a háború alatti változásokból, hogy azok bevezetését mérlegelni lehessen. Ezek az én mellékgondolataim voltak csupán, mert a rám bízott közvetlen feladat csak abból állott, hogy a magyar bőripar egyik legértékesebb kiviteli vonalát, a kesztyű exportot helyreállítsuk. Ugyanis, amíg a háború folyt, a nyugati lerakatokkal nem tarthattunk kapcsolatot, így a majdnem monopolizált kesztyű exportot részben Csehország, részben az észak-afrikai államok vették át.

Alapul – az akkori valuta viszonyoknak megfelelően – a londoni kirakati árakat vettük figyelembe, és a kétfontos kesztyűkért (ez egy magas minőségű áru, amiket a Regent Street-i üzletekben árultak, s amikről könnyen, levelezés útján kaptunk információt) a magyar ipar két dollárt akart kapni (akkor egy font kb. négy dollárnak felelt meg.) Miután a feladatot rám bízta sokat nem lehetett vitatkozni és én nem is akartam. Ez az út részemre nagy élménynek ígérkezett, Családom nem nagyon örült, de ígéretem, hogy őket elviszem majd még a "fény városába", Párizsba is. Ígéretem bár sokkal később, többször is beváltottam.

A budapest-párizsi repülőgépen volt egy magyar férfi, akit valahonnan ismertem, és aki végig együtt volt velem, egymás mellett is ültünk. Párizsban át kellett volna szállnunk a párizs-brüsszeli repülőgépre. Mielőtt erre sor került volna, közölték velünk, hogy ma este nem indul ez a gép és tekintettel arra, hogy terveinket megzavarták, a repülőtársaság fizeti első osztályú szállodánkat és itt tartózkodásunk alatt a kosztunkat. Ebből gondoltuk, hogy valami nagyobb baj volt.

Mint kiderült, a Brüsszélből érkező repülőgép Párizsban lezuhant és fölrobbant. Ezzel kellett volna Párizsból tovább menni. Másnap reggel szabályosan kivittek ismét a repülőtérré, beültünk a brüsszeli gépbe, és az útítársam elővette az újságot, amelyen majdnem féloldalas betűkkel volt

írva a fő cím: Lezuhant a brüsszel-párizsi repülőgép. Erre ő olyan rosszul lett, hogy a stewardessel alig tudtuk magához téríteni.

Egyidejűleg Budapesten a rikkancsok már árulták a különkiadásokat, és hozzáördították a címet, hogy lezuhant a párizs-brüsszeli repülőgép. Persze, a nejem kétségbeesett és végig telefonálta az összes nagy lapot és rádiót, de sehol se tudták megmondani, hogy tulajdonképpen melyik repülőgép zuhant le. Rontotta a helyzetet az is, hogy Incitől azzal búcsúztam, hogy ha megérkeztem, telefonálok, s ha nem érek oda azt jelenti, hogy a repülő hamarabb ért földet, mint illett volna. Mi Londonba igyekeztünk, de a gépünk leszállt Brüsszelben is, ahonnét rögtön telefonáltam haza és egyben megadtam az útitársam telefonszámát is, hogy Inci telefonáljon oda, hogy nem mi zuhantunk le.

Londonban betaxiztunk az előre lefoglalt szállodába. Miután elhelyezkedtünk szobáinkban, mindjárt indultam volna, s mondtam, hogy ha akar, jöjjön velem a Regent Street-re. Előtte föl hívtam a mi gyárunk háború előtti londoni képviselőjét, akit előre értesítettünk az én jövetelemről és megkértük, hogy segítsen az ügyeim intézésében. Kértem, hogy jöjjön el a szállóba. Közben nézegettem az elegáns nőket s megállapítottam, hogy teremtésükkor nem jutott láb részükre s botokon járnak. Közben megérkezett volt képviselőnk, s leültünk egy kávéra megbeszélni felfedező körutunkat. Egyszer csak egy nagyon csinos hölgy sétált le a lépcsőkön. Meg is jegyeztem, hogy úgy látszik az angoloknál is akad pár jó alakú nő. Erre társam odaszólt a hölgynek: „Jöjjön ide Magdi, hadd mutassak be magának egy pesti fiatalembert”. Mint kiderült, egyik dunántúli bőrgyár tulajdonosának (akit személyesen nem ismertem) a lánya. Hasznos ismeretség volt, mert vállalta, hogy London nevezetességeit megmutatja nekem. Kitűnő kalauznak bizonyult. Az ő jó idő- és útmegválasztásával sikerült a legfontosabb látnivalókat megnézni.

A bőrs kollégával elmentünk egy nagy Regent Street-i üzletbe, megnéztük a kirakott kesztyűket és én elmondtam a képviselőnk útján, hogy gyáraink változatlanul, ugyanabban a minőségben, formában és kivitelben tudják szállítani a kesztyűket, mint háború előtt, vagy ahogy a vevő kívánja. Csak azt nem értjük, hogy miért tartják a mi kétdolláros kesztyűnket drágának, mikor a kirakatban annak a négyszeres ára van feltüntetve. A kereskedő hajlandó volt leülni és részletesen megmagyarázni, hogyan alakul az ár. Az idegen szállítmányt elvámolják, és nem egészen "fair" módon állapítják meg a különböző országból jött szállítmányok tarifáját. Magyarországgal szemben igen magas vám volt megszabva, ami egymagában kétszeresére emelte az árat. Az áru először a szállítókhöz

kerül, aztán az elosztókhöz, nagykereskedőkhöz s végül az üzletekbe. Mindegyik leszedi a maga 50%-át. Emiatt az általunk javasolt \$2 túl magasnak bizonyult. A megoldás valószínűleg az lesz majd, ami háború előtt volt: lerakatokat, üzleteket nyitni a nagy városokban s ezzel megkerülni a szállítókat és a nagykereskedőket.

A konklúziók amiket hazavihettem nem voltak valami jók, de az is tény, hogy az akkori forint/font átszámítási kulcs mellett még egy dollár-per-pár árral is jól kereshetett volna a bőripar. Nagyobb probléma volt, hogy az angol vevő rendkívül szigorúan ragaszkodik a megállapodott határidőkhöz, szállítási és fizetési feltételekhez. Az én vállalati vizsgálati utaimon sajnos arról kellett meggyőződnöm, hogy mi először ígérünk, és azután szabadkozunk, hogy miért nem teljesítjük az ígéretet. Erre angliai üzletek esetén nem számíhattunk. Eszerint először biztosítani kell a nyersanyagot, s csak azután szerződni. Tárgyalásaink máshol és más bőripari áruknál is ugyanerre a következtetésre vezettek. A magyar bőripar elvesztette a háború előtti bizalmat. Ennek valószínűségére a nagy vállalatainkkal folytatott megbeszéléseken többször is felhívtam a figyelmet.

Még megemlítem, hogy alkalmam volt hallomás alapján megismerkedni egy olyan trükkel, amely kesztyű-exportunknak háború előtti jó hírnevét nem emelte. Egy ilyen trükk volt, állítólag, a Magyarországról egyébként is távozni akaró gyártulajdonosok által a pénz veszélytelen kivitelére kiesztelt egyszerű módszer. Egy nagy tétel kesztyűt leszállítottak pl. Belgiumba és egy hasonló tételt Franciaországba. Mikor a brüsszeli kesztyű-szállítmányt fölbontották, kiderült, hogy azok mind balkezesek.

A franciaországi kesztyűk nem jöttek szóba, de mint később kiderült, ott voltak a jobboldali fél párok. A brüsszeli kesztyűkről a tulajdonos megállapította, hogy olyan nagy munka lenne hazaszállítani és hozzászabni az új párokat, hogy nem éri meg a költségeket, és a jövő üzletek reményében a hibás tételt otthagya fizetés nélkül a belgáknak. Később kiderült, hogy Párizsba viszont csak jobbkezes kesztyűk érkeztek, és mikor a szállító kivándorlásra szánta magát, a két tételt egyesítette és ezzel több-százezer dollár értékű kesztyűt tudott kivinni. Ugyanakkor Magyarországon elkerült minden törvénybe ütköző cselekedetet. Persze lehet, hogy ez csak pletyka volt.

A londoni beszélgetéseken sikerült az angliai bőrgyártás szervezési filozófiáját megismerni. Ennek lényege abból állt, hogy nyersanyagban átlagtételeket vásárolnak, amit a gyárban szétválogatnak, melyik mire alkalmas. A gyártásközi válogatás, ami a magyar gyárakban a minőségi munka alaptétele, itt egyszerűen elmarad, s csak a készárut válogatják ismét és

osztályozzák. A kis hibákat kijavítják s ezzel megemelik az osztályát. Mint már előbb is említettem, ez a szisztéma pont az ellenkezője a magyar minőség-irányzatú gyártásnak, sőt el lehet mondani, hogy nálunk a gyárak közötti verseny is ezen az abszolút minőségre való törekvéssel dőlt el.

Arra nem volt mód, hogy egy üzembe bemenjek, mert erre nem volt sem megbízásom, sem felhatalmazásom, de hallottakból elég jó kép alakult ki. Megtudtuk például, hogy az üzemi eljárások nagymértékben a segédanyag szállító vállalatok – lehetőleg hézagossal – leírásain alapultak, s ha baj volt, a szállító vállalat rögtön küldte a szakembereit, hogy a hibát kiküszöböljék. Ezt a későbbiekben Kanadában is tapasztaltam, s akkor jutottam arra a döntésre, hogy egy igazi mérnöknek ott nincs mit keresni egy bőrgyárban.

Elmentünk a volt londoni lerakatunk címére, amire Magyarországról hiába írtunk, választ nem kaptunk. Kiderült, hogy az az épület, ahol a mi lerakatunk volt, egy V-2 bomba áldozata lett. A romokat régen eltakarították, s a keletkező mélyedést mint parkolót hasznosították. Azután láttam, hogy Londonban számos ilyen autó-parkoló van, ami azt mutatta, hogy az elején a szárnyas bombák komoly károkat okoztak. Szerencse, hogy az értékes műemlékekben nem csináltak kárt. Részemre új építészeti formával is megismerkedtem. Ahol egy egységes stílusú házsorból egy nagy szobányi szélességű részt vitt ki a bomba, oda a megmaradt házak stílusában beépítettek egy új házat, amelynek minden emelete egy funkciót szolgált s egy több hálószobás összkomfortos lakás az összes emeletre (4-6) kiterjedt. Egy ilyenben lakott Magdi.

Még megemlítem, hogy magam és családom részére Londonban olyan beutazási engedélyt szereztem, amivel mehettünk volna tovább pl. Venezuelába. Miután nem volt szándékunk kivándorolni, ez inkább egy próba volt annak a megállapítására, hogy szükség esetén erre is van lehetőség. Ezek a papírok az idők folyamán valahol vándorlás közben a szemétkosárba kerültek. Az ugyanis nem lett volna kellemes, ha egy váratlan házkutatásnál előhúzzák őket. Lett volna mit megmagyarázni...

Londonból Brüsszelbe és Amszterdamba mentem át. Itt a háború nagyobb károkat okozott, ugyanakkor a béke itt tényleg meghozta a jóllétet, mert az amerikaiak belga Kongóból kapták az urániumot atombombáikhoz, s most fizettek. Mindenütt az óriási amerikai kocsik szaladgáltak, beleértve a taxikat is. Amszterdamban jártam először egy kis 'felhőkarcolóban' (10-12 emeletes ha volt.). Hazautazásom után minden visszatért a szokásos kerékvágásba.

Közben Tolnai Géza is kivándorolt Spanyolországba. Újpesti üzeme

a hátramaradt személyzettel és az otthagytott felszereléssel tovább gyártotta a már jól bevezetett pár műcserző-anyagot. A Minisztérium ennek az üzemnek a műszaki vezetését is rám bízta. Egyelőre állandó összekötőnek Weisz Lacit helyeztem oda, hogy a műcserző anyagok gyártásánál, vagy az akkor még gyerekcipőben járó műbőr üzemben felmerülő esetleges problémákról azonnal értesítsen. Megbeszéltem a vállalatvezetővel, Berdőval is, hogy gyakran átjövök, de csak rövid időkre, mert a Stern Bőrgyáron kívül, a minisztériumban is vannak elintézendő megbízásaim, viszont mindig könnyen elérhető vagyok.

Egyik napon, 1949 tavaszán éppen a Minisztériumban dolgoztam, mikor szóltak, hogy sürgősen menjek ki a Stern bőrgyárba. Ott már várt az irodámban egy civil és egy rendőr s közölték, hogy a gyárat államosították. A civil az új vállalatvezető. Behívtam Volnert és Fémest, s bemutattam nekik új főnöküket s kértem, közöljék a munkásokkal a változást s köszönetem eddigi jó munkájukért. Aztán visszamentem a Minisztériumba és beszámoltam a történetekről. Közölték, hogy éppen ideje, mert rengeteg munka vár rám.

Juhászék nem sokkal ezután kivándoroltak, először Olaszországba, majd onnan Kanadába. Bennünket is próbáltak meggyőzni, hogy menjünk ki, mielőtt a rendszer teljesen megváltozik. Bár erre kis hajlamosságunk volt, az államosítások előtti vállalkozásokból kapott értékeink egy részét s pár olyan dolgot, amire azonnal szükség lehet, kiküldtünk velük egy "liftben" (nagy hajóbőröndben). A sors iróniája, hogy ezeket – ahogy szükség lett rájuk s mi kijövetelre már nem számíhattunk – 1956 elején visszakértük. Nagy részét vissza is küldték, kivéve a gyerekholmikát amiket Levante már régen kinőtt, meg szükségből ők elhasználtak. Kevés kintlevő pénzünket egyelőre hagytuk.

Lomniczer Dél-Amerikába ment s felajánlotta, hogy egy félévig minden költségünket fizeti ha vele megyünk, de az se csábított.

Pár héttel később, egyik este hazafelé menet szokásom szerint be mentem Szalaiékhoz. Ott már várt a feleségem telefonja, hogy a rendőrség keres. Bevittem a kocsit a garázsba, ahol odajött hozzám Kövér Gyula rendőr főhadnagy (ál)névvel valaki, aki igazolta magát s közölte hogy parancsa van, hogy a kocsit átvegye, miután az lényegében az államosított Stern Bőrgyárnak a része. Vegyem ki személyes dolgaimat s adjam át a kocsit papírjait és kulcsait. (Úgy látszik, ez alkalommal Náci alaposabb munkát végzett.) Nem tehettem egyebet, vettem a táskámat, a ballonkabátomat s búsan hazaballagtam. Reggel kitelefonáltam a gyárba, hogy a minisztériumban lesznek elintézni valóim, ha szükséges, oda telefonáljanak.

A magam vezette kocsit nem pótolta egészen a Cserzőanyag gyár autója, amivel a sok budapesti utamat bonyolítottam. A balatoni hétvégeken a barátok szállítottak, míg újra vettem, egy nem éppen a Mercédesszel egyenlő, de a célnak megfelelő kocsit, az Adlert, amit a Cserzőanyag-gyárban 'rokkant sas'-nak becéztek. Jól szolgált míg ott dolgoztam, s különösen kisebb mellék munkáimnál s a háztartásban.

1949 őszén végleg bezárult a határ, és így a kivándorlás gondolata tárgytalanná vált.

Megemlítem, miután ez elsősorban az én és családom története, hogy az én "viziteim" a különböző karhatalmi szerveknél többször is előfordultak, de ezek a szokásostól eltérően, viszonylag kibírható, szinte barátságos légkörben zajlottak le, (azonban ilyen ennek ellenére az el-lenségeimnek se kívánok). Ezeket az "eseményeket" a noteszembe kóddal beírtam, de hol van az már... Én mint egyén már alig számítottam, legfeljebb az általam megvalósított dolgokat értékelték, viszont bármikor előkerülhetett egy korifeus aki magának vagy az unokaöccsének javára írathatta, ami jó és fontos volt s én könnyen átalakulhattam valami bűnbakká.

XX. FEJEZET

SZAKÉRTŐI MUNKÁK A RÉGI ÉS AZ ÚJ CSERZŐANYAGGYÁR MELLETT - 1948-56

Mérleg a helyváltoztatás helyességével kapcsolatban. Megvitattuk barátainkkal is. Részemre fontos a jövedelem és a szabad mozgás. Mindkettő megoldódik. A jelzett jövedő munkákat a Minisztériumban külön-külön megbeszéltük, bevonva az érintett vállalatok vezetőit. Az összefoglalt program-terveket a vállalatok kiegészíthették az ott kulcspozícióban dolgozó technikai és adminisztratív vezetőkkel, s további szervezési és technikai kérdéseket vehettek fel. Hogy hogyan fogok hozzá kezdeni és hogy milyen mélyen nyúlok a problémákhoz, az főleg a vállalatoktól függ. Könnyebbség a Styer és Jakab, mozogni tudok és a Munkaerő Gazdálkodási Hivataltól kapott bőripari szakértői igazolás alapján szerződéseket köthetek és számlázhatok.

Mikor családommal és barátainkkal megvitattam a Mauthner/Stern cserét s annak következményeit, főleg nekem voltak kétségeim, hogy talán helyesebb lett volna ráállni egy ál-kommunista vonalra, beleilleszkedni az új kétszínű játékba, ahogy azt a középosztály jelentős része csinálta, járni a szemináriumokra, dicsérni a rendszert, a kommunista élenjárókat, jutalmazni a semmittevőket, bólongatni a felfogásommal ellenkező intézkedésekre. A válasz az volt, hogy az én természetemmel nem egyező kívánalmak között nem sokra jutottam volna. Míg így a már eddig megismert és megbecsült személyekkel a barátságunk nem kell megszakadni, a szakmai problémáknál pedig nyitva állt az út, hogy elgondolásaimat keresztülvigyem felsőbb fokon, ahova a régi baloldal igazi értelmiségének jelentős része került, s ahol a haladást szolgáló munkát szívesen vették bárhonnán jött is. A mauthneri megbízásom igazolta, hogy munka bőven van az iparban, s elhatározásom nem ütközik az új rendszer érdekével és az enyémmel sem.

Egyelőre két gondom volt: a pozícióm maradt mint vállalati főmérnök, a vállalatvezető mellett a legmagasabb, de a fizetés a vállalat nagyságától függött s a kis üzemek kétszer annyi munkával sokkal kevesebbet fizettek mint pl. a Mauthner. Megnyugtattak, hogy külön munkáimért a vállalatok külön díjaznak s ezek a munkák nincsenek kategorizálva s szerződéses alapon számolhatók el. (Erre volt jó a szakértői igazolványom.)

A másik probléma a közlekedés volt. Miután Náci első próbálkozása

hogy a kocsimat átjátssza a pártnak nem sikerült, a második alkalommal sajnos részemre nem volt ilyen egyszerű a dolog: éppen a Minisztériumban dolgoztam, amikor jelentették, hogy megvan a kocsni egy garázsban. Odatelefonáltak s megkapták a tulajdonos számát s egyhamar kiderült, hogy olyan helyen van, ahol a mi miniszterünk sem tehet semmit. Ezek után az újpesti Cserző kocsiját használtam. A különbség csak az volt, hogy magán célra kevésbé illet igénybe venni, mint a sajátomat. A Styer szép és kitűnő állapotban tartott kocsni volt, amiről sofőrje, Jakab túlzásba menően gondoskodott. míg a minisztériumban sokan gyakran és általában hosszú ideig tartózkodtunk, a sofőrök az étkezdeben vártak gazdáikra. A különböző vitákból Jakab egy-egy jó sakkparti címén kimaradt. Sokszor már este volt mire hazaértünk. Ha tudtam, hogy a kocsni nem kell, néha megkértem, hogy a feleségemet vigye haza, vagy bevásárolni, amit ő mindég készségesen megcsinált.

Közben a minisztériumban kialakítottuk a nagyvállalatokkal kapcsolatos munka programokat. Ezek lényegesen különböztek a Mauthnernél végzett munkától, bár a minisztérium, gondolom, a Mauthnernél elért eredmények alapján határozta el, hogy a többi nagyvállalatnál is megpróbál egy azonnali hatályú, az új rendszernek megfelelő, átrendezést és egy távlati tervet felvázolni. A hátra levő három nagy bőrgyár közül a két vidéki gyár sokkal egységesebbnek látszott mint a Mauthner, ami azok problémáinak megtárgyalását és megoldását könnyebbé tette. Ezek a minisztériumi fejlesztési munkáim a következő hat évben, egészen 1956-os távozásunkig, egymással párhuzamosan folytatódtak. Így itteni leírásuk is nehezen szerkeszthető idő sorrendbe.

A Simontornyai Bőrgyár egyetlen nagy vállalat volt Simontornyán és a munkásai éppúgy függtek a gyártól, mint a gyár a munkásoktól. A munkások, valamint a munkások és vezetők között nem voltak nagyobb politikai vagy gazdasági választó vonalak és a vállalat fejlődése egyaránt előnyt jelentett a tulajdonos vezetőknek és az alkalmazottaknak. Az üzem műszaki gárdája az államosítás után radikális változásokon ment át. A gyár műszaki igazgatója a vállalat egyik tulajdonosa, a mérnök diplomás Fried (Filotás) László volt. Alatta Seszták Ferenc vezette a felsőbőr gyártást s az ő nevéhez fűződik az Európa-szerte híres simontornyai borjú box. A talp- és egyéb növényi cserzésű bőrok gyártását Róna István irányította. Államosítás után (1948) a két tulajdonos testvér elhagyta az országot s Kanadába vándoroltak ki... Ott létesítettek egy bőrgyárat, amit – tőlük szokatlan meggondolatlansággal – nem biztosítottak, és ami – természetesen – leégett. Ezután a műszaki Filotás, mint bőripari vegyész mérnök a Canada

Packersnél helyezkedett el. A bátyja, Pál, aki volt gyárunk üzleti ügyeit vezette, egy csemegeüzletet nyitott Montréalban.

Seszták is otthagyta a balra tolódó vállalatát s átment a Wolfnerhez, ahol igazgatóként alkalmazták. Wolfner államosítása után Fehér Istvánt nevezték ki a műszaki fejlesztési főosztály vezetőjének és Seszták elkerült a Wolfnertől. (Bár családjaink jó baráti viszonyban voltak, az ő kalandos útjait nehezen tudtam követni: pesti kisüzemek s a legmagasabb romániai bőripari tisztség után visszatért Magyarországra. Feleségével és két teljesen különböző iker kislányával gyakran jött le Balatonföldvára Szalaiékhoz, s a hétvégeket együtt töltöttük. Aztán 1956-ban szülőhazájában, Ausztriában kötött ki s míg ott voltunk, gyakran találkoztunk. Végül Németországban, Freiburgban, a bőripari tudományos kutatás világközpontjában helyezkedett el. Továbbra is tartottuk a kapcsolatot, míg ő viszonylag korán meghalt.)

Seszták Ferenc távozása után, Róna Pista műszaki vezetése alatt Simontornya még mindég jó minőségű bőroket gyártott. Csak az irodában és a műhelyben találkoztam vele, főleg felesége tartózkodó, sértődékeny modora miatt. Ha szabad időm maradt azt legtöbbször a Villányi házaspárnál töltöttem az ott összegyűlt kellemes társaságban, de a szőlőhegyi meghívást sem utasítottam vissza.

Róna Pista 1956-ban szintén eljött, és Kanadában többször is találkoztunk. Jány bevezette a Canada Packershez 1957-ben, ahol az aurorai bőrgyár vezetését volt simontornyai főnökétől, Filotás (Fried) Lászlótól, – aki ott az egyik tulajdonos is volt –, vette át. Egyszer, kb. 1962-ben hirtelen, búcsú nélkül átmentek az USA-ba. Rónát egy agyvérzés nyomorékká tette, Anikónak súlyos rákja volt s szenvedés helyett az öngyilkosságot választották. Nehezen volt elképzelhető, hogyan fogja a vállalat elvesztett szakvezetőit pótolni s veszteségeit kiheverni.

Simontornyai megbízásaim alkalmával úgy találtam, hogy az üzemben a kapcsolat jó volt a vezetők és a dolgozók között. Ez átszűrődött a magánéletükbe is. Együtt jártak a szőlőbe borozgatni, pipázni és vitázni, de ezek a beszélgetések ritkán voltak politikai jellegűek. Úgy tűnt, hogy a dolgozók minden rétegének bizonyos biztonságot, és presztízst is jelentett, hogy ő ehhez a közösséghez tartozik.

A kinevezett vállalatvezető, Ignác János is hamar beleilleszkedett ebbe a társaságba. Egyik fő gondja lehetett, hogy a politikai irányzattal egyeztesse a történéseket. A másik, hogy közelebbről megismerje a vállalat problémáit. Ezek között első helyen a békés termelésre való visszaállás volt. És ez, mint a többi nagy bőrgyárnál, mindenek előtt megkívánta az új rendszernek megfelelő belső szervezeti és az ezzel járó személyzeti változ-

tatásokat. Ide persze nem tolongtak úgy a műszaki káderek mint a nagyvárosi gyárakhoz.

A vállalat azonnali munkatervét, – elsősorban a már beállított meszes és cserzőhordóknál –, a nagyobb termelékenységre és könnyebb kiszolgálás érdekében célszerű változtatásokat a gyár saját erejéből meg tudta valósítani. Ami a gyártmányok súlyozását, minőségét illeti, a gyár a szabad verseny kívánalmainak megfelelő flexibilitását meg kívánta tartani. Ezzel nem kellett különösebb, nagyobb anyagi források, inkább szervezési és helykihasználási problémát jelentettek. Egyúttal a dolgozók munkájának végzését is könnyebbé tették. Így csak a tennivalók körvonalazását és időrendi sorrendjét kellett lefektetni.

A gazdasági és kereskedelmi ügyvitel magától gurult a régi pályán. A tisztviselők folytatták munkájukat, de a szakszerű vezetés hiánya nyilvánvaló volt; a belkereskedelemben a gyártási program az igényekhez igazodott. Az ehhez szükséges nyersbőr és segédanyagok beszerzésében a minisztériumra támaszkodott. A gyár egyes osztályainak kapacitását megvizsgáltuk, s a közeli jövő gyártási programját, a kötött és szabad áru termékek arányát azok számított tiszta bevételévelének alapján osztottuk el.

A kapacitás kihasználás, a termelékenység emelése és a költség tényezők egyenkénti felülvizsgálása mint elsődleges célok, a távlati terv feladatait meghatározták. Ezek között a géppark felújítása, új berendezések, mint a modern szárítási és kikészítési technológiákra való átálláshoz szükséges gépek beszerzése, a cserzőanyagok jobb kihasználását biztosító kilúgozó és besűrítő, tároló és elosztó berendezés megépítése szerepelt (aminek tervei és a kivitelezés irányítása az én jövőbeli programom része volt).

A munkások átképzésével a termelésben sok olyan újítás volt lehetséges, ami a minőségközpontos eljáráshoz viszonyítva nagy termelékenység, hozam- és gyártmány-profilban való előrelépést jelentett. (Azt, hogy a munka szervezésben, gyártmány fejlesztésben nyugaton a mennyiség, nálunk a minőség volt a központi cél, azt csak később ismertük fel, s ez komoly eljárásbeli különbségeket eredményezett, ami a költség tényezők átrendeződésével is járt).

A távlati terv csak a már ismert gyártási eljárásokra támaszkodhatott. Emellett figyelembe kellett venni az előnyök és ráfordítások arányát. Így csak kisebb-nagyobb technikai feladatra lehetett gondolni, amiket a gyár maga készült megvalósítani. A növényi cserzőanyagok jobb kihasználására egy modern kilúgozó, tároló és elosztó berendezést terveztünk, (ennek részletes tervei s a kivitelezés irányítása az én jövőbeni feladatom lett volna).

A simontornyai börgyárnál az első nagyberendezés, amit terveztünk, egy cserzőanyag-kivonatoló üzem volt, besűrítővel, tárolókkal és csövezetékekkel együtt. Nem jelentett komplikációt egyik részletének a megtervezése sem, csak munkát, mert mégis meg kellett csináltatni a rajzokat, bemérni a helyet, meghatározni a vezetékek helyét, a kapacitást, automatikus anyagmozgatást, és ezt mind lehetőleg anélkül, hogy Simontornya új embert kívánt volna fölvenni. Az első része a kilúgozó berendezés volt, egy sorozat vörösfenyő kád, szivattyúk, vezetékek megfelelő elrendezésével. A kiadott munka alapos megbeszélése a vezetőkkel és a gyári szakmunkásokkal – akikre a gyár kívánta ezt a munkát bízni – több mint két napot vett igénybe és a szerződés teljesítéséhez szükség volt az én folyamatos ellenőrzésemre, ami azt jelentette, hogy legalább kéthetenként le kellett menni Simontornyára. Ez nem volt egy óriási távolság, úgy hogy az ember reggel ment és este jött, vagy reggel ment, egy éjjel ott aludt és másik este jött.

Az első alkalom, amikor ellenőrizni mentem, egy kis botrányba fuladt, mert a munkások olyan pocsek munkát végeztek, ami nem volt elfogadható, bár elvileg elvégezték a feladatot, ami rájuk várt. Ez egy olyan berendezés beszerelése volt, amely egy igen szép csövezést tett lehetővé: a motorok szimmetrikus elhelyezését, a használt cserzőanyag futószalagos elszállítását, szép, rendes, nagyüzemi jellegű berendezésként lehetett volna elkészíteni. Ezzel szemben a csövek össze-vissza voltak, a motorok egyik feljebb, másik lejjebb, a távvezeték mint egy szennyvíztároló szerepelt. Én a vezetékeket rögtön leszereltem, és megmagyaráztam, hogy egy üzem lehet jó és szép, és a valószínű az, hogy egy jól összerakott üzem jobban, zökkenőmentesebben működik majd. A vállalatvezető (Ignác) ellenkezett azon a címen, hogy a népgazdaságnak óriási kárt okozok azzal, hogy a nagyon költséges csöveket egyszerűen kidobjuk. Mondtam "látod, itt van a meg nem értés. Nem azt jelenti, hogy kidobjuk, azt jelenti, hogy átrendezzük, és ahol kell, pótoljuk, mert magad is látod, hogy ez egy ocsmány berendezés, amihez én nem adhatom a nevemet, és mellékesen, te se." A végső következménye az lett ennek az incidensnek, hogy a Simontornyai Börgyár teljes műszaki fejlesztési tervét a Könnyűipari Tervezőirodán keresztül rám bízta. Sajnos, ezt én egészében 56 után már nem hajthattam végre.

A Pécsi Börgyár nagyobb munkaerő bázisra támaszkodott, de ott is a vezetők és a munkások közötti viszony sokkal közvetlenebb volt, mint a Mauthnernél. Ennek a gyárnak a műszaki vezetője nem maradhatott meg az államosítás után a műszaki igazgatói beosztásban, de továbbra is ő irányí-

totta a vállalat műszaki vonatkozású munkáját. Dr. Tóth Géza, akiről már a bőripar neves személyei között írtam, a Pécsi Bőrgyárnál is és a többi munkámnál is értékes segítségnek bizonyult, s véleményét általában kikértem. Emellett kitűnő zenész volt – Erkel volt a kedvenc zeneszerzője –, akit szívesen hallgattam, és akitől szívesen lestem el Erkel akkordjait. Miután a Cserzőanyaggyár terve főleg az ő egyik találmányán alapult, együttműködésünk majdnem egyidejű az én bőripari műszaki megbízásaimmal. Az ő külön problémája volt, hogy vasárnap nem a szemináriumra ment, hanem gyermekeivel bevonult a katolikus templomba. Szemináriumokra én sem jártam, mert részben nem volt rá időm s nem is értettem egyet a szónokokkal. Viszont jó templomjáró sem voltam már diák korom óta, aminek megvolt a maga speciális oka. Én szerettem a konkrét dolgokat, a logikus valóságokat s ez nem mindég illik bele az egyházak és politikai szervezetek gondolkodásába.

A többi vezetők, adminisztratív és műszakiak között hasonló, de nem ugyanolyan szoros kapcsolat volt, mint a simontornyai munkatársak között. Pécs ugyanis lényegesen nagyobb város és a dolgozók magánélete nem kötődött úgy egymáshoz, mint Simontornyán.

A Pécsi Bőrgyárral kapcsolatos munkák ugyanúgy minisztériumi megbízás s a vállalattal kötött megállapodás szerint történtek, mint Simontornyán. Bár ezek a munkák lényegesen kevesebb személyes erőfeszítést igényeltek, mint a Mauthner átszervezése, időben sokáig elnyúltak, mert üzemememtől egy-két napnál tovább nem maradhattam távol. Emiatt a pécsi bőrgyári kirándulásaim többre kerültek (távolság, szálloda, stb.) mint a simontornyai utaim, ahol a külön, esti meghívásokat nehezen lehetett visszautasítani. Itt viszont a személyi kapcsolatok voltak kellemesebbek. Ezzel szemben az oda-vissza utazás unalmas volt. A munka mégis egyszerűbbnek bizonyult, mint a Mauthnernél, mert az azonnali munkaprogramot ők már maguk kidolgozták, és ezután legfeljebb megbeszéltük a fontossági sorrendet, megvitattuk a kivitelezés módját, a szükséges anyagiak előteremtését és a befektetést, és annak anyagi előnyeit figyelembe véve alakítottuk ki az azonnali tervet és állapítottuk meg a határidőket. A vállalat úgyszólván maga tudta kiállítani a végrehajtáshoz szükséges munkaerőket. Szervezési fölkészültségüktől várható volt, hogy ez nem fog átmenetileg sem termelés kieséshez vezetni. A távlati tervek elkészítése több vitára adott alkalmat, mert a Wolfnerhez és a későbbi Bőripari Kutató Intézethez hasonlóan Pécsen is összehozható lett volna egy magas szintű kutató gárda. Az volt a kérdés, hogy a későbbi terveikből mit fognak megengedni a vállalatnak, hogy saját keretei közt dolgozzon ki és hogy a vállalat kap-e

megfelelő anyagi keretet. Közös feladatunk maradt ennek a mérlegelése és igyekeztünk a tervet nem túl agresszívnek összeállítani. Ennél a vállalatnál ugyancsak egy cserzőanyag kivonatoló, besűrítő és tároló berendezést és szállító csőhálózatot is felvettünk, amiket a későbbiekben nekem kellett volna megtervezni és üzembe állítani.

A Wolfner Bör- és Cipőgyárról és az utóbbit kiegészítő Gumigyárról érdemes megjegyezni, hogy a gumigyár a háború előtt már önálló, gyorsan fejlődő üzem volt, amely gyártmányainak széles skálájával és a hazai szükségletet meghaladó mennyiségével önálló vállalattá nőtte ki magát. A háború következtében nyers gumihoz nem jutott s hamar visszafejlődött. Ráadásul egy bombatalálat magát az üzemet is elpusztította. Az államosítás után próbált újrakezdeni, hogy legalább a Duna cipő gyárat lássa el cipőtalppal és sarokkal. Itt rövid lejáratú tervről csak a cipőgyár keretében lehetett szó, távlati tervnek a régi üzem követése is megfelelt volna, de erre csak akkor kerülhetett sor, mikor a nyersgumi források elérhetőek lehetnek. Ez tehát kiesett feladataim közül. A bőrgyár és a cipőgyár már évtizedek óta külön egységekként működött, s az új rendszerben sem maradhattak egy vezetés alatt, ugyanis más szervezete volt a bőrgyáraknak és más a cipőgyáraknak. Emiatt a felső vezetést és adminisztrációt is jobb volt külön tartani. A vállalat tulajdonosai már otthagyták a gyárat. Sesztáknak a Wolfnernél betöltött pozícióját azt hiszem fel kellett adnia. (Mint fentebb is említettem a részleteket én nem ismertem, de már az is csodának számított, hogy az erősen jobboldali Seszták egyáltalán magas beosztásba került a baloldali színezetű Wolfnernél.)

A gyár laboratóriumának és fejlesztési csoportjának a vezetőjét Dr. Fehér Istvánt az államosítás után a műszaki fejlesztési főosztály igazgatójává nevezték ki, mint előbb említettem, kitűnő műszaki gárdával, ami persze egyhamar megváltozott. Ebből a műszaki együttesből kerültek ki u.i. a bőrpar több új létesítményének vezetői.

Ennél a vállalatnál első problémám az volt, hogy kivel tárgyalhatok? A vállalat egyik főtisztviselőjét Hidy-t bízták meg összekötőnek, aki nélkül még eligazodni sem tudtam volna a sok rétegű üzemben. Csak Kanadában tudtam meg, hogy ő az ottani zenei élet egyik kiválóságának, Hidy Mártának az édesapja. Márta nagyigényű játéka akár egy vonós négyesben, akár a Hamilton Symphony-val vagy hasonló nagy zenekarok hegedű művészeként előadott bravúros játékával nagy élményt jelent hallgatóinak. Ugyanakkor társaságban közvetlen modorával hamar a társaság kedvence lett. Egy rossz házasság jelentett rövid törést az életében, de nem zenei tevékenységében. Egy ideig a hamiltoni zeneművészeti akadémia vezetője.

Ezek évekkel későbbi dolgok, amik már Kanadában történtek, de jóval a visszaemlékezéseim megírása előtt.

Vezetőmmel, Hidyvel, – aki a Wolfner gyár bonyolult adminisztrációjának legjobb ismerője volt – meg tudtam vitatni pontról-pontra, műhelyenként a megoldásra váró feladatokat, főleg azokat, amik közvetlen problémái voltak a két üzem valamelyikének és megismerni azokat a személyeket, akik ezeknek a problémáknak a közvetlen részesei voltak. Így azonban csak kis csoportokban tudtuk megbeszélni a különböző terveket, aminek a hátránya az volt, hogy nem látszott a probléma helye az egészben. Az én feladatom lett volna, hogy ezt segítsek kiszortírozni, ami tekintve a Wolfner műszaki fejlesztési főosztályának létrehozását, a tervezett kutató laboratóriumot, s a cipőgyár és bőrgyár külön egységkénti működését, mindannyiunknak elég nehéz dió volt.

Végül is, elsődleges szempont az lett, hogy mind műszaki, mind adminisztratív vonalon a bőrgyárat és a cipőgyárat különválasztva kell átvizsgálni. (Az új rendszerben a bőrgyár a Táncsics Bőrgyár, a cipőgyár a Duna Cipőgyár nevet kapta. A távlati terv egyelőre várattott magára.) A bőrgyári és cipőgyári műszaki problémák nagymértékben különböztek. Mindkét gyártásmód lényeges része az anyagmozgatás. Ezzel a bőrgyárak ez ideig nem foglalkoztak behatóan. Én is csak külföldi útjaim alkalmával láttam, hogy komoly lehetőség van az emberi, fizikai munkaerő kímélésére, ha a gyárak tervezésénél a gravitáció mozgató erejét kihasználják. Pár évvel később egy páran, jobb ismerői a gyári technológiáknak, elvállaltuk egy bőrgyár vázlatos tervezését Bulgária részére; ott néhol négy szintet is használtunk. De állítólag Nyugaton olyan komplex bőripari üzemek is létesültek, ahol az egyes munkafázisok 8-9 emeletre osztódtak el. Nyilván azoknál a késztermékek előállítására is a függőleges skatulyába volt beépítve. Nekem nem volt szerencsém eddig ilyent látni, így csak érdekességből említem meg.

A Wolfner mindkét üzemében sok nagyobb méretű és teljesítményű gépi berendezésre volt lehetőség, amiknek a beszerzése és munkába állítása már folyamatban volt. Lehetőség volt sok kapacitás-növelő automatizálásra, s ezen a téren is ez a gyár jobban állt mint a többi nagy üzem.

A bőrgyári távlati tervek a bőripari szakembereknek könnyebben érthetőek voltak, mint a cipőgyári tervek. Ugyanis a cipőgyárnál azt kellett megvalósítani, hogy egy-egy pontba a cipő-félkészáru és az annak megfelelő cipőalkatrész vagy egyéb kellékek ugyanabban az időben érkezzenek, megfelelő méretekben s mennyiségben. Ezen kívül a bőrök gazdaságos földarabolása az akkori eszközökkel erősen igénybe vette a vezetők matema-

तिकai és rajzkészségét. A távlati tervben szerepelt ennek a műveletnek mechanizálása (számító-gépes vezérlése ekkor még csak az álmvilágban váratott magára). Egyelőre a különböző alkatrészek a cipő nagyságokkal és típusokkal nehezen voltak koordinálhatók. A véletlent meghaladó arányban rendszerint sokkal több volt a gyerek- és női cipők száma.

A Wolfner gyári működése csak a témák felvetése s a javasolt megoldások szempontjából volt érdekes, erre viszont a gyárnak megvolt a maga kitűnő műszaki gárdája, amely együtt és sok esetben külön-külön is többet tudott mint én. Nekem a szervezésben volt több gyakorlatom, de azt hiszem többet tanultam, mint amennyit nyújtottam.

A három nagy bőripari vállalat, ahol alkalmam volt valamit tenni, lényegesen különbözött a Mauthnertől, de a háború alatti anyagi veszteségeik hasonló nagyságrendűek voltak s az okok is hasonlóak. Azonban mindegyiktől alapvetően különbözött a Ruggyanta gumigyár és külön problémát jelentett a csehszlovákiai Bata vállalat által Magyarországra tervezett óriási bőr-, gumi- és cipőgyár komplexum további sorsa. A gumi ipar sokrétű, és alapos előzetes tanulmányozása nélkül közelébe sem mertem volna menni egyetlen nagy gumi üzemünknek. Ezen a Minisztérium segített: összehozott a gyár vezetőivel, s biztosította azok együttműködését. Megbeszéltük a vállalat gyártermény profilját, s az egyes részlegek feladatát. Kézről kézre adva megismertem a munkavezetőket, s a különböző műveleteket. Otthon elkészítettem egy vázlatot az üzembről s bejelöltem az eddig látottakat. A következő látogatásom alkalmával egy-egy ilyen részleget vizsgáltam régi alapelvem szerint azt nézve, hogy általános fizikakémiai és mérnöki szempontból mi tűnik rossznak. Bőven volt ilyen. Ezeket megbeszéltük, s megvizsgáltuk a kívánatos és lehetséges megoldásokat. Átmenve az üzemben, összeállt a legsürgősebb tennivalók sorrendje. De a legfontosabbakra, mint a minőség, szakemberek összegyűjtése, átnevelése, a szükséges anyagok beszerzése, megfelelő eljárások megszerzése, piac kutatás és mindehhez a szükséges pénz előteremtése sokkal mélyebb, részletekbe menő vizsgálatot igényelt volna, mint amit a rendelkezésemre álló idő, s a frissen szerzett általános gumi ipari ismereteim lehetővé tettek. Tény az, hogy még a háborús gazdálkodás miatt részben elsorvadt békés célú termékek előállítására történő átállás is nehézségekbe ütközött, s a világ színvonalától erősen lemaradt. Ez a cipő ipari termékeknél is kirívó volt, s a Wolfner kis gumi gyára a lemaradást nem pótolhatta.

A nagyvonalú tervezésbe betekinthettünk amikor a csehszlovák Bata vállalat által a háború előtt elkezdett, Magyarországra telepített üzem terveit és a megvalósítás állapotát megvizsgáltuk. A Szolnokhoz közeli Martfő

ideális hely volt a létesítendő üzemváros céljára. A háború előtt elkezdett létesítményből, amely bőr, gumi és cipőgyárak komplexumából, s azok mindennemű szükségletét ellátó különböző segédüzemekből, (erőmű, vízmű, szennyvíz tisztító hálózat, raktárak, irodák, személyzeti lakások, belső és külső közlekedési vonalak, stb.), csak a kisváros nagyságú telep infrastruktúrája s a cipőgyár és járulékai valósultak meg. Az államosítás után az eredeti terv jövője kérdésessé vált. De a modern, kb. 2500 személyt foglalkoztató cipőgyár Tisza Cipőgyár névvel fontos tényezője maradt a népgazdaságnak. Viszont a teljes terv megvalósítására sem pénz sem igény nem volt, miután a békegazdálkodásra való visszatérés a bőripari vonalon technikai vagy felszerelési problémába nem ütközött, csupán a vállalati forma miatti szervezéssel kapcsolatos átállások okoztak kisebb-nagyobb gondot. Úgy nézett ki, hogy a magyar bőripar könnyen fogja visszaszerezni a háború következtében elveszített piacait, és lesz elegendő kapacitása, hogy az igényeket fajtában, mennyiségben és minőségben ki tudja elégíteni. Kérdéses volt azonban, hogy a nemzetközi versenyben, főleg termelékenység terén megállja-e a helyét.

XXI. FEJEZET

A CSEPELI CSERZŐANYAGGYÁR

A nagy vállalatok államosítása után a kisebb üzemekre kerül a sor. Tolnai kivándorol, az újpesti Első Magyar Cserzőanyaggyár vállalatvezetőt kap. A Minisztérium az üzem műszaki vezetését rám bizza, az egyelőre kezdetleges műbörgyárral együtt. Jól működő adminisztráció, műszaki és szakmunkás gárda, de primitív vegyi üzemi felszerelés. Egy új, nagyobb kapacitású üzem szükségességét a minisztérium, s az OTI is látja s a Tolnai által már bevezetett Szintánok és a Tóth Géza találmánya, a Lignotán alapján egy új üzem létesítését határozza el és az átfogó ismereteket igénylő létesítmény-főmérnöki feladatot rám bizza. Első teendő egy folyamat ábra elkészítése, s az üzem terület igényének megállapítása, figyelembe véve a meglévő üzem által nyújtott tapasztalatokat, s a továbbfejlesztés várható szükségességét és lehetőségeit. A megfelelő hely kiválasztása. Az újpesti üzem a célkitűzéseket mérlegelve nem jöhet számításba. Miután a Lignotánnak a fő alapanyaga a szulfitszennylég, a legalkalmasabbnak a csepeli papírgyár egy kihasználhatatlan, és sokak szerint csak szemét lerakodónak használható része látszott. Az előzetes terv.

Mérnöki munkásságom talán legnagyobb feladata és sikere a Csepeli Cserzőanyag Gyár koncepciók megalapozása, tervezése, a tervek kivitelezése, a gyár beindítása és végül, 1956-os külföldre távozásunkig, vezetése volt. A következő hosszú fejezet sok technikai részletet tartalmaz, ami nem szakembereknek nehezen érthető és így unalmas lehet – így kihagyható.

A magyar bőrfeldolgozás történelmünk ismeretlen távolába nyúlik vissza, mikor még harcosaink nyereg alatt puhították a húst, bőrrel fedett sátrakban pihentek meg, s felszerelésükhöz sok bőrből készült tárgy tartozott. A bőr kialakításánál a különböző állati melléktermékeken kívül zsiradékok, egyes ásványi sók, levelek, kérgek hatását is kipróbálták részben a bőr tartósítására, részben puhaságának, alakíthatóságának befolyásolására.

Nagy lépést jelentett az angol Wood és Becher munkája, ami az állati ürülek mesterséges enzim készítményekkel való helyettesítéséhez vezetett. Magyarországon ezeket Szalai kezdte gyártani a tímárok és környezetük örömeire. Hasonlóképpen a pH szabályozásánál is tiszta vegyi anyagokra tértek át a hordókban tárolt vizeletről. Probléma maradt a cserzőanyagok beszerzése és célszerű felhasználása. Magyarországon csak

két cserzőanyagot találtak: tölgyfa kérget és gubacsot, azokat is viszonylag kis mennyiségben. Alacsony cserző tartalmuk miatt felhasználásuk körülményes és időigényes volt.

Világszerte rengeteg magas cserzőanyag tartalmú fa, kéreg, levél, gyökér található, általában távol a felhasználóktól. Ezeket a jobb kitermelés érdekében ültetvényeken termesztik, helyben kilúgozzák s szirup vagy por alakban szállítják. A háborúk alatt ezek a külföldi források számunkra bedugultak.

Tolnai Gézának a kezdeményezésére indult meg a besűritett cserlevek nagybani előállítására, ami a kistímárok és üzemek munkáját nagyon megkönnyítette. De Tolnai igazi nagy vállalkozása a műcserző anyagok nagybani előállítása volt. Ilyen anyagokat a német I.G. Farben már szállított Magyarországra is, de gyártási eljárásaikat hét pecsétes titokként kezelték. Ezért jelentős Tolnai kezdeményezése, mikor 1937-ben megalapította az Első Magyar Cserzőanyag-gyárat. Laboratóriumi szintről az üzem lassan de biztosan haladt a nagybani gyártás felé. Az első anyagot különböző variánsok követték. Tolnai találékonysága gyorsan növelte termékei számát. A növényi cserzőanyag-kivonat gyártó részleg leégett és a gyorsan növekedő műcserző üzem a Tisza utcába költözött. Ugyanott bontogatta szárnyait a magyar rostműbőr gyártás is.

Tolnai kitűnő érzékkel választotta meg munkatársait, amiről módomban volt meggyőződni, mikor Tolnai külföldre távozása után a gyár műszaki vezetését a Könnyűipari Minisztérium rám bízta. A vállalat államosításakor Berdo Pétert, az ottani kilúgzónál dolgozó tímárt nevezték ki vállalatvezetőnek. Miután Tolnai magával vitte közvetlen munkatársait, két fiatal vegyészt helyeztek oda: Tóth Bélát és Zoller Balázst. (Ezek maguk között Zollert főmérnöknek kinevezték míg a gyár vállalatvezetőt kapott, aki a minisztérium javaslatára engem kért fel a főmérnöki teendőik intézésére.) Az üzem egyelőre csak segéd cserzőanyagokat állított elő, amik főleg naftalinsulfonsavnak formaldehides kondenzációs termékei voltak. Syntanol néven sok változatát hasznosította a bőripar. De kísérleteztek más aromás vegyületekkel és kapcsolókkal is (pl. karbamiddal, ketonokkal). Erősebb kondenzációs termék volt a Triumph, amit könnyebb növényi cserzésű bőrök cserzésénél adalékként lehetett használni. A nagyobb molekulájú Imprevált mint astrin-gensebb műcserzőanyagot gyártotta az üzem aránylag széles skálán, amely többlet súlyt és világosabb színt adott a talpbőröknek. Próbálkozott a vállalat egy hidrokinnal redukált krómsó oldattal is, ami lényegében vegyes cserzésre alkalmas műcserző anyagnak indult, bár még nem volt az. Ugyancsak próbálkozott Tolnai a papírgyári

szennyvízből kivont ligninsulfosav cserzőanyagként való felhasználásával. A Jugoszláviából szilárd formában behozott anyag azonban csak mint töltelék jöhetett számításba. Mégis tervbe vették az Özörényi Papírgyárban egy ligninsulfosav gyártó üzem felállítását. A háború ezt a tervet áthúzta.

Ugyanakkor a hazai anyagokból előállítható műcserző-anyagoknak fontossága fokozódott. Éppen jó időben készült el Tóth Géza találmánya, a Lignotán, amely a vegyes molekulásúlyú de kevés kötődésre alkalmas gyököt tartalmazó ligninsulfosav és a naftalin sulfosav formaldehides (karbamidos) kondenzátuma, ami számtalan új termék előállítására adott volna lehetőséget.

Meggyőző érvek alapján az OTI a Könnyűipari Minisztériummal együtt elhatározta egy ipari kívánalmaknak megfelelő üzem megépítését. Felállítottak egy Könnyűipari Tervező Irodát (amely még megszervezésre várt) és létesítmény-főmérnöknek engem neveztek ki, s az irodát alám rendelték. A Minisztérium szerzett részünkre egy megfelelő helyiséget.

Az új üzem az újpesti Cserzőanyaggyár már bevált szintánjaira, s főleg a Lignotánra építve, a tervezett modern berendezéssel és eljárásokkal már beindításakor hasznos és rentábilis vállalkozásnak ígérkezett. A szulfitszennyvíz sokféle felhasználási lehetőségét és a lehetséges műcserző anyagok széles skáláját figyelembe véve, az üzem gyors fejlődésére lehetett számítani. Ezekről volt alkalmam Tóth Gézával beszélni pécsi útjaim során. Ő az újpesti üzemet ismerte, miután az ottani igazgatóságnak az államosításig tagja volt. Azután mint főmérnöknek alkalmam volt kialakítani véleményemet erről a részemre új területről. Az én felfogásom sok mindenben eltért a Tolnai és a Tóth Géza eljárásaitól. Míg azokban a több külön álló vegyületet egymás után adagolták és reagáltatták ugyanabban a reaktorban, én az egyes alkatrészeket külön-külön gyártottam le a szükséges paraméterekkel és azután kondenzáltam azokat egybe egy nagyobb reaktorban, az alkatrészek összetételét nem zavaró feltételek mellett. Az új eljárások új berendezést igényeltek, amiket az üzem leírásakor részletezek majd.

Azonban egyelőre még nem tudtuk, hogy hol lesz az új gyár. Az özörényi papírgyári lehetőségek kiértékelésére az OTI egy bizottságot jelölt ki. Ennek én is tagja voltam. A hat napos kirándulás sok értékes tapasztalattal gyarapította elképzeléseinket. De az nem látszott kívánatosnak, hogy az új üzemet ide telepítsék, vagy akár a ligninsulfosavat itt gyártsák. Különösen nem az akkor kialakuló politikai légkörben.

Magyarországon a csepeli Neményi Papírgyár kísérletezett új termékek – különösen cellulóz – előállításával, amikhez bevezette a calci-

um biszulfitos feltárást. Ennek melléktermékeként nagymennyiségű ligninszulfosavat és szénhidrátokat tartalmazó híg savas oldat keletkezett, amit mészköveken átszűrve, fa csövön a Duna közepébe vezettek. Ez a szennyvíz előzetes tisztítás és besűrítés után megfelelt volna a Lignotán alapanyagaként és sok más célra is. Felhasználásával a Duna szennyeződése is csökkent volna. A szakirodalomban a szennyvízben levő cukrok erjesztését különböző alkoholokra többen is leírják.

Később a szulfitszennylug hasznosításáról a Bőr- és Cipőtechnika 1954, 6. számában én is részletesen írtam. A ligninszulfosav mint egy ágasbogas molekula szulfít csoportjával dimerizálásra, hosszabb állás után polymerizációra is hajlamosnak látszott. Jó lett volna, ha hazai tiszta fenolokkal rendelkezünk volna, amelyeknél tetszés szerint vihettünk volna fel aktív és semleges oldalágakat és ezúton sok más felhasználásra is nyílt volna lehetőség. Tóth Bélával együtt alaposan megvizsgáltuk a hazai fenolokat, de ezek sem mennyiségben, se minőségben nem feleltek meg a külföldön gyártott fenol alapú sokféle terméknek. Konklúzióinkat a Bőr és Cipőtechnika III. évi (1953) 1 sz.-ban közzeltük. A kilátások nem voltak rövid távon kedvezőek. A hazai gázgyártásból származó fenolokat és származékaikat a bőripari Kutató Intézet igyekezett kitűnő vegyészük, Dr. Vágó irányításával használható műcserzőanyaggá alakítani, ami később Monafén néven a Cserzőanyaggyár termék listáján is szerepelt egy ideig.

Az új üzem terveinek elkészítése már magában is több fázisból állt. Először megfelelő helyet kellett találni az üzemnek, amihez legalább egy vázlatos tervre volt szükség.

Egy vázlat tervet készítettem, amelyen az össz-alapterület és a szükséges műtárgyak elhelyezése változtatható volt a rendelkezésre álló helytől függően. Az előre látható fejlődést beszámítva az új üzem 55-60%-os beépítettséggel egy kb.25.000 m² területen elfért volna. Bejártuk az újpesti gyár környékét, de semmi hasonlót nem találtunk. Végül belenyugodtunk abba, hogy a Neményi (Csepeli) Papírgyár északi részén, a Zsák Hugó és Duna utcáktól határolt területre kell beszorítani az új üzemet. Ez a hepe-hupás domboldal a társaság legtöbbszörében szemében legfeljebb szemét lerakásra látszott használhatónak, s úgy nézett ki, hogy eddig valóban csak ezt a célt szolgálta.

A vázlattevek elkészítésére közvetlen munkatársnak Hajdú Pál gépészmérnököt választottam, aki már nyugállományban volt, de a Mauthnernél is dolgozott részemre. Ő volt talán az egyetlen széleskörű tapasztalattal rendelkező mérnök az egész iparban, akinek a látóköre tovább terjedt a közvetlenül az orra előtt álló épületen. A bőriparban az észszerű

építkezés nem tartozott a műszakiak erényei közé. Legtöbbjük tímárként kezdte, majd mint művezető folytatta, s a legjobbakból lettek a műszaki vezetők, akik a vállalat növekedésével főmérnökké avanzáltak. Közös tulajdonságunk volt, hogy mindketten szerettük azokat a munkákat, ahova nem csak tudás, hanem fantázia is szükséges volt.

Füstbe ment terveket és álmódásokat temetett el ez az időszak, amint Hajdú Pali bácsival a telek tetejéről lenéztünk a keskeny, kopár, kavicsos szeméttlerakodóra s megpróbáltunk egy szép modern mini-Bayer-t odaképzelní. "Még szerencse, hogy rajzolni is tudsz, nem csak képzelődni", mondta Pali bácsi némi részvétellel, arra utalva, hogy ceruzával a kezemben csak beszorítom a gyárat ebbe a kis telekbe. Pali bácsi mellé fölvettem egy rajzolótt, egy bőrirapon túlmenő gyakorlattal rendelkező adminisztrátort és egy gépírónótt.

Míg mi gyorsan elkészítettünk pár vázlatot, elhasználva egy csomó papírt, addig az "adminisztráció" számba vette a kivitelezéshez szükséges vállalatokat. Mindezt megvitattam az érdekeltekkellel, akiknek segítségét szívesen vettem. Minden javaslatot meghallgattam, s felhasználtam, ha nem ütközött az eljárások általam választott koncepciójával.

Felvázoltam egy folyamat-ábrát, aminek alapján kialakíthattuk az azok működtetéséhez szükséges földalatti és földfeletti létesítményeket. Tervünk fő jellemzője az volt, hogy a fontos épületeket a papírgyár, Zsák Hugó és Duna utcáktól határolt terület kb. 3/4 részén helyezük el, amit a papgyártól egy kétvágányú vasútvonal választ el. Ez hozzákapcsolódott a szennylúg átvevő és előkezelő állomáshoz, amelyet a papírgyár már részben megépített. Az óriási emelt talapzaton felállított, csak északon található magas fenyőfákból készült impozáns kádak már elénk vetítették a "nagy" vegyi üzemünket. Ezután lefele menet üresen hagyttunk egy tartalék teret egy erjesztő üzem részére, amit a szennylúg magas cukortartalmának hasznosítására szántunk. Következett a raktárak egy része az üzem épülettel, majd egy kétsávos bekötő út után a kazánház, erre a vonalra merőlegesen a gépház, amely a fő utat és a Duna utca felőli raktárakat kivéve bezárta a csaknem 3/4 résznyi majdnem téglalap alakú területet.

A Zsák Hugó utcai oldalon a szennylúg átvevő állomás melletti területre terveztük a konyhát és étkezdét, hozzá csatolva az elsősegély nyújtásra kellőképpen felszerelt helyiségeket.

A Zsák Hugó utca felőli részen számítottuk kialakítani a bejáratot, s ott hozttuk be a nehéz szállító eszközök részére alkalmas első osztályú utat portás fülkével, ami után következett az iroda épület, a sarokban a szennyvíz tároló és átemelő tartály. A Duna utca mellé terveztük a munkás

öltözőket és pihenőt. Majd felvonulási épületek, nyitott és zárt raktárak következtek, amiket a gyár, ahogy átvehette, azokat szükség szerint átalakíthatott. Így ide szociális intézményeket kívántunk kiépíteni, pl. a megígért kugli pályát, ami hamar szükségtelemmé vált, mert az Újpestről átjött dolgozók az egész napi munka után már nehezen vállalkoztak a hosszú út után még egy kitérőre a régi pályára, fáradtak voltak s hamar ki is öregedtek a komoly sportból.

A 4 szintesre tervezett raktárüzem épület első szintjével egy magasságban a rendelkezésre álló teret vízszintesre gyalulva egy tálcaszerű részt alakítunk ki, jó egy néhány fix és átmeneti célra.

A gépház alatti – majdnem vízszintes – részen kívántuk elhelyezni a karbantartó műhelyeket és az azokhoz tartozó anyag- és alkatrész raktárakat. Ezek háta mögé terveztük a garázst és gépkocsi javító műhelyt, az alkatrész raktárat és a benzin állomást. A gépház és kazánház berendezésükkel együtt átmeneti létesítmények lettek volna és szolgáltattak volna a szükséges hő és villamos energiát mindaddig, amíg a papírgyár részére épülő hatalmas erőtelep elkészül és a Cserző-anyaggyárat is el tudja majd látni a szükséges árammal és gőzzel. Ebben az esetben a gépház helyére jöhet a porlasztó, a kazán helyére a csomagolás és szállítás

Ezek a vázlattevek segítettek elindítani a tényleges munkát, kezdve a terep rendezésével és infrastruktúrával.

XXII. FEJEZET

ÉPÍTKEZES

A területről, változó mélységekből mintákat vettünk, s azokat az újpesti laboratóriummal megalizáltattuk. Az eredmények azt mutatták, hogy a felső pár cm-es vegyes szemét, homok, korom alatt laza kavics réteg van, amit a Duna ősei évezredek alatt itt leraktak. Az ide elképzelt nagyobb súlyú építmények biztonsága érdekében, a felületet le kellett tisztítani s tömöríteni is kellett legalább annyira, hogy az épületeknek szükséges nagyságú területeken legyalulható legyen. Elképzelésünk az volt, hogy az épületek helyét s körülötte legalább 2 méteres sávot az építő vállalatok alakítják ki. Végül is a Pestmegyei Építő Vállalat az egész komplexum kivitelezését vállalta. Ez nagyon fontos volt, mert a saját átfogó critical path-ját már úgy készíthette, hogy az egyidejűleg folyó kivitelezési munkák ne ütközzenek.

A vörös fenyő kádak előtt, még a papírgyár területén, a cellulóz gyár erősen savas szennyvizét egy mészkövekkel telerakott csatornán részben semlegesítve a fenyőfa tartályokba szivattyúzták további kezelés végett. A papírgyár hat ilyen mindennel felszerelt kádat szándékozott építeni, kettő készült el, és egy ugyancsak vörös fenyőből készített elvezető csatorna, amelyet a Zsák Hugó utca után a Duna fenekére rögzítettek ahol a szennyvíz széteszlott a Duna vizében, s szennyező hatása több ezerszeresére csökkent. Ezt a berendezést és a már elkészült vezetékeket, szivattyúkat, s az új üzem területére eső elkészült csatornahálózatot a papírgyár átengedte a cserzőanyaggyárnak.

A főépületet, ahova a termelési berendezéseket kívántuk elhelyezni, egyelőre úgy terveztük, hogy abban a gyártási berendezéseken kívül a legfontosabb segédanyagokat is tárolni lehessen. A laboratóriumokat is el lehetett itt esetleg helyezni.

A kazánház és gépház ideiglenes épületek voltak, céljuk az üzem energiaellátása, amíg a papírgyár megépítette hatalmas energiatelepét.

Mikor ezt a tervet a minisztérium műszaki csoportja és a többi érdekelt kolléga átvizsgálta és velem való megvitatás után lényegében elfogadta, nekem a műszaki gárdát és az adminisztratív személyzetet fokozatosan emelni kellett. A végleges méreteket a műszaki gárda számításai alapján döntöttük el.

A gyár saját szennyvizének elvezetésére a telep minden részét

magába foglaló külön csatorna hálózatot épített amik nagy része az épületekkel együtt készült el.

A főcsatorna megépítése nagy feladatot jelentett a laza üledékes talaj miatt. Ezt a problémát az építő vállalattal alaposan megvitattuk, a főcsatorna helyét is pontosan kijelöltük s esését is meghatároztuk. Arra a megállapodásra jutottunk, hogy a csatornát kb. 4 m-rel a föld színe alatt kell bekötni a kb. 6-8 m mély és ugyanolyan átmérőjű beton tartályba. Ez elegendő esést biztosít ahhoz, hogy a gyár teljes területéről összegyűjtse a szenny- és esővizet. Ezt megbecsülve adtuk meg mint irányszámot, amit a vállalat pontos mérésekkel szükség szerint növelhetett. Mi figyelembe vettük, hogy a Zsák Hugó utca és a Duna utca felől is lehet átszivárgás, de a túlméretezés nem volt indokolt.

Miután a szennyvizek bomló, mérgező, korrózió anyagokat is tartalmazhatnak, a csatorna bekötéseknél, de különösen a gyűjtő tartállynál a megfelelő szigetelés rendkívül fontos volt. A vállalat a csatorna és tartály karbantartásáért felelősséget vállalt. Ismételten felhívtuk a kivitelezők figyelmét a talaj rendkívül lazaságára, ami miatt a csatorna árok két oldalára igen magas nyomás várható és emiatt fokozott erősségű kitérítést igényel. Ezt a vállalat eleve elő is írta az ott dolgozóknak.

Három munkás dolgozott egyszerre: kettő az árkot ásta s kidobta a kiásott földet egy fél mélységben előttük haladó párkányra, ahonnét a harmadik munkás kihányta az árok mellé. Medret ástak a bekötések részére is. A munkát nagy mértékben nehezítették az árokban elhelyezett lapok és kereszt gerendák. Ezek a csatornaárok haladása folytán gyorsan szaporodtak és mindinkább csökkentették az árok haladását. A munka könnyítése érdekében a munkások több támasztó gerendát elhagytak, mire az árok összeomlott s teljesen eltemette a lent dolgozó két munkást s majdnem egészen a felsőbb szinten dolgozó harmadikat is. Ez utóbbit sikerült megmenteni s ő elmondta a történeteket, mentesítve a csatorna építő vállalatot a felelősség alól.

Ahogy ezek az előzetes tervek kivitelezésre kerültek, az igazi munka a Cserzőanyaggyár személyzetének ugrásszerű növelését igényelte. A vázlattelevé elfogadása után már indult is a részlet tervezési és kivitelezési munka és azzal párhuzamosan a szükséges adminisztrációs munka is. Ezekhez lehetőleg az újpesti üzem főlegessé váló dolgozóiból hoztuk át az arra vállalkozókat.

Már a kezdő lépéseknél szükség volt a műszaki gárda kiegészítése átfogó szakismeretekkel rendelkező mérnökökkel és technikusokkal. A gépészeti csoport kiegészítésére alkalmaztunk egy komoly elméleti és gya-

korlati ismeretekkel rendelkező fiatal gépészmérnököt, Sombor Ferencet s egy ismert lakatos mestert mint munkavezetőt a karbantartás és egyéb munkák irányítására Nánási Dezsőt, akit munkatársai Dodó becenéven ismertek. Egyikben sem csalódtunk. Somborral én és Pali bácsi át beszéltük az üzem tervezés és kivitelezés programját amibe ő rögtön bekapcsolódott. Nánási vezető egyénisége s bátorsága, ahogy a legveszélyesebb munkákat magára vállalta, munkatársai között nagy megbecsülést váltott ki. Az új munkások is hamar betanultak Dodó irányításával.

A laboratóriumnak is egyidejűleg már el kellett kezdenie a konstrukciós anyagok, majd a termékek és azok előállításához szükséges nyersanyagok vizsgálati módszereinek kidolgozását és alkalmazását. Ezt a részleget Tóth Bélára bízam. A laboratórium feladatkörébe tartozott – de különálló munkakörrel – a kísérleti osztály, amely egyelőre egy személyből: Telekes Máriából állott. Ő akkor még gyakorlat nélküli vegyészmérnök volt, aki ezelőtt feleségemnek volt egyik kedvenc, kitűnő tanítványa. Sombor gépészmérnökünk egy tapasztalt, csinos, jó modorú fiatalember volt, akit többször hívtak be katonának, s aki éppen ilyenkor vagy válófélben volt, vagy nősült. Eddig már négy feleséget “fogyasztott el”. Udvarolni kezdett az ottani hölgyeknek, s a legújabb áldozatnak Telekest szemlélte ki. Sombor elvette Telekest ötödik feleségnek. Érdekes módon ez a házasság jól sikerült, egy szép kislányuk született, és persze, Incivel továbbra is megmaradt a gimnáziumból hozott barátság.

Eközben Tóth Géza az újpesti gyárban található anyagok, köztük importált szulfitlúg felhasználásával gyártott műcserző anyaggal egy egész tétel bőr kicserzésére vállalkozott. Erre, gondolom, a minisztérium bőr/cipő osztályának bízgatására s a maga megnyugtatóra ment bele. Maga mellé vette a Wolfner bőrgyárban dolgozó elismert kitűnő mestert, Szikorát – aki azelőtt a bőrműveknél volt művezető –, s miután mind a műcserző anyag előállítása, mind a cserzés a bevált eljárásokkal és gyakorlott szakmunkásokkal történt, változtatás nem látszott szükségesnek.

A kicsiben végzett kísérletek nem mutattak semmi problémára, s a sürgősség is közrejátszott a kisméretű próbák után mindjárt egy nagyüzemi tételre való átugrásban. A végeredmény az volt, hogy a bőrök középső része nem cserződött át, s azok a hőkezelésnél ott ketté váltak. A nem túl alapos vizsgálat a minisztériumi szakosztályvezetőjét, Vermesnéét és a műszaki vezető Röth Pált okolta, s a bíróság mindkettőt elítélte. (Tóth Gézáék eljárásának részleteit nem ismertem, s a minisztérium se láthatta előre a történeteket.)

A műszaki gárdának az épülettervezéshez már a berendezéssel is kel-

lett foglalkoznia, miután az befolyásolta a nyílászárók (ablakok, kapuk, ki és berakodó szerkezetek helyét, formáját, nagyságát, anyagát állandó vagy csak átmeneti használat esetére.) Ugyancsak magunknak kellett megállapítanunk a födémeken várható állandó és változó terheléseket, amikhez az ott elhelyezendő gépek szállítási súlyát, készülékek üres, valamint működés, javítás közben várható súlyát, az anyagmozgatás eszközeit, a személyzet, külső munkások, szerelők, csoportos látogatók, stb. mozgó terhet is hozzá kellett számítani.

Méretezni kellett a tervezett munkafolyamathoz szükséges függőleges nyílásokat, a készülékek fölfüggesztéséhez szükséges tartókat, anyagmozgató berendezéseket, a berendezések kiemelésére és a födémre való elhelyezéséhez szükséges emelő- és szállító berendezéseket.

A bonyolult belső gépi berendezések terveit én készítettem, ezeket Pali bácsival és Somborral megvitattuk és őrá bíztuk a részletterveket, aki gyorsan és pontosan rajzolt s nyilvánvalóan nagy gyakorlattal rendelkezett a bonyolult csővezetékek tervezésében és kivitelezésében, s általában az épület gépészetben. Nánásiban és az újpesti karbantartókban a kivitelezéshez is talált megfelelő segítséget.

A műszakiak munkája nagyrészt külső vállalatoknak kiadva is már bizonyos gyakorlatot jelentett az új eljárásban azáltal, hogy a készülékek ismerete nélkül a komplikált anyagmozgatást, kezelést és más gyártási feladatot nehezen tudták volna távollétben irányítani. Ezért szükséges volt, hogy már a tervezésnél kezdjünk egy fiatalabb mérnököt betanítani. Erre felvettük Lendvai Jenőt, akinek tudomásunk szerint volt már bizonyos üzemi gyakorlata bár nem ilyen jellegű gyárban. Miután az üzem beindítása után már több feladat várt reám a nagyüzemi tervek második szakaszában, szükség lett egy helyettes vezetőre, aki képes a munka folyamatosságát fenntartani, amíg én távol, bár telefonon elérhető voltam. Kineveztük Lendvait, és kiegészítő technikusként Schmidt Ivort osztottam be mellé.

Az energia ellátást s az ahhoz szükséges épületeket és felszereléseket külső vállalatok végezték Hajdú Pali bácsi irányítása alatt és az Újpestről behozott karbantartók közreműködésével. Nánási mindenütt elől járt, s szaktudását is felülmúlta személyes közreműködése, néha ijesztő bátorsága és vezéregyénisége. Egy alkalomkor egy közönségesnek indult csuklás, ami napokon át folyamatosan kínozta, majdnem elvitte. Végigjárta a legjobb nevű orvos professzorokat, egyik sem tudott segíteni. Már az ágyból is alig tudott kikelni. Utolsó erejével a 4-5-ik éjjel elvánszorgott a közeli kórházba, ahol csak egy fiatal orvosnőt talált. Az kihozott a könyvtárból egy százéves füveskönyvnek látszó kopott könyvet s abból kiírt valamit, amit

mindjárt önmaga összeállított, s az – csoda módra – rövid idő után használt.

Dodó erős szervezete hamar rendbejött s változatlanul folytatta merész közbelépéseit ha valami nem működött: a forró kazánba is bemászott s a mozgó gépeket is ceremónia nélkül javította. Végül az óvatosságot nem ismerő természeté idézte elő halálát is.

Én már nem voltam ott, mikor sor került a szennyvíz tároló és az abban elhelyezett szivattyúk és csővezetékek első általános felülvizsgálására és karbantartására. A csatorna építő vállalat az előre látható, a légtérre is kiterjedő szennyeződés ismeretében jól felszerelt 4 tagú csoportot küldött ki. Figyelembe véve az általunk a szerződés kötéskor kihangsúlyozott ismeretlen vegyi folyamatokat, amik a tárolóban végbe mehettek és veszélyes mérgező anyagok keletkezésére vezethettek, embereiket kellőképpen felszerelték és kioktatták, akárcsak a szennyvíz csatorna építésekor, mégis megtörtént a baleset. Egyik emberük kinyitotta a légmentesen záró fedő lapot és pillanatok alatt beesett a tartályba. A többiek ezután közel sem mertek menni a nyíláshoz.

Az időközben oda jött Dodó és Schmidt Ivor beöltöztek a mentéshez és Dodó már mászott is be, és mint az előző ember belezuhant és őt követte Ivor. A kihívott mentők már a három halott, köztük a gyár két kitűnő emberének kiemelésénél többet nem tehettek, így a szennyvíz gyűjtő és tároló berendezés egymagában öt ember halálát okozta.

Az adminisztráció – mialatt a kivitelezés folyt – szintén szakosodott. Első fontos feladata az építőipari vállalat, s a többi, egy-egy speciális feladatra igénybevett külső vállalat szerződéseinek elkészítése, engedélyek, anyagok biztosítása, stb. volt, amelyekkel rengeteg utánjárás és papír munka járt. Ezeket egyelőre nekem kellett irányítani. Bár ezekhez rengeteg segítséget kaptam a minisztériumtól, s kollégáimtól, mégis sok időmet elvették a műszaki munka irányításától. Az újpesti Cserzőanyaggyárat fől-számoltuk, onnan elhoztuk a még maradék berendezést és a vállalkozó szellemű munkásokat és tisztviselőket. A munka nehezebb része ezekre hárult. A termelő berendezéseket fokozatosan bővítettük, a próbatermeléseket alapos laboratóriumi vizsgálat után tároltuk az időközben Újpestről áthozott és átalakított, felújított reaktorokban.

A folyadék cserzőanyag szállítását két teherautóra szerelt, egyenként 5000 literes hordóval kívántuk megoldani. Két használt teherautót szerztünk. Az egyiket egy 4-hengeres Rába motor hajtotta, a másik magyar gyártmányú Mávag teherautó volt, egy 16-hengeres sormotorral.

Igen fontos volt, hogy a hordók minden irányban megmozdíthatatlanul rögzítődjenek a kocsik platformjához és számolni kellett a folyadék lökés

kiküszöbölésével, amire be lehetett állítani folyadéktörőket. Azonban a leghatásosabb megoldás az volt, hogy a hordókat teljesen teletöltöttük, legfeljebb a hőtágulásnak engedve teret. Így az egyébként hatalmas erőnek tekinthető folyadékütést sikerült elkerülni.

Ahogy a saját alkalmazottak szaporodtak, úgy nőttek a személyi ügyek, amiket az irodánk intézett. Ezekkel először hozzám fordultak s én küldtem őket valamelyik tisztviselőhöz. Ez sok időmet igénybe vette. A minisztérium kérésemre az irodát eredeti nevén leválasztotta, s vállalatvezetőt is nevezett ki Farkas József ismert cipész mester személyében. Nekem Jóska bácsi – ahogy a gyárban becéztük – sok terhet vett le a vállamról. Én úgy irányítottam Jóska bácsi tevékenységét, hogy az megfeleljen később a vállalati szintű igényeknek is. Megszervezte a személyzeti osztályt, s a többi tisztviselőt is a vállalatok adminisztrációjának megfelelően próbálta beosztani. Miután az iroda megfelelő alkalmazottait az üzem beindítása után át kívántuk venni, ez tervembe beleillett. Az iroda továbbra is csak egy klienssel dolgozott, a Cserzőanyaggyárral, és a megbízásokat tőlem kapta. Az együttműködésünk kitűnő volt, a helyzet csak ott változott, hogy nekem nem kellett adminisztratív munkacsoportokkal foglalkoznom.

Mégis történt két eset, amikor összeütközésbe kerültem a Jóska báccsival:

Az első ilyen eset akkor történt, amikor én csehszlovákiai kiküldetésből jöttem vissza, és reggel azzal fogadtak, hogy kilyukadt a besűrítő. Ennek a javítási módszere megvolt, de nagyon körülményes. Több, mint 700 cső volt egy készülékben, és az, hogy melyik folyik, azt csak vizuálisan lehetett megállapítani. Eredetileg azért esett a választásunk erre a besűrítőre, mert a hőkicszerelő csőrendszert könnyen ki lehetett szerelni és kiemelni. Ez a "könnyen" valóságban nagyon bonyolult volt, mert egy csomó összekötő csövet, mérőműszert, vizsgáló ablakot, levezetőcsövet, stb. szét kellett azért szedni, hogy meg tudjuk állapítani, hogy mely csövek lyukadtak ki, és ki tudjuk azokat cserélni. A kiszertelt részt nyomáspróbával át kellett még vizsgálni, és csak akkor lehetett visszatenni a normális helyzetbe. Hátránya volt ennek az eljárásnak az is, hogy nem lehetett így megállapítani, hogy melyek azok a csövek, amelyek a kritikus károsodás mértékében már is károsodtak.

A lakatos műhelynek volt egy fiatal, szorgalmas beosztottja, aki Dodó mellett igen jó munkát végzett, és mindenben próbálta leutánozni Dodó szokatlanul bátor hozzáállását a különböző problémákhoz. Ez egy ilyen alkalom volt. Ő vállalta, hogy bemászik a gépbe, és a kis átmérőjű csöveken feljövő forró víz visszavezetésére szolgáló széles cső alá be-

fekszik és a csöveket kilazítva azokat egyenként ellenőrzi. Ezzel a csövek számától és állapotától függően 3-tól 5 napot nyert a gyár. Beszéltem a Jóska bácsival, hogy ennek a fiatalembernek egy komoly jutalmat kell adni. Jóska bácsi ellenkezett, mert a kommunista szabályzat előírja, hogy minden ember tehetségének megfelelően köteles hozzájárulni a népgazdaság javát szolgáló munkákhoz. Kihangsúlyozta, hogy mivel a fiatalember tehetsége megvolt hozzá, így kötelessége volt a munkát elvégezni. Erre azt mondtam, "Akkor legközelebb majd Te fogsz bebújni a csövek alá, mert Te is beférsz oda."

A következmény az lett természetesen, hogy kiutalták a jutalmat. A módszert máskor is alkalmazták ezután, mert a csőrendszerek ilyen vizsgálatával a gyár sokat nyert. Ez kölcsönösen szerencsés megoldásnak bizonyult.

A másik eset amikor Jóska bácsival nem értettünk egyet, a békekölcsön bejegyzésével kapcsolatos. Egy fiatal, igen jól képzett géplakatosunk kijelentette, hogy ő most nagyon sajnálja, de nem tud adni egy fillért se a békekölcsönre. Jóska bácsit pártmúltjához illően elfogta a kötelesség-tudás ingere és kijelentette, hogy márpedig vagy fizet, vagy pedig repül. Mondtam Jóska bácsinak, hogy te ezt könnyen kijelentheted, de elbocsátani csak én tudom, mert műszaki ember, és mivel második gyerekének a születését várta, és annakidején belépett munkáslakás vásárlásába, tele volt adóssággal. Úgyszólván a "semmiből élnek" és a Cserzőanyaggyár mellett még egy munkát nem vállalhat, tehát meg kell érteni, hogy az ember nem tud fizetni. Jóska bácsi adott neki egy határidőt, hogy kb. egy héten belül szerezz meg a pénzt.

Munkatársai a karbantartó műhelyben rendeztek neki egy gyűjtést, amihez természetesen én is hozzájárultam. Javában folyt a tanácskozás, amikor bejött a Jóska bácsi és kérdezte, hogy ezek itt most mit csinálnak? Mondtam, hogy "Jóska bácsi, ezek tervezik, hogy a mostani párttűnepségre összegyűjtenek egy kis szoborra való pénzt." És mondtam, "Látod, Jóska bácsi, itt az alkalom, hogy te is hozzájáruljál. Ritka alkalom, hogy egy üzem alighogy megindul már rögtön tud egy pártkezdeményezésben részt venni. Természetesen Jóska bácsi is leszurkolt egy összeget. Ezt az összeget egy karbantartó munkás összegyűjtötte és mondta, hogy elszámol majd később vele. Az összegből segítettük a fizetni nem tudó géplakatosunknak a békekölcsönhöz való hozzájárulását, és hagyunk még valamit tartaléknak.

Ezen a két alkalmon kívül Jóska bácsi mindig szó nélkül intézte az adminisztrációs munkákat és fokozatosan belenevelődött a gyári problémákba, úgyhogy mikor a gyár – nemhivatalosan – már működött, akkor őt

a minisztérium kinevezte a gyár vezetőjének.

A berendezés másik fontos problémája megfelelő kémiai ellenállású anyagból készült reaktorok beszerzése volt. Saválló acélra volt szükség és az elzáró szerkezeteket is mind saválló acélból kellett volna kialakítani. Sajnos a Honvédelmi Minisztérium az összes saválló acél behozatalt saját részére zárta. A legközelebbi saválló anyag a bronz volt, és terveinket úgy kellett elkészíteni, hogy a korrodálódó anyagot viszonylag könnyen lehessen cserélni. Miután a szulfitszennylúgot a tárolókban kalcium-hydroxiddal tovább semlegesítettük, azzal a reménnyel kezdtük el a tervezést, hogy talán kisebb korrózióval megússzuk olyan helyeken is, ahol a vezeték erősebb fölhasználásnak lesz kitéve. Öntöttvas szerelvényekre is gondoltunk, de ezek korróziója esetén a föloldott vas a bőrben használt tannal sötét színeződést adott volna. Tehát a vezetékeknél maradt az egyetlen lehetőség, a bronz, a gyártásnál használt nagyméretű reaktoroknál pedig az ólombélés. Ezzel összefüggő probléma volt, hogy az újpesti üzemben a reaktorokat ólomlemezrel bélelték, úgyhogy a reaktorok belső falára kis lapokat erősítettek, és ezekre szerelték fel az ólomlemezt. Ez költséges és nem tartós megoldás volt, s helyette bevezettük az irodalomból ismert ólomspriccelő eljárást. Ez abban állott, hogy egy oxigén-pisztolyon átvezettünk egy ólom-drótot, amelyet a pisztoly automatikusan mozgatott előre, az a lángban felolvadt és a befűjt oxigén/levegő keverékben finom cseppekre bomlott. A légnyomás ezeket a cseppeket rányomta a reaktor belső felületére, ahol azok ellaposodva ráfeküdtek a felületre és ott megszilárdultak. Ezzel egy vékony, egységes ólomréteg keletkezett, ami az ólomlemez eljáráshoz viszonyítva sokkal kevesebb ólomot és időt igényelt, tartósabb is volt.

Bár ez az eljárás egyszerűbb és termelékenyebb volt, egyúttal sokkal mérgezőbb is. Az ólommal dolgozó munkások eddig is ki voltak téve az ólom-mérgezés veszélyének, és a védekezésre adott szalonna és tej nem akadályozta meg, hogy előbb-utóbb kénytelenek legyenek valamilyen más foglalkozásra áttérni. Az új üzemben nagy súlyt helyeztünk arra, hogy magában az ólmozó műhelyben a levegő teljesen ólommentes legyen. Ez csak többszörös légszűrőn való átpréseléssel, a láthatatlan ólompor kicsapásán keresztül volt elérhető, ami bár költséges volt, de hosszú távon igen hasznosnak bizonyult. Szerencsénk volt, mert a Lampart üzem akkor vezette be zománcozott fürdőkádjait, és ezek korrózió-állását kipróbálva megfelelőnek látszottak. A Lampart reaktorokkal is próbálkozott. Mi készítettünk egy olyan változatot, amelynek alsó része, a tulajdonképpeni reaktor, leeresztő csap nélkül teljes egészében hézagmentes volt. Ahol le-

hetett a folyadékok mozgatására itt légnyomást vagy vákuumot terveztünk használni. A reaktorok fedelét üzemünk szükséglete szerint átterveztem és a Lampart vállalta az így változtatott reaktorok elkészítését. Egyelőre 3 ilyen reaktort rendeltünk. A fődémre szerelt emelő berendezéssel ezek relatív könnyen szétszedhetők és tisztíthatók is voltak. A tisztítás közben észlelt esetleges repedéseket olvasztott ólommal lehetett betömni. Ugyancsak ólomból készültek a reaktor bekötő szerelvényei, meg a hozzájuk kapcsolt vezetékek közötti tömítések is.

Felszerelésükre én olyan fölfüggesztési módot állítottam be, amely a helyiség padlójával egy szintbe hozta ezeket a kis reaktorokat, ugyanakkor a fedelet és a rajta levő motorokat és egyéb tartozékokat egy, a reaktorok fölött futó csigával ki lehetett emelni. Ezzel az alaptervvel a szulfonálás problémái megoldhatók voltak. Minden elővigyázatosság ellenére megtörtént, hogy az egyik reaktor tisztítás közben berobbant. Ez annak volt a következménye, hogy egész kis mennyiségű naftalin bennmaradt a reaktorban, és amikor az ott dolgozó szakmunkás a szükséges javítás céljára oxigénnel próbálta a tömítő aranyat fölmelegíteni, a naftalin hirtelen elpárolgott és a reaktorban levő levegővel robbanókeverék keletkezett, ami hirtelen begyulladt. Érdekes módon, kis ijedtségen kívül sem a szerelőnek, sem a reaktornak nem lett semmi baja. De a biztonsági előírásokat erősen megszigorítottuk és a szerelők is nagyobb elővigyázatossággal bántak ezekkel a megbízhatóknak bizonyult készülékekkel.

Ahogy a Cserzőanyaggyár normális üzemeltetése folyamatossá vált, a minisztérium úgy gondolta, hogy most már mást is csinálhatok és a Cserzőanyaggyár mellé rendelte a Triosz Festéküzemet és az Újpesten maradt Rostmüborgyárat is.

Erre azért volt szükség, mert az újpesti Cserzőanyaggyár áttelepítése után az ott elkezdett rostmüborgyárat továbbra is a Cserzőanyaggyár vezetése alatt kívánták folytatni. Bár ott nekem egy jól képzett, bőr- és cipőipart jól ismerő fiatalember megbízottam volt, egy gonddal több volt. Ezzel az üzemmel a baj az volt, hogy gépeket kellett megrendelni meg konstruálni. Bár maga a massa, amit összeállítottak, már megfelelt a követelményeknek, most már csak az volt a kérdés, hogy hogyan fogják a tényleges viselésnél kibírni a terhelést, ami ezekben a részekben, mégpedig talpbetét, cipőorr, cipősarok, szóval azok a részek, ahol a cipő formáját akarjuk megtartani, komoly terhet képvisel. Eleinte bizony ezek a műdarabok igen hamar tönkrementek, ami azt jelentette, hogy a cipő alakját veszítette. Ezekkel a problémákkal kapcsolatos kutató/fejlesztési munkákra én nem tudtam időt szakítani és a mi laboratóriumunknak sem volt erre tartalék ka-

pacitása, így egyelőre ez a munka megbeszélésekből és jelentésekből, próbaüzemeltetésekből állt, amit az ottani megbízott vezető maga is jól meg tudott csinálni.

Ugyancsak a Cserzőanyaggyárra kívánta bízni a minisztérium a festéküzemet. A festéküzem vezetője egy Fazekas nevű mérnök, ki-vándorolt Dél-Amerikába és levelezésünk az ő részéről főleg abban állt, hogy "eszembe ne jusson oda menni". A festékgyár nyersanyagainak nagy részét Magyarországon állították elő színes, természetes termékek, főleg vasoxidok megőrlése által, és az egységgel már a nyersanyagnál baj volt. Az összekevert festék színének beállítása elég nehezen ment, annál többet lehetett javítani magánál a festék gyártásánál, de a kapacitást új gépekkel föl kellett emelni. A gyárat régi helyéről a minisztérium áttelepítette, s ezzel is komplikálta életemet.

A Országos Tervező Iroda 1956 tavaszán felállított egy szakértői bizottságot, hogy a szulfitszennylúg ipari felhasználásának lehetőségeit felülvizsgálja, kiértékelje, és erre javaslatokat indítványozzon. A könnyűipari miniszter felkért, hogy vegyek részt ebben a bizottságban.

XXIII. FEJEZET

A MUNKA NEM MINDEN

A mi magán- és társadalmi életünkről is kell pár sort írni s mivel itt egy sor nagyobb változás történt, a mauthneri már kialakult életünk, s az ottani utolsó időszak és az azt követő hullámzó események során erről is beszámolok.

Mint írtam, mauthneri munkám alatt, amikor a gyár területén laktunk, vettem egy kétpár- evezős csónakot, és béreltünk egy kis kabint a megyeri csónakház mellett. Sportbarátaink közé tartozott az Újpest csapatának többszörös válogatottja Szusza Feri, s a világhírű csonka lábú Halasi Olivér úszó és vízipóló válogatott, s mások. Fábri Ottó, aki mint városi főépítész és felesége, Mancsi, Váci utcai divatszalonjával szintén jól kerestek, megengedhették maguknak, a bohém életet. Akkori magas fizetésemmel s pár mellék munkával én is elég jól kerestem ahhoz, hogy csatlakozzunk a balatoni hétvégi kirándulásokhoz. Rendszerint az akkor felkapott Lellére mentünk, mint egy autó karaván. A sok ócska gumival felszerelt kocsik gyakran kapott defektet s ilyenkor jól jött a segítség. Miután az evezést nem nagyon élveztem, 1947-ben a csónak helyett vettünk egy kitűnő beosztású kis villát Balatonföldváron, amit Szalai Rudi bátyja eredetileg magának építtetett. Földváron több barátunk töltötte családjával együtt vakációját s a hétvégeket, így sokszor voltak nálunk.

Egy alkalommal Inci és Levente Patakiék kocsijában mentek haza, amikor az egyik első kerék lecsavarodott, elszárguldott mellettük és az Agárdi vasútállomás külső lépcsőjén felszaladt. Szerencsére az egyik „mázsás” Pataki jobboldalt elöl ült, s így a kocsik tengelye nem ért le a földre, így megúszták különösebb kár nélkül. *Ezek a testvérek is Floridában kötöttek ki. Megtudtam egyikük telefonszámát s a felesége mondta, hogy az öccse meghalt, neki mindkét lábát levágták s így nem akart régi ismerősökkel találkozni.*

Pesten Juci helyébe jött Joli egy ÁVO-s vőlegénnyel, majd 'Bözse', egy nagyon ügyes és tiszta Sur-i lány, s az immár 5-ik évét betöltött gyerekünkkel, – akit „arany maszat”-nak keresztelt el – hamar egymásba szerettek s így nyugodtabban mentünk munkába, előadásokra s látogathattuk barátainkat. Inci aki még 1949-ig latint tanított, az esti egyetemen elkezdte – előrelátóan – az orosz tanári szakot. Az 1949 végén beköszöntő tanrend változás megszüntette a latin nyelv oktatást, és kötelezővé tette az

orosz tanítását a negyedik elemi után. Így Inci kénytelen volt három nyáron intenzív orosz tanfolyamokat venni, Győrben, Debrecenben, majd Sopronban. Szokásos lelkiismeretességével kitűnően megtanulta az orosz nyelvet és irodalmat, de az 56-os menekülésünk után, mint egy pszichológiai reakció erre a kényszerre, egy darabig mindent teljesen elfelejtett.

Ismeretségi körünk közben rohamosan gyarapodott, főleg Szalai-ékon, Rőtéken, Inci tanártársain s az én kollégáimon keresztül. Pesten Szalaiék közel laktak mihozzánk s én gyakran mentem be hozzájuk hazajövet, miután az útba is esett. A második feleség volt a szőke-Magda, egy ügyvéd barátjuk csinos felesége a fekete-Magda. Találtak egymáshoz: mindketten szerettek táncolni és lubickolni a Balaton vizében. Földváron a Szalaiék s a mi nyaralónk közel voltak, s itt gyülekeztek a barátok. Szalai-éknál folyt a kártya parti, miközben a világ eseményeit boncolgatták. Hozzánk jöttek a feleségek és a gyerekek. Míg a hölgyek a likórt vagy az eszpresszót iszogatták, és Inci finom süteményeit kóstolgatták, valamint a friss pletykákat elemezték, a gyerekek gyakorolták a kisudvarba beszo- rítható sportokat: távolugrást, főleg helyből, gyűrűn lógást stb. Szalai Magda is gyakran beállt az apróságok közé. Tőlünk egy ugrásnyira volt a Balaton a hova lementünk lehűteni magunkat. Este felé a társaság egy része – főleg a gyerekesek – ment vissza Pestre.

Szívesen látott balatoni vendégeink közé tartoztak Frommer Géza, Fábríék és barátaik, és a két cipőkereskedő Pataki testvér. Mikor a kocsimat végleg elvették, néha mi is velük jöttünk le Földvára. Olykor a társaság együtt látogatott át esténként Lellére vacsorára, zenére s táncolni. A zsúfolt, emelt tánc-parketról gyakran a táncoló pár egyik lába a levegőben lógott.

Ezalatt teltek az évek s a gyerekek nőttek. Leventét barátaink, főleg Szalaiék elhalmozták ajándékokkal, úgy-hogy karácsonyok környékén alig tudtunk mozogni a kis lakásban. Levente a kis autóról gyorsan megkívánta a nagy autó vezetését s hol az én, hol a Géza ölében ülve hamar megtanult vezetni. Szerencsére nem ért le a lába, de nem engedte, hogy fogjuk a kormány kereket. Ha szépen körül ment egy földvári blokkon, kapott egy rúd csokit.

Egy késő délután a már indulásra készen álló társaság nem sietett abbahagyni a Balatonban sok nevetéssel és visítással kísért labda dobálást. Egyszer mikor Inci eldobta a labdát a levegőben összecsendült a jeggyűrűje s a briliáns fedő gyűrű. Látták, hova estek a gyűrűk, de a fodrozó víz játéka megzavarta a szemeket s a víz alatti homokban hiába keresték őket. Később Géza csináltatott az enyém mintájára Incinek egy új jeggyűrűt, vigasztalásul.

1950-ben miután kocsimat előtte ősszel elvették, Gézát másfél évre leültették Kistarcsán. Csak majdnem két év múlva szabadult, amikor felmentették valami gazdasági vád alól. Ekkor, kocsi nélkül a földvári nyári életünk nehezzé vált.

Kapcsolatunkat Dománékkal Levente hozta össze. Amy és Ervin mint gyerektelen házaspár szerette a gyerekeket, s azok is szívesen be mentek pár percre az iskolából hazamenet az üzletükbe, ami a mi utcánk, (Sallai Imre u.) s az iskola utcájának (Sziget u.) sarkán állt. Domán jó üzletember volt s elektromos háztartási eszközök javítására volt berendezkedve. Minden ebbe a kategóriába tartozó munkát elvállalt s a komplikáltabb dolgokat a különböző elektromos cikket gyártó üzemekből összeszedett kitűnő szakemberekkel csináltatta meg munkaidő után. Így az üzletben mindent láthattak a gyerekek szétszedve a rádiótól a jég szekrényig, s más, akkoriban még ritkaságnak számító konyha gépekig. Természetesen a kis kölykök nagy élvezettel hallgatták Ervin bácsi magyarázásait. Amy néni, akinek az üzlet egyik sarkában volt egy kis manikűröző asztala, szintén tudott különböző külföldi csodadolgokat mutatni, mint pl. golyóstollat, nylon harisnyát, selyem sálát, stb. amik persze a felnőtteket is nagyon érdekelték.

Levente volt az egyik kedvenc diákjuk az utcából. Őt különösen érdekelte Ervin bácsi, amint az autóját "bütykölte". Amint a motor fölé hajolt, s a hosszú hátra fésült haja a szemébe hullott, felegyenesedett, s hátra vetette a fejét, hogy a haját vissza hajtsa, odaszólt Leventének, hogy "Mondja Szaki, mit gondolsz mit lehetne itt csinálni?" Levente már 5 éves korában vezette az én kitűnő Mercedesemet, amit a párt "kölcsonvett", de vissza nem adott. A gyerek elég sokat tudott az autóról, s komolyan vette a tanácsadást. Délutánonként, mikor haza jött, tükör előtt gyakorolta a haj hátra vetését. Beszélgetés közben elmondta, hogy a szüleinek van Balatonföldváron egy nyaralója, de mióta nincs kocsink ritkábban megyünk le. Felvetette, hogy jó lenne, ha lejönnének oda s minket is vinnének. Hely az van elég, ha a szüleid is úgy gondolják, mi szívesen benne vagyunk – válaszolta Domán. Már a következő hétvégén együtt mentünk le. A velünk majdnem egykorú házaspár kellemes, segítőkész társnak bizonyult. Nemsokára, a változatlanság kedvéért Domán kocsiját államosították s én vettem egy ócska Adlert. Azt a gyárban hétféteken a karbantartás vezetőjével, Nánásival, kipofoztuk, s azzal jártunk a Balatonra együtt.

Ervin vett egy oldalkocsis motorbiciklit s néha azzal jártak le hozzánk, de miután Erden vettek egy kis nyaralót, ahol a kerti munka lefogta őket, mind ritkábban jöttek le Földvára.

Kellemetlen kis epizódok is előfordultak. A földvári nyaralónak 1951-ben nagyobb kelete lett. Egy nyáron két ávós is "kibérelte" az egyik szobát. Ezek ott különböző átalakításokat is végeztek. Betettek egy vas-kályhát s csináltak a falba lyukat a füstkivezető csőnek. Mikor egy hétvégén lementünk, csodálkozásunkat fejeztük ki a polgármesternőnek, aki kijelentette, hogy neki ehhez joga van. Másnap bátyám lement Földvára a miniszteri kocsival, most ő beszélt a polgármesternővel, aki megszeppent s már egy félóra múlva vitte is a bérlőit egy valószínűleg hasonló úton szerzett új lakásba. De a helyreállítási munka miránk maradt.

Egy alkalommal, előre haladott terhessége ellenére Szalai Magda nem tudta megállni, hogy be ne álljon a helyből távolugró gyerekek versenyébe. Elesett, s a homok ellenére megütötte magát. Szerencsére, e ronda világra készülő magzatnak nem történt baja.

XXIV. FEJEZET

HARMADIK MENEKÜLÉSÜNK, EGY ÁTMENETINEK SZÁNT KÍVÁNDORLÁS

Az '56-os forradalom utáni helyzet. Sokan, köztük sok barátunk elhagyják Magyarországot. Engedünk a bécsi csábításnak. Dománékkal nem volt bőripari kapcsolatunk, ők a szabadidős barátaink közé tartoztak. Kapcsolatunkat gyerekünknak köszönhattuk. Előkészületek. Intézkedések a nehezen összegyűjtött kis vagyon megőrzésére. Felkészülés az útra Dománékkal akiknek szétágazó rokonsága nélkül nehezen jutottunk volna ki Magyarországból. Frici. Kalandos átkelés a határon. Fogadtatásunk Ausztriában. Az első, idegenben eltöltött Szilveszter. Koszt, lakás. Vár a munka, ismerkedés Frommer Géza bécsi barátjával, aki a mi vállalkozásunk finansziális alapját biztosítja és annak munkatársaival.

Kivándorlásról barátainkkal sokszor beszélünk az 56-os forradalom leverése után, de végleges elhatározásra egy mikulás-éjjeli házkutatás késztetett. December 6-án egy házkutatással egybekötve elvitt az ÁVO, miközben a forradalom alatti tevékenységemről érdeklődtek, s keresték "a ládát". Ezért az egész házat padlástól pincéig átkutatták. Nem tudom hova vittek, de ott összezártak egy fiatalabb alakkal. Ez elmondta, hogy mi mindent csinált míg elkapták, nyilván "agent provocateur" volt. Közben kérdezett, hogy én mit csináltam, mert ide csak nagy dolgokért hozzák be az embert. Mondtam, hogy én még kis dolgokat sem csináltam.

Domán mindjárt motorkerékpárjára kapott, felszedte Incit és Gábort, s mentek az ismert börtönök környékére, remélve, hogy valahol meglátnak. Odabent megkezdték a kihallgatásomat, egy erős lámpával világítva a szemembe – de nagyon udvariasan – merre jártam a forradalom alatt, kikkel beszéltem személyesen vagy telefonon. Időnként bejött egy társuk, és kérdezte, hogy megvannak-e már a ládák, amiből feltételezhető, hogy azt hitték, hogy fegyvereket hoztak nekem. Faggattak, hogy van-e kapcsolatom a Vörös Kereszttel. Az összes igazolványainkat elhozták, s Inciében benne volt, hogy mint tanárnő elvégezte a Vörös Kereszt tanfolyamot. Tiszta véletlenül eszembe jutott, hogy November harmadikán felhívott Vető Gyuszi, aki visszaszökött Pestre, kivitte feleségét Gizit Bécsbe, majd ismét visszajött Pestre egy Vörös Keresztes gyógyszer szállítmánnyal. Fiamnak.

Leventének hozott egy kis ajándék csomagot: narancsot és csokoládét, amit kért hogy másnap vegyek fel a hotelben, ami tőlünk nem volt messze. Persze másnap betörték az oroszok és a találkozó elmaradt. Vető is alig tudott visszamenekülni Bécsbe. A kihallgatóknak amikor elmondtam a történetet, nagyon felfigyeltek. Vető a Béke szállóban szállt meg ahol a telefonját lehallgatták, s a kettőnk beszédét úgy értelmezték, hogy fegyvereket hoztak, s azokat majd én eljuttatom a harcoló ifjúságnak, a Leventéknek. A felvett beszélgetés lehallgatására csak egy hónap múlva, a harcok után került sor, amikor rögtön megtörtént a házkutatásunk. A történet elmesélése után visszavitték a zárkamba, s miután ellenőrizték, hogy amit mondtam, megfelel a valóságnak, szabadon engedtek és a legközelebbi vilamosmegállónál már vártak rám Dománék.

Ezután a kellemetlen éjszaka után véglegessé vált az elhatározásunk, hogy valahogy átmegyünk Ausztriába. Ekkor már Frommerék elmentek, és Géza Bécsből hívott, hogy szervezzünk ott egy szakértői irodát.

Dománéknak Moszkvától New-Yorkig kiterjedt családjukban mindenütt mindenféle társadalmi és pártállású lény megtalálható volt, így az 56-os forradalom után bennük is felvetődött a kivándorlás gondolata.

Egy Magyarországról Oroszországba az 1918-as forradalom után átszármazott magunk korú férfi Dománéknak szegről-végről valami rokona volt. Frici, ahogy ismerősei becézték, mint híradós az orosz hadsereggel jött be, de Budapesten civilben orosz feleségével együtt kereste fel rég nem látott barátait. Frici igen helyes férfi volt, azt persze nem tudtuk, hogy milyen szerepe van Magyarországon. Dománék kitapogatózták az orosz rokontól, hogy szükség esetén átsegítene-e bennünket az osztrák határon. Biztosan ő is jött volna, de orosz felesége és foglalkozása is már az orosz földhöz kötötték.

Szabadulásom után, másnap mi ketten lementünk a Domán oldalkocsis motorkerékpárjával Győrbe kérdezősködni a nyugati határ helyzetéről. Dománéknak volt rokonsága világszerte és Magyarországon is akadt egy sógora, akinek a tanyája közel volt az osztrák határhoz. Domán az én nevemben is megalkudott Fricivel, hogy velünk jön és átvisz a határtól négy kilométerre levő orosz záron. Ennek ellenében én neki egy forintért eladom az autóm. Ezen kívül még egy csomó elintézni való volt: a lakást elcseréltem Gábor nem létező lakására, otthagytam pénzt és ékszer, mert nem akartuk, hogy ha elfognak, az engedélyezett 500 gr. bruttó aranyból több legyen nálunk. A balatonföldvári nyaralót Inci unokaöccsére írtam át, a nagykovácsi házat pedig ugyancsak Gábor nevére. Érdekes az emberek naivsága, azt hittük, hogy a rokonra megőrzésként hagyott dolgok így

relatív biztonságban vannak. Aztán a miénkkel együtt számtalan példa igazolta, hogy ez volt a legrosszabb választás. Mert aki csak otthagya, vagy valakinek odaadta valamelyét, az vissza is kapott belőle. Gábor az én lakásomban három feleséget fogyasztott el, így minden értékesíthető tárgy – beleértve ékszereket, aranyat, kötvényeket, készpénzt amit anyámnak hagytam –, gyorsan elment. Anyámat betette egy öregotthonba (végül is ez jó volt neki, mert ott folytathatta népnevelő munkáját), viszont kézen-közön a nagykovácsi ház ára is elment. Inci unokatestvére megkapta a balatonföldvári nyaralókat, s miután az az ő nevéen volt, eladta, s az is segített saját lakása megszerzésében.

Kitűnő ügyvédünk, dr. Zöld Ferenc a Magyar Vívószövetség elnöke, akiről már előbb írtam, szintén a kivándorlást választotta. Sajnos, az amerikai kontinens túlsó részén telepedett meg, személyesen nem találkoztunk, de nem is gondoltunk arra, hogy jó lenne legalább egy igazolás arról, hogy miket "követtünk el" mint tapasztalatlan kivándorlók. Ezekkel az intézkedésekkel el is telt az év és december 29-én mentünk le a határra. A koci tejejére két szánkóra felkötözve vittük legfontosabb holmijainkat. Frici és Ervin velünk jött az autóban, míg Amyt a rokona vitte másik, hivatalos kocsiban.

Éjszakára megszálltunk Dománék rokonainál. Nagy ijedelmet okozott, hogy leváltották azokat a határőröket akikkel már letárgyaltuk (és lefizettük) az átkelést. Ennek ellenére megbeszéltük velük, hogy 30-án késő este lesz a legjobb megpróbálni átkelni, akkor valószínűleg az orosz őrség is pihen már, és ők tudták, hogy a járőrök kb. mikor, hol kellene legyenek – így bennünket majd jó irányba igazíthatnak. Biztosítékul vittünk egy jó pár üveg erős italt és sok cigarettát. Mint kiderült, enélkül, s karóráink nélkül nem is álltak volna velünk szóba az orosz katonák.

December 30-án két katona hozott egy nagy szánt, amiben mind elfértünk és ahol holmijaink is elfértek és így nekivágtunk a kb. 4 km-es útnak. A Fertő-csatornán számítottunk átmenni. Az első nagy akadály természetesen az orosz vonal volt. Frici mindjárt megpróbálta lekezelni őket az italokkal. Szerencsére azt hitték hogy Frici KGB-s, így elengedtek. Mögöttünk az örök többször lőttek föl rakétákat, ami a fél mezőt bevilágította. Nehéz lett volna ilyen körülmények között a 4 km-t végigmászni, plusz húzni a szánkót egy bizonyos ponttól, amitől a lovas szánkó már nem jöhetett.

Határőreink a lovas szánál visszamentek. Mi meg egy szénakazalban vártuk, hogy visszaérjenek. Egy váratlan magyar járőr, szerencsére a tiszta csendes éjben messziről hallható volt, és így csendben a kazalban húzódva vártuk a végtelen időt amíg nem több mint 50 méterre előttünk

elmentek. Közben Domán égő cigarettája a szénába volt bedugva, de szerencsére nem keltett tüzet.

Határőreink kb. 2–3 óra múlva visszaértek, és elvezettek a csatornán álló ladikig. Fricitől könnyes búcsút vettünk, s ő ment vissza a Domán ronkokhoz a katonákkal, ahol beszámolt, s aztán ment is vissza Budapestre az Adlerrel.

A csónakkal átszállítottak a csatornán. Ezt az utat kétszer jártam meg, mert a magyar parton felejtettem a szánkó húzásra készített, két oldalán összekalapált és horogként behajtott vasrudat, ami megtakarított dolláraink nagy részét rejtette. Most már mindenestől osztrák területen voltunk, s biztonságban éreztük magunkat. A legközelebbi széna kazal tövében letelepedtünk pihenni.

Ervinnel elindultunk az úton az első falu felé. Az osztrákok nagyon segítőkészek voltak: hogy könnyebbé tegyék a szőkevények útját, kis kabinokat állítottak föl, amiben volt tűzhely, fa és fekvőhely. Egy ilyenre rábukkantunk, és visszamentünk a családjáért, majd megszálltunk. Hajnalban elindultam megkeresni a legközelebbi falut. Ez nemsokára sikerült is, és a derék osztrák gazdák már felkelőben voltak a munkájukhoz. Miután megtudták, hogy "flüchtling"-ek – vagyis menekültek – vagyunk, és hogy egy kabinban hátravan a családom, egyikük egy traktorral mindjárt nekiindult velem együtt, hogy fölszedjük a társaság többi tagjait. Természetesen eltévedtünk. Több kabin volt felállítva a kis tanyai utak mellett, és jó párba bele kellett nézzek, míg végre megtaláltam a családomat. A traktoros visszavitt mindannyiunkat a fáluba, ahol már tudtunk telefonálni Bécsbe. Pár óra múlva Géza jött értünk egy nagy autóval. Most már nyugodtabban élvezhettük az új világ levegőjét. Bécsben egy kis szállodában, az Eden-ben szálltunk meg, "Nomen est omen", de nem mindenben.

Bécsben már aznap együtt szilvesztereztünk Gézáékkal, hittünk újévi jókívánságaink teljesülésében, s bizalommal néztünk az új év elé.

XXV. FEJEZET

ÚJ ÉLET EGY ÚJ VILÁGBAN

Géza bemutat Prinznak, aki a vállalkozásunk sponzora. Első bécsi feladatunk. Tárgyalás egy olasz vállalattal. Géza halála. Találkozásom volt minisztériumom két legfontosabb pártfunkcionáriusával és a miniszter-helyettes kapcsolatot keres. Előre figyelmeztetnek, nehogy beüljek a koc-sijába. Két hétig a Bayer vendége vagyok. Egy újabb, de elvben már Pesten megfogalmazott találmány mintadarabja. Eitel. Előadás a Bécsi bőripari Kongresszuson. Megállapodás a Foggensteiner céggel. Eladom egyik még nem teljesen kész találmányomat. Megjön a mi behívásunk az amerikai és kanadai követségekhez. Kiköltözés a lágerbe.

Bécsben Dománéknak már megvoltak a kapcsolataik, így remélték, hogy Ervin New York-i szenátor unokatestvére segítségével rövidesen megkapják az USA vízumukat és repülőjegyeiket. Géza mindnyájunkat elhelyezett, s engem még aznap bemutatott Prinznak, aki vállalatunkat szponzorálta s abban ezen felül is volt feladata. Géza Bécsbe érkezése után ő rögtön adott egy iroda helyiséget, s személyzete is mindenben Géza segítségére volt. Én így már egy szervezésre és indulásra kész állapotban levő vállalkozásba csöppentem bele. Prinz egy nagyon kellemes, segítőkész úr volt, Gézának régi barátja és üzlettársa, mert a nyugatra irányuló szörme szállítmányokat rajta keresztül bonyolította, és azok általában már mint kész ruházati termékek kerültek exportra. Ezek jutaléka annak idején egy komoly többlet volt a rendszer által megengedett maximum fizetéshez képest. Gézával már január másodikán számba vettük az anyagi helyzetet és az általa szerzett ajánlatokat. Prinz nemzetközileg ismert nevű ruhagyáros volt és mi olyan megállapodásokat terveztünk, ahol készáruban fizetnének, amiket a Prinz rögtön fel is dolgozhatna. Ezzel lényegében kereskedelmi problémáink egy részét magára vette. Géza már több ajánlatot kapott, amiket részleteiben az illető cégekkel kellett megbeszelnünk. Fel kellett készülnünk rá, hogy külön kis egységeket kell majd fölállítani, hogy a felmerülő technikai és adminisztratív problémákat is vállalatunk oldja meg, ahogy az a Cserzőanyaggyár tervezésénél és kivitelezésénél is történt. Itt azonban sokkal nagyobb arányokban és korlátlan földrajzi és nyelvi területekre kiterjesztve kellett gondolkodnunk.

Ezek után már nyugodtan elkezdhattük a lényegbeli megbeszéléseket azokkal, akiktől már ajánlat futott be. Elsőként mindjárt a Bécsben székelő

Katzendorf-i Szörme gyár tulajdonosával, Foggen-steinerrel tárgyaltunk. Egy ideiglenes keret-megállapodásra jutottunk, addig is míg jobban megismerjük egymást s ez vonatkozott ismert és új termékekre egyaránt. A következő tárgyalást egy olasz céggel folytattuk Salzburgban, január 9-én. Géza fáradt volt, de a tárgyalás a kosztózási szüneteken kívül állandó kávé mellett késő estig folyt. Bécsbe való visszaérkezésünk után én föladtam és felmentem a szállóba a családomhoz. Géza mondta, hogy ő még egy kávé megiszik, s azután hazamegy. Az ideiglenes otthonát is Prinz-től kapta, mégpedig barátnője lakását adta át Gézáéknak, és azt helyezte el másutt.

Hajnalban Géza felesége föl hívott telefonon, hogy a férje rosszul van, és hogy jöjjenek át. A szállodától nem volt messze. Én egy útbaeső orvost fölvettem és úgy mentem Gézáékhoz. Az orvos megállapította, hogy Géza meghalt, a halál oka szívszélhűdés. Ezután szomorú napok következtek. A lekötött munkákat a lehetőség szerint folytatni kellett de újabb megbeszélésekre én már nem vállalkoztam.

Igen kínos volt részemre az eddig megfelelőnek talált német nyelv keserves gyakorlása, s nem lévén gyakorlatom a nemzetközi üzletelés nyelvismeretében, ami mint kiderült szinte nulla is lehet, mert azok, akiknek szükségük volt műszaki segítségre, minden módon igyekeztek kisegíteni az embert, ha a tárgyalások menetét a nyelvtudás hiánya zavarta volna.

Gézának több rokona már Kanadában, Torontóban volt. Anny, Géza özvegye is úgy határozott, hogy kislányával, Julival csatlakozik nővéréhez és családjához akik Torontóba már megkapták a beutazási engedélyt. Kandel Pista kitűnő biokémikus volt, és a torontói egyetem gyógyszer-tani fakultásán kapott már előre állást, míg felesége, Marika a Banting Institute-ba lett felvéve mint vegyész, a patológiai kémia szakon.

Én is úgy gondolkodtam, hogy ezt a zavaros Európát legjobb lesz elhagyni, miután a nyelvtudás hiánya miatt nem valószínű, hogy a tervezett magas munkabeosztáshoz egyedül eljuthatok. Engem egy időben Kanadába is és az Egyesült Államokba is hívtak. Bálint Imre barátom, aki New Yorkban lakott akkor, mindjárt küldött 300 dollárt "hogy a madarak le ne csináljanak". Kihangsúlyozta, hogy ez a pénz nem a nála levő pénz része, mert ezt akkor is küldte volna, ha nála nem lenne semmi pénz. Én ugyanis, a Stern bőrgyárban nekem járó jutalékot nem vettem föl, hanem egyenesen átutaltam Bálint Imréhez. Ő sürgetett, hogy menjek át az Államokba, egyik képviselővel küldetett a felülvizsgáló bizottságnak egy meghívó levelet, s azonkívül egy vállalatnak német nyelvű levelét, amely egy szakmámba vágó, műcserzőanyaggyár vezetését kívánta rám bízni. Ez a vállalat Ma-

tawan-ban lett volna, egy New York-tól kb. 50 km-re levő városkában. Egyelőre nem adtam konkrét választ.

Annyt egyhamar útra tettük. (Akkor még a Kanadába szóló bevándorlási kérelmeket majdnem várakozás nélkül teljesítették.) Mi az Edenből egy olcsó panzióba költöztünk (napi 29 shilling, kb. 1.10 kanadai dollárért), és népkonyhán étkeztünk. Dománék is mellénk költöztek, de mivel nem akarták az összes anyagi tartalékaikat felélni, a vízumra várás hosszú idejére beköltöztek az egyik menekült táborba. Egyelőre nem volt panaszunk a helyzetre, mivel Prinz egy minimum fizetést biztosított részemre, amiből mindennapi költségeinket el tudtuk látni, de magánvállalkozásra való átállásra még Prinz támogatásával a hátam mögött sem tudtam elhatározni magamat. (Gyámoltalan erdélyi: aki az üzlet szó alatt a sarki boltot értette.) Közben Levente járt a német nyelvű iskolába, és mint 13-éves kölyök, gyors tempóban elsajátította a nyelvet, s átvette tőlem a telefonálás gondját. Telefonálni mindég és minden nyelven utáltam. Ezt a jó tulajdonságot máig se vettem le. A Foggensteiner üzemébe többször is kilátogattam, és a javasolt programból kezdtem fokozatosan pár fontosabb dolgot megvalósítani. Az ottani személyzet rendkívül segítőkész volt, és részemre az ottani munka bizonyos sikerélményt jelentett.

Közben az amerikaiak és a kanadaiak is leállították a bevándorlást. Én viszont már mind a két követséghez, illetve kiküldött bizottsághoz beadtam bevándorlási kéresemet. Az amerikaiak Bécsbe küldtek egy tudományos akadémia által összeállított bizottságot, amely megtárgyalta a jelölttel annak képességeit, múltját és igényeit. Ezekről is igen jó ajánlatot kaptam a Teller-képviselő ajánlata mellé. Ők már a Dupont céget ajánlották. Megnézték a találmányaimat és megállapították, hogy nem lesz gondom Amerikában munkát találni. Ugyanakkor Kanadában voltak Juhászék, akik már több mint öt éve ott éltek és akik megírták, hogy a kanadai életforma sokkal közelebb áll az európaihoz, mint az amerikai, és itt annyi munka található, amennyit csak el tud az ember végezni. A nyelv mindenkire előbb-utóbb ráragad, és annak megfelelően halad fölfelé a létrán. Kanada szépségeit és különösen Montreálét úgy festették le, mint egy utazási iroda hirdetés. Mi magunk is gondoltunk erre, hogy az átállás Montreálban, pláne több ismerőssel, könnyebb lesz, de a főindok Kanada mellett a nem létező katonai kötelezettség volt, ami a gyerek szempontjából a későbbiekben bizonyult igazán nagy előnynek. Így magunkban nagyjából elköteleztük magunkat a szerényebb kanadai életre.

Időközben a Beyer-művek meghívtak a Leverkuseni nagy vegyi üzem vendégeként az ottani, bőrrel kapcsolatos üzemszek megismerésére

és ha akarom, igénybevétele. Ez az üzem a háború előtt gyakran küldött technikai tanácsadókat Magyarországra, és még akkor ismertem meg dr. Eitel-t, aki most már ennek a komplexumnak a vezető helyettese volt, és aki minden segítséget följánlott. A Beyer-nél töltött valamivel több mint két hét alatt én befejeztem azt az eljárást, aminek a végcélja egy műanyagból készült bőr, amelyet egy gyengébb minőségű kisbőrre lehetett fölvenni. Megtaláltuk azt a műanyagot, ami tökéletesen tapadt és idomult a bőrhöz, és amelybe bármely bőrfajtának barkamintáját bele lehetett préselni. (Ezt a bőrmintát magunkkal hoztuk Kanadába, és itt mint autóülés takarót nyúztuk kb. 40 éven át.) Az eljárás azonban ezzel nem volt teljesen kész, mert számítottunk arra, hogy a textíliákat utánzó módszerrel fogjuk a bőr előkészítését és a műanyagréteg fölvitelét megoldani. Ezt az eljárást ajándéknak szántam a magyar bőripar részére, arra az esetre, ha egyszer majd hazakerülök.

Beyerék kivittek Kölnbe, ahol nem sokkal azelőtt kezdték egy új eljárás bevezetését, az Elektroflokkot. Ebben az eljárásban fantáziát láttam olyan bőripari cikkek gyártására, amely szőrmebélésre szövetmintát visz fel. Kicsiben kipróbáltunk különböző módszereket, hogy mit és mire lehet fölvenni, és csak a fantázia korlátozta a lehetőségek számát. Ez mint új találmány szerepelt volna, s miután nekünk már nem volt elég időnk ahhoz, hogy teljesen kifejleszthessem az eljárás lényegét, eladtam Foggensteinernek az összes találmánnyal és a fejlesztéshez szükséges részletes munkatervvel együtt.

Megbeszéltem Foggensteinerrel, hogy szükségem van kb. két hétre, hogy az eljárást bevezessem és egy munkatervet ajánlhassak neki. Erre a célra ő följánlotta a gyár mellett levő villáját, gyönyörű környezetben. A villa kertjében többek között egy csomó páva is volt, amelyek amilyen szépek, olyan ronda hangjuk van, és kora hajnalban már károgtak az ablakunk alatt. Tehát nem volt ébresztőórára szükség. Incinek és Leventének bőven volt szórakozásra lehetőség az óriási parkban, én viszont reggel aránylag korán már bementem az üzembe. Foggensteiner már korábban bemutatta a vezetőket és az üzemben szívélyesen fogadtak.

Ennek a hátránya az volt, hogy mikor már Kanadában voltam, az üzem mindig újabb kérdésekkel jött föl, és nekem mindig nehezebb és nehezebb volt a német nyelvű válaszok megírása.

Beyer még egyszer visszahívott, és én egyúttal egy Luxemburgi műanyag gyárat is meglátogattam. Bár mindkettőtől kaptam munka ajánlatot, ekkor már elhatároztuk hogy az orosz veszély elől Észak Amerikába költözünk.

Mikor megkaptuk május elsején a hírt a kanadai (és egy nappal később az amerikai) követségtől, hogy a beutazási engedélyt a követségnél átvehetjük, mind a két helyre elmentünk, bemutattuk a kért iratokat és mind a két követségen úgy nyilatkoztak, hogy a legközelebbi hajóval mehetünk Kanadába, illetve az USA-ba. Az amerikai követségen mondtuk, hogy a kanadai követségen már jártunk, mivel azt az értesítést hamarabb kaptuk és hogy hajlunk arra, hogy Kanadába menjünk. Arra a kérdésre, hogy ha esetleg a kanadai helyzetet nem tartjuk magunk részére kedvezőnek, az amerikaiak fönntartják-e engedélyüket, a követség azt a megnyugtató választ adta, hogy erre a megbeszélésre hivatkozva ebben az esetben "First Preference Visá"-val soron kívül beengednek az Államokba. A Kanadába készülőknek St. Pölten mellett létesítettek egy menekült tábort, amit az oroszok 55-ben ürítettek ki. Az épületek jók és tiszták voltak, csak éppen bútor nem volt bennük. De szalmát és takarót megszámolatlan mennyiségben kaphattunk. Mi egy terembe kerültünk két másik házaspárral, az egyikkel most is levelező viszonyban vagyunk.

XXVI. FEJEZET

EGY ÓCSKA HAJÓN ÁT AZ ÓCEÁNON

Keserves utazás, amiben részben a kivándorlók összetétele a lehangoló. Rossz idős tengerjárás. A hajón mint tolmács próbálom elhessegetni magamtól a tengeri betegséget és ugyanakkor gyakorolni a nyelvet. Quebec City. Vonattal tovább Montrealba. Megérkezés kivándorlásunk céljába, ahol barátaink fogadnak. Megszokjuk a szokatlan francia nyelvet. Nyaralással kezdjük. Alláskeresés. A legtöbb helyen túlképzettnek találtak. Laboratóriumi technikusként hirdetést teszek fel. Munkát kapok. Három hónap múlva Torontó felé vesszük utunk.

Mint említettem, miután megkaptuk a kanadai vízumot, bekellett költöznünk a St. Pöltenben berendezett kanadai "láger"-be. Itt kilencen voltunk egy szobában: partnereink egy Leventével egykorú kislányos család, az ő egy barátjuk és egy fiatal, újonnan házasodott pár. A fiú nagytehetségű grafikus volt, aki a táborban segített különböző rajzokkal, felírásokkal. Tiszta szalma bőven volt, berendezés persze nem, mivel ez egy orosz laktanya volt amit a vörös hadsereg kb. egy évvel a forradalom előtt adott csak fel. Itt vártuk az ígért utazást. Kiderült, hogy az Ascania nevű hajó visz Kanadába. A hajó Le Havre-ból indult és oda kétnapos vasúti kirándulással jutottunk el. Három hetet várakoztunk, nagy hőségben, mire megérkezett különvonatunk ami Le Havre-ba vitt. Bár mindig a meleg miatt izgultunk, a beszállásunk alatti zivatar levitte a hőmérsékletet vagy 20 fokkal, és a probléma a három napos úton a hideg lett.

Franciaországban hosszan várakoztunk egy mellék vágányon, amikor szobatársunk, egy kitűnő borbély, elkezdett megborotválni. A kommunista francia vasutasok szerintem nem véletlenül tartóztattak fel majd egy napig, és majd durva nagy lökéssel kötöttek újra mozdonyhoz. A csomagok ettől leestek, és épp a borotvára esett egy nehéz hátizsák. Ha a borbély szobatársunknak nem lettek volna kitűnő reflexei, könnyen levághatta volna fél arcomat. Így csak a hátizsák szenvedett egy 10 cm-es vágást, és mi egy kis ijedséget.

Este beértünk a kikötőbe, és felszálltunk a 16,000 tonnás Ascania nevű ócska olasz hajóra. A férfiak a mélyben kaptak helyet, míg a kabinokban laktak a nők és gyerekek. A hajón csak magyar és angol emigránsok voltak. A háló "terem"-hez a konyha és ebédlő mellett kellett elmenni, ami haltól és paradicsomtól (mindkettőt utálok) bűzlött. Bár kitűnő olasz

kenyeret és vörösbort szolgáltak az olasz ételek mellé, én és a társaság nagy része tengeri betegség miatt ebből nem sokat fogyasztott. Hogy elúzzem a tengeri betegséget sokat sétáltam a fedélzeten, a kellemetlen hideg viharos szél ellenére. Néha ping-pongoztunk, és én próbáltam gyakorolni a francia nyelvtudásomat azzal, hogy honfitársaim kérelmeit tolmácsoltam.

1957 július 29-én hajnalban értünk Quebec City-be. A kiszállás és minimális formalitások után különvonattal mentünk Montreálba, míg szobatársaink folytatták útjukat Torontóba. Első benyomásaink a vonaton furcsák voltak. A házak mellett nem volt kerítés, nem volt falu formája a településeknek. A vonaton kitűnő vacsorát kaptunk, de amikor a vonat hirtelen zökkent, az egész hatalmas szelet sonka az ölembe repült.

Juhász Ernő várt, és vitt lakására. Másnap reggeli bevásárlás után elindultunk Montford-ba, ahol egy nagy "cottage"-ot béreltek. Itt nyaraltunk egy hetet, ami alatt Bálint Imre feljött New York-ból, üdvözölni az Új Világban.

Míg Levente fent maradt, mi Incivel visszamentünk Montreálba állást keresni. Sajnos, épp egy gazdasági lelassulás közepébe cseppentünk bele, így az álláshelyzet nagyon gyérnek bizonyult. Hamarosan rájöttem, hogy a részletes önéletrajzom a legtöbb vállalatot elriasztotta, és legtöbb helyről udvarias visszautasításokat kaptam, ahol sajnálattal tudatták hogy túlképzett (és túl öreg) vagyok a hirdetett munkákra. Kiderült, hogy a vezetőség a nagyobb vállalatokban csak angolul beszélt, és francia tudásom csak egyszerű munkás pozíciókra alkalmasít.

Miután átírtam „resumé”-met, kihagyva mérnöki diplomám és kémiai doktorátusomat, mint egyszerű vegyész kaptam munkát mint "operations manager" egy kis üzemben, ahol háztartási vegyszereket – tisztítószereket, stb.-t – gyártottak. Fizetésem heti \$55 volt.

Állásom nem volt éppen vezető állás. A gyártásban, és minden más munkában részt kellett vennem. Reggelente rajzoltam egy térképet a teherautó sofőrnek hogy hova, milyen sorrendben szállítsa le az árukat. A teherautót, ennek megfelelően fordított sorrendben pakoltattam be. Napközben én vettem át a bejövő nyersanyagokat, és felügyeltem a gyártásra. Több kisebb-nagyobb újítást vezettem be, automatizáltam a folyadékok csomagolását, és próbáltam analizálni a kompetíció áruit. Mivel túlszámnyaltam az elvárásokat, fizetésem két hónap alatt 5-5 dollárral kétszer emelkedett. Bár itt minden aránylag rendben ment, a nyelvvvel voltak problémáim. Engem mindenki megértett, de a munkatársaim által beszélt, angollal kevert helybeli francia dialektust nehezen értettem meg. Legtöbb problémám a sofőrrel

volt, aki ráadásul még dadogott is.

Feleségem közben elfogadott egy állást mint egy kötödei munkás, 35 centes órábrérel. Mint mindent, ezt is nagy lelkiismerettel csinálta, rövidesen 11 gépen dolgozott, és ő lett a szekció minőségi ellenőrzője, kiemelt 40c-es órábrérel.

Rövidesen rájöttünk, hogy lehetőségeink korlátozva lesznek amíg a francia tartományban maradunk. Ismerősök hívtak Torontóba. Beér a Mauthner vezérigazgatója az első háborús fuvallatnál kiment Kanadába s a Torontói óriási húsipari vállalatnál, a Canada Packersnél a bőripari szakosztály vezetője lett. Jányt rögtön elhelyezte az Acton-i bőrgyárnál. Mikor mi kijöttünk, minden információt megadott az iparról s hívott, hogy kezdjek valamelyik gyáruknál dolgozni. Én azonban nem kívántam Budapestet egy vidéki gyárral felcserélni. Azonkívül a kanadai bőripar szervezete és nivója sem volt vonzó számomra.

Róna Pista, mint a Simontornyai Bőrgyár főmérnöke ilyen vidéki élethez volt szokva, és el is helyezkedett a Canada Packers aurorai bőrgyáránál, ahol a Simontornyai Bőrgyár egyik volt tulajdonosa, Fried László volt a főmérnök. Vele én is beszéltem s még inkább megerősödött bennem a vélemény, hogy a kanadai bőrgyáraknál nincs igazi mérnöki munka. Egyébként is az volt a véleményem, hogy ha a nyelv miatt mindent előlről kell kezdeni, akkor kezdjen az ember egy új szakmát inkább. Később erről még inkább meggyőztek a bőriparban elhelyezkedett kollégák, akik közül párat sikerült nekem később "kimenteni". A kapcsolatokat a magyar bőrs kollégákkal azonban továbbra is fenntartottuk. Így, hat héttel munka-kezdésem után, Annie és Kandelék segítségével szereztem egy állást a torontói egyetem Banting Institute nevű híres kutató intézetében. Mint technikus, illetve "research assistant" dolgoztam Dr. Dauphinée mellett, aki a patológia kémia tanszék professzora, majd később a Royal Society elnöke volt.

Pár héttel miután elkezdtem ezt a munkát, Pál Ottó, szintén újkanadás mérnök barátunktól megtudtam hogy az Ontario Water Resources Commission keres mérnököket és technikusokat. Mivel ő kitűnően tudott angolul, megígérte hogy bemutat, és ha felvesznek majd segít a nyelvi gondokkal. Ekkor még jóformán semmit sem tudtam angolul – kivéve a pár szót amit a hajón és Montreálban mellékesen felszedtem. Sikeres interjú után, 1958. január elsejével felvettek. Professzor Dauphinée-nek megmondtam, hogy ez az állás biztonságos, és másfélszer többet fizet, amellet, hogy lehetőséget adhat hogy mint mérnök haladhassak a szakmában. Ő nagyon megértő volt, én pedig megígértem hogy szaba-

didőmben befejezem a munkát, ami statisztikai analízisből, és egy publikáció rajzainak és illusztrációinak a kivitelezéséből álltak.

Családom karácsonyig Montréalban maradt, majd pont egy évvel menekülésünk után, szilveszterre értek Torontóba. Itt egy bútorozott lakást béreltünk Sényiékthől, akivel életük végéig tartó barátságot építettünk ki. Februárban kivettünk egy lakást Howland Avenue-n, amit Inci ügyesen berendezett használt bútorokkal. Angol tudásunk fejlesztésére mindketten beiratkoztunk egy fél éves esti tanfolyamra az International Centre-ben.

Az első napom az új munkahelyemen furcsán kezdődött. Elmentem a Niagara St.-i címre amit Ottó megadott. Nem találtam a kiírt házszámot, csak egy kettővel kisebbet, illetve nagyobbbat két irodaépületen. A köztük levő nagy rozsdás vas felvonulási épület zárva volt. Kilenc óra után megjelent egy középkorú férfi aki kinyitotta az épület egyetlen ajtaját. Ezek után egyenként beszállingóztak a dolgozók, köztük Ottó. Bemutatott az igazgatónak, Capt. Delaport-nak, aki futtában kikérdezett, majd átadott Chuck Simpsonnak, aki a vegyi labor feje volt, majd pár kérdés után már munkába álltam.

Kávészünet alatt bemutattak a műszakiaknak: a gárda tagjai Jim Duncan, Fred Voege, Dick Millest, Jean Neil, Simpson és persze Pál Ottó. Mindenki kedves volt a furcsa, idős európai úrhoz, mármint hozzám. Mindnyájan egy szobában dolgoztunk, ami kb. akkora volt mint a pesti irodám. A biológiai labor vezetője Larry Wlassoff, egy nagyon fiatal biológus volt. Ő ideje nagy részét a laborban töltötte. Kémiában Brúnó Stundzia volt a fő technikus. Litván volt, és jól beszélt németül, így egymással németül tárgyaltunk. Mind a kémiában, mind a biológián már volt két-két magyar kolléga. Nem volt se titkárnő, se nő munkatársunk. Bár mint mérnök vettek fel, fizetésem csak kb. két harmada volt az átlag kezdő mérnöki fizetésnek. Tudtam, hogy angol tudás nélkül nem lesz alkalmam, hogy tudásomat megmutassam és kamatoztathassam, de mivel ekkor Kanadában semmi szociális biztosítás nem volt (nyugdíj, orvosi, baleset és munka biztosítás mind még a jövőben voltak), az állami állás által nyújtott biztonság egyelőre mindennél fontosabbnak tűnt. Dick Millest, aki egy jó áttekintésű mérnök volt, később felajánlotta, hogy szerez nekem egy sokkal jobban fizető állást az iparban, de nem mertem vállalni ezt a rizikót.

A vaslemez épületben eredetileg egy szennyvíz tisztító üzem volt, így még benne volt egy csomó beton tartály, amiknek tetejére fektetett pallókon közlekedtünk. A földszinten kialakítottak egy irodát és találkozó helyet a főnöknek. Az első emeleten volt két kis szoba a kémiai labornak, egy iroda Stundzia-nak és egy kis mikrobiológiai labor. A padlást raktárnak

használták. Akkor kezdtek építeni egy újabb WC-t, mivel felvettek egy csomó embert, beleértve egy titkárnőt is. Minden héten más volt a kávé felelős, így egy pár hét múlva én lettem a soros. Tudtam hogy hogy működött a gép, és hogy hol tartották a kávé és teát. Amikor átöntöttem a vizet a szűrőn, láttam, hogy nem elég a kávé, így levettem a következő zacskót a polcra és rendesen feltöltöttem a gépet. Bekapcsoltam a melegítőt, és percekkel belül megindult a kávé. Illata kissé furcsa volt, de nem zavartattam magam. Mit tudtam én, hogy szeretik a kanadaiak a kávé. Kiderült hogy véletlenül teával töltöttem fel a kávészűrőt. Nem tudtam elég jól angolul, hogy bocsánatot kérjek, de elpirulásom mutatta, hogy tudtam hibámról.

Amikor megmutatták nekem az analíziseket, nagyon meglepődtem, hogy milyen kevés mérést használtak és milyen primitívek voltak a meghatározások. A munkafegyelem minimális volt. Az ebéidő elnyúlt egyből két órába, és a két kávészünet is dupla hosszúságúra terjedt. Pár kivétellel az emberek kémiai tudása minimális volt. Simpson és Stundzia sikertelenül próbáltak valamit javítani, mivel a technikusok mindent "jobban tudtak". Mivel a környezetvédelem még csak gyermekcipőben járt, ezek a hiányosságok érthetőek, de nem megbocsáthatóak voltak. Munkám így egyszerű, de nem eredményekkel kecsegtető, és egyelőre mind unalmas, mind elcsüggesztő volt.

Az OWRC-ban felfigyeltem egy ír fiatalemberre, aki fele olyan idős volt mint én. Szeretett dolgozni és tanulni, mivel nem volt alkalma befejezni tanulmányait. Összebarátkoztunk: én magyaráztam neki a kémiáról, ő pedig engem nevelt angol tudásomban. Nem sokára elvégezte egyetemi diplomáját, esti tanfolyamon. Annak ellenére, hogy vonzódott az irodalom és a dráma felé, bevetette magát vegyi munkájába, és karrierjét a minisztériumra alapozta.

Munkám első kellemetlenségei kartársaim és főnökeim bürokratikus hozzáállásának voltak köszönhetőek. Például: összeállítottam egy automata bürettát ami automatikusan feltöltötte és beállította magát. Mellé ragasztottam egy kalibrációs skálát, ami az eredményt egyenesen BOD-ben adta meg. Ez a technika alaposan felgyorsította az analízist, de főnökeim sanda szemmel néztek erre. Bár engedték hogy használhassam, miután megmagyaráztam működését, más nem használhatta.

Egyszer amikor egyedül maradtam rendbe szedtem, modernizáltam a házi készítésű inkubátort. Pár hét múlva, mialatt ebédelni voltam valaki eltüntette az automata bürettát. Mit tehettem, jelentettem a dolgot Brunónak, kértem egy újat, majd ugyanúgy folytattam munkámat mint a

többiek: lassan, nehézkesen. Dick Millest, aki ismerte a múltamat, bocsánatot kért, és megjegyezte, hogy egy új modern labort terveznek, és ott jobban fognak menni a dolgok. Dick kitűnő úriember volt, aki rengeteget tett OWRC-ért, de kb. 4 év múlva átment a federális kormányhoz.

1958 márciusában kineveztek az OWRC kis laboratóriumához Napanee-ban. A labor célja egy új kísérleti víztisztítási módszer ellenőrzése volt, amit a Strahcona papírgyár próbált kifejleszteni. A berendezés egy három emelet magas torony volt, amit DowPack plastik lapokkal töltöttek. Ezekre novo biofilm kellett volna lebontsa a papírszennyvizet. Nem értettek ahhoz, hogy mi az eljárás alapja, így nem volt elég kontaktus idő, és meleg a toronyban, és persze nem sikerült elég BOD-t redukálni.

A labor szebb volt mint a torontói, de a felszerelés ugyanolyan ócska volt. Az előttem dolgozók naponta 2-3 óra túlórárt számláztak. Én átszereltem a felszerelést, automatizáltam amit lehetett és kicseréltem a desztillált víz berendezést. A vállalat mindenben segített, amit én viszonztam: a csepei papírgyárban megtanultam a papírgép beindításának számításait, így ezeket itt átadhattam. A változtatások után a munkám napi 4 órára csökkent. Az idő többi részében felmértem a gyár szennyvíz termelésének mennyiségét és helyét. Megmértem a biofilterben töltött időt, ami csak 2-4 perc volt, és így tiszta volt, hogy miért nem működhet úgy, ahogy tervezték. A hőmérséklet is messze túl hideg volt a baktériumok részére. A víz fenol tartalma 3-5000 ppm volt, elég ahhoz, hogy minden oldódás ellenére a Napanee folyó vize a városban kellemetlen fenol ízű legyen. Mivel Napanee-i kiküldetésem elhúzódott, nem tudtam tovább ingyen segíteni Dr. Dauphinée-nek. Bár befejeztem az ígért rajzokat és táblázatokat, laborja további segítségre szorult. Így felajánlottam, hogy betanítom feleségemet laboratóriumi munkára. Ő ezt kedvesen elfogadta, és így lett feleségem klasszikus specialistából, majd orosz tanárból és kötödei munkásból végre laboratóriumi technikus a Banting Institute-ban. Bár ezt a munkát soha sem szerette nagyon, mivel nem bízott tudásában, kitűnő technikus lett, akit a következő főnöke az Egyetemen "drágakőnek", illetve kincsnek titulált.

Napanee-i munkám eredményeit egy jelentésbe foglaltam össze, amit Pál Ottó lefordított. Főnökeim megköszönték, de nem értették vagy értékelték. Nemrég leltem rá papírjaim között, és meg kellett állapítsam, hogy első kanadai technikai munkám egész jó volt.

Az OWRC megnövelte a kísérletek és analízisek számát, és erre felvett több mérnököt és technikusot. Így telepítettek egy minta felvevő labort Sarnia-ban, a St. Clair folyó szennyezettségének ellenőrzésére. Itt is töltöttem pár hetet, és láttam, hogy itt is ugyanolyan primitív eljárásokat

használtak mint Torontóban. Az ott dolgozó fiatal mérnökök szívesebben vették javaslataimat, és értették, hogy a veszély nem a házi szennyvíztől ered, hanem a vegyipari csatornákból rejlik. Sajnos, ekkor még nem rendelkezünk analitikai technológiával, ami ezeknek mérését lehetővé tette volna.

Pittsburg-ben évente tartottak egy nagy analitikai kongresszust, amin tipikusan 400 vállalat és 7000 ember vett részt. Itt bemutatták a legújabb analitikai műszereket és kutatási eredményeket. Ajánlottam Delaportnak, hogy kellene ide küldeni valakit. Egy nappal a konferencia kezdete előtt megbízott, hogy menjek én. Mivel csak elsőosztályú jegyet lehetett már kapni, vettem egyet és elutaztam. Itt találkoztam Pungor Ernő professzorral, aki a Budapesti Műegyetemen a specifikus ion elektródok felhasználásával foglalkozott. Később a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta, sőt, a rendszerváltás után az Antall-kormányban Iparügyi Miniszter lett. Jó barátság alakult ki köztünk, és pár évvel később meghívtam Torontóba előadni a Magyar Mérnök Egyesület (KMME) égisze alatt. (Ezt több híres magyar előadó követte: Gábor Dénes, Teller Ede, Selye János stb., akiket az Egyetem és az Ontario Mérnöki Kamara (APEO) is szívesen látott a KMME rendezésében.) Hírnevük ellenére, ezek a híres amerikai tudósok szívesen adtak elő magyarul egy-egy kis – mérnökökből álló – közönségnek.

Amikor a konferencia számlámat benyújtottam, komolyan megróttak, mivel állami alkalmazott nem utazhatott első osztályon. Szerencsére Simpson megvédett, így nem vesztettem el állásomat.

Miután a látszólag biztos állás megvolt, a legfontosabb dolog részünkre az lett, hogy egy olyan nivójú és változatos társadalmi életet építsünk ki magunknak, mint amilyen az Óhazában volt. Arra törekedtünk, hogy hasonló széleskörű érdeklődéssel és ismeretekkel rendelkező, különböző foglalkozású és korú ismerős és baráti kört alakítsunk ki, mint amihez Magyarországon hozzá voltunk szokva. Köztük egyeseket a politika érdekelt, másokat a tudományok vagy a művészetek, különösen a zene és az irodalom, s sokan voltak olyan magukat még ifjaknak érzők, akik szerettek énekelni és táncolni. Minden alkalomkor igyekeztünk hasonló érdeklődésűeket s családjaikat összehozni s ezzel biztosítani élénk viták, jó hangulat kialakulását.

Mindannyian szívügyünké tettük, hogy a magyar kultúrát megőrizzük a magunk és utódaink számára és szálaít belefönjuk a kialakuló kanadai kultúrának szövetébe. Ugyanakkor, – míg a kanadaiak jóindulatúak és segítőkészek voltak –, társaságukba nemigen fogadtak be magunk fajta

jött-ment idegeneket, s ez részünkre sem volt kívánatos. Eleget voltunk velük együtt a munkahelyeinken.

Annál inkább érdekelt minket a régi kanadai magyarok élete és a szervezeteik, amelyeket már sok évvel azelőtt hoztak létre. Én csatlakoztam a Magyar Mérnök Klubhoz aminek már 1959-60-ban az elnöke lettem.

Mikor a montreáli csoportnak sikerült megkapni az engedélyt, hogy mint Chartered Association működjön, a torontói csoport is csatlakozott, s egyesülve alakítottuk meg a Kanadai Magyar Mérnökök Egyesületét (Hungarian Canadian Engineers' Association). Ehhez csatlakozott később több más város mérnök társasága is. Az Association működésére kidolgozott szabályzat (bylaw) a tagsággal kapcsolatban több megszorítást jelentett, s ezzel bizonyos fokig érintette az Egyesület működését. A torontói csoport szerette volna a tagságot kiterjeszteni a már meglévő minden tagjára, de ezt a Charter nem engedte meg. Sok proposíció kudarcba fulladt, s az ellenségeskedés akadályozta az együttműködés kibontakozását. Az elhúzódo tárgyalásokból a kiutat Herodek István diplomatikus javaslatai hozták, amire a tárgyaló felek (magam is kezdetől tagja voltam a tárgyaló csoportnak) addig képtelenek voltak álláspontjukat revideálni. Tulajdonképpen csak a Charter interpretálására készített bylaw szövegén kellett enyhíteni a Charter rendelkezéseinek fenntartása mellett, s a helyi egyesületek saját maguk részére külön bylaw-t készíthettek, amelyben csak az elnök és a titkár részére volt kötelező a helyi Professional Engineers' Association tagjának lenni. Az erre létrehozott bizottságok folyamatos alakulatokká váltak, s folyamatosan bővítették a vezetőségek jogkörét sőt a charter módosítását is sikerült elérniük.

Mindkét csoport több olyan társadalmi munkát fejtett ki, ami bővítette kis körünket. Több olyan előadást rendeztünk, amelyek az itteni technikai fejlődés eredményeit és irányát ismertették, lehetőleg a laikusoknak is érthető módon, vetített képekkel illusztrálva. Utána kávé mellett folytak a beszélgetések, ismerkedések. Minden évben rendeztünk egy bált. A montreáliak Szt. István bálja az ottani magyarság évi táncos összejövetele volt, ami inkább felelt meg az itteni Helikon bálnak. Az itteni mérnök bál szerényebb volt, de általában szerény kereteink között maradvá is kellemes emlékeket idéz. Első báljaink álarcos bálók voltak, s ez maga is újdonság volt a torontói társadalmi életben.

Az Egyesület vezetősége havi ülésein főleg tagság szervezéssel; az újonnan jött részére állásközvetítéssel; tanácsadással, véleményezéssel, az APEO-ba való felvétel elősegítésével foglalkozott, de a rendezvények előkészítése, a montreáli tagsággal rendszeresített évenkénti találkozót is

beleértve, a szükséges anyagiak előteremtése is sok munkát igényelt.

Mi a magunk kis körében – Körmenyék kezdeményezésére – nagy fába vágtuk a fejszénket: egy pár zenekedvelő barátunkkal összeállva, összegyűjtöttünk kb. 900 magyar nóta szöveget egy füzetbe, amelyet azután Körmenyék sokszorosítottak, s azt az emigrációnak a világ minden sarkába eljuttatták. Sok kellemes este eltelt azzal, hogy összejöttünk valamelyik családnál s a finom magyar ételek s italok mellett a dalok pontos szövegét próbáltuk együttesen eldönteni, míg közben egy páran a kellő zenei alátámasztást biztosítottuk zongorán, s hegedűvel kísérve a daloló népet. Közben alkalom adódott, hogy a régi szép, és nem olyan szép, időkre emlékezzünk s biztassuk egymást, hogy így – dalolva – csak megszokjuk egymást: mi és Kanada. De ahhoz, hogy ezt az életnívót fenn tudjuk tartani, több pénz kellett. Míg Magyarországon voltam, volt egy pár bőriparral kapcsolatos találmányom, amit az állam megvett és amiért találmányi díjat fizetett. Amikor eljöttünk Magyarországról, ezt a pénzt befagyasztották és ráadásul egy másik találmányomat még el is kobozták, ami azután hogy elhagytuk Magyarországot, jelent meg egy angol nyelvű szaklapban. Mint sok más magyar feltaláló, én is rájöttem, hogy a régi szerződések a díjak megszűntével érvénytelenné váltak, és hogy ezeket a találmányokat el lehetett adni a nyílt piacon bárkinek. Ehhez nekem olyan vállalkozóra (üzemre) volt szükségem, amelyiknél olyan tételben lehessen mintát készíteni, hogy a potenciális felhasználók azzal ki tudják értékelni az anyagot.

Elsősorban gyógyszergyárakkal próbálkoztam, miután a gyógyszer alapanyagok előállításához olyan készülékeket használnak, amilyenekre többek között nekem is szükségem lett volna.

Találtam is egy vállalatot, aminek nem volt ugyan felszerelése, de hajlandó volt egy üzemszert felállítani azzal a feltétellel, hogy először részükre megoldok egy szintézis problémát, ami lehetővé teszi, hogy egy akkor új nyugtatóra, a Chlorpromazinra megkapják a gyártási engedélyt (compulsory licence-t) az akkor érvényes kanadai törvények alapján. Ez nekem nem jelentett nagy problémát, miután Magyarországon több eljárást dolgoztam ki, gyárakat és gyárrészeket terveztem, kiviteleztem és üzembe helyeztem. De ilyen munkához sok pénz kell, több fokozat felállítása szükséges, amihez jól koordinált személyzetet kell összehozni, betanítani, irányítani és ellenőrizni.

A vállalattal, A Gryphon Laboratory-val – az amerikai Paul Maney Co. kanadai alvállalata volt – megegyeztünk, s ők tudomásul vették, hogy én mindezt egy megfelelő, általam összeállítandó személyzettel melékmunkaként, az OWRC állásom megtartása mellett fogom megcsinálni.

Ennek megfelelően, én elkészítettem a szükséges terveket idő beosztással, fokozatonkénti hely-, idő-, személyzet-szükséglet részletezésével s elkészítettem egy "critical path" vázlatot a várható kiadások részletezésével. Tulajdonképpen nem kis dolog volt egy részemre idegen területen egy átfogó akadémiai felkészültséget és komoly szakmai gyakorlatot igénylő feladat elvállalása. Miután magyarországi hasonló munkáimról hivatalos irataimat látták, minden további nélkül elfogadták az ajánlatomat.

Így elkezdődött két párhuzamos karrierem: az iparban, ahol rosszul fizettek, de engedték, hogy fantáziám szerint fejlesszem az üzemet, és a kormánynál, ahol a bürokrácia és a gyenge kollégák megakadályozták a fejlődést, de biztonságos állásom volt.

Egy éjjel, 1959 elején leégett a labor. Volt egy olyan álhir is hogy Capt. Delaport személyesen gyűjtötte fel, hogy meggyorsítsa az új laboratórium építését. Így ideiglenesen egy elhagyott, félig leégett iskolaépületbe települtünk át, ahol most a Sutton Place Hotel áll. Itt sokkal több helyünk, és kellemesebb munkakörülményeink voltak. Sok asztal és munkaasztal állt rendelkezésünkre, amit nagyjából úgy rendeztünk be, ahogy ajánlottam Brunónak. Neki felállítottak egy íróasztalt az egyik munkapad végén. Én magamnak egy egyszerű asztalt raktam keresztbe. Erre Bruno rögtön kijelentette, hogy nekem nem jár egy íróasztal. Ezt sikerült megoldani azzal, hogy raktam rá egy bürettát, átváltoztatva ismét labor asztallá. Itt töltöttünk egy teljes, eléggé haszontalan évet.

Ahogy nyelvtudásom javult, jobban elismerték tudományos és mérnöki tudásom. Harcoltam az OWRC elismeréséért, és javasoltam, hogy embereink jobban ismerjék meg az ipari eljárásokat, hogy munkájukat erőteljesebben végezhessék. Megmagyaráztam a láthatatlan mérgező anyagok fontosságát a vízben és levegőben, és elfogadtattam mérésüknek szükségességét.

Amikor a japán higany- és kadmium-mérgezések híre kijött, és Rachel Carson könyve a DDT és egyéb rovarirtó szerek hatásáról "best seller" lett, a környezetért felelős hatóságokon pánik tört ki. Svédország messze minden más ország előtt vezetett a környezetvédelmi tudományokban. Ők állapították meg, hogy a japán "minemata kór" oka a higany, és hirdették a nehézfémek veszélyességét.

Ekkor Finley, egy finn doktorandusz a torontói egyetemen felmérte a higany-szennyeződést kanadai vizekben. Eredményei annyira riasztóak voltak, hogy tézise befejezése előtt széles körben próbálta felhívni a figyelmet a helyzet súlyosságára. Az egyetem bürokratai nem akarták elfogadni diploma munkáját. Munkája eredménye viszont a problémák

széleskörű felismerése volt.

1964-ben kineveztek az ipari szennyvíz laboratórium helyettes vezetőjévé. Bár Bruno hatásköréből sikerült kikerülni, Simpson maradt a főnököm. Meggyőztem a vezetőséget, hogy az ipari szennyvíz nyomelem és egyéb mérgező anyagainak analízise magasabb képzettséget és jobb felszerelést igényel, és szükség van több tudósra. Gerry Ronan kitűnő angoltságával sokat segített nekem ebben a kezdeményezésben. Javaslatomat elfogadták, és alapítottak egy új részleget “Chemistry II” néven. 1968-ban kineveztek ennek a részlegnek a vezetésére. Ugyan Simpson megtartotta magánál Ronant, nem tudott neki elég érdekes munkát adni, így volt alkalmam továbbra is támaszkodni segítségére. Miután John Neil lett az igazgató, magához vette, és betanította Gerry Ronan-t. Nem sokkal utána elhagyta a minisztériumot és privát iparban először egy víztisztító berendezéseket tervező vállalattal dolgozott, majd egy modern halüzemet nyitott egy elhagyott víztisztító üzemben. Helyét, mint igazgató, Gerry Ronan vette át.

Ezalatt folytattam a gyógyszeripari munkám. A Gryphon vezetősége elfogadta, hogy a programot az OWRC-i főállásom mellett fogom vezetni. Ilyen dupla munkához Pesten hozzászóktam, így nem jelentett nagy nehézséget részemre. Magam köré olyan embereket vettem fel, akikről tudtam hogy szorgalmas, szakképzett munkások lesznek, és fogják követni irányításomat. Munkájuk mellett elvártam, hogy jó vezetők legyenek a saját munkakörükben. Fontos volt, hogy pontosan megértsük egymást, mert tévedések nem csak anyagi kárt, hanem baleseteket is okozhattak volna. A csoport elsősorban magyarokból állt. Udvardy Ottót még Simontornyáról ismertem, de előtte ő és Wyhovszky Gyuri is tanítványom volt a Műegyetem esti tagozatán. Dr. Varga Andor (Bandi) a Chinoin vegyésze volt, kitűnő anyagismerettel rendelkezett, és a gyógyszeripari eljárásokkal is tisztában volt. Ismereteink egymást kitűnően kiegészítették, és természete is megnyerő volt. Egy életünk végéig tartó barátság alakult ki köztünk. Különben Bandi Olaszországban végzett, így tökéletesen beszélt és ‘mutogatott’ olaszul. Ez előnyünkre vált a gyár olasz munkásainál.

Felvettem egy nyugdíjazott olasz professzort is. Dr. Luchetti kitűnően értett a kisméretű, laboratóriumi szintézisekhez. Varga Bandi persze könnyen érintkezett vele, és így az átmenet a laborból a “pilot scale” félipari méretekre gyorsan és olcsón haladt.

Ahogy a program momentumra nőtt, úgy nőtt a csoportunk is. Szirt Ferenc még előttem a Gryphon-nál dolgozott, mint MEOs. Loch Cameron egy kitűnő ezermester volt, aki papírszalvétára rajzolt terveim alapján min-

dent megtudott építeni. Privát házban nem volt ilyen sikeres – hiányzott belőle a szépérzék, és több dolgot összecsapott nálunk.

Sajnos Udvardy Ottó két év után elhagyta a vállalatot. Ő a ragasztó iparban futott be sikeres karriert először Torontóban, majd Ottawa-ban, és ismét Torontóban. Társadalmi, baráti kapcsolataink azonban mindvégig megmaradtak. Farkas Gyurit én helyeztem át az Omega Laboratories-hoz, mivel itt neki megfelelőbb, komolyabb munkakört kapott. A magyar gárda tagjaihoz tartozott Vágó Mariann, Gábri Elemér és Demjén Borbála is. Kevesebb sikerem volt Tóth Józseffel, aki nagyon bürokratikus és intrikus volt. Megrontotta a légkört a laboratóriumban, és a vezetőség bizalmát is csökkentette a kutató csoport munkája felé. Mivel ő a gyár QC – minőségellenőrző – laborjában volt, nem esett hatásköröm alá. Mindenki hajlandó volt sokat és sokáig dolgozni. Így a minisztériumi technikai munkám unalmából élvezet volt ide menekülni.

A vállalat vezetősége három tagból állt: John Cook volt a gyártásvezető, Miller volt felelős az eladásért és Don Smith a gyógyszerész, felelős a kormány rendeletek betartásáért. Mr. Miller egy igazi úriember volt, jóhiszemű és abszolút becsületes. Nem nagyon örült, amikor kísérleteink nagyobb mennyiségű oldószert használtak. Így mind szigorúbb elővigyázatosságot követeltünk. Cook viszont inkább siettette a programot. Az eredeti terv szerint csak annyi chlorpromazine-t kellett volna gyártanunk, ami a klinikai és stabilitási kísérletekhez kellett. Be kellett bizonyítani, hogy anyagunk egyenértékű a Rhone-Pulanc által gyártott anyaggal. A kanadai, ún. compulsory license, azaz kötelező engedély kiadása egy alapjában véve bürokratikus, bírósági eljárás volt. A szabadalom tulajdonosa persze, ügyvédek hadseregével harcolt azért, hogy szabadalmát és így monopóliumát megvédje. Magyarországi jogi élményeim ugyan kellemetlenek voltak, de itt azt tapasztaltam, hogy a bíróság hallgat a megfelelően megalapozott szakvéleményre, így itt, és több más ilyen ügyben sikeres voltam. Mire megkaptuk az első engedélyt, már felállítottak erre a célra egy új vállalatot, Microchemicals néven. A laboratórium kidolgozott eljárásokat Stelazine és később egy egész sorozat tricyclikus nyugtatóra és depresszió elleni gyógyszerre. Mr. Miller félelmei nem voltak alaptalanok. Egy kis tűz gyulladt ki a laborban, amit Varga Bandi gyors beavatkozása sikeresen eloltott. Amikor egy másik kísérlet túlforr, Cook rögtön elbocsátotta Varga Bandit. Az ő veszteségükre, Bandi erre Dán Laci aránylag új, kis Novopharm cégéhez állt be, ahol része volt a cég kifejlődésének, mint Kanada legnagyobb, több száz millió dolláros gyógyszergyára.

Az akkor városszéli Haines Rd-on egy üres telket vettek, ahol egy nagyon szép kis üzemet építettek terveim szerint, ami a félépári és ipari gyógyszergyártási eljárásokra alkalmas volt. A laboratórium új eljárásokat dolgozott ki a nagyszerű Librium, Lorazepam és Valium nevű gyógyszerekre is.

A vállalat hamarosan ismert lett szaktudása alapján. Ugyanakkor el-lenségeket is szerzett magának a nagy gyógyszergyárak közt. Cook – tanácsom ellenére – felvett egy japán vegyészt, remélve hogy megnövelheti a gyár termelékenységét. Őt nevezte ki művezetőnek, s csak Cooknak volt alárendelve. Az új ember sok drága hibát követett el, és persze, nem ismerte az eljárások alapjait. Azt remélte, hogy minden tudásunkat átadjuk neki vagy Cooknak, és ránk nem lesz többet szükség. Amikor Miller tiltakozott, Cook sikeresen kijátszotta. Cook ‘gamblirozott’ egy pár szerződéssel – olyan anyagokra amire még nem volt teljesen kidolgozott eljárás –, és ennek eredményeképpen a vállalat anyagi veszélybe került. Erre a gárda egy részét elbocsájtotta. Többnek magam szereztem állást más kisvállalatoknál, akikkel már kiépítettem kapcsolatokat. Így Szirt Ferit áttettem az Omega Laboratories-hoz, ahol segítettem allergen próba injekciók kidolgozásában.

Dán Laci, aki nemrég kezdte a Novopharm vállalatát, gyakran meglátogatott, és anyagjaink eladásában részt vett. Később átvette két emberünket, és fiam Levente is konzultált neki.

Wyhovszki Gyurit felvettem a Minisztériumba, ahol mint analitikai specialista elismert tudós volt nyugdíjazásáig. Specializálta magát az olajfoltok eredetének kinyomozására, és sok sikeres perben volt koronatanú. Nagy Lajosnak, Gyuri asszisztensének, az egyetemen sikerült állást szerezni. Az olasz professzor elvált feleségétől, és visszament Olaszországba, itt hagyva volt feleségét és két gyereket.

Sajnos, a Microchemicals menthetetlen állapotba került. Ahogy Wyhovszky Gyuri mondta Cooknak – “csak azért mert felveszel egy fehér lab-köpenyt, azt hiszed, hogy te is egy vegyész vagy, és amit látsz egyszerű. Hibáid költségesek, és el fogod veszteni a gyárat.” Míg az anyagi helyzeten Miller és Smith segíthettek volna, sajnos mindkettő rövidesen meghalt. Smith egy teljesen váratlan szerencsétlenségben – megcsúszott az út szélén, és egy teherautó alá esett –, míg Miller öngyilkos lett.

A gyárat átvette, és lebontotta egy amerikai cég. Időben, mert a mai törvények szerint a földre szivárgott oldószerek eltakarítása vagyontárgyba került volna. Cook-kal kiegyeztünk egy részemre gyenge végkielégítésben, és konzultánsi működésem áthelyeztem az Omega Laboratories-hoz. Itt építettem egy aszeptikus injekció töltő szobát, ultraviolet lámpák

segítségével. Ezek automatikusan elaludtak, ha valaki belépett. Ultraszűrő berendezés tisztította a levegőt. A munkások védőruhában és maszkban dolgoztak, mivel az anyagok általában nagyon erős allergensek voltak. Így például gyártottak gomba- és penész-gomba kivonatokat. Ezeknek termelésére is terveztem megfelelő berendezéseket. Ez a kis üzem is kinötte magát, hogy fel kellett vegyen egy végzett tudóst.

Ahogy a minisztériumi munkám mind több felelősséggel járt, csak kis problémákat vállaltam el, amit 2-3 hétvégén be tudtam fejezni. Az első kliensem, Mr. Haberman (még 1959-ből) felkért, hogy szedjem rendbe a Clark Laboratories nevű vállalatot. De ezzel megvártam nyugdíjazásomat, miután még 5 évig mind több munkát végeztem a vállalat fejlesztésén.

Az 1968 utáni tíz év alatt – nyugdíjazásomig – energiámat a laboratórium fejlesztésére fordítottam. Azt akartam, hogy az MOE egyenlő szintre kerüljön a világ legjobb környezetvédelmi laboratóriumainak.

A tudomány nagyon gyorsan fejlődött, nem utolsósorban az analitikai műszerek és módszerek fejlődése miatt. Csoportomat átkeresztelték “Environmental Trace Contaminants Section”-re, és megkapta a lehetőséget, hogy gyorsan fejlődjön és résztvegyen új kutatási programokban is.

A minisztérium rövidesen belátta, hogy az OWRC-nek épített laboratórium közel sem elegendő azoknak a feladatoknak az ellátására, amiket a környezetvédelem széleskörű fejlődése megkíván. Az észak-dél irányú Islingtonból ágazik le a bekötő út, amit az OWRC -ről Resources Roadnak neveztek el, nyugat-keleti határa a 401-es highway. Ezen a bekötő úton sorrendben található egy sörgyár, az Egészségügyi Minisztérium kísérleti épülete, és egy később épített laboratórium, amelyet a Munkaügyi Minisztérium vett át. Az út végén volt az OWRC, amely után egy nagy szakadék következett.

A döntés az volt, hogy ezen az oldalon kell a terepet úgy átalakítani, hogy egy négyemeletes épület oda beépíthető legyen. Ehhez még az is szükséges volt, hogy az épület külső oldalán futó két sávós út a keleti oldalon is folytatható legyen. A munkát a Fischer, Tedman és Tsa. cég vállalta azzal, hogy ők megtervezik a laboratóriumot, mint egy üres skatulyát, amibe betervezik az összes szükséges vezetékeket úgy, hogy az épület fala mentén stratégiaileg elhelyezett üreges tartóoszlopok és a dupla fedémszerkezet segítségével a laboratórium infrastruktúrája biztosítva legyen.

Mindez úgy lett elkészítve, hogy a laboratóriumi berendezés még nem létezett. A minisztérium végül is engem bízott meg azzal, hogy a belső elosztást megtervezzem az odajövő belső berendezésekkel együtt. Ez nem

vonatkozott az épület alsó részén levő raktárhelyiségekre. Azok beosztását, felszerelését az építő vállalat megtervezte, az érintett osztályok felülvizsgálták, s a minisztérium jóváhagyta.

Az épület egy része a Research Branch-hez tartozott, ami az új (fő) épület földszintjét foglalta volna el és ami irodája részére open-concept design-t kért. A tulajdonképpeni kutatásokra egy külön épületet szándékoztunk építeni, amelyben minden szekció végezhetett nagyméretű kísérletet. Ez az épület magjában már megvolt, de az eredeti beosztásában nem felelt meg a tervezett céloknak.

Visszatérve a főépülethez, itt legalul voltak a raktárak, ide az épületek háta mögött levő útról egyenesen be lehetett menni teherkocsiknak is. Az összes emeletet mindkét oldalon két lift látta el, plusz hely volt egy csomagszállító lift részére is, de ez egyelőre nem készült el.

Az emeletekre meghatároztuk az oda jövő berendezést és annak súlyát. A régi épületből megmaradt – mint általános szolgálatú helyiség – a díszítésként ható félkör alakú étkező, a kétemeletnyi magas előadóterem, előtte széles folyosóval fönt az első emeleten, ami aztán folytatódott egészen az új épületig. Az ott levő üres térség egy kis egészségügyi részlegben túl kihasználatlan volt. Ezt az egészet a biológia kapta, amelynek irodái a negyedik emeleten voltak, ugyanarra a szintre került a bakteriológia, és helyet biztosítottunk egy szabályszerű virológiai laboratóriumnak is. Ez azt hiszem, mára sem készült el, miután ugyanamellét a bevezető út mellett van az egészségügyi minisztérium kísérleti épülete, ahol bakteriológiai és virológiai kísérletek már régóta folytak.

A 3. emelet teljes egészében az LSB (Laboratory Services Branch) részére volt fönntartva. A 4. emeletre egy fizikai laboratóriumot terveztünk. (Egy levegő szennyeződést tanulmányozó osztály a MOE központi épületében működött erre a célra nem éppen megfelelő kis részlegben. Ezt áthoztuk az új laboratóriumba, s itt integráltuk. A laboratórium drága gépei kaptak itt helyet: egy 230.000-szeres nagyításra képes transzmissziós elektronmikroszkóp, külön helyiségben egy 160.000-szeres scanning electron mikroszkóp, egy másikban az x-ray diffraction equipment és egy külön részlegben egy széria modern optikai mikroszkóp, mindegyikhez volt megfelelő preparatív tér. A csoport vezetője egy jól képzett, német eredetű mérnök: Art Reiner, helyettese Jim Pimenta, (ázsiai), egy afro-amerikai kezelte az x-ray diffrakciós komplexumot, s Reiner irányította a mindenkori mikroszkópos technikusokat. A gépek, s az általános tisztaság vonzotta a látogatókat, az ott dolgozókat, akik magukat jó humorral idegenlégiónak nevezték. Az összhelyiséget tekintve nem volt nagy, de jól szigetelt fődé-

meket és választó falakat igényelt, miután a vizsgált részecskék általában szabad szemmel nem voltak láthatóak. Ez a laboratórium főleg a finom elosztású ásványi lebegő szubmikroszkopikus szálcáskákat próbálta meghatározni, és kiválasztani a rák okozó kristályos szálcákat (az azbeszt szál hosszúsága legalább kétszerese a keresztmetszetének, de olyan kicsi, hogy még kétszázévezres nagyításban is alig található meg a többi mikroszkopikus lerakódás között. Rákkeltő hatása fizikai és kémiai tulajdonságainak tulajdonítható, amik ilyen méretek mellett nehezen meghatározhatóak. Nem csoda, hogy az óriási masina, bár kezelése könnyű, hamar kimeríti a kezelőit, akiket gyakran kellett váltani.)

Ugyanezen az emeleten a középén zárt téglalakú részt foglalt el a bakteriológia, sorozatos műhely asztalok, centrifugák, inkubátorok, erlenmeyerek, petry-tálacskák, mikroszkóp asztalok és a szokásos egyéb bakteoriológiai laboratóriumi eszközök között. A körben levő helyiségek egy-egy kutatási problémát szolgáltattak, ahogy azok felvetődtek, mint pl. az Ames-test, ami részére csak később tudtuk a megfelelő kis laboratóriumot kialakítani.

A födémnek azon része, ahova nagy súlyú gépek, mint a spectograph vagy a spectrophotometer kerültek, külön megerősítést igényelt.

A gépek mozgatására számítva a folyosók terherbírása is a szokásosnál erősebb volt. A többi laboratóriumi gép a 3. emeleten bárhol elhelyezhető volt. A födémeket hosszában két folyosóval három részre osztottuk. A középső rész mindkét oldalán nyitott tér maradt közlekedésre, az egyikre jöttek föl a liftek, és ott elég térség maradt a minták átvételére. A liftek másik oldalán a kijárat az irodára nyílt. Itt elegendő hely volt a fölhozott minták szétosztására.

A 2. emeleten a research és biológia osztoztak, az esetleges üresen maradó részt mindig az LSB szerezte meg, még a kísérleti épület alagsorában is. A berendezés kiválasztása az én feladatomban volt és én mindig magammal vittem annak a szekciónak a vezetőjét, akinek a laboratóriumába elsősorban kerestük a legjobbnak látszó készüléket.

A többi berendezés az ún. Pittsburgh konferenciákon került bemutatásra. A vállalatok szakemberei megmagyarázták, hogy hogy dolgoznak és mit tudnak ezek a gépek. A gépek közötti válogatás nagyon időrabló feladatnak bizonyult, ezek kiértékelése csak hosszabb gyakorlat után volt lehetséges.

A szervesetlen analízis készülékei sokféle alapelven dolgoznak. Az alapkövetelmény, hogy az izzó anyag gáz állapotba kerüljön, amikor is már az atomok egymástól függetlenek. Az ezekre ható mágneses

(elektromágneses) tér eltéríti az egyenes pályáról; amint a töltött falat érintik, kiszűnek, s ezt a gép fölveszi és méri. A molekulák szétbontására sokféle rendszer alakult ki, arra törekedve, hogy az analizáló eszköz súlyát és nagyságát csökkentsék. A szétváló atomokat magas hőmérsékletnél a spectograph pontosabban meghatározza. A nagy súlyú elpárologtatón kívül a gép hosszúsága lehetővé teszi a jobb szétválasztást és a jelzések fölvételeire (az elektronok szétválasztására) ugyancsak nagysúlyú elektronika szükséges.

Ezek a nagysúlyú gépek lassan kikerülnek a használatból, mert az inductively coupled szisztémával sokkal kisebb helyen, aránylag egyszerűbb berendezésben 10,000°C biztosítható ugyanaz az eredmény. Aránylag egyszerűbbek és kevésbé költségesek az ún. atomic absorption spectrophotometerek, amik kisebb területen elférnek, működtetésük egyszerű, kapacitásuk viszonylag nagy.

Lényegében az épület emeletenként egy-egy laboratóriumi részleget (szekciót) foglalt magában. Ez azonban nem ilyen egyszerűen történt, mert az alagsor már eleve a minták és a felszerelések ki- és beszállítását szolgálta. Ezeknek elosztása nem a szerelvény csatornákon történt, hanem külön lifteken mentek föl. Három-három különböző lift az épület mindkét oldalán. Az egyik személylift, a másik a laboratórium különböző szükségletei, gépei és a minták nagy részének szállítását szolgálta, a harmadik liftet automata berendezésnek szántuk, a mintáknak az előírt analitikai helyére való eljuttatására. A három lift a raktártól indult a legfelsőbb emeletig. Eleinte csak két lift volt, és az automata liftnek csak a helye volt meg, az később készült el, s hogy milyen mértékig volt kihasználva, azt ma már nehéz megállapítani.

Rájöttünk, hogy a természetvédelem megkívánja, hogy ne egymástól függetlenül nézzünk egy-egy anyagot, vízben vagy levegőben. Központosított tudás megkívánta hogy mind szélesebb körű diagnosztikai kapacitásunk legyen, és az adatokat átfogóan tudjuk kiértékelni. Így 1974-ben egy új pozíciót állítottak fel, aminek címe “Chief, Ecological Research”, és engem neveztek ki a pozíció betöltésére.

Az eredeti osztályomat ketté választották; “Inorganic Trace Contaminants” és “Organic Trace Contaminants” részlegekre. A két osztályvezető kinevezése sok vitával és haraggal végződött, de idővel nagyon jól sikerült. Minden tudományos munka az én irodám felügyelete alá esett, és felelős lettem a tudós gárda felvételéért is. Mandátumomba tartozott a minisztérium munkájának ismertetése a szakirodalomban. Kineveztek az új címem

mellett igazgató helyettesnek is, így befolyásom a MOE munkájában ennek megfelelően nőtt. Tagja voltam az Internation Joint commission-nak, a nemzetközi tanácsnak, ami felelős volt a Nagytavak ekológiájáért, és így részt vettem a nemzetközi tudományos programok, és törvényjavaslatok kidolgozásában is.

A kötelező nyugdíj kort, a 65. évet, 1978 végén értem el, és így 20 évvel azután, hogy a Richmond Street-i bódében elkezdtem dolgozni, a világ egyik legmodernebb laboratóriumát hagytam magam mögött. Míg kezdetben 40 technikai szakértő és 2 adminisztrátor foglalkozott a Tartomány környezetvédelmével, 20 év után már több mint száz tudományos ember tartott el, valamint 900 adminisztrátort, több modern laboratórium és iroda épületben.

HARMADIK RÉSZ

FÜGGELÉK 1 / APPENDIX 1

Summary and English version of the emigration 1957-1978

This brief look into the past was written for our descendants who at some time, when their years are waning, will perhaps think about the fact they know little if anything about their past. Many questions will arise in them but those who could answer will depend belong past away. Documents were scattered along our travels, and the recording on the frontispiece of the ancient family Bible, those coming into this world and those leaving it, is no longer fashionable. The New Society has banished the traditional Bible from its home library. Questions which may be of interest from the dim past may include the following;

Who was the first member of our family to come to North America and when?

Was he alone, or was his family with him?

Whom did he leave behind from his immediate family?

Wanted he leave his family, his friends and his home?

Where did he come from, which currently, which nationality?

What were the key characteristics of his nation? what were its strengths, weaknesses, and where did they come from?

There will be many other questions, which I started asking myself after I have spent several decades in Canada. My name was Diósady (Landt) Pál, when I arrived in Canada on July 27th 1957. My wife, Szabó Irén Anna, called Inci by everybody and Piti within the family, was one year younger than me, brought our only son Levente László, then 13. We shared all joys and hard ships for more than 60 years until my death.

Among our immediate family we left behind in our native land, which to me includes current day Hungary as well as Transylvania, included my mother whom I left in my brother Gábor's care, his estranged wife and their daughter. Inci's adoptive parents Krasznai Sándor and his wife Patyi (her natural aunt), lived in Nagyvárad (Oradea) with their daughter, Klárka. Their son Gyurka and his wife Gabi stayed in Pét with their two

small boys. My older brother Lant György lived in Bucharest with his wife and daughter. However the two of us never got along and it did not keep up our contacts. Of course we left behind a number of close friends and more distant relatives, about whom he will read later on. Perhaps the hardest thing to leave behind was a native land, which has been The Home of our ancestors for more than a thousand years.

The origin of our nation, the Magyar nation has been the subject of much research and speculation over the centuries. Unquestionably our ancestors came from the east and perhaps were relatives of the Huns. In Europe the Finns and Estonians had similar languages. Research during the 20th-century found traces of which indicated that an Asian tribe split into numerous factions but kept their ancient rituals and certain elements of the language. Searching for our ancestors in Asia Sándor Kőrösi Csoma and Aurél Stein became world famous explorers.

Among the Asian hoards that invaded Europe over the past two millennia, only the Hungarians managed to remain and settle. This was due to the fact that our king, István I converted to Roman Catholicism along with his nation, and thus under the protection of the bishop of Rome he could forge a unified nation from the seven warrior tribes of Árpád. (The Christian world was divided between the Eastern Orthodox and Western Roman Catholic empires, both of which were eroded by the growing power of the Ottomans.) The Hungarians were the only people from the East that survived the turbulent last thousand years of European history.

It is possible that by the time someone will read this, the once powerful Hungary, our country of origin will no longer exist on Europe's map; however it is also possible that our new home Canada will also cease to exist. Hungary was a bastion that protected the West from invasions from the east and south for more than 500 years.

Over the past 1100 years Hungary fought numerous wars, won many battles but it's wars were rarely successful. On occasion the country lost as much as 90% of its male population yet survived. Its rulers chose immigrants carefully: Germans and Swiss who had advanced agricultural technology and trades, Italian artists and artisans, all of whom quickly became part of the nation. Several other small national groups have melted into the Hungarian nation, adapting its language and beliefs but adding to its culture. All this demonstrates the statesmanship of its rulers.

The revolution of 1848 was defeated by the Austrians with Russian help. Less than 20 years later the monarchy came to an agreement with the Hungarian nation and under Franz Joseph became the Austro-Hungarian

empire the largest political entity in Central Europe. (History remembers Ferenc Deák, the architect of this compromise as the wise man of the country, who brought about the economic prosperity enjoyed by the country between 1867 and 1914. Unfortunately he gave up the control of the armed forces to the Austrians, which resulted in Hungarian troops being pushed to the forefront and towards major losses during the two world wars, resulting in the loss of most of Hungary's territory to the victorious allies.

The Hungarian part of the empire, including our immediate home Transylvania was larger but economically less well developed. The First World War brought about the dissolution of the empire and the loss of two-thirds of Hungary's territory. The victors the light to the monetary and on the remote areas they have created, without much forethought the eventually dissolving countries of Yugoslavia and Czechoslovakia. By eliminating the monarchy, this buffer between the West and Russia, the victors created many future political problems.

Among those nations who came here from the east only the Finns and Estonians who were on the northern edge of Europe, and the Hungarians were the only ones whom the West could not engulf, chase out or destroy. The Hungarians remained four and in this corner of the world, and were not very popular among Europe's larger nations, due to their belligerence, bluntness, and honesty. The small nations surrounding Hungary viewed it with a mixture of envy and fear, due to the strong work ethic, organization and effectiveness. After losing wars the neighbors including even the Austrians never failed to take bits of territory.

On the other hand over time many people immigrated in to Hungary from the neighboring states and joined their relatives who were already living in the country and have become part of it. Many among them joined the leading classes of the country, and became defenders of Hungary's freedom. They were welded into a strong nation, which was stronger than its component parts. Unfortunately the peace treaties after the World Wars were dictated by revenge, and driven perhaps by the hope that sooner or later the nation will disappear.

In the 20th century, and especially during the two world wars and the terrorist regimes following them, Hungary lost the best of its men. The nation's unity weakened, giving an opportunity to its enemies to further demoralize the country. The nation survived the First World War, the loss of its territories and the revolution following it. The Second World War, and the following Communist dictatorship not only eliminate the ruling

elite, it effectively destroyed the middle class, and took away the ambition of both the working and the farming class. The biggest damage inflicted by this regime was on the national character: nationalism, religion respect for others, helpfulness, diligence and decency were eliminated to be replaced by love for money, servitude and crime. The willingness of the nation to survive was sapped.

High during the past century Hungary has been attacked slightly or openly, and despite the fact that it had a relatively higher level of culture than the countries around it its relative ineptness in foreign politics has threatened its very existence. Today, in the neighboring countries are trying to deny Hungary's achievements in science arts and culture, or are trying to appropriate them. But for you here are a few by no means exhaustive examples of Hungary's contribution to the world's highest values.

During the reign of King Matthias (Mátyás) Hungary was Europe's cultural center, having the world's largest collection of books (Corvina), and had a flowering literary scene, when some the neighboring countries have not even been introduced to the printed word. Many musicals are still played in Western theaters. Hollywood's founders included many Hungarians including Michael Korda, Zukor, Tony Curtis, Miklós Rózsa. Western Europe and the U.S., though cradles of classical music, often named Hungarian conductors to the helm of their orchestras (Ormandy, Szell, Reiner, Solti, Fricsay to name a few). Hungarian composers such as Franz Liszt were at the pinnacle of their art, as were Béla Bartók, Zoltán Kodály or György Ligeti. Franz Lehar and Imre Kálmán represent Viennese Operetta, although many of their works now well known everywhere, they were originally written and produced in Hungary first. Some of the greatest classical composers, including Haydn and Beethoven lived and worked in Hungary.

Among our outstanding painters, sculptors and architects many are known in the West. Some have studied in the West while others worked there, often at the forefront of new cultural styles. Budapest is full of beautiful buildings and statues. among them the Parliament Building is considered by some to be the most beautiful in the world. Across from it on the other side of the Danube the royal palace and Fishermen Bastion overlook the 'not so blue' Danube. The coronation cathedral, the Basilica and the Opera House may be somewhat smaller than their western counterparts, but are their equals in beauty.

Much of the capital's architectural treasure was damaged during the Second World War, and the restoration is still ongoing in the 1990's.

Due to Hungary's isolation it is easy to forget that the first dynamo,

the transformer, carburetors and matches were invented and manufactured first in Hungary. Count Zeppelin has built his first airships based on plans obtained from the Hungarian Daniel Schwartz. Theodore von Carman is the father of Aeronautics, count Roland Eötvös established geophysics as a science. Less spectacular but more widely used is Biro's invention: the ballpoint pen.

The education system, introduced in the late 19th century, allowed excellence to flourish independent of economic status, resulting in more than 14 Hungarian Noble Prize winners.

John Neumann established the basis of modern digital computers, his classmate Eugene Wigner, together with Leo Szilard initiated the American atomic bomb program, while Edward Teller was the father of the hydrogen bomb. While these latter instruments were feared, their deployment prevented the expansion of the Soviet empire, and eventually led to its demise.

The Hungarian students usually do well on mathematical physical and chemical competitions - and tradition followed by my grandson Laslo, who represented Ontario on a winning team in international Mathematics competition. In a related art, chess, Hungarians have also done very well, especially among women. The Polgar sisters became the first female grandmasters. The Rubic cube is perhaps the best known logic puzzle game. Its inventor is the son of a famous airplane designer, whose airplanes were the best even during the dark ages of communism.

The medical science also counts among its greats Semmelweiss and the Nobel winning Zsigmondy, Bárány, Békéssy, Hevesy and Szentgyörgyi. Interestingly, the propaganda only admits the superiority of Hungarians in sport. All scientist or artist who had to leave Hungary for political or financial reasons are quickly reclassified as non-Hungarians, ignoring the fact that there education and background laid the foundation of their later successes.

This leaves sports, where Hungarians have greatly excelled the performance of many larger nations. Hungarians took part in all of the Olympics, except Los Angeles, when their Russian masters didn't allow them to compete. On a per-capita basis only New Zealand has a better record. By 2000 Hungary has won 142 gold medals, not counting those of Hungarian ethnic origin living in historic Hungary. Some sports have been dominated by us, including water polo, fencing, pentathlon and for a while ping-pong. So, you, our descendants, can be proud you have Hungarian blood.

The hardest question to answer is why we decided to immigrate. In my case I was predestined for this. When I was only 30 months old we lost our home, and a year later I became a war orphan. From that point on I was always in some way an outsider: in foreign land, different foster parents, a Catholic in a Protestant school, as the only Hungarian in a Romanian university residence, a minority representative in the Romanian Army, and then as an unwanted representative of the middle class under Communist rule.

One does not get used to this but comes to accept it. This background gave me the audacity and strength to leave my home country and move to Austria. Although we expected to stay there only temporarily, fate intervened, and chased me to Canada, where I was never allowed to forget that I'm a foreigner. Nevertheless, I have achieved much success in my new home and this helped me through numerous difficulties.

I was fortunate to be blessed by the love and companionship of an extraordinary woman, my wife Inci and our very fine son, Levente. He has eased our lives even as a young child, and later, together with his family, stood by us. At the same time he has brought distinction to his Hungarian name, and thus confirmed that we have made the right decision to emigrate for the sake of our descendants.

The decision was the result of many things. There were many factors that pushed this away and many that held us back in addition across the borders there were signs of potential trouble. I was a young man when I would have left my immediate home Transylvania, but I was not brave enough to take these decisive steps. My mother tried to dissuade me, through a poem ("Ne menj el innen..." / "Do not leave here..."). When in 1948 I was on a trade mission in the West, it seemed to me that English was an impossible language to learn, and the situation home did not seem to be unbearable. Still it was difficult to feel an outsider in our own home. I worked well and the Communist regime appreciated this in the form of several state honours. Despite the fact that I was not a member of the Communist Party, I advanced. Still, this did not prevent the security police from occasionally taking me into custody, usually based on the suggestion of a disgruntled employee.

The revolution of 1956 supplied the final impetus and the opportunity to leave. A close friend of mine was already in Vienna with a small engineering office and appropriate financing and client base. The final straw came on December 6th, when our home was once again searched and I was taken into custody. Considering the close proximity of Vienna and that

there our economic outlook seemed good, my knowledge of German was reasonable, and also considering the future of our son, we decided to leave the country.

I left Hungary with my wife and our 13 year old son after the 1956 Hungarian Revolution on December 31 of the same year. One of my best friends, Géza Frommer and I had earlier decided to start a consulting company specializing in leather and fur processing in Vienna, Austria. The work of establishing the business was already well on its way when we arrived. Everything looked very rosy for us, as Géza and I both spoke German quite well and our combined know-how was in demand all over the world. We had lined up the necessary capital, and many European, South American and even an African company expressed interest in our services.

Sadly, my friend, who was a specialist in furs and was the more business-minded of the two of us, died of a heart-attack just nine days after our arrival in Vienna, leaving behind his wife and a little girl. She had relatives in Canada and they left soon to go Toronto. We also decided to leave troublesome Europe and emigrate to North America. While waiting for our immigrations papers I had to complete some projects our company had started. Our contract with the Foggensteiner Furriers required me to spend close to 2 weeks at the factory, which was less than one hundred kms from Vienna. The owner had a lovely villa in a beautiful setting close to the factory. My family came with me and we received the royal treatment there. We enjoyed the many interesting birds that lived in the park, among them some very beautiful – but very noisy – peacocks. These peacocks started crowing early in the morning under our windows, and made our alarm clocks totally superfluous.

Since we had already decided to go to North America, we applied for both Canadian and US immigration visas. We had friends in both countries and it did not seem difficult to find a job in either one. Unfortunately, I would not be able to continue the consulting company without Géza. While waiting for the visa, I was invited for two weeks to the Bayer chemical complex in Germany. There I could prepare samples of a new sheepskin product, one that we had begun to develop just before the Revolution started. (I brought one of those samples with me to Canada, and we used it in our car to protect the driver's seat. It did not deteriorate during nearly 40 years of use. But this sample demonstrated only the first step in a long process which was similar to the manufacturing of textiles.)

In Cologne, I had the opportunity to visit the Electroflock Co., which was developing a new process suitable to prepare a silk- or velour-like fin-

ish on any type of material. We made a few small samples on leather which were illustrative of the process, but they were far from perfect. I suggested to Foggensteiner, one of our consulting company's clients, that they should try to continue my experiments. We ordered a small experimental machine from Electroflock and I demonstrated how it worked. I then developed a plan for the experiments, sold the patent rights for a nominal fee of \$1000, and continued to advise them from Canada for a while. In Cologne, I renewed acquaintances with scientists in my field, who had often visited Hungary in the old days. I also spent a couple of days in Luxembourg, where I was offered a manager's job in a Swiss-owned factory that manufactured machinery for the plastics industry. Returning to Vienna, I presented a paper at an international conference and on some specific effects of Syntans, synthetic tanning products, that would soon dominate the leather industry. In the meantime, I had a meeting with a delegation of the US Academy of Sciences, and they assured me that there would always be a suitable job for me if I ever chose to move to the US. Although I had good connections and many opportunities there, we had already chosen Canada, because friends living there advised us about the lifestyle being closer to the one we had just left in Europe. They also assured us that in this big country there were ample opportunities for people able and willing to work. Canada's big attraction for us was that there was no compulsory military service, an important consideration for my son's future. (A fortunate decision that saved him from serving in Vietnam.) The choice was made simpler by the fact that I spoke some French, but practically no English. Still in Vienna I spoke to the US immigration officials about the possibility of going to the US if I could not find suitable work in Canada and was reassured that I would be considered eligible for a first-preference visa any time I wished to emigrate to the US. My sponsor was Congressman Edward Teller, a fact that would assure me of getting a job there. (Actually, I had already received an offer from a company manufacturing tanning materials in Matawan NY.)

Shortly after receiving our Canadian visas, we moved into Immigration Canada's holding camp in St. Pölten, where we made many new acquaintances. We left Europe on July 17, 1957. Travelling from Austria by a crowded train to Le Havre, we boarded an old, relatively small Italian ship, the 16,000 tonne ASCANIA. It smelled of tomatoes and fish, neither of which were my favourite foods. (Interestingly the detailed model of this ship is exhibited in the Maritime Museum in Halifax.) It was cold and windy and, because of the heavy seas, most of the passengers became sea-

sick. I had an opportunity to exercise my meager French by acting as interpreter for the passengers on the boat. We arrived in Québec City on July 29, 1957.

We immediately went by train to Montreal, and after staying at a friend's cottage for a week we started our job search. Unfortunately, this was in the midst of an economic downturn. I prepared an elaborate, well documented curriculum vitae to support my applications. It turned out that every person in a management position with a larger company spoke only English. My background also worked against me: I received only courteous letters stating that I was over-qualified, but no job offers came. Eventually, I realized that in my applications I should forget the advanced degrees, my doctorate and my degree in engineering, and emphasize only my chemical background and laboratory experience. This new approach resulted in a job right away as operations manager with a small company manufacturing household items, a position for which I received \$55 a week.

My job turned out to be an "extended" management position. I was involved with every aspect of the work and production. In the morning I prepared a map for the truck driver indicating the best route to follow as he went from shop to shop delivering their orders. The truck was loaded in reverse delivery order. During the day I supervised the receipt of incoming raw materials and the manufacturing of our brand name products. I introduced several improvements in the preparation techniques, automated packaging of liquid products. I had established regular quality control of everything manufactured by our company. Meanwhile, I also tried to determine the composition of products made by the competition. As my performance exceeded the expected level, my salary was soon raised by \$5 a week then raised again by another \$5 a week. Everything looked okay, although I still had some problems with my French. Everyone could understand me, but I often had difficulty understanding the mixture of French and English my coworkers were speaking. I had the most difficulty with the company driver, who, in addition to using a special dialect, also stammered. In the meantime, my wife, a classics, and later Russian teacher, started to work at a knitting plant, and soon operated 11 machines and after a month, she was entrusted with the quality control of her section. Her starting salary was 40 cents/hour. However, we soon realized that we would be perpetual captives if we stayed in the French-speaking province. So, after less than six weeks at this small manufacturing company, I accepted a laboratory position at the Banting Institute, a famous research institute of the University of Toronto, with Dr. Dauphinée, professor of pathological chemistry, (who eventually

became the Chair of the Royal Society of Canada.)

I had only spent a few weeks in this job, when a friend, Ottó Pál, told me that the Ontario Water Resources Commission's laboratory, where he worked, was hiring engineers and technicians. He spoke English very well. He said that he would recommend me and would also help me out with language problems. I was offered a position effective January 1, 1958, and I explained to Prof. Dauphinée, my boss at the Banting, that I had to accept this job, since it paid 50% more and I would be employed in my profession as an engineer (or at least have the title of an engineer.) I promised to work for him in the evenings and weekends to help complete the project I was working on at the time, which required some statistical analysis and diagrams to be used in a publication. I volunteered to do these because Dr. Dauphinée was very understanding and kind to me and accepted my resignation without any resentment.

My wife and son remained in Montreal until after Christmas and the school term ended. After a month in a flat rented from a Hungarian family, who became good friends, we rented a small apartment. In the meantime, we diligently tried to increase our knowledge of English, adding to our vocabulary as often as we could, and enrolled in a six-month evening course in English designed for immigrants.

Starting at the OWRC was quite perplexing: first I went to the Niagara Street address that Otto gave me to meet him there. I found the number just before the address he gave me; on the next lot, however, I found only a big, rusty, corrugated iron structure without any sign or number on it. As I did not believe this could be a government office building, I continued on to the next building. But that had a higher number, so I went back. It was almost quarter to nine and there was not a single soul around.

At 9 A.M., a middle-aged man appeared and opened the only door to this relatively large building. Then the employees arrived one by one, my friend among them. He introduced me to the director, Cap. Delaporte, who interviewed me superficially. Then Chuck Simpson, the scientist in charge of the chemical laboratory, asked a few more questions and *voilà*: I was at work, exactly one year after I crossed the border between Austria and Hungary. It was already coffee-time by the time the interviews were finished, and I was introduced to the scientists: Jim Duncan, Fred Voegelé, Dick Millest, Jean Neil, Simpson and Ottó Pál, my friend, who were all quite nice to me, this odd and quite "old" fellow from Europe. All of them worked together in a relatively small room, about the size of my former office in Budapest.

Larry Wlassoff, a very young man, the head of the biological laboratory, spent most of his time in the laboratory. The chief technician of the chemical laboratory was Bruno Stundzia, Lithuanian by origin, who spoke German fairly well, so I could communicate with him. In the chemical laboratory there were already two Hungarians employed as technicians, and in the biology section there were two more, but there were no secretaries and no female employees at all. I was employed as an engineer, but received only two-thirds as much salary as the starting salary of newly graduated engineers. I understood that, without English, there was no outlet here for my knowledge and experience, however, with the complete lack of medical and social programs, the most important thing for me was not the salary, but the security offered by a government job. (The other Hungarian "technician" with a Ph.D. in organic chemistry soon left. For him this was easy, as he was young, with no responsibility of a family. Millest offered to find me a job in the private sector commensurate with my background, but I could not bring myself to take this risk.)

The corrugated iron building was erected above a number of concrete pits, which a few years before served as part of a sewage treatment plant. On the same level an office was constructed for the chief, which also served as the boardroom and the cafeteria. Above some of the tanks there were two small work rooms for chemical analyses and a small office for Stundzia, and a separate room for bacteriological tests, all made of two by fours and drywall panels. Above them was an attic, which served as a storage room. The various areas were connected with boards laid on the concrete tanks and stairs made of cheap wood. A washroom was just under construction, mainly because more people were to be employed and the hiring of a secretary was already under way.

Each week coffee or tea was prepared by a different person and after a few weeks, making tea and coffee became my responsibility. I knew how the machine worked and where the tea and coffee were kept. Pouring the coffee through the filter, I noticed that there was not enough coffee in the container, so I took the next bag from the shelf and properly filled the filter. I then switched the machine on, and the aromatic liquid soon started to flow. The smell was a little odd, but, I thought to myself, how can I know what kind of coffee Canadians like. In the meantime people began to arrive and joked that today they were apparently to be treated to a Hungarian specialty. Indeed, as it turned out, tea was stored together with the coffee and as I had grabbed the next bag without looking at the label, I topped the coffee off with tea. My English was insufficient to explain or apologize; only

my red face indicated that I was aware of the gaffe. I was shown the analyses required and was very surprised by the primitive methods my new employers used and the way the tests were carried out. I also noticed that the work discipline was very lax. The work started late and finished early, the lunch-time of one hour was generally extended to two, and the morning and afternoon coffee-breaks were also doubled. With few exceptions, the general knowledge of the staff of chemistry and of laboratory techniques was quite elementary. The efforts of Simpson and Stundzia to show some leadership most often backfired, because the technicians "knew better." Their attitudes and behaviour were also not very inspiring. Since this endeavour in environmental control was quite new, most of the deficiencies were understandable, but hardly justified.

I soon noticed in the laboratory an Irish young man about half of my age: Gerry Ronan. He worked seriously and was eager to learn, since his knowledge was limited by the relatively short time he was able to continue his studies. He was very respectful towards everyone, was always ready to help others and to accept any assignment. We became good friends and while he taught me English, I explained to him the origin, nature and control techniques of environmental pollution. He took evening courses and soon earned a B.A. He showed and explained to me the essays he wrote during this time, which helped me greatly in improving my English. He was inclined more towards literature and the performing arts, but being employed in environmental protection, he dedicated his considerable energy to this relatively new field (especially in Canada.)

The first really unpleasant experience came soon. I was given a dirty corner on an old bench. I cleaned the area, painted the bench and installed some shelves for chemicals. I used paper towels to protect the bench. But soon I was reminded that I was hired to do laboratory work, just like everyone else, and was to follow Bruno's instructions. I had thought that more had been expected from me, but Simpson confirmed Bruno's position. I still believed, however, that introducing a better way to do something would help the others to do their work.

One example of such efforts was the following: by simple means I constructed a burette which automatically filled to zero. I attached to it a movable scale, graded in ppm BOD. After determining the blank, the scale was moved so that the blank was deducted from the following titrations and the factors used in calculation of the BODs were included in the scale. This technique made the test much faster and more precise, but to no avail. My simple innovation was looked on with suspicion by both Simpson and Stun-

dzia, because it was different from the written outdated, primitive procedure they used. I explained the working of my set-up and demonstrated that the results were the same as those obtained with the old method, but faster and with a much lower standard deviation. They allowed me to use this method to measure the BOD, but no one else was allowed to watch or learn it.

When I was alone, I also made some minor improvements on the home-made incubator. But a couple of weeks later, when I was out for lunch, my equipment disappeared. I did not complain, just duly reported the case to Bruno and asked for another burette with the common accessories and continued to work just as everybody else. Dick Millest, the only one who had read my resume, apologized for those who had spirited away my equipment, explained the situation and told me that a new, modern laboratory was being built and that things would change once we moved there. Considering my poor knowledge of English I could not start a discussion to explain that I just wished to share my considerably longer experience to the benefit of all my coworkers. (Unfortunately, this gentleman, by far the best educated and most interested member of the senior staff, left soon to work for the Federal Government.)

In early March I was asked to take over OWRC's small laboratory at the Strathcona Paper Mill near Napanee. This was supposed to control the operation of an experimental paper mill waste water treatment facility. This consisted of a tower roughly three stories high, filled with DowPack plastic plates and the necessary pumping and distribution system. These plates were supposed to retain a coat of bacteria, intended to oxidize the organic matter in the paper mill pretreated effluent. The whole experiment indicated the same lack of know-how of basics that I had seen in the Toronto lab. No one cared about details of the work, such as allowing sufficient contact time with the bacteria, measuring the flow-through time, or to ensure the proper temperature for the expected microbiological process. The design was probably supplied by Dow and was not a lucky one. The laboratory was a small room, much better than those in Toronto, but with the same primitive equipment and methods. The operator was required to take samples every sixty minutes during working hours and to carry out the same tests that were done in Toronto. Those doing this work before me, charged two or three hours of overtime every day, five days a week. I made changes in both the equipment and the process, rationalized the sequence of the various steps in the analyses and automated what I could, especially the BOD test, and also changed the distilled water supply. The Company was giving

me every help I asked for.

(In exchange, I helped them solve their problems with a new machine that frequently broke the paper while it transformed the pulp into the finished product. Before I left Hungary, I had witnessed the same problem with a new machine at the company which supplied us with lignin sulphite. The engineers working on setting up the machine explained their procedure to me, including how they calculate, set the correct speed of rotation and temperature of every roller, the sequence of the rollers and indicated the importance of the pulp's density at the start and at the subsequent rollers. Thus, I was able to give the people in Strathcona some help, which they appreciated very much.)

After making the required changes, my net working-time was less than four hours during an eight hour day. The rest of the time I spent in the plant mapping the sources of effluents from which the tower got its supply, as well as the treatments they underwent before being pumped into the tower. I measured the flow-trough time by adding a marker to the effluent on entry and measuring the time it appeared at the bottom of the tower. I found values of two to four minutes, too short to have any meaningful change in the organic pollutants' concentration. The temperature in the tower was generally much lower than required. The phenol concentration in the water was as high as 3-5000 ppm measured in the tower's effluent. Carried and diluted by a small river, when it arrived at the Napanee water plant, the water still contained enough phenols to produce a very unpleasant taste upon chlorination.

This experimental station would probably have been more useful, if it were used to demonstrate how such an experiment should not be done. I prepared a detailed report on my findings, which Otto translated. It contained results tabulated and statistically evaluated, and contained diagrams illustrating the water and waste water flow through the manufacturing process. I submitted it to Jim Duncan at the end of March and never got any comment or question about it. It was probably destroyed, or at best, filed and put at the bottom of a drawer. I just found a copy of the report among some old papers. As a first effort, it was not too bad. I rented a small room in Napanee, and had my meals in a restaurant. bus service was very good, both between the company and Napanee as well as between Napanee and Toronto.

(I could easily fulfill my promise to Dr. Dauphinée while I worked in Toronto, but now I could work only on the weekends. My wife accompanied me to the Banting laboratory and I trained her in manual and instru-

mental techniques used there. After five months of work without pay, I told the professor that I had completed the project I worked on while I was with the Banting. I also told him that if he wanted to continue the same type of work, he may hire my wife, who could do the necessary laboratory work well. He accepted my proposal, and from a teacher of languages, philology and literature, my wife became a fine chemical research assistant. Her laboratory also moved for a while into another building, where the former planetarium, and now the children's museum, stands.) A few years later a modern laboratory was built on the West side of the Wellesley Hospital's main building. My wife was transferred to the purine research unit. I volunteered to assist in selecting and setting up new instruments and in evaluating results. The laboratory worked under the direction of dr. H.A. Smythe, the son of Con Smythe, a rheumatologist doing extensive practical and theoretical work in this field. My volunteer work and general assistance at the Banting and Wellesley made me many friends there, who, years later did a tremendous job keeping me alive after two serious heart attacks.

The OWRC hired several new engineers and technicians to expand the sampling program and also to carry out more experiments. Among them there an experimental station was established at Sarnia designed to sample and test the St. Clair River for residues of domestic waste. I spent some time at this laboratory, which used the same primitive techniques as the Toronto laboratory. However the young engineers working there were more cooperative and appreciated my advice. They understood that the domestic wastes are the least dangerous, but there were no techniques available to look for the harmful inorganic and organic trace contaminants, in water resources, and in drinking water.

Each year there was a conference of analytical scientists in Pittsburgh, PA with an average attendance of about 7,000 from all over the world. Papers of 20 minute duration with a 10-minute discussion time were presented in four different rooms. More than 400 companies that manufactured laboratory equipment exhibited their products and explained how their new instruments worked. Attendants had the opportunity to learn much and see the trend of analytical developments around the world. I told Delaporte that it would be useful if someone could attend. The day before the conference started he told me that I should go. There was only one flight and only first class tickets remained. I bought one and arrived in time. In Pittsburgh I met Prof. Pungor from Hungary, who was already well known for his many inventions, such as the specific-ion electrodes used to detect traces of various ions and organic compounds in aquatic solutions.

He presented a paper of such high interest that it was allocated twice the usual time slot.

Dr. Pungor later became member of the Academy of Sciences in Budapest and, after the political changes in Eastern Europe, also became a member of the Hungarian government. He was not a member of the Communist Party and, as a result, was accompanied by a woman who was one of the party faithful) He introduced me to a number of Hungarians, many of whom I met at several subsequent conferences. I invited him to give a lecture for the Hungarian engineers and scientists in Toronto, which he eventually did.

In subsequent years he was followed by such well known scientists of Hungarian origin as Edward Teller, Zoltán Bay, Eugene Wigner, Denis (Dénes) Gábor and Hans (János) Selye. Each speaker seemed to attract larger and larger audiences and eventually the participation of the Association of Professional Engineers of Ontario and the University of Toronto. Although they were all US citizens (or Canadian, in the case of Selye), they were quite pleased to be able to address a small group of Hungarian-Canadian Engineers.

Thanks to a hotel-employees' strike, the conference moved to Cleveland next year, into an excellent convention facility and this location became permanent. Even now this annual event is called "The Pittsburgh Conference".

When I submitted my bill for the conference related expenses, I was seriously reprimanded and without Simpson defending me, I probably could have lost my job.

One night the laboratory building burned down (there were rumors, that Cap. Delaporte may have started the fire to speed up the construction of the new laboratory) and the Commission had to find an interim location. Where the Sutton Place Hotel stands now, there was a school building, which had been partially burned down, but sufficient area remained undamaged, where there would be ample space for the laboratory and the working conditions would be much better than in the old building. There was a large number of tables, which we used as laboratory benches, and plenty of desks for office work. Benches were arranged mostly as I suggested. Bruno got a desk at the end of the large room, where we set up two sets of tables. I put one table across for a reporting place, mostly for myself. Bruno immediately told me that I am not allowed to have a desk. I placed some titration equipment on it, thereby solving the controversy. Here we spent one more unproductive year.

As my English improved, my reputation both as scientist and engineer increased. I started to advocate more vigorously for recognition for our organization and for improved knowledge about the organization and management practices of industrial establishments, so that those who were sent out for inspections could do their job with more authority. I also explained the importance of invisible organic and inorganic toxic contaminants in industrial effluents, vapours and gaseous emissions and the need for capability to detect and measure them at very low levels.

The news about the mercury and cadmium poisonings in Japan and effects of other toxic metals and organic compounds, such as the DDT, which started killing birds as their concentration grew throughout the food chain, suddenly caused panic in environmental establishments everywhere, including Canada. Swedish environmental research was far ahead of similar programs elsewhere. The Swedes were the first to show the relationship between the Japanese so-called "minimata disease" and mercury, as well as the dangers of other trace contaminants, such as cadmium, lead, pesticides and insecticides. Indeed, there were lots of problems for ecologists to solve.

Finley, a Finnish doctorate student at the University of Toronto, did an extensive survey of mercury in Ontario waters, especially in the East River system. Since he felt that his findings were frightening and needed immediate attention, he sidestepped some of the formalities in submitting his thesis. Instead of accepting his thesis and acting on his recommendations right away, his work was refused by the university for not complying with certain formalities and bureaucratic standards.

Nonetheless, we now understood the danger of the spreading industrial pollutants, especially the invisible inorganic and organic trace contaminants.

In 1964, I was appointed assistant supervisor in charge of industrial waste analyses. Now I was independent of Bruno, but Simpson still was my supervisor. I convinced the management that, for industrial waste analyses, especially to detect, identify and quantify the invisible, toxic trace contaminants, we needed better qualified scientists and specialized equipment, therefore more space and money. G. Ronan was one of my technicians and his excellent English was of great help to me. The first positive result was that a separate branch, named Chemistry II Branch, was created for the development of industrial waste quality control. I was put in charge of its operation in 1968. Simpson, probably just to make my work more difficult, took Ronan away from me as his assistant supervisor, although he could not give him assignments commensurate to his abilities. I continued to seek

Ronan's help at times. The laboratory director at that time was John Neil, a practical man, who would eventually take the risk of establishing a company to make use of recoverable pollutants, such as algae. He noticed that Ronan's potential was much under-utilized and transferred him to the director's office. Once the administration was in good hands, he resigned from the Laboratory Services Branch. The position thus opened was filled by open competition, which in turn was won by Gerry Ronan. This finally opened the way for our ideas to the ranks of the senior management.

Almost ten years were wasted, both from my life and from the development of an efficient environmental control organization. To this point I regarded the OWRC laboratory only as a necessity for my family's security. I did what I was allowed to do, but it was clear to me from the beginning that professionally I never would achieve with this organization anything close to what I left behind in Hungary. While the U.S. grabbed every able scientist from all over the world, including previous "enemies" such as Germans and Hungarians, Canada discriminated against everyone who came from a foreign country.

While a half dozen Hungarian Nobel prize winners and hundreds of top scientists of Hungarian origin worked in the U.S., none were invited to Canada. (Even today in Canada only those are welcomed who have lots of money or who are very poor and uneducated, and presumably willing to do any menial job. This constitutes a heavy load especially on the Ontario's economy, thereby also making Quebec more eager to separate.)

Until this time my work in Canada was without challenge, satisfaction or excitement. There was, however, the compensation of the prospect for a brighter future for my son. I had my set of goals right at the beginning to make my life more satisfying. When this required additional work and continuous study, this was hardly strange for me. (I will describe the highlights of my side-line activities and my parallel life under a separate title.)

One of the most important things, after getting a secure job, was to build a social life resembling the one I left in my old country, with new friends and acquaintances, similar to those we were used to. This included professionals, people interested in politics and/or the arts, especially literature and music, people who liked to sing and dance, and were committed to preserving Hungarian culture and to integrate it into the evolving Canadian one. Through my friends I was introduced to the Hungarian-Canadian Engineers' Club. During previous years a similar Montreal club obtained a charter for a Canadian Hungarian Engineers' Association, and the Toronto Club under my term as president in 1959-60 wished to become affiliated with a

national organization.

I and my V.P, Cserépy (an architect who, according to the charter obtained by the Montreal engineers would not be eligible ever to full membership) formulated the role of members of the executive, and prepared a synopsis describing the role and future plans of the chapter. Eventually the Montreal and Toronto chapters joined as equal partners and formed a single chartered association, with alternating headquarters, presidents and two chapter executives. The bylaws stipulated that only members of the respective provincial engineering associations could be full members, others with equivalent or similar professional backgrounds would be associate members and those interested in the local association's programs would be supporting members. Since the Canadian professional engineering designations differed considerably from the Hungarian ones, (which included architects, forestry engineers and geologists), the new membership rules caused serious resentment in many colleagues. During the next 30-35 years negotiations with non APEO member colleagues continued until we agreed to amend the federal bylaws. In the meantime Torontonians moved to Montreal and vice-versa and the younger generation took over the leadership. Both local chapters survived and provide many opportunities for networking and enjoyment of Hungarian culture.

With some of our music-loving friends, we compiled a book with the text of about 900 Hungarian folk- and artsongs, which was distributed to Hungarian emigrants all over the world. Many pleasant evenings were spent singing the songs and debating the authentic form of melody and lyrics as we tried to recall the exact words. We listened to each others' stories, reminisced about the old days and enjoyed the good Hungarian food prepared by alternate hostesses; the evenings helped along by some fine Hungarian wines.

Obviously, we had to make more money in order to maintain a lifestyle, if not the same, at least similar to the one we had already achieved in Hungary. There, I had several inventions related to processes in the leather and associated industries, which had to be licensed to the Hungarian government. The government stopped paying the license fees after our "illegal" departure from the country, including one that was published in an English journal just after I left Hungary. Like many other expatriate professionals, I realised that we were no longer bound by our old contracts broken by the Hungarian government and may sell such inventions anywhere.

I considered sale or licensing of processes for the production of leather making ingredients. For this I needed a facility where I could pre-

pare samples large enough for demonstration purposes to prospective buyers. The equipment I needed was similar to that which was usually used in the synthesis of the fine chemicals and active ingredients of pharmaceuticals. I was introduced to Gryphon Laboratories, a division of Paul Maney Pharmaceutical Co. on Advance Rd. Etobicoke, which needed quality control and development support.

Initially they wanted to develop a technique for the synthesis of chlorpromazine, (a tranquilizer in high demand), in order that the company may obtain the compulsory license for its production. I hoped that a facility built for this product could then be also used for my interests. We agreed, and I prepared the plans for a research laboratory and a budget for the various phases of production, from the laboratory experiments to large-scale manufacturing. The plans included the modernization of their quality control laboratory, which in addition to its regular work for Gryphon also had to support the research program. They agreed that I should recruit the necessary personnel, direct and supervise them in my spare time, while still maintaining my job at the OWRC. This did not cause me any problem as in Hungary I was used to working, as a registered technical consultant on several assignments at the same time. I had both the necessary academic background and practical experience in designing, organizing and directing the research, scale up of processes to manufacturing level, developing the facilities needed in stages of increasing complexity.

I selected people whom I knew to be hard-working and ambitious, who were willing to learn and who would meticulously adhere to the directives they received. Besides doing their own work, they were expected to be good managers – leaders who understood the nature and scope of the work required from them as well as from their assistants. I and my staff had to communicate clearly, because small misunderstandings could cause loss of time and material, or even cause serious accidents.

I put together a team of mostly Hungarian chemists, engineers and technicians whom I have known from Hungary: two of them (Wyhowosky and Udvardy) had been my students at the Technical University of Budapest, where I was an adjunct professor. Dr. Varga was a superb organic chemist, whose chemical laboratory skills complemented my own process and engineering expertise. I also hired a retired Italian professor, Dr. Luchetti, who was good in organic syntheses at very small scale.

The team grew larger as the project advanced. F. Szirt was already working for the company and had some experience handling chemicals. The company's mechanic, Loch Cameron with his wide-ranging know-how,

was a very important member of the team. Unfortunately Udvardy left after two years for a research position in plastics, which was more suitable to his talents and ambition, leaving behind a group of laboratory technicians (Gy. Farkas, whom I soon transferred to a more demanding job at Omega Laboratories), Marianne Vágó and Elemér Gábri, worked mostly with vitamins., And later I added Barbara Demjén.

I had some trouble finding a suitable QC laboratory head. Finally, I employed a scientist, who has worked before with an Alberta company and whom I did not interview as thoroughly as I ought to have done. J. Toth, whose knowledge of laboratory practices was almost zero, did not want to learn, and kept himself busy with signing technicians' reports and creating disciplinary problems and hostility between the management and research staff by feeding false information to both. (I could not do much, as the laboratory was part of the regular manufacturing organization.)

Dr. Varga has worked with a large pharmaceutical company, Chinoïn in Budapest, and he was a living dictionary of pharmaceutical products and had some production experience as well. Since he had obtained his doctorate in Italy, he spoke Italian well and filled the eventual communication gap between me and the Italian research scientist. He fit in well and was following the rules of our small organization, just as everybody else. Through Varga I was able to communicate with him and he was able to do trials of synthesis of intermediaries, thereby saving expensive raw materials and time,

All these people were willing to put in long hours and to continue working as long as an experiment required it. I held meetings with group leaders after work hours. So, while in my main (day-time) job I was a humble civil servant, often humiliated by supervisors (who would not have been able to qualify for most of the work in my own organization). In my parallel private work I had a free hand to do as I felt appropriate and was the technical manager of the enterprise, respected by both the company's management and staff.

Gryphon's senior manager, Mr. Miller, an old-fashioned gentleman, very honest, highly respected, serious businessman was in charge of marketing. He was not very enthusiastic about the project, especially when we reached an intermediary scale-up level. By this time the fire hazard became better understood and I had requested stricter preventive measures. In contrast, the younger director, John Cook, in charge of production of the existing products, was pushing the program. The original plan called for the preparation of only chlorpromazine, in sufficient quantities to demonstrate comparative stability. The project's other purpose for pharmacological and

clinical tests was to prove that we can manufacture a product identical to the product manufactured by the Swiss owner of the patent, Rhone-Poulenc. The procedure of obtaining a compulsory license required extensive paper work and attending a quasi judicial process conducted by a one man commission. The patent owner was fighting to maintain its monopoly and had its own experienced lawyers and experts, while for us the whole system of compulsory licensing was totally new. My court experience in Hungary was not very pleasant and not applicable here; my wide ranging technical expertise, however, was very useful to win this and all our later compulsory license cases.

By the time we obtained the first license and reached the second stage with this product, a new corporate entity called Micro Chemicals Ltd. was created, and the Micro laboratory was already working on stelazine and gradually on the full spectrum of the tricyclic (major) tranquilizers and anti-depressant drugs. Mr. Miller's fears were substantiated when a small fire broke out in a relatively small trial. Varga's efficient intervention prevented the spread of the fire. (I was not present at that time.) On his next assignment, a laboratory experiment the material overboiled and as a result, Cook dismissed him right away. Our loss was Novopharm's gain as he joined Leslie Dan's relatively new laboratory.

We have already decided that for scale up of the experimental production build a small production facility on an empty lot at Haines Road, in Cooksville (now Mississauga.) As a result of the fire, the construction of a quite well-designed, compact factory with its own energy supply, suitable for intermediary scale-up experiments and full-scale production of drugs was speeded up. The laboratory at started working on popular minor tranquilizers, such as librium, valium, lorezapam, meprobamate and other ingredients.

The company became known for its expertise in this area, but it also made enemies of large companies by becoming their competitor through compulsory licenses. Mr. Cook wanted to increase the production and hired, against my advice, a Japanese chemist as plant manager, to be directly responsible to him. This man did not know much about the procedures and made a series of mistakes with costly loss of time and material. He expected that we would simply hand over the procedures in which we invested lots of time and effort, to him or to Cook. In this he was disappointed. And when Mr. Miller objected to the goings-on, Cook somehow managed to have him dismissed. He then gambled on making deals involving products for which we did not yet have adequate competitive procedures and

precipitated a financial crisis. Some of my staff was laid off. I found other jobs for them with other companies and institutions, where, by now I had connections and for which I already did some consulting. I sent Szirt to Omega Laboratories, a company to which I had already given some help in developing new analytical methods for allergens.

Leslie Dan was a frequent visitor of our laboratory before he started his company, Novopharm. First he acquainted himself with the market, bought full batches of chemicals from small companies and sold them to pharmaceutical chains and individual pharmacies. Gryphon also used his services, when it wanted to introduce its new products. He was free to come to the laboratory to learn more about the various new products. In this way he learned about the skills of the people working there and he hired two of my laid off scientists. (Later, my son Levente and I also prepared for Dan's rapidly growing company a preliminary feasibility study for manufacturing ampicillin and similar antibiotics.) Wyhowszky was employed by my section at the MOE, as head spectroscopist and became a specialist in infrared spectroscopy, an important technique for the identification of organic pollutants in water. Based on his work, the ministry won litigation against plants and ships illegally discharging oil residues into the Great Lakes. For Wyhowszky's assistant, Nagy Lajos, I found a job at the University of Toronto.) The Italian professor returned to Italy leaving behind his estranged wife and two children.

Micro Chemicals could not be saved because, as Wyhowszky forewarned Cook: "you put on a lab-coat and believe that you are a chemist and think that what you have seen is quite simple. Your mistakes were costly and another one will cost you the plant." As far as Gryphon's financial problems are concerned, Miller and their pharmacist Don Smith might have eventually helped. However, Don died in a freak car accident and Miller committed suicide. An American company bought the plant and demolished it right away. It happened at an opportune time as solvent residues already impregnated the soil behind the plant.

Cook and I agreed on a severance package and I started development work nearby, at the Omega Laboratories, which I was unable to tackle earlier due to my commitments with Micro. I constructed an aseptic filling room using a set of ultraviolet lights, which automatically disconnected when somebody opened its door and switched on normal light and an exhaust system with ultra fine filtering material. Also, anybody entering there had to use an appropriate face mask, since the products were concentrates of allergens used for screening individuals suffering from allergies. They

were also used for the treatment of severe cases of allergy. Among the active ingredients were some fungi and spores and the company decided to make preparations with pure, well defined fungi. I developed an appropriate room and equipment to isolate and grow such individual organisms, which then were extracted as other allergens were. This created there an additional scientist position.

As my work at the MOE became more demanding and my responsibility increased considerably, I did not want to accept further extensive assignments and dealt only with small problems, which I could solve during a weekend or 2-3 evenings. Only the new owners of Clark Laboratories, the company where I did my first consulting work back in 1959 (for Mr. Haberman, who died a few years later), requested a major comprehensive job, which, however, had to wait until my retirement. From this point on, until my retirement, I dedicated most of my time to raise the Laboratory to the level of top environmental organizations in Europe and the U.S.

In 1968 I was appointed supervisor of a separate newly established branch of the laboratory (Chemistry II) beginning a new era that was both demanding and satisfying and was well rewarded.

During these years the environmental sciences progressed enormously all over the world. My group became the Environmental Trace Contaminant Section which now made an extensive effort to keep abreast of the emerging new requirements. The section expanded its activities and developed considerable expertise that allowed other branches of the Ministry, especially Industrial Wastes, Water Quality and Biology, to carry out meaningful applied research in their fields.

At the MOE a modern new laboratory building and a new wing for pilot plant scale experiments, with laboratory space to control such research programs, were added to the existing laboratory. Modern instruments were installed, making this complex the world's most modern environmental laboratory at that time. A consulting company contracted to design and build these facilities received guidance from the ministry through me. I also selected the personnel and instrumentation, considering the trend for automation and computerization from sampling to analysis, evaluation of results and reporting. There were already in my section a number of well trained scientists and they gave valuable assistance to me in the complex process of instrument evaluation and selection of the most advanced equipment available. The cost and time to attend the Pittsburgh conferences was now well rewarded, I attended international conferences on specific aspects of environmental control and visited a number of overseas countries to study their

approach.

At this time, it became obvious that thorough knowledge of the various constituents of both the local and the global environment, and understanding their behaviour and reaction to human interferences, were indispensable for proper quality assessment and development of adequate protective measures or remedial actions. An integrated view of the environment became necessary. This was possible only through the development of diagnostic ability and wide ranging expertise in order to understand and interpret environmental phenomena, that could only be achieved by coordinated effort of all Sections and the gradual development of the required scientific expertise. Accordingly, in 1974 the new position of Chief, Ecological Research was created, and I was appointed as the first incumbent.

Chemistry II, my previous area of responsibility, was divided in the Inorganic and Organic Trace Contaminant Control Sections. The selection of adequate heads for the two sections and the ramifications of the reorganization caused many conflicts and perhaps disappointments, but the decisions made at that time, turned out to be good for the laboratory as well as the people working at various new programs. The authority of my office was extended to the control of the other sections of the LSB and to the control of research programs of other branches requiring the contribution of the LSB.

Thus I was responsible for the coordination of all scientific projects in which the LSB was involved, also the professional development of the staff, implementation of an up-to-date digital information system, redesigning of laboratories to take advantage of analytical developments, and coordination of the dissemination of the results through presentations and publications. As a recognition of the importance of this work, I was named assistant director, a newly created position, which gave me additional authority in the development of technical know-how and adequate facilities, while keeping the role and the title of Chief, Ecological Research. As a member of the International Joint Commission, together with the U.S. delegates I participated in programs of common interest, such as the study of the Great Lakes ecosystem, acid rain and other airborne pollutants, their sources and effects and the feasibility of various remedial actions. I retired from MOE at the mandatory retirement age of 65, exactly 20 years after starting at Richmond Street. This time saw the staff grow from some 40 scientists and technicians and 2 administrators working in a run-down quonset hut to more than 100 scientists and some 900 administrators in a modern laboratory, and several office buildings.

FÜGGELÉK 2 / APPENDIX 2

NEGYEDIK RÉSZ

VISSZAPILLANTÁS – ELMÚLÁS

Ez a rész természetesen rosszul kezdődik és rosszul végződik, de találunk ebben az időszakban is olyan dolgokat, amiért érdemes visszaemlékezni rá.

*Kinek nyúlfarknyi a reménye
S többé se kér, se vár sokat:
A múltban él, ez ócska lom közt
Tesz-vesz, keresgél, rakogat....*

(Arany János)

XXVII. FEJEZET

OPERÁCIÓ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

1982 februárjában, alig pár hónappal a második szív-infarktus után, ismét jelentkeztek az ischemiás tünetek, s elkerülendő egy újabb infarktust, egy négyes by-pass operációra határoztam el magam. Kértem a Sunnybrook-ban egy angiogram vizsgálatot, de ott azt feleslegesnek vélték. Az akkori szívorvosom a Wellesleyben, Dr. Ross, a Western Hospital jó hírű sebészorvosát, Dr. Lipton-t kérte meg az operáció lebonyolítására, aki az operációt az év februárjában meg is csinálta.

Normális körülmények között várható volt, hogy kb. tíz évig nem lesz újra ischemiás okokból nagyobb problémám szívemmel. Ennek ellenére, kb. négy év után újra kezdődtek az anginás fájdalmak, mire én kértem egy angiogramot. A szívorvosok akik addig foglalkoztak az én szív problémáimmal, halogatták ezt azzal hogy nincs szükségem rá. Egy év huza-vona után bekövetkezett a váratlan, de általam megjósolt harmadik szívinfarktus. A késések miatt legyöngült szív egy szívelégtelenségen is átesett, amiből a Sunnybrook főorvosa, Dr. Baigrie húzott ki.

(Meg kell jegyezzem, hogy a Sunnybrook-ban a vizeséstől kezdve az elegáns hall-okig és modern gépekig minden van, csak megfelelő orvosi gárda hiányzik. Onnét át is tettek rövidesen a Wellesley Hospital-ba, ahol az első két infarktusi állapotot is kezelték. Ott Dr. Ross azonnal meg is csináltatta az angiogramot (eső után köpönyeg.) Az megmutatta, hogy egy koszorúeret kivéve, a többi mind teljesen el volt dugulva. Ross a legkitünőbb szívsebészt, Dr. David-et kérte fel, hogy nézze meg, hogy mit lehet csinálni. Egy hosszú megbeszélésen megmagyarázta hogy további operáció nem lehetséges, mert a koszorú erek másik oldalát, ha nyitva is van, nem lehet látni, és ha kinyitnák, és ott is el van dugulva, azonnali halált jelent.

FÜGGELÉK 3 / APPENDIX 3

UTÓIRAT

Nyugdíjba menetelekor a Minisztérium szóban megadta neki azt az elismerést, amit a munkában csak lassan és részleteiben kapott meg. Úgy méltatták, mint a “ministry’s man of vision” – azaz a tudományos hajtóerő, akinek jobb meglátása volt, mint sok felettesének, és így csak lassan tudott feljutni a tudásának és energiájának megfelelő szintre.

Apám szeretett volna még két “kötetet” írni, de erre már nem került sor. A Cserzőanyag gyár leírását először kezdte technikailag is részletezni, és rengeteg időt fordított erre, mivel minden részletére próbált emlékezni, és erre adatokat beszerezni itteni és otthoni kollegáktól. Részleteiben sokszor átírta – így ennek a résznek a végleges editálása nem tükrözi az abba befektetett energiát.

A harmadik kötet a nyugdíjazása utáni munkáival kellett volna foglalkozzon. A Clark Laboratories nevű gyógyszer üzemnél kezdett dolgozni, mint konzultáns. Mind jobban belevonták a munkába, és rövidesen kibővült munkaköre analitikáról labor- és üzemfejlesztésre és új gyártmányok kidolgozására is. Mivel ez neki “hobby” volt, nevetségesen olcsón dolgozott, és ezért (szerintem) a vezetőség nem vette elég komolyan, nem értékelte eléggé. A vállalat anyagi alapjai és vezetősége gyenge volt, és inkább állami támogatást hozó kisebb opportunistá vállalkozásokat kedvelt, nem hosszú lejáratú piac bővítésre irányult.

1980 novemberében egy nagyon súlyos szívinfarktust kapott. Bár reméltük, hogy életforma változással teljesen felépül, ez nem történt meg. A következő 4 évben még két infarktust kapott, ami ezután mindinkább ágyhoz kötötte. Élete utolsó tíz évében jóformán soha nem hagyta el a házat, csak legfeljebb hozzánk volt hajlandó átjönni még eleinte, nagyobb családi ünnepekre. Bár otthon nem szívesen mondta, kifele büszke volt, hogy sikerült fiából professzort nevelni. És végtelen büszke volt két unokájára: Andrásra, aki 1981 márciusában született, és Lacira, aki 1982 december 21-én, nagymamája születésnapján jött világra. Megélte, hogy mindkettő mérnököt hallgató lett. Mindig szívesen oktatta őket, amit az unokák több-kevesebb örömmel vettek.

A memoár írás nem volt számára élvezet, hanem inkább egy történelmi kötelesség, amibe mindennél több energiát fektetett.

A negyedik kötetben az orvosokkal és az egészségüggyel, betegséggel és elmúlással akart foglalkozni. Az orvosokat egyszerre szeretete,

utálta, tisztelte és tudásukat lenézte. Míg az orvostudományt megróttá azért, hogy az nem volt mérnökiek rendezett és precíz, saját betegségeinek elemzésében – a saját tudományos tudása ellenére – néha teljesen naiv nézeteiket vagy kezelésmódot próbált alkalmazni. Orvosai – kezeiket feldobva – hagyták, hogy magát gyógyszerekkel kezelje, nehezen megállapítható eredménnyel. Sikerült végül is magát nagyon gyenge egészségben egyenletesen megtartani. Szellemileg teljesen friss volt 2002 elejéig, amikor Édesanyámmal megünnepelhatték házasságuk 60-ik évfordulóját. Anyám 1980 és 2002 között életének napi 24 óráját Apámra fordította, a saját egészsége és érdeklődései rovására.

2002 nyarának végén egészségi helyzete leromlott, majd október elején katasztrofálisan összeomlott. Október 24-én délelőtt végleg elaludt.

FÜGGELÉK 4 / APPENDIX 4

Dr. Paul L. Diósady, Ph.D, P.Eng.

CURRICULUM VITAE

PERSONAL DATA

Born Paul Landt on December 28, 1913 in Csíkszereda, Hungary (currently called Mercurea Ciucului, Romania).

Married Irene A. Szabó on January 3, 1942 in Marosvásárhely, Hungary (currently called Tirgu Mures, Romania).

One son, Levente, László, born October 3, 1943, in Marosvásárhely, Hungary (currently called Tirgu Mures, Romania).

The family changed its surname from Landt to Diósady in 1945.

EDUCATION

After thirteen years of schooling, I received my senior matriculation in 1932 in Zalău (Zilah), Romania and in October of the same year entered the Regele Ferdinand I. University's science faculty in Cluj, (Kolozsvár), Romania. As a war orphan, I was exempt from paying tuition and, after the first half-year evaluation, I received full state scholarship on the basis of my academic excellence.

Between 1932 and 1936 I completed my science degree, majoring in physics and chemistry, with a minor in mathematics, and in October, I started my doctorate program in physics with a thesis on some aspects of the theory of relativity. By next January 3, however, I was conscripted into the Romanian army, which consisted of a form of forced labour for members of the Hungarian minority. It interrupted my studies, but since I was allowed to return to the university to write my examinations, I did not lose any of the time allocated to my education.

In the fall of 1937 I was allowed to accept a scholarship from the Chemical Engineering Department of the University of Iasi (Moldova's capital city in Romania), and was released from the army. I graduated sum-

ma cum laude in 1939. In the same year, I also completed the graduate program in physics - interrupted by the 1937 conscription - and defended my diploma thesis also summa cum laude. My diploma was in Canada deemed to be equivalent to a Ph.D. degree by the Comparative Education Service of the University of Toronto.

PROFESSIONAL PRACTICE

I. HUNGARY

I was initially employed at the National Foundry (Nagybányai Állami Kohóművek) as head of the quality control laboratory. I was not too happy working as an analytical chemist. Fortunately, in less than two weeks, the Romanians stopped the delivery of heavy oil, and the gold/silver/lead separating system on which the gold production depended had less than two weeks' reserve. This gave me the opportunity to do some engineering work. I proposed a simple wood-gasification system, which, using air mixed with some oxygen, generated temperatures that were sufficiently high for the extraction of lead into the bonemeal lining of the large closed crucibles. The drawings were completed in a single night, and the construction started the very next day. I was, however, already looking for a real engineering or technical management job.

Soon I accepted a chemical engineering position in the tannery Bőripar-telep R.T. at Marosvásárhely, (now TirguMures), where I worked on both the development of laboratory procedures for quality control and new products from the non-restricted raw materials. The first order of business was to have the Ministry of War to declare the company an essential military supplier, a task that was assigned to me and required dealings with the Minister. Our legal adviser, Dr. Mandel did the necessary paper work and lobbying, so that when I arrived at the ministry, everyone seemed to know me; thus I had to wait but for a few minutes, and after a coffee, I got all the necessary papers signed. I was responsible for implementing the conditions prescribed by the Ministry. Beside the extensive work required to reorganize the process control and the reporting practices, I started to work on developing inexpensive civilian products to provide the income necessary to satisfy both the military and civil customers' demand. One such product I succeeded in creating was an imitation patent leather backed onto a crude textile, which also had the advantage of being suitable for assembly-line type production. I also succeeded in replacing other primitive

processes with new ones by using chemical reagents instead of animal by-products.

During my stay with this company there was a fire, which caused very severe damage. The owners were suspected of sabotage. I, however, thought that the cause of the fire was spontaneous combustion. When I succeeded in recreating the self-ignition with partially finished imitation patent leather, I probably saved the lives of two innocent people. Thereafter the destroyed section of the plant was rebuilt as a modern manufacturing area according to my plans.

Marosvásárhely always remained very dear to me. I married my wife, Irene, a high school teacher transferred from a small city to the Presbyterian Girls' High School in Marosvásárhely. My son, Levente László, was also born in that city. We made many friends there, our jobs were satisfactory and together we made enough money to live comfortably. Unfortunately we were compelled to leave Marosvásárhely in September 1944, because the Romanians, realizing that they were on the losing side, suddenly joined the Soviet army and entered Transylvania. We fled to the capital city, Budapest, a trip that took us almost a month.

In Budapest I accepted the position of plant manager in the largest Hungarian tannery, Mauthner Testvérek és Társai R.T. Soon I became the firm's chief engineer, then its technical manager. After the fall of Budapest in 1945, I was appointed Director (CEO) by the occupying Soviet Army Commander. Later, when the company was returned to its owner (the Hungarian Commercial Bank), my title was changed to Technical Director. This factory was around ten times larger than the factory in Marosvásárhely and it manufactured more than ten times as many products. As I studied the major German technical work on leather chemistry, Gerbereichemie, and that I have been part of a very big industrial organization in Nagybánya I had my own and the owners' confidence to initiate major changes in manufacturing practices and management.

According to the company's financial records, there was normally an equivalent of close to one million "raw kg" of hides from a wide variety of animals at all stages of processing. (The raw-kg was a convenient unit to which every measured quantity in any stage of the production could be converted). There was the real danger that the rapidly changing regimes will want to take with them as much of this wealth as possible. I ordered most of the finished products returned to the plant and kept there as being "in process", as products in various intermediary stages were essentially non transferable. In order to protect a group of leftist workers, and some very

valuable half finished leathers, I established a small finishing shop in the basement of the company's main office in central part of Budapest. We could sustain some activities there and the military commander also stayed with this group. Due to these preventive measures, when the Germans wanted to take most of our supply, they could take only one load of very heavy salted cowhides.

As the Soviet Army broke through the defense line north of Ujpest (a suburb of Budapest) we stopped production and left only a few people on the premises to operate the power plant and keep the water and electric installations in working order. It was an almost impossible task to protect in-process materials and machine parts from stealing.

On Jan. 10 p.m. I once again inspected the idling factory and returned to our temporary home at Csóka family and my coach returned safely to the factory. The same evening the Soviet army occupied the factory. The front soldiers rapidly checked everything and left behind a small garrison, mostly older soldiers, under the command of a captain and a lieutenant. The only thing they took with them was my horse and coach. The Russian front line was held up for a while between the factory and our temporary shop. So far my plan was working, but the factory could not re-start without my direction. The captain was sending a cart every day to pick me up, but it could not get across the established front line. Finally some 10 days later the front moved ahead and the factory cart reached us. It brought some food and asked us to be ready for next morning to go out to our factory residence. I told to the driver that Szűcs (the warden living with his wife inside the factory grounds) should call in those whom he could reach, especially the foremen. Next morning a smaller factory delivery cart picked us up together with the few belongings we had, and we left the Csóka family and the others with whom we lived for almost a month in fear and hope in the basement air-raid shelter.

I had lots to do to keep the factory (and ourselves) alive. My achievements were recognized by the Bank of Commerce, the owner, and by the Soviet Commander (who rewarded me with a full year's salary). Still, it was with great relief that I accepted the offer of a position with a small company owned by Americans.

In 1946, I became the CEO of the tannery Stern Testvérek Bőrgyár R.T at 115% of the legally allowed maximum engineering salary in the leather industry + 20 % of net revenue. While I worked with this company, the Ministry commissioned me to help in reorganizing the nationalized leather (including technical and consumer leather products) and the associ-

ated rubber and chemical industries. After my successful work on my first assignment, the new regime recognized my work with a Ministerial commendation. The really important result was that my company received sufficient raw material to stay afloat for one more year, until it was also nationalized. During this period I continued to work on special ministry assignments, and I was also sent to France, Belgium, Holland and England to reestablish commercial relations interrupted by the war. We were especially interested in the sale of all types of gloves. I realized that we lost our pre-war almost monopolistic position and radical changes were required just to get a fair slice of the market. This was true for almost all our products and was considered, when the programs of the nationalized leather industry was discussed. My trip was very useful for comparing the ways in which the leather industry in each country changed and adapted to the conditions created by the war. (In the western countries quantity, productivity and other cost factors were the main concern, while in my country we remained pre-occupied with producing the best quality leather products and neglected the cost and productivity).

In 1950, at the request of the Ministry I directed the redevelopment of the national tannin factory (Első Magyar Cserző-anyaggyár) and was entrusted with designing and building a new plant to produce synthetic tannins, based on a colleague's, Dr. Toth Géza's invention I was already appointed chief engineer in charge of the production of various types of tanning materials, leather finishing chemicals and artificial leather in three different plants. As soon as the operation of this complex was organized, the Ministry requested me to direct the planning of the reconstruction and expansion of production facilities at several leather processing plants. A consulting company was established within the Ministry, which issued formal contracts for this and other assignments in addition to my regular job. To facilitate formalities and to extend my authority, I was registered as "Professional Consulting Engineer", the only engineer with such a permit in the Hungarian leather industry at that time.

My involvement in the technical development of the Hungarian leather industry increased in 1955 and 1956, when I was appointed technical advisor to the Ministry of Light (consumer goods) Industry. I also was a member of the Advisory Board of the Research Institute of the Tanning Industry. We were involved in trying to deal with a number of environmental problems of international significance, such as the reuse of sulfite waste liquor from pulp and paper mills. I also was a member of the Advisory Board of the Research Institute of the Tanning Industry. The National Plan-

ning Bureau appointed me to work with a Committee to deal with this significant pollutant, while trying to make use of its potential as a special raw material.) I visited a factory in Özörény, which already was producing some sulfite waste liquor based products. We have learned many useful things, however neither the products, nor the processes would suit our needs. I studied the available literature and worked hard to define the best course for us. In two papers (attached in the Appendix) I indicated the type of development I envisioned.

An international task force with a similar program was established by Czechoslovakia, in which I participated as the Hungarian delegate appointed by the National Planning Bureau. I also lead the design team for a modern tannery in Bulgaria. For my successes in the leather industry I am grateful to my friend Vajda György, manager of the leather and associated industries in the Ministry, who recognized the value of my multidisciplinary background, helped me in many initiatives and defended me against the inevitable attacks.

From 1949 to 1956 I worked as an adjunct professor at the Technical University of Budapest, which published two hand-books containing the text of my courses on leather manufacturing technology. I published and presented several papers concerning the manufacturing of special leather types and materials used by the industry. On the request of the Academy of Economical Sciences, I assisted in organizing a course and participated in the lectures for newly appointed plant managers of nationalized factories. My research-oriented work resulted in five patents utilized by the leather and associated industries.

I managed to survive three very different regimes in top positions through hard work and without seeking a party membership in any of them). Not being a party member was actually an advantage to me, since I was not competing for any high ministerial or political position. During the capitalist era, the owners of major companies and their relatives occupied the top positions in the manufacturing plants, and the new regime did not allow them to return. Most of them fled after the Communist takeover, taking with them the descriptions of the procedures used and the documents of their commercial connections. I was one of the few in a management position, who was not a relative of any of the owners. My advantage was that I worked in most managerial positions, had a solid scientific and engineering background and wide ranging experience in every aspect of plant management. This also allowed me to salvage many important commercial and technical documents and maintain continuity in production during the

changing regimes. My work was much appreciated by the leather and associated industries and I was recognized through cash awards 4 state decorations.

II. AUSTRIA

I left Hungary with my wife and our 13 year old son after the 1956 Hungarian Revolution on December 31 of the same year. One of my best friends, Géza Frommer and I had earlier decided to start a consulting company specializing in leather and fur processing in Vienna, Austria. Business development was already well on its way when I arrived, and things were looking very rosy for us, as Géza and I both spoke German quite well and our combined know-how was in demand all over the world. We had lined up the necessary capital, and many European, South American and even an African company expressed interest in our services.

Sadly, my friend, who was a specialist in furs and was the more business-minded of the two of us, died of a heart attack just nine days after our arrival in Vienna, leaving behind his wife and a little girl. After this tragic event both families decided to leave troublesome Europe and emigrate to North America. First, however, I had to complete some projects we had started to make some money for our initial expenses in the New World. The most important was my contract with the Foggensteiner AG, where I introduced two new products and prepared patent specifications for another. We applied for both Canadian and US immigration visas. Meanwhile my son was enrolled in a Viennese school. He soon became a valuable help to us especially in shopping and making telephone calls.

While waiting for a visa, I was invited for a few weeks to the Bayer chemical complex in Germany. There I could prepare samples of a new sheepskin product, one that we have developed in Hungary just before the Revolution started. (I brought one of those samples with me to Canada, and we used it in our car to protect the driver's seat. It is still in fairly good condition). In Cologne I renewed acquaintances with scientists in my field, who often visited Hungary in the old days. I also spent a couple of days in Luxembourg, where I was offered a manager's job in a Swiss-owned factory that manufactured machinery for the plastics industry. Returning to Vienna, I attended an international conference and presented a paper on specific effects of syntans (synthetic tanning compounds).

In the meantime, I had a meeting with a delegation of the US Academy of Sciences, which assured me that there would always be an appropri-

ate job for me if I ever chose to move to the US. Although, I had good connections and many opportunities there, we have already chosen Canada, because friends living there advised us about the life-style being closest to the one we had just left. They also assured us that in this big country there were ample opportunities for people able and willing to work. Canada's big attraction for us was that there was no compulsory military service, an important consideration for my son's future. (Indeed, he thus missed the Vietnam war). I spoke some French, but practically no English. We hoped that, as millions of other immigrants, we too would be able to overcome this handicap.

Shortly after receiving our Canadian visas, we were placed in a waiting camp and made many new acquaintances. Finally we left Europe on July 17, 1957. Traveling from Vienna by a cramped train to Le Havre, then continued on an old, relatively small Italian ship, the 16,000 tonnes ASCANIA, which smelled of tomatoes and fish, none of which were my favoured foods. It was cold and windy and, because of the heavy seas, most of the passengers were seasick. I had an opportunity to exercise my meager French by acting as interpreter for these people.

We arrived in Quebec City on July 27, 1957. There I spoke to the US. immigration officials stationed in Canada about the possibility of going to the US if I could not find suitable work in Canada and was reassured that I would be considered eligible for a first-preference visa any time I wished to emigrate to the US. My sponsor was Congressman Teller, a fact that would assure me of getting a job there. Actually I got an offer from a company in Matawan NY that manufactured tanning materials.

III. CANADA

We went to Montreal, and after staying at a friend's cottage for a week, we started to look for work. I prepared an elaborate, well documented curriculum vitae to support my applications. It turned out that every person in a management position with a larger company spoke only English. My background also worked against me: I received only courteous letters stating that I was over-qualified, but no job offers came. Eventually I realized that in my applications I should forget the doctorate and engineering and emphasize only my chemical background and laboratory experience.

This way I got a job right away as operations manager with a small company manufacturing household items, a position for which I was paid \$55 a week. In the mean time, my wife started to work at a knitting plant, soon operated 11 machines and after a month, she was entrusted with the quality control of her section. Her starting salary was 40 cents/hour, but it tripled after a month due to her good work. My son was enrolled into an English school.

In my job I did everything. In the morning I prepared for the truck driver a map indicating the best route to follow as he went from shop to shop to deliver their orders. The truck was loaded in reverse order. During the day I supervised the incoming supply and the manufacturing of our brand name products. I introduced several improvements in preparation techniques and automated packaging of liquid products. I have established regular quality control of everything supplied by our company. Meanwhile I tried to determine the composition of products made by the competition. I did more than expected and my salary was raised by \$5 by week twice. Everything looked O.K., although I had some problem with my French; although everybody understood me, I often had difficulty understanding the mixture of French and English my co-workers were using. I especially had difficulties with the driver, who in addition to his special dialect was also stammering.

But we soon realized that we would be perpetual captives if we stayed in the French-speaking province and, after less than six weeks in my job, I accepted a laboratory position at the Banting Institute at the University of Toronto. My wife and son remained in Montreal for a month until I settled in my new job. My salary was not great, around as much as we earned together in Montreal but we soon were able to rent a small apartment. In the meantime, we diligently tried to increase our knowledge of English, adding to our vocabulary as often as we could, We enrolled in a 6-month evening course in English designed for immigrants, and received a diploma confirming that we successfully completed this very basic course.

I had only spent a few weeks in this job, when a friend, Otto Pál, told me that the Ontario Water Resources Commission's laboratory, where he worked, was hiring engineers and technicians. He spoke English quite well and said that he would recommend me and would also help me out with language problems. When I was offered a position with the OWRC, I explained to Professor Dauphinée, my boss at the Banting, that I had to accept this job, since it paid 50% more and I would be employed in my profession as an engineer (or at least have the title of an engineer). I promised to work

for him in the evenings and week-ends to help complete the project I was working on at the time, which required some statistical analysis and diagrams to be used in a publication. I volunteered to do these because Dr. Dauphinée was very understanding and kind to me and accepted my resignation without any resentment.

FINALLY SETTLED IN A SECURE (?) JOB

Starting at the OWRC was quite perplexing: first I went to the Niagara Street address that Otto gave me to meet him there. I found the number just preceding the address; on the next lot, however, I found only a big, rusty, corrugated iron structure without any sign or number on it. As I did not believe this could be a government office building, I continued on to the next building. But that had a higher number, so I went back. It was almost quarter to nine and there was not a single soul around. At 9 A.M., a middle-aged man appeared and opened the only door to this relatively large building. Then the employees arrived one by one, my friend among them. He introduced me to the director, Cap. Delaporte, who interviewed me superficially. Then Chuck Simpson, the scientist in charge of the chemical laboratory, asked a few more questions and voilà: I was employed as of January 1, 1958, exactly one year after I crossed the border between Austria and Hungary.

It was already coffee-time by the time the interviews were finished, and I was introduced to the scientists: Jim Duncan, Fred Voegelé, Dick Millest, Jean Neil, Chuck Simpson and Otto Pál, my friend, who were all quite nice to me, this odd and quite "old" fellow from Europe. All of them cramped together in a relatively small room, smaller than my former office in Budapest. A Larry Vlassov the head of the biological laboratory, was a relatively young man, who spent most of his time in the laboratory. The chief technician of the chemical laboratory Bruno Stundzia, Lithuanian by origin, spoke German fairly well, so I could communicate with him. In the chemical laboratory there were already two Hungarians employed as technicians, and in the biology section there were two more.

There were no secretaries and no female employees at all. I was employed as an engineer, but received only two-third as much salary as the starting salary of newly graduated engineers. I understood that, without English, there was no outlet here for my knowledge and experience. But, with the complete lack of medical and social programs, the most important thing for me was not the salary, but the security offered by a government

job. (The other Hungarian "technician" with a Ph.D. in organic chemistry. left soon. For him this was easy, as he was young and was alone, with no responsibility for a family).

The corrugated iron building was erected above a number of concrete pits, which a few years before served as parts of a sewage treatment plant. On the same level an office was constructed for the chief, which also served as the board room and the cafeteria. Above the tanks there were two small work rooms for chemical analyses, a small office for Stundzia, and a separate room for bacteriological tests, all made of two by fours and gyproc panels. Above them there was an attic, which served as a storage room. The various areas were connected with boards laid on the concrete tanks and stairs were also made of cheap wood. A washroom was just under construction, mainly because more people were to be employed and the hiring of a secretary was already under way.

Coffee or tea was prepared by a different person every week and after a few weeks, making tea and coffee became my responsibility. I knew how the machine worked and where the tea and coffee were kept. Pouring the coffee through the filter, I noticed that there was not enough coffee in the container, so I took the next bag from the shelf and properly filled the filter. I then switched the machine on, and the aromatic liquid soon started to flow. The smell was a little odd, but, I thought to myself, how could I know what kind of coffee Canadians like. In the meantime people began to arrive and joked that today they were apparently to be treated to a Hungarian specialty. Indeed, as it turned out, tea was stored together with the coffee and as I had grabbed the next bag without looking at the label, I topped the coffee off with tea. My English was insufficient to explain or apologize; only the red on my face indicated that I was aware of the gaffe.

I was shown the analyses required and was very surprised by the primitive methods my new employers used and the way the tests were carried out. I also noticed that in general discipline was very low. The work started late and finished early, the lunch time of one hour was generally extended to two, and the morning and afternoon coffee-breaks were also doubled. With few exceptions, the general knowledge of the staff of chemistry and of laboratory techniques was quite elementary. The efforts of Simpson and Stundzia to show some leadership most often backfired, because the technicians "knew better." Their attitudes and behavior were also not very inspiring. Since this endeavour in environmental control was quite new, most of the deficiencies were understandable, but hardly justified. I was surprised to see people with university degrees (BA) with such limited

knowledge in chemistry and physics, until I became more familiar with the Canadian education system and the big difference between a B.Sc., B.A.Sc. and BA. degrees.

I soon noticed in the laboratory a young man about half my age: Gerry Ronan, an Irish boy, who worked diligently and was eager to learn, since his knowledge was limited by the relatively short time he was able to continue his studies thus far. He was very respectful towards everyone, was always ready to help others and to accept any assignment. We became good friends and while he taught me English, I explained to him the origin, nature and control techniques of environmental pollution. He took evening courses and soon earned a B.A. He showed and explained to me the essays he wrote during this time, which helped me very much in improving my English.

The first really unpleasant experience came soon. I was given a dirty corner on an old bench. I cleaned the area, painted the bench and installed some shelves for chemicals. I used paper towels to protect the bench. But soon I was reminded that I was hired to do laboratory work, just like everyone else, and was to follow Bruno's instructions. I had thought that more had been expected from me, but Simpson confirmed Bruno's position. I still believed, however, that introducing better ways of doing things would help the others to do their work. One example of such efforts was the attempt to improve the analytical technique used: By simple means I constructed a burette which automatically filled to zero. I attached to it a movable scale, graded in ppm BOD. After determining the blank, the scale was moved so that the blank was automatically deducted from the following titrations and the factors used in calculation of the BODs were included in the scale. This technique made the test much faster and more precise, but to no avail. My simple innovation was looked on with suspicion by both Simpson and Stundzia, because it was different from the written old procedure they used. I explained the working of my set-up and demonstrated that the results were the same as those obtained with the old method, but faster and with a much better standard deviation of averaged results. They allowed me to use this method to measure the BOD, but no one else was allowed to watch or learn it. When I was alone, I also made some minor improvements on the home-made incubator.

A couple of weeks later, when I was out for lunch, my equipment disappeared. I did not say a word, just asked for another burette and continued to work just as everybody else. Dick Millest, the only one who read my resume, apologized for those who had spirited away my equipment,

explained the situation and told me that a new, modern laboratory was being built and that things would change once we moved there. Considering my English I could not start a discussion to explain that I just want to share my considerably wider experience to the benefit of all. (Unfortunately, this gentleman, who was probably the ablest member of the senior staff, left soon afterwards to work with the federal environmental organization).

In early March I was asked to take over OWRC's small laboratory at the Strathcona Paper Mill near Napanee. This was supposed to control the operation of an experimental waste water treatment facility, which consisted of a tower roughly three stories high, filled with DowPack plastic plates and the necessary pumping and distributing system. These plates were supposed to retain a coat of bacteria, which would oxidize the organic matter in the paper mill pretreated effluent. The whole experiment indicated the same lack of know-how of basics that I had seen in the Toronto lab. No one cared about details of the work, such as allowing sufficient contact time with the bacteria, measuring the residence time, or to ensure the proper temperature for the expected microbiological process. The design was probably supplied by Dow and was not a lucky one as those working with it most probably did not understand how it works.

The laboratory was a small room, much better than those in Toronto, but with the same primitive equipment and methods. The operator was required to take samples every sixty minutes during working hours and to carry out the same tests that were done in Toronto. Those doing this work before me, charged two or three hours of overtime every day, five days a week. I made changes in both the equipment and the process, rationalized the sequence of the various steps in the analyses and automated what I could, especially the BOD test, and also changed the distilled water supply. The Company was giving me all the help I asked for. In exchange, I helped them solve their problems with a new machine that frequently broke the paper while it transformed the pulp into the finished product. Before I left Hungary, I had witnessed the same problem with a new machine at the company, which supplied us with lignin sulphite. The engineers working on setting up the machine explained their procedure to me, including how they calculate, set the correct speed of rotation and temperature of every roller, how they do it in the sequence of the rollers and indicated the importance of the pulp's density at the start and at the subsequent rollers. Remembering what I have seen there I was able to give the people in Strathcona some help, which they appreciated very much. Interestingly the staff there treated me amicably understanding my difficulties with the language, thereby I

soon realized the difference between the private industry and the civil service.

After making the required changes in the small laboratory, my net work-time was less than four hours during an eight hour day. The rest of the time I spent in the plant mapping the sources of effluents from which the tower got its supply, as well as the treatment the liquid wastes underwent before being pumped into the tower. I measured the flow-trough time by adding a marker to the effluent on entry and measuring the time it appeared at the bottom of the tower. I found values of two to four minutes, too short to have any meaningful change in the organic pollutants' concentration. The temperature in the tower was generally much lower than required. The phenol concentration in the water was as high as 3-5000 ppm measured in the tower's effluent. Carried and diluted by a small river, when it arrived at the Napanee water plant, the water still contained enough phenols to produce a very unpleasant taste upon chlorination. This experimental station would probably have been more useful, if it were used to demonstrate how such an experiment should not be done. I prepared a detailed report on my findings, which Otto translated. It contained results tabulated and statistically evaluated, and contained diagrams illustrating the water-waste water flow through the manufacturing process. I submitted it to Jim Duncan at the end of March. I never got any comment or question about it. It was probably destroyed, or at best, filed and put at the bottom of a drawer. I just found a copy of the report among some of my old papers. For a first trial, it was not too bad..

I had a small room in Napanee, where I also had my meals in a restaurant. bus service was very good both between the company and Napanee, as well as between Napanee and Toronto. {I could easily fulfill my promise to Dr. Dauphinée while I worked in Toronto, but now I could work only on the week-ends. My wife accompanied me to the Banting laboratory and I trained her in manual and instrumental techniques used there. After five months of work without pay, I told the professor that I had completed the project I worked on while I was with the Banting. I also told him that if he wanted to continue the same type of work, he could hire my wife, who could do the necessary laboratory work very well. He accepted my proposal, and from a teacher of Latin and Greek languages, philology and literature, my wife became a fine chemical research assistant. Her laboratory also moved for a while into another building (where the ROM's Planetarium was). Few years later U.of T. built a modern medical research laboratory adjacent to the Wellesley hospital, My wife was moved here to the rheu-

matic research unit. I volunteered to assist in selecting and setting up new instruments and evaluating results.

The OWRC hired a few more engineers and technicians to expand the sampling program and also to carry out more experiments. For one of such extended program an experimental station was established in Sarnia, to sample and test the St. Claire River for residues of domestic waste. I spent some time at this laboratory, which used the same primitive techniques as the Toronto laboratory. However, the young engineers working there were more receptive and appreciated my advices. They understood that the domestic wastes are the least dangerous, but there were no techniques available to look for other pollutants. Each year there was a conference of analytical scientists in Pittsburgh, Pennsylvania with an average attendance of about 7,000 from all over the world. Papers of 20 minute duration with a 10-minute discussion time were presented in four different rooms. More than 400 companies that manufactured laboratory equipment demonstrated their products and explained how their instruments worked. One had the opportunity to learn much and see the trend of analytical development around the world. I told Delaporte that it would be useful if someone could attend it. The day before the conference started he told me that I should go. There was only one flight and only first class tickets remained. I bought one and arrived in time.

In Pittsburgh I met Dr. Pungor from Hungary, who was already well known for his many inventions, such as the specific electrodes used to detect traces of various organic compounds in aquatic solutions; he presented a paper of such high interest that it was allocated twice the usual time slot. (Dr. Pungor later became member of the Academy of Sciences in Budapest and, after the political changes in Eastern Europe, also became a member of the Hungarian government. He was not a member of the Communist Party and was always accompanied by a faithful Communist party member. He introduced me to a number of Hungarians, some of them I already met at previous conferences. I invited him to give a lecture for the Hungarian engineers and scientists in Toronto, which he did. During the following years he was followed by such well known personalities as Teller, Bay, Wiegner, Gábor and Selye with increasing audiences and the participation of the APEO and the U of T).

When I submitted my bill for the conference related expenses, I was seriously reprimanded and without Simpson defending me, I probably could have lost my job. Thanks to a hotel-employees' strike, the conference moved to Cleveland next year, into an excellent convention facility and this

location became permanent. But even now this annual event is called "The Pittsburgh Conference".

On one night the laboratory building burned down (there were rumors, that Cap. Delaporte may have started the fire to speed up the construction of the new laboratory) and the Commission had to find an interim location. There was a school building, where the Sutton Place Hotel stands now, which had been damaged by fire, but sufficient area remained undamaged where there would be ample space for our laboratory and our working conditions would be much better. The laboratory workers were doing the packing, transfer and unpacking of the laboratory equipment. Otto was told that he should give a hand too. He outright refused and told Delaporte that he is willing to do only what the others in the office were doing.

In the new place there was a large number of tables, which we used as laboratory benches, and plenty of desks for office work. Benches were arranged mostly as I suggested. Bruno got a desk at the end of the large room, where we set up two sets of tables. I put one table across for a reporting place, mostly for myself. Bruno immediately told me that I am not entitled to have a desk. I placed some titration equipment on it, thereby solving the controversy. Here we spent another unproductive year.

As my English improved, my reputation both as scientist and engineer increased as well. I started to advocate more vigorously the need for more knowledge about the organization and management practices of industrial establishments, so that those who were sent out for inspections could do their job with more authority. I also explained the importance of invisible toxic contaminants, both organic and inorganic, in industrial aqueous effluents and gaseous emissions, and the need for capability to detect them at ppb and often even lower levels. The news about the mercury and cadmium poisonings in Japan and other toxic metals and organic compounds, such as the PCB-s, pesticides, chlorinated hydrocarbons, mineral oil degradation products killing birds as their concentration grew throughout the food chain, suddenly caused panic in environmental establishment every where, including Canada. Swedish environmental research was far ahead of similar programs in the rest of the world and they were the first to show the relationship between the so called Minimata disease and trace metals, especially mercury, and pointed to the danger of organic trace contaminants, such as PCB-s, phenols, chlorinated hydrocarbons, pesticides etc.

A Finnish student, Finley who wanted to obtain a Ph.D. in Canada

did an extensive survey of mercury in Ontario waters and since his findings were frightening. He submitted his thesis sidestepping formalities. Instead of acting right away on his findings, his thesis was refused for not complying with certain standards. We understood the danger of the wide spread industrial pollutants and when we moved into the new laboratory in 1964, I was appointed assistant supervisor in charge of industrial waste analyses. Now I was independent from Bruno, but Simpson still was my supervisor.

I succeeded to convince the management that, for industrial waste analyses, especially to detect, identify and quantify the invisible, toxic trace contaminants, we needed better qualified scientists and specialized equipment, therefore more space and money. G. Ronan was one of my technicians and his excellent English was of great help to me.

The first positive result was that a separate section, named Chemistry II was created for the development of industrial waste quality control. I was put in charge of its operation. Simpson, to make my work more difficult, took Ronan away from me as his assistant supervisor. Actually this move catapulted both of us into more demanding positions. The director, J.Neil did not like office work and took Gerry to help him. Soon afterwards he resigned to start some practical environmental business venture. Gerry was appointed Director and later a position of Chief ecological research was created with myself as the first incumbent. I also became Gerry's Assistant Director and a delegate to the International Joint Commission. I no longer had to complain because of lack of work. (Simpson had a tragic end: due to some family problems, enhanced probably by realizing his inability to cope with the increased complexity of laboratory work, he took his own life).

It took ten years (1968) until I was appointed supervisor of the Chemistry II Section - ten years were wasted from my life and from the development of an efficient environmental control organization. To this point I regarded the OWRC laboratory only as a necessity for my family's security. I did what I was allowed to do, but it was clear to me from the beginning that I never will achieve with this organization anything close to what I left behind in Hungary. While the USA grabbed every able scientist from all over the world, including previous "enemies" including Germans and Hungarians, Canadians discriminated against everyone who came from a foreign country. While a half dozen Hungarian Nobel prize winners and hundreds of top scientist work in the USA, none was invited to Canada. Today only those are welcomed who have lots of money or are associated with rich people and the very poor ones, who were willing to take any menial job. This constituted a heavy load, especially on the Ontario economy,

thereby making Quebec more competitive.

My work here so far was without challenge, satisfaction or excitement, however, this was compensated for by a brighter future for my son. I had my set of goals right at the beginning to make my life more satisfying. It required more work and continuous learning, which were not unusual for me. I would describe the highlights of my parallel activities and my different personality separately,

TECHNICAL CONSULTANT FOR THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY

Unfortunately, we had to make more money in order to rebuild our life style. When I was in Hungary, I had several inventions related to processes in the leather industry, which were bought by the Hungarian government. However the government stopped paying license fees after our dramatic departure from the country and even confiscated another invention of mine, which was published in an English journal immediately after I left Hungary. Like many other expatriate professionals, I realized that we were no longer bound by our contracts with the Hungarian government and could sell my inventions anywhere.

I needed a company where I could prepare large samples of syntans to demonstrate them to prospective users. The equipment needed was also used in the synthesis of active ingredients of pharmaceuticals. I found one company, the Gryphon Laboratories, a division of Paul Maney Pharmaceutical Co. (US), which was willing to install the required equipment on condition that I first solve some synthesis problems of a new pharmaceutical product in order that the company may obtain the compulsory license for it. We agreed, and I prepared the plans for a research laboratory and a budget for the various phases of production, from the laboratory experiments to large-scale manufacturing. The plans included the modernization of their quality control laboratory, which had also to support the research program. They agreed that I should recruit the necessary personnel, direct and supervise them in my free time, while maintaining my job at the OWRC. This did not represent a conflict of interest, as my main job was totally unrelated to the pharmaceutical industry, and I was already used to working on several assignment at the same time. Since few people would or could accept such a complex assignment, it was a challenge to my liking. I had both the necessary academic background and practical experience for designing, organizing and directing the research, scale up of the processes to manufac-

turing level, developing the needed facilities in stages of increasing complexity, training and direction of the required personnel whom I would also select.

The company, on my recommendation hired people whom I knew to be hard-working and ambitious and who were willing to learn and meticulously adhere to the directives they received. Besides doing their own work, they were expected to be good managers - leaders who understood the nature and scope of the work required from them as well as from their assistants. I and my staff also had to understand each other well, because small misunderstandings could cause loss of time and material, or even cause serious accidents.

I put together a team of mostly Hungarian chemists, engineers and technicians whom I have known from Hungary: two of them had been my students at the Technical University of Budapest, others were working with companies where I had some special assignments, or were just ambitious young people whom I interviewed and found to be well-educated and intelligent and thought they would likely be valuable aids to the senior staff. The team grew larger as the project advanced. None of the people I initially hired had ever worked in the pharmaceutical field or had the opportunity to work on organic syntheses besides those in their university laboratory programs. This did not worry me, since my 16 years' experience, until the nationalization of the manufacturing industry in Hungary, included working at every level of technical and general company management, from analytical and research chemist, production engineer, up to and including technical manager and CEO. After the nationalization of manufacturing industry in Hungary, I had several assignments, one quite similar to the one I started here with Microchemicals, but on a much larger scale.

First I increased the analytical laboratory staff with two technicians and a scientist and constructed a research laboratory, using the excellent mechanical handyman of the company, Loch Cameron, with little outside help. Later I was able to hire a retired Italian chemistry professor, Dr. Luchetti and a Hungarian chemist, Dr. Varga. The later had worked with a large pharmaceutical company in Budapest, and while his laboratory experience was limited, he was a living dictionary of pharmaceutical products and had some production experience as well. He also spoke Italian quite well, and filled the eventual communication gap between me and the Italian research scientist.

All these people were willing to put in long hours and to continue working as long as an experiment required it. I visited the laboratory practi-

cally every noon and held my discussion with group leaders after the work hours. So, while in my main daytime job I was a humble civil servant, who was often humiliated by supervisors who would not have been able to qualify for any work in my own organization. In my parallel private work I had a free hand to do as I felt appropriate and was the technical manager whose opinion was respected by both the company's management and my staff.

Gryphon's senior manager, Mr. Miller, was an old-fashioned, very honest, highly respected, serious businessman, in charge of marketing. He was not very enthusiastic about the project, especially when we reached an intermediary scale-up level and the fire hazard became understood better when I requested stricter preventive measures. In contrast, the younger director, John Cook, in charge of production, was pushing the program - it was originally conceived only to prepare one tranquilizer, Chlorpromazine, in sufficient enough quantities to demonstrate comparative stability, also for pharmacological and clinical tests to prove its identity with the product manufactured by the owner of the patent, Rhone-Poulenc. The procedure of obtaining a compulsory license required extensive paper work and attending a quasi judicial process conducted by a one man commission. The patent owner fighting to maintain its monopoly, had its own experienced lawyers and experts, while for us the whole system of compulsory licensing was totally new. My court experience in Hungary was not very pleasant and not applicable here, my wide ranging technical expertise, however, was very useful to win this and all our later compulsory license cases.

After obtaining the first license and we reached the second stage with this product, the laboratory started working on Stelazine and gradually on the full spectrum of the tricyclic (major) tranquilizers and anti-depressant drugs. Mr Miller's fears were substantiated when a small fire broke out. Dr. Varga's efficient intervention prevented the spread of the fire. (I was not there at that time). However, it speeded up the building of a well-designed, compact factory, suitable for intermediary scale-up experiments and full-scale production of the products for which we gradually obtained licenses. The laboratory already worked on minor tranquilizers too, including Librium, Valium, Lorazepam, Meprobamate and some other active ingredients in demand, such as Bisacodyl, Chlorothiazid type diuretics, etc.

The company became known for its expertise in this area, but it also made enemies of large companies by becoming their competitor through compulsory licenses. Mr. Cook wanted to increase the production and hired, against my advice, a Japanese chemist as plant manager, to be directly responsible to him. This man did not know much about the procedures

and made a series of mistakes with costly loss of time and material. He expected that we would give the procedures in which we invested that much time and effort, to Cook or him. We had to disappoint them. And when Mr. Miller objected to the goings-on, Cook somehow managed to have Miller dismissed. Then he made some cheeky, daring deals involving products for which we did not yet have adequate competitive procedures and in this way precipitated a financial crisis. Some of my staff was laid off. I found other jobs for them with other companies and institutions, where I had connections and for which I previously did some consulting.

I knew Leslie Dan before he started his company, Novopharm. First he acquainted himself with the market, bought full batches of chemicals from small companies and sold them to pharmaceutical chains and individual pharmacies. Gryphon also used his services when it wanted to introduce its new products. He was free to come to the laboratory to learn more about the various products. In this way he learned about the skills of the people working there and he hired two of my scientists who had been laid off. (Later I and my son also prepared for him a restricted feasibility study of manufacturing a few newer antibiotics. It was our conclusion that at that stage of development of his company, it was better to seek compulsory licenses for final products).

My Italian professor went back to Italy leaving following his estranged wife and two children. Another scientist got a temporary job at the U of T. My original agreement concerned only one compound, after which I was entitled to make samples of one of my patented products and processes. However, the Hungarian government, after learning about the intention of scientists emigrated following the 1956 Hungarian revolution, to sell their unpaid patents, quickly deposited all the money they owed at the Hungarian Commercial Bank, with the restriction that it can be used only in Hungary, or make payments to relatives living in Hungary. Until my mother lived, she received payments as regularly, as her pension.

The Micro Chemicals Ltd. which was the chemical arm of Gryphon, could not be saved because, as one of my scientist, George Wyhowzsky told Cook: "Just because you put on a lab coat and you believe that you are a chemist and think that what you have seen is quite simple. Your mistakes were costly and another one will cost you the Micro." As far as Gryphon's financial problems were concerned, maybe Mr. Miller and their financial director, Dan Smith could eventually help. However, Mr. Miller was dead and Dan was not able to stop Cook in continuing his disastrous course. Unfortunately he also died in a car accident. For a while Wyhowzsky's assis-

tant went back avoiding contact with his previous colleagues, but this could not save the company. The Micro Chemicals Ltd. was bought by an American company and its Mississauga factory building was demolished.

Cook and I agreed on a severance pay and I started on development work next door, at the Omega Laboratories, which they sought from me much earlier. I created a job for a senior technician and soon for another one. There I developed some specific analytical techniques, constructed an aseptic filling room using a set of ultraviolet lights, which automatically disconnected when somebody opened its door and switched on normal light and an exhaust system with ultra fine filtering material. Also, anybody entering had to use an appropriate mask. These precautions were important, since the products were concentrates of allergens used for identifying the sources of allergies in individuals suffering from an unidentified allergy. They were also used for the treatment of severe cases of allergy. Among the formulations there were some fungi and spores and the company decided to make preparations with single well defined fungi. I developed an appropriate room and equipment to isolate and grow such individual organisms, which then were isolated, extracted as other allergens were. This created there an additional scientist job.

As my work at the MOE became more demanding as my responsibility increased considerably. Therefore I did not want to accept anymore extensive assignments and dealt only with small problems, which I could finish during a weekend or 2-3 evenings. Only the new owners of the company where I actually did my first consulting work back in 59 for the father of the future owner, requested a major job, which, however, had to wait until I retired.

In the meantime the U. of T. established a temporary medical research laboratory in an old, large tree story house. (This was later demolished and the Planetarium is standing there now). Dr. Mustard (later head of Hamilton University's Medical Department) and Dr. Hugh Smythe started there an intensive work on rheumatic diseases, which involved as test subjects a wide variety of animals. The necessary analytical work required experienced analysts and my wife was transferred there. She worked with another Hungarian lady for whom this was the first laboratory which she had ever seen from the inside, We also convinced two gentleman to apply for a job there. (With these 4 people I had lots of explaining to do, for making them to understand their work and not to run away when a cadaver brain was put on their bench for dissecting, examining and taking samples for analysis. We spent long evenings in our home trying to convince my

friends, that their samples are just made up of complex mixtures of organic matters, just as the food they had for supper. The discussions and convincing were made easier by lubricating our throats with some affordable drinks and other friends, and usually ended in music and singing. Meanwhile the U of T Medical Department built a modern research laboratory adjacent to the Wellesley hospital, and moved the rheumatic diseases research there. I accepted as a volunteer the task of helping in installing some of the new equipment and training the laboratory personnel in operating them. I also assisted in designing analytical procedures and making statistical evaluations of the results. This made me a kind of outside member of the Wellesley and made it possible to acquaint myself with various medical instruments and procedures. (My arthritis and heart problems brought me back later as a very well treated patient).

After my 1978 retirement, I once again became active as a consultant to the environmental and pharmaceutical industry. For Clarke Laboratories I was instrumental in establishing quality control and quality assurance systems; developed new techniques of synthesis of active ingredients, and methods for their analysis. I directed the construction of new production facilities, improved manufacturing procedures and achieved better adherence to Ministry of Health requirements. I worked with medical doctors on evaluation of newly introduced products, on patent requirements, product stability, compulsory licenses, monographs and prescribing information. I have constructed a complete laboratory and analytical system, and developed techniques for transdermal delivery of a number of active ingredients. Administrative and analytical systems required for PARCOST registration of Clarke products were completed under my direction. A complete process design for Clarke's proposed Nova Scotia plant was developed with my assistance. Due to my failing health, I was forced to retire from active professional work by the end of 1987.

As a closing note, I would like to underline that my professional career was not easy. Completing my high school program in a Hungarian high school, I had to do my final examination in Romanian. In order to receive a full scholarship, which I maintained throughout my seven years of university studies, I had to achieve top marks. I worked under four different regimes, accepting assignments of high responsibility, all the while avoiding all political activity, not an insignificant achievement. Later, when I worked in Austria as a professional consultant, I had to refresh my German language and in Montreal had to learn and communicate with the special French spoken in Quebec. When we finally arrived to Toronto, I had to

start with an English vocabulary consisting of not much more than two words: yes and no. I was 44 years old when I joined the OWRC, not the best time to start a new language and a new specialty. This was reflected by the low salary I received as a beginner.

Curiously, in Canada, my strong academic background and my extensive industrial experience, from quality control, production and research, to top management, worked against me for years. Although I offered a documented description of my academic background and previous assignments as part of my curriculum vitae, nobody wanted to spend time reading it. This allowed me to avoid talking about things, which could have been construed as criticizing my superiors for their deficient background and superficial, inefficient work and leadership. I did not use the titles earned with my academic background, or requested a more demanding assignment than was given to me. Still, my attempts to improve the basic knowledge of my coworkers on the sources and nature of environmental pollution, as well as initiatives to modernize analytical methods and techniques, constantly ran into resistance, opposition, or were ignored by my superiors. This slowed down the much needed progress of the OWRC and MOE (Ministry of the Environment) and with it mine as well.

Since I arrived in Canada, I participated extensively in the activities of the Hungarian community, accepted various assignments, including the presidency of the Canadian Hungarian Engineers Association's Ontario chapter, and assisted newcomers in their integration in the Canadian society.

MAKING LIFE A LITTLE MORE INTERESTING AND REWARDING

One of the most important things, after a secure job, was to build a circle of friends and social life resembling the one we left behind in Hungary. This included professionals and others, people interested in cold war politics or the arts - especially literature and music: people who liked to sing and dance, and were committed to preserve Hungarian culture and to integrate it into the evolving Canadian one.

I joined, through my friends, the Hungarian Canadian Engineers' Association and became the president of the Toronto area chapter in 1959-60. The Toronto and Montreal chapters soon joined and formed a Chartered

Association. The Association organized several activities, which offered opportunities to enlarge our circle of friends and acquaintances. With some of our music loving-friends, we prepared a book with the text of almost 900 Hungarian songs, which was distributed to Hungarian emigrants everywhere from Australia to South America and from Europe to the US. Many a pleasant evening session was spent singing the songs and debating the melody and text, as we tried to recall the exact words. We listened to each others' stories, reminisced about the old days and enjoyed the fine Hungarian food prepared by alternate hostesses, and some good Hungarian wines.

FÜGGELÉK 5 / APPENDIX 5

DIÓSADY PÁLNÉ

CURRICULUM VITAE

Személyi Adatok:

Leánykori Nevem: Szabó Irén, Anna. Apám neve; Cs. Szabó Mihály, anyám neve Papp Juliánna

Születési helyem: Kraszna, Magyarország, 1914 december 21. (Ma: Crasna, Románia.)

Házasságkötésem ideje és helye: 1942 január 3, Marosvásárhely, Magyarország (Ma: Tirgu Mureş, Romania.) Férjem akkori neve: Landt Pál.

Egy fiam, Levente László, született 1943 október 2, Marosvásárhely, Magyarország

A család nevét Landt-ról Diósady-ra változtatta 1945 júliusától kezdődően.

Tanulmányi Összefoglaló:

A nagyvárad (Oradea, Románia) leánygimnáziumi érettségi után 1932 októberében a kolozsvári, Cluj-i (Romania) Regele Ferdinand I. egyetem nyelv és irodalmi szakára (Limba si Literatura) iratkoztam be. A következő 4 évben a kötelező tantárgyakat lehallgattam és a szükséges vizsgákat letettem.

1936-37-ben átmentem a Iaşi-i (Romania) Universitatea Mihaileana egyetemre s ott fejeztem be az előírt különbözeti vizsgák letétele után diploma munkámat és ezzel latin-görög nyelv és irodalom szakos tanári képesítést nyertem.

1937-38-ban ugyanott a Pedagógia szemináriumot is elvégeztem, amiről mint absolvens külön oklevelet kaptam.

1949-53 – orosz nyelvből egyetemi diplomát szereztem esti tanfolyamokon.

Munkaviszonyok:

Az 1938-39 tanévre a zilahi állami leánygimnáziumhoz (Liceul de Fete, Zalău- Romania.) osztottak be, mint óraadó tanárt.

1939-40-ben a Szilágyocsehi Megyei Igazgatóságon (Judecatoria, Cehul Silvaniei, Romania) mint tisztviselő dolgoztam a Bécsi döntésig.

1940-41-ig mint polgári iskolához beosztott gimnáziumi tanárt Szilágycsehen (ma: Cehul Silvaniei, Romania) alkalmaztak.

1941 októberétől 1944-ig a marosvásárhelyi református leánygimnáziumban tanítottam mint latin-görög nyelv és irodalom szakos tanár.

1944 szeptember végén, miután az oroszok a románokkal együtt átlépték a Kárpátokat, családunk felmenekült Budapestre.

A Vallás- és Közoktatási minisztérium 1944 novemberig mint marosvásárhelyi tanárt tartott nyilván, 1944 nov. 16-tól kineveztek az újpesti Kanizsai Dorottya Leánygimnáziumba mint latin-görög, klasszikus irodalom szakos tanárt. A rezsim változása után a latin nyelv tanítását leredukálták. Ekkor én átképeztem magam az orosz szakra. Ebből a nyelvből később egyetemi diplomát szereztem esti tanfolyamokon. Továbbra is ugyanott tanítottam a latin és az orosz nyelvet és irodalmat. 1955/56-ban a Minisztérium jutalomképpen 2 évet hozzáadott szolgálati időmhöz, amivel a szolgálati időm 20 évre emelkedett.

1956 decemberében úgy határoztunk, hogy átmenetileg elhagyjuk Magyarországot és 1956 december 31-én átléptük az osztrák határt. A Minisztérium a tanárok nyilvántartásából 1957 január 1-i hatállyal törölt.

Hat hónap bécsi tartózkodás után 1957 júliusában bevándoroltunk Kanadába, ahol először Montreálban kerestünk állást. Szeptembertől decemberig egy nagy kötődében dolgoztam.

1957 karácsonya után átköltöztünk Torontóba. Itt férjem kitanított mint vegyész technikust, és 1957 februárja és 1964 között Prof. Dauphinee mellett dolgoztam, mint technikus a Torontoi Egyetem Pathology Department-jében, a Banting Building-ben.

1964-ben Professor Hugh Smyth vett fel mint kutató asszisztenst a Rheumatologia tanszékre. 1967-ben a laboratórium átköltözött a Wellesley Hospital Research Wing-be. Itt dolgoztam nyugdíjazásomig 1975-ben.

IRENE ANNA DIÓSADY

CURRICULUM VITAE

Personal Data

Born Szabó Irén, Anna, Irene Anne Szabó) December 21. 1914, Kraszna, Hungary, (Now: Crasna, Romania.)

Father's name; Cs. Szabó Mihály, Mother's name Papp Juliánna

Married to Landt Pál (Paul Landt) on January 3. 1942, in Marosvásárhely, Hungary (Now: Tirgu Mureş, Romania.) In July 1945, in response to pressure by the Russian commander we changed the family name to Diósady.

I have one son, Levente, László, born on október 2. 1943, in Marosvásárhely, Hungary.

Education

Highschool diploma (Senior matriculation), Nagyváradi leánygimnázium, Oradea, Romania (1932)

Language and literature, (Limba si Literatura) B.A. in Classical languages and literature: Regele Ferdinand I University, Cluj, Romania (1932-36)

Teaching certificate in Latin and Greek literature B.Ed. Universitatea Mihaileana, Iasi, Romania (1937)

Absolvens in Pedagogy (equivalent to M.Ed.) Universitatea Mihaileana, Iasi, Romania (1938)

Russian Language diploma - Eötvös Lórándt Tudományegyetem, Budapest (1949-53)

Employment History

1938-39 high school teacher - Zilahi Állami Leánygimnázium Liceul de Fete, Zalau - Romania.

1939-40 clerk - Szilágycsehi Megyei Igazgatóság, Judecatoria, Cehul Silvaniei, Romania

1940-41 high school teacher - Szilágycsehi Megyei Igazgatóság, Judecatoria, Cehul Silvaniei, Romania

1941-44 high school teacher - classic languages and literature, Marosvásárhelyi Református Leánygimnázium, Marosvásárhely, Hungary (now Tirgu Mureş, Romania)

In November 1944 after the Germans, then the Romanians and Russians invaded Hungary we fled to Budapest.

1944-50 high school teacher - classic languages and literature, Kanizsai Dorottya Leánygimnázium, Budapest, Hungary.

1950-56 high school teacher - Russian language and literature, Kanizsai Dorottya Leánygimnázium, Budapest, Hungary.

In December 1956, after the fall of the Hungarian Revolution, we decided to leave Hungary, and crossed into Austria on December 31. 1956.

After six months in Vienna, we emigrated to Canada in July 1957. Initially we tried to establish ourselves in Montreal.

1957 Sept-Dec. Machine operator, later supervisor in a sock factory in the garment district of Montreal.

After Christmas in 1957 we moved to Toronto, where my husband trained me as a chemical laboratory technician.

1958-64 –Laboratory technician - University of Toronto, Department of Pathological Chemistry, under professor Dauphinee

1964-67 – Laboratory technician - University of Toronto, Department of Rheumatology under Professor Hugh Smythe

1967-75 – Research Associate, Wellesley Hospital Research Wing, Department of Rheumatology under Professor Hugh Smythe.

Retired in 1975.

I. CSALÁD

1941-44 high school teacher - classic languages and literature, Marosvásárhelyi Református Leánygimnázium, Marosvásárhely, Hungary (now Tirgu Mureş, Romania)

In November 1944 after the Germans, then the Romanians and Russians invaded Hungary we fled to Budapest.

1944-50 high school teacher - classic languages and literature, Kanizsai Dorottya Leánygimnázium, Budapest, Hungary.

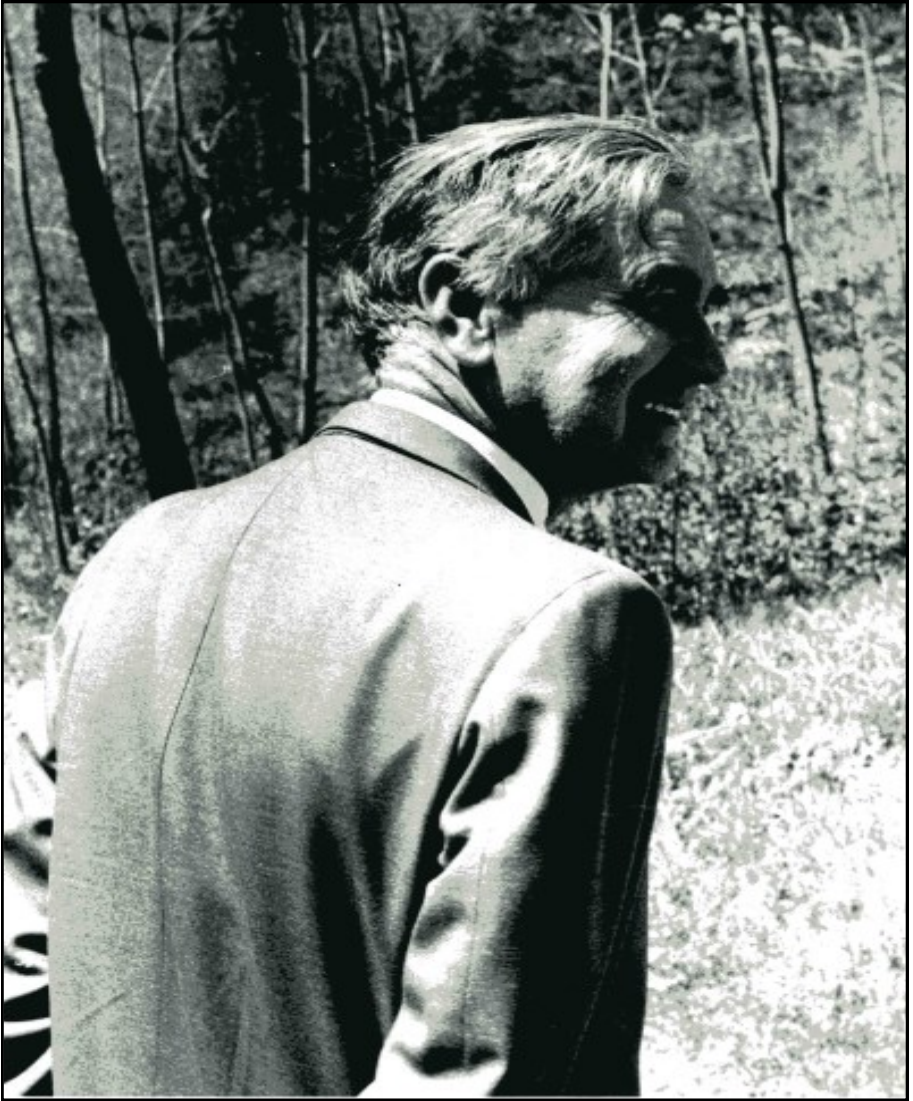
1950-56 high school teacher - Russian language and literature, Kanizsai Dorottya Leánygimnázium, Budapest, Hungary.

In December 1956, after the fall of the Hungarian Revolution, we decided to leave Hungary, and crossed into Austria on December 31. 1956. After six months in Vienna, we emigrated to Canada in July 1957. Initially we tried to establish ourselves in Montreal.

1957 Sept-Dec. Machine operator, later supervisor in a sock factory in the garment district of Montreal.

After Christmas in 1957 we moved to Toronto, where my husband trained me as a chemical laboratory technician.

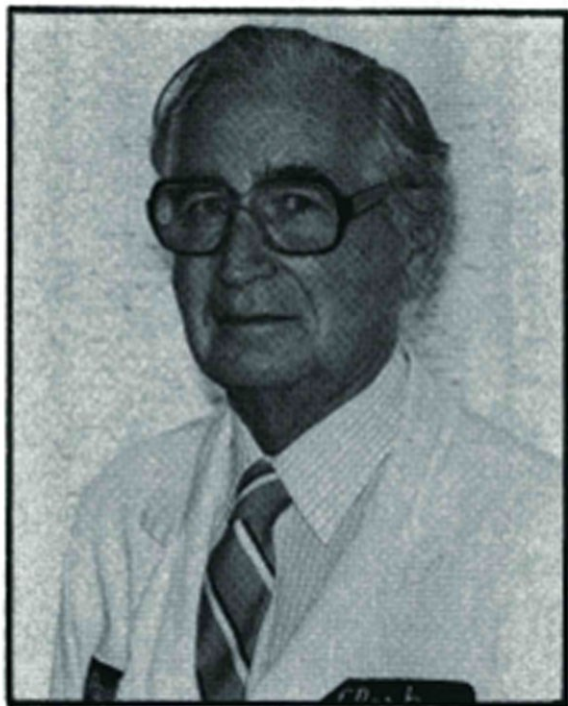
KÉPEK, DOKUMENTUMOK
PHOTOS and DOCUMENTS

Dr. Diósady Landt Pál, Ph.D., P.Eng.

Landt András és Apor Borbála eljegyzési képe

Dr. Paul Diosady – Consultant to the Company. P.Eng. – Ph.D. diploma in Chemical Engineering 1936 University of Iasi, Roumania. From 1957-1976 – various senior roles at the University of Toronto including the Banting Institute, environmental sciences – co-ordinator of all R&D work within the laboratory branch of environmental studies. In 1974 Chief of Ecological Research. In 1978 to present – technical consultant in chemical control to the chemical and pharmaceutical industries. Active consultant to the Company in the areas of control and R&D programs including guidance in stability data, evaluation and feasibility studies.

A Clark Institute alkalmzottja

EXTRACTUS E LIBRO BAPTISATORUM
EXTRAS DIN MATRICULA BOTEZAȚILOR

Nr.

209-1932.

Intranscriptus vigore praesentium testor quae sequuntur eadem ratione contineri in
Subseminatul dovedesc în virtutea prezentului act, că datele următoare consună după conținut cu
Libro Baptisatorum ecclesiae parochialis rom. cath. in Mercurea-Ciuc
cele cuprinse în Matricula botezaților parohiei rom. cat. din

Tom. 17. pag. 142 num. curr. 1.

Annus, dies et mensis Nativitatis Anul, ziua și luna nașterii	- 1913, 28 Decembris -
Annus, dies et mensis Baptismi collati Anul, ziua și luna botezului	- 1915, 3 Ianuarie -
Nomen baptismi Numele de botez	- Pavel -
Genus et legitimas proles Sexul și legitimitatea copilului	- băiat legit.
Domiciliu parentum et locus nati- vitatii, numerus domus Domiciliul părinților și locul nașterii,	- Mercurea-Ciuc -
Nomen, cognomen, religio et oia Numele, prenumele, religia și fa-	Tatăl <i>Leonat aușoric r. c. funcționar (tribunal)</i>
	Matris Mamei <i>Ady Maria ref.</i>
	Patrinorum (testium) Nașilor <i>Ady Andrei publicist, Ady Iosca, Ady Ștefan student și Ady Galanța.</i>
Baptisans Botezător	<i>Jr. Spăkeres Ștefan paroh</i>
Observationes Observări	-

In quorum fidem has manu propria subscriptas et sigillo officii mei roboratas exaravi
Litteras testimoniales.

Dept care am eliberat acest act testimonial iscălit de mâna proprie și prevăzut cu sigilu
oficiului meu.

Datum Mercurea-Ciucdie 5 August 1932.

Dat

în ziua

Keresztelési dokumentum

M. KIR. BELÜGYMINISZTER.

41.950. / 1945. szám.

Landt Pál

Csikszereda városban 1913. évben született r.kat. vallásu

ujpesti lakos kérésére családi nevét

"D i ó s a d y "

névre változtatom át.

E névváltoztatás hatálya az 1943. évben született Levente László

nevü gyermekeire is kiterjed.

Erről a folyamodót annak a közlésével értesitem, hogy a névváltoztatás anyakönyvi feljegyzése felől egyidejűleg intézkedtem.

Budapest, 1945. évi július hó 28. n.

A miniszter rendeletéből:

Karnal
miniszteri o. tanácsos

Landt Pál

Ujpest.

Váci-ut 40.

Névváltoztatási engedély

Translation from Hungarian.

Hungarian Minister for Internal Affairs. No. 41.950/1945. -----

I change the Family Name of Mr. Pál /Paul/ Landt born in the town
/village/ Csikszerecs, in 1913, Religion: Roman Catholic, living in
Ujpest, on his request to "D i S s a d y". -----

The power of this change of name applies also to his son Levente László,
born in 1943. -----

This notice is given to the Applicant together with the information
that I gave order simultaneously to enter this change of name into
Public Register. -----

Budapest, 28th July 1945. By order of the Minister: signature m.p.
councillor of the department. Seal of the Ministry. -----

To Mr. Paul Landt, Uj pest, Váci ut 40. -----

We confirm, that this translation
is in verbal accordance to the
original Document in Hungarian.

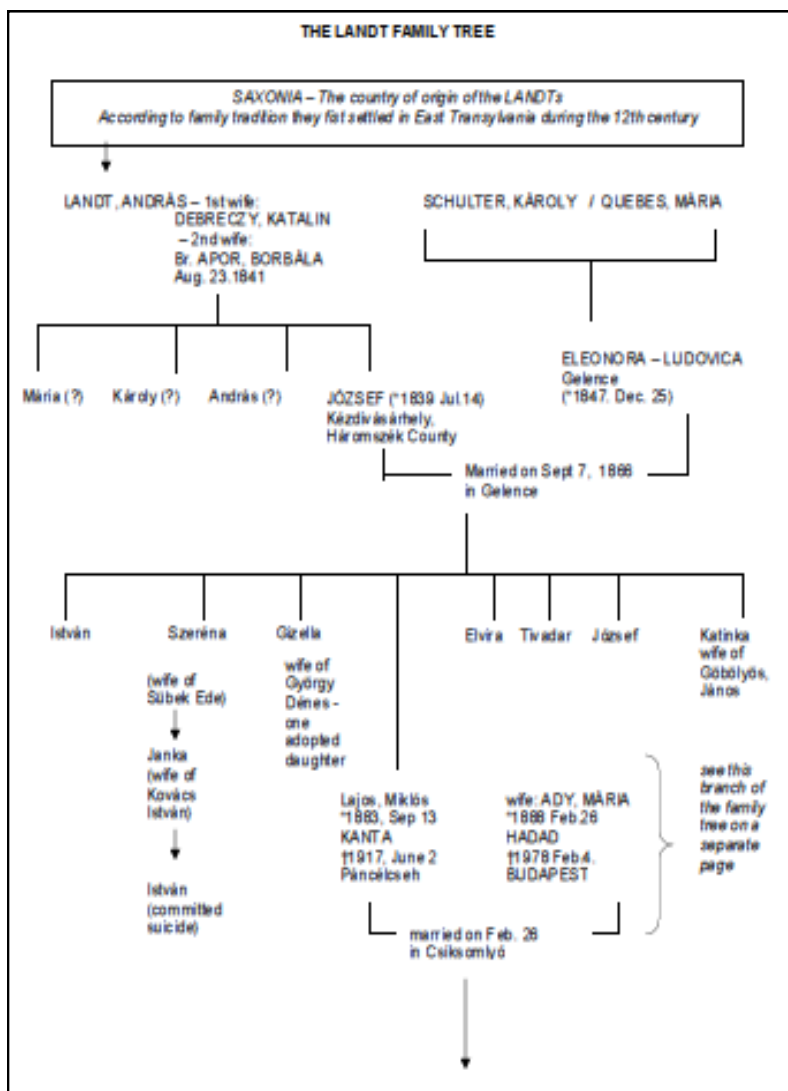
Vienna, 16th April 1957.

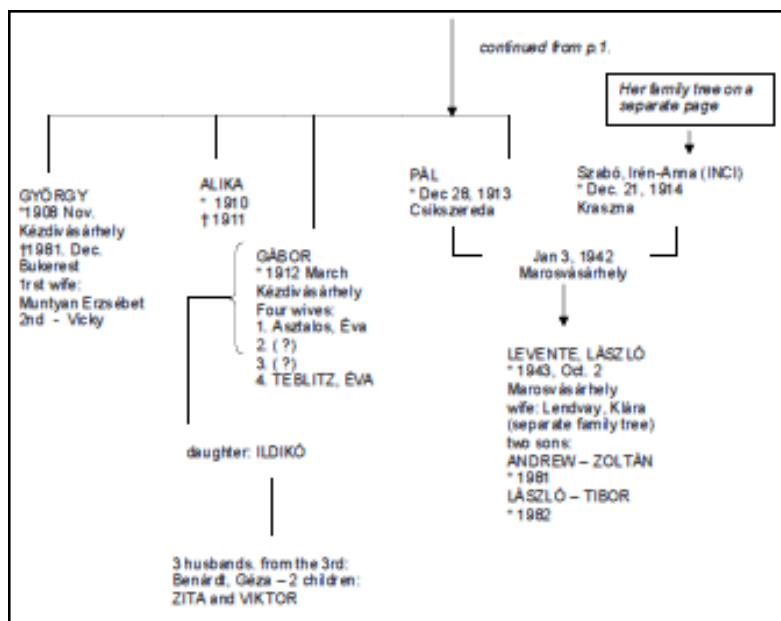

Az engedély angol nyelvű fordítása

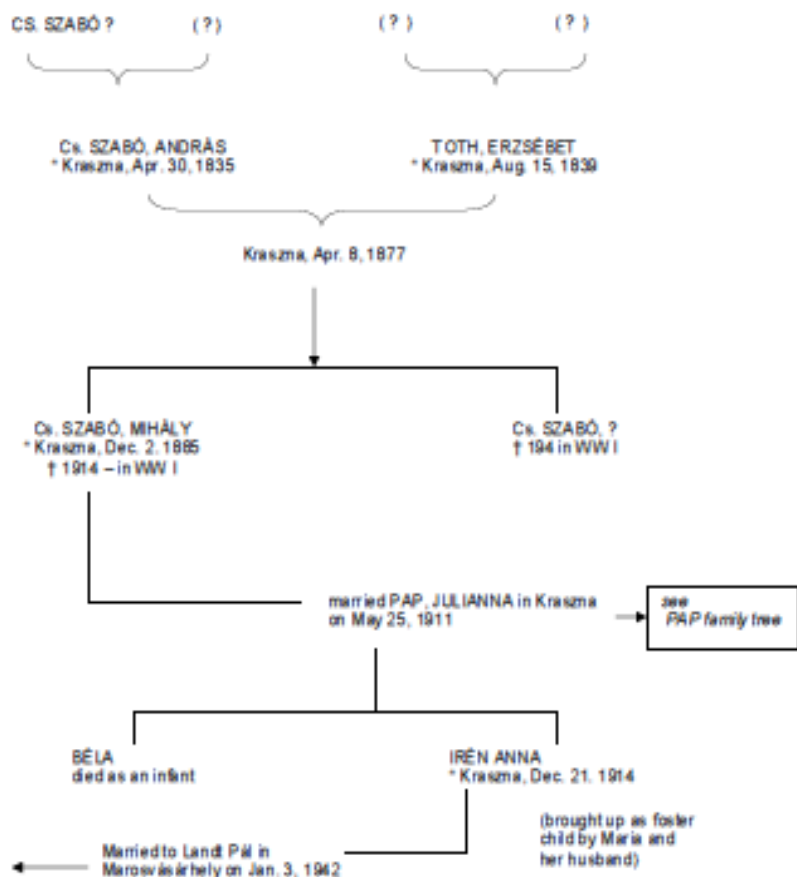
Az Ady család címere

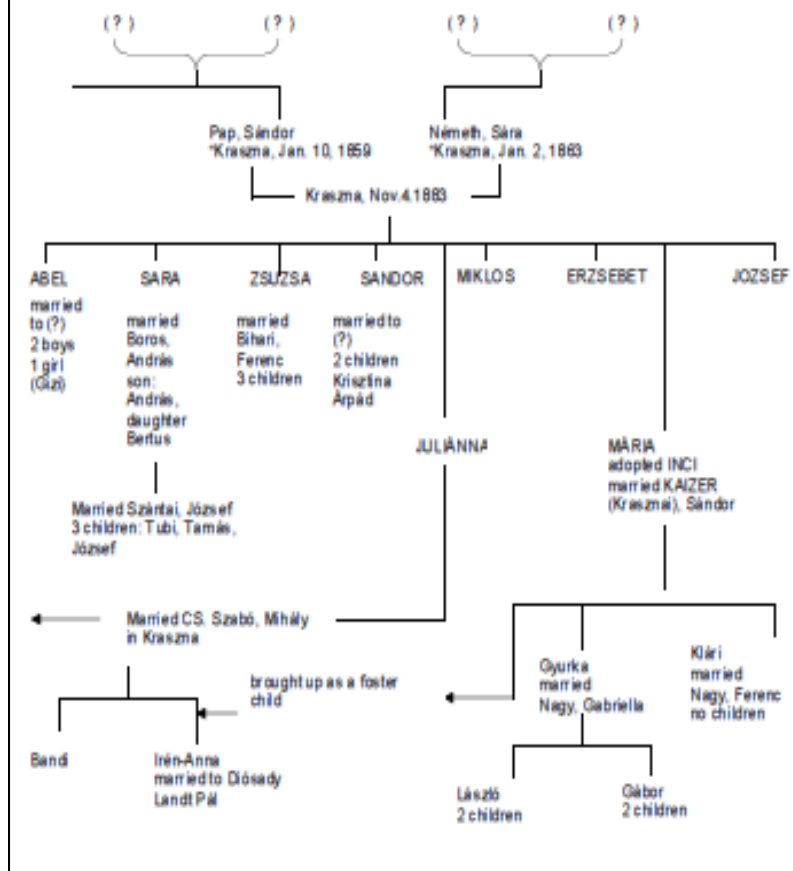
THE CS. SZABÓ FAMILY TREE

All members of the family lived in Kraszna as far as records go

THE PAP FAMILY TREE

All ancestral members of the family lived in Kraszma (as far as the records go)

Származási

Házasságot kötöttek: 1877 év aprilis hó 8. n. 8.

Apai nagyapa. 6.

Név: Cs. Babó Andras
 Születési helye: Sárosva 1855. apr. 20.
 és ideje:
 Vallása: kat.
 Keresztelés napja és helye: Sárosva 1855. apr. 20.
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallási) és megkeresztelésének napja: —
 Az anyakönyvi kivonatol, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése: 7. kötet 18. lap

Apai nagyanya. 7.

Név: Pill. Brezsiné
 Születési helye: Sárosva 1839. aug. 14.
 és ideje:
 Vallása: kat.
 Keresztelés napja és helye: 1839. aug. 14. Sárosva
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallási) és megkeresztelésének napja: —
 Az anyakönyvi kivonatol, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése: 7. kötet

Név:
 Születés
 és ideje:
 Vallás:
 Keresztelés napja
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallási) és megkeresztelésének napja:
 Az anyakönyvi kivonatol, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése:

Házasságot kötöttek: 1811 év ma

12.

A kereszteltetők rovatoit csak annak kell kitölteni, akire az 1210/1944. M. E. sz. rendelet 1. és 4. §-a, valamint az 5. §-a második bekezdésének a rendelkezését a rendelet 9. §-ában foglalt valamely mentességi ok juttatni nem kell alkalmazni.

1. Az 1914–1918. évi háborúban az ellenség elleni bátorított vitéz magatartásért
 - a) kitüntető-e arany vitézségi éremmel?
 - b) kitüntető-e legalább két ízben I. osztályú ezüst vitézségi éremmel?
 - c) kitüntető-e mint főnöket, kardokkal ékesített III. osztályú vaskoronarendő, vagy annál magasabb, de ugyancsak kardokkal ékesített kitüntetéssel?
 - d) vagy kitüntető-e, mint főnöket kardokkal ékesített III. osztályú vaskoronarendő magasabb, de ugyancsak kardokkal ékesített kitüntetéssel?
2. Legalább 75 századosos hadirokkant-e?
3. a) Az 1939. IV. Lnc. 2. §-a első bekezdésének 6. pontjában meghatározott kivétel alá esik-e?
- b) A 7720/1939. M. E. sz. rendelet 66. §-ában meghatározott kivétel alá esik-e?
- c) A 2210/1941. M. E. sz. rendelet 3. §-ában meghatározott kivétel alá esik-e?
- d) A 8350/1941. M. E. sz. rendelet 2. §-ában meghatározott kivétel alá esik-e?
4. A fentebb 1–3 alatt előadottakat tanúsító okmányok hiányában magának az okmányok, származék és keltének tüzetes megjelölése

R. sz. 415.

Apa. 3.

Név: Cs. Babó Mihály
 Születési helye: Sárosva 1885. dec. 2.
 és ideje:
 Vallása: kat.
 Keresztelés napja és helye: 1885. dec. 3. Sárosva
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallási) és megkeresztelésének napja: —
 Az anyakönyvi kivonatol, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése: 74

Név:
 Születés
 és ideje:
 Vallás:
 Keresztelés napja
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallási) és megkeresztelésének napja:
 Az anyakönyvi kivonatol, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése:

A származást igaz

Név: Cs. Babó Fran
 Születési helye: Károsva 1911
 és ideje:
 Vallása: kat.
 Keresztelés napja és helye: Sárosva 1915. jan.
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallási) és megkeresztelésének napja: —
 Az anyakönyvi kivonatol, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése: 7. kötet 89. lap

7.

Anyai nagyapa.

Név: Pap Sándor
 Születési helye és ideje: Szarvas, 1859. jan. 10.
 Vallása: ref.
 Keresztelés napja és helye: 1859. jan. 14. Kézdivászló
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallásai) és megkezdésének napja: +1944 -
 Az anyakönyvi kivonatot, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése: 9.

9.

Anyai nagyanya.

Név: Keuleó Pára
 Születési helye és ideje: Szarvas, 1863. jan. 2.
 Vallása: kat.
 Keresztelés napja és helye: 1863. jan. 3.
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallásai) és megkezdésének napja: -
 Az anyakönyvi kivonatot, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése: III. kötet 93. lap

10.

év

1. napja

hó 25. n.

5.

3.

Anyja.

Név: Pap Sándor
 Születési helye és ideje: Szarvas, 1891. feb. 17.
 Vallása: kat.
 Keresztelés napja és helye: 1891. feb. 20.
 Ha vallását változtatta, előző vallása (vallásai) és megkezdésének napja: -
 Az anyakönyvi kivonatot, vagy a keresztlevelet kiállító hivatal és az anyakönyv folyószámának, vagy a kereszteltet anyakönyve kötetének és lapjának tüzetes megjelölése: 17.

4.

A Származási táblázat rovatait büntetőjogi és fegyelmi felelősségem tudatában, a valóság szerint állítottam ki.

....., 194...-évi..... hó..... n.

(alírással)

házasság igazoló.

1.

Házasságot kötött:

Sándor Pál

vel. 2.

1942. év. január. hó 3. n.

Az e táblázatban felsorolt adatok valódiságát a bemutatott okmányok alapján igazolom.

....., 194... év hó n.

hivatalosok,

az igazolóbizottság tagjai.

Inci családfája (I.b)

Papp Sándor Németh András
neje ? neje Sóllyom Zsuzsanna

Papp Sándor neje Németh Sára

12 Gyerek
1. Ábel, 2. Sára, 3. Miklós, 4. Sándor, 5. Zsuzsanna, 6. Erzsébet, 7. József,
8. Mária, 9. Ju Juliánna, 10. András, 11. Pál, 12. Lidia.
1. Papp Abel neje Fábrián Juliánna

Gyerekei
Papp Sándor neje Vilma, Papp Gizella Papp Károly

férj, Vető György neje --- Anna
Gyerek fia Gyerek
Papp Sándor, Papp Irém Tibor neje Marika Margit, Gizella
férje --- Zoltán 2 Gyerek 2 Gyerek férjezett, férjezett

2. Papp Sára, férje Boros Miklós
Gyerekei
+ András, Berta férje Szántai József
Gyerekei
Szántai Elvira Szántai József
férje Toth László felesége --- Lia
gyereke Tóth Elvira férje ?

3. Papp Miklós, neje Katona Mária
Gyerekei
Papp Margit férj + Mátyás József Papp Zoltán I. neje ---
Gyerekei Papp Lóthár
Dr. Mátyás József, neje Dr. --- Nina Dr. Mátyás Margit II. neje ---? Lelia
2. fiú Gyerek, férj ---?

4. Papp Sándor + neje Sóllyom Zsófia
Gyerekei
P. + Krisztina férje Ambrus + P. Árpád neje Berta
1. leány 1. leány

5. Papp Zsuzsanna férje Binari Ferenc
Gyerekei
+ János, + Ágnes, + Irén

6. Papp Erzsébet férj + Kabai Sándor
Gyerekei
+ Miklós, + Pál, + Sándor, Zsófia, Ilka férj, + Krisztina f. ---? Matild, f. ---?
7. Papp József, neje Buschmann Erzsébet
Gyerekei
Papp Ilona férj Timóthy Ráimán
Béla, Ildikó, Gyerekei

Inci családfája (II.)

KET. HLL. S. K.R.
 HLL. S. *2.50* E.R. *266/10*
 FORINTO S. *0.50* P.E.
 OEEZ. S. *3.00.1961. jan. 19.*

C. 519-41. v. 10. - P. 100/112

BELÜGYMINISZTERIUM
 Budapesti Városi Anyakönyvi
 Felügyelő.

Szám: 29945/1960.

**SZÜLETÉSI
 ANYAKÖNYVI
 KIVONAT**

Dióssy Levente László

(a gyermek születésének adatai)

M szünetek **Morosvásárhely** város
 1943 évi **október** hó **2** napján

Ezerkilencszáznegyvenhárom
október kettő

(a születés helyének adatai)

Dióssy Pál
 (a apa nevét és utónévét)

vegyesnévről foglalkozás,

morosvásárhelyi lakos

és **Szabó Irén**
 (a anya nevét és utónévét)

tanárnő foglalkozás,

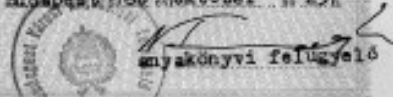
morosvásárhelyi lakos

Megjegyzések és utólagos bejegyzések:

- X
- X
- X
- X
- X
- X
- X

A születés a **Budapesti V.**
 anyakönyvi körzet **1952** évi születési
 anyakönyvében **86/B** folyamatra alatt
 van bejegyezve.

Budapest 1960. **október** 25.

Levente László — Születési anyakönyvi kivonat

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
(Vienna Office)

MEMORANDUM FOR: Director, Camp Kilmer Office,
National Academy of Sciences
FROM: Director, Vienna Office,
National Academy of Sciences

N.A.S. No. V- 16

This memorandum will introduce:

Diosady
Family name

Paul
Given name

The above named individual has been interviewed by a representative of the National Academy of Sciences in Austria. A record of this interview has been forwarded to you.

If this memorandum is presented to you at Camp Kilmer, please give full assistance in locating suitable professional employment for this person.

W. W. Atwood by R. T. Arnold
Director, Vienna Office

Applicant was one of most outstanding leather chemists and technologists in Hungary. He holds several patents (shown to interviewer) and taught at the Technical Univ. Budapest from 1949-55. He is currently starting his study of English and is making progress.

His best possibility for employment in the U.S. would be with companies who are expanding and constructing new leather installations or with chemical companies (such as Dupont) who are major producers of tanning and dyeing chemicals for leather.

Signed

Bevándorlással kapcsolatos levelezés

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
Vienna Office

April 30, 1957

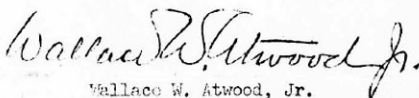
Dear Colleagues:

A report on your recent interview at the Vienna Office of the National Academy of Sciences has been forwarded to the United States Immigration and Naturalization Service in Vienna. This action does not mean that you have been accepted to go to the United States under the present Parolee Program but it does mean that the Academy Office has submitted a favorable recommendation. You must now await a call from the U.S. Immigration and Naturalization Service. We do not know how soon you will be called. It may be several weeks.

At the same time that our report went to the U. S. Immigration and Naturalization Service, a similar report was sent to the Director of the Camp Kilmer Office of the National Academy of Sciences. This report will assist our representatives in the United States to find suitable professional employment for you if and when you arrive in the United States.

A recent letter from the Director of our Camp Kilmer Office requests that you prepare a complete statement on your personal and professional career. This statement should include a full account of your academic training, positions held by you, the kind of research or other work performed by you. In addition, please tell us about your activities, if any, in art, music, sports, etc. Include everything that you think will be helpful to us in locating the kind of position which you want. If you know where you would like to live in the United States, please tell us in this statement.

Sincerely,

Wallace W. Atwood, Jr.
Director, Vienna Office

Please send your statement as promptly as possible to the following address:

VIENNA OFFICE, NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
c/o American Embassy
Boltzmanngasse 16
Vienna IX

Bevándorlással kapcsolatos levelezés (folyt.)

LUDWIG TELLER
20TH DIST., NEW YORK

COMMITTEE:
EDUCATION AND LABOR

DISTRICT OFFICE:
ROOM 403
100 W. 72ND ST.
NEW YORK 23, N. Y.

PHONE:
SUSSEXMANNA 7-4249

Congress of the United States
House of Representatives
Washington, D. C.

February 18, 1957

Mr. Emeric Balint
585 West End Avenue
New York, 24, N. Y.

Dear Mr. Balint:

The following cable was sent by this office today:

ROGER L. HEACOCK - CONSUL GENERAL (20 word cable
AMERICAN EMBASSY, VIENNA, AUSTRIA reply prepaid)

URGENTLY REQUEST EXPEDITING OF VISAS FOR PAUL DIOSADY,
HIS WIFE, IRENE AND HIS SON LEVENTE, HUNGARIAN
REFUGEES NOW RESIDING IN VIENNA. SUPPORTING PAPERS
GUARANTEEING REHABILITATION IN UNITED STATES ALREADY
FILED WITH CONSUL GENERAL. PAUL DIOSADY IS A HIGHLY
QUALIFIED CHEMIST AND WOULD BE AN ASSET TO THIS
COUNTRY. YOUR PERSONAL ATTENTION DEEPLY APPRECIATED.

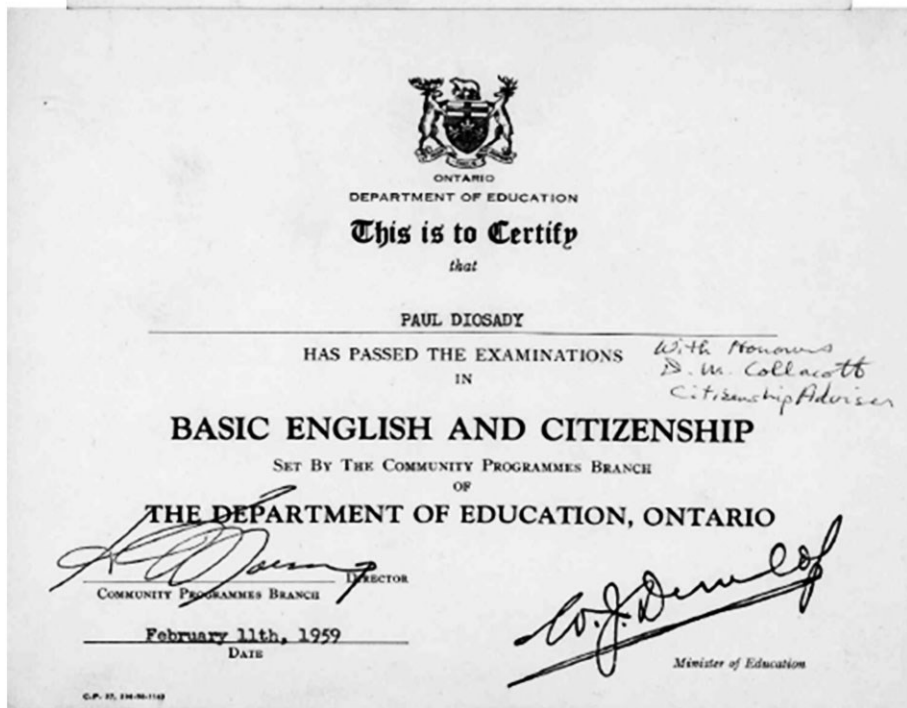
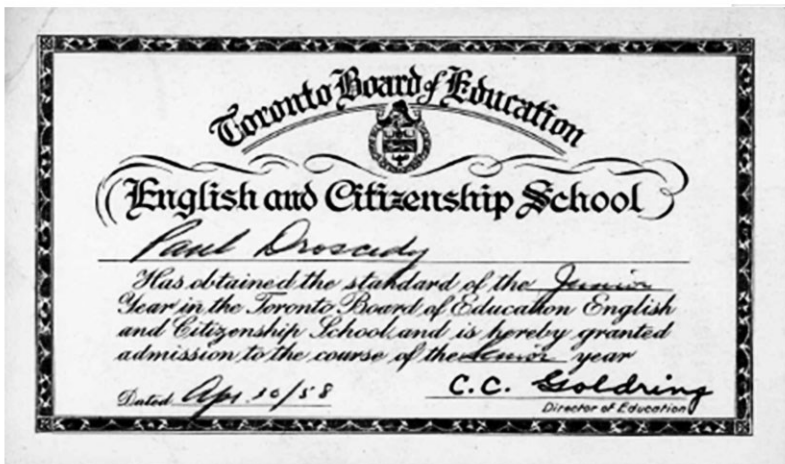
(SIGNED) CONGRESSMAN LUDWIG TELLER

I will be in touch with you as soon as I have further
word.

Sincerely,

Ludwig Teller
Ludwig Teller,
Member of Congress

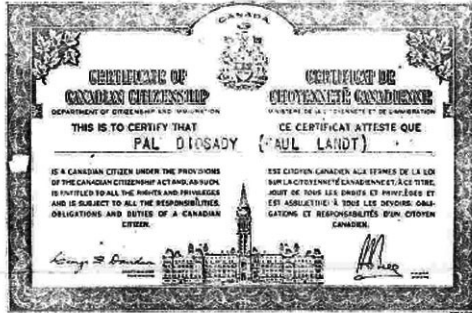
Bevándorlással kapcsolatos levelezés (folyt.)

Kanadai letelepedéssel kapcsolatos dokumentumok (folyt.)

DESCRIPTION - SIGNALEMENT					
NAME <i>Nom</i>	PAL DIOSADY (PAUL LANDT)				
ADDRESS <i>Adresse</i>	TORONTO, ONTARIO, CANADA				
PLACE OF BIRTH <i>Lieu de naissance</i>	HUNGARY				
DATE OF BIRTH <i>Date de naissance</i>	DECEMBER 28, 1913				
MARITAL STATUS <i>Etat matrimonial</i>	MARRIED				
SEX <i>Sexe</i>	M	HEIGHT <i>Taille</i>	5' 8"	COMPLEXION <i>Tenue</i>	MEDIUM
EYES <i>Yeux</i>	BLUE-GREY	HAIR <i>Cheveux</i>	BROWN (GREYING)		
DISTINGUISHING MARKS <i>Marques particulières</i>	NONE				
THIS CERTIFICATE HAS BEEN GRANTED		UNDER THE PROVISIONS			
<i>Le présent certificat est</i>		<i>concerné de</i>			
OF SECTION <i>Article</i>	10(1)				
DATED <i>Date</i>	OCT 11 1962				

CERTIFIED TRUE COPY
OF THE ORIGINAL
DATE 6/16/68 UNIT P.F.
SIGN *[Signature]*

PLACE - DATE OF BIRTH / Lieu et date de naissance			
HUNGARY 28TH DECEMBER, 1913			
SEX - Sexe	HEIGHT - Taille	COMPLEXION - Teint	HAIR - Cheveux
M	5'8"	MEDIUM BLUE-GRAY	BROWN GREYING
EYES - Yeux		SCARS - Cicatrices	
NONE		NONE	
CARD NO 286081		ISSUED AT / Délivré à	
OTTAWA CANADA		DEC, 1962	
10TH DAY OF / Jour de			

Kanadai állampolgársági igazolvány

THE LIEUTENANT GOVERNOR OF ONTARIO
LA LIEUTENANTE GOUVERNEURE DE L'ONTARIO

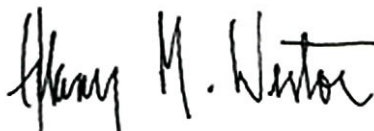
2 January 2002

As The Queen's representative in Ontario,
it is my great pleasure
to wish

Paul & Irene Diosady

a very happy Diamond Wedding anniversary.

Congratulations on reaching this significant milestone.
I hope that life has brought you more joy than sorrow,
and will grant you both many more years together.

Hilary M. Weston

Paul & Irene Diosady

January 2nd, 2002

*I am pleased to extend my best wishes as you
celebrate your 60th Wedding Anniversary.*

*It is, indeed, a very special occasion, and I'm sure
there will be many happy memories and shared
experiences to enjoy.*

*I send my heartiest congratulations to you both,
along with best wishes for many more years of
happiness and good health.*

Sincerely,

*David Turnbull, MPP
Don Valley West*

*On behalf of
the Government of Ontario,
I am pleased to extend my sincere
congratulations to you,*

Paul and Irene Diosady
on the occasion of your
Sixtieth
wedding anniversary.

*As you celebrate this special milestone, may this
day be marked by fond memories of your life
together. I join with your friends and loved ones
in wishing you continued happiness together.*

*Legislative Building, Toronto
January 2, 2002*

A handwritten signature in blue ink that reads "Michael Harris".

*The Honourable Michael D. Harris
Premier of Ontario*

RIDEAU HALL

January 2, 2002

Dear Mr. and Mrs. Diosady:

I am pleased to send both of you my congratulations on your diamond wedding anniversary.

Many years ago, you made a decision to build a future together. Your relationship has been constant through all life's ups and downs, and time has given added depth to your love. Your lasting commitment brings with it the joy of shared memories, mutual understanding and enduring friendship.

On this special occasion, I send you my best wishes for the future.

Yours sincerely,

Governor General of Canada

*Mr. Paul Diosady and
Mrs. Irene Diosady*

Congratulatory Messages from Her Majesty The Queen

Her Majesty the Queen personally approved this card which was specially designed for the transmission of Her Majesty's congratulatory messages to Canadians. The photograph was taken during Canada Day celebrations on Parliament Hill on July 1, 1997, and was selected by the Sovereign to appear on the card. The message reflecting the Sovereign's good wishes is annotated "Elizabeth R." as are all such messages sent throughout the United Kingdom and the Commonwealth.

Messages de félicitations de Sa Majesté la Reine

Sa Majesté la Reine a personnellement approuvé l'utilisation de cette carte pour transmettre les messages de félicitations qu'elle envoie aux Canadiens. La photographie a été prise sur la colline parlementaire lors de la fête de Canada le 1er juillet 1997 et a été choisie par la Souveraine pour paraître sur la carte. Le message exprimant les vœux de la Souveraine est suivi du nom d'Elizabeth R. comme le sont tous les messages de cette nature envoyés dans le Royaume-Uni et dans les pays du Commonwealth.

*Mrs. Paul Diosady and
Mrs. Irene Diosady*

*I am delighted to hear that you are celebrating the diamond
anniversary of your wedding and send you my warmest
congratulations and good wishes on this splendid occasion.*

Elizabeth R.

II. Iskola, diplomák

Copia -

Recenzia
Ministerul de Război
COM. ED. TERRIT. CORP. VI. ARM. TA

TITUL DE PENSIUNE
pentru urmași *cazului mort*
Laudat. Lădure

Nr. *119330*

Lei *100* lunar

Având în vedere art. *32* din legea pentru reforma-
rea și pensionarea gradelor inferioare pentru infirmități sau boale dobân-
dite în timpul și din cauza războiului, decretată cu Nr. *3531* din *24*
August 1920, și art. *45* din regulamentul acestei legi;

Având în vedere și avizul consiliului superior de reformă din
6 Mart 1924 precum și actele din dosarul Nr. *34531*

Se recunoaște *văduvei Laudat. Maria, soția sa în*
copii George, născut la 2 Nov. 908, Gavriela la 23 Mart 912;
Paul la 28 Dec. 919. ca urmașii Laudat. Lădure, fost în
Război și înf. a u. contig. 1905, mort în timpul și din cauza
evenimentelor din camp. 1914-1919.

Domiciliat în comună *Mămin*, județul *Mehedința*

o) *pensiune* de *una sută* lei pe lună cu începere dela
1 Aprilie 1920

Acest *pensiune* se va plăti trimestrial din fon-
durile *Casa Generală de pensii*, prin percepătorul local, sau ad-
ministrăția financiară a județului respectiv.

În caz de *survănire a văduvei, precum și în caz de*
survănire, căsătorii sau nupțialitate etc. care a răsturnat cazul
acest titlu se va înlocui *comandamentului 6 Tronțional Gley*
la *Gley* la *1924 Martie 14*

p. Ministru,
Comandantul Comandantului VI. Teritorial,
General, *MASERIN* ș.s.

Șeful biroului,
Lt. Colonel, *POPESCU* ș.s.

Pentru conformitate cu originalul,
Zălau, la *29 Febr.* 1929

Ösztöndíj

Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale.-

Oficiul Național I.O.V. jud. Cluj.

Nr. 447 / 1937-8.

Certificat oficial.

Noi, Dr. ~~Hossu~~ ^{Hossu} Ștefan Șeful Oficiului Național I.O.V. jud. Cluj, având în vedere petițiunea înregistrată sub Nr. de sus, certificăm oficial, că Dl. *Landt Pavel* domiciliat în comuna *Cluj* strada *General Poetaș* . Nr. *27* este *orfan* de războiu și în această calitate, în conformitate cu dispozițiunile prevăzute în art. 41 din legea I.O.V., este scutit de orice taxe școlare, chiar și de cele impuse de comiteele școlare.-

Prezentul certificat s-a elaborat la cererea proprie a susnumitului, pentru a-i servi la necesitate.

Cluj, la *14 Oct.* 1937.

Șeful Oficiului Național I.O.V.

Medic primar de județ:

Hossu

Șef de birou:

Păvăloșcu

(1937 oct)
RECEPUT
1937 (MIGAZA N. NIT)
LNUW WENS ARE LAKO

Kolozsvári diploma

A D E V E R I N T A

Se.adeveregte prin prezenta că D-l.Landt Pavel a trecut examenele generale de:

Licența în Fizico-chimice cu mențiunea foarte bine (I.IV. 939)

Diploma de Inginer chimist cu " foarte bine (21.VI.939)

D-lui nu-și poate scoate diploma de Inginer și nu poate ocupa nici un serviciu până ce nu îndeplinește serviciul social.-

Secretary
L.S. Ioan Brelus m.p.

Translation from Hungarian.

This is to certify that Mr.Paul Landt passed the graduating examination of -----

Physics and chemistry with excellent qualification (I.IV.939)

University Diploma in Chemical Engineering with excellent qualification (21.IV.939).-----

He cannot receive his Diploma of Engineering and cannot accept any position not till accomplished the social work. L.S.Ioan Brelus m.p. Secretary.-----

We confirm that this translation is in verbal accordance to the original Document in Roumenian.

Toronto,15th March 1958.

Joseph P. Gneida

NOTARY PUBLIC

Iași diploma (I.)

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE

copie.

Nr. 889
MINISTERULUI

ROMÂNIA
MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „MIHAILEANA”
FACULTATEA DE ȘTIINȚE

Diploma de Inginer Chimist

*In numele Majestații Sale Regale
Noi Ministru Secretar de Stat la Departamentul
văzând Procesul Verbal Nr. 409 din anul 1939 luna
de Comisiunea examinatoare prin care se constată că:
D-ul Sandt Pavel - a trecut exam
la Institutul Tehnologic obținând pentru exam
„Foarte Bine” Conferim D-lui Sandt
născut la anul 1913 luna Decembrie ziua 28 în Comuna
Diploma de Inginer Chimist - Un
de toate drepturile și prerogativele acordate de legi:*

*Ministru Secretar de Stat la Departamentul
Educației Naționale*
L.S. (s.s) N. Cartoian.

*Facș, anul 1939 luna
Decanul Facultății,*
L.S. (s.s) Ion Atanasiu.

*Directorul general al învățământului
superior,
Indescifrabil.*

Directorul Institutului,

Iași diploma (II.a)

Nr. 6875
RECTORATULUI

ROMÂNIA
MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE
"MIHAILEANA" DIN IAȘI
ȘCOALA DE ȘTIINȚE

diploma de *Chimist Universitar*

Sale Regelui Carol al II-lea
Departamentul Educației Naționale
la 1939, luna *Junie* ziua 19 încheiat
constată că:

..... a trecut examenele cerute de Regulament
obținând pentru examenul de diplomă mențiunea
lui *Sandt Pavel* -

..... în *Comuna Mercuria-Ciuc, Județul Ciuc*
- *Universitar* pentru a se bucura

de legi: *Data eliberării:*
la anul 1939 luna *Decembrie* în 13

.....
anul Facultății, *Rectorul Universității,*
Ion Atanasiu. (L.S.) *(188) Dr. I. Tănăsescu*

Rectorul Institutului, *Semnătura titularului,*
(188) Landt Pavel.

Iași diploma (II.b)

Translation from the Roumanian.

Ministerial Number 889. - Rector's Office Number 6875. - - - -
Roumania. Ministry of National Education. "Mihailleana" University
of Sciences in Iasi. Faculty of Natural Sciences. - - - - -
University Diploma for Chemical Engineers. - - - - -

In the Name of His Majesty the King, Charles the Second. We the
Minister of National Education, having duly inspected the proto-
col of the Examination's Committee No. 409, from 19 June 1936
by force of which it is stated that Mr. Pál Landt passed
all the Examinations with excellent qualifications
and had same result on the Graduating Examination according to
the prescriptions of the Regulations of the Institute of Natu-
ral Sciences, we issue herewith to said Mr. Pál Landt, born
in the town of Csikszereda, in the County of Csik, on the 28th
December 1913, this University Diploma for Chemical Engineers
in order to enable him to take part in all rights and preferences
due to him according to our Laws and Statutes. Date of Issue:
Iasi, 13th December 1939. L.S. N. Cartoian m.p. Minister of Na-
tional Education, L.S. Jon Atanasia m.p. Dean of the faculty,
L.S. Dr. I. Tanasescu m.p. Rector of the University of Sciences.
Illegible Signature m.p. Director-in-chief of Higher Education,
Director of the Institute, Signature of the owner: Pál Landt m.p.
Number of the Dean's Office: 625. - - - - -

On the backside of the Document: No. 43/1940 G. I confirm that
this copy is in verbal accordance to the University Diploma for
Chemical Engineers, issued on one page furnished with stamps of
14. Lei Duty and 2 Lei Aviation-Stamp, submitted to me by Mr. Pál
Landt, domiciled in Zilah, as an original. Dated Zilah, 24th Febru-
ary, 1940. L.S. Dr. Siviu Tajor m.p. Notary Public. - - - - -

We confirm, that this translation is in verbal accordance to the
original Document in Roumanian Language.
Iasi, 30th Dec 1939 1939 Y/M/A B. H. L.

Iasi diploma angol nyelvű fordítása

Másolat.

Nr. 10.454. Ministerului. Nr. Rectoratului 5205. România Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor. Universitatea "Mihăileană" din Iași. Facultatea de Litere și Filosofie. Diploma de Licență în Filologia Clasică. În numele Majestății Sale Regelui Carol II.- Noi Ministrul Secretar de Stat la Departamentul Instrucțiunii Publice și al Cultelor văzând certificatul de aptitudine Nr. 3755 din anul 1937.XI.1. aprobat de Rectorul Universității din Iași, conferim D-șoarei Szabo M. Irina născută la anul 1914.XII.21. comuna Crasna, județul Sălaj Diploma de Licență în Filologia Clasică, specialitatea "Limba și Literatura latină și greacă" cu două bile albe și patru bile roșii, cu mențiunea "Bine" pentru a se bucura de toate drepturile și prerogativele acordate de legi.- Iași anul 1937. luna Decembrie ziua 15. p. Ministru: ss. Kirițescu. L.S. p Rectorul Universității :ss. Bogdan L.S. Decanul Facultății ss. Bratu. L.S. Directorul General al Învățământului superior: Indescifrabil. Nr. Decanatului 1066. Semnatura titularului Szabó Irina mp. -----

Fordítás.

10454. Min.szám. Románia. Vallás és Közoktatásügyi Ministerium. 5205.rectori sz. a "Mihăileană" iasi-i tudományegyetem. Irodalmi és bölcsészeti kar. O K L E V É L a klasszikus nyelvészetből való tudományegyetemi végzettségről. Ő Felsége II. Károly Király nevében ' Mi a vallás és közoktatásügy Ministere a 3755/1937.XI. 1. sz. és a iasi-i tudományegyetem rectora által jóváhagyott képvisítési bizonyítvány alapján Szabó M. Irén k.a.-nak, aki 1914 dec.21-én Kraszna községben Szilágy vármegyében született - a klasszikus nyelvészetből való tudományegyetemi végzettségről szóló oklevelet a latin és görög nyelv - és irodalmi szakon - 2 fehér és 4 piros golyóval /szavazattal/ nyert "jó" osztályzattal - a törvényben előírt jogok és kedvezményekben való részesedés végett - kiadjuk.- Iasi 1937 évi december hó 15.napján. A minister helyett: Kirițescu s.k. P.H. Bogdán s.k. a tudományegyetem rectora. P.H. Bratu s.k. kari dékán. Olvashatatlan aláírás, a felsőbb oktatás főigazgatója P.H. A dékáni hivatal száma: 1066. A tulajdonos aláírása: Szabó Irén s.k. -----

*2 másolat hitelesítve:
Károlyi hely, 1941. nov. 22. évi
10 111011*

Inci diplomái (I.)

Másolat a 16 lei bélyegű és fényképpel ellátott eredeti bizonyítványról. -----

Nr. 2319/1167. Universitatea din Iași. Seminarul Pedagogic Universitar. Certificat de absolvire.- Se atestă de noi, că D-ra Szabó M. Irina născută la anul 1914. de naționalitate maghiară, de religie cr. reformată, licențiată în Litere având examenele de pedagogie trecute la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Cluj, s'a înscris și a frecventat în anii școlari 1937-1938. cursurile teoretice și practice ale acestui seminar pedagogic, ținând câte o serie de lecții curente și câte una de probă cu elevii claselor IV-VII. la latina principal și cu elevii clasei III la română secundar și susținând lucrarea seminarială: "Valoarea educativă a operei "Dialogus de oratoribus" alui Tacitus " a obținut titlul de absolvent al acestui seminar. A terminat practica pedagogică la 17 Martie 1938. Drept care conform cererii sale i- se eliberează prezentul certificat cu nota 8 -opt-. ss. Nicorescu L.S. Dat în Iași la 21 Decembrie 1938. Director ss. P. Nicorescu L.S. Secretar ss. Filip Manoliu. Fordítás.

2319/1167. szám. a iasi-i Tudományegyetem. Egyetemi Pedagógiai Szeminárium. V É G B I Z O N Y I T V Á N Y .- Bizonyítjuk, hogy Szabó M. Irén k.a. született 1914 évben, ref. vallásu, magyar nemzetiségű, miután a kolozsvári Tudományegyetem irodalmi és bölcsészeti karán vizsgálatot tett és az irodalmi szakon egyetemi végzettséget nyert, az 1937-1938 tanévben ezen pedagógiai szeminárium elméleti és gyakorlati tanfolyamára beiratkozott s annak látogatója volt s miután a IV-VII osztály tanulóinak a latin nyelvből mint fő - és a III. oszt. tanulóinak a román nyelvből, mint mellék tantárgyből egy-egy folytatólagos előadás-sorozatot és egy-egy próbaelőadást tartott és előadta Tacitus "Dialogus de oratoribus" művének nevelési értékéről szóló szemináriumi dolgozatát, e szeminárium végzett növendéke címét /oklevelét/ nyerte.- A pedagógiai gyakorlatot 1938. évi március 17-én elvégezte. Minek hiteléül kérésére jelen végbizonyítványt 8-nyolcas- osztályzattal kiadtuk. Kelt Iasi-ban 1938 december 21-én. P.H. Nicorescu s.k. igazgató. Filip Manoliu s.k. titkár.

Inci diplomái (II.)

„Orosz Nyelvtanárok Vizsgabizottsága” Budapest

Szám: V. 342/1951.

OROSZ-NYELVI SZAKTANITÓI OKLEVÉL

Szósady Pálné, aki Krasna
Szabó János
községben (városban) 1944. év december hó 21 napján született és
..... tanítói oklevelet

középisk. tanári oklevelet szerzett, az Orosz Nyelvtanárok Vizsga-
bizottsága előtt 1951. év augusztus hó 2 napján a vallás- és közoktatás-
ügyi miniszter 1030-60/1951. (IV. 26.) V. K. M. számú rendelete alapján

Orosz nyelv és irodalomból 5 jeles

Marxizmus-leninizmusból 4 jo.

Pedagógiából 4 jo.

eredménnyel orosz-nyelvi szaktanítói vizsgát tett.

Kelt, Budapest, 1951. augusztus 2-án

.....
elnök.

.....
alelnök.

Inci diplomái (III.)

BUDAPESTI ÁLLAMI PEDAGÓGIAI FŐISKOLA

1132/1952. szám

Ország Szak

ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANÁRI OKLEVÉL

A Budapesti Állami Pedagógiai Főiskola tanúsítja, hogy **Diaszai Pálné, Szabó József** a **1914.** évben **december** hó **21.** napján **Magyar Királyság** országában született, az **1949/50.** tanévtől

1951/52. tanévi tárgyi időben **Ország** nyelvben **Ország** szakos általános iskolai tanári tanulmányait **jeles** eredménnyel elégei tevé. Ennek bizonyosságát nemzetközi

okleveles Ország szakos általános iskolai tanárnak nyilvánítja és részére ezt az oklevelet a főiskola postájával, valamint sajátkezű aláírásánakkal ellátva kiállította.

Budapest, 1952. évi **52.** július hó **31.** napján

Ujvárosi Mária
Vezető tanár

S. J. R. J.
Tanár

Inci diplomái (IV.)

România
Ministerul de război
Comand. Teritorial Corp.
II. Amala.

Titlu de pensie
pentru urmașii ~~de război~~ caporalului mort
Landt Lindov

nr. 119220

Lei 100. Lumar.

Art. 1 în vederea art. 23. din legea pentru reformarea și pensarea
oficilor în rezervă pentru infirmitățile sau boala dobândite în timpul și din cauza
războiului declarat cu nr. 2531 din 24 August 1920 și art. 45. din regulamentul
aceluiași legi:

Art. 2 în vederea art. 10 al. 1 din legea din 6 Iunie 1924
pentru și actele din anul nr. 24525
pe numele Hădărel Landt Marie soldat în lei căsătorit George
Vășcăla la 2. Iul. 1911; Cornila la 23 Mart. 1912; Paul la 28 Dec. 1913 și
caporalului Landt Lindov fost în Corpul 2 Inf. a. a. 1905 mort

în timpul și din cauza evenimentelor din anii 1914-1919.
Comisibilități în comunitate ~~de război~~ județul ~~de război~~ pensie de moarte
Lei pe luna cu începere de la 1 Decembrie 1920.

Acel pensie se va plăti Ministerial din fondurile Casei Generale de
pensii pe lângă pensia locală sau administrativă financiară a județului respectiv.
En cas de necaz și război pensie și în caz de moarte, căsătorit sau
necăsătorit de 18 ani a ultimului copil acel titlu se va plăti Comanda-
mentului 6. Teritorial Cluj.
La Cluj la 1921 Martie 14

(L. I.) ~~de război~~
Comandantul Comandamentului Teritorial
General (n.) ~~de război~~

Șeful Biroului Censilor
Șef. Lt. Colonel (n.) Popescu.

III. SZERZŐDÉSEK, SZAKMAI JELLEGŰ DOKUMENTUMOK

Marosvásárhely 1940 december 12.

T.

L a n d t Pál okl. vegyészmérnök urnak,

H e l y b e n .

Alkalmazzuk Önt a Bőripartelep r.t. Marosvásárhely cég vegyészmérnökének a következő feltételek mellett :

- 1/. Szolgálatba lépésének kelte 1940 november 25.
- 2/. Alkalmaztatása egyelőre 3 havi probaidőre szól és ha ez idő alatt működése ellen kifogás nem merülne fel úgy ennek elteltével önműködően véglegesítettnek tekintjük.
- 3/. Megbizzuk Önt a vállalat laboratoriumának vezetésével, valamint a laboratóriummal kapcsolatos munkálatok elvégzésével, iránítással és ellenőrzésével. Probaidejének letelte után, vagyis 1941 február 25-től kezdve feljogosítjuk és kötelezzük Önt, hogy kezdje meg a vállalat üzemeiben a műszaki gyakorlatot és fokozatosan de minél előbb igyekezze az üzem vezetéséhez szükséges műszaki gyakorlati ismereteket megszerezni.

4/. Köteles Ön minden lelkiismeretességgel és tudásával csakis a vállalat érdekeit szolgálni. Nem vállalhat a vállalat előzetes írásbeli engedélye nélkül a bőriparti szakmába tartozó más vállalatnál sem igazgatósági sem felügyelőbizottsági tagságot. Hasonlóképpen nem folytathat semmi féle a szakmába vágó ipari vagy kereskedelmi tevékenységet : ugyiszintén nem vállalhat a bőriparti szakmába vágó megbízást vagy munkát idegen személyektől.

5/. Köteles Ön lelkiismeretesen és hozzáértéssel teljesíteni az igazgatóság utasításait. Kötelezve van arra, hogy szolgálati ideje alatt tudomására jutott kereskedelmi és műszaki eljárásokat, az üzemnek módszereit és sajátosságait, amelyek csakis ennél a vállalatnál vannak alkalmazva titokban tartsa úgy szolgálati ideje alatt mint a vállalatától való esetleges eltávozása után.

6/. Az Ön kísérletel segítségével de a vállalat eszközeivel a vállalatnál kidolgozott szakmába vágó találmányai az Ön kizárólagos tulajdonát képezik, azonban azzal a kikötéssel, hogy amíg Ön a vállalat szolgálatában áll, azokat a kölcsönös megegyezéssel megállapított bérértékért köteles elsősorban a vállalatnak felajánlani, amennyiben és ameddig arra a vállalat igényt tart. Találmányának eladása esetén köteles Ön azt első sorban is a vállalatnak felajánlani, még akkor is ha a vállalat szolgálatából időközben eltávozott volna.

Találmányait, a kivitelezés módját, gépek, berendezések és szerszámok kezelését előbbi esetben Ön nem közhívtati csak a vállalat igazgatóságával. A vállalat többi alkalmazottjával csak annyit, amennyi a reájuk bízott munkálatok kivitelezéséhez és megértéséhez szükséges.

7/. Fizetünk Önnek mindezért az első három hónapban 300.- azaz háromszáz pengőt, amelyet minden hónap első napján folyósítunk. Probaidejének letelte után, vagyis három hónap leteltével ez a fizetés 350.- azaz háromszázötven pengőre emelkedik.

./.

Bőripartelep r.t.. — Marosvásárhely, 1940 (I.a)

Ezenkívül évente legalább egyszer egy havi fizetésének megfelelő remunerációban részesítjük : az előbb említett járandóságán kívül egy év letelte után rendelkezésére bocsátunk egy három szobás lakást, vagy meg nem felelés esetén annak mindenkorai pénzbeli forgalmi ellenértékét. Amennyiben az első év letelte után a vállalat alkalmazottainak fizetését emelné vagy más kedvezményben részesítené úgy Ön is jogosult ezekre.

7/. Jelen szerződésből származó összes jövedelmei után fizetjük az Ön megfelelő adót.

8/. A kölcsönös felmondási időt az idevágó mindenkorai törvényes rendelkezések szabályozzák.

BŐRIPARTELEP R. T.

Marosvásárhely
[Handwritten signature]

BŐRIPARTELEP R. T.

Marosvásárhely
Helyettes vezetője
[Handwritten signature]

Bőripartelep r.t.. — Marosvásárhely, 1940 (I.b)

Nagyságos

L a n d t P á l urnak,
vegyéssz mérnök,

Újpest.

1./ Alulírottak ezennel alkalmazzuk Önt 1944. október 23.-tól kezdődőleg vállalatunknál, mint üzemvezető vegyész mérnököt.

2./ Mérnök ur teljes munkaidejét és munkakörét vállalatunknak köteles szentelni és sem saját nevében, sem más részére nem jogosult alkalmaztatásának ideje alatt szakmába vágó tevékenységet kifejezteni, sem más vállalatban akár nyíltan, akár csendes társként részesevé, illetve alkalmaztatást vállalni. Feladatát fogják képezni a gyártással összefüggő összes műszaki teendők ellátása, a vállalat igazgatóságának, vezérigazgatójának, vagy igazgatóinak utasításai és irányítása szerint.

3./ Javadalmazása az alábbiakból tevődik össze:

havi 900.-pengő alapfizetés, hozzá a mindenkor törvényesen megállapított fizetési pótlék, /Jelenleg évi 4.400.-P/ Karácsonykor 2.000.-pengő remuneráció és szeptember hónapban 500.-pengő drágasági segély. Ezen felül további illetmény gyanánt az Újpest, Váci ut 40.sz. alatti gyártelepünkön lévő 4 szobás lakás használata is megilleti, melynek ellenértéke évi 900.-pengő. Ugyancsak megilleti a fűtés, világítás és gázhasználat is, melynek ellenértéke cca. évi 400.- pengő. A lakás használatának joga alkalmazási jogviszonyának megszűnésével együtt szűnik meg, amikor tartozik Ön a lakást kiüríteni és rendelkezésünkre visszabocsátani. Az illetményei után járó kereseti adót és állami pótlékait vállalatunk, a jövedelmi adót és pótlékait pedig Ön tartozik sajátjából viselni.

4./ Fizetéses szabadsága évente 4 hét.

5./ Amennyiben alkalmaztatása alatt Ön a börténykörbe eső új eljárásokat vagy régi eljárások módosítását dol-

Mauthner Testvérek és Társai R.T. — Újpest, 1944

gozná ki, úgy azok minden további nélkül vállalatunk tulajdonába mennek át -ha azok szabadalmazásra alkalmasak, a szabadalom vállalatunk részére kérendő- és Ön azokat a vámbelföldön versenyvállalatoknak átadni nem lesz jogosult. Ezzel szemben meg fogja illetni Önt a külföldi vállalatokkal szemben az értékesítés joga, valamint a vállalatunk által tényleg alkalmazott eljárás, vagy szabadalom után egy közös megegyezéssel megállapítandó juttatás /licenz díj/ amelynek mértékét ha abban megegyezni nem tudunk, mindkét felet kötelezően a P.M.K. Bank vezérigazgatója fogja megállapítani.

6./ Alkalmaztatásának első 30 napja próbaidőnek tekintendő, amely idő alatt a szolgálati viszony mindkét fél részéről bármikor minden indoklás nélkül megszüntethető.

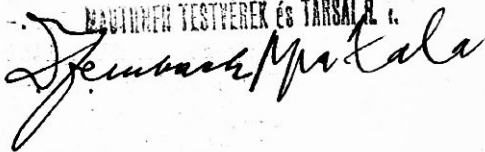
7./ Minden egyéb tekintetben a kereskedelmi törvények és a fennálló egyéb törvényes jogszabályoknak rendelkezései az irányadók.

8./ Fenti megállapodásunk az idevonatkozó hatósági rendeletek alapján szükséges bejelentés, illetve jóváhagyás esetén lép hatályba.

Kiváló tisztelettel

MAUTHNER TESTVÉREK ÉS TÁRSAI R. T.

Újpest, 1944. október 27.

STERN TESTVÉREK BÓRGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

FOLYÓSZÁMLÁK:
MAGYAR-OLASZ BANK TERÉZ-KÖRÜTI FIKÓKA
MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK
SZENTISTVÁNVAROSI FIKÓKA
M. PÓSTATAKARÉKPÉNZTÁRI SZÁM: 25864
TELEFON: UPEST 249

„LEDA” JEGYÜ GYÁRTMÁNYAINK:
SZINES ÉS FEKETE BOXOK
SZINES ÉS FEKETE LÓSEVRŐK
LÓTŰERŐK
FEKETE ÉS SZINES VELOUROK
FEHÉR ÉS SZINES NUBUK

Ujpest, 1946. október 23.
Temesvári-utca 8.

Tekintetes

Diószady Pál urnak,

Budapest.

V., Sallai Imre-u.22/b.

Igazoljuk megállapodásunkat, mely szerint:

- 1./ Alkalmazzuk Önt mint ügyvezető igazgatót.
- 2./ Munkaköre: a Stern Testvérek börgyár r.t., Ujpest, Temesvári-u. 8. sz. alatti börgyár vezetése, mely munkakört köteles Ön az Igazgatóság által mindenkor megadandó irányelveknek megfelelően minden tudásával, lelkiismeretesen és teljes felelősséggel betölteni.
- 3./ Alkalmaztatásának kezdete 1946. október 1.
- 4./ Alkalmaztatásának ideje alatt hozzájárulásunk nélkül nem vállalhat semmilyen a szakmába vágó más vállalatnál sem igazgatósági, sem felügyelőbizottsági tagságot és a szakmának a gyárunk által képviselt ágazataiban mások részére nem dolgozhat.
- 5./ Amennyiben a gyár eszközeivel bármilyen tulajdányt vagy új eljárást dolgozna ki, köteles azt elsősorban a gyárnak felajánlani.
- 6./ Fizetése két részből áll: egy havonként előre fizetendő fix összegből, amely egyenlő a mérnökök és technikusok kollektív szerződésében megállapított legmagasabb mérnöki fizetés 115 %-ával: jelenleg Ft 1.000.- azaz Egyezer forint és egy jutalék összegből, amely a kimutatható haszon 20 %-a, mely összeget félévenként utólag számolunk el a fél-évi és évvégi leltárnak, illetőleg mérlegadatok alapján. Az esetleges reprezentációs költségek a tényleges kiadásoknak megfelelően számolandók el. - Az 1946. okt. 1. - dec. 31.-ig terjedő időre - az induló leltár hiányában - havi 2.000.- azaz Kettőezer forint jutalékot számolunk el Önnek.
- 7./ Alkalmaztatásának ideje alatt géprocsi használat illeti meg Önt, vagy saját kocsii esetén üzemeltetés és karbantartás.

8./ Összes jelen megállapodásból származó jöve-

Stern Testvérek Börgyár Részvénytársaság, 1946 (I.a)

STERN TESTVÉREK
BÖRGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

9./ Alkalmazásának általunk történő megszüntetése esetén felmondási ideje egy év és az erre eső járandóságának kiszámításánál a megelőző félévi elszámolás szolgál alapul.

10./ Fizetési szabadsága egy hónap, amelyet a vállalat érdekeinek szem előtt tartásával egyszerre, vagy részletekben vehet ki. Amennyiben szabadságát valamilyen oknál fogva nem veheti ki, szabadság térítés címén a 6. pontban megállapított fizetésének csak fix ~~mármint~~ része illeti meg.

Fenti megállapodás szíves igazolását kérjük és
vagyunk .

teljes tisztelettel
STERN TESTVÉREK BÖRGYÁR R.T.

JPGST Temesvári, pecs.
[Handwritten signature] *[Handwritten name]*

Stern Testvérek Bőrgyár Részvénytársaság, 1946 (I.b)

Működési bizonyítvány.

Diósady Pál okl.vegyészmérnök ur 1944-ben lépett be vállalatunkhoz, mint műszaki igazgatói munkakörrel megbízott üzemvezető főmérnök.

1945 februárjában a gyár orosz katonai parancsnoka a gyár élére állította mint igazgatót. A katonai parancsnokság megszűnése után a gyártási rész vezetését vette át és ebben a munkakörben dolgozott a gyártól való kilépéséig.

Sokoldalú és szakszerű munkájával a legnehezebb idők átvészeléséhez segítette a gyárat és úgy szaktudásával, mint munkabíráásával a legnagyobb elismerésünket érdemelte ki.

Távozását a legőszintébb sajnálattal vetjük tudomásul.

Ujpest, 1946

MAUTHNER TESTVÉREK ÉS TÁRSAI R.T.

Spaticci M. Kala

A Mauthner gyár által kiadott működési bizonyítvány

ÁLLAMI MŰSZAKI FŐISKOLA
B U D A P E S T.

...*Diosady Pál*.....tanár Urnak,

...*Budapest*.....

Tisztelettel értesitem T.Cimét, hogy a Műszaki Főiskola Igazgató tanácsa az 1949. július 7.-i ülésén a következő tanévre előadó tanárnak jelölte a*Leather Chemistry*....*I*...tagozaton, a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium*...*Leather Chemistry*...tárgy heti *1*...*1*...órában való előadására és a jelölést megerősítés végett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz terjesztettük fel. Közelebbi tájékozódás érdekében szíveskedjék felvenni az érintkezést*Dr. Feher Imre*.....tagozatvezetővel.

A hallgatók tanulásának elősegítése céljából arra kérem, szíveskedjék majd előadásának anyagát kéziratban is elkészíteni és jegyzetszakszorosítások céljából a Főiskola irodájának rendelkezésére bocsátani.

Szíves közreműködését remélve maradok

Budapest, 1949. július 9.

Dr. Feher Imre
Budapest, Baross u. 52.

kiváló tisztelettel:
Dr. Feher Imre
műegyetemi tanár,
az Állami Műszaki Főiskola

Technical University of Budapest
to
Prof.P.Diosady

I would like to inform you that the Board of Directors of the Department at their meeting of July 7th,1949 appointed you as lecturer on Leather Chemistry with the subject:Tannins(weekly 1 hour)

This appointment is subject to the approval of the Minister of Culture.For details please get in touch with Dr.Feher,head of,the Faculty.

For the advancement of the students I would like to ask you to prepare and present your material to the University Press to secure the necessary number of copies.

L.S.Signature

Főiskolai óraadó tanárrá való kinevezés, 1945

Translation from the Hungarian.

Mauthner Testvérek és Társai R.T. Igazgatóság /Brothers Mauthner and Co. Ltd. Management./- - - - -

- - - - - Certificate of Service - - - - -

Mr. Paul Diósady, Dipl. Chemical Engineer joined our works in 1944 as Chief Engineer of Establishment entrusted as a Technical Manager. - - - - -

In 1945, in the month of February the Russian Military Commander of our factory appointed him to Factory Manager. As the military command came to an end he took over the management of the production Department and he rendered service in this capacity until his employment ceased. - - - - -

By his many-sided services and professional work he was of great help to our factory in fighting our way through the hardest times and earned our deepest recognition both of his professional abilities and energy.- - - - -

His leaving our Works caused sincere regret. - - - - -

Ujpest, 1946- - - - -

Mauthner Testvérek és Társai R.T. two signatures - - - - -

We confirm that this translation is in verbal accordance to the original Document in Hungarian.

Vienna, the 16th April 1957.

[Handwritten signature]

A működési bizonyítvány angol nyelvű fordítása

ORSZÁGOS
MUNKASZERVEZÉSI HIVATAL
Budapest, V. József Attila u 8
3904/HSZ D-10

Budapest, 1949. november 11. n.

Diósady Pál lakik: V. Sallai Imre u. 22/b.
kérelme a 4214/1949/177/Korm.sz.rendelet 3.§./1/ bekezdése alapján a
hivatásos szakértők nyilvántartó jegyzékébe felvétel iránt.

H a t á r o z a t:

Az Országos Munkaszervezési Hivatal Diósady Pál
1913. Csikszerezdán született
-t, aki V. Sallai Imre u. 22/b. lakos, a hivatásos szakértők nyilvántar-
tó jegyzékébe fenti szám alatt mint bőrpári szakértőül felvette.

#ny 249.

Andrási Antal
h.főtisztár

Office for Economy of Labour of the Country, Budapest v. József
Attila u. 8., Budapest, the 11th November 1949 No. 3904/HSZ, D-10.

Re: Application of Mr. Paul Diósady /of 22/b, Sallay Imre u, V., /
for enlistment among the Professional Experts according to the
Decree 4214/1949/177/Korm., §.3, sub-paragraph /1/- - - - -

- R e s o l u t i o n -

The Office for Economy of Labour of the Country entered Mr- paul
Diósady born in 1913, in Csikszereda, living: V. Sallay Imre u. 22/b.
into the Register of Professional Experts as an Expert of Leather
Industry under the number listed above. - - - - -

Seal of the Office. /Signed/ Andrási Antal m.p. Deputy Secretary-in-
Chief- - - - -

We confirm that this translation
is in verbal accordance to the
original document in Hungarian.

Szakértői nyilvántartásba vétel, 1949

ELSŐ MAGYAR CSERZŐANYAGGYÁR KFT.

ÁLLAMOSÍTOTT VÁLLALAT

Telefon: 292-923, 292-924

Magyar Nemzeti Bank egyezmény szám 901.341

Ujpest, 19. So.márc.3

Vasvári Pál-utca 11-13

Oggyintéző: Horváth Lajos sz.
4304

Hlv. szám:

T. Diósádi Pál mérnök urnak
Budapest

Tárgy:

Igazgatóságunk jóváhagyása alapján alkalmazzuk Önt 1950.február 15-től kezdődően az üzem műszaki vezetőjeként. Fizetését a kollektív szerződés 43.kateg.alapján havi Ft 1700.-ban állapítottuk meg. Ezt a besorolást azonban a legújabb rendelet értelmében Igazgatóságunkhoz jóváhagyás végett fel kell terjesztenünk.

Teljes tisztelettel
Első Magyar Cserzőanyaggyár Kft

Berdó Péter
/Berdó Péter/
vállalatvezető

Nicolaus Dr. Vermes

Ministry for Consumption-goods Industry, Buda pest II. Pó u. 68.

Referent: Technical Department, Nr. 5287/X/1950. - - - - -

Mr. Paul Diósady, Engineer, Budapest, Sallay Imre utca 22. - - -

I beg to inform you that according to the Decree in force I appointed you to the Chief Engineer of Establishment of the combined works for Sulphite-Filth-buck. of Csepel. - - - - -

Budapest, the 6th February 1951. /Signed/ Dr. Vermesné m.p. /Mrs.

Nicolaus Dr.Vermes/ Deputy Manageress of Chief-Department. - - - - -

We confirm that this translation is in verbal accordance with the Hungarian original Document.

Vienna, the 16th April 1957.

Szerződés - Első Magyar Cserzőanyaggyár KFT, 1950

Előadó: Műszaki osztály
5287/X/1950 szám

KÖNYVIPARI MINISZTERIUM
BUDAPEST, II., FŐ-UTCA 68.
TELEFON: 257-256, 144-496.

Tárgy:
.....
Hiv. szám:.....
Melléklet:.....

Diósady Pál mérnök

Hivatalból
Díj átalányozva.

B u d a p e s t
Sallay Imre u.22

Közlöm Cimmel, hogy a fennálló rendelet értelmében Cimet a Csepeli Szulfitszennyvíz Kombinát létesítményi-főmérnökévé jelöltem ki.

Budapest, 1951 február 6.

S. Vermes
/dr. Vermes Miklósné/
főosztályvezető h.

Tárgy: Csehszlovákiai kiküldetésben való részvétel.

Pataricza Imre.
385/66/1951.

Könyvipari Minisztérium XIV., Bőripari
főosztály

B u d a p e s t
II., Fő utca 68.

Az Özsörényi szennyvíztisztítómű /szulfitszennyvíz/ létesítményével kapcsolatos kérdések tárgyalására szakbizottság Csehszlovákiába való kiküldetése vált szükségessé. A kiküldetés előrelátható időtartama 6 nap.

A bizottságban való részvételére Diósady Pál elvtársat a Cserzőanyaggyár-tól jelöltem ki. A kiküldetés időpontja június hó 11. A felmerülő költségeket az Országos Tervhivatal fedezi.

Kérem t. Cimet, hogy a fent megnevezett kiutazásához hozzájárulni sziveskedjék.

Budapest, 1951. június hó 8.

A másolat hiteles:
Budapest,

Sárfi Géza
(Sárfi Géza)
főosztályvezető.

Vas Zoltán s.k.
az Országos Tervhivatal elnöke.

Csehszlovákiai kiküldetés, 1951

sz. Jank egyező 26,614.151-48
Ugyintézőjük:

Levélük kelle
és száma:

Tárgy: Székfűrészes

KÖNNYŰIPARI TERVEZŐ IRODA

BUDAPEST 53. * POSTAFÖK 194
Diósady Pál mérnök kartárs
Cserzőbányagyár címén,

Budapest XII./Csepel/
Zsák Hugó u. 22.

TELEFON: 122-542, 125-637
IKTATÓSZÁM: 8207

Ugyintézőnk neve: Székács/KK
Budapest 1953.VIII.5.
VI./Batányi-ut. 20.

Irodánk a Könnyűipari Minisztérium Bemutatói Igazgatóságának 1953.VII.31-i lo.178/94 sz. engedélye, valamint az Ön 1953.VII.25-én kelt ajánlata alapján megbízta a Simontornyai Bőrgyár cserzőanyag kilugzó és besűrítő, valamint cserlékonyha tervezésével kapcsolatban az alábbi munkálatok elvégzésével.

A kilugzó, besűrítő és cserlékonyha technológiai elrendezésének megtervezése az Ön feladata s tartozik ezzel kapcsolatosan a technológiai elrendezési vázlatot beméretezve szolgáltatni. A technológiai terv elfogadásához szükséges tárgyalásokon és megbeszéléseken személyesen tartozik résztvenni. A technológiai megoldással kapcsolatos berendezés részletmegoldásainál az egyedi berendezések megtervezéséhez szaktanácsosai és szükség esetén vázlatrajzokkal rendelkezésünkre áll. A tervezés folyamán tartozik Irodánkkal szoros kapcsolatot fenntartani és a szükséghez képest szaktanácsaival, felvilágosításaival Irodánkban személyesen közreműködni. Ugyancsak kikötjük, hogy szükség esetén tartozik a kivitelezés során a helyszínen, a Simontornyai Bőrgyárba. -Simontornya- kiszállni.

Munkájánál kiinduló adatul szolgál az Irodánk által készített és elfogadott tervfeladat, továbbá a Simontornyai Bőrgyártól kapott és Önnek már átadott épületvázlattervek. Ezzel kiindulónak szolgáltatási kötelezettségünknek eleget tettünk.

Ön tartozik a technológiai elrendezéséhez műszaki leírást 6 példányban szolgáltatni.

Amennyiben a kivitelezés során felmerül az Ön által tervezett munkálatnál valamilyen tervezési hiány, úgy Ön köteles azt a legstingósabban pótolni jelen szerződés keretén belül, minden külön díjazás nélkül.

Fenti munkálatokért Irodánk

3.000 Ft.

azaz Háromezer forint összeget fizet ki Önnek, melyből 90% a technológiai tervek, illetve kiviteli tervek elfogadása után, de legkésőbb 1953. október havában; a hátralékos 10% pedig a kivitelezés rendben történő befejezése után esedékes. A tervezői díjból a mindenkor érvényes rendeletek szerinti kereseti adó levonásba kerül és Irodánk azt közvetlenül fizeti be az Adóhivatalhoz.

Szállítási határidő: 1953. augusztus 21.

Ön elismeri, hogy jelen szerződésben vállalt kötelezettségek tekintetében kötbér, kártérítés szempontjából egyenlő elbírálás alá esik a közértelemmel és az ide vonatkozó rendeleteket magára nézve kötelezőnek tartja.

Jelen szerződéssel kapcsolatos ügyekben Irodánkat Goldner Lajos mérnök kartárs képviseli.

Könnyűipari Tervező Iroda megbízása, 1953 (I.a)

Ön tudomásul veszi, hogy a Beruházási Szabályzat 2.rész.
III. fejezet, 14. cikke értelmében a tervezési munkák szaksze-
rű és időben történő elvégzéséért egyedül felelős.

Kérjük jelen levelünk 3 példányát záradékkal ellátva 4. napon
belül Irodánknak visszaküldeni.

Melléklet: 3 db. szerződés.

Ajánlott.

KÖNNYŰIPARI TERVEZŐ IRODA
Antal Reutay

Könnnyűipari Tervező Iroda megbízása, 1953 (I.b)

Simontornya, 1954. 4. július 13.

Prinát

Diósady Pál vegyész-mérnök
Budapest,
Sallai Lure u. 22/b.

Ügyfél: **Ignác János**

Szám és jel: **2604/VL.**

TÁRGY: **szakértői megbízás.**

A Bőripari Igazgatóságon történt megbeszélés alapján megbizzuk Önt az üzemünk területén létesítendő tanninüzem alábbi kivitelezési munkálatainak műszaki irányításával:

6 db. kilugzó kád,
beszűrítő berendezés,
cserlé tároló és szállító berendezések felállítása és üzembehelyezése.

A kivitelezési munkák irányításánál figyelemmel kell lennie a tanninüzem későbbi fejlesztésére.

Az Ön feladatát a munkálatok műszaki irányítása képezi. Ennek megfelelően tudomásul vesszük, hogy Ön a fent felsorolt munkák kivitelezésének szakszerűségéért felel, de nem tartozik felelősséggel magának a beruházásnak a bonyolításáért.

A kivitelezéssel kapcsolatban szükséges különleges intézkedéseket Ön szükség szerinti - de legalább kéthetenkénti - helyszíni kiszállásai alkalmával feljegyzés, illetve vázlatok formájában adja meg. Vállalatunk ezeket külön dossziében, a beruházási osztályon gyűjteni köteles. Az Ön által szükségesnek látott intézkedések végrehajtására vállalatunk minden esetben felelős személyt jelöl ki és rögzíti a határidőket. A kivitelezési munkálatok, valamint a kiadott intézkedések végrehajtásának menetközbeni állandó figyelemmel kísérésére vállalatunk egy felelős személyt jelöl ki, aki köteles a kiadott program végrehajtásánál felmerült akadályokról a vállalatvezetőséget és szükség esetén Önt is tájékoztatni.

Vállalatunk téríti Önnek kiszállásai alkalmával a vonatkozó rendletek szerinti kiszállási költséget és napi díjat. A fent felsorolt üzemrészek üzembehelyezésekor 3000.- ft. szakértői díjat fizetünk Önnek. Amennyiben a beruházási munkálatok 1954. november 30.-áig nem jutnak olyan állapotba, hogy az említett üzemrészek beindíthatók legyenek, úgy a szakértői díj 50%-át, azaz 1.500 forintot november 30.-án folyósítunk Önnek, míg a másik 50%-ot az üzembehelyezésekor fizetjük ki.

Tudomásul vesszük, hogy Ön fentiekben meghatározott munkáját csak vállalata: a Cserzőanyaggyár igazgatójának hozzájárulásával folytathatja, ennek megfelelően egyidejűleg megkeressük vállalatát a szükséges hozzájárulás biztosítása céljából.

SIMONTORNyai BÖRGYÁR

Simontornyai szakértői megbízás, 1954

Nemzeti Bank
egyszáma: 23.314.151-48

Ügyszám:
Levélük kelte:
és száma:

Tárgy: Ajánlatkérés.
/Simontornyai
Börgyár techn.
tanulmányterv./

KÖNNYŰIPARI TERVEZŐ IRODA

BUDAPEST 53 * POSTAFIÓK 194
180-402.

Módszay Pál mérnök,

Budapest XIII.
Salay I.-u.22/b.

TELEFON: 181-634, 381-595

IKTATÓSZÁM: 680

Ügyszámunk neve: Goldner/BE.

Budapest, 195 5. I. 25.
V., Deák Ferenc-u. 23

Felkérjük Önt, hogy a Simontornyai Börgyár technológiai tanulmánytervének, mint szakértő működjék közre. A technológiai tanulmányterv kidolgozása a Simontornyai Börgyár távlati fejlesztési tervfeladatához szükséges összes kiinduló adatok, u.m. kapacitásfelmérés, berendezés- és helyszükséglet, energia-építészükségletek, közlekedés, stb. meghatározására szolgál.

Kérjük írásbeli ajánlatát ezen szakértéssel kapcsolatos honoráriumigényére vonatkozólag irodánknak postafordultával megküldeni.

KÖNNYŰIPARI TERVEZŐ IRODA

Szakértői megbízás — Simontornyai Börgyár, 1955

KÖNNYŰIPARI MINISZTERIUM
MINISZTERHELYETTES

D I Ó S A D I P Á L
Eltársnak

Kinevezem Önt a Könnyűipari Minisztérium Műszaki Tanács

BŐR SZAKOSZTÁLYÁNAK
tagjává.

A kinevezés az 1955. évre érvényes.

Budapest, 1954. december hó 21.

[Handwritten signature]
/Dr. Ajtai Miklós./
a miniszter első helyettese,
a Műszaki Tanács elnöke.

KÖNNYŰIPARI MINISZTERIUM
MINISZTER ELSŐ HELYETTESE

[Handwritten signature]
D I Ó S A D Y P Á L
elvtársnak

B u d a p e s t

Kinevezem Önt a Könnyűipari Minisztérium Műszaki Tanácsa

B Ő R S Z A K O S Z T Á L Y A
tagjává.

A kinevezés az 1956. évre érvényes.

Budapest, 1955. évi december hó 26.

[Handwritten signature]
/Dr. Ajtai Miklós./
a miniszter első helyettese
a Műszaki Tanács elnöke

Műszaki tanácstagi kinevezés, 1955

M-249

KÖNNYŰIPARI MINISZTERIUM
MINISZTER

Diósa di Pál elvtársnak,
B u d a p e s t .

Az Országos Tervhivatal a szulfitszennylug ipari hasznosítására szakértő bizottságot hozott létre.

Eltársat a fenti bizottság munkájában való részvétellel megbí-
zom.

Budapest, 1956. január 20.

/ Nagy Józsefné /
könyv- és kézműipari miniszter.

Szakértői bizottsági kinevezés, 1956

29

Kiértékelő jelentés

Diósadi Pál Cserzőanyaggyár főmérnökének munkájáról.

Diósadi /Iant/ Pál szül. Csíkszereván 1913 december 28.-án. Állampolgársága magyar. Vagyoni helyzete, feleségének 1 nyaralója van, Balatonföldváron. Apja irodai alkalmazott volt, meghalt. Anyja leánykori neve: Ady Mária nyugdíjas tanítónő. Két testvére van. György gépészmérnök, aki Romániában él. Gábor az Orsz. Szoc. Pol. Központ osztályvezetője. Az onnan kapott információ szerint munkáját becsületesen látja el. Jó munkájáért többször kapott dicséretet és 1950-ben a Népközt. Erdemérem aranyfokozatát kapta. Párton kívüli. A Nemzeti Parasztpártnak volt tagja. Családi állapota nős. 1942-ben kötött házasságot Szabó Irónnel, aki az Ujpesti Kanizsai Dorottya leánygimnázium tanárnője. A róla kapott információ szerint Diósadiné orosz szakos tanár, aki szakmai téren igen kiváló. Jól felkészült óráira és kiváló szakmai pedagógiai, ideológiai képzettséggel rendelkezik. Társadalmi munkát végez, párton kívüli. Az MNDSZ. és az MSZT. tagja. Egy gyermeke van, Levente-László 1943 október 2.-án született.

Iskolai végzettsége: Egyetem, ahol a fizika, kémia, matematika szakon tanári oklevelet szerzett /Kolozsvárott/. Ezuton ösztöndíjjal a Jasi-i műegyetemre került, ahol a vegésszmérnöki diplomát szerezte meg. Nyelvismerete: román, jól, némelytül, franciául gyengén beszél.

Alkalmaztatási adatai: az egyetem elvégzése után rövid ideig a Jasi-i műegyetem analitikai intézetében dolgozott mint tanársegéd 1938-ban. 1940 szeptembertől novemberig a Nagybányai Kohóművek Laboratóriumában dolgozott. 1940 novemberétől 1944 szeptemberéig a magángyárban a Bányászati Képző Rt.-hez került, ahol először a laboratórium vezetője volt, majd később az egész üzemet ő irányította. 1944 októbertől 1946 októberéig a Mauthner Bőrgyár üzemvezető főmérnöke, ezen belül 1945-ben a vállalat igazgatója is volt. 1946 októbertől 1950 februárig a Stern Testvérek bőrgyárának a vezetője volt. 1950. III. hótól a Cserzőanyaggyár főmérnöke, jelenleg is.

Tervei: Székelyországban szolgálatot teljesített
1938-40-ig tényleges katonai szolgálatát teljesítette a román hadseregben. Rendfokozata: tizedés. 1946 január 21.-én Ujpest m.város III.sz. Igazolól Bizottsága igazolónak nyilvánította. 1948 novemberében letartóztatták fizetési eszközzel való visszaélés gyanújával, de a nyomozás alapján a vád el lett ejtve. Több ízben volt külföldön. 1948-ban kesztyűexport ügyben Franciaországban, Belgiumban, Angliában, az O.T. által kiküldve Csehszlovákiába, 1951 júniusában Romániában.

Diósadi elvtárs kitűnő szakember a cserzőanyaggyártás területén. Kiváló szervezőképtiséggel rendelkezik és teljesen az ő érdeme, hogy mióta ő a vállalat főmérnöke, mindenkor teljesíti tervét sőt az üzem termelését megsokszorozta. A vállalat kiváló minőségű cserzőanyagot készít, ezt bizonyítják a külföldi rendelőkötől kapott dicsérető levelek, melyben elismerik a magyar cserzőanyag kiváló minőségét.

./.

Kiértékelő jelentés, ún. „kádlerlap” 1955 (I.a)

Főmérnöki munkája mellett a Műszaki Egyetemen órákat tart, valamint a vállalati dolgozók oktatásában is résztvesz. Nagy elfoglaltsága mellett módot talál arra, hogy a fiatal mérnökökkel foglalkozzon és részükre feladatokat adjon. Igen erős egyéniség, befolyása alatt tartja a vállalat vezetőjét, az ő tudta nélkül a vállalatnál semmi nem történik. A vállalati dolgozók elismerik kiváló tudását és mindenben utmutatásai szerint járnak el.

Hibája: az eddigi információk és-adatok alapján, valamint a dolgozók véleménye szerint erősen polgári beállítottságu. Ebből az utóbbi időkben keveset engedett. Az 1945 és 49-es években igen sok panasz merült fel ellene azoknál a vállalatoknál, ahol tevékenykedett. A dolgozók véleménye igen rossz volt politikai szempontból. Többek között Bremlinger Ferencné jellemzésében azt írja róla, egyik jogos kérelmére azt a kijelentést tette: "menjenek oda dolgozni, ahonnan megkapják jogos követelésüket". Nevezettek munkaruha kéréssel fordultak hozzá.

Ugyancsak a dolgozók véleménye alapján az 1944-es év után igyekezett alkalmazkodóbb lenni és látszott rajta, hogy előrelátó, ezen keresztül igyekezett egyéni törekvéseit maga hasznára kamatoztatni. Jellemzések szerint bizott abban, hogy a kapitalista társadalom visszatér, amit az is bizonyít, hogy 1946-ban az Ujpesti börtényből /Stern börtény./ élére került, melynek tulajdonosa Északamerikába menekült, annak igazgatója volt az államosításig.

A fenti hibák ellenére kitűnő szakember, igen nagy érdemei vannak a szerszámgyártásban és az utóbbi évek során magatartásán is igyekezett változtatni és a dolgozókhoz való viszonya is jobb, ezért javaslom, hogy jelenlegi beosztásában továbbra is hagyjuk meg.

Budapest, 1955 ápr.28.

Geszöcny
Geszöcny

András Ferenc
András Ferenc
szem.csop.előadó

Kiértékelő jelentés, ún. „kaderlap” 1955 (I.b)

This is part of Mr. Diosady's personal file, kept at the Ministry of Light Industry, which became available during the Revolution.

.... Besides his work as chief engineer he gives lectures at the Technical University and contributes to the education of the workers. He finds time to deal with young engineers and to give them problems to solve. He is a very strong personality and keeps the Director of the factory under his influence, so that nothing can happen without his knowledge. The employees recognize his excellent knowledge and follow his instructions.

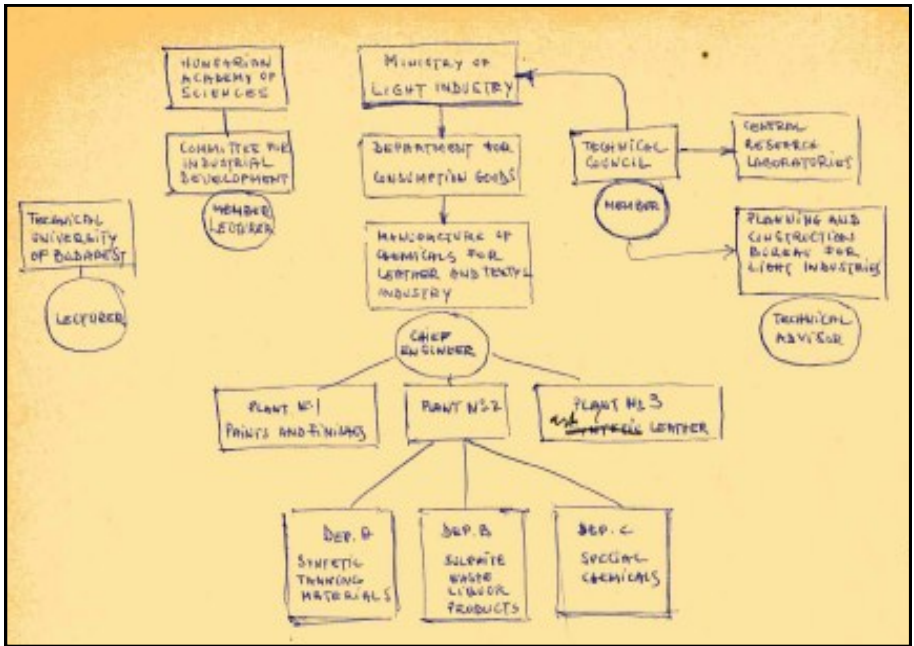
His faults: According to information received up to now he is strongly bourgeois. From this he had given up some lately. Between 1945-49 there were many such complaints by the workers of the companies where he worked. The opinion on his political stand was very bad. Among others C. Brenninger in her characterization stated, that his response to a justified request was "go to work somewhere else where you can get satisfied". This was concerning a request for working clothes.

Also according to the opinion of the workers after 1944 he tried to be more considerate and it was visible that he was foresighted and accordingly he tried to profit from his advances. He hoped for the return of capitalism as seen by his acceptance as head of the Stern Bros. Co. the owners of which fled to the USA. During this period the workers had to fight for the rights that the Collective Contract prescribed.

Besides the faults mentioned above he is an excellent specialist and he has great merits in the tannin industry. His relationship with the workers is improving and accordingly I suggest that he should be kept in his position.

L.S. Signatures.

A kiértékelő jelentés kivonatos angol fordítása

A magyarországi munkák összefüggése

Zwischen der Firma Josef F o g g e n s t e i n e r, Wien, I., Rathausstrasse 17, vertreten durch Herrn Josef Foggensteiner, einerseits und Herrn Dipl.Ing. Paul D i o s a d y, Wien, IX., Berggasse 17, andererseits wird mit Wirksamkeit der Unterfertigung folgende

V e r e i n b a r u n g

geschlossen:

1.)

Herr Ing. Diosady verpflichtet sich unter den in den Punkten 2 bis 7 näher bezeichneten Bedingungen zwei bei der Firma Foggensteiner noch nicht eingeführte Oberflächenveredlungsverfahren, und zwar

- a) das Verfahren zur nappeartigen Ausarbeitung der Fleischseite der Pelzfelle auf der Basis der wasserlöslichen Bindemittel und
- b) das Verfahren zur Textilartigen Ausarbeitung der Fleischseite der Pelzfelle oder anderer Lederoberflächen

vorführen, das von der Firma Foggensteiner zu nominierende technische Personal praktisch zu instruieren und die Veredlungsanweisungen und Rezepturen in reproduktionsfähiger Verfahrensvorschrift zu übergeben.

2.)

Die bezüglichen Instruktionen des Herrn Ing. Diosady beschränken sich ausschließlich auf die Oberflächenbehandlung und befassen sich mit der Behandlung der Grundmaterialien nur insoweit, als diese eine conditione qua non auch für die Oberflächenbehandlung bildet. Die Firma Foggensteiner verpflichtet sich, für die Instruktion aus der laufenden Fabrikation entsprechend zugerichtetes Material in ausreichender Menge zur Verfügung zu stellen.

3.)

Herr Ing. Diosady wird das von der Firma Foggensteiner nominierte Personal mit den technischen Arbeitstätigkeiten der unter Pkt. 1 lit a) und b) angeführten Verfahren unterweisen und alle seine auf dem Gebiete der Oberflächenbehandlung gesammelten technischen Erfahrungen der Firma Foggensteiner zur Verfügung stellen.

4.)

Die zur Durchführung der Versuchsarbeiten erforderlichen Voraussetzungen bezüglich Maschinen, Einrichtungen und Materialien etc. stellt die Firma Foggensteiner entschuldigungslos in ausreichender Weise bei. Sollten die erforderlichen Spezialmaschinen in Österreich nicht verfügbar sein, ist Herr Ing. Diosady bereit, das Verfahren in einer der entsprechenden Maschinenfabriken des Auslandes den Technikern der Firma Foggensteiner vorzuführen.

5.)

Die Firma Foggensteiner verpflichtet sich, für seine Leistungen dem Herrn Ing. Diosady gemäss Pkt 1 bis 3 einen einmaligen Betrag in Höhe von S 40000,- auszubezahlen, der bis zur Vertragserfüllung seinerseits als Sicherheit einschliesslich der Masterstücke Herrn Generaldirektor Leopold P r i n z in Wien I., Salzgras 7, in treuhändige Verwahrung übergeben wird.

Szerződés a bécsi Josef Foggensteiner céggel (I.a)

Die Summe wird nach Bestätigung der Firma Foggensteiner über die jeweilige Vertragserfüllung durch Herrn Ing. Diosady entweder diesem oder einer von ihm mit Vollmacht ausgewiesenen Person übergeben.

6.)

Die Firma Foggensteiner verpflichtet sich ausser den im Punkt 5 vereinbarten Leistungen an Herrn Ing. Diosady ~~zu leisten (Verkauf)~~ ^{der} nach Fkt 1, lit. b) gefertigten Erzeugnisse auf die Dauer von 5 Jahren, gerechnet von Tage der Aufnahme dieses Verfahrens, laufend eine Lizenz in Höhe von 0,2% in halbjährlicher Abrechnung auszubezahlen. Der Betrag von 3 gem. Okt. 5, das ist die Hälfte der dort bezifferten Summe, wird der Firma Foggensteiner refundiert und in 6 gleichen Raten von den Halbjahresabrechnungen in Abzug gebracht. Der verbleibende Restbetrag ist nach Disposition des Herrn Ing. Diosady auszusahlen. Die Firma Foggensteiner verpflichtet sich, den für die Abrechnung bestimmten Brutto-(Verkaufs-)wert Herrn Ing. Diosady oder einer von ihm mit Vollmacht ausgewiesenen Person buchhalterisch nachzuweisen und ihm auf Verlangen Buchsicht zu gewähren.

7.)

Über Streitigkeiten aus diesen Verträge entscheidet das zuständige Gericht in Wien.

#

Wien, den 2. Juli 1954

Diosady

Josef Foggensteiner

Szerződés a bécsi Josef Foggensteiner céggel (I.b)

Mr. Paul Diosady

118 Kendall Avenue

TORONTO 4, Ont.

2 Jan 1958 To casual employment as Clinical Research Assistant(Laboratory) at Sunnybrook Hospital for the following period: 16-31 Dec 57.

12 days @ sal rate \$262.50 per month \$137.75

Less Inc.Tax	7.50	
" U'Ince.	1.30	8.80

Pay to Paul Diosady \$129.15

Rec.Gen.U'Ince. - Employee	1.30	
" " " - Employer	1.30	2.60
" " Inc.Tax		7.50

DDO-C-36-480 - \$139.03 \$139.03

Project 19/51

Exemption \$2150.

Auth.for payment: Serial No. 3590 d/4.12.57.

A Banting cég alkalmazottja, Torontóban

CLARK LABORATORIES LTD.

23rd April, 1979

Mr. P. Diosady, P.Eng.
89 York Road
Willowdale, Ontario
MIL 1H9

Dear Mr. Diosady:

As per our discussions I would like to confirm the following:

Clark Laboratories Ltd. will employ you as a Technical Consultant with special emphasis on Quality Control.

Our primary objective is to be accepted into the parcost program as soon as possible. To achieve this you will have to co-ordinate and develop a documentation and testing system that will conform to all requirements. This system must include a comprehensive stability program.

The company will require your services for a minimum of two (2) days (15 hours) per week, at a fee of \$150/day. Expenses incurred when away on company business will be charged separately at cost.

These arrangements may be suspended by either party after one months notice.

We are looking forward to working with you, starting with the week beginning the 23rd of April.

Yours sincerely,

CLARK LABORATORIES LTD.

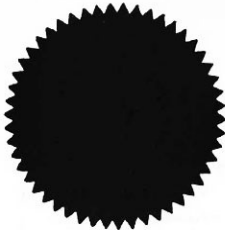
A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Stanley K. Campbell', is written over the typed name and title.

Stanley K. Campbell
Executive Vice-President

SKC/sc

A Clark Laboratories Ltd. alkalmazottja, Torontóban

THE REGISTRY OFFICE
FOR THE REGISTRY DIVISION OF TORONTO

I Certify, that in the Registry Office for the Registry Division of
Toronto, there has been filed by PAUL DIOSADY and
LEVENTE DIOSADY.....

as required by the Partnerships Registration Act, Chapter 289, R.S.O. 1960, and amendments thereto, a
declaration that **the y** carry on business at the..... **City of Toronto**.....
under the name, style or firm of **"L. & P. DIOSADY TECHNICAL CONSULTANTS"**.....

Date of commencement of business..... **1st December 1965**.....
registered on **23rd December**..... 19 **65**, as number..... **153201**..... C.P.
Dated at Toronto, this **Twenty-third**..... day of..... **December**, 19 **65**.

Form 18

Registrar.

Önálló tanácsadói vállalkozás fiával, Torontóban

*Association of Professional Engineers of Ontario
Professional Engineers' Building
Toronto*

Dear Sir:

I have the honour of notifying you that the Council has accepted your application for registration under the Professional Engineers Act of Ontario and your name has accordingly been entered in the register of Professional Engineers of Ontario.

Respectfully yours

*D. L. Turner P. Eng.
for Registrar*

*To Paul L. Kissady, P. Eng.
Voting Branch Chemical & Metallurgical
Date March 11, 1960.*

Az Ontáriói Mérnök Egyesület tagja

ACHIEVEMENT FILE

NAME: Paul L. Diosady

EMPLOYMENT HISTORY

A. Before coming to Canada

1939-40 Employed by the University of Iasi, Roumania as research assistant and assistant professor carrying out research and lecturing to graduate students in physical chemistry.

1940-48 Employed by the Hungarian leather industry in positions with increasing responsibilities from plant operations to chief engineer (1943), technical manager (1944) and finally executive director of Mauthner Bros. Ltd., a world wide known leather manufacturing company. In this position, directed all operations including production, administration, sales and research and development.

1948-50 Commissioned by the Ministry of Industries to reorganize the leather and rubber industries which required post-war modernization and expansion.

1950 Appointed head of a program involving the establishment of a series of new industries aimed at manufacturing chemicals (imported at that time) for the leather and textile industries. Responsibilities included process and product research, scaling up from laboratory to production level, designing and directing the building of new plants and technical direction of the full production. A plant for sulphate waste utilization, one for manufacturing syntans, another preparing leather finishing products and a synthetic leather plant were built under this program until 1956, when he left Hungary.

1949-56 The Technical University of Budapest invited him to lecture in specific applications and theory of some aspects of chemical technology. He also lectured at the Academy of Technical and Economical Sciences on production organization.

1955 Was appointed to membership of the Technical Advisory Board of the Ministry of Industries and was also a member of the National Planning Bureau.

This period was marked by an intensive scientific activity concluding in several publications, five patents and two University handbooks.

1957 Fled to Austria. Worked on several consulting assignments and presented a paper at the International Conference of Leather Chemists. Emigrated to Canada in Mid 1957.

„Achievement File”

B. In Canada

1957 Employed by the University of Toronto - Banting Institute as research assistant.

1958 Employed by the O.W.R.C. as chemical engineer working in the laboratory. On moving into the new building he became the leader of a small group responsible for the analysis of industrial pollutants within the Chemistry Branch.

1964 Appointed Assistant Supervisor. It was recognized at that time that industrial pollutants required much more attention and a completely different approach in analytical methodology from that used previously in water and waste water quality assessment. A separate branch was established for this purpose (Chemistry II Branch) in 1967.

1968 Appointed Supervisor of Chemistry II Branch. His responsibilities were those generally defined for Laboratory supervisors. However, in addition, an intensive development program had to be instituted to meet the increasing demand for both organic and inorganic trace analysis. During these years the environmental sciences progressed enormously all over the world and his Branch (later the Environmental Trace Contaminants Section under the Ministry of the Environment) made the substantial effort needed to keep abreast of the emerging new requirements. The Section expanded its activities considerably and developed an expertise which made it possible for other Branches, especially for the Industrial Wastes, Water quality and Biology, to carry out meaningful applied research in their field of interest.

At this time, it became obvious that thorough knowledge of the constituents of various environmental sectors, and understanding of their behavior and interaction is indispensable for proper quality assessment and selection of adequate protective measures or remedial actions. An integrated view of the environment became necessary. This was possible only through the development of diagnostic ability and wide ranging expertise in order to understand and interpret environmental phenomena. This may only be achieved by the coordinated effort of all sections and gradual development of the required scientific expertise.

It was decided that a person with a thorough knowledge in environmental sciences and proven leadership qualities was required to coordinate all R & D work within the Laboratory Branch. Mr. Diosady's qualifications and record made him the most suitable candidate for this position and in

1974 he was appointed Chief, Ecological Research with a wide range of responsibilities. Part of his responsibilities are

reflected in position specifications prepared at that time. In practice it turned out to include a number of additional duties, the more important ones are: the emphasis is on the coordination of scientific projects, staff development, implementation of a modern information system, design of laboratory areas for specific functions, programs for instrumental systems, formation of teams to carry out R & D work requiring the contribution of more than one section, teams to evaluate results and to develop the final form of reporting (internal report, oral presentation, publication). Discusses and arranges cooperation with other Branches or outside agencies and proposes applications of developed methods and available expertise. Also indicates possible practical use of the knowledge developed concerning various environmental phenomena.

He is personally involved in a series of research projects by designing and directing the work. In the absence of the Director he assumes his responsibilities as requested.

PRESENT CLASSIFICATION AND SALARY

Scientist 5, \$443.57/week (1974)

UNIVERSITY EDUCATION

University of Iasi, Roumania. Diploma in Chemical Engineering (the Dipl. Engineer qualification is generally considered equivalent with B.Sc. and M.Sc.).

POST GRADUATE DEGREE

Diploma in Physical Chemistry - A three year graduate work in a specialty field (surface chemistry) considered equivalent to a Ph.D. there.

SCHOLARSHIPS, AWARDS

Highest scholarship being the first in his class during his university studies. Both his diplomas were with the highest mark.

During his work in Hungary, received four highly rated state awards.

MAIN PROJECTS OR STUDIES PRESENTLY ENGAGED IN

See appended list of projects. His personal interest is

INVOLVEMENT IN STUDIES, ETC.

See position specification plus the outline above.

SUPERVISION RECEIVED AND GIVEN

General direction received from Director, Laboratory Branch, on matters of major Ministry policy decisions, staffing, salaries, budget, etc., as related to scientific activities of the Branch, as well as inter-agency communications, active participation in committees, conferences, publications, etc.

Provides general direction to the scientists involved in R & D work re project planning, technical content, priorities, scheduling, available resources, coordination with other ongoing projects, formation of teams, information collection, report format, etc., following discussion and agreement with the section Managers and approval of proposed scientific program. Regularly checks the progress of R & D work of the section as well as the advance of individual projects. In this work, uses the aid of a technical secretary and, for the necessary administration, the director's office.

CONTACTS WITH GOVERNMENT AGENCIES, UNIVERSITIES AND INSTITUTES

1. With the technical staff of other Branches within the Ministry.
2. With scientists working on the field of environmental control at universities and government agencies in Canada and abroad.
3. Participation in committees by appointment or invitation, such as the IJC Research Board's Standing Committee on Analytical Sampling and Methodology.

PRODUCTIVITY

Before coming to Canada he carried out an extensive development work resulting in presentations at various conferences and a number of technical papers. The following are worth mentioning:

1. Greasing and degreasing of hides (1943).
2. Catalytic oxidation of linseed oil for patent leather production (1944).
3. Combination tanning processes and their effect on the quality of leather (1950).

4. Effect of "syntan" composition on the colour of leather (1953).
5. The use of phenols for the production of synthetic tannins (1951).
6. Modifications of lignosulphonic acids for improved tanning properties (1951).
7. Sulphonation and halosulphonation of aromatic compounds (1952).
8. Aldehyde condensation of phenols and their derivatives (1952).
9. Metal containing "systems" (1954).
10. Dicyandiamide precondensates for rapid tanning (1954).
11. Sulphite waste liquor - an industrial raw material (1954).
12. Sulphite waste liquor in tannin mixtures and in syntans (1954).
13. Corrosion and heat transfer problems in evaporative concentration of tannin solutions and sulphite waste liquor (1952).
14. Factors influencing the yeast/alcohol ratio in the sulphite waste fermentation process (1955).
15. Coagulation of colloids with organometallic compounds (1956).
16. The effect of the composition of leather on the fibre suspension and final products in artificial leather manufacturing (1956).
17. Artificial cork with synthetic leather technology (1956) etc.

The papers entitled "The use of sulphite waste liquors as an industrial raw material" and "the use of phenols for the production of synthetic tannins" deal with waste problems and proposed solutions.

A number of processes were developed during this period for which patents were issued:

1. Process for the preparation of condensation products with tanning effect (1953).
2. Process for dehairing of hides (1954).
3. Process for production of condensation products with tanning properties (1955).
4. Process for preparation of products which tan in white colour (1955).
5. Leather from chrome-pretanned hides (1960).

Two handbooks:

1. Pretanning processes in leather manufacturing (1953).
2. Tannins (1953).

were published by the University Press in Budapest.

In Canada, the policy of the O.W.R.C. discouraged scientific work in the Laboratory and publication. However, as the importance of a number of persistent, toxic trace contaminants were recognized, the R & D work in the laboratory intensified as reflected by the numerous projects published in the Inventory of Research Projects 1973-74.

These projects were especially productive in the three areas in which he was directly involved.

1. The effort made to develop a reliable method for the determination of chlorinated aromatics, especially PCB's resulted in a procedure presented at the Second Seminar on Pesticide Residue Analysis (Eastern Canada) held in Ottawa in May 1970 entitled "Identification and Orientation of Polychlorinated Biphenyls by Catalytic Dechlorination."

Another paper on this subject, "Column Chromatographic Separation of Polychlorinated Biphenyls from Chlorinated Hydrocarbon Pesticides, and Subsequent Gas Chromatographic Quantitation in Terms of Derivatives" was published in the Bulletin Env. Contam. and Toxicol. 7 (6) 338, 1972. The publication received world wide acclaim and the procedure described became standard method for PCB's in some countries.

To understand the significance of this work, it should be pointed out that some of the polychlorinated hydrocarbons, among them PCB's, are very stable, persistent, extremely toxic general environmental pollutants, which are widely distributed

throughout the world. They may accumulate through the food chain to dangerous levels, although their initial concentration in water may be at a very low level (few parts per trillion). The disappearance of certain species of fish eating birds has been attributed to traces of DDT and PCB's.

All types of aquatic systems (dynamic, static, industrialized or remote from human activities) were surveyed and the presence of PCB's was shown everywhere. The results of such a survey in Ontario was reported in a paper entitled "PCB Contamination of the Aquatic Environment in Ontario" at the ACS 164th Annual Conference held in New York in 1972. Now, the degradation pattern, metabolism, half-life, etc., has to be established in order to predict the fate of these materials in the environment and to support any remedial action.

2. Petroleum hydrocarbons. While PCB's, although at very low concentrations, are spread all over the world, oil pollution appears suddenly, due usually to accidents, and produces massive pollution in a relatively small area. In contact with air, water and soil, subjected to light, oils rapidly change. Some components evaporate contributing to air pollution, others dissolve in water introducing a number of unknown pollutants, mostly aromatics and heavy metals. The remaining components might be oxidized, degraded or otherwise changed to undesirable water soluble products. Thus elimination of the oil residue from the surface of the water does not solve this pollution problem. To find the person(s) responsible for the discharge of oil is often difficult, since the oil analyzed is no longer the same as it was at the source. Studies of changes, transformation rates and patterns, are carried out to make source identification possible. It is evident that this is an enormous field where little knowledge is available. Findings concerning the behavior of fuel oil in water were presented at the IAGLR Great Lakes Conference held in Hamilton in August 1974 in a paper entitled "Source Identification of Fuel Oil Spills".

The behavior of fuel oil in contact with soil was also studied in order to evaluate the pollution of ground water by petroleum hydrocarbons. The significance of this work is reflected by the hundreds of complaints of oily or gasoline taste or smell in well waters.

Results of a study concerning this problem area are the subject of a paper, "Identification of Sources of Petroleum Contamination of Ground Water", accepted for presentation at the Conference on Prevention and Control of Oil Pollution to be held in San Francisco, early next year.

3. The mercury problem is well known. As the importance of mercury pollution was recognized scientists were looking for reliable, sensitive methods to analyze all types of environmental samples for various forms of mercury. Sensitivity had to be improved by orders of magnitudes to measure the minute changes in concentrations or transformations, such as the methylation process. Thousands of data were required to evaluate the distribution of mercury in sediments, fish and other aquatic life. The progress of mercury pollution had to be assessed by analyzing sample cores, historical fish and all types of mercury sources. The mechanism of methylation, both chemical and microbial, had to be established and information concerning the transport and uptake of mercury had to be generated.

Most of the results of these investigations are confidential. However, some of the results of method development may be made public. Two papers, on this subject, were submitted for the 1975 Pittsburgh Conference, the largest analytical conference held each year. The papers: "Identification of Methylmercury in Environmental Samples" and "High Temperature Acid Digestion for the Determination of Mercury in Environmental Samples" will also be published.

4. The papers previously described are joint efforts of several people working under Paul's direction. Other R & D work carried out by the scientists of this Branch and reaching the final stage this year are shown on the attached tables. The interpretation and evaluation of the results and the review of the final form has in most cases been made according to the directives worked out by Paul or under his guidance.

The above condensed description of his activity well reflects his strong involvement and influence on the scientific work performed in the laboratory.

IV. SZABADALMAK

AZ
ORSZÁGOS TALÁLMÁNYI HIVATAL
41/1953. M. T.
A ~~MINISZTERELNÖKSÉG~~ SZ. RENDELET ALAPJÁN AZ ÁLLAMNAK FELJÁN-
LOTT ÉS AZ EHEZ AZ OKIRATHOZ FÜZÖTT LEÍRÁSBAN ~~ES CRATZSBAN~~
FOGLALT TALÁLMÁNYRA DI-29 SZÁMÚ HATÁROZATÁVAL

LAJSTROM SZÁMÚ

SZERZŐI TANUSÍTVÁNYT

KIADJA.

A FELTALÁLÓ:

Diósady Pál és Tóth Béla, Budapest

A TALÁLMÁNY CÍME:

Eljárás cserzőhatású kondenzációs
termékek előállítására

A BEJELENTÉS NAPJA:
1952. december 15.

A FELTALÁLÓ JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI TEKINTETÉBEN AZ IDÉZETT REN-
DELET RENDELKEZÉSEI IRÁNYADÓK.

BUDAPESTEN, 1954. május 26-án

KÖNYKAR
elnök

Eljárás cserzőhatású kondenzációs termékek előállítására,
1952

Eljárás oserzôhatásu kondenzációs termékek előállítására.

Feltalálók: Diószady Pál és Tóth Béla, Budapest

Bejelentés napja: 1952. december 15.

A találmány meghatározása.

1./ Eljárás oserzôhatásu kondenzációs termékek előállítására azzal jellemezve, hogy fenolokat naftalinszulfosavas előkondenzátumokkal 100 C° feletti hőmérsékleten kondenzálunk, majd - célszerűen 100 C° körüli hőfokon - aldehidekkel tovább kondenzáljuk.

2./ Az 1. pont szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy a naftalinszulfosavas előkondenzátumot naftalinszulfosavnak formaldehiddel való összekondenzálásával állítjuk elő.

3./ Az 1. pont szerinti eljárás kiviteli módja, azzal jellemezve, hogy a naftalinszulfosavat karbamid-formaldehid előkondenzátummal kondenzáljuk össze és az így kapott termékeket hozzuk össze fenolokkal.

4./ Az 1. pont szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy különböző homológokat bármilyen arányban tartalmazó, bármilyen származásu nyers, vagy tisztított monofenol-keveréket használunk.

5./ Az 1. pont szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy difenolokat, vagy difenol-keverékeket használunk.

6./ Az 1-5. pontok bármelyike szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy a kondenzációhoz formalin helyett formalint leadó vegyületeket /hexametilentetramin, paraformaldehid, stb./, egyéb aldehideket /acetaldehid, benzolaldehid, furfurool, stb./, karbamidot, tickarbamidot, vagy a felsoroltak keverékét, illetôleg előkondenzátumát használjuk.

7./ Az 1-6. pontok bármelyike szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy a fenolos kondenzátum savaságát és beállítását ammoniával, nátronluggal, alumíniumhidráttal végezzük.

8./ Az 1-7. pontok bármelyike szerinti eljárás kivite-
li módja azzal jellemezve, hogy a kapott kondenzációs termé-
ket szulfitszennyluggal melegen összekeverjük, vagy összekon-
denzáljuk.

9./ Az 1-8. pontok bármelyike szerinti eljárás kiviteli
módja azzal jellemezve, hogy a lugokkal történő pH-beállítás-
sal egyidejűleg ecetsavval, vagy egyéb organikus savakkal, am-
monszulfáttal történő pufferolást alkalmazunk.

- o -

AZ

ORSZÁGOS TALÁLMÁNYI HIVATAL

AZ 53/1955. M. T. SZ. RENDELET ALAPJÁN AZ ÁLLAMNAK
FELAJÁNLOTT ÉS AZ EHEZ AZ OKIRATHOZ FÜZÖTT LEÍRÁS-
BAN FOGLALT TALÁLMÁNYRA KE-406 SZÁMÚ
HATÁROZATÁVAL

-844-
LAJSTROMSZÁMÚ

SZERZŐI TANUSÍTVÁNYT

KIADJA.

A FELTALÁLÓ:

Keskegy Ferenc, Diósadi Pál, Nagy Mihály
és
Hossó János
Budapest.

A TALÁLMÁNY CÍME:

Eljárás bőrök szőrtelenítésére.

A BEJELENTÉS NAPJA:

1954.szeptember 14.

A FELTALÁLÓ JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI TEKINTETÉBEN
AZ IDÉZETT RENDELET RENDELKEZÉSEI AZ IRÁNYADÓK

BUDAPESTEN, 1956. február 24.

Keskegy Ferenc
ELNÖK

Eljárás bőrök szőrtelenítésére, 1954

Eljárás bőrök szőrtelenítésére.

Feltalálók: Keskeny Ferenc, Diószadi Pál, Nagy Mihály és Hossó János, Budapest.

A bejelentés napja: 1954. szeptember 14.

A találmány meghatározása.

1. Eljárás bőrök szőrtelenítésére, azzal jellemezve, hogy a bőrt csak addig áztatjuk, míg a barkaréteg már felázik, de a szőr még nem, ezután a bőrt az áztató oldatból kivesszük és szulfidos szőrtelenítő oldatba visszük át, majd ezután alkálikus kezelést alkalmazunk.

2. Az 1. pont szerinti eljárás kiviteli módja, azzal jellemezve, hogy szőrtelenítő szerként nátriumszulfidot és/vagy ammónium, kalcium-szulfidot, ill. hidroszulfidot alkalmazunk.

3. Az 1. és 2. pont szerinti eljárás kiviteli módja, azzal jellemezve, hogy a szulfidokat ammóniumszulfáttal és/vagy egyéb szerves vagy szervetlen ammóniával ill. szerves bázisokkal 9-10 pH-ra pufferoljuk.

4. Az 1.-3. pont szerinti eljárás kiviteli módja, azzal jellemezve, hogy alkálikus fürdőként 30-40 C^o-u nátriumhidroxidot és/vagy kalciumhidroxidot használunk.

5. Az 1.-4. pontok szerinti eljárás kiviteli módja, azzal jellemezve, hogy a szőrkimélő hatás növelése céljából védőkolloidokat alkalmazunk.

- o -

AZ

ORSZÁGOS TALÁLMÁNYI HIVATAL

AZ 53/1955. M. T. SZ. RENDELET ALAPJÁN AZ ÁLLAMNAK
FELAJÁNLOTT ÉS AZ EHEZ AZ OKIRATHOZ FÜZÖTT LEÍRÁS-
BÁN FOGLALT TALÁLMÁNYRA Va-546 SZÁMÚ
HATÁROZATÁVAL

934

LAJSTROMSZÁMÚ

SZERZŐI TANUSÍTVÁNYT

KIADJA.

A FELTALÁLÓ:

Dr. Vágó György
Lénárt Pálné
Kovács István
Diósady Pál
budapesti lakosok.

A TALÁLMÁNY CÍME:

Eljárás cserzőhatású kondenzációs termék előállítására.

A BEJELENTÉS NAPJA:

1955. április 7.

**A FELTALÁLÓ JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI TEKINTETÉBEN
AZ IDÉZETT RENDELET RENDELKEZÉSEI AZ IRÁNYADÓK**

BUDAPESTEN, 1956. június 5.

Eljárás cserzőhatású kondenzációs termék előállítására, 1955

Eljárás oserzőhatású kondenzációs termék előállítására.

Feltalálók: Dr. Vágó György, Lénárt Pálné, Kovács István,
Diósady Pál Budapest.

A bejelentés napja: 1955. április 7.

A találmány meghatározása.

- 1./ Eljárás helyettesítő oserzőhatású kondenzációs termék előállítására, azzal jellemezve, hogy o-krezolt és/vagy o-krezolban dus desztillációs terméket két lépésben úgy kondenzálunk, hogy az első lépésben az o-krezolt szulfonát állapotban, majd második lépésben a hozzákevert nem szulfonált o-krezolt kondenzáljuk formaldehiddel és/vagy formaldehidet leadó anyagokkal és/vagy egyéb aldehidekkel.
- 2./ Az 1. szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy a második kondenzálás alkalmával fenolikus komponensként részben, vagy egészben mono és vagy difenolokat, célszerűen difént vagy naftalin származékokat, célszerűen naftalin- szulfosavat használunk.
- 3./ Az 1. 2. szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy az első kondenzációs lépésben, vagy utána szulfitszennyelget keverünk hozzá és azt a második lépésben hozzákondenzáljuk a fenolikus komponenshez.
- 4./ Az 1-3. szerinti eljárás kiviteli módja, azzal jellemzve, hogy az o-krezol szulfonálásához az ekvivalens kénsavmennyiségén felül 10-30 %-al többet alkalmazunk.
- 5./ Az 1-4. szerinti eljárás kiviteli módja, azzal jellemzve, hogy az első kondenzációs lépésben 0.5 mól feletti, célszerűen 0.71 mól, a második kondenzációs lépésben 0.5 mól. alatti, célszerűen 0.2 mól. formaldehid mennyiséget alkalmazunk a fenolikus komponensre számítva.
- 6./ Az 1-5 szerinti eljárás kiviteli módja, azzal jellemezve, hogy az oldhatatlan termékek keletkezésének megakadályozására hígítózivat csak az első kondenzációs lépés vége felé, vagy annak befejezése után adagolunk.

AZ

ORSZÁGOS TALÁL MÁNYI HIVATAL

AZ 53/1955. M.T. SZ. RENDELET ALAPJÁN AZ ÁLLAMNAK
FELAJÁNLOTT ÉS AZ EHEZ AZ OKIRATHOZ FÜZÖTT LEÍRÁS-
BAN FOGLALT TALÁL MÁNYRÁ VA-599 SZÁMÚ
HATÁROZATÁVAL

1053

LAJSTROMSZÁMÚ

SZERZŐI TANUSÍTVÁNYT

KIADJA.

A FELTALÁLÓ:

Dr. Vágó György 40%,
Lónárt Pálné 35%,
Díósdy Pé1 15%,
Fekete Kálmán 10%
budapesti lakosok.

A TALÁL MÁNY CÍME:

Eljárás fehér színben cserző kondenzációs
termék előállítására.

A BEJELENTÉS NAPJA:

1955. november 16.

A FELTALÁLÓ JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI TEKINTETÉBEN
AZ IDÉZETT RENDELET RENDELKEZÉSEI AZ IRÁNYADÓK

BUDAPESTEN, 1956. szeptember 28.

**Eljárás fehér színben cserző kondenzációs termék előál-
lítására, 1955**

Eljárás fehér színben cserző kondenzációs termék előállítására.

Feltalálók: Dr. Vágó György, Lénárt Pálné, Diósady Pál és Fekete Kálmán budapesti lakosok.

Bejelentés napja: 1955. november 16.

A találmány meghatározása.

1. Eljárás fehér színben cserző kondenzációs termék előállítására azzal jellemezve, hogy a kondenzációt két lépésben végezzük úgy, hogy az első lépésben ortókrezol és vagy ortókrezolban dus kátránypárlatokat kénsavval szulfonálunk, majd 40-70°-on célszerűen 60°-on annyi karbamidot és formaldehidet adunk hozzá, hogy az ortókrezol, karbamid, formaldehid mólaránya 1:0.5:1 és 1:1:2 között legyen, célszerűen azonban 1:0.83:1.26, jellemezve továbbá, hogy a második lépésben szulfonálatlan ortókrezol formaldehiddel kondenzáljuk 40-60°-on, célszerűen 50°-on, úgy hogy az összes orto-krezol és a második lépésben hozzáadott formaldehid mol-aránya 1:0.3 - 0.5 között legyen.
2. Az 1 pont szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy a szulfonálást csak annyi kénsavval végezzük, hogy a kapott szulfo-sav vízben legalább kollóidálisan oldódjék.
3. Az 1. 2. pont szerinti eljárás kiviteli módja azzal jellemezve, hogy a szulfonálatlan ortókrezol hozzáadása és a második formaldehides kondenzáció előtt az anyag pH-át 3 és 3.5 közé állítjuk be.

Kivitelezési példák:

*Lamppelafelle
fémfelület
Euhidat
fémfelület
Bör felület
Spannung*

Losung

Kikészített szőrmés bőrön bür, hússoldalt finoman csiszoljuk, majd anilin festék oldattal a kívánt színre festjük, majd az elapezinnak megfelelő festéket tartalmazó PVC oldattal vékony réteget spriccelünk rá. Ezután a büröket megfelelően fűsített drothálóra helyezzük. A bürök alá textillal bevont alumínium lemez is helyezhető. Egy erősen szigetelt nyelű drót kosztról, amelyet 50-60.000 volt statikus feszültségre töltünk fel, textilizlakat szórunk a ragasztó anyagos felületre. A szálak hossza változó lehet, előszerden 2-4 tízed mm. A kedvezőbb elektromosság felvétel érdekében jó, ha az anyag legalább 10 % nedvességet tartalmaz. Használható gyapott, gyapju vagy máselyen egyfódmán.

lederszálak

A bőr-felület egyenletes befedése és a kötőanyag megszáradása után a felesleges textilt pórszivóval eltávolítjuk. A felület szép, a textiltól független élénkebb vagy mattabb ~~felületet~~ *felületet* lehet elérni az eljárásnak, hogy a bőr festésével el nem érhető élénk színek állíthatók elő és a felület olyan egyenletes, amit a bürök esetében sem csiszolással sem festéssel nem lehet biztosítani.

Szabadalmi igénypontok:

- 1./ Eljárás szőrmés bőrök hússoldálásának nemesítésére, azzal jellemezve, hogy a kötőanyaggal kezelt bőr-felületre elektromossággal telített textilizlakat szórunk, *és a szálak textiltől független felületet nyerünk.*
- 2./ Az 1./ pontban meghatározott eljárás, azzal jellemezve, hogy a felhasznált textil szálak töltése és a bőr töltése között több tízeszer volt feszültségkülönbség létesítendő. *Biztonság*
- 3./ Az 1./ pont szerinti eljárás azzal jellemezve, hogy kötőanyagként műanyagoknak szerves oldószerekben lévő oldatot használjuk. *ör. Losungamittel*
- 4./ Az 1./ pontban meghatározott eljárás azzal jellemezve, hogy Textil anyagként 0.1 mm.-nél hosszabb textilizlakat használunk. Felhasználható bármilyen textiltípus: gyapott, gyapju vagy műanyag egyaránt.
- 5./ Az 1./ pontban meghatározott eljárás azzal jellemezve, hogy a kötőanyag megfelelő elosztásával a felületen különböző pnták alakíthatók ki.

Szabadalmi leírás (I.b)

Patentschrift

Verfahren zur textilmässigen ^{Farb}Verarbeitung der Fleischseite von Pelzfellen.

Wie bekannt, verwendet man die Pelzfelle oft auch auf die Weise dass deren Fleischseite nach aussen gewendet wird. Dies ist meistens bei den Fellen minderer Qualität der Fall, welche man übrigens auch nur für Futterzwecke verwenden kann, die aber nach gründlicher Aufarbeitung der Lederseite auch als Pantoffel- Hand- schuh- bzw. Mantelleder verwendbar sind.

Nach den bisherigen Gepflogenheiten waren zur Veredelung der Fleisch- seite 2 Verfahren nötig und zwar hat man die Fleischseite entweder fein geschliffen und darnach mit Anilinfarben velourähnlich ausge- arbeitet, oder man hat sie mit diversen Deckfilmen gedeckt und der Fleischseite einen Kunstleder oder Narbenleder-Charakter gegeben.

Beide Verfahren können für bestimmte Zwecke verwendet werden, aber beide Verfahren haben ihre Nachteile. Im ersten Fall ist es auf Grund des Ledercharakters sehr schwer, einen schönen, gleichmässigen Velour zu erzielen, nachdem infolge der ungenügenden Gerbung das Leder lose, leer bleibt und beim Schleifen einen faserige, fliessende Oberfläche ergeben. Bei der Färbung darf kein höherer Hitzeegrad verwendet werden, wodurch die Aufnahme der Farben schlechter, un- gleichmässiger, nicht genug tief und unter diesen Umständen die Erreichung lebhafterer Farben mit Schwierigkeiten verbunden ist, was jedoch besonders bei Modartikeln sehr wichtig ist.

Bei den auf der Fleischseite gedeckten? Fellen kann man bei Ver- Anwendung von Kunstmaterial verhältnismässig leicht eine gute Deckung und eine einheitliche Oberfläche erreichen, doch sind diese Leder nicht luftdurchlässig und daher beim Tragen schweissfördernd Die so gewonnene Oberfläche sieht meistens wie Kunstmaterial aus, was die Verwendung als Lederersatz erschwert. Im Falle von Kunst- narben..... darf man keinen entsprechenden Hitzeegrad verwenden und auch keinen Press-Druck anwenden, was die Erzielung eines notwendigen Press-Effektes erschwert. Sowohl eingeprägte, als auch ungeprägte Oberfläche wird in kurzer Zeit faltig teilweise wegen der leeren Felle, teilweise deshalb, weil der Elastizitäts- grad der Kunstmaterialschichten von dem des Leders abweicht.

Wahrscheinlich sind die beschriebenen Felle für die Verwendung von Pelz-

Szabadalmi leírás német nyelvű változata (II.a)

textilmässige

~~Das Verarbeiten der Fleischseite mit dem Textilmaterial~~
 dass durch eine textilmässige Verarbeitung der Fleischseite von
 Fellsellen ein zweckentsprechendes Material hergestellt werden
 könnte. Natürlich wäre es nicht zweckmässig, auf die Fleisch-
 seite fertiges ~~Textil~~ Textilmaterial aufzutragen, nachdem ein so
 erhaltenes Material einem pelzgefütterten Textilmaterial ent-
 sprechen würde, aber umsoehr kosten würde. Wenn es dagegen ge-
 lingen würde, die Textilfasern auf der Lederoberfläche zu fixieren
 und dadurch die Herstellungskosten des Textilmaterials zu ver-
 ringern, so könnte man ein den oben erwähnten Zwecken entspre-
 chendes und billiges Material erhalten.

Meine Versuche haben gezeigt, dass es möglich ist, ganz kurze
 Textilfasern mittels Bindemitteln auf die Lederoberfläche zu
 fixieren, wenn wir die Fasern elektrisch laden und auf diese
 Art auf die vorher mit einem entsprechenden Bindemittel ~~belegte~~
^{aufzutragende}
~~zugewandene~~ Oberfläche streuen. Die einander widerstrebenden gleich-
 mässig geladenen Fasern schliessen mit grosser Kraft in die mit
 entgegengesetzt geladenen Bindemittel-Schichte. Nach Trocknung
 des Bindemittels und nach Entfernung des überflüssigen Textil-
 materials gewinnen wir eine ~~schöne~~, gleichmässige Oberfläche.

Beispiel: Wir schleifen die Fleischseite der verarbeiteten Lamm-
 felle fein ab. Dann färben wir die Fleischseite mit einer Anilin-
 Farblösung (Grundfarbe auf die gewünschte Farbe, dann ^{gibt ganz feine}
 eine der Grundfarbe entsprechende PTC-Lösung darauf. ^{Farbe mit einer}
 Schichte lagern wir die Felle auf ein entsprechendes geerdetes Drahtnetz.
 Unter die Felle ist eine mit Textilien eingesogene Aluminiumplatte
 zu legen. Von einem stark isolierten Drahtkorb, welchen wir mit
 einer statischen Spannung von 50-60.000 Volt laden, streuen wir auf
 die mit einem Klebemittel versehene Oberfläche. Die Länge der
 Fasern kann verschieden sein, zweckentsprechend ist eine Länge
 von 2-4 zehntel Millimeter. In Interesse einer günstigeren Elektrisi-
 erung ist es gut, wenn das Material 10 % Feuchtigkeit enthält.
 Verwendbar ist Schafwolle, Baumwolle, oder auch Kunstseide.
 Nach Trocknen des Bindemittels und gleichmässiger Deckung der Leder-
 Oberfläche, entfernen wir mit Staubesuger die überflüssigen Textilien.
 Die Oberfläche wird schön, ~~was~~ dem Textilmaterial entsprechend
 lebhafter oder matter sein. Ein grosser Vorteil des Verfahrens ist,
 dass ~~bestimmte~~ das ~~bestimmte~~ Leder so lebhaftes Farben erhält,
 die beim Färben nicht erreicht werden können und die Oberfläche

Szabadalmi leírás (II.b)

- 1.) Die Veredelung der Fleischseite von Pelzfellen ist dadurch gekennzeichnet, dass wir auf die mit Bindemittel behandelten Felloberflächen mit elektrischen Strom geladene Textilfasern streuen und dadurch eine textilmässige Oberfläche gewinnen.
- 2.) Das unter Punkt 1. begründete Verfahren ist dadurch gekennzeichnet, dass zwischen dem ~~demgegenüber~~ der Ladung der verwendeten Textilfasern und der Fell-Ladung mehrere zehntausend Volt Spannungsunterschied erzeugt wird .
- 3.) Das unter Punkt 1.) angeführte Verfahren ist dadurch gekennzeichnet, dass wir als Bindemittel organische Lösungsmittel verwenden.
- 4.) Das unter Punkt 1 begründete Verfahren kennzeichnet sich dadurch, dass wir als Textilmaterial Textilfasern von mehr als 0.1 mm gebrauchen. Jedwedes Textilmaterial kann verwendet werden. Baumwolle, Schafwolle, oder auch jedes Kunstmaterial.
- 5.) Das unter Punkt 1.) angeführte Verfahren kennzeichnet sich dadurch, dass durch entsprechende Verteilung des Bindemittels auf der Oberfläche verschiedene Muster hervorgebracht werden können.

Szabadalmi leírás (II.c)

Dpl. Ing. Paul Diosady

(1957. évi Magyarországi Lederkiállítás)

Wie Ihnen wohl bekannt sein wird, hat der ungarische Ledertechniker infolge Mangel an Devisen selten die Möglichkeit bessere Rohware aufzuarbeiten. Hingegen stellt jedoch der ungarische Konsument betreffs Qualitätsschuhe grosse Ansprüche und will keine Schuhe aus geprägtem Leder kaufen.

Daraus ergibt sich, dass in Ungarn das Schleifboxverfahren sehr wichtig erscheint und gut entwickelt ist. So kann die ungarische Lederindustrie mehr als 50% des Oberlederbedarfes mit einem guten Schleifbox decken.

Ich stimme mit den Feststellungen der Herren von Bayer im allgemeinen überein, und möchte ich nur ganz kurz nach unseren Erfahrungen einige wichtige Gesichtspunkte unterstreichen und damit die Resultate unserer Praxis Ihnen zur Verfügung stellen.

Wir gebrauchen in Ungarn einen ganz kurzen, schwachen, aber erwärmten Pufferlöcher, der bei minimalem Verlust an Eiweissubstanz auch die Haarrückgewinnung ermöglicht, was in Ungarn sehr wichtig ist.

Hier bemerke ich, dass einige ungarische Fabriken in Aescher grosse Eisenfässer haben, in welchen man auf einmal 1-2 Wagen Rohware bearbeiten kann. Sie nutzen auch den Temperaturfaktor besser aus und arbeiten bei 28-30 Grad Celsius.

Für das Spülen brücht man bei uns nur wenig Wasser, weil in den meisten ungarischen Fabriken nur wenig und hartes Wasser zur Verfügung steht. Beizen und Pickel sind wie bei Normalverfahren. In einigen Fabriken gibt man schon zum Pickel etwas Chromrestbrühen dazu, und mit diesen 0,1 - 0,2% Chromoxyd kann man schon einen Vorgerbeeffekt erreichen, was für die Entfaltung eines günstigen Narbenbildes vorteilhaft ist.

Bei der Gerbung arbeiten wir mit stark maskierten Brühen und brauchen etwas mehr Chromoxyd als beim Normalverfahren, aber nicht mehr als 2,2%. Erst geben wir ins Fass 1/3 von Chromoxyd in einer 33%igen basischen Chrombrühe bei 20-22 Grad Celsius. Dann folgt ein 40-42 Shoremergrad basische Brühe in 3-4 gleichen Teilen aufgeteilt. Die Endtemperatur ist 30-32 Grad C.

So können wir die Chrombrühen besser ausnützen, und erhalten wir ein ziemlich weiches, relativ volles, narbenfestes Leder.

Die Neutralisierung machen wir meistens mit der Nachgerbung zusammen. Eine Nachgerbung ist bei Schleifboxverfahren immer nötig. Damit wollen wir nicht nur die Schleifbarkeit des Leders verbessern, sondern auch eine bessere Fülle, einen milderen Griff usw. erzielen. Wir bemühen uns, auf diese Weise ein Material zu finden und zu erzeugen, welches gleichzeitig neben dem nötigen Nachgerbeeffekt auch eine neutralisierende, füllende und egalisierende Wirkung hat.

Német nyelvű szakmai levél

Das ist natürlich ein schwieriges Problem und nach unseren Erfahrungen finden wir, dass unter den von Bayer empfohlenen Produkten Tanigan extra spezial Pl noch das entsprechendste ist. Leider muss man daneben noch ein Neutralisierungsmittel -meistens Calciumformiat- und einen vegetabilischen Gerbstoff -oder Gerbstoffgemisch- verwenden.

Bei flachen, leeren Ledersorten ist die Verwendung eines Füllmaterials zweckmässig, wofür Retingan R6 gut geeignet ist. Hingegen muss man erwähnen, dass R6 ein kationsaktives Material ist, welches durch das Leder nicht gleichmässig aufgenommen wird, was bei der Färbung Schwierigkeiten zur Folge hat, obwohl das zum Lösen des R6 verwendete Retingan ZN auch ein tamolartiges Material ist. Da das R6 selbst auch keinen Gerbeffekt hat, muss man daneben noch einen Nachgerbstoff, eventuell auch ein Egalisierungsmittel verwenden.

Beim Schleifboxverfahren ist zu empfehlen, das Leder ein wenig tiefer einzufärben. Der Licker muss nach den Trocknungsmethoden, möglichst aus niedrig sulfonierten Ölen eingestellt werden. Natürlich braucht man bei Pasting etwas mehr Fett und ist es zweckmässig vor der Trocknung auf der Fleischseite des Leders noch ein Kreuz Fettemulsion aufzuspritzen. Eine Vorfettung ist nicht empfehlenswert. Die Sekoterm Trocknung kann ich nach unseren Erfahrungen für Oberleder auch nicht empfehlen.

Bezüglich der Tiefe des Schleifens gab es in Ungarn viele Diskussionen. Jetzt schleift man bei uns nur so tief, als es unbedingt nötig ist.

Bei der Zurichtung nach meiner Meinung ist die wichtigste Frage, das geeignete Bindemittel auszuwählen. In unteren Schichten muss man mehr und weiches, in oberen weniger und etwas härteres Plastikbindemittel verwenden. Ein tiefergeschliffenes Leder kann man zuerst mit einem ganz weichen, nicht filmbildenden Bindemittel, wie Eukanolbinder V vorgrundieren und nach dem Polieren und Bügeln ist mit einem etwas härteren Binder, wie Eukanolbinder L,W oder Corialgrund O weiterzuarbeiten.

Da dieses Verfahren eine Bügelzurichtung ist, muss man die Appreturlösung dementsprechend zusammenstellen, wofür die von Bayer empfohlenen Glanze besonders gut verwendbar sind, insbesondere der Eukanolgalnz N.J.. Natürlich kann man selbst eine Appretur auf Caseinbasis herstellen. Dazu muss man bemerken, dass in der letzten Schicht möglichst keine Schönungsfarbe und kein Plastikbinder zu verwenden ist.

Bei tiefgeschliffenem Leder ist es zweckmässig eine feine Narbe leicht aufzuprägen.

Noch zwei wichtige -oder die wichtigsten Punkte, was man immer im Auge halten muss:

- 1) Die fertige Ware darf den Ledercharakter nicht verlieren. Ein kunstmaterialartiges Leder ist z.B. bei uns schwer zu verkaufen.
- 2) Die Pluskosten des Verfahrens (Material und Arbeitslöhne) dürfen die Ersparnisse im Rohwarenpreis nicht übertreffen.

Német nyelvű szakmai levél (folyt.)

- 4.) Trockner. Die Felle im Freien aufgehängt, trocknen schnell und wenn ein genügend grosser Raum zur Verfügung steht, ist eine separate Heizung oder Ventilation nicht unbedingt nötig.
- 5.) Hilftische, zweckmässig mit Ställen und Flächen für die Materialien.
- 6.) Bertelwaage bis 5 kg.

III. Arbeitsgang

Die mit laufendem Verfahren angegerbten Felle werden mit feinem Papier Nr. 200, 320 abgeschliffen. Es ist zweckmässig, die Felle, die einer stärkeren Abmätzung ausgesetzt sind, auf den Farbton des Textilpulvers vorzufärben. Darum wird auf die Lederoberfläche eine entsprechend eingestellte 5 %-ige Anilinfarbstoff-Lösung aufgespritzt. Um einen entsprechenden Farbeffekt zu erreichen, werden mit breitem Strahl zwei Kreuze gespritzt. Dann werden die Felle getrocknet und falls notwendig, mit der Hand oder Maschine gebügelt.

Die geschliffenen und eventuell vorgefärbten Felle werden in einem feuchten Raum konditioniert. Der Feuchtigkeitsgehalt in der Lederschicht soll aber nicht mehr als 14-15 % betragen, nachdem ein grösserer Feuchtigkeitsgehalt die Bindefähigkeit des Klebemittels vermindern würde.

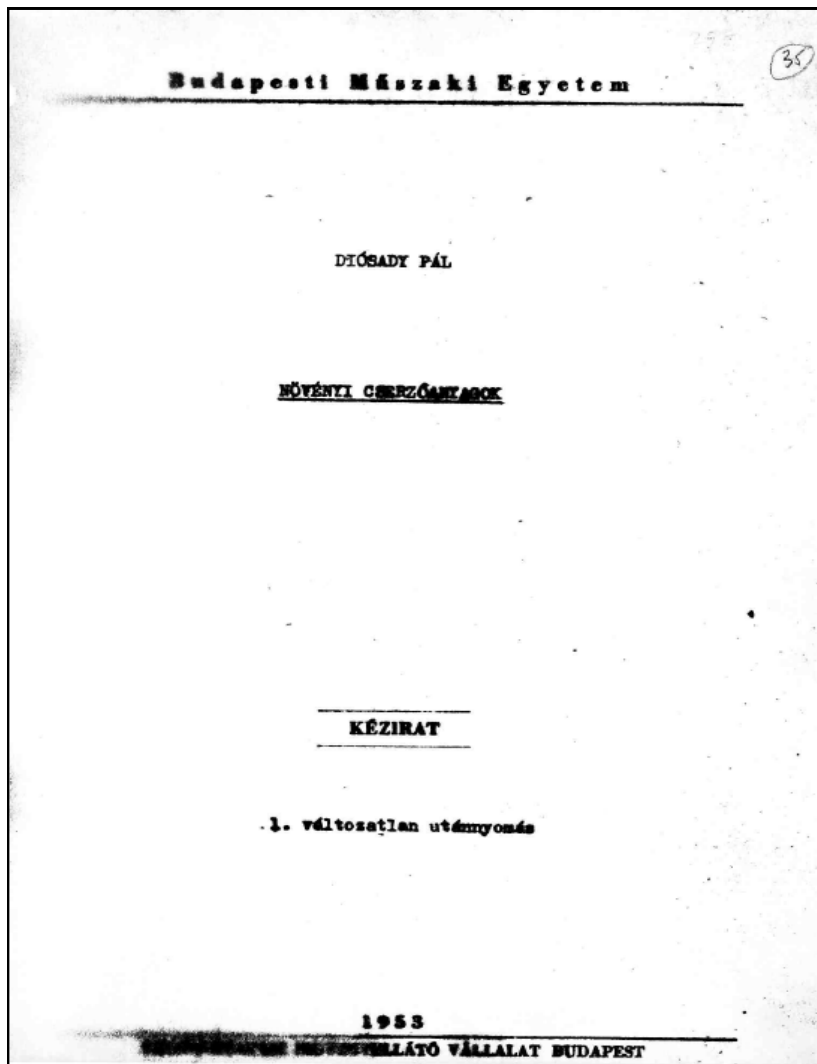
Auf die Felle werden dann mittels Spritzpistole zwei Kreuze einer entsprechend verdünnten Klebemittellösung aufgetragen. Nach einer Abluftung von einigen Minuten werden die Felle mit Hilfe der Fleckmaschine mit Textilpulver bestreut. Für Versuchszwecke kann man einen einfachen Elektrostat 50-60.000 V. und ein Kugelsieb verwenden.

Das überschüssige Textilpulver wird mittels eines Absaugventilators oder eines Staubsaugers entfernt. In der laufend arbeitenden Maschine ist der Absaugapparat als Gegenpotenzial eingebaut.

Die Felle werden dann bei Raumtemperatur gänzlich getrocknet, kontrolliert und in das Fertiglager geliefert.

Német nyelvű szakmai levél (folyt.)

V. PUBLIKÁCIÓK

Növényi cserzőanyagok, 1953

Budapesti Műszaki Egyetem

Diószady Pál

ÁZÓ MESZES MŰHELY

KÉZIRAT
1. változatlan utánnomás

1953

TECHNICAL DRAWING OFFICE, BUDAPEST

Ázó meszes műhely, 1953

Hazai fenolok felhasználása a műcserzőanyaggyártásban*

DICSDV, PÁL és TÓTH BELA (Cserzőanyaggyár)

Az 1950. évi bőripari kongresszus bírálata érte, mert látszólag csupa negatívumot vetett fel. A műcserzőanyaggyártással kapcsolatban is főleg a libák-ról volt szó, de a felvetett kérdésekből kialakult a Cserzőanyaggyár legközelebbi teendőinek sorrendje. Nem kívánunk mindegyik kérdéssel részletesen foglalkozni, csupán az egyik kísérletre térünk ki részletesebben.

A kísérletek kiindulópontja a Lignotán összetételével kapcsolatban felmerült előbbi három probléma volt:

1. Többen felvetették, hogy a Lignotán nem tartalmaz fenolos hidroxilgyököket, ezzel szemben relatív sok SO_2H -gyököt tartalmaz és ezért nem tekintendő a fenolalapú műcserzőanyagokkal egyenértékű helyettesítő cserzőanyagként.

2. A Lignotán előállításánál felhasznált maffalín szulfurálásakor jelentős kén-szulfidvesztéssel kell dolgozni és ez nem kívánatos mértékben megnöveli a cserzőanyag sótartalmát.

3. A kén-sav és szulfosav részleges lesemlegesítésére alkalmazott alumíniumhidrát jelentős szerepet játszik ugyan a Lignotán cserzési tulajdonságainak kialakításában, de a felhasznált mennyiség soknak bizonyult és ez nagy mértékben oka a Lignotán iszapjának, illetve iszapképző hatásának.

Ez utóbbi problémák legalább részbeni megoldását sikerült elérnünk a gázvizekből kinyert nyersfenol egyidejű felhasználásával.

Bár több kutató szerint (1, 2) nem elengedhetetlenül szükséges a fenolikus hidroxilok jelenléte a jó cserzőhatás eléréséhez és ezt több különböző műcserzőanyag is bizonyítja, a szakirodalom mégis meggyőzően abból, hogy a fenolikus hidroxilcsoportok bevittele a műcserzőanyagba javítja annak cserzési tulajdonságait (3, 4, 5, 6). A szulfosavak bizonyos körülmények között ugyanis peptizálólag hatnak az rhára és egyébként sem adnak eléggé telt bőrt. Ezzel szemben, ha fenolok kondenzátumait kapcsoljuk szulfosavval, a kapott termék peptizáló hatása csökken, töltőképessége növekszik. A hidroxilok bevittele mindenesetre a Lignotán összetételéből folyó másik két probléma megoldását is elősegítette.

Fenolalapú műcserzőanyagok előállítása, vagy a Lignotán összetételének ilyenirányú megváltoztatása nem annyira eljárás, mint nyersanyag és üzemi feldolgozás kérdése. A műcserzőanyagiparnak a nyersanyag megválasztásánál a minőségben kívüli tekintettel kell lennie arra is, hogy a kérdéses anyag megfelelő mennyiségben álljon rendelkezésre, és legyen feldolgozása ne igényeljen költségesebb berendezést vagy eljárást. Ez utóbbiak érdekében esetleg még minőségileg engedményt is kell tenni.

A fenolok behozatalára már magasabb árak miatt sem gondolhatunk. Egyelőre is ezeket elsősorban a műanyagipar venné igénybe. Az ötvenes évek ideje alatt azonban a gázgyártás melléktermkeit feldolgozó vegyipar is jelentős fejlődésen ment és megkeresztül és máris képes különböző fenolikus termékeket elég nagy mennyiségben rendelkezésre bocsátani. Ezeket a Cserzőanyaggyár külön-külön megvizsgálta és egyelőre a monofenol néven forgalomba hozott nyers fenolkeveréket találta a rendelkezésre álló anyagok között a legmegfelelőbbnek.

A monofenol az ú. n. gázvizekből nyerik ki, amelyek a barnaszén lepárlásakor fejlődő generátorgáz lehűlése után keletkeznek. A gázvizekben a szerves vegyületek közül főleg különböző ammóniósokat, a szerves vegyületek közül pedig karbolsavat, kresolt, xylenolokat és difenolokat, valamint különböző szénhidrogéneket, nitrogénázisokat és kénevegyületeket találunk. (7). A hulladékoként keletkező gázvizet hasznosítását a csepeli Rákosai Mátyás Művekben 1950-ben kezdték meg a dr. Kárpáti Jerő (8) által bevezetett benzol extrakciós eljárás szerint.

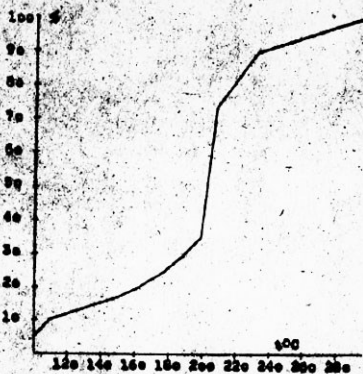
Mi eredetileg a nyersfenolok tisztításánál vizszámardát ú. n. fenolszurok hasznosításával foglalkoztunk. Az eredmények kielégítőek voltak. Amikor azonban nagyobb mennyiségek után kezdtünk érdeklődni, kiderült, hogy a fenolkinyerés a gázvizekből felvevő hiányában szűnhet, és így természetesen a fenolszurok sem áll rendelkezésre. Eldor javaslottuk az Országos Tervhivatalnak a monofenol műcserzőanyaggyártással előkészítendő felhasználását és kísérleteket indítottunk a Bőripari Kutató Beosztással egy megfelelő monofenol-alapú műcserzőanyag előállítására.

A monofenol sötétbarna színű, átható szagú folyadék. A gyártó mű átlag analízis-adatai szerint 20–25 százalék karbolsavat, 25–30 százalék parametakrezol keveréket, 20–25 százalék ortokrezolt, 5–10 százalék xylenolt, 5–6 százalék difenolt, 15–20 százalék magasabb homológot és 0,4–0,5 százalék neutrálolajat tartalmaz. Megjegyezzük, hogy a mi vizsgálataink szerint a karbolsav kevesebb, a para-metakrezol több. Ez egyébként a mellékelt lepárlási görbéből is adódik. Az abszcissza a lepárlási hőfokokat, az ordinátán a lepárolt anyag mennyiségét tüntették fel, az összes anyag százalékában (1. ábra).

A monofenol meglehetősen heterogén összetételével nem alkalmas műanyaggyártásra, ezzel szemben a műcserzőanyaggyártásnál a heterogén összetétel bizonyos fokig előnyös is. A nyersfenol összetételéről csupán a parakrezol az, ami kevésbé kívánatos; ugyanis különböző vizsgálatok azt mutatják, hogy 10–12 százalék feletti a parakrezol oxidációs termékei nemkívánatos színezéseket idézhetnek elő. Abban az arányban, ahogy mi felhasználjuk a monofenolt, a parakrezol az 5 százalékot alig haladja meg.

*A Bőripari Tudományos Egyesület által rendezett műbőrkonferencián 1952. október 26-án előhangzott előadás.

Hazai fenolok felhasználása a műcserzőanyaggyártásban

1. ábra

A monofenol felhasználásával az alábbi irányokban kísérleteztünk:

1. megpróbáltunk a monofenollal különböző, a külföldi szakirodalom és dokumentáció alapján jóminőségűnek elismert, fenolalapú műcserzőanyagokat előállítani,
2. megpróbáltuk a monofenolt különböző módokon szulfonálni,
3. megpróbáltuk a monofenol formaldehides kondenzátumainak szulfonálását,
4. kísérleteztünk szulfon előállításával,
5. megkíséreltük a Triumph előállításához felhasználható novolakkgyantát monofenol-formaldehid gyantával pótolni és végül
6. megpróbáltuk a monofenolt naftalinszulfosavas kondenzátumokkal összekapcsolni, illetve a naftalint a Lignotán-eljárásban részben, vagy egészben helyettesíteni.

A Cserzőanyaggyárban főbb mint száz laboratóriumi, üzemi és félüzemi kísérletet végeztünk és számos kísérletet végzett a Bőripari Kutató is. Annak ellenére, hogy nem minden külföldi eljárás ír elő tiszta fenolokat (9, 10), a külföldi műcserzőanyagok közül csak a Kortan Q és a Tanigan Extra C volt előállítható monofenollal. Az így előállított Kortan Q magas arányszámú, jóminőségű anyagnak látszott, nagyban előállításának azonban akadálya a másik nyersanyagok: a betanaftolnak hiánya. Egyébként a kutatóban folytatott kísérletek szerint a betanaftol egy része is helyettesíthető volt monofenollal. A Tanigan Extra C különösebb minőségi előnyöket nem mutatott, de egyébként sem lehetett egyelőre üzem-szerű gyártására gondolni, minthogy a megfelelő szulfitszenyitől nem áll rendelkezésre.

A monofenol szulfonálását a naftalin szulfonálásánál feleslegben maradó lénsavval próbáltuk meg először. Ezzel együtt a Lignotán savasságának, illetve sótartalmának csökkentése is főrekerültünk. Ezt már más, könnyen szulfonálható aromás vegyü-

letekkel is megpróbáltuk, az eredmény azonban általában nem volt kielégítő, mivel a keverékben lévő anyagok a későbbi kondenzációknál nem viselkedtek egyformán és rendszerint jelentős mennyiségű oldhatatlan keletkezett.

A monofenol közvetlen szulfonálása, vagy akár naftalinnal való, keverékben történő szulfonálása sem járt kielégítő eredménnyel. Csak a monofenol ω , n , omega-, vagy metilén-szulfonálása (formalin és kristályos nátriumbiszulfit együttes alkalmazásával történik) adott elfogadható eredményt. Ez egyes kutatók (11) szerint előnyösebb, mint az aromás gyűrűre közvetlenül kapcsolt SO_3H -gyök. Minthogy azonban egyik célunk éppen a szulfocsoportok csökkentése volt, a monofenolt inkább szulfurálattal formában, vagy szulfon formájában kívántuk felhasználni. Ezt alátámasztotta az a felgöngyösítés is, hogy a szulfosavgyökök számának csökkentésével, ami által azok ω , n , organikus terhelése megnövekszik, peptizáló hatásuk csökken (2). Egyes kutatók szerint pedig (12, 13) a cserzőhatás kedvezőbb, ha az OH-gyökök és az SO_3H -gyökök nem ugyanahhoz a gyűrűhöz kapcsolódnak. Feltehető, hogy ilyen esetben a szulfocsoportok sűrűsége, az OH-csoportok hidrogénkötéssel kapcsolódnak a kollagénnel (14).

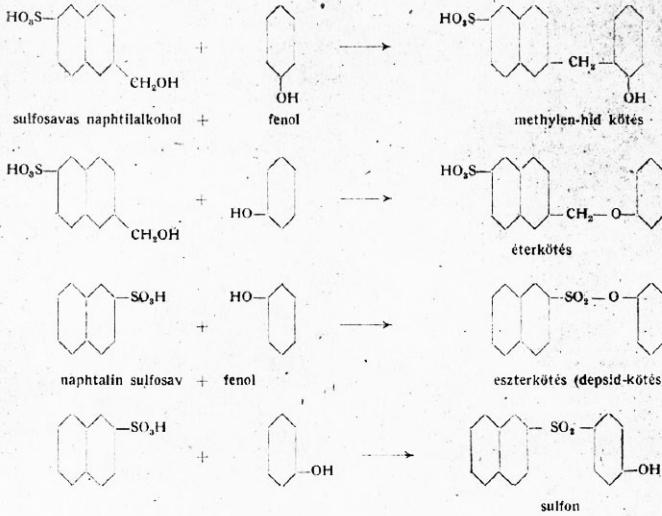
A szulfon előállítás magas hőfok alkalmazásával, vagy monofenolfelesleggel és vácuum alkalmazásával egyaránt nem járt kedvező eredménnyel. Ugyancsak nem volt megfelelő a monofenol-formaldehid gyanta az amúgyis gyengébb minőségű Triumph előállítására.

A naftalinnak részben monofenollal való helyettesítése, illetve a monofenol beépítése a Lignotánba több nehézségre ütközött. A metakrezol, 3,5 xylenol, a karbolsav, de különösen a difenolok u. i. már jóval alacsonyabb hőfokon reagálnak a formalinnal, mint a naftalinszulfosav és könnyen oldhatatlan kondenzációs termékeket képeznek.

A naftalinszulfosav és a fenol formalin jelenlétében methylenhidakon keresztül kapcsolódhatnak, de létrejöhet éterszerű kapcsolódás vagy depszid- és szulfonkötés is (15). Ez utóbbi kapcsolódásokhoz a formaldehid jelenléte nem is szükséges.

A különböző oldaltól származó folyamatok azonban, különösen formaldehid jelenlétében, általában az aromás részek különböző aktivitása folytán nem jönnek létre, hanem rendszerint az aktívabb fenolok egymás között kondenzálódnak methylenhidakon keresztül és azon a hőfokon, amelyen már a naftalinszulfosav kondenzációja kezdődne, sorra kerül a fenol-kondenzátumok térféles szerkezetének kialakulása és ezzel oldhatatlan termékek keletkezése.

Külön nehézséget okozott, hogy a monofenol rendkívül heterogén összetétele miatt az egyes összetevők reakcióképessége erősen különböző volt. Az ebből adódó nehézséget úgy sikerült leküzdeni, hogy a monofenolt naftalinszulfosav-kondenzátummal¹⁹⁾ magas hőfokon összekeverve olyan közbelső termékeket kaptunk, amelyek nagyságrendileg alig különböztek egymástól és azonos viszonyok mellett voltak továbbkondenzálhatók. Ezzel az eljárással elérjük, hogy a kondenzáció sokkal kevésbé volt hőérékeny és így a szokásos kondenzációs időnél lényegesen rövi-

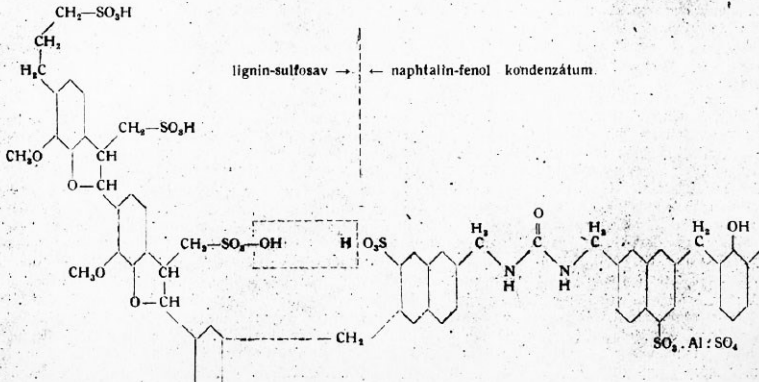

debb idő alatt leoloytathattuk. Az eljárás gyakorlatbavétele ennek megfelelően nem igényelt külön technikai berendezést és a Lignotéggyártáshoz viszonyítva az átutási idő sem növekedett különösképpen.

Az eljárás chemizmusára igen sok magyarázat lehetséges; a felhasználát anyaghiányadok alapján két naftalin- és egy fenolgyűrűből álló részek periodikus ismétlésével keletkező láncmolekulák képződése valószínű az előzőekben vázolt kapcsolódási módok valamelyike szerint.

A kapott közbelső terméket egy második formalinos kondenzáció útján kapcsoljuk össze megfelelő láncszúságára.

A gyártás utolsó fázisa a szennylúggal való öszszekeverés. Ennek eredményeképpen egyrészt a szennylúg dispergáló hatására az anyag oldhatósága növekszik, másrészt azonban minden valószínűség szerint különböző kondenzációs termékek is keletkeznek. A soldéle lehetőség között egyik lehetséges kész műcserzőanyagmolekula az alábbi — tisztán szematikuss — képlet szerint jöhet létre:

A kapott késztermék a Monafen (ez a nem éppen szerencsés elnevezés a nyersanyag nevéből származik) általában hasonló a Lignotánhoz, de kisebb a hamutartalma, és kevesebb az iszapja. Látszólag nem hőérzékeny, de vizsgálataink azt mutatták, hogy forró vízben oldva a tannintartalma csökken és az oldhatatlan növekszik. Cserzési és kötődési értéke valamivel magasabbnak látszik, mint a Lignotáné, kiszároltsága is jobb, bár a nagy mennyiségű szulfitszenyylóg használata ezt lényegesen csökkenti.

A felhasználás fenolmennyiség tanninhozama nagyjában azonos a náftalinnal. A felhasználásnak azonban határt szab a rendelkezésre álló fenol mennyisége és minősége. Jelenleg a náftalin cca 30 százalékat helyettesíthetjük monofenollal. Ez a mennyiség nem oly nagy, hogy döntő változásokat idézhessen elő. Csak minden harmadik aromás gyűrűhöz kapcsolódik egy OH-csoport, ez a szulfitszenyylóg nélküli résznek súlyban cca 3 százaléka. Számításaink szerint minden 30-ik szénatomra 1 hidroxil-csoport jut, ezzel szemben pl. a quebrachonál 30 szénatomra több mint 8 OH-csoport esik.

A J. P. Berkmann szovjet kutató által bevezetett organikus terheség fogalom szempontjából vizsgálva az új terméket, a segédanyagokéknál lényegesen kedvezőbb számot kapunk. (Syntanon A 1,25, Monafen 0,85). A kisebb savasság következtében az alumí-

niumtartalom is csökkenthető volt és ezzel az iszapmennyiség is csökkent.

A laboratóriumunkban végzett cserzési próbák biztató eredményei után egy nagyobb mintát küldtünk a Pécsi Bőrgyárnak, kisebb mintákat pedig a Bőripari Kutatóknak adtunk át kipróbálásra. Az előkísérletek jó eredménnyel zárultak és ezek alapján a Bőripari Igazgatóság úgy határozott, hogy a Bőripari Kutató a továbbiakban extrém kísérleteket folytasson, a Fehérvári Bőrgyár nagyüzemi méretben próbálja ki az anyagot, a bőrgyárak pedig kisebb szá-
zékban kezdjék felhasználni.

Dr. Vágó György és Fekete Kálmán kartársak által a Bőripari Kutatóban végzett kísérletek eredményeit röviden a következőkben lehet összefoglalni:

A Monafen 50 százalék körüli felhasználása mellett a készbőr tulajdonságai megfelelnek a szabványoknak. Emelkedő felhasználás mellett a szaktitási szilárdság, kopásállóság, szagtartósság, hozam csökken, a vízfelvétel és hamu növekszik, ahogy ez a műcserzőanyagok felhasználásánál általában lenni szokott.

Az 50 százalék üzemszerű felhasználása mellett kapott készbőr minőségi adatait egy párhuzamosan, előkrómozással készült bőr minőségi adataival összehasonlítva, az I. és II. táblázat tartalmazza.

I. táblázat (előkísérletek)

Cserzés	Vízfelvétel súly % 24 h	Kopás	Nedves szagtartósság	Szaktitási szilárdság	Nyulás %	Megjegyzés
Monafenes	25,5	33,8	4,0	2,9	27	3-3 db jobb és bal felkrukon
Krom-növényi-lignotán	28,2	38,2	3,9	2,9	26	
Monafenes átlag	25,4	33,6	4,2	2,9	27	

II. táblázat

Cserzés	Nedvesesség	Hamu	Zsír	Kimosható	Bőryanag	Kötött cserzőanyag	Átcserezési szám
Monafenes	15,0	2,64	1,85	16,1	34,1	35,0	102,6
Előkrómozott	15,5	2,90	1,80	15,6	31,9	32,3	101,2

Az átlagos hozam 80 százalék felett volt.

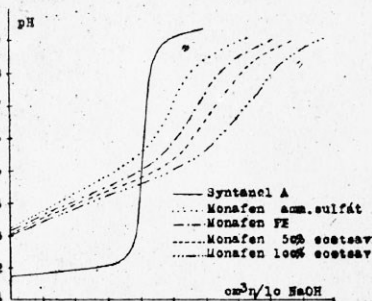
A felhasználásnál a levek pH-alkulása okozott némi zavart, mert az az előcserző kádakban 6 főké emelkedett. Ennek oka részben az, hogy a kísérleteknél csak egy ú. n. bűdősleves kádat alkalmaztak és ez nem volt elegendő. Ugyanakkor erősebb levek került alkalmazásra. A mérszertelenség kérdése számának felemelésével a pH az előcserzőkben megfelelő módon fog beállni, de lehet segíteni kevés sav hozzáadással is. Csak végső esetben választanánk azt a megoldást, hogy a műcserzőanyagba pufferolásra beadagolt ecetsav mennyiségét emeljük. Az erősebb pufferolás, amint azt a 2. ábra diagramja is mutatja, kedvezőbb volna, de sajnos költségesebb.

A levek összetételének alakulása egyébként normális (I. III. táblázat).

A Ribli kartárs által beindított, majd Kiss és Komáromi kartársak által vezetett székesfehérvári kísérleteknél a nagy gyárakban alkalmazottakhoz hasonló gyors és lassú cserzés párhuzamosan fut. Az első időszakban 15 százalék Monafen és 25 százalék Lignotán, a második időszakban 25 százalék Monafen és 15 százalék Lignotán, majd 40 százalék Monafen került felhasználásra egy állandó összetételű növényi keverékkel. A kísérletek azt mutatták, hogy a 25 százalékos felhasználásnak nincs akadálya. A készbőr telt, feszes karakterű és megfelel a szabványnak. A nedves szagtartósság valamivel elcsö-

nyabb, mint a Lignoláné, de magasabb a puhábbkarakterű, előkrómózott bőrökénél. A Monafennel cserzett bőrök hajlamosak a sötétedésre, ahogy egyik karlárstunk jellemzte: nyugtalan cserzés képét mutatják, ami valószínűleg a parakrezolnak tulajdonítható. Emléttében azonban a növényi cserzéssel, a legsötétebb részek sem barkaerékenyek.

Az üzemszerűen gyártott anyag kopási szilárdsága magasabb, mint az előkísérleteknél kapott ered-

2. ábra

mények, de természetesen króm előcserezésnél még magasabbak. Ha azonban a kopási érték és vastagság szorzatát vesszük, az eltérések kisebbek. Ezt lát-szik igazolni az eddig lefolytatott hordási próba is, ahol a súlyban mért kopás az előkrómózott és mona-fenes minták között nem mutatott nagyobb különbséget.

A Fehérvári Bőrgyárban különös súlyt fektettek a kísérletek adminisztrálására és így pontosan meg-állapítható úgy a levek alakulása egyik napról a má-sikra, mint az egyes köszbőrök gyártásának pontos története. Ezzel szemben sajnos a technikai előírások betartása sok nehézségbe ütközött, így azután a gyár-

tási körülmények sem azonosak és sok esetben nem voltak éppen kedvezőek. Így pl. a gyorscserzésnél gyakran alacsonyok voltak a koncentrációk és hő-fokok, ezzel szemben a lassú cserzésnél néha túl-magasak a koncentrációk. Túlerős a kanalizálás, ami-nek következtében nagyobb tanninmennyiség jut el-jentek, ezzel szemben a másztelenítésre beállított ká-dak száma kevés. Bár nagymértékű iszapképződés nincsen — és az is főleg a lassú cserzésnél az utolsó előcsező kádakban, gyorscserzésnél az első kádhan — szükséges az iszap időnkénti kitakarítása. Itt is jelentkezett az előcsező kádakban a magasabb pH a már előbb említett okokból.

A Pécsi Bőrgyár kísérletképpen tisztá mona-fenes előcserezést, utána 50 százalék Monafennel és 50 százalék növényiből álló süllyesztőt és tisztá nö-vényi hordócserezést alkalmazott. Az átlag 60 száza-lék Monafen felhasználásával készült bőrök szabvány-szerűek és kinézésre is megfelelnek.

Az elmondottak alapján a Monafen felhasználá-sának a következő előnyei vannak:

1. Az import útján beszerzett naftalin és karba-mid kb. egyharmada takarítható meg.
2. A kén- és alumíniumhidrátcsökkenést ugyan-csak egyharmadával csökkentik.
3. Az alumíniumhidrát csökkenésével a mű-cserzőanyag iszapképző hatása csökken.
4. A műcserzőanyagokban lévő szulfo-csonortok száma csökken és ezzel a műcserzőanyag peptiláló hatása, tehát a cserzés közbeni felmelegítés követ-keztében előálló elválások veszélye is csökken.
5. A fenolikus hidroxilcsoportok bevitelével a cserzőanyag helyettesítő karaktere emelkedik, amit egyébként a jobb kiszóthatóság is igazol.
6. A nyersfenolok ilyen módon való feldolgozása lehetővé teszi, hogy a Rákosi Mátyás Művek gázvízéből a fenolt kinyerjék az erre a célra már megépített üzemben. Ez az üzem tekintettel arra, hogy természet a műanyagipar feladójának nem tudta, kénytelen volt termelését szüneteltetni.

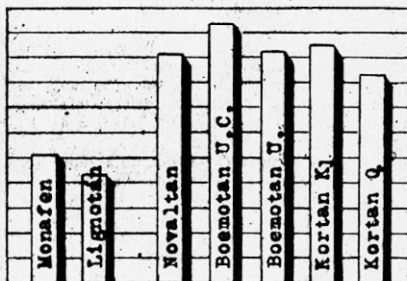
III. táblázat

Edény	Lé összetétel	Hőfok °C	D ²	Össz. oldható	Cserzőanyag	Arányszám	Oldhatatlan		pH		
							gr/lit.	gr/100 gr. száraz anyag			
Előcsező	1	Szoba hőmér-éséklet	1	—	—	—	—	—	6,25		
	2		20 %	2	41,5	14,6	35,1	26,8	64,6	6,08	
	3		20 % quebr.	3,5	71,—	36,9	43,5	27,7	59,1	5,80	
	4		20 % gest.	9,5	97,8	47,3	49,5	58,9	60,3	5,95	
	5		60 %	7	125,—	57,—	53,5	60,—	46,—	58,90	5,85
	6		60 % monafen	8	168,—	87,8	56,7	53,4	54,8	5,85	
	7		—	9	172,—	109,—	63,—	42,1	34,4	4,80	
Süllyesztő	—	—	12	193	130	71,9	59,4	29,6	5,90		
Hordó	—	35	14	—	—	—	—	—	—		
Beégető	—	40	18	—	—	—	—	—	—		

futó eljárás szerint

7. Várható a cserzési idő lerövidülése és a bőr minőségének bizonyos mértékű javulása is.

Az eljárás megválasztásánál természetesen nem közömbös a gazdaságosság szempontja sem. A Lignotán az ismert műcserzőanyagok között a legolcsóbb és amikor a Lignotán-eljárást választottuk alapul, ez döntően esett latba. Amint az alábbi diagrammból látható, az eljárást a Monofenol bevétele nem komplikálja, ezzel szemben az importnaftalinra számított tanninhozamat lényegesen emeli. (3. ábra.)

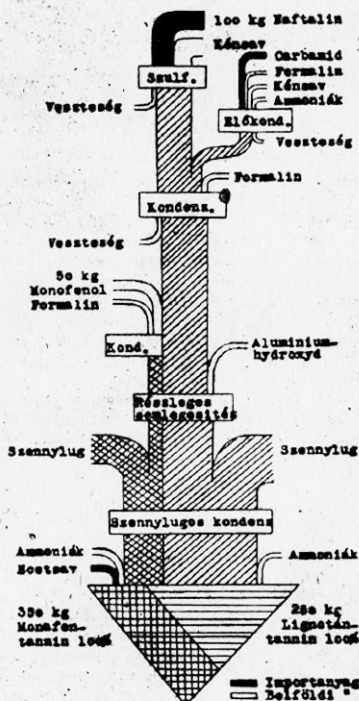
3. ábra

Ennek ellenére a fenol magas ára miatt, valamint a pufferolásra használt ecetsav ára miatt a Monafen valamivel drágább, mint a Lignotán, de még mindig lényegesen olcsóbb, mint a többi műcserzőanyag. Az alábbi diagramm az egyes műcserzőanyagok anyagköltségeit hasonlítja össze (4. ábra).

A fenoszolván-eljárás bevezetésével a fenolok önköltsége esőkhenni fog és egyidejűleg sor fog kerülni az egyes összetevők szétfrakcionálására is. Így a műcserzőanyagipar is sokkal tisztább állapotban fogja kapni úgy a monofenolokat, mint a pyrokatechinszármazékokat és a Cserzőanyaggyár már is kísérleteket folytat az egyes frakciók feldolgozására.

A Lignotán-eljáráson felépült műcserzőanyagiparunknak természetes fejlődési irányára a hazai fenolok felhasználása felé és ezen keresztül a nagyobb százalékban is alkalmazható jobb minőségű anyagok felé vezet.

A Monafen-kísérleteknél megállapítható volt, hogy az ipar nem rendelkezik megfelelő gyors módszerrel egy új típusú műcserzőanyag kiértékelésére. Márpedig aránylag rövid idő alatt több új anyagot kell majd kipróbálni, amint egy-egy új alapanyag megjelenik. Eppen ezért törekednünk kell gyorsabb kiértékelési módszerek kidolgozására, ha nem akarjuk a kínálkozó gazdasági lehetőségeket elveszíteni.

4. ábra

IRODALOM

1. R. M. Lollár és Schu Tung, J. A. L. C. A., 1950. 324.
2. A. N. Mihajlov: A bőrgyártás fiziko-kémiai alapjai.
3. G. Grasser: Synthetische Gerbstoffe, 1920.
4. J. Berkmann és A. J. Savitzky, Ref. J. I. S. L. T. C., 1935. 574.
5. J. H. Já: J. A. L. C. A., 1927. 380.
6. M. F. Enna, Cuir Technique, 1937. 236.
7. Herédy L: Magyar Kémikusok Lapja, 1951. VI. 358.
8. Dr. Kárpáti J. Magyar Kémikusok Lapja, 1949. IV. 391.
9. Bios Report, Tanigan SK (Höchst).
10. DRP 701.563, DRP 696.869.
11. A. Küntzel és M. Schwank, Collegium, 1940. 500.
12. F. Stather, H. Herfeld, R. Schubert és R. Bellmann: Gesammelte Abhandlungen des deutschen Lederinstituts, 1950.
13. F. Stather: Gerbereichemie und Gerbertechnologie, 1951.
14. Dr. Tóth Géza: Növénvi cserzés és elmélete.
15. Dr. Tóth Géza: A cellulózfeltárás során kioldott lignin feldolgozása cserzőanyagká.

A szulfitszenyylég mint ipari nyersanyag

D I Ó S A D Y F Á L (Cserzőanyaggyártó)

A szulfitszenyyléggel a bőrpar nem éppen kellemes körülmények között ismerkedett meg és ma is inkább szükséges rozsztat, mint hasznos alapanyagot lát benne. Ennek az előfeltételnek az okát főképpen a szükséges ismeretek hiányában, szakszerűtlenül végzett és így nem kielégítő eredménnyel zárukt kísérletekben kell keresni, de idegenkedik az ipar a szennylyégtől „nomen est omen” alapon is. Persze nem is biztos, hogy a cserzőanyagok pótlanyagként való felhasználása a szulfitszenyylég hasznosításának legmegfelelőbb területe. Tény azonban, hogy hatalmas nyersanyagforrás áll hulladék formájában rendelkezésre és biztos, hogy a technika előbb-utóbb megtalálja a legoptimálisabb hasznosítás lehetőségeit.

A szulfitszenyylég hosszú időn keresztül nemcsak mint haszontalan, hanem mint káros anyag is gondot okozott a technikusoknak és ebben nagymértékben hasonlít az ipar sok, jelenleg fontos alapanyagára. Gondoljunk pl. a gázgyártás melléktermékeként keletkező kátrányokra, amelyek ma már hatalmas vegyipar alapját képezik, vagy pl. a benzinnre, amely a kőolajfeldolgozásnál nem is olyan régen még kellemetlen melléktermék volt. Meg kell vallanunk azonban, hogy a szulfitszenyylég-feldolgozástól, bár odáig már eljutottunk, hogy a papírgyártás ezen negatív kalkulációs tényezőjét fokozatosan hasznos nyersanyaggá tesszük.

Hogy a szulfitszenyylég felhasználására irányuló törekvések és eljárásokat megértjük, valamint tudnunk kell a szulfitszenyylég keletkezéséről és összetételéről.

A szulfitszenyylég a cellulóz előállításánál, a fa feltárásakor keletkező szennyvíz, mely oldat formájában tartalmazza a cellulóz kivételével a fában található anyagok nagy részét. Összetétele tehát elsősorban a feldolgozott fa fajtájától és a felfeltárás módjától függ.

A fa összetételére vonatkozóan már a papírpipar igénye folytán is rengeteg vizsgálat történt. Különböző szerzők adatait H. Vogel¹ foglalja össze. Az I. táblázat C. G. Schwalbe², valamint H. Staudinger és E. Husemann³ adatai alapján mutatja az egyes fafajták közötti nagy eltéréseket, amelyek még az egyes növényfajtákon belül is széles határok között változnak.

I. táblázat

Faféleség	Cellulóz %	Lignin %	Pentosan %	Gyantaszrok	Hamu	Cellulóz H. Staudinger és E. Husemann szerint, %
Lécfenyő . . .	57,84	28,29	11,30	2,30	0,77	41,5
Büki fenyő . .	54,25	28,35	11,02	3,45	0,59	40,0
Bükki	53,46	22,46	24,86	1,78	1,17	37,5
Nyírfa	45,59	19,55	27,07	1,60	0,59	35,5
Nyírfa	47,11	18,24	23,75	3,16	0,32	42,0

A cellulóz mellett, mely a fa rostanyagát képezi — hasonlóan a bőrben lévő vízfehér-

jékhez — különböző polisacharidok, lignin, gyanták, terpenek, szerves savak, ásványi sók, stb. találhatóak. Ezek töltik ki a cellulózosztok közötti teret — mint a nem-szerkezeti fehérjék és egyéb anyagok a bőr esetében — és bizonyos merevséget biztosítanak a növénynek.

A fa feltárása alkalmával a fa anyagának sokszor több, mint 50%-át kitevő cellulózkiszűrőanyagok nagy része oldatba kerül. A feltárás módjától függ, hogy ezen kísérő anyagok kioldása milyen mértékű. Az ú. n. lágyfőzésnél a kioldás intenzívebb, mint a keményfőzés esetében. A szulfitszenyylég átlagos összetételére összehasonlítási alapul Sagoschen⁴ adatai szolgálhatnak (II. táblázat).

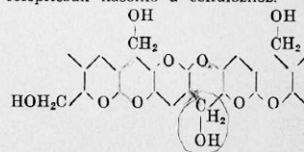
II. táblázat

	Fenyőfa	Bükfa
Ligninszulfosavak	40%	45,0%
Ligninszénhidrát	25%	27,0%
Biszulfid cukrok	20%	1,0%
Metoxil cukrok	1%	5,0%
Organikus savak	1%	1,5%

Az adatok mindkét faféleségnél széles határok között ingadozhatnak a fa korától, a ki-termelés időszakától, a feltáráshoz használt vegyi anyagoktól, a feltárás hőfokától, időtartamától, stb. függően.

A szulfitszenyylég összetételében a fából kioldott anyagokon kívül komoly tényező a kioldásra használt vegyi anyag is. Minthogy a feltáráshoz legtöbb esetben biszulfidokat alkalmaznak, a szulfitszenyylég tartalmazni fogja ezek feleslegét, illetve a feltárás folyamán hatásukra keletkező különböző termékeket is. A bevitt szulfidok kéndioxidja részben kötődik, részben mint szabad SO₂ található meg a szulfitszenyylégben. A szulfitszenyylég feldolgozásánál másik fontos tényező az oldat hamu-tartalma, ami kalciumbiszulfid használatára esetén a legmagasabb, ammonbiszulfitos eljárásnál viszont gyakorlatilag hamumentes szulfitszenyyléget kapunk (Totanin). A szulfitszenyylég felhasználhatóságát egyrészt éppen kéndioxid- és kalciumtartalma befolyásolja, döntően mégis az oldott cukrok mennyisége és fajtája, valamint ligninszulfosavtartalma határozza meg. Ezért ezen anyagokkal kissé bővebben kell foglalkoznunk.

A szulfitszenyylégben lévő cukrok 5 vagy 6 szénatomos cukormolekulák összekapcsolódása révén keletkezett polisacharidok. Hemicellulózoknak is szokták őket nevezni, mivel felépítésük hasonló a cellulózhoz.

A szulfitszenyylég mint ipari nyersanyag

A különböző fafélésegekből származó szulfitszenyylógok cukortartalma 2—4% között változik, lombos fáknál több, tűlevelű fák esetében kevesebb. A lombos fák szulfitszenyylója több pentosánt, a tűlevelű fából nyert szulfitszenyylóg több hexosát tartalmaz. A III. táblázat a különböző fafélésegek, illetve az azokból nyert szulfitszenyylóg cukortartalmának átlagos megoszlását mutatja.

Cukorféleség	Tűlevelű		Lomblevelű		Megjegyzés
	fa	sz.-lóg	fa	sz.-lóg	
Pentosok:					
xilóz	17,0	15	73,9	50,00	Élesztőre erjeszhető
arabinos	—	5	—	15,20	
metilpentozok	—	—	—	10,00	
Hexosok:					
glükoz	28,9	30—35	20,1	—	Alkoholra erjeszhető
galaktóz	4,2	10	0,1	—	
mannos	42,7	30—40	3,3	10,00	
fruktóz	4,0	—	—	—	Élesztőre erjeszhető
Galakturonsav	3,2	—	—	10,00	

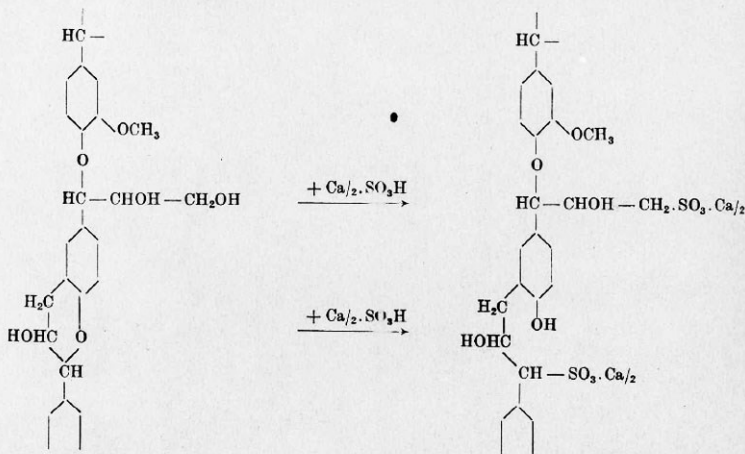
III. táblázat

A feldolgozás szempontjából lényeges különbség a két cukorféleség között, hogy a pen-

tosok nem erjeszthetők el alkohollá, mint a hexosok, ezzel szemben bizonyos baktériumfajták táptalajaként felhasználhatók és így táp-fehéjék előállítására alkalmasak.

A lignin a biszulfitik hatására ligninszulfosav formájában oldódik ki a fából. Összetétele a rengeteg kutató munka ellenére sem teljesen tisztázott. Legvalószínűbb K. Freudenberg és H. Hibbert feltevése, akik a különböző úton nyert bomlástermékekből (siryngasav, isohempinsav, vanilin, stb.) arra a következtetésre jutottak, hogy a lignin guajacyl, syringyl vagy piperonyl típusú fenil-propán vázú alammolekulák közvetlen vagy éterkötéssel, esetleg mindkét úton történő kapcsolódása révén jön létre. Ez utóbbi esetben benzo-furán vagy benzopirán vázú molekuláriszek keletkeznek.

A szulfitalásnál a káliumbiszulfit felszakítja az éterkötéseket és azok helyébe kapcsolódik, de kötődhet az oldalláncok hidroxiljainak helyébe is. Az éterkötések felszakadása a csak éterkötéssel kapcsolt molekulák leépülésével jár, ugyanakkor azonban a savas főzés folyamán továbbkondenzálódás is végbemehet.⁹

A lignin és különösen a feltárás folyamán keletkező ligninszulfosav erősen heterogén keverék, amit a különböző frakcionálások eredményei mutatnak és a molekulásúlymeghatározások is megerősítenek. A leginkább elfogadott 6—7000-es molsúly csak a 250—15 000-ig mért molsúlyok átlagának tekinthető.

A szulfitszenyylóg összetételénél fogva igen kellemetlen szennyvíz. Fertőzi a folyók vizét és ezáltal pusztítja a halállományt; a talajon keresztül többszáz km-re is elvándorol

és szennyezi a kutak vizét. Habzást előidéző szervesanyagtartalma miatt a szulfitszenyylóggal szennyezett víz kazántápvíz céljaira sem használható. Ez az oka annak, hogy még mielőtt a benne rejlő sok nyersanyag hasznosítására gondoltak volna, már komoly gondot okozott a szulfitszenyylóg, mint szennyvíz-probléma.

A szulfitszenyylóg káros hatásainak megszüntetésére három út kínálkozott, és pedig: a hígítás,

a káros hatások vegyi úton való kiküszöbölése és

az egész szennyلűg megsemmisítése.

Ahhoz, hogy a káros hatásokat kiküszöböljék, 1—2000-szeres hígítás szükséges, ami csak nagy folyók mellett lehetséges. A káros hatás vegyi úton történő kiküszöbölésére még a legolcsóbb, mésszel való semlegesítés is költséges, nem beszélve arról, hogy a keletkező nagymennyiségű iszap újabb komoly műszaki problémát vet fel. Az egész szennyلűg megsemmisítésére az elégetés látszik legegyszerűbb útnak, amit a szulfitszennyلűgban lévő szárazanyag magas kalóriatartalma indokol. Ugyanakkor azonban, ha az oldatban lévő anyagokat elégethető formába akarjuk hozni, hatalmas vízmennyiségek eltávolításáról kell gondoskodnunk.

A szulfitszennyلűgbeszűrés kulcskérdése a legtöbb felhasználási területnek is. Ez nemcsak az elpárolandó hatalmas vízmennyiségek miatt nehéz feladat, hanem a beszűrés alatt keletkező nagymértékű lerakódások és az anyag erősen korrozív jellege miatt is komplikált probléma.

A nagy víztömegek eltávolítása elsősorban energiakérdés; éppen ezért a kalóriaszükséglet csökkentése érdekében a szulfitszennyلűg feldolgozásánál erősen kifinomult a hulladékenergiák hasznosítása. Egyes eljárások különleges módon igyekeznek a kalóriaszükségletet csökkenteni; így pl. a Kunze-féle eljárásnál⁸ a szulfitszennyلűgöt nagy felületen, vékony rétegben folytatják végig és közben levegőt fúvatnak rá. Így a víz nagy része elpárolgatható. A Ramen-eljárás⁹ a víz elpárolgatatására a füstgázok hőtartalmát használja fel. Ennél az eljárásnál a szulfitszennyلűgöt előzetesen részben beszűrik, majd a gőzkazán füstgázjártába porlasztó berendezéssel bespriccelik. A kapott poralaktú szulfitszennyلűg szennyeződései miatt csak vagy elégetésre vagy brikettezésre alkalmas. Olyan eljárások is ismeretesek, melyeknél a víz eltávolítását kifagyasztással érik el.

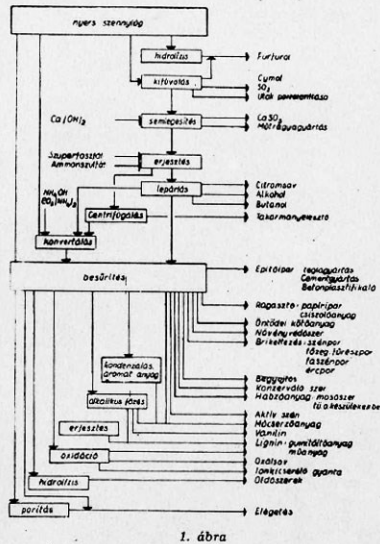
A lerakódások meggátlására is rengeteg szabadalom van. Ezek közül azonban csak kevés felel meg a gyakorlat követelményeinek. Ilyen a Lurgi-féle eljárás, amelynél a szulfitszennyلűgöt egy külön csőves hőkicsérőben nyomás alatt felmelegítik, majd külön elpárolgatóban expandálják és így elkerülik az inkrusztációt a csövekben. A melegítésre újabban a Rosenblad-féle spirálhőkicsérőket alkalmazzák,¹⁰ amelyeknél a gőz- és folyadéktér cserélhető és így az egyik folyamatban esetleg keletkező lerakódás a másik folyamatban feloldódik. Egyébként próbálkoznak olyan beszűritőkkel is, amelyek nemcsak a melegítés, hanem az elpárolgató folyamatánál is érvényesítik a lamináris hőkicsérőket és a folyadéktér fűtőgőztér váltogatásának előnyeit.

Az esetleg keletkező lerakódások eltávolítására a Kühnle—Kopp—Kausch vállalat a híg szulfitszennyلűgöt használja.¹¹ Más eljárások a

beszűritő páráinak savas kondenzátumát és sáletromsavat ajánlanak a fűtőcsövek mosására.¹² A lerakódás képződését vegyi úton is lehet csökkenteni (Anticalcít), az ilyen eljárások azonban csak a szulfitszennyلűg rentábilisabb felhasználási módjainál kifutódóek.

A korrozó ellen megfelelő szerkezeti anyag felhasználásával lehet védekezni. A készülék-probléma egyébként a szulfitszennyلűg-feldolgozás úgyszólván minden változatánál felvetődik. A legtöbb esetben az egyetlen használható szerkezeti anyag a saválló acél, amelynek azonban hátránya a kisebb szilárdság. Emiatt különösen azoknál az eljárásoknál, ahol nyomás alatt kell dolgozni, jelentős mértékben növelni kell a készülék egyes méreteit.

A drága készülékek és a beparlás költséges volta miatt az elégetés egymagában a legkritikább esetben rentábilis. Eppen ezért széleskörű kutatások folynak a szulfitszennyلűgban lévő hatalmas mennyiségű nyersanyag hasznosítására. Az 1. ábra a legjelentősebb felhasználási területekről próbál áttekintést adni, bár közel sem tartalmazza mindazokat a területeket, amelyek a szulfitszennyلűg kisebb-nagyobb mértékű felhasználására kísérlet történt.

1. ábra

Az eljárások egy része a szulfitszennyلűgöt változatlan formában, más része beszűrés után hasznosítja. Sok eljárás a szulfitszennyلűg összetevőinek együttes felhasználására, mások a szulfitszennyلűg egyes alkotóelemeinek külön-

külön történő hasznosítására törekcsenek. Amíg a szulfitszenyylug összetételét kevésbé ismerték, természetesen a szulfitszenyylugnak, mint egységes anyagnak felhasználásával próbálkozta-
tak inkább; a szulfitszenyylug összetételének ismeretében azonban megállapítható, hogy az egyes alkotóelemek külön-külön való feldolgozása a helyes út.

Azok az eljárások, melyek a szulfitszenyylugot, mint egységes anyagot próbálják hasznosítani, a szulfitszenyylug különböző jellemző tulajdonságaiból indulnak ki. A szulfitszenyylug kötőképessegét hasznosítják a különböző raganyagokra, öntődei kötőanyagokra történő feldolgozások, a briketkezési célra való felhasználás, stb. A briketkezés érdekessége egyébként, hogy a szulfitszenyylugot először Magyarországon használták fel faszenpor briketkezésére.¹³ Azóta a szulfitszenyylug fűrészpör, tőzeg, szénpor briketkezésére nagymennyiségben használják, sőt nálunk újabb kísérletek folynak ércpörnek, kohók szálló porának briketkezésére is. A szennylluggal készült brikett előnye nagy hőállósága és nagy szilárdsága, hátránya gyenge nedvességálló képessége.

A szulfitszenyylug erős habzóképessegén alapszik tűzoltókészülékekben való felhasználása, de a waldhofi gyár „Zewa-Pulwer“ néven mosószeret is állít elő belőle.

Vízkozitáscsökkenő tulajdonsága alapján felhasználják a szulfitszenyylugot cement és téglá gyártásánál a víz-tényező megjavítására és mint betonplasztifikátort a beton folyósságának növelésére, ami által finomabb formák betonozása válik lehetővé a beton szilárdságának egyidejű növelésével. Emulgáló hatását az aszfalt, bitumen, stb. feldolgozásánál hasznosítják.

A szulfitszenyylugban lévő ligninszulfosavak cserző tulajdonságai folytán a cserzőanyagok előállítására történő felhasználás a szulfitszenyylug hasznosításának egyik legfontosabb területe. A magyar szulfitszenyylugfeldolgozás is csak azért indulhatott meg, mert a műcserzőanyaggyártásban rentábilis felhasználási terület mutatkozott.

Már 1878-ban Mitscherlich osztrák vegyész szabadalmat kapott egy eljárásra, amely szerint cserzőanyagként felhasználható kivonat állítható elő tölglyaforgácsnak biszulfitolddal, nyomás mellett történő feltárása útján. Bár a szulfitszenyylugnak eredeti formájában is van bizonyos cserző hatása, az ilyen módon történő felhasználás annyi hátránnyal jár, hogy a szulfitszenyylug joggal vesztette el a bőrtechnikusok bizalmát. Mitscherlich szabadalma óta számtalan szabadalom igyekszik a szulfitszenyylugból használható cserzőanyagot előállítani — ami a ligninszulfosav összetétele alapján nem látszik elérhetőnek, — azonban teljes értékű cserzőanyag előállítása pusztán szulfitszenyylugból mindeztől nem sikerült, vagy ha kísérleti méretben megfelelő eredményeket értek is el, a nagybani előállítás rend-

szerint lényegesen költségesebb lett volna, mint a növényi cserzőanyag beszerzése. A sokirányú kutatásnak mégis megvan az a jelentős eredménye, hogy a szulfitszenyylug igen sok cserzőanyagokká vált fontos alapanyagává és bizonyos feldolgozási módok mellett igen jól használható, kombinációs cserzőanyagok előállítására alkalmas.

A szulfitszenyylug műcserzőanyagként való felhasználásának módszereit dr. Tóth Géza¹⁴ ismertette részletesen a Mérnöki Továbbképző Intézet előadásai alkalmával. Ezeket az eljárásokat a következőképpen lehet osztályozni:

1. A szulfitszenyylug eredeti formában való felhasználása.
2. Különböző ligninszulfosavas sók, így magnézium-, króm-, alumíniumsók formájában történő felhasználása.
3. Aromás szulfosavakkal, polifenollokkal, azok formális kondenzátumaival vagy novolakokkal kondenzálva.
4. A ligninszulfosav módosításával, éspedig:
 - a) szulfocsoportok csökkentésével,
 - b) metoxilcsoportok lehasításával,
 - c) OH-gyökök szaporításával,
 - d) a molekulanyagcsökkentésével,
 - e) szulfamidképzéssel, stb. készült anyagok.

A ligninszulfosav eredeti formában való felhasználása még kevérekek formájában sem ajánlatos. Amennyiben azonban a ligninszulfosavat kísérő anyagaitól elválasztják, konvertálják, más cserzőanyagokkal kombinálva, de különösen króm-öccseréssel, kielégítő eredménnyel használható.¹⁵

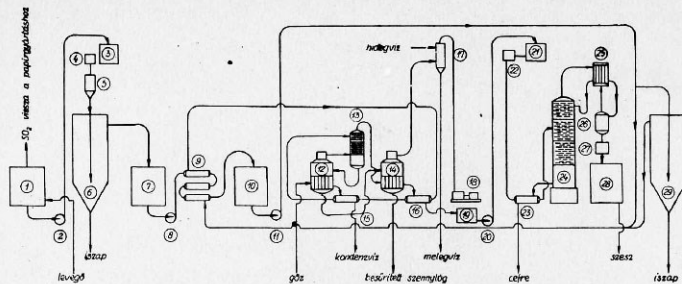
A különböző fémsók közül G. H. Tomlinson¹⁶ a magnéziumlignoszulfonát felhasználását ajánlja; ez irányban végzett kísérleteink azonban nem váltották be a hozzá fűzött reményeket, ellenben az alumíniumsók más műcserzőanyagokkal való kombinálása kielégítő eredménnyel járt.

Az aromás vegyületekkel való kondenzálás vagy azok dispergáló anyagként történő felhasználása már fejlettebb lépés. Ilyenek pl. egyes tanigánok és a szovjet P. L. cserzőanyag. A magyar műcserzőanyaggyártás ennek a módszernek aránylag kezdetleges formáját alkalmazza. Itt is szükséges a ligninszulfosav minél tisztább állapotban történő előállítása, amire az oldott ásványi sók és cukrok eltávolítása szükséges. Nálunk apparátus hiányában még a kalcium eltávolítása sem tökéletes. A Pápiripari Kutató (Dr. Koltai és Lengyel) bevonásával kísérletsorozatot indítottunk a nem túl költséges, de hatásos kalciummentesítésre, amelynek eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

A szennyllug kalcium- és hamutartalma a különböző formában bevitt szulfátionok segítségével jelentősen csökkenthető, mint azt a IV. táblázat adatai mutatják, ahol a különböző szulfátmennyiségekkel való kezelés után visszamaradt kalciumot és hamut tüntettük fel az eredeti kalcium-, illetve hamu százalékában.

tóban végzett kísérletek alapján a Cserzőanyaggyár is folytat kisüzemi kísérleteket, kielégítő eredménnyel. A cukrok feldolgozása kétirányú lehet: vagy a hexosokat erjesztik alkohollá,

vagy a pentosok felhasználásával takarmány-élesztőt állítanak elő. A 3. ábra az alkoholos erjesztés folyamatát mutatja, különös tekintettel a rendkívül fontos energiagazdálkodásra.

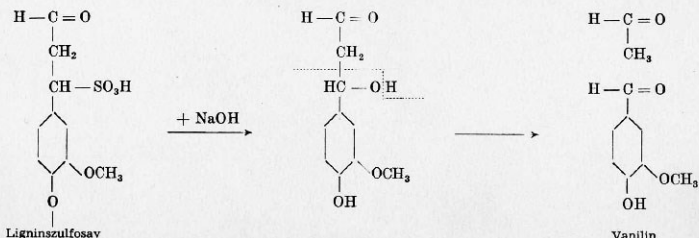
3. ábra

Ilyen előkezelés után a szulfitszenyflg már jobb cserzőtulajdonságokat mutat. Gustavson²³ vizsgálatai szerint a ligninszulfosav szulfocsoportjain keresztül kötődik a kollagén bázikus csoportjaihoz. Kevesebb számú szulfocsoport tehát nagyobb mennyiségű lignin bevitelét teszi lehetővé, ezáltal csökkenthető a szulfitszenyflggal cserzett bőr üres jellege. Ugyanakkor a szulfocsoportok káros dispergáló hatása kisebb lesz. Ezért a szulfitszenyflg részleges deszulfonálása az egyik út, amivel a szulfitszenyflg, mint cserzőanyag, tulajdonságait javítani lehet. Az alkálikus kezelés a szulfocsoportok számának csökkentése mellett általában molekulanagyság csökkentésével is jár, ami a ligninszulfosav diffúziósebességét növeli. A Bőripari Kutatóban kidolgozott lignofen is egy ilyen anyag, amelynek gyakorlati alkalmazására a Cserzőanyaggyár folytat üzemi kísérleteket.

A növényi cserzőanyagokkal való összehasonlításból adódik, hogy a szulfitszenyflg cserző tulajdonságait a hidroxilcsoportok szá-

mának növelésével lehetne javítani. Erre a nagyszámú metoxilcsoport leválasztása az egyik út. Miután a lombszelelű fából nyert ligninszulfosavban a metoxilcsoportok száma nagyobb,²⁴ azokból megfelelőbb cserzőanyag nyerhető (Hausruck-Extrakt). Az OH-csoportok más módon való bevitelle egyelőre csak elméleti jelentőségű; ugyanez a helyzet a szulfamidképzéssel is.

A ligninszulfosav hidrolizálásával egész sor más felhasználási terület nyílik meg. Intenzív alkálikus kezelés esetén a szulfocsoportok leszakadnak és a lignin aránylag tiszta állapotban kinyerhető. A Rinman-eljárásnál²⁵ a szulfitszenyflgot nyomás alatt Ca-hidroxiddal főzik és a kicsapódó lignin- és kalciumszulfit-keverékből a kalciumszulfit kénessavval oldják ki. A lignin gumitöltőanyagként, műcserzőanyaggyártási célokra, esetleg klórozás és nitrálás után növényvédelmi célokra használható. Előállítható lignin erjesztés útján is.²⁶ Az alkálikus kezelésnél a ligninszulfosav egy része vanilliná alakulhat át.

A vanilin kinyerése — bár ipari alkalmazása korlátozott — emelheti a szulfitszenyflüg-feldolgozás rentabilitását.

Az újabb eljárások az erjesztést, a lignin- és vanilin előállítását összekapcsolják és az energiaszükséglet hulladék-hőenergiák felhasználása útján történő csökkentésével, valamint az alkalmazott vegyi anyagok nagyrésztének visszanyerésével teszik kifizetődővé a szulfitszenyflüg feldolgozását.²⁷

A szulfitszenyflüg feldolgozása az utóbbi években nagy fejlődésen ment keresztül. A kutatások súlypontja a szenyflüg regenerálása és a nagy tömegeket hasznosító területek felé tolódik el.²⁸ Az előzőekben mozaikszerűen ismertetett egynéhány szulfitszenyflügfeldolgozási mód ismeretében felvetődik a kérdés, hogy a magyar szulfitszenyflügfeldolgozó ipart milyen irányban kell fejleszteni. Kétségtelen, hogy olyan felhasználási területeket kell elsősorban kidolgozni, melyek egyszerű eszközökkel megvalósíthatók és nagy mennyiségek felhasználását teszik lehetővé. Semmiképpen sem lehet eltekinteni a kéndioxid visszanyerésétől és a cukrok elerjesztésétől. Javítani kell a besűrítés módszereit és a műcserzőanyag-célokra nem szükséges szulfitszenyflügmenntiséget elsősorban ércbrikettészésre, raganyagok, öntődei kötő-

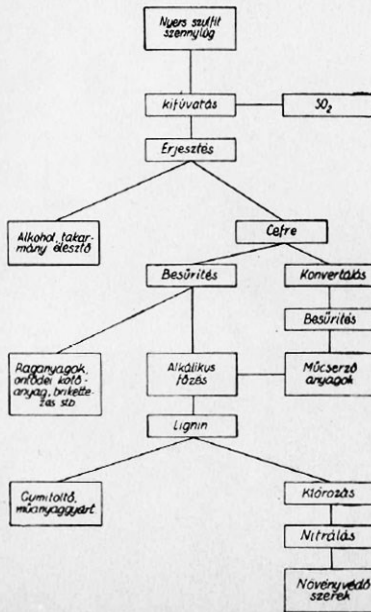
anyag előállítására kell felhasználni. A műcserzőanyaggyártás céljára szolgáló szulfitszenyflügnél eredményesebb kálciummentesítés szükséges és legalább a részleges deszulfonálásig el kell jutnunk. További, fejlődési útemet jelentene a lignin előállítása, amit az előzőekben említett célokra lehetne felhasználni.

A szulfitszenyflüggyártás menetét tehát a 4. ábrán vázolt séma szerint kellene kialakítani.

Bár nem valószínű, hogy a fentiekben meghatározott program egyik napról a másikra megvalósítható lesz, azonban ebben az irányban kell haladnunk és mindent meg kell tennünk, hogy a szulfitszenyflüg-feldolgozás mielőbb országunk egyik fontos alapanyaggyártó iparává váljék.

IRODALOM.

- H. Vogel: Sulfittzellstoffablaugen, Basel 1948.
- C. G. Schwalbe: Chemie der Cellulose, Berlin, 1938.
- H. Staudinger—E. Husemann: Holz als Roh- und Werkstoff. 1941. 1. 343.
- I. A. Sagoschen: Das Leder, 1951. 27.
- E. Hågglund é. m. Zeits. physiol. Chemie (1928), 177. 248.
- J. König és E. Becker: Angew. Chemie (1919) 32, 155.
- Loc. cit. 1. 31.
- Dr. Koltai György: Sulfittcellulózgyártás szenyflügnak hasznosítása. Bp. 1954. 7.
- F. E. Brauns: The Chemistry of Lignin. New-York 1951. 49—51. 195—197.
- K. 153.848. K. 157.046 sz. német szab.
- 64.190, 64.312 norvég szab. 19.569 finn szab.
- 82.310 svéd szab.
- 89654 sz. német szab.
- J. P. Donoghue—H. O. Goddard: Pulp and Paper. Magazin of Canada, 1953. 235.
- Papier 21g. (1896) 21, 37.
- Dr. Tóth Géza: A cellulózfeldtárás során kioldott lignin feldolgozása cserzőanyagá. Bp. 1952.
- M. Baum, R. Lovin, J. R. Salvosen: J.A.L.C.A. (1952) 4. 279.
- 2.238.456 sz. am. szab.
- 765.522 német szab.
- A. Scholander: Svensk Papperstidning 1951. 9. 620—621.
- 487.922 sz. német szab.
- J. B. Lindsey—B. Tillens: Ann. 1892. 287. 3141.
- E. Hågglund: Die Sulfittablauge und ihre Verarbeitung auf Alkohol. Braunschweig 1921.
- Krausz J.: Erjedésiipari anyag- és gyártásismeret (1952) 193—197.
- K. H. Gustavson: The royal swedish institute for engineering research proceedings, 1944. N. 177.
- G. Jayme: Papierfabrik. 1944. 295.
- 285.752 298.734 sz. német szab.
- 151.309. 153.217 sz. osztrák szab.
- KIN. Zyrnmunt: Przeglad Papierniczy. 1953. 8. 236. 241.
- W. M. Hearson: Tappi 36. K. 1953. 9. sz.

4. ábra

Szemle

Gabriel K.: A nyersbőr. (Österr. Lederzeitung, 1953. június.)

A nyersbőr minőségét a következő tényezők befolyásolják: éghajlat, fajta, nem, kor, életkörülmények, nyelés és a tartósítás gondossága. A nyersbőr reális zöldsálya az olyan frissen nyüzött, kihált bőr sálya, amelynél a szőr teljesen száraz és vérmentes. A nedves-szórú nyersbőrnél a hozamszámítások nem helyesek, emellett az ilyen bőr több konzerválónyagot is igényel. A világ nyersbőrszállító területei,

VI. KITÜNTETÉSEK, ELISMERÉSEK

IPARÜGYI MINISZTER

9420/el.n. szám.
1948.

DIÓSA DI PÁL Urnak,

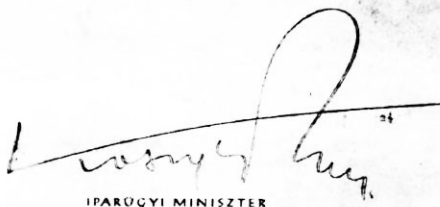
mérnök.

A Mauthner Bőrgyár veszteséges gazdálkodásának megszüntetése
és termelésének fokozása terén kifejtett eredményes munkásságáért

ELISMERÉSEMET

FEJEZEM KI ÉS ERRŐL EZT AZ OKIRATOT KIADOM.

BUDAPEST, 1948.szeptember 18.

IPARÜGYI MINISZTER

Miniszteri elismerés a Mauthner Bőrgyárban végzett

BŐR-, CIPŐ-, SZŐRMEIPARI KUTATÓ INTÉZET

BUDAPEST, IV., (ÚPEST) RÁKÓCZI-U. 43. — TELEFON: 292-697, 292-747

Cyőci részleg: Győr, Fehérvári-út 16.

Budapesti javadalmazási szám: 146.100-9

Cyőci javadalmazási szám: 146.134-20

Cserzőanyaggyár
Diósadi elvtárs kezeihez

B u d a p e s t / C s e p e l /

Zsák Hugó u 22.

Ügyintézők: Wiener/Úné

Hiv. számunk: 1073/957

Ügyintézőjük:

Tárgy: dec. 27.

In. 122

BUDAPEST, IV.

Budapest, 1954 dec. 22.

Intézetünk Kutató Tanácsában végzett lelkes munkája és a cserzőanyagosztállyal való szoros és példamutató együttműködése komoly eredményeket hozott.- Az elvégzett feladatok elismerése képpen Intézetünk javaslatára a Könnyűipari Minisztérium Műszaki Főosztálya Önt 2.000. Ft.- jutalomban részesíti.-

Reméljük, hogy az együttműködés a jövőben még szorosabbá válik, ezzel a Kutató és az ipar kapcsolatát a magyar népgazdaság javára még tovább mélyítjük.-

Wiener

Kutató intézeti elismerés, 1954

GAZDASÁGI ÉS MŰSZAKI AKADEÉMIA
LEVELEZŐ INTÉZET
IGAZGATÓJA

BUDAPEST, V. SZABADSÁG-TÉR 17
TÁVBESZÉLŐ: 113 290

D i ó s a d y P á l Elvtárs!

A Gazdasági és Műszaki Akadémián végzett odaadó,
eredményes oktató munkájáért, ezúton mondunk köszönetet.

Budapest, 1954. augusztus 13.

Holtmann

Lev. oszt. vez.

Nagy

Igazgató.

Műszaki akadémiai elismerés, 1954

BUDAPESTI
MŰSZAKI EGYETEM
VEGYÉSZMÉRNÖKI KAR
DÉKANI HIVATALA
BUDAPEST, XI. BUDAFOKI-ÚT 4

Diósadi Pál
előadó kartársnak,

B u d a p e s t .

Az esti tagozatos vegyészmérnök hallgatók oktatásában kifejtett eddigi közreműködését nagyra értékelem, és kiváló munkájáért a Kar nevében köszönetemet fejezem ki.

Budapest, 1954. augusztus 26.

Dr. Telegdy-Kováts László/
vegyészmérnökkari dékán.

Translation from Hungarian.

28

Lecturer

Polytechnical University of Budapest, Deanery of the Faculty of Chemical Engineering, Budapest XI, Budafoki-ut 4.

Mr. Paul Diósady, Budapest.

I am great, appreciating your participation in the teaching of the chemical engineering students and in the name of the Faculty I express our thanks for your valuable services.

Budapest, 26th August 1954. L.S. Dr. Telegdy-Kováts László m.p. Dean of the Faculty of Chemical Engineering.

Műszaki egyetemi elismerés, 1954

KÖNNYŰIPARI MINISZTERIUM

Sorszám 58.

Igazolvány

Igazolom, hogy

Dösady Pál

„A KÖNNYŰIPAR KIVÁLÓ DOLGOZÓJA”
jelvény tulajdonosa.

Nevezett jogosult a fenti kitüntető jelvény viselésére.

BUDAPEST, 1955. április 4.

KÖNNYŰIPARI MINISZTER

Sorszám 40.328.

SZAKMA KIVÁLÓ DOLGOZÓ

Dösady Pál
név

Tomérnök
foglalkozás

1954 júli -tól
1955 júli -ig

elért eredmények alapján jogosult a

SZAKMA KIVÁLÓ DOLGOZÓJA
jelvény viselésére.

1955. júli 1.
állás

Bécsi Béla
szakszervezet elnöke

Bécsi Béla
miniszter

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSÁNAK
TITKÁRSÁGA

IGAZOLVÁNY

6-15/2 526
1956. NET sorszám

Igazolom, hogy

Dösady Pál

a

„SZOCIALISTA MUNKAÉRT” ÉRDEMÉREM
kitüntetés tulajdonosa

Ezen igazolvány visszavonásig érvényes

Budapest, 1956.

A
Népköztársaság Elnöki Tanácsa Titkárság
Tudóselektára:

Pozsonyi István
osztályvezető

Athanasium

Magyarországi állami kitüntetések

A Kanadai Magyarok Szövetsége Egyesült Magyar Alapja

EMLÉKLAP

Diósady Pál

honfitársunknak

abból az alkalomból, hogy névezett a helyi magyar egyházak, egyesületek támogatásán túl részt vesz az országos — nem helyi — magyar feladatok teherviseelésében és ezért csatlakozik a Magyar Alaphoz.

*„Magyar vagyok és magyarságomat nem országhatárok adták és országhatárok nem veszik el.
Mű állampolgári hűségemet régi beszéletem és vele magyarságom fenntartására szavatolja.
A magyar közesség életében a világon mindenütt, a reáksív nagy hőség idején egyaránt részt veszek.
Egyéni és családi életemben a magyar hagyományokat és a magyar nyelvi használatát megőrzöm.
Mindent megteszek, hogy a világ nemzetiségi mozaikjában a magyarnak jó hírnevet szerezzek.
Támogatom a helyi egyházakat, szervezeteket, az országos Kanadai Magyarok Szövetségét
és Egyesült Magyar Alapját.”*

Az évi tagság-, becsület-adomány vételét tanúsítjuk

1984-re

1985-re

1986-ra

M. M. Nagy
pénztáros

L. K. ...
elnök

...
titkár

A KMSZ Egyesült Magyar Alapja — Emléklap

VII. OBITUARIES

DIOSADY, Paul — Peacefully at home on October 24, 2002. He was born in Hungarian Transylvania in 1913. Although a war orphan, he was a brilliant student, and his education was supported by Romanian state scholarships throughout his studies. He graduated from the University of Cluj with an advanced degree in mathematics and chemistry, and the University of Lasi in chemical engineering. In 1942, he married Irene Szabo, his wife and companion for 60 years. He rapidly became an expert in leather manufacturing, and after fleeing to Budapest during the war, he was appointed the chief engineer, then COO of the largest leather factory in Hungary. He designed and built a plant for manufacturing tanning agents, designed upgrades for the major leather manufacturing plants in Hungary, while lecturing at the technical University of Budapest as an adjunct professor. After the Hungarian Revolution of 1956 he fled to Austria, and immigrated to Canada. After a brief stint in a factory in Montreal, and at the Banting Institute in Toronto, on January 3, 1958 he joined the Ontario Water Resources Commission, which eventually became the Ministry of the Environment. He progressed from a junior engineer to being the Ministry's Chief Scientist and Assistant Director of the Laboratories Branch. He became known as the "Ministry's man of vision", and was responsible for modernizing the analytical capabilities and activities of the Ministry, making it one of the most advanced environmental laboratories in the world. In his spare time, he was a consultant to the pharmaceutical industry on drug synthesis, an activity he maintained for some 10 years after his retirement in 1978. During the past years he has been busy writing his memoirs despite progressively deteriorating heart disease. He is mourned by his wife, Irene; son, Levente; daughter-in-law, Klara; and grandchildren Andrew and Laslo. A memorial service will be held at the Morley Bedford funeral home, 159 Eglinton Ave. W. at 7:30 p.m. on Sunday October 27. Donations, in lieu of flowers, may be made to the Hungarian Research Institute of Canada, University of Toronto, 200 College St. Toronto, M5S 3E5

Globe and Mail October 26. 2002

Obituaries

PAUL DIOSADY 1913-2002

Engineer was 'a man of vision'

He convinced Ontario to test rivers and lakes for mercury poisoning and other toxins

BY STEPHANIE CESCA

Paul Diosady, a Hungarian chemical engineer who helped to modernize the Ontario Ministry of Environment, has died at his home in Toronto. He was 88.

Dubbed the "ministry's man of vision" by his colleagues, Mr. Diosady, who died on Oct. 24, encouraged and convinced the ministry to enhance its analytical capabilities in the 1960s and seventies — critical improvements that were hailed as major breakthroughs at the time.

His influence meant that by the time he retired as chief scientist in 1978, the Ministry of Environment had introduced testing equipment and facilities for mercury, asbestos, pesticides and others.

"He was never satisfied with second-best. That was his legacy," said Otto Urdvardy, a friend and former colleague. "He was a perfectionist."

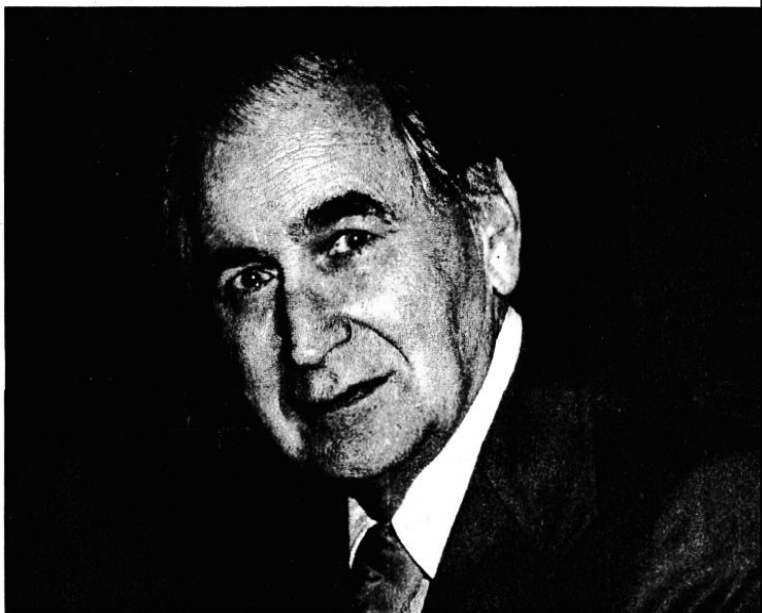
This trait earned him a reputation early on in his career in Canada. Although he arrived in 1958 with limited English skills, he was determined that all of his ideas were conveyed perfectly to everyone, all of the time.

The method he adopted while working at the ministry was to carry around a roll of paper towels everywhere he went. Whenever he couldn't communicate properly, he would simply take out a sheet of paper towel, draw a picture to illustrate his message and present it to his colleagues.

While the technique was successful, it was soon abandoned. Mr. Diosady was a quick learner, so with his newly acquired English skills, he began to rise through the ranks.

Born in Transylvania (now in Romania) but the part of Hungary) in 1913, Mr. Diosady came to Canada after already establishing a successful career as an engineer in Europe. His interest in engineering began as a student when he learned about the possibilities that applied science provided. Supported by state scholarships, he studied in Romania and completed a degree in mathematics and chemistry and then a graduate degree in chemical engineering.

"He saw applied sciences as a

Paul Diosady fled 1956 Hungarian uprising to become chief scientist at the Ontario Ministry of Environment.

the next 60 years. During the war, they fled to Budapest where Mr. Diosady worked as an engineer for the largest leather factory in Hungary at the time. But after spending four years there, Mr. Diosady decided to take his expertise elsewhere, so he designed his own leather manufacturing plant, which opened in 1948. At his own plant, Mr. Diosady used his creative energy to experiment and invent new tanning agents.

"He thought [his plant] was his greatest achievement because he built it, designed it and ran it until the end of 1956," Levente Diosady said.

During that time, Mr. Diosady also sat on a European commission with other leading leather-manufacturing experts. Aware of the pollution generated by the leather industry, the commission discussed ways to limit environmental damage.

But Mr. Diosady's work on the commission and within his plant

he would know exactly what to expect when it was time for all of them to go.

"He went and scouted out the route he was going to take," his son said. "He was that kind of perfectionist."

On Dec. 31, 1958, Mr. Diosady, his wife and their son Levente slipped away to Austria, from where they intended to emigrate to North America and leave war-torn Europe for good.

The three of us . . . dragged a toboggan with a suitcase across three miles of fields at night. We barely missed a patrol, who fortunately were talking to each other upwind.'

reached Austria and safety. "We crossed over a canal into Austria. The Austrian villagers had set up a hut with a stove and some wood, just for refugees," said Levente Diosady. "It was very exciting for a 13-year-old."

In Vienna, Mr. Diosady was given the option of moving to either Canada or the United States. "He chose Canada because there was no conscription in Canada. He didn't want his son to go to war," Levente Diosady said.

After a brief stint in Montreal, which initially attracted him because he was French-speaking, Mr. Diosady uprooted for the last time.

In Toronto, he worked as a chemist for a short while before settling down at the Ontario Water Resources Commission, which later became a part of the Ministry of Environment.

He retired 20 years later in 1978, but only after his efforts had helped to enhance the ministry's

"He was a workaholic," he said. "And scientifically all his time."

Mr. Diosady also helped the Hungarian Canadian Engineers Association, and even as its president for a term late in life.

"Within the association, I highly respected all the time Steve Kovacs, a friend and president of the organization really wanted to do all he could."

Although he was officially retired in 1978, Mr. Diosady continued to work on a part time basis. He became a consultant to the pharmaceutical industry for 10 years helped in the production of generic drugs.

Outside of work, Mr. Diosady played the piano and the violin. Instruments he taught him play while in university. He spent time researching Hungarian folk music and, in his final writing his memoirs.

vannak?

Pénzre van szükséged?
Nem kell kocsi, ház,
ékszerc.
Hozzájuttadok könnyen a
pénzhez.
Hívj: 416-481-8617, 9-4-ig

Emigráció
Válóperi egyeztetés
Válóperek
Bírósági ügyek
intézése
Paralegal szervíz
Hivatásos fordítás
Judi Simms
905-883-9788

Gentlemen's
Hairstyling
by Margó
Ladies Hairstyling
by Natasha
4 Atlas Ave, Toronto
(St. Clair és Atlas sarkán)
Szeretettel várjuk régi és új
vendégeinket
416-653-3779

Kanadai bevándorlási
hivatal tolmácsa és
fordítója mindenne-
mű munkára. Jogosít-
vány GI, vizsgára
téli ajánlat csak
\$140.00-tól.

Leslie Lakos
Tel: 416-876-6072

Kő, téglá, csempe és vako-
lási munkákat vállalunk
25 éves gyakorlattal
416-828-5977

GYÁSZ ESETÉN HIVJÁ:

M.A. Blythe Bernier Inc.
temetkezési vállalatot
940 OGILVY (PARK EX.)
MONTREAL, QUE. H3N 1P4
Tel: (514) 495-8082, 495-4536

6000 Kecskemét Oz u. 27.
Tel: 011-36-76-480-684

Soltész Károly
(Charles)

Több új exclusive
megbízást kaptam házak és
condominium eladására
Néhány ezekből:
Maximális igényességgel
gondozott földszintes családi ház
3 hálószoba parkettás 3 fürdőszo-
ba, hotelezeti pince, dupla garage.
Ritkán látni ilyen szépet.
\$450,000

Két szintes 4 hálószobás feljavít-
ásra szoruló, de kitűnő helyen
levő nagy garázsos családi ház
eladó \$289,900

Gyalog a subwayhoz 4 szobás
dupla garázs családiház
mindenhez közel
\$425,000.

Ottthonról dolgozóknak is ideális.
2 Hálószobás condominium
2 fürdőszobával szépen tartva,
kényelmes szerető. Ideális házból
költözőknek
\$285,000.

Sok ablak és 2 balkon biztosan
megnyeri tetszését.

Restaurált és déli
Bathurst (Eglinton) nagyvon
forgalmas környékén. Családi ok-
nál fogva sürgősen eladó
csak \$ 29.900.

Kiváló lehetőség.
"Bátornak minden jobban
sikerülhet, bármibe fog"

Soltész Károly
(Charles)

416-221-6416

Remax

Az ingatlan még mindig a
legjobb hosszútávú
befektetés
Több ezer ingatlan áll a vásár-
lók rendelkezésére

ság céljából kimondottan
gazdag jól szituált egye-
dülálló úriemberrel 60
éves kortól. Az én vagyono-
m a nyíltság, becsület,
őszinteség, intelligencia
és 57 év. Válaszokat "Kék-
ibolya" jellegre a kiadóra
kérem.

70 év körüli élettársat ke-
res kanadai nyugdíjas fér-
fi. 416-323-3926

experienced cimbalom
maker, Rudy Toth. Very
good condition. Holds
pitch well. Asking \$1,800.-
416-410-1948, leave
message.

**HIRDESSZEN A
MAGYAR
ÉLETBEN**

Mély fájdalommal tudatjuk, hogy a
szeretett Férj, Édesapa és Nagypapa

Diósady Pál

2002. október 24-én, életének 89.-ik
évében elhunyt. Október 27-én bú-
csúztattuk a Morley Bedford Funeral
Home-ból, majd utolsó útjára kísértük
a York Temetőbe.

Gyászolják: özvegye Diósady Irén, fia
Levente, menyé Klári, unokái András
és László

Gépkocsi kölcsönzés Magyarországon

Repülőtéri illetve igény szerinti
át- és visszaadási helyszínnel,
kilométer-megkötés nélkül, teljeskörű
biztosítással, automata gépkocsik.

416-741-4121

PAUL DIOSADY

I first met Paul Diosady in 1958 , over 44 years ago, when he came to work for the Ontario Water Resources Commission, which later became The Ontario Ministry of the Environment.

Paul and I worked closely together for over 20 years until his retirement in 1978.

During that period I came to know and value Paul as a brilliant scientist, a steadfast friend, and a wise mentor.

In 1958 the Ontario government building in which Paul and I first worked was a dilapidated, unsanitary tin shack at 807 Richmond Street in downtown Toronto. It was a firetrap, an accident waiting to happen. Would you believe it, the place burnt down within 18 months of Paul's arrival.

Over the next year about six of the lab staff worked out of the Ministry of Health laboratory in St. Catharines while about 20 toiled away in the shell of a fire-damaged, deserted public school on the corner of Bay and Wellesley Street.

This phase of our public service was akin to purgatory. Heaven however was just around the corner. In 1961 we moved into a large, spanking new laboratory up by Highway 401 and Islington Avenue.

Paul was in his element in these surroundings, and was soon promoted to the position of Supervisor of the Industrial Wastes laboratory. He was always planning ahead, trying to gauge what the future held in store, and seeking to acquire the most advanced analytical equipment and the best trained staff to meet these challenges.

Paul was somewhat sensitive about his Hungarian accent. He spoke English quite well, but he was a perfectionist at heart. Deep down I think he would have liked to possess an Oxford accent, but as we all know too well, you can't have everything.

Each year during budget time there were meetings with senior management during which Paul tried to justify why he needed several more million dollars for new lab equipment along with a bunch of new staff to operate the equipment.

I usually accompanied Paul to these meetings. Paul would make the technical presentation, I would pop up from time to time and explain things in my Irish brogue. Over the years between us we confused our management team sufficiently to get what we wanted, the best equipped and best staffed environmental laboratory on the continent.

Paul wasn't the only Hungarian working in the Ministry lab. There were many others, the odd rogue, but on the whole they were an extremely talented group.

One of the Hungarians was a brilliant organic chemist who Paul recruited from the University of Toronto.

This individual was blessed with an incredibly sensitive nose. When analytical equipment costing several hundred thousand dollars was unable to determine the presence or absence of a particular chemical, the champion nose would be used as a last resort.

Sure enough after a few sniffs he would pronounce the verdict and save the day. Those Magyars and their crazy tricks, you can't keep up with them.

I should hasten to add there was also a large contingent of bright, dedicated young Canadians on the lab staff eager to play their part in protecting Ontario's environment. I am proud to say they did a great job. Looking back, it was the best of times, when governments cared about the environment, and were prepared to provide the necessary resources to protect and enhance it. Sad to say, not so to-day.

When Paul immigrated to Canada he left behind a very successful career in Hungary. A professional engineer, an expert in leather manufacturing, chief officer for a major leather factory, adjunct professor and lecturer at the technical university of Budapest. These are very substantial achievements.

Like many other immigrants, Paul prospered through a combination of determination, hard work and talent. One of his regrets was that he hadn't come to Canada sooner. Then surely he would have had the time to move mountains.

When Paul retired from the Ministry of the Environment in 1978 he embarked on another 10 year career as a consultant to pharmaceutical companies.

Because of his scientific background Paul was well versed on the efficacy of specific drugs and medicines. When he became ill he astonished his doctors by advising them about the inadequacies of their prescriptions, pointing out the potential negative side-effects of various doses and kinds of medicines. His doctors had to be on their toes and know their stuff before they dared prescribe any medication for Paul.

Without doubt Paul made a difference. In sports he would have been called a franchise player, the individual around whom the team is built. We who were privileged to know him well called him Pollybachi, Uncle Paul, the wise one.

When thinking of him during these last few years when he was beset by illness, one is reminded of Dylan Thomas's invocation:

**“ Do not go gently into that good night,
Rage, rage against the dying of the light.”**

Paul always wanted just a little more time to finish those new projects he'd just started. The clock inevitably wound down. The bell has finally tolled, and so we have gathered here to celebrate a life lived to the full.

And what a splendid life Paul has had. A brilliant engineer/scientist, an accomplished musician, blessed with a wonderful wife, Irene, a talented, gifted son, a loving daughter-in-law and two bright, intelligent grandchildren, and many, many friends.

Paul is probably watching us now, wanting to make sure every detail of this service is being properly carried out, listening intently, asking himself has Gerry got it right? Did he tell them who I really was, mention all the goals I worked so hard to achieve, acknowledge my family who I loved so dearly?

Somehow I have always known that should I outlive Paul I would be standing here to-night striving to paint in words a picture of a remarkable man. Paul knew I held him in great respect. We shared ideas, talked politics, discussed poetry and books.

So what have I left out? That he loved his work in the environment with a passion? That he was an old world gentleman, a vanishing breed, a person one was honoured to have known, proud to have befriended? Paul, I know you trusted me to get it right. I've done my best. I hope I haven't let you down.

Doubtless Paul is now very busy up there above having his first consultation, asking Saint Peter if he has a five year plan in place.

Farewell Paul. I salute you for being such a fine human being, a great family man, a wonderful mentor, a loyal friend.

MAY YOU REST IN PEACE.

Words spoken by Gerry Ronan at Paul Diosady's funeral service, October 27/2002

Kedves Inci, Levente, Klári, Andris, Laci és Kedves Gyászoló Barátok!

Nekem adódott az a megtisztelő, de ugyanakkor szomorú és nehéz feladat hogy Pali bátyámtól a család, a magam és minden barátja nevében elbúcsúzzak. Szomorú feladat, mert egy nagyon régóta, több mint 55 éve ismert, barátomnak kell végleges „good bye”-t mondanom, nehéz mert hogyan lehet egy néhány percben elmondani azt a sok említésre méltó alkotását azt a sok kedves baráti epizódot ami emlékezetessé teszi az életét.

Olvashattuk az újságban, hogy Erdélyből származik két egyetemi diplomát is szerzett ott de az újság nem tesz említést arról hogy milyen fáradhatatlan munkát fejtett ki itt Kanadában a magyar mérnök egyesületért aminek elnöke és talán soha meg nem szűnő vezetőségi tagja volt. Munkája elismeréséért az egyesület örökös tiszteletbeli taggá nevezte ki. Azt is kevesen tudják hogy autodidakta módon egy kiváló zongora játékos volt. Hallás után mindent el tudott játszani és amikor feleségével Incikével házi partikat rendeztek ő volt a fénypont amikor magyar nóták tömkelegével szórakoztatta vendégeit. Voltak saját szerzeményei is. Nagyon szerette a magyar nótákat és számtalanszor próbálkozott fenntartani, felújítani ezt a kihalt félben lévő műfajt otthon Magyarországon és itt Kanadában. Barátaival, Körmendy Laci és Ági, Resh Feri és Fenje Palival, társszerzője egy magyar nóta gyűjteménynek ami ki is lett adva.

Mi volt az a hajtó erő amivel mindazt amiről eddig beszéltem végre tudta hajtani? kérdezné valaki. Azok akik dolgoztak vele, vannak itt köztünk néhányan, magamat is beleértve, tudják hogy nagyon kevésszer vagy talán soha nem elégedett meg a „second best”-el. Nem csak munkatársaitól várta el a

lelkiismeretes munkát de magától is. Talán fia Levente adott erről tanúvallomást amikor diszertációját szüleinek ajánlva azt írta „to my parents who had more perseverance than the author” (vagy valami ehhez hasonlót). Az utóbbi időkben már nagyon beteg volt, más földi halandó feladta volna a munkát csendben várta volna a halált. Nem ő! Mint az újságban is olvashattuk keményen dolgozott a családja történetén. Kiadatta édesanyjának Ady Mariskának verses kötetét, aki egyébként Ady Endre testvére volt. Ő maga is írt néhány verset.

Az elején mondtam nem könnyű feladat róla beszélni. Még talán folytathatnám de nem szabad visszaélni az itt lévők türelmével. Még azt elszeretném mondani hogy kb. 55 évvel ezelőtt találkoztam vele Simontornyán ahol akkor dolgoztam. Oda járt le Pestről konzultálni. Nem tudtam hogy ő is emigrált 56-ban, helyesebben mondvá menekült, Magyarországról mint jó magam. Nagyon örültem mikor itt Torontóban újból találkoztunk. Most ő újból emigrál egy sokkal távolabbi országba. Nagyon remélem hogy amikor rám kerül a sor hogy emigrálnom kell oda ahova most ő megy, ugyan olyan örömmel fogjuk egymást üdvözölni mint közel 45 évvel ezelőtt.

Isten veled Pali bátyám.

Udvardy Otto

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	5
Megjegyzések.....	13
BEVEZETÉS.....	15
Megjegyzések.....	22
ELSŐ RÉSZ	
A TANULÁS ÉS A JELLEM KIFORRÁSÁNAK IDŐSZAKA.....	23
I. FEJEZET MEGÉRKEZÉSEM A FÖLDRE.....	24
II. FEJEZET MENEKÜLÉSÜNK.....	30
III. FEJEZET KÓBORLÁS KÓBOR ÉS MOSON KÖZÖTT.....	35
IV. FEJEZET SÜKET-DEMETERFALVA.....	39
V. FEJEZET HOSSZÚRA NYÚLT ELEMI.....	45
VI. FEJEZET GIMNÁZIUMI ÉVEK (1.) I-IV. OSZTÁLY - FIKA IDŐSZAK.....	51
VII. FEJEZET GIMNÁZIUMI ÉVEK(2.) FELSŐSNEK LENNI MÁS..... Ady Endre: Üzenet egykori iskolámba	64 74
VIII. FEJEZET EGYETEMI ÉVEK A KOLOZSVÁRI EGYETEM (1.)	

Beilleszkedés az új környezetbe	76
IX. FEJEZET	
KOLOZSVÁRI EGYETEM (2.)	
Szakot már választottam, de még nem tudtam, mit vállaltam magamra	86
L. Ady Mariska: Ne menj el innen! (Palkó fiannak)	96
X. FEJEZET	
MAGYARNAK LENNI A ROMÁN HADSEREBEN...98	
XI. FEJEZET	
A IAȘI-i EGYETEMI ÉVEK.....	103
XII. FEJEZET	
FALU MUNKA, AZTÁN ISMÉT KATONÁSKODÁS.....	
	111
MÁSODIK RÉSZ	
A MUNKA, AZ ALKOTÁS ÉS A CSALÁDALAPÍTÁS ÉVEI.....	
	119
XIII. FEJEZET	
ÚJ SZEREP: MUNKÁT KELL KERESNI, S DOLGOZNI KELL (FIZETÉSÉRT!)	
Az első munkahely:	
A Nagybányai Állami Kohó Művek 1940-41.....	120
XIV. FEJEZET	
A MAROSVÁSÁRHELYI BŐRIPARTELEP R.T.	
1. Viszonylag normális viszonyok 1941-42.....	124
XIV. FEJEZET	
MAROSVÁSÁRHELY	
2.Szaporodnak a problémák 1942-44	131

XV. FEJEZET		
	MEGINT MENEKÜLNI KELL – MOST	
	MAROSVÁSÁRHELYRŐL BUDAPESTRE 1944	140
XVI. FEJEZET		
	A MAUTHNER BŐRGYÁR	
	Első budapesti munkahelyem 1944 -1945	148
XVII. FEJEZET		
	A MAUTHNER BŐRGYÁR	
	A szovjet katonai megszállás alatt 1945	154
XVIII. FEJEZET		
	A MAUTHNER VISSZAKERÜL A	
	KERESKEDELMI BANK TULAJDONÁBA 1945-46	172
XIX. FEJEZET		
	A STERN TESTVÉREK BŐRGYÁR	182
XX. FEJEZET		
	SZAKÉRTŐI MUNKÁK A RÉGI ÉS AZ ÚJ	
	CSERZŐANYAGGYÁR MELLETT 1948-56	192
XXI. FEJEZET		
	A CSEPELI CSERZŐANYAGGYÁR	202
XXII. FEJEZET		
	ÉPÍTKEZÉS	208
XXIII. FEJEZET		
	A MUNKA NEM MINDEN	218
XXIV. FEJEZET		
	HARMADIK MENEKÜLÉSÜNK, EGY	
	ÁTMENETINEK SZÁNT KIVÁNDORLÁS	224
XXV. FEJEZET		
	ÚJ ÉLET EGY ÚJ VILÁGBAN	226
XXVI. FEJEZET		
	EGY ÓCSKA HAJÓN ÁT AZ ÓCEÁNON	231

HARMADIK RÉSZ

FÜGGELÉK 1 / APPENDIX 1

Summary and English version of the emigration 1957-1978.....	249
---	-----

FÜGGELÉK 2 / APPENDIX 2

NEGYEDIK RÉSZ

VISSZAPILLANTÁS – ELMÚLÁS.....	274
--------------------------------	-----

XXVII. FEJEZET

OPERÁCIÓ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI.....	276
---------------------------------	-----

FÜGGELÉK 3 / APPENDIX 3

UTÓIRAT.....	277
--------------	-----

FÜGGELÉK 4 / APPENDIX 4

Paul L. Diósady, Ph.D, P.Eng. CURRICULUM VITAE	279
Personal Data.....	
Education.....	
Professional Practice.....	280
I. Hungary.....	
II. Austria.....	285
III. Canada.....	286
Finally settled in a secure (?) job.....	288
Technical consultant for the pharmaceutical industry	296
Making Life A Little More Interesting and Rewarding	302

FÜGGELÉK 5 / APPENDIX 5

Diósady Pálné CURRICULUM VITAE.....	304
Személyi Adatok.....	
Tanulmányi Összefoglaló.....	
Munkaviszonyok.....	

Irene Anna Diósady	306
CURRICULUM VITAE	
Personal Data.....	
Education.....	
Employment History.....	
FÜGGELÉK 6 / APPENDIX 6	307
KÉPEK, DOKUMENTUMOK	
PHOTOS and DOCUMENTS	
I. CSALÁD	
Landt András és Apor Borbála eljegyzési képe.....	311
Dr. Diósady Landt Pál, Ph.D., P.Eng, A Clark Institute alkalmazottja	312
Keresztelési dokumentum.....	313
Névváltoztatási engedély.....	314
Az Ady család címere.....	316
Nagy-Magyarország térképe.....	317
CSALÁDFÁK:	
The Landt Family Tree	318
A Cs. Szabó Family Tree.....	320
A Pap Family Tree.....	321
Inci családfája	322
Házassági anyakönyvi kivonat.....	325
Levente László - Születési anyakönyvi kivonat	326
Inci személyi igazolványa.....	327
Bevándorlással kapcsolatos levelezés	328
Kanadai letelepedéssel kapcsolatos dokumentumok	331
Kanadai állampolgársági igazolvány.....	334
60. házassági évforduló – gratuláló levelek.....	335
II. ISKOLA, DIPLOMÁK	
Ösztöndíj.....	342
Kolozsvári diploma.....	343
Iași diploma (I.).....	344
Iași diploma (II.).....	345
Iași diploma angol nyelvű fordítása	347
Inci diplomái.....	348
Román nyelvű hivatalos irat.....	352

III. SZERZŐDÉSEK, SZAKMAI JELLEGŰ DOKUMENTUMOK

Bőripartelep R.T. — Marosvásárhely, 1940.....	353
Mauthner Testvérek és Társai R.T. – Újpest, 1944...	355
Stern Testvérek Bőrgyár Részvénytársaság, 1946....	357
A Mauthner gyár által kiadott működési bizonyítvány...	358
A működési bizonyítvány angol nyelvű fordítása.....	359
Főiskolai óraadó tanárrá való kinevezés, 1945.....	360
Szakértői nyilvántartásba vétel, 1949.....	362
Első Magyar Cserzőanyaggyár KFT, 1950.....	363
Csehszlovákiai kiküldetés, 1951.....	364
Könnyűipari Tervező Iroda megbízása, 1953.....	365
Simontornyai szakértői megbízás, 1954.....	366
Szakértői megbízás — Simontornyai Bőrgyár, 1955	367
Műszaki tanácsági kinevezés, 1955.....	368
Szakértő bizottsági kinevezés, 1956.....	369
Kiértékelő jelentés, ún. „káderlap” 1955.....	370
A Kiértékelő jelentés kivonatos angol fordítása.....	371
A magyarországi munkák összefüggése.....	374
Szerződés a bécsi Josef Foggensteiner céggel.....	375
A Banting cég alkalmazottja, Torontóban.....	376
A Clark Laboratories Ltd. alkalmazottja, Torontóban	377
Önálló tanácsadói vállalkozás fiával, Torontóban....	379
Az Ontáriói Mérnök Egyesület tagja.....	380
A Kanadai Magyar Mérnök Egyesület tagja.....	381
„Achievement File”.....	382

IV. SZABADALMAK

Eljárás cserzőhatású kondenzációs termékek előállítására, 1952.....	390
Eljárás bőrök szörtelenítésére, 1954.....	393
Eljárás cserzőhatású kondenzációs termék előállítására, 1955.....	395
Eljárás fehér színben cserző kondenzációs termék előállítására, 1955.....	397
Eljárás szőrmés bőrök húsoldalának textilszerű kidolgozására.....	399
A szabadalmi leírás német nyelvű változata.....	401
Német nyelvű szakmai level.....	404

V. PUBLIKÁCIÓK

Növényi cserzőanyagok, 1953.....	407
Ázó meszes műhely, 1953.....	408
Hazai fenolok felhasználása a műcserzőanyag- gyártásban.....	409
A szulfitszennylég mint ipari nyersanyag.....	415

VI. KITÜNTETÉSEK, ELISMERÉSEK

Miniszteri elismerés a Mauthner Bórgyárban végzett eredményes munkásságért, 1948.....	421
Kutató intézeti elismerés, 1954.....	422
Műszaki akadémiai elismerés, 1954.....	423
Műszaki egyetemi elismerés, 1954.....	424
Magyarországi állami kitüntetések.....	425
A KMSZ Egyesült Magyar Alapja — Emléklap.....	426

VII. OBITUARIES

Újságokban megjelent hirdetések, megemlékezések...	427
Gerry Ronan megemlékezése.....	430
Udvardy Ottó emlékbeszéde.....	432

